

На основу члана 67. став 1. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 88/17 и 27/18 – др. закон),

Министар просвете, науке и технолошког развоја доноси

ПРАВИЛНИК

о Програму наставе и учења за први разред гимназије

Члан 1.

Овим правилником утврђује се Програм наставе и учења за први разред гимназије, који је одштампан уз овај правилник и чини његов саставни део.

Члан 2.

Ступањем на снагу овог правилника престаје да важи Правилник о наставном плану и програму за гимназију („Службени гласник СРС – Просветни гласник”, број 5/90 и „Службени гласник РС – Просветни гласник”, бр. 3/91, 3/92, 17/93, 2/94, 2/95, 8/95, 23/97, 2/02, 5/03, 10/03, 11/04, 18/04, 24/04, 3/05, 11/05, 2/06, 6/06, 12/06, 17/06, 1/08, 8/08, 1/09, 3/09, 10/09, 5/10, 7/11, 4/13, 14/13, 17/13, 18/13, 5/14, 4/15, 18/15, 11/16 и 13/16 – исправка, 10/17 – исправка) у делу који се односи на Програм образовања за I разред гимназије.

Члан 3.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије – Просветном гласнику”, а примењује се од школске 2018/2019. године.

Број 110-00-521/2018-04
У Београду, 19. јуна 2018. године

Министар,
Младен Шарчевић, с.р.

ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ПРВИ РАЗРЕД ГИМНАЗИЈЕ

1. ЦИЉЕВИ ОПШТЕГ СРЕДЊЕГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА СУ:

- развој кључних компетенција неопходних за даље образовање и активну улогу грађанина за живот у савременом друштву;
- оспособљавање за самостално доношење одлука о избору занимања и даљег образовања;
- свест о важности здравља и безбедности;
- оспособљавање за решавање проблема, комуникацију и тимски рад;
- поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, толеранције и уважавања различитости;
- развој мотивације и самоиницијативе за учење, оспособљавање за самостално учење, способност самовредновања и изражавања сопственог мишљења;
- пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког ученика, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;
- развој свести о себи, стваралачких способности и критичког мишљења;
- развијање ненасилног понашања и успостављање нулте толеранције према насиљу;
- развијање свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине и еколошке етике;
- развијање позитивних људских вредности;
- развијање компетенција за разумевање и поштовање људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву;
- развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине.

2. ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА ОБАВЕЗНИХ ПРЕДМЕТА

I. Програми оријентисани на процес и исходе учења

Структура програма наставе и учења свих наставних предмета је конципирана на исти начин. На почетку је истакнут циљ наставе и учења предмета за сва четири разреда општег средњег образовања и васпитања, затим следе опште и специфичне предметне компетенције (које су утврђене за крај општег средњег образовања). У табели која следи, у првој колони дефинисани су исходи учења за крај првог разреда, у другој колони дате су области и/или теме, а у трећој се налазе програмски садржаји. Испод табеле су дати кључни појмови садржаја. За поједине предмете приложена је посебна табела у којој су назначене везе између стандарда (за крај општег средњег образовања) и исхода за први разред. На крају програма дате су препоруке за остваривање наставе и учења предмета под насловом *Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма*. Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика је формативно и сумативно и реализује се у складу са *Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању*, а у оквиру *Упутства за дидактичко-методичко остваривање програма* налазе се препоруке за праћење и вредновање постигнућа ученика у односу на специфичности датог предмета.

Сви програми наставе и учења засновани су на општим циљевима и исходима образовања и васпитања и потребама ученика првог разреда. Усмерени су на процес и исходе учења, а не на саме садржаје који сада имају другачију функцију и значај. Садржаји су у функцији остваривања исхода који су дефинисани као функционално знање ученика тако да показују шта ће ученик бити у стању да учини, предузме, изведе, обави захваљујући знањима,

ставовима и вештинама које је градио и развијао током једне године учења конкретног наставног предмета. Овако конципирани програми подразумевају да оствареност исхода води ка развијању компетенција, и то како општих и специфичних предметних, тако и кључних. Прегледом исхода који су дати у оквиру појединих програма наставе и учења може се видети како се постављају темељи развоја кључних компетенција које желимо да ученици имају на крају општег средњег образовања.

На путу остваривања циља и исхода улога наставника је врло важна јер програм пружа простор за слободу избора и повезивање садржаја, метода наставе и учења и активности ученика. Оријентација на процес учења и исходе брига је не само о резултатима, већ и начину на који се учи, односно како се гради и повезује знање у смислене целине, како се развија мрежа појмова и повезује знање са практичном применом.

Програми наставе и учења, наставницима су полазна основа и педагошко полазиште за развијање наставе и учења, за планирање годишњих и оперативних планова, као и непосредну припрему за рад.

II. Препоруке за планирање наставе и учења

Образовно-васпитна пракса је сложена, променљива и не може се до краја и детаљно унапред предвидети. Она се одвија кроз динамичну спрегу међусобних односа и различитих активности у социјалном и физичком окружењу, у јединственом контексту конкретног одељења, конкретне школе и конкретне локалне заједнице. Зато, уместо израза реализовати програм, боље је рећи да се на основу датог програма планирају и остварују настава и учење који одговарају конкретним потребама ученика. Настава треба да обезбеди сигурну, подстицајну и подржавајућу средину за учење у којој се негује атмосфера интеракције и однос уважавања, сарадње, одговорности и заједништва.

Полазећи од датих исхода учења и програмских садржаја, од наставника се очекује да дати програм контекстуализује, односно да испланира наставу и учење према потребама одељења имајући у виду карактеристике ученика, наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, као и друге ресурсе школе и локалне средине.

Приликом планирања наставе и учења потребно је руководити се:

- индивидуалним разликама међу ученицима у погледу начина учења, темпа учења и брзине напредовања;
- интегрисаним приступом у којем постоји хоризонтална и вертикална повезаност унутар истог предмета и различитих наставних предмета;
- партиципативним и кооперативним активностима које омогућавају сарадњу;
- активним и искуственим методама наставе и учења;
- уважавањем свакодневног искуства и знања које је ученик изградио ван школе, повезивањем активности и садржаја учења са животним искуствима ученика и подстицањем примене научног и свакодневног живота;
- неговањем радозналости, одржавањем и подстицањем интересовања за учење и континуирано сазнавање;
- редовним и осмишљеним прикупљањем релевантних података о напредовању ученика, остваривању исхода учења и постигнутом степену развоја компетенција ученика.

Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре, као и до сада, креира свој годишњи (глобални) план рада из кога касније развија своје оперативне планове. Како су исходи дефинисани за крај наставне године, наставник треба да их операционализује прво у оперативним плановима, а потом и на нивоу конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе за час који воде ка остваривању исхода прописаних програмом.

При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују. Неки се лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности.

Посебну пажњу током непосредне припреме за наставу треба посветити планирању и избору метода и техника, као и облика

рада. Њихов избор је у вези са исходима учења и компетенцијама које се желе развити, а одговара природи предмета, конкретним садржајима и карактеристикама ученика. У том смислу на наставнику је да осмишљава разноврсне активности, како своје, тако и активности ученика. Очекује се да ученици у добро осмишљеним и разноврсним активностима наставе развијају своје компетенције целоживотног учења кроз самостално проналажење информација, критичко разматрање, обраду података на различите начине, презентацију, аргументовану дискусију, показивање иницијативе и спремности на акцију.

Од наставника се очекује да континуирано прати и вреднује свој рад и по потреби изврши корекције у свом даљем планирању. Треба имати у виду да се неке планиране активности у пракси могу показати као неодговарајуће зато што су, на пример, испод или изнад могућности ученика, не обезбеђују остваривање исхода учења, не доприносе развоју компетенција, не одговарају садржају итд. Кључно питање у избору метода, техника, облика рада, активности ученика и наставника јесте да ли је нешто релевантно, чему то служи, које когнитивне процесе код ученика подстиче (са фокусом на подстицање когнитивних процеса мишљења, учења, памћења), којим исходима и компетенцијама води.

III. Препоруке за праћење и вредновање наставе и учења

Праћење и вредновање је део професионалне улоге наставника. Од њега се очекује да континуирано прати и вреднује:

- процес наставе и учења,
- исходе учења и
- себе и свој рад.

Оријентисаност нових програма наставе и учења на исходе и процес учења омогућава:

- објективније вредновање постигнућа ученика,
- осмишљавање различитих начина праћења и оцењивања,
- диференцирање задатака за праћење и вредновање ученичких постигнућа и
- боље праћење процеса учења.

Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика је формативно и сумативно и реализује се у складу са *Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању*. У настави оријентисаној на остваривање исхода учења вреднују се и процес учења и резултати учења. Поред уобичајених начина праћења и оцењивања ученика путем усменог и писменог испитивања које даје најбољи увид у резултате учења, постоје и многи други начини које наставник може и треба да употребљава како би објективно проценио не само резултате већ и процес учења. У том смислу, путем посматрања, он може да прати следеће показатеље: начин на који ученик учествује у активностима, како прикупља податке, како аргументује и доноси закључке. Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, навођење примера, спремност да се промени мишљење у контакту са аргументима, разликовање чињеница од интерпретација, извођење закључака, прихватање другачијег мишљења, примењивање, предвиђање последица, давање креативних решења. Поред тога, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују у процесу учења, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење уместо критицизам.

Како ни један од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Повратна информација треба да буде увременена, дата током или непосредно након обављања неке активности; треба да буде конкретна, да се односи на активности и продукте ученика, а не на његову личност.

Праћење напредовања ученика започиње иницијалном проценом нивоа на коме се он налази и у односу на који ће се процењивати његов даљи ток напредовања. Свака активност је добра

прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика.

Ученике треба континуирано, на различите начине, охрабривати да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Резултате целокупног праћења и вредновања (процес учења и наставе, исходе учења, себе и свој рад) наставник узима као основу за планирање наредних корака у развијању образовно-васпитне праксе.

3. ОБАВЕЗНИ ПРЕДМЕТИ

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Циљ учења *српског језика и књижевности* је унапређивање језичке и функционалне писмености; стицање и неговање језичке и књижевне културе; оспособљавање за тумачење и вредновање књижевних дела; афирмисање и прихватање вредности хуманистичког образовања и васпитања ученика; развијање личног, националног и културног идентитета, љубави према матерњем језику, традицији и култури српског народа и других народа и етничких заједница.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Ученик има знања из области српског језика и српске и светске књижевности. Влада усменом и писаном комуникацијом: говори и пише поштујући књижевнојезичку норму, уобличава логичан и стилски складан говорени и писани текст, разуме и критички промишља оно што прочита, има развијен речник. Чита, доживљава и тумачи књижевно дело; користи читање да боље разуме себе, друге и свет око себе; прочитао је најважнија књижевна дела из националне и светске културне баштине. Има навику и потребу да развија говорну и читалачку културу, како ради сопственог усавршавања тако и ради очувања и богаћења националне културе.

Основни ниво

Говори јасно и течно, поштујући књижевнојезичку норму; има културу слушања туђег излагања. Саставља једноставнији говорени или писани текст који је логичан, добро структуриран и стилски складан; користи оба писма (дајући предност ћирилици), влада основним писаним жанровима потребним за школовање и учешће у друштвеном животу. У различите сврхе чита књижевне и неуметничке текстове средње тежине, разуме књижевни и неуметнички текст средње сложености и критички промишља једноставнији књижевни и неуметнички текст.

Има основна знања о језику уопште; разликује књижевни српски језик од дијалекта и има потребу да учи, чува и негује књижевни језик. Има основна знања о гласовима, речима и реченицама српског језика и зна да примени одређена граматичка правила у говору и писању. Има развијен речник, у складу са средњим нивоом образовања, а речи употребљава у складу са приликом.

Познаје ауторе дела из обавезног школског програма и локализује их у контекст стваралачког опуса и у књижевноисторијски контекст. Наводи основне књижевноисторијске и поетичке одлике стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности и повезује их са делима и писцима из обавезне лектире школског програма. Уочава и примерима аргументује основне поетичке, језичке, естетске и структурне особине књижевних дела из обавезне школске лектире. Формира читалачке навике и знања схватајући значај читања за сопствени духовни развој.

Средњи ниво

Говори пред аудиторијумом о темама из области језика, књижевности и културе; саставља сложенији говорени или писани текст, прецизно износи идеје; у различите сврхе чита теже књижевне и неуметничке текстове и има изграђен читалачки укус својствен образованом човеку; разуме и критички промишља сложенији књижевни и неуметнички текст.

Има шира знања о језику уопште и основна знања о језицима у свету. Зна основне особине дијалеката српског језика и смешта

развој књижевног језика код Срба у друштвени, историјски и културни контекст. Има шира знања о гласовима, речима и реченицама српског језика и та знања уме да примени у говору и писању. Има богат речник и види језик као низ могућности које му служе да се прецизно изрази. Тумачи кључне чиниоце структуре књижевног текста као и његове тематске, идејне, поетичке, стилске, језичке, композиционе и жанровске особине. Познаје књижевне термине и адекватно их примењује у тумачењу књижевних дела предвиђених програмом. Самостално уочава и анализира проблеме у књижевном делу и уме да аргументује своје ставове на основу примарног текста. Користи препоручену и ширу, секундарну литературу у тумачењу књижевних дела предвиђених програмом.

Напредни ниво

Дискутује о сложеним темама из језика, књижевности и културе које су предвиђене градивом; има развијене говорничке вештине; пише стручни текст на теме из језика и књижевности; продубљено критички промишља сложенији књижевни и неуметнички текст, укључујући и ауторове стилске поступке; изграђује свест о себи као читаоцу.

Има детаљнија знања о језику уопште, као и о граматици српског језика. Има основна знања о речницима и структури речничког чланка.

Критички чита, тумачи и вреднује сложенија књижевна дела из обавезног школског програма, као и додатна (изборна). Користи више метода, гледишта и компаративни приступ у тумачењу књижевног текста. Свој суд о књижевном делу аргументовано износи стално имајући на уму примарни текст, као и друге текстове, анализирајући и поредећи њихове поетичке, естетске, структурне и лингвистичке одлике, укључујући и сложеније стилске поступке. Шири читалачка знања и примењује стратегије читања које су усаглашене са типом књижевног дела и са читалачким циљевима (доживљај, истраживање, стваралаштво).

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Језик

Основни ниво

Има основна знања о томе шта је језик уопште и које функције има; поштује свој језик и поштује друге језике. Зна основне податке о дијалектима српског језика и о дијалекатској основи књижевног језика; подједнако цени екавски и ијекавски изговор као равноправне изговоре српског књижевног језика; има основна знања о развоју књижевног језика, писма и правописа код Срба. Има основна знања о гласовима српског језика; познаје врсте и подврсте речи, примењује језичку норму у вези са облицима речи и у вези са њиховим грађењем; правилно склапа реченицу и уме да анализира реченице грађене по основним моделима. Има основна знања о значењу речи; познаје најважније речнике српског језика и уме да се њима користи. Уме да износи властите ставове говорећи јасно и течно, поштујући књижевнојезичку норму и правила учтивости; има културу слушања туђег излагања. Овладао је складним писањем једноставнијих форми и основних жанрова (писмо, биографија, молба, жалба, захтев, ПП презентација и сл.), користећи компетентно оба писма, дајући предност ћирилици и примењујући основна правила језичке норме. На крају школовања саставља матурски рад поштујући правила израде стручног рада.

Средњи ниво

Има шира знања о језику уопште и основна знања о језицима у свету, њиховој међусобној сродности и типовима. Зна основне особине дијалеката српског језика и основна правила екавског и ијекавског изговора. Има шира знања о гласовима српског језика; зна правила о наглашавању речи и разликује књижевни од некијевног акцента; има шира знања о врстама и подврстама речи, њиховим облицима и начинима њиховог грађења; познаје врсте реченица и анализира реченице грађене по различитим моделима. Има богат речник и уме да употреби одговарајућу реч у складу са приликом; усмерен је ка богаћењу сопственог речника. Изражајно чита и негује сопствени говор. Саставља сложеније писане текстове о различитим темама поштујући језичку норму. Користи стручну литературу и пише складно извештај и реферат.

Напредни ниво

Има детаљнија знања о језику уопште и детаљнија знања о граматици српског језика (акцентима, саставу речи, значењу падежа и глаголских облика, структури реченице); познаје структуру речничког чланка. Говори о одабраним темама као вешт говорник; пажљиво слуша и процењује вербалну и невербалну реакцију свог саговорника и томе прилагођава свој говор. Складно пише есеј, стручни текст и новински чланак доследно примењујући књижевнојезичку норму.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Књижевност

Основни ниво

Редовно чита књижевна дела из обавезног школског програма, зна значајне представнике и дела из светске и српске књижевности. Укратко описује своја осећања и доживљај књижевног или другог уметничког дела. Уочава и наводи основне поетичке, естетске и структурне особине књижевног и неуметничког текста погодног за обраду градива из језика и књижевности; уме да их именује и илуструје. Разуме књижевни и неуметнички текст: препознаје њихову сврху, издваја главне идеје текста; прати развој одређене идеје у тексту; наводи примере из текста и цитира део/ делове да би анализирао текст или поткрепио сопствену аргументацију; резимира и парафразира делове текста и текст у целини. Издвојене проблеме анализира у основним слојевима значења. Основне књижевне термине доводи у функционалну везу са примерима из књижевног текста. Разуме зашто је читање важно за формирање и унапређивање своје личности, богаћење лексичког фонда. Развија своје читалачке способности. Разуме значај књижевности за формирање језичког, литерарног, културног и националног идентитета. Схвата значај очувања књижевне баштине и књижевне културе.

Средњи ниво

Тумачи књижевна дела из обавезног школског програма и поседује основна знања о књижевноисторијском и поетичком контексту који та дела одређује. Самостално уочава и анализира значењске и стилске аспекте књижевног дела и уме да аргументује своје ставове на основу примарног текста. Разуме и описује функцију језика у стваралачком процесу. У тумачењу књижевног дела примењује адекватне методе и гледишта усклађена са методологијом науке о књижевности. Познаје књижевнонаучне, естетске и лингвистичке чињенице и уважава их приликом обраде појединачних дела, стилских епоха и праваца у развоју српске и светске књижевности. На истраживачки и стваралачки начин стиче знања и читалачке вештине, који су у функцији проучавања различитих књижевних дела и жанрова и развијања литерарног, језичког, културног и националног идентитета. Има изграђене читалачке навике и читалачки укус својствен културном и образованом човеку. Примењује сложене стратегије читања. Мења аналитичке приступе за које оцени да нису сврсисходни. Процењује колико одређене структурне, језичке, стилске и значењске одлике текста утичу на његово разумевање.

Напредни ниво

Анализира поетичке, естетске и структурне одлике књижевног текста. Поуздано позиционира књижевни текст у књижевноисторијски и књижевноисторијски контекст. Примењује одговарајуће поступке тумачења адекватне књижевном делу и њима сагласну терминологију. Користи више метода и гледишта и компаративни приступ да употпуни своје разумевање и критички суд о књижевном делу. Самостално уочава и тумачи проблеме у књижевном делу и своје ставове уме да аргументује на основу примарног текста и литерарно-филолошког контекста. Критички повезује примарни текст са самостално изабраном секундарном литературом. Самостално одабира дела за читање према одређеном критеријуму, даје предлоге за читање и образлаже их. Познаје и примењује начине/стратегије читања усаглашене са типом текста (књижевним и неуметничким) и са жанром књижевног дела. Разуме улогу читања у сопственом развоју, али и у развоју друштва. Има развијену, критичку свест о својим читалачким способностима.

ИСХОДИ По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – разуме језик као систем и разликује његове функције; – препозна особине књижевних језика пре реформе Вука Караџића; – разликује глас, фонему и графему; – класификује гласове према основним критеријумима; – одреди границу слога у типичним случајевима; – препозна гласовне алтернације и примени нормативна решења у вези с њима; – примени основна правила акценатске норме; – објасни појам и значај књижевности као уметности речи и утврди њене сличности/ разлике у односу на друге уметности и области делатуре; – тумачи књижевно дело са разумевањем његових жанровских карактеристика и књижевноисторијског контекста, користећи у анализи структурне и стилистичке елементе дела и употребљавајући секундарне изворе; – истражи и објасни стваралачку улогу мита у књижевности; – вреднује одлике античког епа, библијског стила и представе света; – повеже знања из историје и историје уметности старог века (сумерско-вавилонске, хебрејске, хеленске) са књижевним стваралаштвом тог раздобља; – поткрепљује примерима основне одлике народне књижевности (класификација, варијантност, формулативност); – анализира композиционе и стилистичке одлике народне бајке и вреднује поруке у односу на властито читалачко и интермедиијално искуство; – препозна одлике средњовековне књижевности и испита њен значај за српску културу; – образложи на примерима важност свеукупног културног заокрета који се догодио у епохи хуманизма и ренесансе; – наведе главне мотиве, тематику и стилске одлике репрезентативних књижевних дела хуманизма и ренесансе и покаже разлике и сличности у односу на античку и средњовековну књижевност/ културу; – примени одговарајућа правописна правила; – правилно попуни различите формуларе и обрасце; – састави текст примењујући различите облике књижевноуметничког стила; – правилно распореди грађу при писању састава; 	ЈЕЗИК	<p>Општи појмови о језику. Место језика у људском животу. Својства језика и његове функције. Језик и комуникација. Основне науке које се баве језиком.</p> <p>Историја књижевних језика код Срба. Почети словенске писмености и стварање старословенског језика (Црноризац Храбар, <i>Слово о писменима</i> – одломак). Књижевни језици код Срба до 19. века: српско-словенски језик (Запис Глигорија дијака у <i>Мирослављевом јеванђељу</i>), рускословенски језик, славеносрпски језик.</p> <p>Раслојавање језика. Дијалекти српског језика (основни појмови). Екавски и ијекавски изговор. Дијалекти и књижевни језик.</p> <p>Фонетика (са фонологијом и морфологијом). Изговор гласова и улога говорних органа. Подела гласова српског језика (по начину творбе). Фонолошки систем српског књижевног језика. Слог и подела речи на слоге (фонетска и семантичка граница слога). Гласовне алтернације (асимилација и сажимање самогласника, покретни вокали, промена <i>о</i> у <i>е</i>, превој вокала); писање сугласника <i>ј</i> и <i>х</i>.</p> <p>Прозодија. Акценатски систем српског књижевног језика. Основна правила о распореду акцената и постакцентских дужина. Проклитике и енклитике.</p>
	КЊИЖЕВНОСТ	<p>Књижевност као уметност речи Појам и врсте уметности. Књижевност и друге уметности. Смисао и значај књижевности као уметности речи.</p> <p>Читање и проучавање књижевности</p> <p>Књижевни родови и врсте Књижевна дела за обраду – Лирска поезија XX и XXI века (три песме по избору наставника и ученика); – <i>Бановић Страхиња</i>, народна епска песма; – Лаза Лазаревић: <i>Први пут с оцем на јутрење</i>; – Антон Павлович Чехов: <i>Туга</i>; – Добрило Ненадић: <i>Доротеј</i> – Борислав Пекић: „Време чуда“ („Чудо у Јабнелу“) – Иво Андрић: <i>О причи и причању</i> (Говор Иве Андрића у Стокхолму приликом примања Нобелове награде).</p> <p>Књижевност старог века Књижевна дела за обраду – <i>Еп о Гилгамешу</i>; – Библија. Стари завет. <i>Прва књига Мојсијева: Легенда о потоу; Пјесма над пјесмама</i>;</p>

– препозна некњижевни акценат и облик речи у свакодневной комуникацији и у говору јунака у драмским уметничким формама, а потом га исправља у сопственом говору;
 – чита с разумевањем књижевне и остале типове текстова.

– Библија. Нови завет. *Јеванђеље по Матеју*;
 – Хомер: *Илијада* (одломци из првог и шестог певања: инвокација, сусрет Хектора и Андромахе, и други по избору);
 – Софокле: *Антигона*.

Народна књижевност
 Књижевна дела за обраду
 – Народна лирска митолошка песма (по избору);
 – *Комади од различитих косовских пјесма*;
 – *Марко Краљевић и брат му Андријаш* (бугарштина);
 – Народне епске песме: *Диоба Јакишића/Опет Диоба Јакишића; Ропство Јанковић Стојана*;
 – Народна балада *Хасан-гацица*;
 – Српска народна бајка по избору;
 – Народне бајке словенских и других народа (по избору).

Средњовековна књижевност
 Књижевна дела за обраду
 – Свети Сава: *Житије Светог Симеона* (одломак);
 – Теодосије: *Житије Светог Саве*; (одломак: *Бег у Свету Гору*);
 – Јефимија: *Похвала кнезу Лазару*;
 Константин Филозоф: *Житије деспота Стефана Лазаревића – Опис Београда* (из 51. поглавља);
 – Деспот Стефан Лазаревић: Слово љубве.

Хуманизам и ренесанса
 Књижевна дела за обраду
 – Данте: *Божанствена комедија, Пакао* (одломци, певања по избору ученика и наставника);
 – Петрарка: *Канцонијер* (избор);
 – Бокачо: *Декамерон* (оквирна прича и три новеле по избору);
 – Сервантес: *Дон Кихот* (одломци: предговор, прво, седмо и осмо поглавље);
 – Шекспир: *Ромео и Јулија*;
 – Марин Држић: *Дундо Мароје/Новела од Станица*.

Изборни садржаји:
 – Милован Витезовић: *Лажња звезда* (корелација с филмом и позориштем);
 – Горан Петровић: *Прича о причању*;
 – Светлана Велмар Јанковић: *Затписи са дунавског песака*;
 – Данило Киш, *Рани јади*; Толкин: *Господар прстенова* (прва књига);
 – *Хиљаду и једна ноћ* (избор);
 – Хомер: *Одисеја (Код Феачана)*;
 – Митови и легенде старог века (старогрчки, римски и словенски митови по избору ученика и наставника; извори: *Грчки митови* Р. Гревса, *Приче из класичне старине* Г. Шваба, *Словенски митолошки речник* Љ. Раденковића и С. Толстој, *Српска митологија* С. Петровића и сл.);
 – Милан Ракић *Јефимија*
 – Васко Попа *Усправна земља*;

		<p>– Љубомир Симовић: <i>Хасанагиница</i> (одломак с војницима);</p> <p>– Јован Деретић, <i>Културна историја Срба</i> (одломци о владарима из породице Немањић);</p> <p>– <i>Исповедна молитва из 14. века</i>, непознати аутор (<i>Антологија српског песништва</i>, приредио Миодраг Павловић);</p> <p>– Песме дубровачких петраркиста (по избору ученика и наставника);</p> <p>– Рабле: <i>Гаргантуа и Пантагруел</i> (одломак – писмо Гаргантуа Пантагруелу)</p>
	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА	<p>Правопис. Основни принципи правописа српског књижевног језика. Правопис и правописни приручници и служеће њима. Велико слово (писање устаљених атрибута и титула као делова имена, писање назива разних манифестација, грађевина, споменика, докумената, закона, уметничких дела и сл.). Преношење речи у нови ред (разлике у односу на поделу речи на слоге). Писање цртице.</p> <p>Писање спојева предлог + заменица (нпр.: <i>са мном</i> и сл.). Писање запете испред енклитике.</p> <p>Усмено и писано изражавање. Систематично усмено излагање на задате теме. Обликовање пасуса у смисаоне целине у писаном саставу. Аргументативни текст – усмено и писано обликовање. Избор из секундарне литературе, публицистичких текстова, различитих енциклопедија и речника.</p>

Кључни појмови садржаја: књижевност старог века, народна књижевност, средњовековна књижевност, књижевност хуманизма и ренесансе, историја језика, фонетика са фонологијом.

ВЕЗА ОБРАЗОВНИХ СТАНДАРДА И ИСХОДА ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Стандарди образовних постигнућа достижу се **на крају општег средњег образовања**. Исти стандард (или његов део) активираће се више пута током школске године, односно до краја средњег образовања, сваки пут уз другу наставну јединицу. Такво поступање осигурава досезање све вишег и вишег нивоа појединачних ученичких постигнућа, а ученичка знања, вештине и способности се непрестано сагледавају из нових углова, утврђују, проширују и систематизују.

С обзиром на сложеност предмета Српски језик и књижевност и области унутар предмета, неопходно је поступно остваривати све стандарде кроз све четири године средњошколског образовања, али поједини стандарди се могу видети и као конкретније повезани са одређеним исходом.

ИСХОДИ	СТАНДАРДИ
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	
– разуме језик као систем и разликује његове функције;	<p>2СЈК.1.1.1. Има основна знања о језику уопште (шта је језик, које функције има); поштује свој језик и поштује друге језике; препознаје стереотипне ставове према језику. Разуме појам текста; разликује делове текста (увод, главни део, завршетак); препознаје врсте текстова (облике дискурса); има основна знања из социолингвистике; познаје појмове једнојезичности и вишејезичности (и зна одговарајуће језичке прилике у Србији); разуме појам језичке варијативности и препознаје основне варијетете.</p> <p>2СЈК.2.1.1. Има шира знања о језику уопште (која су битна својства језика); препознаје јединице и појаве које припадају различитим језичким нивоима/подсистемима; има основна знања о писму уопште; има основна знања о правопису уопште (етимолошки – фонолошки правопис; граматичка – логичка интерпункција; графема – слово); има основна знања о језицима у свету (језичка сродност, језички типови, језичке универзалије). Разуме основне принципе вођења дијалога; разуме појам говорног чина; разуме појам денке. Познаје одлике варијетета српског језика насталих на основу медијума и оних који су условљени социјално и функционално.</p> <p>2СЈК.3.1.1. Разуме да постоји тесна веза између језика и мишљења; јасан му је појам категоризације; познаје конверзационе максиме (квалитета, квантитета, релевантности и начина); разуме појам информативне актуализације реченице и зна како се она постиже; јасан му је појам текстуалне кохезије.</p>
– препозна особине књижевних језика пре реформе Вука Караџића;	<p>2СЈК.1.1.2. Разликује књижевни (стандардни) језик од дијалекта; зна основне податке о дијалектима српског језика; има правилан став према свом дијалекту и другим дијалектима српског језика и према оба изговора српског књижевног језика (поштује свој и друге дијалекте српског језика и има потребу да чува свој дијалекат; подједнако цени оба изговора српског књижевног језика – екавски и (и)јекавски); има потребу да учи, чува и негује књижевни језик; познаје најважније граматике и нормативне приручнике и уме да се њима користи; зна основне податке о месту српског језика међу другим индоевропским и словенским језицима; има основна знања о развоју књижевног језика, писма и правописа код Срба.</p> <p>2СЈК.2.1.2. Зна основне особине дијалекта српског језика; зна основна правила екавског и (и)јекавског изговора; у једноставнијим случајевима пребације (и)јекавску реч у екавски лик и обрнуто. Смешта развој књижевног језика код Срба у друштвени, историјски и културни контекст.</p>
– разликује глас, фонему и графему; – класификује гласове према основним критеријумима; – одреди границу слога у типичним случајевима; – препозна гласовне алтернације и примени нормативна решења у вези с њима; – примени основна правила акценатске норме;	<p>2СЈК.1.1.3. Разликује правилан од неправилног изговора гласа; зна основну поделу гласова; има основна знања у вези са слогом и примењује их у растављању речи на крају реда; зна основна правила акценатске норме и уочава евентуалне разлике између свог и књижевног акцента.</p> <p>2СЈК.2.1.3. Познаје говорне органе и начин на који се гласови производе; зна да дели гласове по свим критеријумима; разуме појам фонеме; зна сва правила акценатске норме и уме да прочита правилно акценатовану реч; зна механизме фонолошки условљених гласовних промена (једначења сугласника по звучности и по месту творбе, сажимање и асимилацију вокала и губљење сугласника).</p> <p>2СЈК.3.1.2. При подели речи на слоге позива се на правила; акценатује једноставније примере.</p>

<p>– објасни појам и значај књижевности као уметности речи и утврди њене сличности/разлике у односу на друге уметности и области културе;</p>	<p>2СЈК.1.2.5. Уочава основне особине књижевности као дискурса и разликује га у односу на остале друштвене дискурсе. 2СЈК.2.2.3. Разликује методе унутрашњег и спољашњег приступа у интерпретацији књижевноуметничког и књижевнонаучног дела и адекватно их примењује приликом разумевања и тумачења ових врста дела. 2СЈК.3.2.1. Чита, доживљава и самостално тумачи књижевноуметничка и књижевнонаучна дела из обавезног школског програма, као и додатне (изборне) и факултативне књижевноуметничке и књижевнонаучне текстове; током интерпретације поузлазно користи стечена знања о стваралачком опусу аутора и књижевноисторијском контексту. 2СЈК.3.2.3. У процесу тумачења књижевноуметничког и књижевнонаучног дела, одабира, примењује и комбинује адекватне методе унутрашњег и спољашњег приступа.</p>	<p>– повеже знања из историје и историје уметности старог века (сумерско-вавилонској, хебрејској, хеленској) са књижевним стваралаштвом тог раздобља;</p>	<p>2СЈК.1.2.1. Познаје ауторе дела из обавезног школског програма и локализује их у контекст стваралачког опуса и књижевноисторијски контекст. 2СЈК.1.2.9. На основу дела српске и светске књижевности формира читалачке навике и знања; схвата улогу читања у тумачењу књижевног дела и у изграђивању језичког, литерарног, културног и националног идентитета. 2СЈК.2.2.1. Интерпретира књижевни текст увидом у његове интеграционе чиниоце (доживљајни контекст, тематско-мотивски слој, композиција, ликови, форме приповедања, идејни слој, језичко-стилски аспекти...).</p>
<p>– тумачи књижевно дело са разумевањем његових жанровских карактеристика и књижевноисторијског контекста; у тумачењу се користи структурним и стилистичким елементима дела и употребљава секундарне изворе;</p>	<p>2СЈК.1.2.4. Уочава и примерима аргуменутје основне поетичке, језичке, естетске и структурне особине књижевних дела из обавезне школске лектире. 2СЈК.1.2.6. Наводи основне књижевноисторијске и поетичке одлике стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности и повезује их са делима и писцима из обавезне лектире школског програма. 2СЈК.1.2.8. Користи препоручену секундарну литературу (књижевноисторијску, критичку, аутопоетичку, теоријску) и доводи је у везу са књижевним текстовима предвиђеним програмом. 2СЈК.1.2.9. На основу дела српске и светске књижевности формира читалачке навике и знања; схвата улогу читања у тумачењу књижевног дела и у изграђивању језичког, литерарног, културног и националног идентитета. 2СЈК.2.2.4. Уочава и образлаже поетичке, језичке, естетске и структурне особине књижевноуметничких и књижевнонаучних дела у оквиру школске лектире; процењује да ли је сложенији књижевнонаучни текст (аутобиографија, биографија, мемоари, дневник, писмо, путопис...) добро структуриран и кохерентан, да ли су идеје изложене јасно и прецизно; уочава стилске поступке у књижевноуметничком и књижевнонаучном тексту; процењује колико одређене одлике текста утичу на његово разумевање и доприносе тумачењу значења текста. 2СЈК.2.2.6. Приликом тумачења књижевноуметничких и књижевнонаучних дела из школског програма примењује знања о основним књижевноисторијским и поетичким одликама стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности. 2СЈК.2.2.8. Активно користи препоручену и ширу, секундарну литературу (књижевноисторијску, критичку, аутопоетичку, теоријску) у тумачењу књижевноуметничких и књижевнонаучних дела предвиђених програмом. 2СЈК.3.2.4. Уочава и тумачи поетичке, језичке, естетске и структурне особине књижевноуметничких и књижевнонаучних текстова у оквиру школске лектире и изван школског програма; процењује и пореди стилске поступке у наведеним врстама текстова. 2СЈК.3.2.6. Приликом тумачења и вредновања књижевноуметничких и књижевнонаучних дела примењује и упоређује књижевноисторијске и поетичке одлике стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности. 2СЈК.3.2.8. У тумачењу књижевног дела критички користи препоручену и самостално изабрану секундарну литературу (књижевноисторијску, критичку, аутопоетичку, теоријску).</p>	<p>– поткрепљује примерима основне одлике народне књижевности (класификација, варијантност, формулативност);</p> <p>– анализира композиционе и стилистичке одлике народне бајке и вреднује поруке у односу на властито читалачко и интермедиијално искуство;</p> <p>– препозна одлике средњовековне књижевности и испита њен значај за српску културу;</p> <p>– образложи на примерима важност свеукупног културног заокрета који се догодио у епохи хуманизма и ренесансе;</p> <p>– наведе главне мотиве, тематику и стилске одлике репрезентативних књижевних дела хуманизма и ренесансе и покаже разлике и сличности у односу на античку и средњовековну књижевност/културу;</p>	<p>2СЈК.1.2.6. Наводи основне књижевноисторијске и поетичке одлике стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности и повезује их са делима и писцима из обавезне лектире школског програма. 2СЈК.2.2.6. Приликом тумачења књижевноуметничких и књижевнонаучних дела из школског програма примењује знања о основним књижевноисторијским и поетичким одликама стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности. 2СЈК.2.2.1. Интерпретира књижевни текст увидом у његове интеграционе чиниоце (доживљајни контекст, тематско-мотивски слој, композиција, ликови, форме приповедања, идејни слој, језичко-стилски аспекти...).</p> <p>2СЈК.3.2.6. Приликом тумачења и вредновања књижевноуметничких и књижевнонаучних дела примењује и упоређује књижевноисторијске и поетичке одлике стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности.</p> <p>2СЈК.1.2.6. Наводи основне књижевноисторијске и поетичке одлике стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности и повезује их са делима и писцима из обавезне лектире школског програма. 2СЈК.1.2.7. Анализира издвојене проблеме у књижевном делу и уме да их аргуменутје примарним текстом. 2СЈК.2.2.6. Приликом тумачења књижевноуметничких и књижевнонаучних дела из школског програма примењује знања о основним књижевноисторијским и поетичким одликама стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности. 2СЈК.2.2.9. На основу дела српске и светске књижевности развија читалачке вештине, способности и знања од значаја за тумачење и вредновање различитих књижевноуметничких и књижевнонаучних дела и за развијање језичког, литерарног, културног и националног идентитета; има изграђен читалачки укус својствен културном и образованом човеку. 2СЈК.3.2.4. Уочава и тумачи поетичке, језичке, естетске и структурне особине књижевноуметничких и књижевнонаучних текстова у оквиру школске лектире и изван школског програма; процењује и пореди стилске поступке у наведеним врстама текстова.</p> <p>2СЈК.1.2.5. Уочава основне особине књижевности као дискурса и разликује га у односу на остале друштвене дискурсе. 2СЈК.2.2.6. Приликом тумачења књижевноуметничких и књижевнонаучних дела из школског програма примењује знања о основним књижевноисторијским и поетичким одликама стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности.</p> <p>2СЈК.1.2.6. Наводи основне књижевноисторијске и поетичке одлике стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности и повезује их са делима и писцима из обавезне лектире школског програма. 2СЈК.2.2.6. Приликом тумачења књижевноуметничких и књижевнонаучних дела из школског програма примењује знања о основним књижевноисторијским и поетичким одликама стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности. 2СЈК.3.2.6. Приликом тумачења и вредновања књижевноуметничких и књижевнонаучних дела примењује и упоређује књижевноисторијске и поетичке одлике стилских епоха, праваца и формација у развоју српске и светске књижевности.</p>
<p>– истражи и објасни стваралачку улогу мита у књижевности, упозна и вреднује одлике античког епа; библијског стила и представе света;</p>	<p>2СЈК.1.2.2. Познаје књижевнотеоријску терминологију и доводи је у функционалну везу са примерима из књижевних и неуметничких текстова предвиђених програмом. 2СЈК.1.2.7. Анализира издвојене проблеме у књижевном делу и уме да их аргуменутје примарним текстом.</p>		

<p>– примени одговарајућа правописна правила; – правилно попуни различите формуларе и обрасце;</p>	<p>2СЈК.1.3.4. Користи оба писма, дајући предност ћирилици; примењује основна правописна правила у фреквентним примерима и уме да се служи школским издањем Правописа; у писању издаваја делове текста, даје наслове и поднасловe, уме да цитира и парафразира; саставља матурски рад поштујући правила израде стручног рада (употребљава фуноте и саставља садржај и библиографију); саставља писмо – приватно и службено, биографију (CV), молбу, жалбу, захтев, оглас; зна да попуни различите формуларе и обрасце.</p>
<p>– састави текст примењујући различите облике књижевноуметничког стила; – правилно распореди грађу при писању састава;</p>	<p>2СЈК.1.3.2. Говорећи и пишући о некој теми (из језика, књижевности или слободна тема), јасно структурира казивање и повезује његове делове на одговарајући начин; разликује битно од небитног и држи се основне теме; саставља једноставнији говорени и писани текст користећи се описом, приповедањем и излагањем (експозицијом); уме укратко да опише своја осећања и доживљај књижевног или другог уметничког дела; сажето препричава једноставнији књижевноуметнички текст и издаваја његове важне или занимљиве делове; резимира једноставнији књижевни и неуметнички текст. 2СЈК.1.3.3. У расправи или размени мишљења на теме из књижевности, језика и културе уме у кратким цртама да изнесе и образложи идеју или став за који се залаже, говори одмерено, ослања се на аргументе, у стању је да чује туђе мишљење и да га узме у обзир приликом своје аргументације; пише једноставнији аргументативни текст на теме из књижевности, језика и културе.</p>
<p>– препозна и некњижевни акценат и облик речи у свакодневној комуникацији и у говору јунака у драмским уметничким формама, а потом га исправља у сопственом говору;</p>	<p>2СЈК.1.3.1. Говори разговетно, поштујући ортописна правила књижевног језика; примењује књижевнојезичку акцентуацију или упоређује свој акценат са књижевним и труди се да је с њим усклади; течно и разговетно чита наглас књижевне и неуметничке текстове; изражајно чита и казује лакше књижевноуметничке текстове; у званичним ситуацијама говори о једноставнијим темама из области језика, књижевности и културе користећи се коректним језичким изразом (тј. говори течно, без замуцкивања, поштапалица, превеликих пауза и лажних почетака, осмишљавајући реченицу унапред) и одговарајућом основном терминологијом науке о језику и науке о књижевности, прилагођавајући приликама, ситуацији, саговорнику и теми вербална и невербална језичка средства (држање, мимику, гестикулацију); говори уз презентацију; има културу слушања туђег излагања; у стању је да с пажњом и разумевањем слуша излагање средње тежине (нпр. предавање) с темом из језика, књижевности и културе; приликом слушања неког излагања уме да хвата белешке.</p>
<p>– чита с разумевањем књижевне и остале типове текстова.</p>	<p>2СЈК.1.3.5. Има способност и навику да у различите сврхе (информисање, учење, лични развој, естетски доживљај, забава...) чита текстове средње тежине (књижевноуметничке текстове, стручне и научнопопуларне текстове из области науке о језику и књижевности, текстове из медија); примењује предложене стратегије читања. 2СЈК.1.3.6. Разуме књижевни и неуметнички текст средње сложености: препознаје њихову сврху, проналази експлицитне и имплицитне информације, издаваја главне идеје текста; прати развој одређене идеје у тексту; пореди основне информације и идеје из двају или више текстова.</p>

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава и учење *српског језика и књижевности* треба да допринесе развоју стваралачког и истраживачког духа који ће омогућити ученицима да развијају знања, вредности и функционалне вештине које ће моћи да користе у даљем образовању, у професионалном раду и у свакодневном животу; формирају вредносне ставове којима се чува национална и светска културна баштина; буду оспособљени за живот у мултикултуралном друштву; овладају општим и међупредметним компетенцијама, релевантним за активно учење у заједници и целоживотно учење.

Квалитет и трајност знања, умења, вештина и ставова ученика умногоме зависе од принципа, облика, метода и средстава који се користе у процесу учења. Због тога савремена настава српског језика и књижевности претпоставља остваривање исхода уз појачану мисаону активност ученика, поштовања и уважавања дидактичких принципа (посебно: свесне активности ученика, научности, примерености, поступности, систематичности и очигледности), као и адекватну примену оних наставних облика, метода, поступака и средстава чију су вредност утврдиле и потврдиле савремена пракса и методика наставе и учења српског језика и књижевности (пре свега: разни видови организације рада и коришћење комуникативних, логичких и стручних (специјалних) метода примерених садржајима обраде и могућностима ученика). Избор одређених наставних облика, метода, поступака и средстава условљен је, пре свега, исходима које треба остварити, а потом и садржајима који ће помоћи да се прописани исходи остваре.

Редовна настава и учење српског језика и књижевности изводи се у специјализованим учионицама и кабинетима за овај предмет, који треба да буду опремљени у складу са нормативима за гимназије. Делимично, она се организује и у другим школским просторијама (библиотеци – медијатеци, читаоници, аудиовизуелној сали и сл.).

У настави српског језика и књижевности користе се одобрени уџбеници и приручници, као и библиотечко-информацијска и информатичка грађа, значајна за систематско оспособљавање ученика за самостално коришћење разних извора знања у настави и ван ње.

Области Језик, Књижевност и Језичка култура треба да чине предметну целину, да се прожимају и употпуњују. Стога је препоручени број часова само оквиран (за област Језик 32, за Књижевност 80, а за Језичку културу 36). Пажљивим планирањем наставе и учења које треба да доведу до остварености предвиђених исхода за све три области, наставник ће сам, уз праћење резултата ученика, распоређивати број часова.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ОБЛАСТ: ЈЕЗИК

Програм за први разред гимназије у области *Језик* организован је у пет области/тема и усклађен са исходима учења за овај разред (а према описима стандарда ученичких постигнућа). Програм се предвиђа проширивање знања из области обрађених у основној школи, али и увођење нових појмова.

Општи појмови о језику. У оквиру ове теме ученици треба да стекну основна знања о језику као друштвеној појави и језику као систему знакова. Ова општа знања, поред своје општеобразовне вредности и значаја за олакшавање и побољшавање наставе српског језика, треба да послуже и лакшем савладавању градива из страних језика.

Историја књижевних језика код Срба. У оквиру ове теме наставу језика треба функционално повезати са наставом књижевности. На пример, текстове *Слово о писменима* Црнорисца Храбра и Запис Глигорија дијака у *Мирослављевом јеванђељу* треба повезати са текстовима средњовековне књижевности.

Раслојавање језика. Основне одлике дијалеката српског језика треба повезати са одговарајућим књижевним делима и/или филмским остварењима (нпр., за илустрацију призренско-тимочког дијалекта могу се узети одломци из одговарајућег књижевног дела, инсерт из филма и сл.). Нарочито је потребно нагласити да су екавски и ијекавски изговор равноправни изговори српског књижевног језика. И у овом случају је потребно упутити на књижевна дела која су писана екавским/ијекавским изговором (нпр. у *Диоци Јакшића* некада се јавља облик *бијела*, а некад *б'јела*, а такви примери се могу повезати и са питањима слога/стиха, и са питањима рефлекса *jama*).

Фонетика (са фонологијом и морфологијом). Опис артикулацији гласова у српском језику треба поредити са изговором гласова у страном језику познатом ученицима (нпр. назални гласови у српском и француском, лабијализовани вокали у српском и немачком и сл.). Такође, ученицима треба скренути пажњу на важност

правилне артикулације гласова у говору. С обзиром на то да су ученици основна знања о већини гласовних алтернација већ стекли на основношколском нивоу, нарочиту пажњу треба посветити нормативним решењима, и то у оним случајевима где се најчешће грешти. На пример: *предшколски, претчас, одељење, изузеци, тачки, гледалаца* и сл.

Прозодија. Знања о акценатском систему српског језика треба да буду применљива, тј. треба да допринесу да ученици боље и потпуније усвоје књижевнोजезичку норму и да побољшају своје изражајне способности. У срединама где се не говори књижевним језиком треба оспособљавати ученике за примену правила о контрастирању акценатског система. На пример, у косовско-ресавској зони краткосилазни акценти се преносе на претходни слог и мењају квалитет (*ливада, мотика, субота* и сл.); на месту где је у дијалекту дугосилазни акценат, у књижевном језику се акценат помера на претходни слог мењајући и квантитет и квалитет, а на месту где је у дијалекту био дугосилазни акценат, у књижевном језику остаје неакцентована дужина (*девојка, војник, кромпир* и сл.).

ОБЛАСТ: КЊИЖЕВНОСТ

Програм за први разред гимназије у сегменту *Књижевност* организован у седам области/тема и усклађен с исходама учења за овај разред (а према описима стандарда ученичких постигнућа).

Књижевност као уметност речи. У оквиру ове теме ученици ће се упознати са појмом и врстама уметности, спознаће књижевност као уметности речи и моћи ће да је упореде са другим уметностима. Препорука је да се упореде различита средства изражавања (реч, тон, звук, облик...).

Читање и проучавање књижевности. Ова тема треба да повеже ученицима познати приступ књижевном делу са наукама о књижевности. Могуће теме су: књижевно дело као естетски предмет – структура књижевног дела, примање и деловање књижевног дела на читаоца. Предвиђени садржаји треба да омогуће читање и тумачење књижевних дела, уз разумевање књижевног жанра, књижевне епохе и културне традиције. Ученици се упознају са примарним и секундарним изворима за проучавање књижевног дела. Уводе се и појам и врсте науке о књижевности (књижевност као предмет теорије књижевности, историје књижевности и књижевне критике).

Књижевни родови и врсте. Систематизују се и, на примерима, обнављају и проширују знања стечена у основној школи: лирско, епско и драмско песништво, лирска песма, епска песма, уметничка приповетка, роман, драма.

Књижевност старог века. Значај и вредности књижевности старог века (тематика, одлике, допринос културној баштини). Еп у књижевности старог века (улога мита у слици света, тематика епа, хомерски еп). Библијски свет (значење и поуке). Античка трагедија (особине, традиција, универзалне вредности које афирмише). Важно је повезати знања из историје и историје уметности са књижевним стваралаштвом старог века.

Народна књижевност. Одлике и својства народне књижевности. Класификација књижевних врста народне књижевности. Структура народне бајке. Обнављање и продубљивање знања о варијантности (*Диоба Јакшића* и *Опет Диоба Јакшића*). Одлике бајке (могуће је поредити мит и бајку, источну и западну цивилизацију – уколико се наставници и ученици определе за *Хиљаду и једну ноћ*, вредности и поруке бајке у различитим уметностима).

Средњовековна књижевност. Српска књижевност и култура у средњем веку. Уметничке/литерарне вредности српске средњовековне књижевности. (Међусобни утицаји историје, културе, мотива могуће је увођењем тематских кругова – повезати роман *Доротејса* поетиком средњовековне књижевности; поезија М. Ракића и В. Попе, из изборног дела, као историјски и литерарни одјек средњовековне књижевности). *Особине* и врсте српске књижевности средњег века.

Хуманизам и ренесанса. Хуманизам и ренесанса у књижевности и уметности. Значај хуманизма и ренесансе за развој европске културе и цивилизације. Разлике и сличности са претходним епохама.

Области/теме из књижевности прате одговарајући садржаји: књижевна дела за обраду и изборни садржаји.

Све што се чита и обрађује у настави књижевности, сматра се лектиром. Дела за која је потребно више времена ученицима да их прочитају, посматрају се као домаћа лектира. За њено читање потребно је оставити више времена да би се ученици активно укључили у наставну интерпретацију на часовима српског језика и књижевности. Ово треба имати у виду при планирању редоследа и начина остваривања наставе, јер домаћу лектуру прате обимни и детаљни истраживачки пројекти. Уз помоћ задатака за истраживачко читање и дугорочнијих пројеката читања, ученици ће се поузданије припремати за рад на часу, што ће погодвати и остваривању наставног принципа економичности.

Проширују се знања о књижевнотеоријским појмовима који су обрађивани у основној школи и уводе се нови појмови. Обрађивани појмови добијају нови историјски контекст, а нови појмови уводе се како би се оснажила рецептивна способност. Програм наставе и учења српског језика и књижевности предвиђа обраду или утврђивање следећих књижевнотеоријских појмова:

– **Лирика:** одлике лирске књижевности, лирска и лирско-епска песма; врсте лирске поезије; лирски субјекат.

– **Епика:** одлике епске књижевности; подела епске књижевности: еп (спев, епопеја), епска песма, епски јунак; приповетка, новела роман; мит/легенда/предање, бајка; нарација (приповедање) у првом, другом и трећем лицу; описивање (дескрипција), дијалог, монолог, унутрашњи монолог; наратор (приповедач); ретроспективно и хронолошко приповедање; ретардација, епизода, дигресија.

– **Драма (драмска књижевност):** одлике драмске књижевности. Подела драмске књижевности: трагедија, комедија, драма у ужем смислу; драмски сукоб; позориште; античка драма; драмска јединства; пролог, епilog; трагедија, трагички сукоб, трагичка кривица, трагички јунак; протагонист, антагонист; катарза; комедија, врсте комедије: комедија карактера, нарави (друштва) и ситуације (интриге); *commedia dell'arte*; врсте комике: вербална, гестовна, ситуациона комика. Сценска реализација драмског текста.

– **Версификација/метрика:** ритам, стих, везани и слободни стих; врсте стиха; хексаметар, десетерац, епски десетерац, лирски десетерац; акростих; строфа, врсте строфа, врсте риме; опкорачење; цезура, сонет, терцина, канцона, канционијер.

– **Стилистика:** појам стила; стилске фигуре; алегија, алитерација, асонанца, апострофа, градација, епитет, стални епитет, елипса, еуфемизам, инверзија, инвокација, иронија, сарказам, контраст (антитеза), словенска антитеза, компарација (поређење), метафора, метонимија, ономатопеја, персонификација, симбол, хипербола, лирски паралелизми.

– **Остали појмови:** антика, мимезис, јеванђеље, беседа, параболо, житије (хагиографија), биографија, похвала, слово; цитат, парафраза, фуснота; хуманизам, ренесанса, петраркизам; белетристика, синкретизам.

Од 148 часова на којима се током године реализује настава, предлаже се да се на 80 часова обрађују, утврђују и систематизују садржаји из књижевности. Како је укупан број књижевних дела за обраду 29 уз које наставници и ученици бирају још осам препоручених садржаја (у односу на интересовања и могућности ученика), укупан број од 37 дела пружа могућност успостављања динамике обраде сваког појединог садржаја на два до три школска часа. Нека књижевна дела изискиваће један час, а нека два или три, те је наставник тај који предвиђа и планира динамику рада на часовима обраде, утврђивања и систематизације градива укључујући у то и различите нивое обраде (интерпретацију, приказ и осврт), као и повезивање наставних садржаја из књижевности са садржајем из језика (нпр., кад је реч о историји језика, повезано ће се читати и тумачити следећи текстови: Црноризац Храбар, *Слово о писменима* и *Запис Глигорја* дијака у *Мирславевом јеванђељу*, са текстовима средњовековне књижевности). Још једна препорука за наставника односи се на компаративно повезивање и тумачење текстова који долазе из различитих историјских, културних и жанровских оквира (нпр. поређење овдашње епске традиције са сумерско-вавилонском, хеленском, словенским, итд.; поређење структурних и мотивских конституената епских песама, епова,

народних бајки и библијских предања, итд.). Посебну пажњу наставник би требало да обрати и на осветљавање разноврсности релација које се успостављају између канонских дела националне и светске књижевности и доминантних савремених форми уметничког израза и презентације (савремени роман, драмски текст; филм, анимиран филм, стрип, позоришна представа, историјско-образовни садржаји на телевизији и интернету, итд.).

Ученици се упознају са планом, садржајима предмета и начинима рада. Ученицима се указује на важност планског и благовременог припремања за часове обраде књижевног дела (читање и тумачење књижевних дела, коришћење уџбеника, примарних и секундарних извора за тумачење књижевних дела).

Књижевно дело уводи се у наставу доживљајним и истраживачким читањем, припремним задацима, истраживачким и радним пројектима.

Нивон обраде. Тумачење књижевног дела може се реализовати и планирати за обраду на различитим нивоима (осврт, приказ, интерпретација).

Рад на часу. Књижевне појаве, термини и појмови обрађују се посредством планираних књижевних дела. У непосредном раду, уз уважавање водећих методичких принципа и радних начела, користе се одговарајуће обавештајне, логичке и специјалне (стручне) методе. Методска адекватност и јединство теоријских и практичних поступања кључни су за успешну наставу књижевности; књижевнотеоријска знања се тумаче као појаве у конкретним уметничким делима, а знања о њима се развијају и усавршавају.

Развијање читалачких компетенција. Ученици се обучавају за активну примену свих врста и видова читања (доживљајно, истраживачко, изражајно и интерпретативно, гласно читање, читање с белешкама, читање у себи), а пре свега за помно читање, читање с уживљавањем и разумевањем уз вредновање књижевног дела.

Стваралачке активности поводом тумачења књижевног дела. Поред читања, као прворазредне стваралачке активности, у настави се организују и одговарајуће стваралачке активности поводом обраде књижевних дела. Посредством њих шири се интересовање ученика за књижевност, књижевна дела и ауторе, продубљују се и напредују читалачка интересовања и усавршавају читалачке компетенције. Стваралачке активности реализују се као усмена продукција (говорне вежбе, дискусије, разговори, монолози, рецитовање и казивање), писмена продукција (писање есеја, радова, домаћих задатака) и комбинована продукција (реферисања и презентације).

Изборни садржаји допуњавају обавезни део програма. Наставник је у обавези да у договору са ученицима уз обраде књижевних дела из обавезног програма обради осам дела из изборног програма.

Вредновање напретка ученика је континуирано и систематично. Вреднује се активност ученика током припремне фазе рада и током рада на часу, учешће у раду приликом тумачења дела, учесталост јављања, квалитет одговора, оригиналност и аргументовање ставова, уважавање гледишта других ученика и другачијих виђења, однос према раду, способност примене теоријских знања у конкретним радним околностима. Вредновање обухвата и писмено изражавање (домаћи задаци поводом конкретних књижевних дела; годишње до шест домаћих задатака). У сврху вредновања може бити планирано и тестирање, како би се стекао непосредан увид у текућа знања ученика.

ОБЛАСТ: ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Програм за први разред гимназије у области *Језичка култура* организован је тако да подразумева четири вештине: писање и говор (као продуктивне) и слушање и читање (као рецептивне). Припрема за израду писменог задатка, сама израда и исправка писменог задатка подразумевају укупно 16 часова, по четири за сваки писмени.

Припрема за израду писмених задатака је континуирана делатност и не ограничава се само на један час (пре израде писменог задатка). Препоручује се, приликом израде писменог задатка, коришћење ћириличног писма, док се латиница може користити као писмо приликом писања исправке.

Вештина читања с разумевањем подразумева читање књижевних и осталих типова текстова уз препознавање експлицитних и имплицитно датих информација у тим текстовима и откривања узрочно-последичних веза међу елементима садржаја.

Реализација наставе и учења језика и језичке културе остварује се у предметном јединству са наставом књижевности.

Приликом обраде садржаја из језика препоручује се:

- уочавање језичких појава у одговарајућим примерима уз ослањање и на језичко осећање ученика;
- примена граматичких правила;
- увежбавање;
- коришћење табела;
- израђивање цртежа, схема, графикана;
- навицавање и подстицање ученика да користе одговарајућу квалитетну литературу, језичке приручнике, речнике, лексиконе, појмовнике.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Поред стандардног, сумативног вредновања које још увек доминира у нашем систему образовања (процењује знање ученика на крају једне програмске целине и спроводи се стандардизованим мерним инструментима – писменим и усменим проверама знања, есејима, тестовима, што за последицу има кампањско учење оријентисано на оцену), савремени приступ настави претпоставља формативно вредновање – процену знања **током** савладавања програма и стицања одговарајуће компетенције. Резултат оваквог вредновања даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе које компетенције су добро савладане, а које не, као и о ефикасности одговарајућих метода које је наставник применио за остваривање циља. Формативно мерење подразумева прикупљање података о ученичким постигнућима, а најчешће технике су: реализација практичних задатака, посматрање и бележење ученикових активности током наставе, непосредна комуникација између ученика и наставника, регистар за сваког ученика (мапа напредовања) итд. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказана и сумативно – бројчаном оценом. Оваква оцена има смисла ако су у њој садржана сва постигнућа ученика, редовно праћена и објективно и професионално бележена.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасним и ефективним требало би унапредити.

PLANI DHE PROGRAMI I MËSIMIT DHE I TË MËSUARIT PËR KLASËN E PARË TË GJIMNAZIT

Emri i lëndës	GJUHË DHE LETËRSI SHQIPE
Qëllimi	Qëllimi i kësaj fushe është avancimi i shkathtësive gjuhësore dhe të komunikimit në funksion të formimit gjuhësor e të menduarit kritik e kreativ, të lexuarit dhe të kuptuarit e zhanreve të ndryshme, të shkruarit funksional dhe komunikimit me shkrim dhe me gojë në situatë të ndryshme jetësore.
Klasa	E parë
Fondi vjetor i orëve	148 orë

REZULTATI Sipas temës së kryer/fusha Nxënësi është në gjendje që:	Fushat/TEMAT	Përmbajtjet
– Shkathtësitë e komunikimit – Të dëgjuarit dhe të folurit – Merr, krahason dhe përmbledh mendimet e të tjerëve (nëpërmjet pyetjeve dhe përgjigjeve) për temat nga materialet e dëgjuara, të shikuara a atë prezantuar dhe reflekton për to. – Merr pjesë në biseda shoqërore me moshatarët dhe me të rriturit mbi tema të njohura duke pyetur dhe duke iu përgjigjur pyetjeve. – Interpreton subjektin, idenë, rrëfimin, juhën e figurshme, vendin e hapësirën në letërsi. – Debaton dhe argumenton për tema të ndryshme	LETËRSI (75 orë)	Të folurit – Teksti dhe llojet e tij Teksti rrëfimitar (letrar) Legjenda (popullore shqiptare) Muji dhe Halili Dielli dhe hëna; Gjarpëri – ylber Mite për hyjnitë – Narcisi Përralla Djali, shkabonja dhe e Bukura e Dheut Frika dhe misteri në artë – Romani historik – Pas betejës – Bilall Xhaferri – Romani social – Prilli i thyer – Ismail Kadare – Gjakmarrja – një plagë e shoqërisë sonë – Novela sociale – Jesminë – Martin Camaj

– Komunikon për të kuptuar ngjarjen, qëllimin dhe idetë për tema të caktuara përmes bisedave, monologëve, dialogëve etj.

– Bisedon me moshatarët dhe me të rriturit për tema të panjohura dhe për situata komplekse shoqërore

– Debaton, analizon dhe argumenton për tema të ndryshme

– **Të lexuarit**

– Analizon dhe kupton elemente të veçanta letrare dhe joletrare.

– Lexon dhe identifikon karakteristikat strukturore të tekstit si: heroin, subjektin, idenë, detajin, figurën, rrëfimin, përshkrimin.

– Debaton dhe argumenton për tema të ndryshme

– Pasuron fjalorin

– Kupton dhe analizon tema të ndryshme letrare dhe joletrare.

– Identifikon dhe analizon vepra letrare duke l identifikuar llojin, gjininë, temën, motivin, idenë, figurat, simbolet, etj.; dhe argumenton strukturën e ndërtimit të tyre.

– **Të shkruarit**

– Zhvillon forma të veçanta të shkrimit paragrafë, ese, tregim, përrallë, autobiografi, bografi, poezi, skeçe, prezantime, raporte, etj.

– Zbaton rregulla gjuhësore e drejtshkrimore për të shprehur mendimet, qëllimet, ndjenjat për tema të caktuara në forma të ndryshme të shkrimit.

– Zhvillon shkrimin kreativ për veten dhe të tjerët

– Shkruan për tema të caktuara

– Shkruan për përvojat e veta dhe të tjerëve në vepra të krijuara nga ai dhe ajo ose të tjerët dhe i përdorë si bazë për tregime, vjersha etj.

– Shkruan për përvoja relevante që lidhen me kulturën dhe historinë e vendit.

– Përdor materiale të ndryshme për të këmbyer porosi nëpërmjet reklamave, shpalljeve, lajmërimeve dhe bën prezantimin e tyre në medie.

– Përdor rregullat e shfaqjeve, planifikon organizimin, prezanton dhe vlerëson punimet e ndryshme (materiale të publikuara, ngjarje, komente etj) për paraqitjen në medie.

– Përdor teknologjinë për të krijuar përshkrimin e krijimeve letrare dhe joletrare të ndryshme (programet softverike, pajisjet të regjistrimit) për të krijuar një video ose një animacion.

– Nxënësi në komunikim shërbehet me gjuhën standard dhe vëren vlerën e saj përdoruese dhe estetike

– dallon gjuhën letrare (standarde) nga dialekti

– njeh dhe zbaton sistemin razor të gjuhës

– -dallon dhe përshkruan ndryshimet e zërit nëpër fjalë dhe jep shembuj përgjegjës

– përgatit edhe me shkrim edhe me gojë, prezanton vet ose në grup tema nga gjuha dhe letërsia

– **Proza e shkurtër**

– M’at anë gardhit asgja të re- Migjeni

– **Romani satirik**

– Suksesi i raportit të shokut Zylo – Dritëro Agolli

– **Romani social**

– Një vizitë familjare - Fatos Kongoli

– **Tregimi përshkrues**

– Kumbulla përtej murit – Ernest Koliqi

– **Tregimi social**

– Muri i Kinës dhe muri i botës

– Zija Çela

– Kithimi në lice – Lë Klezvio

– **Romani psikologjik**

– Shpirti i botës – Suzana Tamaro

– **Tregimi ekologjik**

– Manual i djaloshit ambientalist - Xhovani Nuçi

Mjedisi dhe media

- **Tregimi fantastiko – shkencor**

Lamtumirë, universi plak – Rasëll Stanard

Të shkruarit – rolet e personazheve të përrallave

-Rrëfenja fantastike

Rinë Katerinëza – Mitrush Kuteli

– **Tregimi psikologjik**

Ai... Gi de Mopasan

– **Udhëtim – lojë mes shkencës e fantastiko – shkencore**

- **Tekst rrëfimtari tregimtari**

TEKSTI RRËFIMTAR (JOLETRAR)

– **Udhëpërshkrimi**

Shqipëria – Edit Durham

– **Të folurit**

Thethi, takim me të shkuarën

- **Të shkruarit – Reportazhi**

- **Kujtime historike**

Kodi civil shqiptar – Mehdi Frashëri

- **Libri i kujtimeve**

Rrno vetëm për me tregue – At Zef Pllumi

– **Të folurit – Ditari**

– **Të shkruarit – Ditari**

– **Miniatyra historike**

Heshtja që zgjati gjashtë vjet – Stefan Cvajg

– **Biografia**

Pier e Mari Kyri – Eva Kyri

Të shkruarit – Shkrimi biografik

Autobiografia

Branisllav Nushiq

Autobiografia

- **Bisedë** me Fan Nolin

- **Intervistë** me këngëtarën Vaçe Zela

- **Të folurit**- Mesazhet e paqes

TEKSTI POETIK

- **Të folurit-teksti poetik**

- **Poema epike**- Iliada-Homeri

- **Poema legjendare**- Rozafa

- **Të folurit** – Skenari

- **Poema didaktike**

Mbi natyrën e sendeve- Lukreci

- **Poema epiko-lirike**

Këngët e Milosaos- Jeronim de Rada

- **Poema baritore**

Bagëti e Bujqësi- Naim Frashëri

- **Himni**

Himni i flamurit- Fan S. Noli

- **Elegjia**

Mbi varr t’Anton Xanonit- Gjergj Fishta

– zbaton normën drejtshkrimore të gjuhës shqipe në të folur dhe në të shkruar

– shërbehet me botimet shkollore të drejtshkrimit

– flet në pajtueshmëri me rregullat e drejtshqiptimit (sakt i thotë tingujt, fjalët, akcentet)

– njeh njësitë fonetike dhe fonologjike të gjuhës shqipe standard, resp., tingujt (artikulimin e tyre dhe shenjat akustike), përshtatjen dhe ndarjen e tyre

– në shembujt njëj dhe zbaton këto ndryshime të zërit: sibilizimin, palatalizimin, vokalizimin, njësimin e tingujve sipas zërit, sipas vendit të formacionit, humbjen e tingujve, alternacionin etj.

– krijon shënime në bazë të dëgjimit

– argumenton dhe mbështet qëndrimet e tij- di vendin e gjuhës shqipe në familjen e gjuhëve

– -njeh kontinuitetin historik të gjuhës shqipe

GJUHË
(73 orë)

- **Soneti**

Lirija- Ndre Mjeda

- **Lirika mediative-filozofike**

Gjeniu i anijes- Lasgush Poradeci

- **Lirikë mali**

Bregu i mollës- Azem Shkreli

- **Lirika e dashurisë**

Pa ty- Ismail Kadare

- **Të folurit- Hëna dhe natyra**

- **Lirikë**

Kadenca e Violës- Zef Zorba

- Lirika- Një vajzë- Ezra Paund

Të shkruarit- Shkruaj poezi

TEKSTI DRAMATIK

- **Të folurit-teksti dramatik**

- **Tragedia**

Hamleti- Uilliam Shekspir

- **Komedia**

Pas vdekjes- A.Z. Çajupi

- **Drama sociale**

Shtëpia e kukullës- Henrik Ibsen

- **Të shkruarit- Dramatizim për tatrën e shkollës**

TEKSTI PËRSHKRUES

- Fshati midis kodrianave - K. Trebeshina; O Shqipëri - Xh. bajron

- Veshje popullore - E. Durham; Lisi plak- L. Tolstoi; Stuhi qershori- Alan

- Beu i Matit - F. Konica; Vita - J. Xoxa; Portreti im - F. Roshfuko;

- **Të folurit - Si të përshkruajmë**

- **Të shkruarit - Përshkruajmë mjedisë, sende, qenie të gjalla**

TEKSTI ARGUMENTUES (ESEJA DHE LIGJËRATA)

- Të mësojmë pëe të gjykuar - Montenji

- Letra e Skëndërbeut- Apologji

– Frang Bardhi

- Pse e mora këtë barrë? Anton Harapi

- **Të shkruarit-** Tekste të ndryshme argumentuese

- **Të shkruarit** - Letra, telegrami, faksi, posta elektronike

Lektyra shtëpiake:

1. *Iliada* – Homeri

2. *Vargjet e lira* – Migjenii

3. *Bagëti e Bujqësia-* Naim Frashëri

4. *Këngët e Milosaos* – Jeronim de Rada

5. *Hamleti* – Uilliam Shekspiri

6. *Tregime të moçme shqiptare* – Mitrush Kuteli

**Vërejtje: arsimtari mund të bëjë zgjedhje të lirë të lektyrave shtëpiake në pajtueshmëri me planin dhe programin për klasën e parë të Gjinnazit*

- **MORFOLOGJI**

- Përemrat vetorë dhe trajtat e shkurtra

- Ushtrime

- Foljet ndihmëse

- Foljet gjysmëndihmëse

- Ushtrime

- Kategoria grammatikore e diatezës

- E ardhmja e së shkuarës e dëftorës dhe e tashmja e kushtores

- Ushtrime

	<ul style="list-style-type: none"> - Parafjalët - Pjesëzat - Pashthirrat - Dallimi i lidhëzave nga ndajfoljet, parafjalët dhe përemrat - Ushtrime - Drejtshqiptimi i bashkëtingëlloreve d,t,l dhe c në fjalët e huaja - Drejtshkrimi i zanores „ë” fundore - Drejtshkrimi i nyjës të dhe së te mbiemrat e nyjshëm
	<ul style="list-style-type: none"> - Drejtshkrimi i grupeve të zanoreve ie, ye, ua dhe ue - Pjesëzat dhe parafjalët e përsëritura - Ushtrime - Përdorimi i pikëpyetjes(?) - Përdorimi i pikëçuditjes (!) - Përdorimi i shumëpikëshit (...) - Përdorimi i thonjëzave („,“) - Ushtrime
	<p>SINTAKSË</p> <ul style="list-style-type: none"> - Fjalja. Llojet e fjalisë sipas gjymtyrës kryesore - Fjalja njëkrye gjymtyrëshe - Gjymtyrët homogjene - Marrëdhëniet ndërmjet pjesëve në fjalinë e përbërë - Marrëdhëniet ndërmjet pjesëve në fjalinë e përbërë me bashkërenditje - Marrëdhëniet ndërmjet pjesëve në fjalinë e përbërë me nënrenditje - Marrëdhëniet rrethore - Marrëdhëniet kohore - Marrëdhëniet shkakore dhe qëllimore - Marrëdhëniet mënyrore sasiore - Marrëdhëniet krahasore - Fjalitë e përbëra me më shumë se dy pjesë. Fjalitë e përbëra të përziera - Fjalitë e përbëra të përziera. Skemat e tyre - Përdorimi stilistik i fjalive të përbëra - Ligjëratat e drejtë dhe e zhdrejtë - Ligjëratat e zhdrejtë. Kthimi i ligjëratës së drejtë në ligjëratë të zhdrejtë <p>KULTURË GJUHE</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ligjërimet në gjuhën shqipe - Stilet e gjuhës - Historia e shqipes së shkruar
	<p>LEKSIKOLOGJI</p> <ul style="list-style-type: none"> - Fjala si njësi leksikore - Kuptimi leksikor i fjalës - Prejardhja e kuptimeve leksikore të fjalëve në gjuhën shqipe - Leksikografia dhe fjalorët e shqipes

Fjalët kyçe: letërsia, gjuha amtare, letërsia artistike dhe popullo-re, standardizimi i gjuhës shqipe

UDHËZIME METODOLOGJIKE PËR REALIZIMIN E PLANIT DHE PROGRAMIT

Procesi i mësimdhënies për lëndën *Gjuhë dhe Letërsi shqipe* duhet të bazohet në nevojat dhe interesat e nxënësve, në funksion të zhvillimit të individualitetit dhe kreativitetit të tyre. Nxënësit duhet t'i arrijnë kompetencat e tyre nëpërmjet mësimi dhe qasjes së integruar. Arritja e suksesshme e tyre bëhet nëpërmjet rezultateve të fushës. Metodatat, format, mjetet, përmbajtjet mësimore si dhe strategjitë e teknikat

e mësimdhënies dhe mësimnxënies, janë çelës kryesor për arritjen e këtyre kompetencave. Për arritjen e rezultateve për tema të caktuara ndërkurrikulare si: edukimi qytetar, edukimi për paqe, ndërvarësia, edukimi për media, arsimit për zhvillim të qëndrueshëm dhe diasporë, mësimdhënësi duhet të përzgjedhë metodën, formën dhe strategjinë e duhur. Në këtë nivel komunikimi efektiv arrihet nga nxënësit me metodën e bashkëbisedimit, por nuk duhet lënë anash as metoda tjera, gjithmonë duke pasur parasysh njohuritë paraprake, interesat dhe nevojat e nxënësve. Organizimi i mësimi duhet të jetë atraktiv dhe interesant në mënyrë që nxënësit të jenë në bashkëveprim gjatë gjithë kohës për të marrë njohuritë reja.

UDHËZIME PËR VLERËSIM

Për lëndën *Gjuhë dhe Letërsi shqipe* vlerësimi bëhet me qëllim të mbledhjes, sistemimit, evidentimit dhe raportimit të të dhënave për arritjet e nxënësve gjatë gjithë procesit të mësimnxënies. Vlerësimi për këtë fushë nxënësve u siguron informacione për nivelin e përvetësimit dhe të arritjes së kompetencave.

Vlerësimi për këtë fushë në këtë nivel bëhet për kuptimin e leksimit duke përdorur atë për të reflektuar mbi tekstet e shkruara për qëllime të caktuara. Vlerësimi në këtë fazë zhvendoset nga memorizimi i informacionit dhe dijeve të marra nga burime të caktuara në aftësinë për të kuptuar dhe reflektuar mbi to. Vlerësimi përqendrohet në gjetjen, përzgjedhjen, interpretimin dhe vlerësimin e informacionit që merret nga fusha e gjerë e teksteve (letrare dhe joletrare) të lidhura me situatën përtej klasës. Vlerësimi duhet të përqendrohet në njohjen e fjalëve dhe kuptimi i tyre në kontekst, në njohuritë nga gramatika, struktura gjuhësore dhe tekstuale gjatë paraqitjeve me gojë ose me shkrim.

Vlerësimi përqendrohet te shkrimet e pavarura për qëllime të caktuara, te përdorimi i të kuptuarit të asaj që dëgjon – lexon dhe reflektimi mbi të, si dhe angazhimi për të zhvilluar njohuritë, qëndrimet dhe sjelljet e fituara gjë që çon deri te integrimi social dhe zhvillimi personal. Vlerësimi duhet të përfshijë raportimin e informacionit të marrë për performancën e dëgjimit aktiv, të leximit-shkrimit, duke përfshirë karakteristikat njohëse së bashku me ato të sjelljes në të lexuar/shkruar kreativitetin, në të shprehurit me gojë ose shkrim. Raportimi duhet të jetë motivues për zotërimin e të shprehurit me gojë dhe shkrim.

MATERIALET DHE BURIMET MËSIMORE

Për arritjen e kompetencave në lëndën *Gjuhë dhe Letërsi shqipe* është i rëndësishëm përdorimi i materialeve dhe burimeve të ndryshme mësimore për mësimdhënie dhe nxënie. Për realizimin e rezultateve të fushës dhe arritjen e suksesshme të rezultateve për shkallë, të gjitha mjetet dhe materialet mësimore duhet t'u përmbahen kërkesave të këtyre rezultateve për fushë dhe shkallë. Tekstet shkollore janë vetëm disa nga burimet për marrjen e informacionit, prandaj ato nuk duhet të jenë burim i vetëm; përdoret edhe teknologjia informative. Informacionet mund të merren nga çdo burim i cili ndihmon arritjen e kompetencave.

BOSANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

U okviru nastave književnosti na bosanskom jeziku, kod učenika treba prije svega razviti estetski kriterij za sve ono što je univerzalno vrijedno i dobro. Treba ih osposobiti za razumijevanje književnih pojava u svjetskoj književnoj riznici, bez uobičajenog dosadašnjeg zapostavljanja pojedinih književnih sadržaja.

OPĆE PREDMETNE KOMPETENCIJE

Stečeno znanje o bosanskom jeziku, bošnjačkoj književnosti i njenom historijskom kontinuitetu jasno uobličava i kazuje. Poštujući standardni jezik, vlada usmenom i pisanom komunikacijom. Pročitana književna djela tumači, analizira spoznajući duhovnu ljepotu pisane riječi. Zna pojavno-činjenički kontinuitet pisaca i njihovih djela; razumije važnost književnih ideja, motiva, kao unutarnje geneze i prisnog nastavljanja refleksiranja i obnavljanja u samome sebi. Prati i razumije sinhronijske komparativne odnose sa srpskom književnošću, dodire na zajedničkim osnovama bosanskoga i srpskoga jezika i značenja stilskih

formacija od vremena preporoda koji se pokazuju kao snažan katalizator razvojnog kretanja ove književnosti.

Osnovni nivo

Govori jasno standardnim jezikom. Koristi oba pisma: latinicu i ćirilicu, dajući prednost latinici. Umije da sastavi tekst koji ima logičan slijed i strukturu. Zna napisati tekst koristeći se potrebnim žanrovima kako bi mogao uzeti učešće u društvenim zbivanjima. Čita i razumije umjetničke i neumjetničke tekstove srednje složenosti i kritički promišlja o njima.

Razlikuje bosanski književni jezik od dijalekata, razumije važnost njegovanja književnog jezika. U govoru i pisanju primjenjuje određena gramatička pravila. Pozna je nauke koje se bave proučavanjem glasova, riječi i rečenica. Rječnički fond koristi u svakodnevnoj komunikaciji i primjenjuje ga u skladu sa prilikom.

Prepoznaje autore književnih djela obrađenih u toku školovanja, umije da odredi vrijeme i okolnosti njihovog djelovanja. Prepoznaje osnovne teorijske i poetičke odlike epoha i pravaca, i identifikuje stvaraoce i djela koja ih predstavljaju u školskom programu. Na primjerima određenih djela uočava, prepoznaje i usvaja temeljne vrijednosti koje ga pripremaju za život.

Srednji nivo

Govori jasno i javno izražava svoje mišljenje; precizno formulira složenije tekstove, izlaže ih, sastavlja, iznoseći ideje o jeziku, književnosti i kulturi. Ima formiran čitalački ukus i kritički pristupa složenijim književnim i neumjetničkim tekstovima.

Razumije važnost bosanskog jezika i zna o značaju jezika za identitet jednog naroda. Pozna je periodizaciju historije bosanskoga književnog jezika. Znanja vezana za glasove, riječi i rečenice i njihov odnos su veća i produbljenija.

Koristi književne termine u tumačenju književnog djela. Uočava strukturne činioce književnog teksta, njegove ideje, motive, stilske i jezičke osobine, i umije da ih tumači. Analitički pristupa problemima u književnom djelu, znalački i argumentirano brani svoje stavove. Ima formiran čitalački ukus.

Napredni nivo

Sastavlja i diskutuje o složenijim temama iz književnosti, jezika i kulture; rečenični fond je na zavidnom nivou; pokazuje analitički pristup i produbljeno promišljanje. Uočava stilske postupke i razvija svijest o sebi kao čitaocu.

Zna o razdobljima kroz koja je prošao bosanski jezik. Pozna je specifičnosti i raznovrsne utjecaje kojima je bio izložen bosanski jezik. Umije da bosanski jezik svrsta u historijski kontekst i uoči sličnosti i razlike sa srodnim slavenskim jezicima. Ima solidno znanje o rečenici i rečeničnim članovima.

Umije kritički da pristupi analizi i tumačenju složenijih književnih djela, kako iz obaveznog školskog programa, tako i djela po sopstvenom izboru. Metode koje pritom koristi su raznovrsnije i složenije.

Analizira, uspoređuje i vrednuje književnoumjetničke tekstove uz upotrebu valjanih i odgovarajućih argumenata. Istražuje i traga za novim sadržajima.

SPECIFIČNA PREDMETNA KOMPETENCIJA: Jezik

Osnovni nivo

Posjeduje osnovna znanja o jeziku i funkcijama jezika; posjeduje razvijen osjećaj pripadnosti i poštivanja prema vlastitom jeziku, a uvažava i poštuje druge jezike. Razlikuje književni standardni jezik od dijalekata; ima osnovna znanja o razvoju bosanskog jezika kroz vijekove. Zna osnovnu podjelu glasova bosanskog jezika i razumije glasovne promjene; pozna je gramatičku kategoriju promjenljivih i nepromjenljivih vrsta riječi, kao i njihove podvrste; umije da primjenjuje osnovna pravila u govoru i pisanju. Ima osnovna znanja o morfemsko-morfološkoj strukturi riječi. Pravilno povezuje riječi u rečenici i razlikuje službu riječi u rečenicama građenim po osnovnom modelu. Umije da vlada leksikom svoga jezika; zna najvažnije rječnike bosanskog jezika

i umije njima da se koristi. Umije da komunicira lahko i brzo, iznoseći svoje stavove bez zadržke; primjenjuje norme standardnog jezika u govoru i pisanju; ima umijeće slušanja tuđeg govorenja i mišljenja i uvažavanja sagovornika u različitim situacijama. Ovladao je vještinom samostalnog pisanja namjenskih tekstova jednostavne forme (molba, žalba, zahtjev, biografija...) i izrade PPT prezentacija, uz pravilnu upotrebu standardnog jezika i latiničnog pisma. Kao zaokruženu cjelinu na kraju školovanja izrađuje maturalni rad.

Srednji nivo

Posjeduje šira znanja o jeziku uopće i osnovna znanja o jezicima koji postoje u svijetu, njihovoj međusobnoj srodnosti i tipovima; poznaje glavne osobine dijalekata bosanskog jezika, njihove podvrste i glavna pravila zamjene glasa „jat”. Ima potrebu da čuva svoj dijalekat, ali i da tolerira druge dijalekte. Ima šira znanja o glasovima bosanskog jezika, zna prozodijski sistem standardnog bosanskog jezika (funkcija akcenata i dužine), ima šira znanja o osnovnoj podjeli riječi, njihovim oblicima i načinima građenja novih riječi; pozna je vrste rečenica i analizira rečenice građene po različitim modelima. Pospješuje svoj vokabular i ima osjećaj za pravilno, logično, jasno, precizno i stilski skladno izražavanje. Izražajno čita i ima svoj poseban i pravilan stil izražavanja. Koristi stručnu literaturu; razumije i sastavlja složenije tekstove u različite svrhe i namjene (administrativne, publicističke i tekstove ličnog karaktera) vodeći računa o pravopisnoj i gramatičkoj normi.

Napredni nivo

Posjeduje detaljnija znanja o jeziku uopće i detaljnija znanja o gramatici bosanskog jezika (akcentima, sastavu riječi, značenju padeža i glagolskih oblika, strukturi rečenice); pozna je strukturu rečeničnog člana. Koristi leksičko blago bosanskog jezika i pažljivo sluša sagovornika; procjenjuje njegove verbalne i neverbalne reakcije; uvažava konvencije društvenog općenja i umije da vodi dijalog i razgovor u kojem učestvuje više lica. Uvažava pravopisne i stilističke norme bosanskog standardnog jezika u pisanju eseja, stručnog teksta i novinskog članka.

SPECIFIČNA PREDMETNA KOMPETENCIJA: književnost

Osnovni nivo

Upoznat je sa djelima koja su uvrštena u školski program. Čita djela, zna bitnije predstavnike svjetske i bošnjačke književnosti. Umije da razlikuje i imenuje pojedine strukturne i poetičke osobine obrađivanih tekstova. Zna da uoči ideju, motive; po potrebi umije da, citiranjem određenih dijelova, naglasi, ilustruje, potkrijepi misao koja je važna u datom tekstu. Shvaća zašto je čitanje bitan segment obrazovanja koji, osim što unapređuje rječnički fond, unapređuje i naše retoričke sposobnosti, bogati naš duh i gradi našu ličnost. Razumije da čitajući gradimo naš identitet i čuvamo i njegujemo naslijeđe naših predaka.

Srednji nivo

Čitajući književna djela iz obaveznog školskog programa, tumači ih i pritom pokazuje književnohistorijska znanja. Pozna je teorijske, estetske i lingvističke činjenice koje koristi pri tumačenju književnih djela. Pozna je obilježja epoha, kao i njihove utjecaje na razvoj svjetske i bošnjačke književnosti. Izgrađene čitalačke navike koristi za proširivanje svojih vidika i konstruiranje novih metoda primjene. Vrednuje utjecaj određenih strukturnih, jezičkih i značenjskih odlika teksta na njegov rast i razvoj.

Napredni nivo

Uočava i samostalno rješava problemske situacije u književnim djelima. Analizi i tumačenju poetskog, estetskog i strukturnog u književnom djelu pristupa znalački. Umije da koristi odgovarajuće postupke u tumačenju književnih djela. Usporednom metodom produbljuje svoja znanja i kritičke stavove o književnom djelu. Vješto koristi i primarnu i sekundarnu literaturu, kako bi njegov osvrt na određena književna djela bio što obuhvatniji i analitičniji. Odlično zna kolika je uloga čitanja i spoznavanja svih slojeva jednog umjetničkog djela. Razumije da je čitanje neophodno za lični rast, ali i za rast društva. Umije da procijeni svoje čitalačke sposobnosti.

ISHODI Po završenoj temi/oblasti učenik će biti u stanju da:	OBLASTI/TEME	SADRŽAJI
<ul style="list-style-type: none"> - učenik iznosi svoje mišljenje o pročitanoj tekstu i obrazlaže svoje razumijevanje pročitanoj tekstu - argumentira svoje kritičke stavove o pročitanoj tekstu na osnovu dosadašnjeg iskustva i znanja - upotrebljava književnoteorijska, književnohistorijska i jezička znanja - prepoznaje i koristi književno-jezičke termine; interpretira književni tekst - koristi termine iz književne teorije i nauke o jeziku - prepoznaje i razumije književnohistorijska i književnoteorijska obilježja književnih i neknjiževnih tekstova - obašnja sadržaj, namjenu i funkciju ponudjenog teksta - prepoznaje i razumije obilježja književnih rodova i vrsta - prepoznaje univerzalne vrijednosti kojim se književnost bavi - konsultuje predgovor ili pogovor u pročitanoj knjizi, upoređuje ih s vlastitim zapažanjima - žanrovski preoblikuje tekst - objašnjava ulogu i značaj sevdalinke u životu Bošnjaka - prepoznaje i obrazlaže univerzalne ideje koje uočava u književnome tekstu 	<p>KNJIŽEVNOST (75 časova)</p>	<p>Književni termini i pojmovi 1. Teorija književnosti (16+2) Vrste književnosti, književnost kao umjetnost riječi, nauka i književnost, književni rodovi i vrste, književnoumjetnički tekst, pripovjedački umjetnički tekst, poezija i stvarnost, pjesnik njegov svijet i jezik, svete knjige. 1. Vrste umjetnosti, 2. Književnost kao umjetnost riječi, 3. Nauka i književnost, 4. Književni rodovi i vrste (osnovni pojmovi), 5. Književnoumjetnički tekst Musa Čazim Čatić <i>Fatima EzZehra</i>, 6. Struktura umjetničkog teksta, 7. Pripovjedački umjetnički tekst Zijo Dizdarević <i>Majka</i>, 8. Poezija i stvarnost (izbor), 9. Pjesnik, njegov svijet i jezik (izbor), 10. Pripovjedač i pripovijedanje Čamil Sijarić <i>Hasan sin Huseinov</i>, 11. Svete knjige, 12. Najstarije biblioteke svijeta, 13. Prvi tragovi pismenosti.</p> <p>2. Usmena književnost (16+2) Poetika usmene književnosti, intenzivnost kolektivnih osjećanja i mišljenja. Proces oblikovanja usmenih tvorevina. Usmeni stvaralac kao predstavnik svoje sredine. Odnos stvaralac – djelo – slušaoci; identifikovanje slušaoca sa kazivačem; odgoj usmenim putem, pjevač kao čuvar društvenog, moralnog i nacionalnog identiteta. Historijska usmena predaja. Tipologija jednostavnih usmenih oblika. Trajnost vrsta usmene književnosti. Njihova osnovna obilježja i razlike u funkciji. Tematski krugovi epske poezije. Junaci kao vaspitni uzori svoje sredine. Narodna poezija kao usmena historija višeg reda u formiranju i trajanju historijske svijesti – sa širim izborom usmene poezije i proze. 1. Podjela i odlike usmene književnosti Bošnjaka iz Srbije, 2. Epska pjesma: <i>Budalina Tale</i>, 3. Epska pjesma, Avdo Mededović: <i>Ženidba Smailagić Meha</i>, 4. Epska pjesma: <i>Đerzelez Alija, carev mejdandžija</i>, 5. Lirska pjesma: iz antologije Muniba Maglajlića <i>Usmena lirika Bošnjaka</i> (izbor), 6. Sevdalinka: iz antologije Muniba Maglajlića <i>101 sevdalinka</i> (izbor), 7. Lirskonarativne vrste, 8. <i>Hasanaginica</i>, 9. <i>Smrt Omera i Merime</i>, 10. Romansa (izbor), 11. Usmena proza (narodna pripovijetka, bajka i basna) – Aiša Softić: <i>Usmena proza Bošnjaka</i>, (basne, bajke, novele, šaljive priče i anegdote),</p>

		<p>12. Poslovice i izreke – Ismet Rebrnja, Medisa Kolaković: <i>Budi nešto, da ne budeš ništa</i>, (antologija bošnjačkih izrečica iz Sandžaka), 13. <i>Usmena proza Bošnjaka iz Crne Gore i Srbije</i> Husein Bašić (antologija),</p> <p>3. Stara književnost istočnih naroda (9+1) Osnovne informacije o razvoju, vrstama, tematici, predstavnicima i osobenostima književnosti starog vijeka i arapskoj i perzijskoj književnosti 1. <i>Ep o Gilgamešu</i>, 2. Firdusi: <i>Šahnama</i>, (odlomak „Rustem i Suhrab“), 3. <i>Hiljadu i jedna noć</i> (izbor), 4. Klasi arapske i perzijske književnosti (uvod), 5. Hajjam: <i>Rubajje</i>, 6. Rumi: <i>Mesneviya</i>, 7. Hafiz: <i>Divan</i>, 8. Sadi: <i>Dulistan</i>,</p> <p>4. Antička grčka književnost (13+2) Osnovne informacije o razvoju, vrstama, tematici, predstavnicima i osobenostima antičke i rimske književnosti 1. Mitska osnova antičke književnosti, 2. Odlike i podjela epske poezije, 3. Homer <i>Ilijada</i>, 4. Homer <i>Odisėja</i> (odlomak), 5. Odlike i podjela lirike, 6. Sapfo (izbor), Alkej (izbor), 7. Pindar (izbor), Anakreont (izbor), 8. Odlike i vrste drame, 9. Sofokle <i>Antigona</i>, 10. Eshil <i>Okovani Prometej</i> (izbor), 11. Aristofan: <i>Ptice</i> (odlomak).</p> <p>Antička rimska književnost (5+1) 1. Odlike i predstavnici rimske književnosti, 2. Vergilije: <i>Eneida</i> (odlomak), 3. Ovidije (izbor), Katul (izbor), 4. Tibul (izbor), Horacije (izbor), 5. Plaut: <i>Tvrđica</i> (odlomak).</p> <p>5. Srednjovjekovna književnost (7+1) 1. Počeci slavenske pismenosti. Najstarija slavenska pisma; najstariji spomenici južnoslavenske kulture, 2. Odlike i vrste srednjovjekovne evropske književnosti, 3. Počeci slavenske pismenosti, južnoslavenska srednjovjekovna literatura, 4. Bosanska srednjovjekovna književnost, 5. Zapisi sa stećaka, 6. Povelja Kulina-bana, 7. Ostale književne vrste,</p> <p>6. Obavezna lektira: 1. Avdo Mededović: <i>Ženidba Smailagić Meha</i> 2. Homer: <i>Ilijada</i> 3. Sofokle: <i>Antigona</i> 4. Apulej: <i>Zlatni magarac</i> 5. Mak Dizdar: <i>Stari bosanski tekstovi</i> 6. Skender Kulenović: <i>Na pravi put sam ti, majko, izišo</i></p>
--	--	---

UPUTSTVO ZA METODIČKO-DIDAKTIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Bosanski jezik kao predmet predstavlja sintezu književnoga i jezičkoga znanja. Programsko-planska struktura ovog predmeta uključuje sadržaje nastave književnosti sa osnovama teorije književnosti, nastavu gramatike, ortografije, ortoepije i nastavu kulture izražavanja. Sve ove sadržaje povezuje jezik, on ima obrazovnu, odgojnu, funkcionalnu i komunikacijsku dimenziju.

Učenici moraju razviti sposobnost za samostalnu interpretaciju i istraživanje književnih djela i naučiti da pristupaju stručnoj literaturi o književnosti. U obradi književne historije, učenici treba da razlikuju književne pravce, epohe, stilska razdoblja, kao i specifične književne pojave. U oblasti književne hronologije učenici treba da znaju vrijeme, stilske osobine, centre, predstavnike, djela i vrste karakteristične za pojedino razdoblje.

Budući da u odgojno-obrazovnom sistemu jezik i književnost imaju primarnu ulogu, njegovanje jezika i književnosti je od najvećeg značaja u razvoju kulture jednog naroda. Kao nastavni predmet jezik se, stoga, ne proučava da bi sam sebi bio svrha, nego kao predmet koji pomaže u cjelokupnom razvoju učenika.

Nastavom bosanskog jezika i književnosti učenike osposobljava-mo za komunikaciju bez koje ne mogu spoznati ni sebe, ni svijet oko sebe. Ta im komunikacija opet, omogućava da pristupe nacionalnoj i svjetskoj kulturi, bogatoj zadužbini, putem govorne i pisane riječi. Potpunije ovladavanje tim komunikacijskim sredstvom čini učenike sigurnijim primaocima odgojnih poruka. Istovremeno kod učenika razvijamo ljubav prema jeziku i narodu koji se tim jezikom izražava i ostvaruje svoja kulturna dobra; podstičemo želju za spoznavanjem, učenjem i što sigurnijom upotrebom tog jezika, ali i volju da se vlastitim naporima i mogućnostima ta želja ostvaruje kao pozitivan, tolerantan i kulturn odnos prema drugim jezicima i narodima.

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

KNJIŽEVNOST

Prilikom izrade programske strukture vodilo se računa o estetskim, etičkim i nacionalnim kriterijima izbora književnih djela i pisaca što je uzrokovalo relativno veći broj obaveznih tekstova za čitanke. Zato je važno naglasiti da sami nastavnici mogu izvršiti selekciju tekstova u skladu sa brojem nastavnih sati, ali moramo stalno imati na umu reprezentativnost tekstova, kako bismo osposobili djecu za samostalan pristup interpretaciji umjetničkog djela (važno je uključiti djela koja predstavljaju različite vrste i rodove).

U srednjim školama se književnost obrađuje hronološki, s obzirom da je riječ o trećem ciklusu obrazovanja počinjemo sa usmenom književnošću, njenom nastanku, razvoju, podjelama, predstavnicima i odlikama, potom prelazimo na staru književnost istočnih naroda, konkretnije arapsku i perzijsku, baveći se najstarijim epom, zatim antička grčka i rimska književnost, mitska osnova, nastanak, razvoj, odlike, najznačajniji predstavnici, potom bošnjačka srednjovjekovna književnost, epigrafika, stećci.

Popis predloženih književnih tekstova je okvirni i neobavezujući, a sastavljen je tako da nudi izbor antologijskih i savremenih djela različitih žanrova (poetski, prozni i dramski tekstovi) i tematike primjerene starosnoj i spoznajnoj recepciji učenika kojima je namijenjen; na popisu su i tekstovi koji su se i dosad čitali, no osvježen je dodatnom literaturom. Svaki nastavnik može odabrati i djelo koje nije na predloženom popisu ako smatra da pomoću njega učenici mogu ostvariti koji od ishoda. Učenik će tijekom školovanja izabrati najmanje jedan tekst kojega će moći predstaviti i obrazložiti razloge svoga izbora.

Nastavnik se mora truditi da kod učenika izgradi čitalačke navike i da ih motivira da kao aktivni čitaoci pročitaju bar glavninu planiranog književnog fonda.

JEZIK

Nastava jezika treba da se izvodi u najužoj povezanosti s književnim tekstom. Ona ima svoj sadržaj, svoje metode i svoj cilj, spaja misaone, osjećajne, funkcionalne i estetske momente jer je jezik, kao naj-savršenije sredstvo sporazumijevanja, vezan za misao, pa su mišljenje

- učenik se u komunikaciji služi standardnim jezikom i uočava njegovu upotrebu i estetsku vrijednost
- razlikuje književni (standardni) jezik od dijalekta
- poznaje i primjenjuje padežni sistem jezika
- razlikuje i opisuje glasovne promjene u riječima i navodi odgovarajuće primjere
- priprema i usmeno ili pismeno predstavlja samostalno ili grupno istraživanje na teme iz jezika i književnosti
- primjenjuje pravopisnu normu bosanskoga jezika u govoru i pismu
- služi se školskim izdanjem Pravopisa
- govori u skladu s pravovornim pravilima (tačno izgovara glasove, riječi, akcente)
- prepoznaje fonetske i fonološke jedinice bosanskog standardnog jezika, tj. glasove (njihova artikulacijska i akustička obilježja), slogove i prozodiju te njihovu raspodjelu
- na primjerima prepoznaje i primjenjuje sljedeće glasovne promjene: sibilizaciju, palatalizaciju, jotovanje, nepostojano a, vokalizaciju, jednačenje glasova po mjestu tvorbe, jednačenje glasova po zvučnosti, gubljenje glasova, alternacije (i)je/e/i
- stvara bilješke na temelju slušanja
- obrazlaže i potkrepljuje svoje stavove - zna mjesto bosanskoga jezika u jezičkoj porodici
- zna historijski kontinuitet bosanskoga jezika

JEZIK (73 časa)

1. Standardizacija jezika (4+1)

Jezička standardizacija. Bosanski književni jezik. Književnojezičke varijante. Nestandardni jezički varijeteti.

1. Jezik kao sredstvo sporazumijevanje (jezici u svijetu),
2. Jezička norma i standardizacija,
3. Jezik i njegova struktura,
4. Historija imenovanja bosanskog jezika.

2. Fonetika i fonologija (4+1)

Jezik kao sistem znakova. Fonetika i fonologija. Glasovi i foneme. Slog. Morfologija. Riječi i morfeme. Vrste morfema. Tvorba morfema. Morfofonološke alternacije i njihova uloga u promjeni i tvorbi riječi.

1. Fonetsko – fonološki nivo,
2. Nastanak i dioba glasova,
3. Alternacije ije/je/i/e,
4. Glasovne promjene.

Ortoepija i ortografija (3+1)

Akcentatski sistem bosanskog književnog jezika (i njegovo obilježavanje). Služenje rječnikom za utvrđivanje pravilnog akcenta.

1. Ortoepija i ortografija,
2. Akcent i postakcentatske dužine,
3. Akcentatske vježbe.

Pravopis (14+2)

Osnovni principi pravopisa bosanskog književnog jezika. Pravopisi i pravopisni priručnici.

1. Pravopisne odredbe pisanja h i j,
2. Pravopisne odredbe pisanja č, ć, dž i đ,
3. Tačka,
4. Zarez,
5. Tačka-zarez,
6. Upitnik, uzvičnik, tri tačke,
7. Pisanje velikog i malog slova,
8. Sastavljeno i rastavljeno pisanje,
9. Apostrof, crta, crtica,
10. Dvotačka, geminacija i kosa crta,
11. Navodnici i polunavodnici,
12. Diktat.

Historija jezika (1+1)

Historija bosanskog jezika do kraja 15. stoljeća.

Jezik u upotrebi (40+1)

Artikulacija glasova, jačina, visina, boja glasa. Izražajno kazivanje napamet naučenih kraćih proznih i dijaloških tekstova. Korišćenje zvučnih zapisa u podsticanju, procjeni i snimanju izražajnog čitanja, kazivanja i recitovanja. Stilske vježbe. Domaći pismeni zadaci.

1. Domaće pismene vježbe,
2. Izrada pismenog zadatka,
3. Govorne vježbe,
4. Izražajno kazivanje napamet naučenih kraćih proznih i dijaloških tekstova,
5. Rečenica kao komunikaciona i gramatička jedinica,
6. Lančana i paralelna veza rečenica u tekstu,
7. Morfemsko-morfološki nivo.

Ključne riječi: književnost, maternji jezik, usmena i stara književnost, standardizacija bosanskog jezika.

и език у сталном јединству. Проматрањем текстова у писменој или усменој емитуранју, ученици запажају језичке ђинјенице и њихова обилјежја, развијају логичко закључивање и апстрактно мишљење, нужно за спознају језичких закона и правила, односно лингвистичко мишљење, које ученику омогућава разликовање нелингвистичких од лингвистичких појава у употреби језика (нпр. препознавање логичког садржајног, семантичког, синтаксичког, обавијесног плана рећенице). Све то нужно укључује стјецање знања о језику опоре, односно основе опће лингвистике и основе знаности о нашем језику, тј. фонетику, филологију, морфологију, творбу ријећи, синтаксу, лексиком, стилстику, ортографију, ортоепију, дијалекте и историју језика.

Усмено и писмено изражавање у оквиру нашег стандардног језика заузима, несумњиво, важу улогу. Конкретан допринос једног и другог вида израза, који стоје у нераскидивој вежи, огледа се у оспособљавању ученика за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним језиком, у развијању културе њиховог изражавања, језичког мишљења и свјести о вишеструком значају и улози језика. Иако је на првом мјесту оспособљавање ученика за правилну употребу стандардног језика, међу задацима наставе нашег предмета је и то да се ученици, у одређеној мјери, упознају са свим облицима нашег језика.

Ученике ваља упознати са правилима састављања и стилзирања текстова, тј. опскрбити их знањем о теорији састављања (врсте текстова), текстовној лингвистици (надрећенично јединство текста), стилistici (поетска и лингвистичка стилстика, функционални стилови) и реторци (основе говорништва).

Све врсте говорних и писмених вјежби су у функцији поузданог језичког исполјавања. Зато пуну практичну прикладност имају граматичке, акценатске, ортоепске, дикцијске, лексичке, семантичке, правописне и стилске вјежбе; описивање, приповиједање, расправљање итд.

Програмским садржајима из подручја језика у употреби, омогућено је да се интегрисано приступи језичким и књижевним садржајима, да се успостави корељација. Основ ове корељације је везани текст. Ове вјежбе и облици рада оспособљавају ученике да се успјешно користе свим комуникационим улогам, да изграђују свјест о језику, његовој функцији и љепоти те да буду говорници, слушаоци, читаоци и креативци на пољу писане ријећи.

Наставник се мора трудити да код ученика изгради читалачке навике и да их мотивира да као активни читаоци прочитају бар главнину планираног књижевног фонда.

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Целта на обучението по български език и литература е да се подобри езиковата и функционална грамотност; придобивање и култивирање на лингвистична и читателска култура; обучение за тълкување и оценка на литературни произведения; утврђдавање и приемање на ценноста на хуманистичното образование и възпитание на учениците; развитие на лична, национална и културна идентичност, любов към майчиния език, традиция и култура на българския народ и други народи и етнически общности.

ОБЩА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Има знања от областта български език, българската и световна литература. Владее усната и писмената комуникација: говори и пише, спазвајќи книжнооезиковата норма, създава уснен и писмен текст, логичен и стилиен, разбира и критически обмисља онова, което прочете, има развит речник. Чете, преживява и анализира литературното произведение; използва прочетеното, за да разбере по-добре себе си, другите и околния свят; прочел е нај-важните литературни произведения от националното и световно културно наследство. Има създаден навик и необходимост да развива говорната и читателската си култура, както заради собственото си усвършенстване, така и заради запазването и обогатяването на националната скултура.

Основно ниво

Говори ясно и точно, спазвајќи книжнооезиковата норма; има създадена култура на слушање на чуждо изложение. Съставя прост говорен или писмен текст, който е логичен, добре структуриран и написан в подходящ стил; използва правилно българската

азбука, владее основните писмени жанрове, необходими за образованието и участието му в обществената живот. Чете с различна цел не особено трудни литературни и нелитературни текстове, разбира не особено сложни литературни и нелитературни текстове и критически тълкува немного сложни художествени или друг вид текстове.

Има основни знања за езика изобщо; различава книжовния български език от местния диалект и се стреми да учи, да запази и да тачи книжовния език. Има основни знања за звуковете, думите и изреченијата в българскиот език и умее да приложи необходимите граматически правила в усната и писмената си реч. Има развит речник в съответствие със средното ниво на образованието си, умее да използва подходящи думи в определени обстоятелства.

Запознат е с авторите на произведенията, вклучени в задължителната учебна програма, с тяхното място в творческата им опус, както и в литературноисторически контекст. Може да посочи основните книжноисторически и поетически особености на стиловете през различните епохи, както и литературните направления с техните изтъкнати произведения в развитието на българската и световна литература, може да ги свързва с писателските произведения, вклучени в задължителната литература на учебната програма. Открива и аргументира с примери основните поетически, езикови, естетически и структурни особености на литературните произведения от задължителната учебна програма. Създава си читателски навики и придобива знања, като по този начин осъзнава значението на четенето за собствено си духовно развитие.

Средно ниво

Говори пред аудитория на теми от областта на езика, литературата и културата; съставя по-сложни усни или писмени текстове, точно представя определени идеи; чете с определена цел по-трудни литературни и нелитературни текстове и има вече създаден читателски вкус, присъщ на образования човек; разбира и критически обмисља по-сложни литературни и нелитературни текстове.

Има широки знања за езика изобщо и основни знања за езиците в света. Запознат е с нај-основните особености на някои български диалекти и както и с мястото на българскиот книжовния език, разглеждан в обществен, исторически и културен контекст. Има широки знања за звуковете, думите и изреченијата в българскиот език и умее да ги прилага в усната и писмената си реч. Има сравнително богат речник и схваща езика като комплекс от възможности, които му помагат да се изразява точно.

Анализира ключовите фактори от структурата на литературния текст, както и неговите тематични, идейни, поетични, стилови, езикови, композиционни и жанрови особености. Запознат е със смисља на литературните термини и ги използва правилно при анализ на предвидени в програмата литературните произведения. Самостоятелно открива и анализира проблемите в литературното произведение и умее да аргументира становищата си въз основа на дадения текст. Използва препоръчаната, както и друг вид допълнителна литература, при анализ на литературни произведения, предвидени в програмата.

Напредно ниво

Дискутира за сложните теми от езика, литературата и културата, които са вклучени в учебния материал; има развити говорни способности; пише текст на теми, свързани с езика и с литературата; задълбочено и критически обмисља по-сложни литературни и нелитературни текстове, при което вклучва и особеностите на авторовия стил; осъзнава себе си като читател. Има знања за езика изобщо, както и за граматиката на българскиот език. Има основни знања за речниците.

Критически чете, анализира и дава собствената си оценка за по-сложни литературни произведения от задължителната учебна програма, както и за таква, препоръчани от преподавателя. Използва повече методи, гледни точки и сравнения при анализа на литературния текст. Представя аргументирано своето мнение за литературното произведение въз основа на даден текст, както и на други текстове, анализирајќи и сравнявајќи техните поетични, естетични, структурни и езикови особености, вклучително и по-сложни елементи на стила.

Разширява читателските си знания и прилага стратегии на четене, които са в съответствие с вида на литературното произведение и с читателските цели (преживяване, изследване, творчество).

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЯ: Език

Основно ниво

Има основни знания за езика изобщо и за неговите функции; отнася се с уважение към своя език и към другите езици. Има основна информация за някои български диалекти, както и за диалектната основа на книжовния език; има основни знания за развитието на книжовния български език, за неговото писмо и правопис. Има основни знания за звуковете в българския език; познава частите на речта, прилага езиковата норма при словообразуването и формообразуването; правилно съставя изречение и умее да анализира изречения, образувани по дадени основни модели. Има основни знания за значението на думите; знае кои са най-важните речници на българския език и умее да ги използва. Умее да изнася собствени становища, говорейки ясно и точно, спазвайки книжовноезиковата норма и правилата за учтивост; има култура на слушане на чуждо изложение. Овладал е правилното писане на прости форми и основни жанрове (писмо, биография, молба, жалба, искане, презентация и др.), използвайки компетентно българската азбука и прилагайки основните правила на езиковата норма. В края на обучението си изготвя дипломна работа, като спазва правилата за написването ѝ.

Средно ниво

Има широки знания за езика изобщо, както и основни знания за езиците в света, за техните общи особености и видове. Запознат е с основните особености на някои български диалекти. Има широки знания за звуковете в българския език; знае правилата за употребата на българското ударение, различава мястото му в книжовните и диалектните думи; има вече по-широки знания за частите на речта, техните форми и начини на образуване; различава видовете изречения и анализира изречения, образувани според различни модели. Има богат речник и умее да използва подходяща дума при определен повод; стреми се да обогатява собствения си речник. Чете изразително и си изгражда собствено произношение. Съставя по-сложни текстове на различни теми, като спазва езиковата норма. Използва специализирана литература и умее да напише правилно съобщение и доклад.

Напреднало ниво

Има подробни знания за езика изобщо и за граматиката и прозодията на българския език (ударение, части на речта, глаголни форми, структурата на изреченията); спазва правилата за членуване на думите. Говори на определени теми като опитен говорител; внимателно слуша и оценява устната и невербалната реакция на своя събеседник и приспособява своето изложение към нея. Умее да напише правилно есе, специализиран текст и статия във вестник, прилагайки книжовноезиковата норма.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЯ: Литература

Основно ниво

Редовно чете литературните произведения от задължителната учебна програма, запознат е с видни представители и произведения от световната и българската литератури. Умее да опише кратко чувствата си и възприемането на литературното или друг вид художествено произведение. Открива и посочва основните поетически, естетически и структурни особености на литературен или друг вид текст, подходящ за обработка на материала от езика и литературата. Различава литературния текст от останалите видове текстове: знае каква е тяхната цел, отделя главните поуки в текста; следи развитието на определени поуки в текста; посочва примери от текста и цитира определени части, за да го анализира или за да подкрепи собствената си аргументация; прави резюме и парафразира части от текста и целия текст. Анализира основното значение на забелязаните проблеми. Свързва функционално основните литературни термини с примери от литературния текст. Разбира защо четенето е важно за формирането и

усъвършенстване на личността, както и за обогатяването на лексикалния фонд. Развива своите читателски способности. Осъзнава значението на литературата за формиране на езиковия, литературния, културния и националния идентитет. Осъзнава какво значение има запазването на литературното наследство и книжовната култура.

Средно ниво

Анализира литературните произведения от задължителната учебна програма и има основни знания за литературноисторическия и поетичен контекст, който ги определя. Самостоятелно открива и анализира аспектите на значението на стила, характерни за литературните произведения и умее да аргументира личното си отношение въз основа на основния текст. Разбира и описва функцията на езика в творческия процес. Прилага подходящи методи и съгласувани с научната методология и литература гледни точки при анализирането на литературно произведение. Запознат е с литературните, научните, естетичните и езикови факти и се съобразява с тях при анализа на определени произведения, стилове, епохи и литературни течения в развитието на българската и световната литератури. Придобива знания и читателски умения по изследователски и творчески път, които имат важна роля за изучаването на различни литературни произведения и жанрове, както и за развитието на литературния, езиковия, културния и националния идентитет. Има придобити читателски навици и читателски вкус, присъщ на всеки културен и образован човек. Прилага сложни стратегии на четене. Променя аналитичните начини, ако прецени, че не са добре обмислени. Оценява до каква степен определени структурни, езикови, стилкови и семантични особености на текста оказват влияние на неговото възприемане.

Напреднало ниво

Анализира поетичните, естетическите и структурните особености на литературния текст. Определя мястото на художествения текст в литературнотеоретичен и литературноисторически контекст. Прилага стратегии на анализ, които са в съответствие с текста, като използва подходяща терминология. Използва различни методи, становища и сравнения, за да допълни възприемането на литературното произведение и за да си създаде критическо отношение към него. Самостоятелно открива и тълкува проблемите в литературното произведение и аргументира своите становища въз основа на изходния текст и литературно-филологическия контекст. Свързва основния текст със самостоятелно избрана допълнителна литература. Избира самостоятелно произведения за четене по определен критерий, дава предложения за четене, като ги мотивира. Познава и прилага начините/стратегии на четене, които са в съответствие с вида на текста (литературен или нелитературен), както и с жанра на художествената творба. Осъзнава каква е ролята на четенето за индивидуалното развитие, както и за развитието на обществото. Има развито критическо съзнание за своите читателски способности.

Клас **Първи**
Годишен фонд часове **148 часове**

ЦЕЛИ НА ПРОГРАМАТА След завършването на класа ученикът ще бъде способен да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	ТЕМАТИЧНИ ЕДИНИЦИ
<ul style="list-style-type: none"> – разбира езика като система и отличава неговите функции; – разграничава звук, фонема и графема; – класифицира гласовете според основните критерии; – определя границата на сричката; – прилага основните правила за правописа на ударението; 	ЕЗИК	<p>Общи понятия за езикознанието. Място на езика в човешкия живот. Същност и функции на езика. Език и комуникация. Основни науки, които се занимават с езика.</p> <p>История и развитие на българския книжовен език. Начало и създаване на славянската писменост. Първи български азбуки (глаголица и кирилица)</p>

<p>– обясни понятието и значението на литературата като изкуство на думите и да определи нейните прилики/различия по отношение на други изкуства и области на културата;</p> <p>– интерпретира литературната творба с разбиране за нейните жанрови характеристики и литературно- исторически контекст, като използва при анализа структурните и стилистичните елементи на дадена творба и умее да използва вторични източници на информация;</p> <p>– изследва и обяснява творческата роля на митологията в литературата;</p> <p>– оценява характеристиките на древната епоха, библейския стил и възприемането на света;</p> <p>– свързва знанията от историята и историята на древното изкуство (шумерско-вавилонско, еврейско, елинско) с литературното творчество от този период;</p> <p>– подкрепя с примери основните характеристики на народното творчество (класификация, вариация, формулиране);</p> <p>– анализира композиционните и стилистичните особености на фолклорните приказки и оценява посланията в тях;</p> <p>– открива характеристиките на средновековната литература и схваща нейното значение за българската култура;</p> <p>– доказва чрез примери всеобщото културно влияние на Възраждането като епоха;</p> <p>– Описва основните мотиви, теми и стилистични черти на представителните литературни произведения на хуманизма и Ренесанса и показват различия и прилики в отношение с древната и средновековна литература/ култура;</p> <p>– прилага правилата за правопис;</p> <p>– може правилно да попълни различни видове формуляри и заявления;</p> <p>– съставя текст употребявайки различни видове стил;</p> <p>– правилно оформя композицията при писане на есе или литературно интерпретативно съчинение;</p> <p>– Познава диалектния говор и ударение в разговорната реч и в говора на героите, а след това може да ги коригира в собствената си реч;</p> <p>– Чете с разбиране художествени, публицистични и научни типове текст;</p>	<p>ЛИТЕРАТУРА</p>	<p>Развой на диалектите. Източно и западно българско наречие. Особенности на народните говори и диалекти. Норми на съвременния книжовен език. Диалектна основа на българския книжовен език. Развитие на българския език до края на XIX век. Създаване и развитие на новобългарския език.</p> <p>Фонетика (с фонология и морфология) Познавания по фонетика: българска звукова система, гласни и съгласни звукове, основни особености на артикулацията и произношението на българските звукове. Правила на свързване на звуковете и връзката им с правописа. Графическа система на българската азбука. Говорни органи и тяхната роля за образуване на звуковете. Класификация на гласните и съгласните. Звукови промени: палатализация, метатеза ма „Б”, непостоянно „Б”, редукция на гласни, ятов преглас.</p> <p>Прозодия. Сричка, ударение, характеристика на българското ударение и сравнение със сръбското ударение. Проклитики и енклитики</p>			<p>Произведения за обработка</p> <p>– Юнашки народни песни: <i>Крале Марко освобождава три синджира роби</i> и други по избор от цикъла;</p> <p>– Исторически народни песни: <i>Давай ли давай Балканджи Йово</i> и други по избор;</p> <p>– Битови народни песни: <i>У Недини слънце греє, Два са бора ред по редом расли</i> и други по избор</p> <p>– Народни приказки: приказки за <i>Хитър Петър</i> и други по избор;</p> <p>– Басня: Български народни басни, басните на Стоян Михайловски и Лафонтен по избор;</p> <p>– Народни пословици и поговорки;</p> <p>– Епиграма и епитафия;</p> <p>Старобългарска литература</p> <p>– Особенности и периодизация на старобългарската литература;</p> <p>– Характеристики на българската средновековна култура и образование: разбиране и анализ на най-ранните произведения на българската литература в контекста на средновековната писменост и литература и нейното значение;</p> <p>– Дейността на Кирил и Методий и техните ученици между южните славяни;</p> <p>– Охридска и Преславска книжовна школа;</p> <p>Произведения за обработка</p> <p>– Черноризец Храбър: <i>За буквите</i>;</p> <p>– Йоан Екзарх: <i>Шестоднев</i>;</p> <p>– Богомилство;</p> <p>– Апокрифна книжнина;</p> <p>– <i>Хоене на Богородица по мъките</i></p> <p>– Презвитер Козма: <i>Беседа против Богомилите</i>;</p> <p>– Търновска книжовна школа;</p> <p>– Григорий Цамблак: <i>Похвално слово за Патриарх Евтимий</i>;</p> <p>– Евтимий Търновски: <i>„Житие на Св. Иван Рилски“</i> (откъс)</p>
		<p>Литературата като изкуство. Видове изкуства, деление на изкуствата. История на литературата, теория на литературата, литературна критика. Структура на лирично произведение. Структура на епично произведение. Структура на драма.</p> <p>Појам и врсте уметности. Книжевност и друге уметности. Смисао и значај књижевности као уметности речи.</p> <p>Четене и изучаване на литература</p> <p>Антична литература Произведения за обработка</p> <p>– Елинска митология.</p> <p>Старогръцки митове за произхода на света и боговете;</p> <p>– Омир: <i>Илиада</i> (откъси: Изковането щита на Ахил и Срещата на Хектор с Андромаха);</p> <p>– Омир: <i>Одисея</i> (откъси от пътуването на Телемах и завръщането на Одисей при Пенелопа);</p> <p>– Софокъл: <i>Антигона</i></p> <p>– Библия: Старият завет.</p> <p><i>Първа книга на Мойсей. Легендата за потопа;</i></p> <p>– Библия: Новият завет: <i>Евангелието по Матей</i> и други по избор</p> <p>Народно творчество</p> <p>– Народно творчество – понятие, създаване, развитие, видове, основни теми, мотиви и идеи;</p>			<p>Хуманизъм и ренесанс (Европейско възраждане) Особености и основни представители</p> <p>Произведения за обработка</p> <p>– Данте Алигиери: <i>Божествена комедия</i> (Ад);</p> <p>– Франческо Петрарка: <i>Канцониер</i>;</p> <p>– Джовани Бокачо: <i>Декамерон</i> (три-четири разказа по избор)</p> <p>– Мигел де Сервантес: <i>Дон Кихот</i> (предговор, първа, седма и осма глава)</p> <p>– Уилям Шекспир: Ромео и Жулиета;</p> <p>Българско възраждане Особености и периодизация на Българското възраждане;</p> <p>– Паисий Хилендарски: <i>История славянобългарска</i></p> <p>– Софроний Врачански: <i>Житие и страдания гренаго Софрония</i></p>

УКАЗАНИЯ ЗА ДИАКТИЧНО-МЕТОДИЧНО ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ПРОГРАМАТА

I. ПЛАНИРАНЕ НА ПРЕПОДАВАНЕТО И УЧЕНОТО

Преподаването и изучаването на български език и литература следва да допринесе за развитието на творческо мислене, което ще даде възможност на учениците да развиват знанията, ценностите и функционални умения, които ще бъдат от полза за по-нататъшното образование, както и в професионалната работа и в ежедневието; формират морални ценности, с които се запазват националното и световното културно наследство; да бъдат обучени за живот в едно многокултурно общество; овладеят общи и интердисциплинарни компетенции свързани с активното участие в общността и ученето през целия живот.

Качеството и трайността на знанията и уменията зависи до голяма степен от принципите, формите, методите и средствата, използвани в процеса на обучението. Ето защо, модерният начин на обучение предполага добри резултати, които са установени и потвърдени от съвременната практика и методология на преподаването и изучаването на български език и литература (по-специално: различните форми на организация на работата и използването на съвременни технологии при обучението).

Изборът на конкретни учебни форми, методи, процедури и ресурси зависи на първо място от резултатите които трябва да бъдат постигнати, а след това съдържанието, което ще спомогне за постигането на определените резултати.

Редовното обучение и изучаването на български език и литература се провежда в специализирани учебни кабинети, които трябва да бъдат оборудвани в съответствие с нормите на гимназията. Отчасти това се организира и в други училищни помещения (библиотеки, медиатеки, читални, аудиовизуална зала и т.н.).

За обучението по български език и литература трябва да се осигурят нови, модерни учебници и учебни помагала, които да отговарят на всички съвременни стандарти.

Областите като език, литература и езикова култура трябва взаимно да се преплитат и допълват. Поради това се препоръчва само приблизителен брой часове (32 в областта на език, 80 за литература и 36 за езикова култура). Внимателното планиране на преподаването и ученето, които трябва да доведат до постигане на очакваните резултати и за трите области, учителят ще наблюдава постигнатите резултати и въз основа на тях да коригира и разпределя броя на часовете в отделните области.

II. РЕАЛИЗАЦИЯ НА ПРЕПОДАВАНЕТО И УЧЕНОТО

ОБЛАСТ: ЕЗИК

Програмата за първата година на гимназиалното обучение в област *Език* е организирана в пет теми и синхронизирана в съответствие с резултатите от обучението за този клас (според описания на стандартите на постиженията на учениците). Програмата предвижда разширяване на знанията в областта, обработвани в началното училище, както и въвеждането на нови термини.

Основни понятия за езикознанието. В рамките на тази дисциплина учениците трябва да придобият основни знания за езика като знакова система. Тези общи знания, освен общообразователна стойност трябва да подпомогнат и улеснят изучаването на чужди езици.

Развитие на българския книжовен език. В рамките на тази тема учениците ще се запознаят с историята на езика, етимологията на думите, както и развитието на книжовния български език. Тази тема трябва функционално да се свърже с областта литература като се например даде текстът „За буквите” на Черноризец Храбър, който е представител на старобългарския книжовен език..

Диалектология. Основните характеристики на българските наречия и свързаното има със съответните литературни произведения и/или филми (например, да се илюстрира говора на западното наречие с разказите за „Пижо и Пендо”. Разказите на Николай Хайтов могат да послужат като пример за източно българско наречие. Разглеждане на он-лайн карта на българските диалекти. Изследване на говорите в босилеградско и царибродско. Сравнителна характеристика между сръбския и българския език.

	<p>Избираеми произведения: – Даниел Дефо: <i>Робинзон Крузо</i>; – Джон Р. Толкин: <i>Властелинът на пръстените</i> (Пролог и Задругата на пръстените) – Джон Суифт: <i>Пътешествията на Гуливър</i> – Агата Кристи: (роман по избор на преподавателя и учениците) – <i>Хиляда и една нощ</i> (приказки по избор) – Емилиан Станев: <i>Крадецът на праскови</i> – Георги Караславов: <i>Снаха</i> – Николай Хайтов: <i>Диви разкази</i> (по избор) – Стойне Янков: (стихотворения по избор) – Марин Младенов (произведения по избор)</p>
<p style="text-align: center;">ЕЗИКОВА КУЛТУРА</p>	<p>Правопис. Основни правописни принципи и правила на българския книжовен език. Характерни особености на българската фонетика и морфология и разликите и приликите със сръбския език. Правописни помагала и тяхното използване. Писане на главна буква – правила. Слято, полуслято и разделно писане на думи. Пренасяне на част от думата на нов ред. Оформяне на текст. Пунктуационни правила.</p> <p>Устно и писмено изразяване. Текст, контекст, речева ситуация. Текстово изречение, абзац, част, блок. Текстови връзки (тематична мрежа, тема-рема, топик, фокус, ключова дума, заглавие). Прагматика: (светът на текста, гледна точка, система от понятия, рамка на знанията, сценарий). Граматични (синтактични) фактори (съюз, местоимение, член, пояснение, съгласуване). Тип текстове (монологичен, диалогичен, полилогичен, говорен, писмен, електронен, спонтанен, планиран). Жанр на текста (повествователен, описателен, аргументиращ се) Текстове според мястото на употреба (всекидневни, обществени и официални, научни, публицистични, художествени). Фонетика на текста (ударение, интонация, тембър, пауза, темпо). Упражняване на културната дискусия и изразяване на становище на български език. Създаване на български текстове писмено и електронно в синхрон с комуникативната цел. Познавате на техниката и метода на записки писмено и на компютър. Структура на есе с аргументация.</p>

Ключови думи от съдържанието: антична литература, народно творчество, старобългарска литература, Възраждане.

Фонетика (с фонология и морфология). Познания по фонетика: българска звукова система, гласни и съгласни звукове, основни особености на артикулацията и произношението на българските звукове. Правила на свързване на звуковете и връзката им с правописа.

Морфологични особености: корен на думата, роля и функция на елементите на думата, правила на свързване. Критерии на морфологичната класификация на българските думи, опознаване на един възможен тип за класификация.

Понятие за структура на думата, типове синтагми, ролята им в изграждането на изречението, взаимовръзки в изречението.

Части на изречението, разпознаването им в изречението, правилната им употреба при съставяне на изречения.

Понятие за изречение, вид и структура на изречението, прости и сложни изречения, анализ на изречение, правилното им структуриране на практика.

Сравнение на структурата на българския език с унгарския и с други, изучавани езици от гледна точка на фонетиката, морфологичната структура, начина на словообразуване, структурата на изречението.

Точна представа за структурата и съдържанието на езиковите нива, систематизиране на знанията.

Прозодия. Знанията в областта на правописа трябва помогнат на учениците да усвоят и прилагат нормите на българския книжовен език. Уменията за правилно произношение на звуците, ударенията и интонацията ще усъвършенстват лингвистичните способности на учениците. Например ще се даде възможност на учениците да слушат радио-предаване на българско национално радио където ще чуят правилно произношение, а след това ще правят съпоставка с изговора на същите думи на диалектен език – в случая говор от босилеградско и царибродско.

ОБЛАСТ: ЛИТЕРАТУРА

Програмата за първи клас гимназия в областта литература е организирана в седем области/теми и е съобразена с резултатите и целите на обучението за този клас (според описанията на стандартите за постиженията на учениците).

Литературата като изкуство на думите. В рамките на тази тема учениците ще бъдат запознати видовете изкуство, ще възприемат литературата като изкуство на думи и ще могат да я сравняват с други изкуства. Препоръчва се да се сравняват различните начини на изразяване (дума, тон, звук, форма ...).

Четене и изучаване на литература. Тази тема трябва да свързва познатите методи за подход към литературно произведение с науката литературознание. Възможни са следните теми: литературно произведение като естетически обект – структурата на литературната творба, възприемане и влияние на литературно произведение на читателя. Предвидените съдържания трябва да дадат възможност за четене и анализиране на художествено произведение, с цел да се научат учениците да различават отделните жанрове, направления и епохи. Учениците се запознават с първични и вторични източници за изучаване на литературната творба. Въвежда се терминът литературознание като наука (теория на литературата, литературна история и литературна критика).

Литературни родове и видове. Те са систематизирани и чрез примери подновяват и разширяват знанията, придобити в основното училище: лирична, епична и драматична поезия, лирическа поезия, епическа поезия, повест, роман, драма.

Антична литература. Значение и стойност на античната литература (теми, характеристики, принос към културното наследство). Епосите в античната литература (ролята на мита в образа на света, омировата поема). Библейски свят (смисъл и послания). Древногръцка трагедия (основни черти, традиции, универсални ценности, които предава). Важно е да се свържат знанията от историята и историята на изкуството с литературните творения на античността.

Народно творчество. Характеристики фолклорната литература. Класификация на народното творчество. Структура на народната приказка. Подновяване и задълбочаване на знанията за богатството и вариациите на народното творчество (примерно „Крале

Марко освобождава три синджира роби” и другият вариант „Бил се Марко с турци синчери”). Характеристики на приказката (възможно е да се сравнят митът и приказката, източната и западната цивилизация – ако учители и ученици изберат „Хиляди и една нощ” може да се проследят ценностите и посланията на приказката в различните изкуства).

Старобългарска литература. Българската литература през средновековието. Златният век на българската книжнина. Влияние върху възрожденската литература. Учениците да се запознаят с първата литература създадена и написана на глаголица и кирилица.

Хуманизъм и ренесанс. Хуманизмът и ренесанса в литературата и изкуството. Значението на хуманизма и ренесанса за развитието на европейската култура и цивилизация. Разлики и прилики с предишни епохи.

Областите/темите от литературата се придружават от подходящо съдържание: литературни произведения за обработка и избирани произведения.

Произведения, които изискват повече време на учениците да ги четат, са произведения от българската литература. За тяхното четене е необходимо да се остави повече време на учениците, за да могат всички активно да участват в тяхното интерпретиране.

С помощта на задачите за изследователско четене, учениците ще бъдат по-добре подготвени за работа във клас.

Знанията за литературните теоретични понятия, които се обработват в началното училище, се разширяват и се въвеждат нови понятия. Програмата за преподаване и обучение по български език и литература предвижда обработка или определяне на следните литературно-теоретични понятия:

– **Лирика:** характеристики на лирическото произведение, лирични и лиро-епични произведения; видове лирична поезия; лирически субект.

– **Епос:** характеристиките на епоса; разделение на епичната литература: епическа поема, епичен герой; разказ, новела, повест, роман; мит, легенда, предание, вълшебна приказка; описание, диалог, монолог, вътрешен монолог; разказвач; ретроспективен и хронологичен разказ; забавяне, епизод, отклонение.

– **Драма:** особеностите на драматичната творба. Видове драматични творби: трагедия, комедия, драма; драматичен конфликт; Театър; антична драма; пролог, епilog; трагедия, трагичен конфликт, трагична вина, трагичен герой; главен герой, антагонист; катарзис; комедия, тип комедия: комедия на характера; видове комични ситуации: вербална, жестова, ситуационна. Реализация на сцена на драматичен текст.

– **Версификация:** ритъм, стих, свободен стих, видове стихове; силабическо и силаботоническо стихосложение; акростих; градация; рима, видове рима; строфа и видове строфи; цезура; сонет.

– **Стилистика:** концепцията за стил; стилистични фигури; алегория, алитерация, асонанс, градация, епитет, постоянен епитет, елипа, евфемизъм, инверсия, ирония, сарказъм, контраст (антитеза), образен паралелизъм, сравнение, отрицателно сравнение, метафора, метонимия, олицетворение, звукоподражателни думи, символ, хипербола, литота, мейозис.

– **Останали понятия:** античност, мимезис, евангелие, беседа, житие, биография, похвално слово, цитат, парафраза, бележка под линия, хуманизъм, възраждане, белетристика, синкретизъм.

От предвидените 148 часа годишно, предлага се 80 часа да обхванат изучаването на литература. Предвидените произведения за обработка са 28 плюс 10 които избират учениците заедно с преподавателите (общо 38) дава възможност за доста свободно разпределение на часовете за отделните произведения (от 1 до 3 учебни часа). Някои произведения изискват един учебен час, други два, а някои и до 3 учебни часа, като се дава възможност на преподавателя да избира колко учебни часа да обхване дадено произведение, според нуждите на учениците и спецификата на произведението.

Учителят трябва да обърне специално внимание на разкриването на връзките, установени между каноничните произведения на националната и световната литература и доминиращите съвременни форми на художествено изразяване и представяне (съвременен

роман, драматичен текст, филм, анимационен филм, комикс, театрална пиеса, научно-образователни предавания по телевизията и интернет и т.н.)

Учениците се запознават с учебната програма, съдържанието на предмета и методите на работа. На учениците се посочва важността от планирането и навременната подготовка за часовете по литература (четене и тълкуване на литературни произведения, използване на учебници, първични и вторични източници за интерпретация на литературни произведения).

Литературното произведение се въвежда в преподаването чрез експериментално и изследователско четене, подготвителни упражнения, изследователски и работни проекти.

Нива на обработка. Тълкуването на литературното произведение може да бъде осъществено и планирано за обработка на различни нива (преглед, представяне, тълкуване).

Работа в клас. Литературните явления, термини и понятия се обработват чрез планираните литературни произведения. В непосредствената работа, като се съблюдают водещите методологични принципи и принципите на работа, се използват подходящи информационни, логически и специални (професионални) методи. Литературно-теоретичните знания се придобиват като явления в конкретни произведения, а знанието за тях се развива и усъвършенства.

Творчески дейности при анализ на литературно произведение. Освен четенето на произведения, в преподаването се организират и подходящи творчески дейности по време на обработката на литературните произведения. С развитието на тези умения, а именно създаване на творческо мислене, при учениците се създава интерес за литература, литературни произведения и автори, задълбочават се знанията и интересите. Развитието на творческите способности на учениците може да се постигне с помощта на говорни упражнения (дискусии, разговори, рецитиране, изложение и т.н.), писмени упражнения (писане на литературно-интерпретативно съчинение, ученическо есе, домашно упражнение и др.) и комбинирани изказвания като например представяне на презентация.

Избираеми произведения. Тези съдържания допълват задължителната част на програмата. Преподавателят е длъжен, заедно с учениците да направи подбор на произведенията, които ще се обработват, като се обработят осам произведения от избираемите.

Оценка на постигнатите резултати и компетенции се прави последователно и систематично. Оценява се активността на ученика както по време на подготвителната фаза на работа, така и на работата в клас. Също така в оценката влиза и участие в обработка на произведение, качество на дадените отговори, аргументиране на позициите си, уважаване на чуждото мнение и мислене, отношение към работата, умение да приложи придобитите теоретични знания в конкретна работна обстановка. Оценяването включва и писменото излагане на учениците (домашни упражнения свързани с литературно произведение). За оценяването може да се организира и проверка на знанията чрез тест, който има за цел да покаже текущите знания на ученика.

ОБЛАСТ: ЕЗИКОВА КУЛТУРА

Програмата за първи клас на гимназиите в областта *Езикова култура* е организиран така, че да обхване четири компетенции: писане и говор (като продуктивни) и слушане и четене (като рецептивни). За подготовка, изработка и анализ на четирите класни упражнения са дадени 16 часа, по 4 за всяко. Подготовката за изработка на класно упражнение е постоянна и последователна дейност и не се ограничава до 1 час (непосредствено преди изработката).

Умението да се чете с разбиране подразбира четене на художествено произведение и останали типове текстове с препознаване на експлицитно и имплицитно представените информации дадени в тях и способността да открива причинно-следствените връзки в елементите на съдържанието.

Реализирането на уроците и ученето на език и езикова култура протича съвместно с уроците по литература.

При обработка на уроците по език се препоръчва:

– Разпознаване на езиковите явления в отделните примери, като се набляга на езиковия усет на учениците;

- Прилагане на граматични правила;
- Управяване;
- Използване на таблици;
- Изработка на чертежи, схеми, диаграми;
- Даване насоки и насърчаване на учениците да използват подходящи и качествени източници на информация, като използват по често учебни помагала, наръчници и речниц.

HRVATSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Cilj je učenja *Hrvatskoga jezika i književnosti* unapređivanje jezične funkcionalne pismenosti; stjecanje i njegovanje jezične i književne kulture; osposobljavanje za tumačenje i vrednovanje književnih djela; afirmiranje i prihvaćanje vrijednosti humanističkoga obrazovanja i odgoja učenika; razvijanje osobnoga, nacionalnoga i kulturnoga identiteta, ljubavi prema materinskome jeziku, tradiciji i kulturi hrvatskoga naroda i drugih naroda i etničkih zajednica.

OPĆA PREDMETNA KOMPETENCIJA

Ima znanja iz područja hrvatskoga jezika i hrvatske i svjetske književnosti. Vlada usmenom i pisanom komunikacijom: govori i piše poštujući normu hrvatskoga standardnog jezika, uobličava kohezivan i koherentan, stilski ujednačen govoreni i pisani tekst, razumije i kritički promišlja pročitano, ima razvijen rječnik. Čita, doživljava i tumači književno djelo; koristi čitanje da bi bolje razumio sebe, druge i svijet oko sebe; pročitao je reprezentativna književna djela iz nacionalne i svjetske književne baštine. Stekao je naviku i potrebu razvijati govornu čitateljsku kulturu, kako radi vlastitoga usavršavanja tako i radi očuvanja i bogaćenja nacionalne kulture.

Osnovna razina

Govori jasno i bez poteškoća, poštujući normu hrvatskoga standardnog jezika: ima kulturu slušanja tuđega izlaganja. Sastavlja jednostavniji govoreni ili pisani tekst, koji je koherentan, dobro strukturiran i stilski ujednačen; vlada osnovnim oblicima pisane komunikacije potrebnim za školovanje i sudjelovanje u društvenom životu. U razne svrhe čita književne i neknjiževne tekstove srednje složenosti, razumije književni i neknjiževni tekst srednje složenosti i kritički promišlja jednostavniji književni i neknjiževni tekst.

Ima osnovna znanja o jeziku općenito; razlikuje i ima potrebu učiti, čuvati i njegovati hrvatski književni jezik, hrvatski standardni jezik i narječja hrvatskoga jezika. Ime osnovna znanja o glasovima, riječima i rečenicama hrvatskoga jezika i zna primijeniti određena gramatička pravila u govoru i pisanju. Ime razvijen rječnik, u skladu sa srednjom razinom obrazovanja, a riječi upotrebljava u skladu s kontekstom ili situacijom.

Zna navesti autore i djela iz obveznoga školskog programa; djela lokalizira u kontekstu autorova stvaralačkog opusa kao i u književno-povijesnom kontekstu. Navodi osnovna književno-povijesna i poetička obilježja stilskih razdoblja, smjerova i formacija u razvoju hrvatske i svjetske književnosti i povezuje ih s djelima i piscima iz obvezne školske lektire. Uočava i primjerima dokazuje osnovna poetička, jezična, estetska i strukturna obilježja književnih djela iz obvezne školske lektire. Oblikuje čitateljske navike i znanja razumijevajući važnost čitanja za vlastiti duhovni razvoj.

Srednja razina

Govori pred slušateljstvom o temama iz područja jezika, književnosti i kulture; sastavlja složeniji govoreni ili pisani tekst precizno iznoseći ideje; u razne svrhe čita književne i neknjiževne tekstove i ima izgrađene čitateljske navike; razumije i kritički promišlja složeniji književni i neknjiževni tekst.

Ima šira znanja o jeziku općenito i osnovna znanja o indoeuropskim jezicima. Zna osnovna obilježja narječja i dijalekata hrvatskoga jezika i smješta razvoj hrvatskoga jezika u društveni, povijesni i kulturni kontekst. Ime šira znanja o glasovima, riječima i rečenicama hrvatskoga jezika i ta znanja primjenjuje u govoru i pisanju. Ime bogat rječnik i prihvaća jezik kao niz mogućnosti koje mu služe da bi se precizno izrazio.

Tumači ključna obilježja strukture književnoga teksta kao i njegove tematske, idejne, poetičke, stilске, jezične, kompozicijske i

žanrovske značajke. Poznaje književne termine i primjenjuje ih u tumačenju književnih djela predviđenih programom. Samostalno uočava i analizira probleme u književnom djelu i zna dokazima potkrijepiti svoje stavove na temelju lingvometodičkoga predloška. Koristi preporučenu i dodatnu literaturu u tumačenju književnih djela predviđenih programom.

Napredna razina

Raspravlja o složenim temama iz jezika, književnosti ili kulture koje su predviđene programom; ima razvijene govorničke vještine; piše stručni tekst na teme iz jezika i književnosti; produbljeno kritički promišlja složeniji književni i neknjiževni tekst, uključujući i autorove stilске postupke; izgrađuje svijest o sebi kao čitatelju.

Ima detaljnija znanja o jeziku općenito, kao i o gramatici hrvatskoga standardnog jezika. Ima osnovna znanja o rječnicima i strukturi rječničkoga članka.

Kritički čita, tumači i vrednuje složenija književna djela iz školskoga programa, kao i dodatna (izborna) djela. Koristi više metoda, gledišta i komparativni pristup u tumačenju književnoga teksta. Svoj sud o književnom djelu potkrepljuje dokazima stalno imajući na umu lingvometodički preložak, kao i druge tekstove, analizirajući i uspoređujući njihova poetička, estetska, strukturna i lingvistička obilježja, uključujući i složenije stilске postupke. Širi čitateljska znanja i primjenjuje strategije čitanja koje su usuglašene s tipom književnoga djela i s čitateljskim ciljevima (doživljaj, istraživanje, stvaralaštvo).

SPECIFIČNA PREDMETNA KOMPETENCIJA: Jezik

Osnovna razina

Ima osnovna znanja o tome što je jezik općenito i koje su mu funkcije; poštuje svoj jezik i poštuje druge jezike. Zna osnovne podatke o narječjima hrvatskoga jezika i o dijalektalnoj osnovici književnoga jezika; ima osnovna znanja o razvoju hrvatskoga jezika, pisma i pravopisa u Hrvata. Ima osnovna znanja o glasovima hrvatskoga standardnog jezika; poznaje vrste riječi, primjenjuje normu hrvatskoga standardnog jezika koja se odnosi na oblike i tvorbu riječi; pravilno sklapa rečenicu i zna analizirati rečenice slagane prema osnovnim modelima. Ima osnovna znanja o značenju riječi; poznaje najvažnije rječnike hrvatskoga jezika i zna ih koristiti. Zna iznositi vlastite stavove govoreći jasno i bez poteškoća, poštujući norme hrvatskoga standardnog jezika i pravila društveno prihvatljivoga ponašanja; ima kulturu slušanja tuđega izlaganja. Piše jednostavnije koherentne tekstove osnovnih vrsta (pismo, biografija, molba, žalba, zahtjev, *PowerPoint*-prezentacija i sl.), primjenjujući osnovna pravila standardnojezične norme. Na kraju školovanja sastavlja maturalni rad poštujući pravila izrade stručnoga rada.

Srednja razina

Ima šira znanja o jeziku općenito i osnovna znanja o indoeuropskim jezicima, njihovoj međusobnoj srodnosti i tipovima. Zna osnovna obilježja narječja i dijalekata hrvatskoga jezika te značajke ikavskih, ekavskih, ikavsko-ekavskih i jekavskih govora. Ima šira znanja o glasovima hrvatskoga standardnog jezika; zna pravila naglasnoga sustava hrvatskoga standardnog jezika i razlikuje standardni od nestandardnoga naglasaka; ima šira znanja o vrstama riječi, njihovim oblicima i načinima tvorbe; poznaje vrste rečenica i analizira rečenice slagane prema raznim modelima. Ima bogat rječnik i zna upotrijebiti odgovarajuću riječ u skladu s kontekstom; usmjeren je na bogaćenje vlastita rječnika. Izražajno čita i njeguje vlastiti govor. Sastavlja složenije pisane tekstove na razne teme poštujući standardnojezičnu normu. Koristi stručnu literaturu i samostalno oblikuje i piše raspravljačke tekstove i primjenjuje pravopisna pravila i obilježja funkcionalnih stilova u skladu sa svrhom teksta i željenim učinkom na primatelja (raspravljački tekstovi: komentar, kritika, raspravljački esej; molba, žalba i poslovni životopis; zahtjev i prijavnica; izvješće i referat).

Napredna razina

Ima detaljnija znanja o jeziku općenito i detaljnija znanja o gramatici hrvatskoga standardnog jezika (naglascima, sastavu riječi, značenju padeža i glagolskih oblika, strukturi rečenice); poznaje strukturu rječničkoga članka. Govori o odabranim temama kao vješt govornik; pozorno sluša i procjenjuje verbalnu i neverbalnu reakciju svojega sugovornika i tomu prilagođava svoj govor. Skladno piše esej, stručni tekst i

novinski članak dosljedno primjenjujući standardnojezičnu normu.

SPECIFIČNA PREDMETNA KOMPETENCIJA: Književnost

Osnovna razina

Redovito čita književna djela iz obveznog dijela školskoga programa, zna značajne predstavnike i djela iz svjetske i hrvatske književnosti. Ukratko opisuje svoje osjećaje i doživljaj književnoga ili drugoga umjetničkoga djela. Uočava i navodi osnovna poetička, estetska i strukturna obilježja književnoga i neknjiževnoga teksta pogodnoga za obradu gradiva iz jezika i književnosti; zna ih imenovati i klasificirati. Razumije književni i neknjiževni tekst: prepoznaje njegovu svrhu, izdvaja glavne ideje teksta; prati razvoj određene ideje u tekstu; navodi primjere iz teksta i citira dio/djelove da bi analizirao tekst ili potkrijepio vlastitu argumentaciju; rezimirira i parafrazira dijelove teksta i tekst u cjelini. Izdvojene probleme analizira u osnovnim slojevima značenja. Osnovne književne termine dovodi u funkcionalnu vezu s primjerima iz književnoga teksta. Razumije zašto je čitanje važno za formiranje i unapređivanje svoje osobnosti i bogaćenje leksičkoga fonda. Razvija svoje čitalačke vještine. Razumije značaj književnosti za formiranje jezičnoga, literarnoga, kulturnoga i nacionalnoga identiteta. Razumije značaj očuvanja književne baštine i književne kulture.

Srednja razina

Tumači književna djela iz obveznoga dijela školskoga programa i ima osnovna znanja o književnopovijesnom i poetičkom kontekstu koji ta djela određuje. Samostalno uočava i analizira značenjske i stilске aspekte književnoga djela i zna dokazima potkrijepiti svoje stavove na temelju lingvometodičkoga predloška. Razumije i opisuje funkciju jezika u stvaralačkom procesu. U tumačenju književnoga djela primjenjuje odgovarajuće metode i gledišta usklađena s metodologijom znanosti o književnosti. Poznaje književnoznanstvene, estetske i lingvističke činjenice i uvažava ih prilikom obrade pojedinih djela, stilskih epoha i smjerova u razvoju hrvatske i svjetske književnosti. Na istraživački i stvaralački način stječe znanja i čitalačke vještine, koja su u funkciji proučavanja raznih književnih djela i žanrova i razvijanja literarnoga, jezičnoga, kulturnoga i nacionalnoga identiteta. Ima izgrađene čitateljske navike i čitateljski ukus svojstven kulturnu i obrazovanu čovjeku. Primjenjuje složene strategije čitanja. Mijenja analitičke pristupe za koje ocijeni da nisu svrhoviti. Procjenjuje koliko određena strukturna, jezična, stilska i značenjska obilježja teksta utječu na njegovo razumijevanje.

Napredna razina

Analizira poetička, estetska i strukturna obilježja književnoga teksta. Pouzdano smješta književni tekst u književnoteorijski i književnopovijesni kontekst. Primjenjuje odgovarajuće postupke tumačenja prikladna književnomu djelu i njima odgovarajuću terminologiju. Koristi više metoda i gledišta i komparativni pristup da bi upotpunio svoje razumijevanje i kritički procjenjuje književno djelo. Samostalno uočava i tumači probleme u književnom djelu i svoje stavove zna potkrijepiti dokazima na temelju lingvometodičkoga predloška i literarno-filološkoga konteksta. Kritički povezuje lingvometodički predložak sa samostalno izabranom dodatnom literaturom. Samostalno odabire djela za čitanje prema određenom kriteriju, daje prijedloge za čitanje i obrazlaže ih. Poznaje i primjenjuje strategije čitanja usklađene s tipom teksta (književnim i neknjiževnim) i sa žanrom književnoga djela. Razumije ulogu čitanja u vlastitom razvoju, ali i u razvoju društva. Ima razvijenu, kritičku svijest o svojim čitalačkim sposobnostima.

Razred Prvi
Godišnji fond sati 148 sati

ISHODI Nakon obrađenoga područja učenik će biti sposoban:	PODRUČJE	SADRŽAJI
<ul style="list-style-type: none"> – razumijeti jezik kao sustav i razlikovati njegove funkcije; – razlikovati glas, fonem i grafem; – klasificirati glasove prema osnovnim kriterijima; – odrediti granicu sloga u tipičnim primjerima; 	JEZIK	Hrvatski standardni jezik i hrvatska narječja Jezik i priopćavanje (komunikacija). Jezik kao sustav znakova. Obilježja jezičnoga znaka: izraz i sadržaj. Jezična ekonomija i zalihost.

<p>– prepoznati glasovne promjene i primijeniti normativna rješenja u vezi s njima;</p> <p>– primijeniti osnovna pravila naglasnoga sustava hrvatskoga standardnog jezika;</p> <p>– usporediti jezik hrvatske srednjovjekovne književnosti s hrvatskim standardnim jezikom;</p> <p>– prepoznati značaj tekstova hrvatskoga srednjovjekovlja za hrvatsku kulturu i nacionalni identitet;</p> <p>– objasniti pojam i značaj književnosti kao umjetnosti riječi i utvrditi njene sličnosti/razlike u odnosu na druge umjetnosti i područja kulture;</p> <p>– razlikovati i klasificirati obilježja književnih rodova i vrsta;</p> <p>– interpretirati književni tekst i povezivati interpretaciju s tematskim, žanrovskim, kompozicijskim i stilskim obilježjima teksta;</p> <p>– tumačiti književno djelo s razumijevanjem njegovih žanrovskih obilježja i književnopovijesnoga konteksta, koristeći u analizi strukturne i stilističke elemente djela i koristeći dodatnu literaturu;</p> <p>– razlikovati jednostavne od složenih epskih oblika;</p> <p>– objasniti stvaralačku ulogu mita u književnosti;</p> <p>– prepoznati obilježja antičkoga epa, biblijskoga stila i doživljaja svijeta;</p> <p>– povezati znanja iz povijesti i povijesti umjetnosti staroga vijeka (sumersko-babilonske, hebrejske, antičke) s književnim stvaralaštvom toga razdoblja;</p> <p>– klasificirati i potkrijepiti primjerima osnovna obilježja usmene književnosti (inačica, formulaičnost);</p> <p>– analizirati kompozicijska i stilistička obilježja umjetničke bajke i vrednovati poruke u odnosu na vlastito čitalačko i intermedijalno iskustvo;</p> <p>– navesti glavne motive, tematiku i stilsku obilježja reprezentativnih srednjovjekovnih književnih djela i objasniti razlike i sličnosti u odnosu na antičku književnost/kulturu;</p> <p>– primijeniti odgovarajuća pravopisna pravila;</p> <p>– sastaviti tekst primjenjujući razne oblike književnoumjetničkoga ili književnoznanstvenoga stila i oblikovati ga u skladu s njegovom svrhom;</p> <p>– pravilno rasporediti građu pri pisanju sastavka;</p> <p>– prepoznati nestandardni naglasak i oblik riječi u svakodnevnoj komunikaciji i u govoru likova u dramskim umjetničkim formama, a potom ga prilagoditi standardnojezičnoj normi u vlastitu govoru;</p> <p>– čitati s razumijevanjem književne i ostale vrste tekstova te izdvajati i analizirati informacije i ideje;</p>	<p>Pojam idioma. Organski i neorganski idiomi. Standardni jezik. Norma. Standardni jezik i narječja. Glavne osobitosti fonemskoga i naglasnoga sustava čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga narječja u usporedbi s hrvatskim standardnim jezikom.</p> <p>Glasovi i glasovne promjene. Fonem, alofon i fon. Razlikovna (distinktivna) obilježja fonema. Fonetska i fonološka svojstva fonema. Fonetika i fonologija. Razdioba fonema (samoglasnici i suglasnici; suglasnici po mjestu tvorbe, suglasnici po načinu tvorbe, zvučni i bezzvučni suglasnici, slogotvorni i neslogotvorni fonemi). Fonem kao sastavni dio morfema. Morfonologija. Alternacije fonema i fonemskih skupina: jednačenje po zvučnosti i mjestu tvorbe. Gubljenje suglasnika <i>i/</i> ili pojednostavljivanje suglasničkih skupina, palatalizacija i sibilarizacija, jotacija, vokalizacija. Alternacije <i>ije/je/i/e</i>.</p> <p>Naglasni sustav. Naglasak. Naglasni sustav hrvatskoga standardnog jezika. Naglašene i nenaglašene riječi. Enklitike i proklitike. Govorne vrednote: jačina glasa, visina (ton) glasa, brzina (tempo) govorenja, stanka.</p> <p>Povijest jezika. Povijesni razvoj hrvatskoga jezika do kraja 15. stoljeća. Prvi pisani spomenici. <i>Bašćanska ploča</i>. <i>Misal po zakonu rimskoga dvora (Prvotisak)</i>. Pisma u hrvatskome srednjovjekovlju: latinica, glagoljica, zapadna ćirilica (bosančica).</p>	<p>– analizirati sadržaje iz medijske kulture, iznijeti svoj stav o njima i dokazima ga potkrijepiti.</p>	<p>– <i>Hasanaginica</i> (usmena balada);</p> <p>– Stećci; Mak Dizdar, <i>Zapis o zemlji</i> (epitaf);</p> <p>– Epigrami Antuna Gustava Matoša i Gustava Krkleca (izbor);</p> <p>– Josip Pupačić, <i>Zaljubljen u ljubav</i>;</p> <p>– Dobriša Cesarić, <i>Pjesma mrtvog pjesnika, Vagonaši, U suton</i>;</p> <p>– Silvije Strahimir Kranjčević, <i>Moj dom</i>;</p> <p>– Nikola Šop, <i>Isus čita novine</i>;</p> <p>– Ivo Andrić, <i>Nemiri, Bog izbija kao svjetlo; Ex Ponto, Poimam i shvaćam</i>;</p> <p>– Vladimir Vidrić, <i>Jutro</i></p> <p>– A. G. Matoš, <i>Jesenje veće</i>;</p> <p>– Anakreont, <i>Pijuckajmo</i>;</p> <p>– Fran Mažuranić, <i>Svemir</i>;</p> <p>– Slavko Mihalić, <i>Kiša na Pagu</i>;</p> <p>– Drago Gervais, <i>Tri nonice</i>;</p> <p>– Dragutin Domjanić, <i>Ciklame, krvave ciklame</i>.</p> <p>Epika Pojam, razvoj, vrste. Novela, pripovijest, roman (tradicionalni i moderni). Pripovijedač, pripovijedanje, lik. Ep i manje epske forme: epilij, spjev, stihovana pripovijetka. Jednostavni oblici: mit, legenda, bajka, basna, saga, vic, zagonetka, poslovice. Književna djela za obradu – Homer, <i>Ilijada</i>, pjevanje I., VI., XVIII., XXIV.; – Ezop – I. A. Krilov ili J. De Fontaine: <i>Basne</i> (po izboru); – H. C. Andersen, <i>Carevo novo ruho</i>;</p> <p>– I. Brlić-Mažuranić, <i>Kako je Pojeh tražio istinu</i>;</p> <p>– Antun Gustav Matoš, <i>Cvijet s raskršća</i>;</p> <p>– Vjekoslav Kaleb, <i>Gost</i>;</p> <p>– Vjenceslav Novak, <i>U glib</i>;</p> <p>– Pavao Pavličić, <i>Dobri duh Zagreba</i>;</p> <p>– August Šenoa, <i>Zlatarovo zlato</i>;</p> <p>– Jerome David Salinger, <i>Lovac u žitu</i>.</p> <p>Drama Pojam, razvoj, vrste; struktura i kompozicija; dramski sukob, likovi, dijalog i monolog; drama i kazalište. Književna djela za obradu – Sofoklo, <i>Antigona</i>;</p> <p>– Marin Držić, <i>Skup</i>;</p> <p>– Miro Gavran, <i>Kad umire glumac</i>;</p> <p>– Ivo Vojnović, <i>Ekvinocij</i>.</p> <p>Diskurzivni književni rod Pojam, razvoj, vrste, oblici i značajke. Putopis, esej, kritika, feljton, reportaža, polemika, biografija, autobiografija, dnevnik, memoari. Književna djela za obradu – Antun Nemčić, <i>Putosintice</i>;</p> <p>– M. de Montaigne, <i>O odgoju</i>;</p> <p>– Rainer Maria Rilke, <i>Pisma mladom pjesniku</i>.</p>
<p>KNJIŽEVNOST</p>	<p>Književnost kao umjetnost Naziv i pojam književnosti, književni rodovi i vrste. Književnost i druge umjetnosti. Znanost o književnosti. Raščlamba (analiza), tumačenje (interpretacija) i vrednovanje književnih djela. Poredbeno proučavanje književnosti – epohe i razdoblja. Književni rodovi i vrste <i>Lirika</i> Pojam, razvoj, vrste. Oblici i značajke lirike, stilska izražajna sredstva, ritam. Usmena i pisana lirika. Tematska podjela: pejzažna, misaona, ljubavna, domoljubna, socijalna, duhovno-religiozna. Tradicionalni oblici: himna, oda, elegija, ditiramb, balada, epigram, epitaf, sonet. Pjesništvo na standardu i dijalektu. Književna djela za obradu – Antun Mihanović, <i>Hrvatska domovina</i> (himna); – Petar Preradović, <i>Rodu o jeziku</i> (oda); – Albije Tibul, <i>Deliji</i> (I,3), (elegija); – Vladimir Nazor, <i>Cvrčak</i> (ditiramb);</p>		

	<p>Književnosti staroga vijeka</p> <p><i>Književnost staroga Istoka</i> Književna djela za obradu – <i>Ep o Gilgamešu</i>; – <i>Biblija: Knjiga postanka, Knjiga izlaska, Judita, Pjesma nad pjesmama, Psalmi, Evanđelje po Ivanu.</i></p> <p><i>Antička književnost</i> Književna djela za obradu – Homer, <i>Odiseja</i> (pjevanje I., XIX., XXI.); – Alkej, <i>Ladi</i>; – Sapfa, <i>Ljubavna strast</i>; – Pindar, <i>Pjesnik o ratu</i>; – Eshil, <i>Okovani Prometej</i>; – Sofoklo, <i>Kralj Edip</i>; – Euripid, <i>Elektra</i>; – Plaut, <i>Škrtač</i>; – Katul, <i>Jadni Katule</i>; – Vergilije, <i>Eneida</i> (II. pjevanje); – Ovidije, <i>Metamorfoze</i> (<i>Piram i Tizba</i>, IV. knjiga); – Horacije, <i>Lidiji</i>; <i>Poslanica Pizonima</i>.</p> <p>Srednjovjekovna književnost <i>Europska srednjovjekovna književnost</i> Književna djela za obradu – <i>Pjesan o Rolandu</i>; – <i>Pjesan o Cidu</i>; – <i>Kalevala</i>; – <i>Pjesan o Nibelunzima</i>; – <i>Roman o Tristanu i Izoldi</i>; – Sv. Augustin, <i>Ispovijesti</i>.</p> <p><i>Hrvatska srednjovjekovna književnost</i> Književna djela za obradu – Črnorizac Hrabar, <i>O pismenima</i>; – <i>Bašćanska ploča</i>; – <i>Vindolski zakon</i>; – <i>Lucidar</i>; – <i>Zapis popa Martinca</i>; – <i>Ljetopis popa Dukljanina</i>; – <i>Rumanac trojski</i>; – <i>Aleksandrida</i>; – <i>Pismo Nikole Modruškoga</i>; – <i>Svit se konča</i>; – <i>Va se vrime godišća</i>; – <i>Muka svete Margarite</i>;</p> <p>Izborni sadržaji: – Aleksa Kokić, <i>U sjenama ravnice: sabrane pjesme</i> (izbor); – <i>U beskrajima zemlje i neba: antologija pjesništva Hrvata u Vojvodini na prijelazu tisućljeća</i>; – Pavao Pavličić, <i>Plava ruža</i>; – Rajmund Kupareo, <i>Umjetnički odgoj</i> (esej); – Miro Gavran, <i>Kreontova Antigona</i>; – <i>Biblija, Lukino evanđelje</i> (parabole: <i>Izgubljeni sin, Izgubljena ovaca, Izgubljena drama</i>); – Mitovi i legende staroga vijeka (starogrčki, starorimski i slavenski mitovi prema izboru učenika i nastavnika; izvori: Vojtech Zamarovski, <i>Junaci antičkih mitova</i>; Gustav Schwab, <i>Najljepše priče klasične starine</i>); – Tomislav Žigmanov, <i>Prid svitom, Saga o svitu koji nestaje</i> (izbor)</p>
--	---

	<p>JEZIČNA I MEDIJSKA KULTURA</p>	<p>Pravopis Osnovna načela pravopisa hrvatskoga standardnog jezika. Usustavljanje naučenih pravopisnih pravila. Pravopis i pravopisni priručnici i služenje njima. Pravopisna pravila vezana uz glasovne promjene. Osnovna pravila parafraziranja, citiranja i navođenja literature.</p> <p>Usmeno i pismeno izražavanje Sustavno usmeno izlaganje na zadane teme. Oblikovanje osnovnih kompozicijskih elemenata u tekstu (smisljeno i grafijski). Argumentacija u usmeno i pisano oblikovanome tekstu. Izbor iz dodatne literature, publicističkih tekstova, raznih enciklopedija i rječnika.</p> <p>Medijska kultura Posjet kazalištu/kinu. Posjet internetskim portalima (informativni, kulturni, obrazovni).</p>
--	--	---

Ključni pojmovi sadržaja: pristup književnosti (književni rodovi i vrste), književnost starog vijeka, srednjovjekovna književnost, povijest jezika, fonologija i fonetika.

UPUTA ZA DIDAKTIČKO-METODIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Nastava i učenje *Hrvatskoga jezika i književnosti* treba doprinijeti: razvoju stvaralačkoga i istraživačkoga duha koji će učenicima omogućiti razvijanje znanja, vrijednosti i funkcionalnih vještina, koje će moći koristiti u daljnjemu obrazovanju, profesionalnome radu i svakodnevnome životu; formiranju vrijednosnih stavova kojima se čuva nacionalna i svjetska kulturna baština; osposobljavanju učenika za život u multikulturalnome društvu; ovladanju općim i međupredmetnim kompetencijama, relevantnima za aktivno sudjelovanje u zajednici i cjeloživotno učenje.

Kvaliteta i trajnost znanja, umijeća, vještina i stavova učenika uvelike ovise o načelima, oblicima, metodama i sredstvima koja se koriste u procesu učenja. Zbog toga suvremena nastava hrvatskoga jezika i književnosti pretpostavlja ostvarivanje ishoda uz pojačanu učeničku misaonu aktivnost, poštovanje i uvažavanje didaktičkih načela (posebno: svjesne učeničke aktivnosti, znanstvenosti, primjerenosti, postupnosti, sustavnosti i zornosti), kao i odgovarajuću primjenu onih nastavnih oblika, metoda, postupaka i sredstava čiju su vrijednost utvrdile i potvrdile suvremena praksa i metodika nastave i učenja hrvatskoga jezika i književnosti. Izbor određenih nastavnih oblika, metoda, postupaka i sredstava uvjetovan je, prije svega, ishodima koje treba ostvariti, a potom i sadržajima koji će pomoći da se propisani ishodi ostvare.

Redovna nastava i učenje hrvatskoga jezika i književnosti izvodi se u specijaliziranim učionicama i kabinetima za ovaj predmet, koji trebaju biti opremljeni u skladu s normativima za gimnazije. Djelomično, nastava se po potrebi može organizirati i u drugim adekvatnim prostorijama (knjižnica, čitaonica, multimedijska učionica i sl.).

U nastavi hrvatskoga jezika i književnosti koriste se odobreni udžbenici i priručnici i knjižnično-informacijska i digitalizirana građa, značajna za sustavno osposobljavanje učenika za samostalno korištenje raznih izvora znanja u nastavi i izvan nje.

Područja *Jezik, Književnost i Jezična i medijska kultura* trebaju činiti predmetnu cjelinu, prožimati se i upotpunjavati. Stoga je preporučeni broj sati samo okviran (za područje *Jezik 42, za Književnost 90, a za Jezičnu i medijsku kulturu 16*). Planiranje nastave i učenja, treba dovesti do ostvarenosti predviđenih ishoda u sva tri područja. Nastavnik će u skladu s tim raspoređivati broj sati.

PODRUČJE: JEZIK

Program za prvi razred gimnazije u području *Jezik* organiziran je u četiri nastavne cjeline i usklađen s ishodima učenja za ovaj razred (a prema opisima standarda učeničkih postignuća). Programom se predviđa proširivanje znanja iz područja obrađenih u osnovnoj školi, ali i uvođenje novih pojmova.

Hrvatski standardni jezik i hrvatska narječja. U okviru ove teme učenici stječu osnovna znanja o jeziku kao sustavu znakova za komunikaciju. Pri obradi ove cjeline važno je ukazati na razlike jezičnoga standarda u odnosu na organske govore, dijalekte i narječja. Na ovoj razini potrebno je obraditi fonološka obilježja hrvatskih narječja. Kod učenika treba osvijestiti pripadnost vlastita dijalekta hrvatskome jeziku i uočiti specifičnosti vlastita govora u odnosu na standardni jezik.

Glasovi i glasovne promjene. U okviru ove cjeline potrebno je utvrditi stečena učenička znanja o nastajanju i podjeli glasova; znanja o glasovnim promjenama i terminološki odrediti promatrane jezične pojave – uvesti u uporabu stručnu jezikoslovnu terminologiju (fonem, alofon, morfem, alomorf, morfonologija); ponoviti i utvrditi znanja o pravopisnim pravilima koja se odnose na glasovne promjene (posebno istaknuti pravila o pisanju refleksa staroslavenskoga glasa *jat* u hrvatskome standardnom jeziku).

Naglasni sustav. Znanja o naglasnom sustavu hrvatskoga standardnog jezika trebaju biti primjenjiva, tj. trebaju doprinijeti boljem i potpunijem usvajanju standardnojezične norme i usavršavanju učeničke izražajne sposobnosti. Učenike koji pokazuju posebno zanimanje za ovu nastavnu cjelinu treba uputiti na samostalni istraživački rad u kojemu će proučavati primjenu ortoepskih pravila hrvatskoga standardnog jezika u hrvatskim medijima. Na taj se način ova cjelina povezuje s nastavnim područjem *Jezična i medijska kultura*.

Povijest jezika. U okviru ove cjeline nastavu jezika treba funkcionalno povezati s nastavom književnosti na primjerima tekstova *Bašćanska ploča* i *Traktat Črnorisca Hrabra*. Treba ukazati na tropismeni i trojezični karakter hrvatskoga kulturnog prostora u srednjem vijeku.

PODRUČJE: KNJIŽEVNOST

Program za prvi razred gimnazije u području *Književnost* organiziran je u četiri nastavne cjeline i usklađen s ishodima učenja za ovaj razred (a prema opisima standarda učeničkih postignuća).

Književnost kao umjetnost. U okviru ove nastavne cjeline učenici treba upoznati s pojmom književnosti kao umjetnosti riječi i odrediti je u odnosu na ostale umjetnosti te ukazati na razliku umjetnosti (subjektivni doživljaj) u odnosu na znanost (objektivna spoznaja). Jedna tema/motiv proučava se u raznim umjetničkim izrazima/vrstama umjetnosti (film, likovna umjetnost, glazba, scenska umjetnost, književnost).

Književni rodovi i vrste. Usustavljaju se i na primjerima obnavljaju i proširuju znanja o književnim rodovima i vrstama stečena u osnovnoj školi. Učenici se osposobljavaju za samostalnu analizu i interpretaciju književnoga djela.

Književnosti staroga vijeka. Ukazati na značaj i vrijednost djela staroga Istoka i djela antičke književnosti i njihov doprinos i utjecaj na kulturu zapadne civilizacije. Važno je povezati znanja iz povijesti i povijesti umjetnosti s književnim stvaralaštvom staroga vijeka.

Srednjovjekovna književnost. U okviru ove cjeline potrebno je obraditi europsku i hrvatsku srednjovjekovnu književnost i usporediti njihova obilježja.

Područja/teme iz književnosti prate odgovarajući sadržaji: književna djela za obradu i izborni sadržaji.

Sve što se čita i obrađuje u nastavi književnosti, smatra se lektinom. Djela za koja je potrebno više vremena učenicima da ih pročitaju, smatraju se domaćom lektinom. Za njeno čitanje potrebno je ostaviti više vremena da bi se učenici aktivno uključili u nastavnu interpretaciju na satima *Hrvatskoga jezika i književnosti*. Ovo treba imati u vidu pri planiranju redoslijeda i načina ostvarivanja nastave jer domaću lekturu prate opsežni i detaljni istraživački projekti. Uz pomoć zadataka za istraživačko čitanje i dugoročnijih projekata čitanja, učenici će se pouzdanije pripremati za rad na satu, što će pogodovati i ostvarivanju nastavnog načela ekonomičnosti.

Od 148 sati na kojima se tijekom godine realizira nastava, predlaže se da se na 90 sati obrađuju, utvrđuju i usustavljaju sadržaji iz

književnosti. Ukupan broj književnih tekstova za obradu je 68 uz koje nastavnici i učenici biraju još četiri preporučena sadržaja. Neke tekstove koji se mogu povezati (npr. *Jesenje veče* A. G. Matoša i *Jutro* V. Vidrića) moguće je obraditi na jednom satu, dok je za obradu drugih potrebno dva ili tri nastavna sata. Nastavnik predviđa i planira dinamiku rada na satima obrade, utvrđivanja i usustavljanja gradiva uključujući u to i razne razine obrade (interpretaciju, prikaz i osvrt), kao i povezivanje nastavnih sadržaja iz književnosti sa sadržajem iz jezika (npr., kada je riječ o povijesti jezika, povezano će se čitati i tumačiti sljedeći tekstovi: Črnorizac Hrabar, *Slovo o pismenima* s tekstovima srednjovjekovne književnosti). Još jedna preporuka za nastavnika odnosi se na komparativno povezivanje i tumačenje tekstova koji dolaze iz raznih povijesnih, kulturnih i žanrovskih okvira (npr. motiv potopa u *Epu o Gilgamešu* i *Knjizi postanka*, lik škrta kod Držića i Plauta, obilježja zajednička Homerovoj *Odiseji* i Vergilijevoj *Enejadi* itd.).

Učenici se upoznaju s planom, sadržajima predmeta i načinima rada. Učenicima se ukazuje na važnost planskog i pravovremenog pripremanja za sate obrade književnoga djela (čitanje i tumačenje književnih djela, korištenje udžbenika, primarnih i sekundarnih izvora za tumačenje književnih djela).

Književno djelo uvodi se u nastavu doživljajnim i istraživačkim čitanjem, pripremim zadacima, istraživačkim i radnim projektima.

Razine obrade. Tumačenje književnoga djela može se ostvariti i planirati za obradu na raznim razinama (osvrt, prikaz, interpretacija).

Rad na satu. Književne pojave, termini i pojmovi obrađuju se na primjeru planiranih književnih djela. Izabrane metode trebaju se temeljiti na suvremenim metodičkim spoznajama kojima se učenici potiču na aktivno sudjelovanje (analiziranje, opisivanje, definiranje, uspoređivanje, zaključivanje i argumentiranje).

Razvijanje čitateljskih kompetencija. Učenici se obučavaju za aktivnu primjenu svih vrsta i načina čitanja (doživljajno, istraživačko, izražajno i interpretativno, glasno čitanje, čitanje s bilješkama, čitanje u sebi), a prije svega za pozorno čitanje, čitanje s uživljavanjem i razumijevanjem uz vrednovanje književnoga djela.

Stvaralačke aktivnosti pri tumačenju književnoga djela. Pored čitanja u nastavi se organiziraju i odgovarajuće stvaralačke aktivnosti pri obradi književnih djela. Pomoću njih kod učenika se razvija interes za književnost, književna djela i autore, produbljuju se i nadopunjuju čitateljska zanimanja i usavršavaju čitateljske kompetencije. Stvaralačke aktivnosti ostvaruju se kao usmeno stvaralaštvo (govorne vježbe, diskusije, razgovori, monolozi, recitiranje), pismeno stvaralaštvo (pisanje eseja, radova, domaćih zadaća) i kombinirano stvaralaštvo (referat i prezentacije).

Izborni sadržaji dopunjavaju obvezni dio programa. Nastavnik je u obvezi da u dogovoru s učenicima uz obrade književnih djela iz obveznoga programa obradi četiri djela iz izbornoga programa.

Vrednovanje napretka učenika je kontinuirano i sustavno. Vrednuje se aktivnost učenika tijekom pripreme faze rada i tijekom rada na satu, sudjelovanje u radu prilikom tumačenja djela, učestalost javljanja, kvaliteta odgovora, originalnost i argumentiranje stavova, uvažavanje gledišta drugih učenika i drugačijih viđenja, odnos prema radu, sposobnost primjene teorijskih znanja u konkretnim radnim okolnostima. Vrednovanje obuhvaća i pismeno izražavanje (domaće zadaće vezane uz konkretna književna djela; godišnje do šest domaćih zadaća). U svrhu vrednovanja može biti planirano i testiranje da bi se provjerilo učenikovo znanje.

PODRUČJE: JEZIČNA I MEDIJSKA KULTURA

Program za prvi razred gimnazije u potpodručju *Jezična kultura* organiziran je tako da podrazumijeva četiri vještine: pisanje i govor (kao produktivne) i slušanje i čitanje (kao receptivne). Priprema za izradu školske zadaće, sama izrada i ispravak školske zadaće podrazumijevaju ukupno 16 sati, po četiri za svaku zadaću.

Priprema za izradu školske zadaće kontinuirana je djelatnost i ne ograničava se samo na jedan sat (prije pisanja školske zadaće).

Vještina čitanja s razumijevanjem podrazumijeva čitanje književnih i ostalih tipova tekstova uz prepoznavanje eksplicitnih i implicitnih informacija u tim tekstovima i otkrivanja uzročno-posljedičnih veza među elementima sadržaja.

Realizacija nastave i učenja jezika i jezične i medijske kulture ostvaruje se u predmetnom jedinstvu s nastavom književnosti.

Prilikom obrade sadržaja iz jezika preporučuje se:

- uočavanje jezičnih pojava u odgovarajućim primjerima uz oslanjanje i na učenikov osjećaj za jezik;
- primjena gramatičkih pravila;
- uvježbavanje;
- korištenje tablica;
- izrađivanje crteža, shema, grafikona;
- navikavanje i poticanje učenika na korištenje odgovarajuće kvalitetne literature, jezičnih priručnika, rječnika, leksikona i pojmovnika.

U potpodručju *Medijska kultura* podrazumijeva se upoznavanje učenika s medijskim i kulturnim sadržajima i njihovo povezivanje s nastavom jezika i književnosti. Preporuča se organizirati odlazak na kazališnu predstavu (najmanje jedanput tijekom školske godine) ili filmsku projekciju. Pri odabiru medijskih sadržaja treba obratiti pozornost na njihovu primjerenost dobi učenika, kao i povezanost s nastavnim sadržajima. Prije prikazivanja medijske sadržaje treba kontekstualizirati, a poslije, na satu, analizirati pogledani sadržaj.

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

A magyar nyelv és irodalom tanulmányának célja a nyelvi készségek és a funkcionális írásbeliség fejlesztése; nyelvi és irodalmi kultúra elsajátítása és ápolása; irodalmi művek értelmezésére és értékelésére való képesség fejlesztése; a humanista oktatás és nevelés értékeinek afirmálása és elfogadása; a személyes, nemzeti és kulturális identitás fejlesztése, az anyanyelv, a magyar nép, valamint más népek és etnikai közösségek hagyományainak és kultúrájának a megszerettetése.

ÁLTALÁNOS TANTÁRGYI KOMPETENCIÁK

Ismeretekkel rendelkezik a magyar nyelvvel, a nemzeti kulturális örökség részét képező, a korának megfelelő magyar irodalmi alkotásokkal, a világirodalom remekműveivel és az irodalmi szövegek elemzésének alapelveivel kapcsolatban. Megismerkedik a kommunikáció alapvető jellemzőivel, tisztában van beszélt és írott változatának szabályaival. A köznyelvi norma elvárásainak tiszteletben tartásával beszél és ír. Összefüggő, szabatos, a stilisztikai szempontoknak megfelelő beszélt és írott nyelvi szöveget alkot, megérti és kritikusan megfontolja azt, amit olvas, szókincese folyamatosan gyarapodik. Elolvassa, átéli és értelmezi a szépirodalmi és nem szépirodalmi jellegű műveket. Az olvasást az ön- és világértés eszközének tekinti. Fokozatosan olvasóvá válik, választani tud olvasásra szánt műveket a saját ízlése alapján, igényévé válik, hogy fejlessze szövegértési és beszédkulturáját egyéni fejlődése és a nemzeti kultúra megőrzése és gyarapítása érdekében. Tisztelettel, tudatosan őrzi és ápolja az anyanyelvét.

Alapszint

Érthetően és folyékonyan beszél, tiszteletben tartja a köznyelvi normát, kulturáltan meghallgatja mások véleményét. Összefüggő, nyelvi-stilisztikai szempontból jól formált rövidebb, egyszerűbb beszélt vagy írott nyelvi szöveget alkot. Elsajátítja a gyakorlati írásbeliség magánéleti és közéleti műfajait. Megérti rövidebb, egyszerűbb összefüggés-rendszerű szépirodalmi és nem szépirodalmi jellegű szövegeket, és kritikai szemlélettel viszonyul tartalmukhoz. Poétikai szótára fokozatosan kialakul.

Alapismeretekkel rendelkezik a nyelvről, a kommunikáció tényezőiről és funkcióiról, ismeri a nyelvi rétegeket, a különböző nyelv-változatokat. Alaptudásra tesz szert a magyar nyelv hangtanával, szótanával, mondattanával kapcsolatban, és képes beszédben és írásban alkalmazni a nyelvi, nyelvhelyességi szabályokat. Alapvető szövegtani, stilisztikai ismereteket szerez.

Folyamatosan gyarapítja szókincsét, a szókészletből a beszédhelyzetnek megfelelő kifejezéseket válogatja ki. Természetes igényévé válik, hogy tanulja, őrizzé és ápolja az anyanyelvét.

Ismeri az iskolai tantervben kötelezően előírányzott irodalmi műveket, és el tudja őket helyezni az alkotói opusban és az irodalomtörténet kontextusában. Tisztában van a korstílusok, irányzatok alapvető poétikai-stilisztikai jellemzőivel a magyar és a világirodalomban. Felismeri a szövegek nyelvi, szerkezeti, stilisztikai jellemzőit, és példák-al támasztja alá megállapításait. Kialakulnak olvasási szokásai, meg tapasztalja az olvasás önmegértésben betöltött szerepét.

Megismerkedik a kézikönyvek használatával, a könyvtárhasználat szabályaival, és betekintést nyer az internetes információszerezés formáiba. Tisztában van az e-nyelvhelyességgel, az e-dokumentumok létrehozásához szükséges szabályrendszerrel. Használja a legalapvetőbb szótárakat, a helyesírási szabályzatot, ismeri a szócikkek felépítését.

Középszint

A tanuló helytáll a kommunikáció különböző közéleti színterein. Közönség előtt beszél nyelvi, irodalmi és művelődési témákról. Összetettebb beszélt vagy írott nyelvi szövegek megalkotásakor is szabatosan közli gondolatait. Kialakult olvasói ízlése van. Megért és értelmez hosszabb, egyszerű összefüggés-rendszerű szépirodalmi és nem szépirodalmi szövegeket is az élményközpontú és tudományos célokot szolgáló olvasás során. Kritikai szemlélettel viszonyul a szépirodalmi és nem szépirodalmi jellegű szövegekhez.

Szélesebb körű ismeretekkel rendelkezik a nyelv jellegzetességeiről, szerepéről, funkcióiról, alapismeretei vannak a világ nyelveiről. Tájékozódik a tömegkommunikáció világában, megismerkedik a médiumfajokkal. Tisztában van a magyar nyelv eredetével, történeti korszakaival és a magyar írásbeliség kialakulásának történetével. Megérti, hogy a nyelv változatokban él, felismeri a területi és társadalmi nyelv-változatokat. Kiterjedtebb ismeretei vannak a nyelvi szintek grammatikájáról (hangtan, szótan, mondattan, szövegtan). Stilisztikai ismereteinek birtokában és a szövegtípusok osztályozásának szempontjait megismerve elemzi a különböző szövegeket, és hozza létre alkotásait.

Szókincese folyamatosan gazdagodik, nyelvi, nyelvhelyességi tudását a gyakorlatban is alkalmazza, tud élni a szabatos, világos, változatos kifejezőmód lehetőségével.

Gyakorlatban értelmezi az irodalmi szövegek tematikáját, mondanivalóját, szerkezeti, poétikai, stilisztikai, nyelvi és műfaji jellemzőit. Ismeri és alkalmazza az irodalomelméleti fogalmakat az irodalmi művek értelmezésekor. A szöveg értő olvasójává válik. Önállóan felismeri és elemzi az irodalmi művek alapkérdéseit, véleményét meggyőző érvekkel támasztja alá. Átlátja az irodalom és más művészetek közötti kapcsolatok természetét és jellemzőit.

Jártassággal rendelkezik a könyvtárral, a kézikönyvek használatával és az internetes információszerezés szabályaival kapcsolatban. Képes számítógépes szövegszerkesztő segítségével a helyesírási szabályoknak megfelelő szöveget alkotni.

Haladó szint

A tanuló képessé válik a tananyag által előírányzott összetett irodalmi, kulturális és nyelvészeti témák megvitatására. Fejlett retorikai készségekkel rendelkezik. Nyelvi és irodalmi témákat feldolgozó szak-szövegeket alkot.

Szövegolvasási, -értelmezési képességei kialakulnak, tudatosodik benne a befogadói (olvasói) szerep. Fejlődik benne a kritikai látásmód, az egyéni véleményformálás vezényli összetettebb szépirodalmi és nem szépirodalmi jellegű szövegek elemzésekor is. A szövegek szerkezeti, stilisztikai jegyeit magabiztosan felismeri. A házi olvasmányokon kívül egyéni választáson alapuló szövegek értelmezésére is képes. Véleményének megfogalmazásában az érett érvelő technika érvényesül. Rendszeres olvasóvá válik, olvasási stratégiáit az adott irodalmi mű jellemvonásaihoz és az olvasási célhoz idomítja (élmény, kutatás, alkotás). Művészetközi ismereteit kamatoztatva maga is képes intermedialis összefüggések feltárására.

Széleskörű ismeretei vannak a nyelvről és a magyar nyelv rendszeréről, a régi és új kommunikációs műfajokról. Felismeri és összetveti a szövegek poétikai, szerkezeti, stilisztikai jellemzőit. A stílusrétegek nyelvi eszközeiről nyert elméleti tudását a gyakorlatban (szövegek elemzésekor és megalkotásakor is kamatoztatja). Megismeri a modern nyelvészet irányzatait, és ismereteit interdiszciplináris kontextusba helyezi. A szöveg pragmatikai jellemzőivel ismerkedve feltárul előtte a nyelv működési aktusa, kibontakoznak a szövegjelentés elemzésének sokoldalú lehetőségei.

Magabiztosan mozog a könyvtár, a kézikönyvek, az internet-használat világában. Az irodalmi művek elemzésekor rendszeresen használja a széleskörű szakirodalmat. Az új információhordozók használatának etikai követelményeit szem előtt tartva, a digitális média előnyeit és eszközeit felhasználva hozza létre alkotásait. Alkalmazza az

e-dokumentumok létrehozásához szükséges, az e-nyelvhelyesség elvárásainak megfelelő szabályrendszert.

A tanulónak széleskörű ismeretei vannak a nyelv általános jellemzőiről, funkciójáról és a magyar nyelv rendszeréről (a különböző nyelvi szintekről: hangtan, szótan, mondattan, szövegtan). Szövegtani ismeretei birtokában alá tudja rendelni a szövegvilág tényezőit a szövegszerkesztés szempontjainak. Betekintést nyer a modern nyelvészet irányzataiba, és ismereteit felhasználja projektumi munkáinak elkészítésekor. Átlátja a nyelvészet és más tudományterületek közötti kapcsolatok természetét.

SPECIÁLIS TANTÁRGYI KOMPETENCIÁK

Magyar nyelv és kommunikáció

Alapszint

A tanuló ismereteket szerez a nyelv alapvető szerepéről, a kommunikáció jellemzőiről és funkciójáról. Tisztelettel viseltetik anyanyelve, valamint más népek nyelve és kultúrája iránt. Alapszinten ismeri a magyar nyelv rendszerét (a nyelvi szintek grammatikáját: hangtan, szótan, mondattan, szövegtan).

Jól tájékozódik a szöveg alsóbb szintjein, hangtani ismeretekre tesz szert, megkülönbözteti a szófajokat, ismeri a magyar nyelv alaktani rendszerét. Képes gondolatait önállóan, a nyelvi normának megfelelő, szabatos mondatokban megfogalmazni, a mondatokat alapszinten elemezni. Ismereteket szerez jel és jelentés viszonyáról, tájékozódik a magyar nyelvtörténetben.

Megismerkedik a szöveg általános jellemzőivel, a stílusrétegekkel, a stilisztika alapfogalmaival, a szövegtípusokkal. Meg tudja határozni a rövid terjedelmű szövegek alkotóelemeit (téma, cím, tagolás, bekezdések), felismeri a szövegösszetartó erőt, kapcsolóelemeket.

Megismeri a helyes kiejtés szabályait, a kulturált nyelvi megnyilatkozás eszköztárát. Kifejezően, szövegűen mond el rövidebb szövegrészeket, memoritereket.

Használja legfontosabb szótárainkat, a helyesírási szabályzatot, és gyakorlatra tesz szert az internetes információszerzésben. Elsajátítja a nyelvi magatartásformák és az internetes kommunikáció illemszabályait. A tananyaggal, a mindennapi élet kérdéseivel kapcsolatos vitákban kulturáltan fejezi ki és érvekkel támasztja alá véleményét.

Vitastratégiája az érvek logikus felsorakoztatására és mások véleményének a meghallgatására épül. Képes az alapvető írásbeli jellegű magánéleti és közéleti szövegtípusok (kérvény, önéletrajz, motivációs levél, fellebbezés), valamint számítógépes prezentációs programok, technikák használatára. Iskoláztatása végén megírja az érettségi dolgozatot tiszteletben tartva a szakdolgozat létrehozásának tematikus, stilisztikai, szerkezeti követelményeit.

Középszint

A tanuló a nyelvi rendszer sajátosságainak alaposabb ismeretéről tesz tanúbizonyosságot. Tisztában van a nyelvrokonság fogalmával, a nyelvek közötti rokonság viszonyrendszerével. Ismeri és megnyilatkozásaiban alkalmazza a helyes kiejtés szabályait és a művelt beszéd eszköztárát. Irodalmi szövegek felolvasásakor és elmondásakor, a mindennapi kommunikációban a szövegfonetikai eszközök ismeretének birtokában hozza létre produkcióját. Ismeri és alkalmazza az alapvető helyesírási szabályokat.

A tanulóban kialakul a nyelvi rendszer egységének fogalma. Alaposabb ismeretei vannak a szófajok rendszeréről és a mondat szerkezetéről. Elemzési készségeinek birtokában az anyanyelv morfológiai rendszerét biztonságosan kezeli, a mondat részeit felismeri és megfelelő mondatmodellek révén elemzi. Felismeri a különféle szövegtípusok, szövegműfajok stílusjegyeit, a nyelvi stíluszeszközöket. A tömegkommunikáció témakörében magabiztosan eligazodik, megismerkedik a médiaműfajokkal.

Kifejezően olvas, gyarapítja szókincsét, a különféle beszédhelyzetekben a kommunikációs körülményeknek megfelelően szólal meg, és a szókészlet megfelelő elemeit alkalmazza szóbeli és írásbeli megnyilatkozásai során.

Tájékozódik a nyomtatott és elektronikus ismeretterjesztő források révén. Képes összetettebb szövegtípusok létrehozására, szabatosan

és világosan fogalmaz. Önállóan készít különféle tematikájú beszámolókat.

Haladó szint

A tanulónak széleskörű ismeretei vannak a nyelv általános jellemzőiről, funkciójáról és a magyar nyelv rendszeréről (a különböző nyelvi szintekről: hangtan, szótan, mondattan, szövegtan). Szövegtani ismeretei birtokában alá tudja rendelni a szövegvilág tényezőit a szövegszerkesztés szempontjainak. Ismeri az új netes kommunikációs műfajok, szövegtípusok tartalmi-formai jellemzőit, és önálló véleményt fogalmaz meg róluk.

Tisztában van a szöveg pragmatikai jellemzőivel. Betekintést nyer a modern nyelvészet irányzataiba, és ismereteit felhasználja projektumi munkáinak elkészítésekor. Átlátja a nyelvészet és más tudományterületek közötti kapcsolatok természetét.

Retorikai ismereteit felhasználva képes meggyőző érvelő szöveg létrehozására és előadására a beszéd megszólaltatásának nyelvi és nem nyelvi eszközeinek a tudatos felhasználásával, a hallgatóság elvárásainak a figyelembevételével. A különböző szakszövegeket, publicisztikai műfajú írásokat és irodalmi szövegeket a szövegalkotás állomásainak a figyelembevételével, a beszédhelyzetnek, a műfajnak megfelelő stílusban, a szövegösszefüggést biztosító elemek alkalmazásával alkotja meg és adja elő.

Képes könyvtári kutatómunkán, önálló gyűjtésen, rendszerezésen alapuló, egyéni látásmódot tükröző dolgozatok, értekezések, esszék elkészítésére.

Irodalom

Alapszint

Érthetően és folyékonyan olvas. Alkalmassá válik irodalmi és nem irodalmi szövegek értő olvasására, megért és parafrázisra, rövidebb, egyszerűbb irodalmi szövegeket. Képes röviden megfogalmazni az irodalmi mű témáját, és felismeri a keresett információkat a nem szépirodalmi szövegben. Ismeri a tantervben előírt irodalmi műveket és alkotói munkásságát és az irodalmi korszakok legfontosabb tartalmi-formai jellemzőit. Különbséget tesz a szóbeli és az írásbeli irodalom között. Ismeri a népköltészet és műköltészet jellemzőit és kapcsolatrendszerét. Felismeri az irodalmi alkotások formai, stilisztikai és műfaji jegyeit, meg tudja fogalmazni a szövegviláguk témáját és jellemzőit. Értelmezi a rövidebb, egyszerűbb irodalmi szövegekhez kötődő kérdéseket. Megérti, miért fontos az olvasás személyiségének formálása, szókincsének gyarapítása szempontjából. Benyomásainak és következtetéseinek kifejtésekor irodalmi és nem irodalmi szövegek példáira hivatkozik. Képes megkülönböztetni a szó szerinti és átvitt értelmű, metaforikus tartalmakat. El tudja helyezni az irodalmat a művészetek rendszerében (zene, film, képzőművészet, színművészet stb.). Interdiszciplináris ismereteket szerez.

Középszint

Ismeri az alapvető olvasási stratégiákat, és alkalmazni tudja őket az adott olvasási helyzetekben. Sokrétűen értelmez és kritikusan átgondol hosszabb terjedelmű, egyszerűbb irodalmi és nem irodalmi szövegeket. A tanterv szerint szerzett ismereteit és más kutatási forrásokat felhasználva értelmezi és megkülönbözteti az irodalmi mű kompozíciójának, jelentésrétegének legfontosabb elemeit, stilisztikai, nyelvi és formai jellemzőit. Ismeri az alapvető irodalmi, irodalomelméleti fogalmakat, kifejezéseket, és a célnak megfelelően alkalmazza őket az irodalmi művek értelmezésekor. Önállóan elemzi az irodalmi alkotásokhoz fűződő kérdéseket, és érvekkel támasztja alá véleményét. Képes feltárni a különböző irodalmi művek, korszakok, stílusirányzatok közötti összefüggéseket. Felfedezi az irodalmi művek közötti intertextuális és interdiszciplináris kapcsolatokat. Érti és értékeli az irodalom és más művészetek közötti összefüggéseket. Egyértelműen állást foglal az olvasott szöveggel kapcsolatban. Önállóan választ olvasmányt a korosztályának megfelelő irodalom köréből. Olvasói kíváncsiságot mutat, érti, milyen jelentősége van az olvasásnak a maga műveltsége és tudása fejlesztésében. Kutatói szemlélettel, alkotó módon tesz szert olyan olvasói jártasságra, amit használni tud a különböző irodalmi művek és műfajok tanulmányozása során, és amellyel fejleszti irodalmi, nyelvi, kulturális és nemzeti identitását.

Haladó szint

Elvezetel, kutatói érdeklődéssel és kritikai szemlélettel olvas, értelmez és értékkel összetett, a tanterv által előírt irodalmi és nem irodalmi szövegeket, de ajánlott és önállóan választott műveket is szívesen forgat és értelmez. Önállóan ismeri fel és elemzi az irodalmi alkotásokban felvetődő kérdéseket. Több szempontot érvényesít az irodalmi művek értelmezésekor, és képes őket intermediális és interdiszciplináris kontextusba helyezni: összekötni más művészeti ágakkal és tudományterületekkel. Jártasságot szerez az irodalmi művek kiemelt tematikai, formai-stilisztikai jellemzőiknek összehasonlításában. Fejlett érvelő technikával ismerteti véleményét a szövegről, és fogalmazza meg következtetéseit. A tantervben előirányzott irodalmi művek értelmezésekor behatóan tanulmányozza a nyomtatott és elektronikus szakirodalmat. Az olvasási feladattal összhangban álló olvasási stratégiákat alkalmaz. Fejlett olvasási kultúrája van, az irodalmi mű olvasása élményt jelent számára. Az olvasás révén gyarapítja tudását, szókincsét, fejleszti érvelési készségét, ki tudja fejteni véleményét, meg tudja védeni álláspontját. Tud irodalmi műveket ajánlani másoknak, és megindokolja a választását. Tiszteletet mutat a nemzeti irodalom és kultúra értékei és más népek kultúrája iránt. A fordítási irodalom megismerése révén és más népekkel való kapcsolata során gyarapítja interkulturális ismereteit. Kritikai szemléletet tanúsít az irodalmi alkotásokhoz kötődő szakirodalom internetes forrásaiból való választáskor, előnyben részesíti az értékteremtő folyóiratokat.

Osztály **Első**
Évi óraszám **148 óra**

KIMENET A tematikai egység/terület feldolgozását követően a diák képes lesz a következőkre:	TERÜLET/ TEMATIKAI EGYSÉG	TARTALOM
<ul style="list-style-type: none"> – ismeri a nyelvet mint jelrendszert, tisztában van nyelv és gondolkodás kapcsolatával, a verbális és a nem verbális kommunikáció fogalmával, ismeri a közlésfolyamat (kommunikáció) tényezőit és funkcióit; – tisztában van vele, hogy a nyelv változó rendszer, ismeri a nyelv rétegződését, társadalmi és táji tagolódását, a norma fogalmát, a nyelvhasználat alapvető szabályait és helyesírásunk alapelveit; – el tudja helyezni a magyar nyelvet a világ nyelvei között, ismeri a nyelvtudomány fogalmát; – megkülönbözteti a szinkrón és a diakrón nyelvvizsgálat fogalmát és tájékozik a magyar nyelvtörténet korszakaiban; – ismeri és felismeri a stilisztikai alapfogalmakat és a funkcionális stílusokat; – ismeri a szöveg meghatározó jegyeit, felépítését, a grammatikai és a jelentéstani kapcsolóelemeket, szövegtípusokat; – tájékozik a hipermedia világában, felismeri a manipulatív közlésformákat; – ismeri a beszédhangok keletkezésének módját, a fonéma és graféma fogalmát, különbséget tesz a beszéd és a nyelv között, ismeri a mássalhangzók és magánhangzók rendszerét, a képzésmozzanatokat, a beszédhangok kölcsönhatásait; – képet alkot az irodalomról mint létformáról és művészetről; 	<p>NYELVI ISMERETEK</p>	<p>Általános ismeretek a nyelvről. Jelek és jelrendszerek. A nyelv mint jelrendszer. A nyelv keletkezése. A nyelv mint társadalmi jelenség. A nyelv és a gondolkodás kapcsolata. A beszéd és a nyelv. Az írásbeliség fogalma, az írás kialakulása. A nyelvészet határtudományai és interdiszciplináris kontextusok. A nyelvek sokfélesége, nyelvtipológiák. Nyelv – anyanyelv – idegen nyelv. A magyar nyelv helye a világ nyelvei között.</p> <p>Kommunikáció és tömegkommunikáció. A nyelvi közlésfolyamat (kommunikáció) fogalma. Kommunikációs modellek (néhány kiemelkedő kommunikációelmélethez kötődő tudós szerepe és elmélete). A közlésfolyamat tényezői (információ, üzenet, feladó, címzett, csatorna, kód, beszédhelyzet, valóságháttér, zaj). A közlésfolyamat funkciói (tájékoztató, ábrázoló, kifejező, felhívó, poétikai, esztétikai, értelmező, kapcsolattartó). A kommunikáció megvalósulási formái. Biológiai, állati, emberi kommunikáció. A társadalmi kommunikáció. Verbális és nem verbális kommunikáció. A tömegkommunikáció jellemzői, hatása. A reklámok. A digitális olvasás stratégiái. Médiaműfajok, sajtóműfajok, vizuális kommunikáció. Új szóbeliség: skype, chat stb. Szövegköziség a neten. Netes szövegtípusok. Új jelrendszerek: emotikonok, matricák, GIF-ek, mémek stb. Kommunikáció és etikett.</p>

- tisztában van az irodalomnak a kultúrában és a művészetek rendszerében elfoglalt helyével és szerepével;
- elsajátítja az irodalomtudományi alapfogalmakat, az irodalom hermeneutikai és recepcióesztétikai aspektusait;
- az irodalmat hálózatos szövevényként, művészeti és diszciplináris diskurzusok rendszerében értelmezi;
- ismeri az irodalmi korszak- és műfajelméleti fogalmakat;
- ismeri a mitológia, a mitosz, a mítikus világkép, a mitológiai utalásrendszer és az áthagyományozódás jelenségét;
- ismeri a mítoszkritika fogalmát és eljárásait;
- ismeri a mitológiai történeteket és felismeri őket a kulturális áthagyományozódás történetében;
- ismeri elődeink kultúráját, hitvilágát és irodalmát;
- ismeri és értelmezi a magyar népköltészet jelenségeit;
- ismeri az ösköltészet, a népköltészet és a szóbeli irodalom fogalmát;
- betekintést nyer a honfoglalás kori magyarok kultúrájába;
- tudatosítja a népköltészet fogalmát, jelenségrendszerét és a folklór helyét a magyar kultúrában;
- ismeri az ókori irodalmat mint átfogó kultúrtörténeti hatásrendszerét;
- ismeri a jelentős ókori alkotókat és műveiket;
- ismeri a műfaj történet ókori vonatkozásait és jelenségeit;
- ismeri az antik időmértékes verselést és annak az újkori irodalomban betöltött szerepét;
- értelmezi a jelentős ókori irodalmi opusokat történeti-poétikai szempontból valamint követi ezek továbbélését;
- felismeri a kapcsolati rendszereket, az intertextuális vonzatokat, a továbbhagyományozódás jelenségeit;
- betekintést nyer a középkori egyetemes európai kultúrába, elsajátítja a róla szóló ismereteket;
- felismeri az európai középkori irodalom összefüggéseit: ismeri az egyházi és a világi irodalom alkotásait;
- ismeretekkel rendelkezik a középkori kultúra világáról, összetevőiről; a kereszténység kulturális, művészeti és irodalmi létformáiról és megnyilvánulásairól;
- ismeretekkel rendelkezik a vallásos világértés irodalmi tapasztalatairól; az egyházi irodalmi kultúráról;
- ismeri az egyházi és világi irodalom fogalmát, jelenségeit, műfajait, műveit és művelőit;
- ismeri a kolostori irodalom formáit, illetve a lovagi költészetet;
- szövegismerettel rendelkezik, és értelmezési-elemzési tapasztalatot szerez a középkori európai és magyar irodalom köréből;

A magyar nyelv diakrón vizsgálata.

A magyar nyelvű írásbeliség kezdetei. A latin nyelv befolyása. A nyelvrokonság fogalma, a finnugor nyelvrokonság. Alternatív nyelvrokonítások. A rovásírás. Változás és állandóság a nyelvben. A nyelv mint változó rendszer: szórványemlékek, Halotti beszéd és könyörgés, Ómagyar Mária-siralom (olvasatok). Nyelvújítás és ortológia (Kazinczy Ferenc, Szarvas Gábor stb. szerepe, napjaink újító törekvései). A szókészlet változásai: új szavak a mai nyelvhasználatban.

A nyelv rétegződése. A nyelv rétegződése, társadalmi és táji tagolódása. Csoportnyelv, rétegnyelv, szaknyelv, terminológia, némenklátúra. A nyelvjárássok. Presztízs és stigma szerepe. A nyelvi normák. A szociolingvisztikai vizsgálatok jelentősége. Kézírónyelvek, az általános és speciális szakszótárak használat.

Szövegtan. A szöveg szerkezete, jelentése, témája, szerkezetpuzai. Kapcsolóelemek. A működő szöveg. Multifunkcionális és multimediális szöveg. A szövegszerkesztés szabályai. A lineáris és nem lineáris szövegértés.

Stilisztikai alapfogalmak.

Stilisztikai alapfogalmak: stílus, stílusfajták, stílusárnyalatok. Funkcionális stílusok: az írott (tudományos, hivatalos, publicisztikai, szépirodalmi) és a beszélt nyelvi stílusrétegek. Stílus és jelentés. Szójelentés. A hangalak és jelentés viszonya. A metafora kognitív értelmezése. Stíluselem, stílushatás, állandó és alkalmi stílusérték. Az egyéni stílus.

Hangtan. Hang és beszédhang.

A fonéma fogalma, jelentésmegkülönböztető szerepe. A fonémák rendszere. Fonetika és fonológia. A hangrend törvénye és a magánhangzó-harmónia. A mássalhangzók egymásra hatása. A *h* hang viselkedése az új helyesírási szabályzat értelmében. A nyelv zeneisége, hangulatfestő szerepe – hangstilisztikai vizsgálatok. Az idegenes ejtés. Intonációs eszközök: hangsúly, hanglejtés, szűnet. A szótag.

– betekintése van a szövegemlék, az írásbeliség és az anyanyelvűség, a kódexirodalom, a trubadúrlíra és a minnesängerköltészet fogalmi és jelenségrendszerébe, az anyanyelvi irodalom kezdeteinek és kialakulásának folyamataiba;

– multikulturális és interdiszciplináris; nyelvközi és kapcsolattörténeti ismeretekre tett szert;

– tudatosodik benne a hagyomány és örökség viszonyrendszerének jelentősége a művészetben és a műalkotásban;

– ismeri a reneszánsz szellemiségét és művészeti alakzatait, irányzatait;

– önálló interpretációs készségre és gyakorlatra tesz szert;

– felismeri az interdiszciplináris és intertextuális kapcsolatokat;

– ismeri a barokk kor szellemi-művészi korszakait, mozgalmait és jelenségeit;

– felismeri az irodalmi korszakok és jelenségek közötti átfedéseket, összefüggéseket és átjárhatóságot;

– felismeri és értelmezi a trópusokat és stilisztikai alakzatokat az irodalmi művekben;

– a nyilvános beszéd, a közszereplés főbb nyelvi és viselkedésmódoit kritériumait alkalmazza élőbeszédben, felolvasásban, memoriterek szövegű előadásában, adott témáról szóló szóbeli előadásban;

– a helyesírási szabályokat tudatosan alkalmazza;

– helyesen és precízen tölti ki a különféle hagyományos és online űrlapokat és táblázatokat;

– képes az alapvető írásbeli jellegű magánéleti és közéleti szövegtípusok (kérvény, önéletrajz, motivációs levél, fellebbezés) megalkotására, valamint számítógépes prezentációs programok, technikák használatára;

– képes a különböző típusú szövegek megértésére;

– jártassággal rendelkezik a könyvtárral, a kézikönyvek használatával és az internetes információszerezés szabályaival kapcsolatban;

– képes hagyományos módon és számítógépes szövegszerkesztő segítségével a helyesírási szabályoknak megfelelő szöveget alkotni;

IRODALMI ISMERETEK

Az irodalom létformája

● **A szövegszerző világtérítés.** Tudományos diskurzus és szövegszerzőség.

● **Szemléletváltások és ismert tudósok elméletei az irodalomtudományban.**

● **Az irodalom mint nyelvi szerveződés.** Az irodalom mint képi formák és alakzatok struktúrája. Alakzatok és trópusok. Verstanai rendszerek.

● **Az irodalom mint hálózatos szövevény.**

Társzművészeti diskurzusok. Interdiszciplináris és -textuális vonatkozások. Multikulturális összefüggések. Világirodalom, nemzeti irodalom, regionális irodalom. Szóbeli és írott irodalom. A folklór fogalma és a népköltészet műfajai. A folklorizmus és a folklorizálódás jelenségei (vonatkozó irodalmi szövegek: Arany János és Petőfi Sándor költészetéből. József Attila és Weöres Sándor költészete. Tóth Ferenc, Útasi Mária és Jung Károly a vajdasági magyar irodalomból).

● **Az irodalomról való gondolkodás útjai.** Olvasási stratégiák konkrét példaanyag alapján (novella, lírai műfajok; filmes kapcsolatok, zene, színház, képzőművészet és irodalom, világháló). Motivumvizsgálatok.

● **Az olvasás.** Az olvasás története. Újraolvasás. Újrírás. Kánon.

Az irodalomtudomány alapvető terminológiája

● **Az irodalomtudomány részterületei:** irodalomtörténet (korstílus, stílusirányzat), irodalomelmélet, kritika.

Az irodalomtudomány hermeneutikai természete és diszkurzivitása. Az irodalmi mű társadalmi, művelődéstörténeti, történelmi, szellemi kontextusa.

● **Műnemek és műfajok.**

Intermediális, -kulturális kapcsolatok és irodalom a világhálón

● **Zene és irodalom együtthatása.** Műfajttörténeti vonatkozások. Szubkulturális összefüggések.

● **Filmkultúra.** Film és irodalom. A filmnyelv. A filmnovella. A forgatókönyv.

● **Színház és irodalom.**

● **Képzőművészet és irodalom.**

Alteritás és irodalom (Az ókori irodalmi kultúra egyetemes érvényű hatásrendszere)

● **A mitikus világtérítés.** A lét transzcendens felfogása. Az organikus világállapot. Mitikus gondolkodás. Az archetípus fogalma. Mítosz és világ/valóság. Mitológia és vallás. Mitológia és művészetek. Mitológia és irodalom.

● **Teremtésmitoszok.** Gilgames-eposz: teremtés- és vízözöntörténet. A Biblia. Teremtés. Vízözön. Káin és Ábel. János jelenései. A bibliai motívumok újraértelmezése a világirodalomban és a magyar irodalomban.

● **Mitológiai nyomok a magyar irodalomban és néphagyományban.** Az ősi hitvilág és kultúra nyomai. Táltos. Sámán. Totem. Életfa. Eredetmondák. Regösének és ráolvasás. A honfoglaló magyarok kultúrája. Honfoglalás-mondák. Hunor és Magor. A fehér ló mondája. A Párducos Árpád-történet; jelensége és jelentései a magyar irodalomban. A mondák és legendák szerepe a középkori gesztákban és krónikákban. Vörösmarty Mihály: Zalán futása című műeposzának vonatkozó részletei. Ady Endre, Babits Mihály és József Attila versei.

● **Az antikvitás fogalma.** Az ókori irodalmak. Történeti korszakok.

● **Eposz/őseposz.** Az első és a második eposzhagyomány. A fikció és az elbeszélés távlat. Az eposztól való távolodás folyamata a műfajok alakulástörténetében. A műeposz. A nemzeti eposz. Eposzparódia, vígeposz.

● **Homérosz: Iliász (részlet).** A Homérosz-vita. A Trója-történet továbbhagyományozódása a művészetekben és az irodalomban. Az Odüsszeia mint az első eposzhagyománytól való elmozdulás jelensége. Az utazás és a hajózás toposza az irodalomban (argonauták). Mai „Odüsszeiák” (filmes kapcsolatok). Az utazás- és a kalandregény ősfarmája. Télemakhosz-történetek.

● **Az ókori görög líra, epika és dráma.** Szapphó. Anakreón. Aiszkhülosz, Szophoklész. Euripidész. Az Elektra-történet feldolgozásai vagy Szophoklész: Antigoné. Az Oidipusz-monda és utóélete.

● **Vergilius: Aeneis (részlet).** Új Trója-, új Haza-teremtés. Vergilius és Dante, Vergilius és Radnóti. A Medeia-történet. Horatius. Horatius az irodalomban.

Az Ovidius-történet (A Tomi-metaphora). Methamorphoses. A Catullus-történet (Gyűlölködés és szeretek). Az antik regény problémaköre.

● **A Biblia.** A bibliai motívumok továbbélése az irodalomban (Bábel, átkelés a Vörös-tengeren, József és testvérei, Káin és Ábel, Salamon király, Judit, Énekek éneke, az apokalipszis problémaköre). Az Újszövetség széles történeti spektruma, motívum- és szimbólumrendszere, egyetemes jelentés- és hatásrendszere.

	<ul style="list-style-type: none"> ● A mitológia és az ókori irodalom mint minta, téma és reflexió az európai és a magyar irodalomban, művészetekben. <p style="text-align: center;"><i>A középkor és reneszánsz szemléletmódja és irodalma</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ● A középkor mint társadalom- és irodalomtörténeti korszak. A középkori ember világértése. A kereszténység. Egyház. Templom. Kolostor. Egyházi iskola. A romanika és gótika. Umberto Eco középkorszemlélete (A rózsza neve – részlet). ● A kereszténység és Európa. Teológia és társadalom. A kereszténység egyetemes szimbólumrendszere. Passió és misztérium. Részletek Szent Ágoston Vallomásaiból. A vallomás mint műfaj és ennek továbbélése. ● A középkor jellegzetes műfajai. „Összművészeti jellegzetességei”. Latin és anyanyelvi kultúra együtt létezése és hatása. Zsoltárének és zsoltáréneklés. A Carmina Burana szövegeiből (Carl Orff zenéje). ● Válogatás Walter von der Vogelweide verseiből (Márton László új fordításai) ● A lovagi kultúra: Trisztán és Izolda és ennek továbbélése a művészetekben. ● A középkori állatregény. Róka-regény. ● A középkori balladairódalom. François Villon. ● Az ambroziánus himnusz jelensége. Szent Ambrus himnuszköltészete. Részletek Déry Tibor A kiközösítő című regényéből. ● Krónika és legenda. Az intelmek műfaja. Gestáink és krónikáink. Szent Istvánhoz és Szent Imréhez fűződő legendák. A kódexirodalom. Legismertebb kódexeink. ● Első magyar nyelvű szöveg- és irodalmi emlékeink. Halotti beszéd és könyörgés. Ómagyar Mária-siralom. A Szent Margit-legenda. ● A haláltánc (Ráskai Lea) és utóélete a magyar irodalomban (pl. Madách: Az ember tragédiája, Faludy Haláltánc-ballada). A középkor halálértelmezése. ● A regionális tér középkor-emlékei. Az Aracs-kultusz; a Huszita Biblia; Szerémség, Újlak; A Barbaricum-metafa. ● A középkori irodalom kódjai, szólamai a magyar irodalomban. Gárdonyi Géza: Isten rabjai, Kodolányi János: Boldog Margit, Márai Sándor: Halotti beszéd, Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd. Villon-fordítók a magyar irodalomban. Villon-átírások. Radnóti Miklós, József Attila, Vas István, Faludy György, Orbán Ottó. 		<ul style="list-style-type: none"> – Az antik hagyomány reneszánsz kori újrafelfedezése. A reneszánsz építészet. Képzőművészet. A reneszánsz embereszmény. – Szellemi és társadalmi mozgalmak a reneszánszban. A humanizmus. A tudományok helyzete és szerepe a reneszánsz világértelmezésben. A reneszánsz uralkodó alakja és irodalmi megjelenítései. A reneszánsz műfajai. – Dante Alighieri: Isteni színjáték (részletek). A Dante-jelenség az európai és a magyar irodalomban. A reneszánsz eposz hatása az „emberiségköltemény” kialakulására. Hugo von Hofmansthal: Dante olvasása után. Orbán Ottó: Dante-egyperces. A Dante-téma a képzőművészetben. Paolo és Francesca története. Nádasdy Ádám újabb fordítása. – Francesco Petrarca: Daloskönyv. A petrarcai és a Shakespeare-sonett. A sonett a magyar irodalomban. – Giovanni Boccaccio: Dekameron. A novella reneszánsz előzménye. A keretelbeszélés. Novella és regény. – Cervantes: Don Quijote. A Don Quijote-téma továbbélése. Filmes és színházi kapcsolatok. – William Shakespeare. A Shakespeare-jelenség. A Shakespeare-sonett. Shakespeare és a reneszánsz dráma. A Shakespeare-kultusz: „Isten másodszüllöttje.” (Dávidházy Péter tanulmányai.) A fordítások összehasonlító vizsgálata. – Az európai és a magyar reneszánsz kultúra összefüggései. Az itáliai és a magyar kultúra kapcsolódásai. A Mátyás-történet és -mesék. (Mátyás a néphagyományban: Mátyás a népmesékben és mondákban. Jung Károly és Raffai Judit kutatásai.) Mátyás-ábrázolások a képzőművészetben. A reneszánsz udvari és viselkedés-kultúra. Mátyás király könyvtára. Antonio Bonfini és Galeotto Marzio. Várady Péter levelezése. A Hunyadi-hagyomány továbbélése a magyar irodalomban. ● Janus Pannonius és költészete. Janus Pannonius műfajai. ● Balassi Bálint. Balassi és a trubadúrlíra hagyománya. A Balassi-opus. Balassi műfajai és verstípusai. A Balassi-strófa. A szerelmi versciklus. Júlia-versek. Célia-versek. Balassi költészetének utóélete. A búcsúvers a magyar reneszánsz költészetben: Janus Pannonius. Bornemisza Péter. A reneszánsz szóbeli énekköltészet. A virágének. A bujdosóének.
--	--	--	---

	<p>• A reformáció kora, tanai és emblematikus személyiségei. Hitvita és fabula. Heltai Gáspár. (Erasmus és a magyar erasmizmus jelenségei és Erasmus-történetek.) Bornemisza Péter. Szenczi Molnár Albert. Tinódi Lantos Sebestyén. (A krónikás ének és a magyar történeti elbeszélés alakulástörténete.)</p> <p style="text-align: center;"><i>A barokk</i></p> <p>• A barokk világtérítés. A barokk látvány. Barokk forma és nagyság. A barokk építészet, festészet és szobrászat.</p> <p>• A barokk restauráció: Reformáció és ellenreformáció az irodalomban. Pázmány Péter prédikációi.</p> <p>• A barokk korszakai. A közties létérzékelés és kifejezés mozzanatai: a manierizmus mint a barokk kezdete; a rokokó.</p> <p>• John Milton: Elveszett paradicsom. Hatása az európai és a magyar irodalomra: drámai költemény, emberiségköltemény, verses regény. A Tankréd-jelenség. Tasso, Monteverdi, Rossini. (Madách Imre Az ember tragédiája című művének vonatkozó összefüggései.)</p> <p>• Pázmány Péter prédikációi.</p> <p>• Zrínyi Miklós: A Szigeti veszedelem (részletek). A barokk eposz. A Zrínyi-opus világirodalmi összefüggései és a történeti elbeszéléshagyományban betöltött szerepe. (Zrínyi és Homérosz. Zrínyi és Tasso. A Zrínyi-jelenség a délszláv irodalomban. A Zrínyi-téma a magyar irodalomban. A szerkesztett verseskötet kérdésköre. Gyöngyösi István jelentősége.)</p> <p>• A barokk önéletírás jelenségei. Bethlen Miklós. II. Rákóczi Ferenc. A Rákóczi-kultusz.</p> <p>• Mikes Kelemen: Törökországi levelek. A levél műfaja. Mikes európai példái. Az Iréne-történet a <i>Törökországi levelekben</i>.</p>
<p style="text-align: center;">KOMMUNIKÁCIÓS KULTÚRA</p>	<p>Szövegértés és szövegalkotás. A tananyaghoz kapcsolódó szövegek (szépirodalmi, szakszövegek, tudományos- ismeretterjesztő szövegek, médiaszövegek) olvasásakor különböző olvasástípusok érvényesítése (ismeretszerző, tanulási célú, élményszerző, információkereső, áttekintő, javító, ellenőrző olvasás).</p> <p>Szépirodalmi és egyéb szövegek olvasása és előadása az intonációs eszközök (hangerő, hangmagasság, hangszín, tempó, szünet, hangsúly, hanglejtés) gyakorlati alkalmazásával. Kommunikációs helyzetgyakorlatok. Irodalmi szövegekhez kötődő szituációs játékok.</p>

	<p>Szövegalkotási gyakorlatok: a cím, a bekezdés és a tömörítés problémája. A szóbeli és írásbeli közlés műfajainak megalkotása, hagyományos és on-line kommunikáció (esszé, kritika, médiaszövegek, irodalmi polémia és vita). A mindennapi írásbeliség műfajainak megalkotása. Kreatív írásgyakorlatok irodalmi szövegek átírása. Fordítás idegen nyelvből.</p> <p>Helyesírás. A magyar helyesírás alapelvei (a kiejtés, szóelemzés, hagyomány, egyszerűsítés). A helyesírás rendszere. A magánhangzók és a mássalhangzók helyes időtartama. Az írásjelek. Rövidítések, mozaikszók, számok. A kezdőbetű. Interferenciajelenségek a kisebbségi nyelvhasználatban. Helyesírási kultúra. A helyesírási szabályzat.</p> <p>Adatbázisok használata. Az információszerezés gyakorlása nyomtatott források (szótárak, lexikonok, helyesírási szabályzat) és az elektronikus adatgyűjtés (elektronikus folyóirat, honlapok stb.) segítségével. A hagyományos és elektronikus könyvtárak, korpuszok, wikik, on-line szótárak használatának gyakorlása.</p>
--	---

Kulcsszavak: ókori irodalom, középkori irodalom, a humanizmus és a reneszánsz irodalma, nyelvtörténet, hangtan és fonológia.

ÚTMUTATÓ A PROGRAM DIDAKTIKAI-METODIKAI MEGVALÓSÍTÁSÁHOZ

I. A TANÍTÁS ÉS A TANULÁS TERVEZÉSE

A magyar nyelv és irodalom tanításának és tanulásának hozzá kell járulnia az alkotói és kutatói szellem kialakulásához, ami lehetővé teszi a tanulóknak, hogy fejlesszék tudásukat, értékeiket és funkcionális készségeiket, melyeket használni tudnak a továbbtanulás során, szakmai munkájukban és a mindennapi életben; kialakítsák értékrendjüket, amely a nemzeti és a nemzetközi kulturális örökség őrzéséhez kell; felkészüljenek egy multikulturális társadalomban való életre; általános és tantárgyközi kompetenciákra tegyenek szert, amelyek relevánsak a közösség életében való aktív részvétel és az élethosszig tartó tanulás szempontjából.

A tanulók tudásának, képességeinek, jártasságának és álláspontjainak minősége és tartóssága sokban függ a tanítási-tanulási folyamatban alkalmazott elvektől, formáktól, módszerektől és eszközöktől. Ezért a magyar nyelv és irodalom korszerű oktatása feltételezi, hogy a kimeneteket a tanulók fokozott gondolati tevékenységgel érik el, miközben tisztelik és méltányolják a didaktikai elveket (különösen: a tanulók tudatos tevékenységét, a tudományosságot, megféleltséget, fokozatosságot, rendszerességet és nyilvánvalóságot), valamint azoknak az oktatási formáknak, módszereknek, eljárásoknak és eszközöknek az adekvát alkalmazását, amelyeknek az értékét megállapította és megerősítette a magyar nyelv és irodalom tanításának és tanulásának korszerű gyakorlata és módszertana (elsősorban: a munka szervezésének különböző módjai és a feldolgozandó tartalmaknak és a tanulók képességeinek megfelelő kommunikatív, logikai és szakmai (speciális) módszerek alkalmazása. A meghatározott oktatási formák, módszerek, eljárások és eszközök kiválasztása elsősorban attól függ, mely kimeneteket kell megvalósítani, és azoktól a tartalmaktól is, amelyek segítenek az előírt nyelvi kimenetek megvalósításában.

Oktatási módszerek: előadás, magyarázat, elbeszélés, a tanulók kiselőadásai, megbeszélés, vita, szemléltetés, munkáltató módszer,

projektmódszer, tanulási szerződés, kooperatív oktatási módszer, szimuláció, szerepjáték, játék, tanulmányi kirándulás, házi feladat.

Munkaformák: frontális munka, (differenciált) egyéni munka, párban folyó tanulás: páros munka (hasonló szinten levő tanulók oldanak meg közösen valamely feladatot) és tanulópár vagy tutorrendszerű tanulás (különböző szinten levő tanulók közötti tanulmányi kapcsolat), csoportmunka.

A magyar nyelv és irodalom oktatása és tanulása a tantárgy számára különlegesen kialakított tantermekben és kabinetekben folyik, amelyeknek a felszerelése összhangban kell lennie a gimnáziumi normákkal. Részben más iskolatermekben is tartható (iskolai könyvtár-médiatár, olvasóterem, audiovizuális terem stb.), az interneten és iskolán kívül (könyvtár, színház, múzeum, mozi, képtár stb.)

A magyar nyelv és irodalom oktatásában használatosak tankönyvek és kézikönyvek (melyeket a Szerb Köztársaság Nemzeti Oktatásügyi Tanácsa hagyott jóvá), továbbá a könyvtári-információs és informatikai anyag a tanulók szisztematikus felkészítését szolgálja. Célunk, hogy tanulóink önállóan használják az ismeretszerzés különböző forrásait az oktatásban és azon túl.

A nyelvi ismeretek, irodalmi ismeretek és kommunikációs kultúra területe egységes tantárgyat képez, áthatja és kiegészíti egymást. Emiatt a javasolt óraszám csupán keretszám (a nyelvi ismeretek területé 32, az irodalomé 80, a kommunikációs kultúráé pedig 36). A tanítás-tanulás figyelmes tervezésével, amellyel el kell jutni mindhárom terület előirányzott kimeneteinek megvalósításához, a tanár maga fogja elosztani az óraszámot, miközben figyelemmel kíséri a tanulók eredményeit.

II. A TANÍTÁS ÉS A TANULÁS MEGVALÓSÍTÁSA

TERÜLET: NYELVI ISMERETEK

A témák feldolgozásának kezdetén ismertetjük a diákokkal a célokat és feladatokat, a fejlesztési követelményeket, a tematikus tervek menetét és az értékelés formáit.

Az anyanyelvi órán a differenciált tanulásszervezés domináljon, diagnosztizáljuk a megértési deficiteket, a megértésben való elakadás típusait, a szövegalkotás terén felmerülő problémákat, és ezeket figyelembe véve tervezzük meg a szövegértés és szövegalkotás fejlesztését.

A gimnázium első osztálya számára készült program *Nyelvi ismeretek* területe hét területbe/tematikai egységbe (*Általános ismeretek a nyelvről, Kommunikáció és tömegkommunikáció, A magyar nyelv diákron vizsgálat, A nyelv rétegződése, Szövegtan, Stilisztikai alapfogalmak, Hangtan*) szerveződik és összhangban áll az első osztály tanulási kimeneteivel (a tanulói teljesítmények szabványainak leírása szerint). A program az általános iskolában feldolgozott területeken szerzett tudás bővítését irányozza elő, de új fogalmakat is bevezet.

A nyelv és a kommunikációs kultúra tanítása-tanulása az irodalomtanítással való tantárgyi egységben történik.

A nyelvi tartalmak feldolgozásakor javasolt:

- felismerni a nyelvi jelenségeket a megfelelő példákban, a tanulók nyelvérzékére való támaszkodás mellett;
- a helyesírási szabályok alkalmazása;
- gyakorlás;
- táblázatok használata;
- rajzok, sémák, grafikonok kidolgozása;
- a tanulók szoktatása és biztatása, hogy használják a megfelelő minőségű irodalmat, nyelvi kézikönyveket, szótárakat, lexikonokat és kifejezések szótárait.

A tanterv kísérletet tesz a nyelvtanítás korszerűsítésére, a leíró nyelvtan dominanciájának megszüntetésére törekszik, és a kommunikációs kompetencia fejlesztését helyezi előtérbe.

TERÜLET: IRODALMI ISMERETEK

A gimnázium első osztálya számára készült program az *Irodalmi ismeretek* szegmensében hat területbe/tematikai egységbe szerveződik és összhangban áll az első osztály tanulási kimeneteivel (a tanulói teljesítmények szabványainak leírása szerint).

A tanterv kísérletet tesz az irodalomtörténetiség dominanciájának megszüntetésére, az egyenes vonalú, irodalomtörténetre alapozott szerkezetből kitorési, kapcsolódási pontokat (linkeket) kínál más korok szerzői, művei, témái stb. felé.

Az első osztály tananyaga az irodalomtörténeti alapfogalmak tudatosítása, az ókor és középkor, a humanizmus, a reneszánsz és a barokk irodalmának bemutatását helyezi középpontba.

Az irodalomtörténeti tárgyalásmódot megelőzően műnemi, irodalomelméleti fogalmak, esztétikai, szövegnyelvi kategóriák ismertetésével vezet be a szövegek interpretációjába.

Az internet elterjedésével a lineáris olvasási mód mellett elterjedt a hipertextuális olvasás. Az irodalmat a tanterv is mint hálózatos szövevényt értelmezi, kapcsolatot teremt a társművészetekkel (film-művészet, fotó- és képzőművészet, zeneművészet, színház), az ókori és középkori szövegeket kortárs alkotókkal helyezi összefüggésbe (hastörténet), átjárhatóságot teremt az életművek, az irodalomtörténeti korszakok és irányzatok között, tematikus, motivikus, műfaji kapcsolatokat vizsgál. A témakörökhöz kapcsolódó gazdag szemelvényanyag lehetőséget ad a tanárnak a *válogatásra és továbbgondolásra*.

Az első osztályos tananyag feldolgozásának a tudásanyag átadása mellett a műértelmező olvasóvá nevelés, a készségfejlesztés, az irodalommal való élményszerű foglalkozás, a hálózatos gondolkodásra nevelés a célja. A hagyományos ismerettartalmakat a mindennapi gyakorlatban időnként új struktúrákba is rendezhetjük (pl. projektoktatás).

Teremtsünk az irodalomórán hermeneutikai situációt, hívjuk fel a tanulók figyelmét az egyéni értelmezések, olvasatok fontosságára! Kerüljön előtérbe a szövegértés, a kreatív szövegalkotás, a szövegközi kapcsolatok működésének megfigyeltetése! Sarkalljuk a diákokat az önálló nézőpont megválasztására és saját véleményük kialakítására! A szövegélmény kialakítása érdekében alkalmazzuk a drámapedagógiai módszert, a színjátszást! Az írott szöveghordozók mellett az új médiumok használatát is ösztönözhetjük.

A szövegek interpretációjánál koncentráljunk a művek egymással, illetve a mai befogadóval folytatott párbeszédére, mozgósítsuk a tanulók olvasói tapasztalatait! A tartalomkivonatokat, adatokat, korábbi (lezárt) értelmezések ismertetése helyett a szövegélmény kialakítása legyen a cél.

Bővül a tudás az irodalomelméleti fogalmakról, amelyeket az általános iskolában dolgoztak fel, és új fogalmakat vezetnek be. A feldolgozott fogalmak új történelmi kontextust kapnak, az új fogalmakat pedig azért vezetik be, hogy megerősítsék a befogadóképességet. A magyar nyelv és irodalom tanítási-tanulási programja a következő irodalomelméleti fogalmak feldolgozását vagy megerősítését irányozza elő:

Lírai költészet: a lírai költészet jellegzetességei; a lírai költészet műfajai; a lírai műfajok határán; a versbeszélő; rím és ritmus.

Epika: az epikai jellegzetességei; műfajai: eposz (hőskölte-mény), eposzi hős, eposzi kellékek; barokk eposz; elbeszélés, novella, regény; legenda és monda, mese; narráció (elbeszélés) első, második és harmadik személyben; leírás (deskripció), dialógus, monológ, belső monológ; narrátor (elbeszélő); retrospektív és kronologikus elbeszélés; epizód, kitérés.

Dráma: a drámai irodalom jellegzetességei, drámaelméletek; a drámai irodalom eredete és műfajai: tragédia, komédia, szűkebb értelemben vett dráma; drámai konfliktus; színház; antik dráma; drámaegységek: prolóógus, jelenet, felvonás; tragédia, tragikus konfliktus, tragikus hős; főszereplő, ellenfél; katarzisz; komédia (helyzetkomikum és jellemkomikum); jellemdráma és analitikus dráma; commedia dell'arte; a drámai szöveg színpadi megvalósítása.

Verselés: ütemhangsúlyos és időmértékes verselés; verssor, kötött ritmusú és szabad vers; hexameter; strófa, a versszak és jellemzői; rímek fajtái; cezúra, szonett, tercina, canzone, Balassi-strófa, Zrínyi verselés.

Stilisztikai alapfogalmak: a stílus fogalma; alakzat és trópusok, allegória, metafora (kognitív metafora), metonímia, alliteráció, aszszonánc, fokozás, ellipszis, eufemizmus, inverzió, ironia, szarkazmus, kontraszt (antitézis), komparáció (összehasonlítás), hangutánzó szavak, megszemélyesítés, szimbólum, hiperbola.

A 148 órából javasolt, hogy 80 órát az irodalmi tartalmak feldolgozására, megerősítésére és rendszerezésére fordítsanak. Némely irodalmi mű egy órát kíván, némely kettőt vagy hármát, ezért a tanár irányozza elő és tervezi a tananyag feldolgozásának, megerősítésének és rendszerezésének óráin a munka dinamikáját, beleértve a feldolgozás különböző szintjeit is, valamint az irodalmi tartalmak összekapcsolását a nyelvi tartalmakkal. Javasoljuk a különböző történelmi, kulturális és műfaji keretből származó szövegek összehasonlító módon való interpretációját. Külön figyelmet kellene szentelnie annak is, hogy

rámutatunk a sokszínűségre, amely a nemzeti és a világirodalom kanonikus művei és a művészi kifejezőmód és prezentáció domináns kortárs formái közötti kapcsolatokat jellemzi (kortárs regény, drámai szöveg; film, rajzfilm, képregény, színházi előadás, történelmi-művelődési tartalmak a televízióban és az interneten stb.)

Javaslatok az egyes fejezetek feldolgozásához:

Az irodalom létformája

• Az irodalomról való gondolkodás útjai

Motívumvizsgálatok. A motívumok továbbélése az irodalomban (például: madármotívum a népköltészetben, Balassi Bálint költészetében, Shakespeare: Romeo és Júlia, Petőfi Sándor: Csalogányok és pacsírták stb.)

• Szemléletváltások és ismert tudósok elméletei az irodalomtudományban.

Szövegjavaslatok:

– Roland Barthes: *A szöveg öröme*; a Mindentudás Egyetemének szöveganyagából vonatkozó részletek.

– A stilisztikai és retorikai irodalom vonatkozó példái. A világirodalom és a magyar költészet eszköztára: példák.

– Bahtyin, Jauss, Frye, Barthes, Gadamer, White, Ankersmit stb. vonatkozó irodalomelméleti és esztétikai tanulmányai. Részletek.

– Példaanyag a felvilágosodás olvasásprogramjaiból: Bessenyei, Kármán, Csokonai, Kazinczy. „Ahogy Kölcsey olvassa Csokonait.” Vajda János: Petőfi olvasásakor. Babits Mihály Arany- és Petőfi-képe. Szerb Antal irodalomtörténete. Németh László tanulmányai. Szegedy-Maszák Mihály tanulmányai. Umberto Eco regényírása és tanulmányai. Orbán Ottó, Varró Dániel, Parti Nagy Lajos költészet. József Attila „öregkori” versei. Esterházy Péter Petőfi-szövegei. Juhász Erzsébet olvasás-esszéi.

– Gazdag példaanyag az irodalom alakulástörténetéből. Műfajokat tematizáló, vagy műfajokra reflektáló alkotások. Babits Mihály, József Attila, Radnóti Miklós, Orbán Ottó, Lászlóffy Aladár, Petri György, Tandori Dezső, Kovács András Ferenc, Orbán János Dénes stb. költészetéből. Shakespeare, Goethe, Novalis stb.

– Bujdosóénekek. Virágénekek. A Balassi-vers. A himnusz mint irodalom és zene. F. Schiller: Az örömhöz. A nemzeti himnuszok irodalmi szöveganyaga. Pop- és rockkultúra. Énekelt versek. A zene tematizálódása az irodalomban: pl. Domonkos István, Szilágyi Domokos vagy Weöres Sándor opusában.

– Mándy Iván, Mészöly Miklós, Závada Pál prózájából. Filmnovellák. Forogatókönyv-részletek.

– Beregi Tamás és Kereszty András esszéi a kibertérről és a tudományos-fantasztikus publicisztikáról.

Alteritás és irodalom (Az ókori irodalmi kultúra egyetemes érvényű hatásrendszere)

• A mitológia és az ókori irodalom mint minta, téma és reflexió az európai és a magyar irodalomban, művészetekben.

Példák, szövegek, művek és történetek, amelyekkel az egyes témák és tartalmak kapcsán foglalkozni lehet:

– Babits Mihály: Talán a vízözön... Ladik Katalin: Gyere velem a mitológiába.

Babits Mihály: Héphaisztosz. Ady Endre, Babits Mihály, Pilinszky János, Füst Milán, Radnóti Miklós költészetének biblikus ihlettségű rétegei. Madách Imre: Az ember tragédiája című drámai költeményének vonatkozó részletei.

– Arany János: Szent Pál levele, Mészöly Miklós: Saulus [részlet], Térey János: Paulus [részlet], Johann Wolfgang Goethe-, Rainer Maria Rilke-szövegek, -versek.

– Szapphó-versek, újraírások Ady és Babits költészetében. Kovács András Ferenc: Szapphói fragmentum.

– Csokonai Vitéz Mihály anakreóni költészet. Dante és Vergilius. Radnóti Miklós eklogái és Vergilius-fordításai.

– Berzsenyi Dániel: Horác; Horatiushoz. A „szárnyas idő”, a „Horác-karika”. Babits Mihály: Homérosz. Orbán Ottó A költészet halma-versei.

– Ovidius *Átváltozások* című művének európai művészeti hagyománya. Márton László: Minerva búvóhelye [részletek]. A Philemon

és Baucis-történet. Tomi-versek és -szövegek [Babits Mihály, Juhász Gyula, Nemes Nagy Ágnes, Kovács András Ferenc, Majtényi Mihály].

Catullus-fordítások. Madách Imre Az ember tragédiájának római színe.

– A neoklasszicista festészet antik témái.

A középkor és reneszánsz szemléletmódja és irodalma

– Az európai és a magyar reneszánsz kultúra összefüggései.

A Hunyadi-hagyomány továbbélése a magyar irodalomban: Berzsenyi Dániel ódaköltészet. Kisfaludy Sándor regéjének vonatkozó utalásai és részletei, Jósika Miklós: Csehek Magyarországbán; Arany János balladairásából a Hunyadi-balladákör darabjai. Mikszáth Kálmán: A szelístei asszonyok.

A barokk

• **Zrínyi Miklós: A Szigeti veszedelem.** A barokk eposz. A Zrínyi-opus világirodalmi összefüggései és a történeti elbeszéléshagyományban betöltött szerepe. (Zrínyi és Homérosz. Zrínyi és Tasso. A Zrínyi-jelenség a délszláv irodalomban. A Zrínyi-téma a magyar irodalomban. (Arany János tanulmányai. Arany János: Szondi két apródja. Kölcsey Ferenc Zrínyi dala és Zrínyi második éneke című költeménye. Jósika Miklós: Zrínyi, a költő. Jókai Mór Erdély aranykora című regényének Zrínyi halálát elbeszélő fejezete. Mikszáth Kálmán: Új Zrínyiasz. Babits Mihály: Zrínyi Velencében. Kosztolányi Dezső: Zrínyi, a költő. Jékely Zoltán: Zrínyi földjén. Kovács András Ferenc: Invokáció ennen magához. Az Zrínyi nótájára. Esterházy Péter: A Harmonia caelestis vonatkozó részletei. Darvasi László: A könnymutatványosok legendája Zrínyi-epizódja.)

Fontos, hogy a tanár ismeresse a tanulókkal a tantárgy tervét, tartalmát és a munkamódszert. Felhívja a figyelmüket annak fontosságára, hogy tervszerűen és idejekorán felkészüljenek az irodalmi művek feldolgozásának óráira (az irodalmi mű olvasása és értelmezése, tankönyvek, elsődleges és másodlagos források használata az irodalmi művek interpretációjához).

Az irodalmi művet a tanításba élményszerző és felfedező olvasással vezetjük be, előkészítő feladatokkal, kutató és munkaprojektekkel.

A feldolgozás szintjei. Egy irodalmi mű értelmezését különböző szinteken való feldolgozással lehet megvalósítani és tervezni (ráhangolódás, jelentésteremtés, reflektálás).

Tevékenységek a tanórán. Az irodalmi jelenségeket, kifejezéseket és fogalmakat a tervezett irodalmi műveken keresztül dolgozzuk fel. A közvetlen munkában, a fő módszertani és munkaelvek tiszteletben tartása mellett, a megfelelő felvilágosító, logikai és különleges (szakmai) módszereket alkalmazzuk. A módszer megfeleltetése és az elméleti és gyakorlati eljárások egysége kulcsfontosságú az irodalomtanítás sikeressége szempontjából; az irodalomelméleti ismereteket konkrét művészi alkotásokban megtalálható jelenségekként tolmácsoljuk, a tudásukat fejleszteni és tökéletesíteni kell.

Az olvasói/olvasási kompetenciák fejlesztése. A tanulókat felkészítik az olvasás minden formájának és módjának aktív alkalmazására (élményszerző, felfedező, kifejező és interpretatív, felolvasás, jegyzetelés, néma olvasás), és elsősorban a figyelmes olvasásra, élvezetes és értő olvasásra, miközben értékelik az irodalmi művet.

Az irodalmi mű értelmezéséhez kapcsolódó alkotótevékenység. Az olvasás mint elsősorú alkotótevékenység mellett, az oktatásban megfelelő alkotótevékenységet kell szervezni az irodalmi művek feldolgozásához kapcsolódóan. Általuk bővül a tanulók érdeklődése az irodalom, irodalmi művek és szerzők iránt, elmélyül és kiegészül az olvasói érdeklődés és tökéletesebbé válnak az olvasói kompetenciák. Az alkotótevékenység lehet szóbeli produkció (beszédgyakorlatok, viták, beszélgetések, monológok, szavalás és szónoklat), írásbeli produkció (esszé, fogalmazás, házi feladat írása) és kombinált produkció (referátum és prezentáció).

Értékelés – a tanulók előrehaladásának értékelése folyamatos és szisztematikus. Értékelni kell a tanuló tevékenységét a munka előkészítő része során és az órán végzett munka során, részvételt a mű értelmezésében, azt, hogy milyen gyakran jelentkezik, a felelet minőségét, álláspontjának eredetiségét és érvelését, a másként gondolkodó

tanulók és eltérő nézőpontok méltányolását, a munkához való hozzáállását, képességét, hogy az elméleti tudást konkrét munkakörülmények között alkalmazza. Az értékelés felöleli az írásbeli kifejezést is (házi feladatok konkrét irodalmi művek kapcsán; évente legfeljebb hat házi feladat, projektek és portfólió). Értékelés céljából lehet tervezni felmérést is, hogy közvetlen betekintést nyerjünk a tanulók tudásába.

A tanulók négy írásbeli dolgozatot írnak.

Közös olvasmányok:

- Szophoklész: *Elektra* vagy *Antigoné*
- Umberto Eco: *A rózsza neve* vagy Henryk Sienkiewicz: *Quo vadis* vagy Déry Tibor: *A kiközösítő*
- Cervantes: *Don Quijote*
- Shakespeare: *Romeo és Júlia* vagy szabad választás alapján még egy Shakespeare-dráma

TERÜLET: KOMMUNIKÁCIÓS KULTÚRA

A gimnázium első osztálya számára készült program az *Kommunikációs kultúra* területén úgy szerveződik, hogy négy jártasság megszerzését feltételezi. Produktív jártasságok: az írás és beszéd, a befogadói jártasságok: a meghallgatás és az olvasás. Az írásbeli dolgozat írásának előkészületei: az írásbeli dolgozat írása és javítása összesen 16 óráig igényel, négyet-négyet minden írásbelire.

Az írásbeli dolgozatok előkészületei folyamatos tevékenységet jelentenek és nem korlátozódnak csupán egy órára (az írásbeli fogalmazás előtt).

Az értő olvasás jártasságához tartozik az irodalmi és más típusú szövegek olvasása, miközben a tanuló felismeri az explicit és implicit adott információkat ezekben a szövegekben és felfedezi az ok-okozati összefüggéseket a tartalmi elemek között.

Az eredményközpontú fogalmazástaniást ötvözzük a folyamatközpontú megközelítéssel, amelyben a hangsúly a fogalmazás végső produktumáról az írás folyamatára helyeződik át (a tanulók megtervezhetik, javíthatják, újraírhatják írásukat). A fogalmazás cím megadása helyett/mellett közöljük a tanulókkal a szöveg célját, a címzettet és a kommunikációs helyzetet is! Alkalmazzuk a kreatív írást mint a különféle műfajokban való alkotás szabályait bemutató, az irodalmi alkotást előkészítő folyamatot! A kreatív írás erősíti az önbizalmat, fejleszti a problémamegoldó készséget, lehetőséget ad a szöveggalaktikus játékos keretek közé helyezésére, retorikai, stilisztikai problémák megvitatására, új kommunikációs felületek (blog, honlap, internetes médiumok) kipróbálására.

A szöveg- vagy szövegteremtés gyakorlatára kiválasztott anyagot a szövegműfajok sokszínűsége jellemezze, az anyanyelvi órákon elbeszélő, magyarázó (tudományos okfejtések, érvelések, definíciók, kommentárok) és dokumentum típusú (grafikonok, menetredek, táblázatok, térképek, ábrák, használati utasítások, kérdőívek, nyomtatványok, szabályzatok stb.) szövegeken végezzenek a tanulók különféle műveleteket (elemzés, átalakítás, kiegészítés)! Kapjanak helyet az anyanyelvi órán a fiatalok szubkultúráját erősen meghatározó populáris narratívák, a populáris kultúra elemei is!

A kulcskompetenciákat, a tanulói aktivitást jelentős mértékben elősegítő módszerekkel fejleszthetjük. A mindennapi életben használható kommunikációs kompetenciák megszerzését, a produktív anyanyelvi tudást a tanulók életközeli szituációkba helyezése, gyakorlatközeli feladatok megoldása segíti. Az önálló tanulás képességét könyvtárhasználati ismeretekkel, nyomtatott és virtuális szótárak, kézikönyvek használatának megtanításával fejleszthetjük. A tanulók szerteágazó, sokirányú fejlesztésében a múzeumpedagógiai foglalkozások is segíthetnek. A múzeumlátogatás során (az iskolán kívül) valós szituációkba kerülnek a diákok, a tanár kiegészítheti, színesítheti a tananyagot, lehetőség adódik egy téma sokoldalú, komplex feldolgozására, konkrét nevelési, oktatási és képzési célok megvalósítására.

LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ

Scopul învățării *limbii și literaturii române* este îmbunătățirea cunoștințelor funcționale de limbă literară; dobândirea și cultivarea culturii lingvistice și literare; dezvoltarea cunoștințelor pentru interpretarea și evaluarea operelor literare; afirmarea și acceptarea valorii instructive și educaționale umaniste ale elevilor; dezvoltarea identității personale, naționale și culturale, a dragostei față de limba maternă, tradiția și cultura poporului român și a altor popoare și comunități etnice.

Are cunoștințe din limba și literatura română și universală. Are aptitudinile de comunicare orală și scrisă: vorbește și scrie respectând norma limbii literare, alcătuiește corect din aspect logic și stilistic, un text prezentat oral sau în scris, înțelege și ia atitudine de evaluare a textului citit, are vocabular dezvoltat. Citește, apreciază și interpretează opera literară; practică cititul pentru ca să înțeleagă mai bine propria persoană, pe alții și lumea din jurul lor; a citit cele mai importante opere literare din patrimoniul cultural național și mondial. Are obișnuința și necesitatea de a dezvolta o cultură a vorbirii și citirii, atât pentru propria dezvoltare cât și pentru păstrarea și îmbogățirea culturii naționale.

Nivelul de bază

Vorbește clar și fluent, respectând normele limbii literare; știe să asculte cu respect expunerea altora. Alcătuiește un text mai simplu pe care îl expune oral sau în scris și care este redactat corect din aspect logic, structural și stilistic; are cunoștințe de bază cu privire la scrierea în diferite stiluri, necesare pentru instruire și participarea la viața socială. Citește, în diferite scopuri, texte literare și neartistice de dificultate medie, înțelege complexitatea unui text literar sau neartistic de greutate medie; știe să facă o prezentare critică a unui text literar sau neartistic mai simplu.

Are cunoștințe de bază despre limbă în general, face diferența dintre vorbirea în varianta literară și dialectală a limbii române și înțelege importanța însușirii, păstrării și cultivării limbii române literare. Are cunoștințe de bază despre sunetele, cuvintele și propozițiile din limba română și știe să aplice anumite reguli gramaticale în vorbire și scris. Are dezvoltat vocabularul, potrivit nivelului de instruire, iar cuvintele le folosește în concordanță cu împrejurările comunicative.

Cunoaște autorii și operele din Programul școlar obligatoriu și le încadrează în contextul creației literare a autorilor lor și în contextul literar-istoric. Numește caracteristicile literare și poetice ale realizărilor literare și culturale dintr-o epocă, mișcare și curent literar din literatura română și universală și face legătura cu operele și scriitorii din Programul școlar obligatoriu. Observă și argumentează prin exemple caracteristicile poetice, lingvistice, estetice și structurale de bază ale operelor literare din Programul școlar. Formează deprinderi de citire și însușire a materiei, recunoscând importanța cititului pentru propria dezvoltare spirituală.

Nivel mediu

Vorbește în fața publicului pe teme din domeniul limbii, literaturii și culturii; alcătuiește un text mai complex, pe care îl expune oral sau în scris, formulând clar ideile; citește texte literare și neartistice mai dificile, în diferite scopuri și are format gustul cititului, propriu unui om educat; înțelege și percepe critic un text literar și neartistic mai complex.

Are cunoștințe mai largi de limbă în general și cunoștințe de bază despre limbile din lume. Știe caracteristicile de bază ale subdialectelor limbii române și plasează dezvoltarea limbii literare române în contextul social, istoric și cultural. Are cunoștințe mai vaste despre sunetele, cuvintele și propozițiile din limba română și știe să le aplice în vorbire și scriere. Are un vocabular bogat și înțelege că limba oferă numeroase posibilități de exprimare precisă.

Interpretează elementele esențiale din structura textului literar și caracteristicile sale tematice, conceptuale, poetice, stilistice, lingvistice, precum și ale compoziției și genului din care face parte. Cunoaște termenii literari și îi aplică în mod corespunzător în interpretarea operelor literare prevăzute în Programul școlar. Identifică și analizează independent momente din opera literară și știe să-și argumenteze atitudinea prin exemple din textul inițial. Folosește literatura de specialitate recomandată și auxiliară în interpretarea operelor literare prevăzute în Program.

Nivelul avansat

Discută pe teme mai complexe din limbă, literatură și cultură, prevăzute în Programul școlar, are dezvoltate abilități oratorice; scrie texte de specialitate pe teme din limbă și literatură, aprofundează perceperea critică a unui text literar și neartistic complex, inclusiv a procedurilor stilistice folosite de autor, formează conștiința despre sine ca cititor.

Are cunoștințe mai detaliate de limbă, în general, precum și din gramatica limbii române. Are cunoștințe de bază despre dicționare și particularitățile lingvistice.

Apreciază, interpretează și evaluează opere literare mai complexe din Programul școlar obligatoriu și din cea suplimentară (opțională). Utilizează mai multe metode și aspecte și o abordare comparativă în

<p>– să interpreteze o operă literară cu înțelegerea caracteristicilor genului și a contextului istorico-literar, folosind în analiză elementele structurale și stilistice ale operei și folosind surse secundare;</p> <p>– să exploreze și să explice rolul creativ al mitului în literatură;</p> <p>– să evalueze caracteristicile epopeii antice, a stilului biblic și prezentările lumii;</p> <p>– să lege cunoștințele din istorie și istoria artei antice (sumeriano-babiloniană, ebraică, elenă) cu creațiile literare din acea perioadă;</p> <p>– să ilustreze prin exemple caracteristicile de bază ale literaturii populare (clasificarea, felurile, formulările);</p> <p>– să analizeze compoziția și trăsăturile stilistice ale basmelor populare și să descopere mesajul lor în raport cu propria lor experiență de citire și de intermediere;</p> <p>– să recunoască caracteristicile literaturii vechi și să înțeleagă importanța acesteia pentru cultura română;</p> <p>– să explice, prin exemple, importanța dezvoltării culturale care a avut loc în epoca Umanismului și a Renașterii;</p> <p>– să enumere principalele motive, subiectele și trăsăturile stilistice ale operelor literare reprezentative din epoca Umanismului și ale Renașterii și să explice diferențele și asemănările în raport cu literatura/cultura Antichității și Evului Mediu;</p> <p>– să aplice regulile de ortografie corespunzătoare</p> <p>– să completeze corect diferitele formulare;</p> <p>– să scrie un text în care să aplice diferite stiluri funcționale;</p> <p>– să repartizeze în mod corect textul în timpul scrierii unei compuneri;</p> <p>– să cunoască pronunțarea nonliterară și formele greșite ale cuvintelor în comunicarea zilnică, precum și în limbajul personajelor din operele dramatice, iar apoi îl folosește corect în vorbirea sa;</p> <p>– citește cu înțelegere textele literare și alte tipuri de texte.</p>	LITERATURĂ	<p>Fonetica (cu fonologia și morfologia). Pronunțarea sunetelor și rolul organelor aparatului de vorbire. Clasificarea vocalelor și consoanelor limbii române. Sistemul fonologic al limbii române literare. Silaba și despărțirea cuvintelor în silabe. Alternațele fonetice –alternațele vocalice, alternațele consonantice.</p> <p>Prozodia. Accentuarea corectă a cuvintelor în limba română. Accentul și intonația.</p> <p>Literatura – artă a cuvântului Definiția și tipologia artelor. Literatură și alte arte. Semnificația și importanța literaturii ca artă a cuvintelor.</p> <p>Citirea și studiul literaturii Genuri și specii literare Bibliografie pentru analiză – Poezia lirică a secolului XIX și XX (trei poezii la alegerea profesorului și elevului); – <i>Miorița</i>, baladă populară; – Ion Creangă – <i>Moș Ion Roată și Unirea</i>; – Anton Pavlovici Cehov, <i>Cameleonul</i>; – Barbu Ștefănescu Delavrancea – <i>Hagi-Tudose</i> (fragment); – Mihail Sadoveanu – <i>Baltagul</i> (fragment) – Lucian Blaga: <i>Elogiul satului românesc</i> (Discurs de recepție rostit de Lucian Blaga, cu prilejul primirii sale în Academia Română).</p> <p>Literatura antică Bibliografie pentru analiză – <i>Epopoea lui Ghilgames</i>; – Biblia. Vechiul Testament. <i>Întâia Carte a lui Moise: Legenda potopului; Cântarea cântărilor</i>; – Biblia. Noul Testament. <i>Evangelhia după Matei</i>; – Homer: <i>Iliada</i> (fragmente din primul și al șaselea cântec: invocarea, întâlnirea lui Hector și Andromaha, cel de-al doilea fragment la alegere); – Sofocle: <i>Antigona</i>.</p> <p>Literatura populară Bibliografie pentru analiză – Poezie populară mitologică (la libera alegere); – Creații populare epice: <i>Mănastirea Argeșului; Zidirea Cetății Skadar, Toma Alimoș, Novac și corbul, Paparuda, Gruia lui Novac</i>; – Un basm popular românesc (la libera alegere); basme populare slave și ale altor popoare (la libera alegere);</p> <p>Literatura veche (istoriografie) Bibliografie pentru analiză – <i>Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie</i> (fragment); – <i>Cazania lui Varlaam</i>; – Cronicarii: Grigore Ureche: <i>Letopisețul țării Moldovei</i>; Dimitrie Cantemir: <i>Istoria ieroglifică</i>; Miron Costin: <i>Viața lumii</i>; Ion Neculce : <i>O samă de cuvinte</i>;</p>		<p>– Constantin Cantacuzino: <i>Istoria Țării Rumânești</i> (fragment);</p> <p>Umanismul și renașterea Bibliografie pentru analiză – Dante: <i>Divina comedie, Infernul</i> (fragmente, la alegerea elevilor și profesorului); – Petrarca: <i>Canționierul</i> (selecție); – Giovanni Boccaccio: <i>Decameronul</i> (o poveste și trei nuvele la alegere); – Cervantes: <i>Don Quijote</i> (fragmente: prefața, capitolul I, al VII-lea și al VIII-lea); – Shakespeare: <i>Romeo și Julieta</i>; – Molière: <i>Avarul</i>; Începuturile literaturii în limba română Bibliografie pentru analiză – Poeții Văcărești (Ienechiță, Alecu, Nicolae, Iancu) – Vasile Cârlova: <i>Înserare, Rugăciune, Ruinurile Târgoviștei</i> (la alegere) – Ion Budai Deleanu: <i>Țiganiada</i> (fragment) Generația pașoptistă Bibliografie pentru analiză – Ion Heliade Rădulescu: <i>Zburătorul</i>; – Grigore Alexandrescu: <i>Umbra lui Mircea. La Cozia; Câinele și câțelul, Toporul și pădurea</i> (la alegere); – Vasile Alecsandri: <i>Chirița în provincie, Sfârșit de toamnă. Istoria unui ban, Malul Siretului</i>, (la alegere); – Dimitrie Bolintineanu: <i>Manoil</i>; – Costache Negruzzi: <i>Alexandru Lăpușneanu</i>; – Alexandru Odobescu: <i>Pseudokynetikos</i> (fragment) – Bogdan Petricescu Hașdeu: <i>Răzvan și Vidra</i> – Nicolae Filimon: <i>Ciocoi vechi și noi</i> Texte la alegere: – Ion Luca Caragiale, <i>D-ale carnavalului</i> (legătura cu filmul și teatrul); – Barbu Ștefănescu Delavrancea, <i>Apus de soare</i>; – Marin Preda: <i>Moromeții</i>; – Liviu Rebreanu, <i>Ion</i>; – Agatha Christie/Boris Akunin (operă la alegerea elevilor și a profesorului); – Tolkien: <i>Stăpânul inelelor</i> (cartea întâi); – <i>O mie și una de nopți</i> (la libera alegere); – Homer: <i>Odiseea</i>; – Miturile și legendele antice (grecești, romanice, slave, la alegerea elevilor și profesorului); izvoare: Robert Graves, <i>Miturile Greciei antice</i>; Ilie Danilov, <i>Dicționar de mitologie slavă</i>, etc.); – Rabelais: <i>Gargantua și Pantagruel</i> (fragment – Scrisoarea lui Gargantua către Pantagruel)/<i>Erasmus de Rotterdam: Elogiul nebuniei</i>; – J. K. Rowling: <i>Harry Potter</i>; – Mihai Avramescu: <i>Tinerețe frântă</i>; – Viața Sfântului Sava</p>
---	-------------------	--	--	--

	CULTURA COMUNICĂRII	<p>I. Ortografia. Principiile de bază ale ortografiei limbii literare române. Ortografia și rolul îndreptărilor ortografice, ortoepice și de punctuație. Scrierea cu majusculă (scrierea formulălor de politețe și a titlurilor oficiale și onorifice din fața numelui, scrierea instituțiilor, scrierea denumirilor diferitelor manifestări, denumirea monumentelor, a documentelor, legilor, operelor de artă etc.). Aliniatul. Scrierea cu liniuța de unire. Scrierea cuvintelor compuse. Reguli de folosire a virgulei.</p> <p>I. Comunicarea orală și scrisă. Prezentarea sistematică orală pe subiecte date. Alcătuirea alineatelor în unități logice într-o compunere. Căutarea și argumentarea ideilor din text – redarea orală și scrisă a subiectului. Selecția din referințele bibliografice, publicistice, folosirea enciclopediilor și dicționarelor.</p>
--	--------------------------------	--

Termeni-cheie ai conținutului: literatura veche, literatura populară, literatura în epoca Umanismului și a Renașterii, istoria limbii, fonetică cu fonologie.

INSTRUCȚII PENTRU REALIZAREA DIDACTICO-METODICĂ A PROGRAMEI ȘCOLARE

I. PLANIFICAREA PREDĂRII ȘI ÎNVĂȚĂRII

Predarea și învățarea *limbii și literaturii române* trebuie să contribuie la dezvoltarea spiritului creativ și de cercetare, la dezvoltarea cunoștințelor, valorilor și abilităților funcționale ale elevilor pentru a le putea folosi în educația lor ulterioară, în activitatea profesională și în viața de zi cu zi; la formarea conștiinței de păstrare a patrimoniului cultural național și mondial; să fie capabili pentru o viață într-o societate multiculturală; să însușească competențele generale și interdisciplinare relevante pentru participarea activă în comunitate și învățare pe tot parcursul vieții.

Calitatea și durabilitatea cunoștințelor, abilităților și atitudinilor elevilor depind în mare măsură de principiile, formele, metodele și instrumentele utilizate în procesul de învățare. De aceea predarea modernă a limbii și literaturii române presupune realizarea scopurilor propuse prin mărirea activităților cognitive ale elevilor, respectul și aprecierea principiilor didactice (în special: principiul însușirii *conștiente* și active; principiul întemeierii științifice a cunoștințelor; principiul exemplificării, sistematizării, structurării și continuității), precum și aplicarea adecvată a formelor, metodelor, procedeele și mijloacelor de predare stabilite și confirmate de practica și metodică modernă de predare și învățare a limbii și literaturii române (în special: diferite forme de organizare a învățării, precum și utilizarea metodelor de comunicare logică și de specialitate, în dependență de capacitățile elevilor de a le însuși și folosi).

Alegerea anumitor forme, metode, procedee și mijloace de predare este condiționată, în primul rând, de finalitățile pe care trebuie realizate și apoi de conținuturile care vor ajuta la realizarea finalităților prevăzute.

Predarea și învățarea limbii și literaturii române se realizează în săli de clasă și cabinete specializate pentru această disciplină, care trebuie să fie echipate în conformitate cu normativele legislative prevăzute pentru liceu. Parțial, predarea și învățarea se pot organiza și în alte spații școlare (bibliotecă-mediatică, săli de lectură, cameră audiovizuală etc.).

În predarea limbii și literaturii române, se folosesc manualele (aprobate de instituțiile acreditate pentru aprobarea lor), resursele scrise (biblioteca) și resursele electronice, importante pentru pregătirea

elevilor de a utiliza independent diferite surse de dobândire a cunoștințelor în școală și în afara ei.

Domeniile Limbii, Literaturii și Culturii exprimării trebuie să reprezinte un întreg disciplinar, să se întrepătrundă și să se completeze. Prin urmare, numărul recomandat de ore este doar sugerat (pentru Limbă 32 de ore, pentru Literatură 80 de ore și pentru Cultura exprimării 36 de ore). Prin planificarea atentă a predării și învățării care trebuie să ducă la realizarea finalităților prevăzute pentru toate cele trei domenii, profesorul își va organiza singur numărul de ore, urmărind continuu rezultatele elevilor.

II. REALIZAREA PREDĂRII ȘI ÎNVĂȚĂRII

DOMENIUL: LIMBA

Programa pentru clasa I de liceu în domeniul *Limba* este organizată în cinci domenii/teme și conformată cu finalitățile învățării în această clasă (în raport cu atingerea cerințelor standardelor de învățământ ale elevilor).

Programa prevede extinderea cunoștințelor din domeniile învățate în învățământul elementar, dar și introducerea unor noțiuni noi.

Termeni generali de limbă. În cadrul acestei teme, elevii trebuie să dobândească cunoștințe de bază despre limbă ca fenomen social și despre limbă ca sistem de semne. Aceste cunoștințe generale, pe lângă valoarea lor general-educativă și importanța pe care o au pentru îmbunătățirea predării limbii române, trebuie să servească și la însușirea mai ușoară a materiei prevăzute la limbile străine.

Istoria limbii literare române. În cadrul acestei teme, predarea limbii trebuie să fie legată funcțional de predarea literaturii. De exemplu, texte din *Letopisețul* lui Miron Costin și *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir trebuie legate de abordarea Literaturii vechi.

Stratificarea limbii. Caracteristicile de bază ale subdialectelor limbii române trebuie să fie în legătură cu operele literare corespunzătoare și/sau realizările cinematografice (de exemplu, pentru a ilustra subdialectul bănățean pot fi luate fragmente din romanul *Tinerete frântă* de Mihai Avramescu sau părți ale filmului cu același titlu). În cadrul acestei teme trebuie abordate noțiunile de *dialecte istorice* și de *subdialecte ale limbii române*.

Fonetica (cu fonologia și morfologia). Descrierea modului de articulare a sunetelor limbii române trebuie să fie comparată cu pronunțarea lor într-o limbă străină cunoscută elevilor (de ex. sunetele nazale în limbile română și franceză). De asemenea, elevii trebuie să acorde atenție importanței articulării corecte a sunetelor în vorbire. Având în vedere faptul că elevii au dobândit deja în învățământul elementar cunoștințe de bază despre alternanțele vocale și consonantice, o atenție deosebită trebuie acordată aplicării în practică a acestor fenomene fonetice, cu accentul pe formele în care elevii greșesc cel mai mult. De exemplu: pluralul cuvintelor: *tânăr -tineri., sămânță - semințe* etc.

Prozodia. Cunoștințele despre accentuarea și pronunțarea corectă a cuvintelor în limba română trebuie să fie aplicabile, adică trebuie să contribuie la utilizarea complexă a normelor limbii literare pentru ca elevii să-și îmbunătățească abilitățile expresive. În mediile în care limba vorbită nu este literară, elevii trebuie motivați să însușească pe deplin regulile limbii literare și să le aplice în toate situațiile de comunicare.

DOMENIUL: LITERATURA

Programa pentru clasa I de liceu din domeniul *Literatura* este organizată pe șapte domenii/teme în conformitate cu finalitățile prevăzute pentru această clasă (în raport cu atingerea cerințelor și standardelor de învățământ ale elevilor).

Literatura – artă a cuvântului. În cadrul acestei teme elevii vor face cunoștință cu noțiunea de artă și felurile acesteia, vor învăța ce înseamnă literatura ca artă a cuvântului și vor face comparație cu alte arte. Se recomandă să se efectueze comparația diferitelor forme de exprimare (cuvântul, tonul, sunetul, forma....).

Citit și studiul operelor literare. Această temă trebuie să ajute elevii să facă legătura dintre modalitățile cunoscute de interpretare a operelor literare și științele literaturii. Temele posibile pentru interpretare sunt: opera literară ca subiect estetic - structura operei literare, recepția și influența operei literare asupra cititorului. Conținuturile propuse trebuie să permită citirea și interpretarea operelor literare,

înțelegerea genului literar, epocii literare și a tradițiilor culturale. Elevii fac cunoștință cu sursele primare și secundare pentru studiul operei literare. Se introduc noțiunile și tipurile operelor literare (literatura ca obiect de cunoaștere a teoriei literare, istoria literaturii și criticile literare).

Genurile și speciile literare. Ele se sistematizează și, apoi, pe baza exemplorilor, cunoștințele dobândite în școala elementară se îmbunătățesc și extind: opera lirică, epică și dramatică, poezia lirică, poezie epică, nuvela, romanul, opera dramatică.

Literatura antică. Semnificația și valorile literaturii antice (subiectul, caracteristicile, contribuția ei la păstrarea patrimoniului cultural). Epopeea în literatura antică (rolul mitului în imaginea despre lume, temele epopeii, epopeea homerică). Lumea biblică (concepția și morala). Tragedia antică (trăsăturile, tradițiile, valorile universale care se afirmă prin aceste opere). Este important să legăm cunoștințele din istorie și istoria artei cu creațiile literaturii antice.

Literatura populară. Noțiunea și caracteristicile literaturii populare. Clasificarea literaturii populare. Structura basmului popular. Caracteristicile basmului (comparația dintre mit și basm, civilizațiile orientale și cele occidentale – în cazul în care profesorii și elevii vor alege *O mie și una de nopți*, să se depisteze valorile și ideile prezente în diferite forme artistice).

Literatura religioasă și veche. Literatura română și cultura în epoca medievală. Valorile artistice/literare ale literaturii române vechi (istoriografia). Caracteristicile celor mai de seamă opere care aparțin literaturii religioase scrise cu alfabet chirilic.

Renașterea și Umanismul. Renașterea și Umanismul în literatură și artă. Importanța Umanismului și a Renașterii pentru dezvoltarea culturii europene și pentru dezvoltarea civilizațiilor lumii. Diferențe și asemănări cu epocile precedente.

Domeniile /temele din literatură sunt însoțite de conținuturi corespunzătoare: operele literare pentru analiză și conținutul la alegere.

Tot ceea ce se citește și analizează la orele de literatură, se consideră lectură școlară. Operele literare pentru care este nevoie de mai mult timp să fie citite, se consideră lectură pentru acasă. Pentru citirea ei este nevoie să se ofere elevilor mai mult timp pentru lectură ca să poată să fie incluși ulterior în interpretarea operelor citite la orele de limbă și literatură română. Acest lucru trebuie avut în vedere atunci când se planifică ordinea și metodele de predare, deoarece lectura pentru acasă este însoțită de proiecte de cercetare mai vaste și mai detaliate. Cu ajutorul exercițiilor pentru lectura de cercetare și pentru proiecte de lectură pe termen lung, elevii se vor pregăti mai bine pentru munca în clasă, ceea ce va contribui în mod benefic la realizarea principiului de economisire a timpului de predare a lecției.

Se extind cunoștințele despre noțiunile de teorie a literaturii înșușite în școala elementară și se introduc unele noțiuni noi. Noțiunile abordate dobândesc un nou context istoric, iar noțiunile noi sunt introduse pentru a spori capacitatea receptivă. Programa de predare și învățare a limbii și literaturii române prevede însușirea sau consolidarea următoarelor noțiuni de teorie a literaturii:

Poezia lirică: caracteristicile poeziei lirice; poezia lirico-epică, felurile poeziei lirice; eul liric.

Poezia epică: caracteristicile genului epic; clasificarea genului epic: epopee, poezie epică, eroul operei epice; povestirea, povestea, nuvela, romanul; mitul/legenda, snoava, basmul; narațiunea la persoana I, la persoana a II-a și la persoana a III-a; descrierea, dialogul, monologul, monologul interior; naratorul (povestitorul); povestirea cronologică și retrospectivă; episodul, digresiunea.

Opera dramatică (genul dramatic): caracteristicile genului dramatic. Clasificarea operelor dramatice: tragedia, comedia, drama; conflictul dramatic; teatrul; drama antică; unitatea dramatică; prologul, epilogul; tragedia, conflictul tragic, tragismul, eroul tragic; protagonistul, antagonistul; comedia, speciile comediei: comedia de caracter, comedia de moravuri (societatea), comedia de situații (intriga); comedia dell'arte; felurile comicului: comicul de limbaj, comicul de caracter, comicul de situații. Realizarea scenică a unui text dramatic.

Versificația/metrica: ritmul, versul, versul liber, versul legat; felurile versurilor; hexametru, acrostihul; strofa, felurile strofelor, tipurile de rimă; măsura; cezura, sonetul, terțina, canțona.

Stilistica: noțiunea de stil; figurile de stil; alegoria, aliterația, asonanța, apostroful, gradația, epitetul, elipsa, eufemismul, inversiunea, invocația, ironia, sarcasmul, contrastul (antiteza), comparația, metafora, metonimia, onomatopeea, personificarea, simbolul, hiperbola, paralelisme lirice.

Alte noțiuni: anticul, mimesisul, evaghelia, predicile – cazanie, parabola, hagiografia, biografia, lauda, litera; citatul, parafraza, nota de subsol; Umanismul, Renașterea, petrarchismul; beletristica, sincretismul.

Din cele 148 de ore de predare în cursul anului, se propune ca 80 de ore să fie dedicate literaturii, unde se analizează, consolidează și sistematizează conținuturile din literatură. Deoarece numărul total de opere literare pentru analiză este de 29, dar pe lângă acestea, profesorii și elevii mai pot alege încă opt conținuturi propuse (în dependență de interesele și abilitățile elevilor), numărul total de 37 de opere literare face posibilă stabilirea dinamicii analizei pentru fiecare conținut literar la două sau trei ore școlare. Unele opere literare se vor putea realiza într-o oră, iar altele în două sau trei ore, astfel că profesorul este cel care propune și planifică dinamica muncii la orele de învățare, consolidare și sistematizare a materiei incluzând aici și diferite niveluri de analiză (interpretarea, analiza sau recenzia-păreră), precum și legarea conținuturilor didactice din literatură cu cele de limbă (de ex.: când este vorba de istoria limbii, se vor citi următoarele texte: *Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung*, *Istoria ieroglifică* de Dimitrie Cantemir (fragment), *O seamă de cuvinte* de Ion Neculce (o legendă) cu alte texte religioase). O altă recomandare pentru profesori se referă la interpretarea comparativă a textelor provenite din diferite epoci istorice, culturale și de gen (de exemplu, comparația tradițiilor epice de la noi cu cea sumeriano-babiloniană, elenă, slavă etc.; comparația elementelor structurale și motivele poeziilor epice, a epopeilor, poveștilor populare și a textelor religioase etc.). Profesorul trebuie să acorde o atenție deosebită diversității relațiilor stabilite între lucrările canonice ale literaturii naționale și mondiale și formele dominante moderne de exprimare artistică (romanul modern, opera dramatică, filmul, desenele animate, benzile desenate, teatrul, conținuturile istorico-educative la televiziune și Internetul etc.).

Elevii fac cunoștință cu planul de învățământ, conținutul disciplinei și metodele de lucru. Elevilor li se explică importanța pregătirii planificate și din timp util pentru orele de analiză a lecturii școlare (citirea și interpretarea operelor literare, utilizarea manualelor, utilizarea surselor primare și secundare pentru interpretarea operelor literare).

Opera literară este introdusă în predare prin lectură conștientă și afectivă, prin exerciții pregătitoare, prin muncă de cercetare și prin proiecte de lucru.

Niveluri de abordare. Interpretarea lucrării literare poate fi realizată și planificată pentru analiză în diferite niveluri (referire, prezentare, interpretare).

Munca în timpul orelor. Fenomenele și noțiunile literare sunt abordate pe baza operelor literare planificate de dinainte. În activitatea propriu-zisă, ținând seama de principiile metodologice de bază și de lucru, se utilizează metode adecvate de cunoaștere, logice și speciale (profesionale). Metodele adecvate și unitatea procedurilor teoretice și practice sunt esențiale pentru predarea reușită a literaturii; cunoștințele teoretice și literare sunt interpretate ca fenomene specifice în anumite opere artistice, iar cunoștințele despre ele se dezvoltă și perfecționează continuu.

Dezvoltarea competențelor de citire. Elevii sunt instruiți pentru utilizarea activă a tuturor tipurilor de citire (afectivă, explorativă, expresivă și interpretativă, citire cu voce tare, citire cu notițe, citirea în sine) și, mai ales, citirea atentă, citirea cu transpunere și înțelegere în evaluarea operei literare.

Activități creative privind interpretarea operei literare. Pe lângă lectura propriu-zisă a textului, drept activitate creativă de prim rang, în predare se organizează și activități creative adecvate legate de analiza unei opere literare. Cu ajutorul acestor activități se mărește interesul elevilor pentru literatură, pentru opere literare și autori, se aprofundează și completează interesul cititorilor și se îmbunătățesc competențele de citire. Activitățile creative se realizează pe cale orală (exerciții de conversație, discuții, conversații, monologuri, recitare și vorbire), în scris (scrierea eseurilor, compunerilor, temelor de casă) și producție combinată (referate și prezențații).

Conținuturile la alegere completează partea obligatorie a programei școlare. Profesorul este obligat ca în acord cu elevii, pe lângă analiză literară din programa obligatorie să analizeze încă opt opere din programa opțională.

Evaluarea progresului elevilor este continuă și sistematică. Se evaluează activitatea elevilor în timpul fazei de pregătire a muncii, precum și activitatea lor la oră, activitatea în timpul abordării operelor literare, frecvența anunțării, calitatea răspunsurilor, originalitatea și argumentarea atitudinilor, respectarea punctelor de vedere a altor elevi și a opiniilor diferite, atitudinea față de muncă, abilitatea de a aplica cunoștințele teoretice în împrejurări concrete. Evaluarea include, de asemenea, exprimarea în scris a elevului (temele pentru acasă legate de anumite opere literare; până la șase teme pentru acasă pe an). Evaluarea poate fi efectuată și cu ajutorul testelor, pentru a obține informații directe despre cunoștințele actuale ale elevilor.

DOMENIUL: CULTURA EXPRIMĂRII

Programa pentru clasa întâi a liceului în domeniul *Cultura exprimării* este organizată să cuprindă și subînțelege patru abilități: scrierea și comunicarea orală (drept abilități productive) și ascultarea și citirea (abilități receptive). Pregătirea pentru scrierea tezei, scrierea și corectarea tezei implică în total 16 ore, patru pentru fiecare teză.

Pregătirea pentru teză este o activitate continuă și nu se limitează la o singură oră (înainte de scrierea tezei). La scrierea tezei se cere și se notează respectarea obligatorie a normelor ortografice și de punctuație, dar și respectarea regulilor gramaticale ale limbii române.

Abilitățile de citire prin înțelegere implică citirea de texte literare și alte tipuri de texte prin recunoașterea explicită și implicită a informațiilor date în aceste texte și prin identificarea relației cauză-efect între elementele conținutului.

Predarea și învățarea limbii și a culturii exprimării se realizează împreună cu predarea și învățarea literaturii.

În timpul realizării conținuturilor de limbă se propune:

- observarea fenomenelor lingvistice în anumite exemple corespunzătoare, bazându-se pe simțul de limbă al elevului;
- aplicarea regulilor gramaticale;
- exersarea;
- utilizarea tabelelor;
- întocmirea de desene, de scheme, de grafice;
- obișnuirea și încurajarea elevilor să folosească o bibliografie de calitate corespunzătoare, manuale, ghiduri, dicționare, lexicoane, glozare.

РУСКИ ЯЗИК И КЊИЖВНОСЦ

Циль учения руского языка и књижвности то унапредоване язичней и функционалней писмености; здобуване и пестоване язичней и књижвней култури; оспособоване за толковане и вредноване књижвних дїлох; афирмоване и прилапїоване вредносдох гуманистичного образования и воспитания школярох; розвиване особного национального и культурного идентитету, любви гу мацеринскому языку, традиції и култури Руснацох и других народох и етнїчних заеднїцох.

ОБЩА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЯ

Школяр позна обласци руски язык и књижвностц, и шветову књижвностц. Добре влада з усну и писану комуникацију, односно бешедуе и пише по правилох стандардного руского языка. Зна формовац логични и стилски складни бешедовани и писани текст. Розуми и критично спатра пречитане и ма розвити власни словнїк. Ма звичай читац књижовни дїла при чим доживюе пречитане и ма знаня з помоцу хторих толмачи књижовне дїло, односно чита же би упознал и лепше розумел себе и швет коло себе. Пречитал найважнейши књижовни дїла рускей, сербскей и шветовеј књижвности. Розвил звичай и потребу же би преглїбїовал бешедну и читательну културу пре власне усовершоване и охрानьоване и збогацоване националней култури.

Основни уровень

Јасно и чечно бешедуе у складзе зостандардним языком; ма културу слуханя цудзого викладаня. Формуе едноставни

бешедовани або писани, логични, стилски складни текст хтори добре структуровани; правилно хаснуе руску кирилку и розликуе ю од сербскей кирилки, зна написац тексти основних писаних жанрох хтори потребни за школоване и участвоване у дружтвеним живоце. За рижни потреби чита књижовни и неуметнїцки тексти средней чежкости и критички роздумуе о едноставних књижовних и неуметнїцких текстах.

Зна основни правила о языку; розликуе књижовни руски язык од бешедного и ма потребу учиц, чувац и пестовац књижовни язык. Позна специфичне место руского языка у фамелиї славянских языкох и його блїзкостц зостандардним диялектама. Ма основни знаня о руских гласох, словох и виреченьох руского языка и зна применїц одредзени граматични правила у бешеди и писаню. Хаснуе розвити словнїк, у складзе зостандардним образования, а слова примерани нагоди.

Зна авторох дїлох зостандардней школскей програми и змесцуе их до контексту творчого опусу и књижовноисторийного контексту. Зна навесц основни књижовноисторийни и поетицки характеристики стилских эпохох, напрамох и формацийох у розвою рускей, сербскей и шветовеј књижвности и зна их повязац зостандардним и писателями зостандардней лектури школскей програми. Обачуе и з прикладами аргументуе основни поетични, язични, естетски и структурни характеристики књижовних дїлох зостандардней школскей лектури. Формуе читательни звикнуца и знаня похопюючи значене читаня за власни духовни розвој.

Средні уровень

Јасно бешедуе пред аудиториюмом о темох зостандардним языка, књижвности и култури; зна составиц зложени бешедни або писани текст и прецизно представиц идеи; пре розлични потреби чита релативно чежи књижовни и неуметнїцки тексти и ма витворени читательни смак карактеристични за образованого човека; розуми зложени књижовни и неуметнїцки тексти и критично роздумуе о нїх.

Ма широки знаня о языку вообще и основни знаня о языкох у швецех. Позна специфични розвој руского языка и його блїзкостц зостандардним диялектама. Розуми розвој књижовного руского языка Руснацох у дружтвеним, историйним и культурним контексту. Ма широки знаня о гласох, словох и виреченьох у руским языку и того знане зна применїц у бешеди и писаню. Розликуе гласи и знаки руского языка од гласох и знакох сербского языка. Ма богати словнїк и свидоми є рижнородности языка хтора му оможлївоє прецизно ше виражиц.

Толмачи кључни фактори структури књижовного тексту и його тематски, идейни, поетични, стилски, язични, композицийни и жанровски прикмети. Позна књижовни термини и адекватно их применює при толмаченю књижовних дїлох хтори предвидзени зостандардним програму. Самостойно обачує и анализує проблеми у књижовним дїлу и зна аргументовац својо думаня на основни примарного тексту. Хаснує препоручену и ширшу, секундарну литературу при толмаченю књижовних дїлох хтори предвидзени зостандардним програму.

Напредни уровень

Дискутує о зложених темох зостандардним языка, књижвности и култури хтори предвидзени зостандардним програму; ма розвити бешеднїцки схопности; пише фахови текст на теми зостандардним языка и књижвности; критички роздумує о зложених књижовних и неуметнїцких текстах на висшим уровню, укључуюци и авторово стилски поступки; формує свидомостц о себе як читательови.

Ма подробнейши знаня о языку вообще, як и о граматике руского языка. Ма основни знаня о словнїкох и структури словнїцкеј статї.

Критички чита зложени књижовни дїла зостандардней школскей програми, як и додатней (виборней) и зна их критички толмачиц и вредновац. У толмаченю књижовного текста хаснує вецей методи, попатрунки и компаративни приступ. Аргументовано виноши свой суд о књижовним дїлу непреривно маюци на розуме примарни текст, як и други тексти, анализуючи и поровнуючи їх поетични, естетични, структурни и лингвистични прикмети, ведно зостандардним зложенима стилским поступками. Розширює читательни знаня и применює стратегиї читаня хтори усоглашени зостандардним типом

кніжовнаго дїла і зоз читательніма ціляма (дожице, вигледоване, творчосц).

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦІЯ: язык

Основни уровень

Ма основни знаня о тим цо то язык вообще, и хтори його функции; почитує свой язык и други языки. Позна специфични розвой руского языка и його блїзкосц зоз карпатским диялектама; позна розлики у коцурскей и керестурскей бешеди; ма основни знаня о розвою кніжовнаго языка, писма и правопису при Руснацох у Сербїи. Розуми розвой кніжовнаго руского языка у дружтвенним, историйским и культурним контексту. Ма основни знаня о гласох и знаках руского языка и розликує их од сербских; позна файти словох, и подфайти; хаснує коректну язичну норму при хаснованю формох словох и при їх твореню; правильно склада виречене и зна анализовац виречене хторе збудоване по основних моделох.

Ма основни знаня о значеню словох; позна словніки руского языка и зна их хасновац. Може ясно и чечно представиц свойо становиско, почитуюци кніжовноязичну норму и правила учтивосци; ма культуру слуханя цудзого викладаня. Звладає складне писане едноставних формох и основних жанрох (письмо, биография, молба, жалба, вимога, ПП презентация и под.) у чїім виробку компетентно хаснує руску кирилку и основни правила язичней норми. Свидоми є же хасноване руского языка на интернету подрозумює хасноване стандартного руского языка, односно рускей кирилицы. На концу школованя составя матурску роботу почитуюци правила виробку фаховей роботи.

Стредні уровень

Ма ширши знаня о языку вообще и основни знаня о языкох у шведе, о їх медзисобней зродносци и типох. Позна специфични розвой руского языка, його место у групи славянских языкох и блїзкосц зоз карпатским словацким и украинским диялектама. Позна розлики у коцурскей и керестурскей бешеди и причини їх наставаня.

Ма ширши знаня о гласох руского языка и розликує их од сербских; розликує руски од сербских знаках кирилки; зна правила о наглашованю словох и розликує руски од сербского акценту; ма ширши знаня о файтох словох и їх подфайтох, їх формох и способох твореня, уплївох сербского языка и других языкох; препознава файти виреченюх и анализує виреченя хтори творени по розличних моделох. Ма богати словнік и зна похасновац одвитуєє слово у зависносци од нагоди; направиє є го збогацованю власного словніка. Виразно чита и пестує власну бешеду. Составя зложенши писани тексти о розличних темох почитуюци язичну норму. Хаснує фахову литературу и зна складно написац звит и реферат.

Напредни уровень

Ма детальнейши знаня о языку вообще и детальнейши знаня о граматики руского языка (акцентоване, состав словох, значене припадкох и дієсловних формох, структури виреченя, уплїви других языкох на руски язык); позна словніки руского языка и структуру словніковой статї. Приповеда о вибраних темох як схопни бешеднік; уважно слуха и преценює вербалну и невербалну реакцію свойого собеседніка и тому прилагодзує свою бешеду. Есей, фахови текст и новинску статью пише складно, дошлїдно применуюци кніжовноязичну норму.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦІЯ: кніжовносц

Основни уровень

Порядне чита кніжовни дїла зоз обовязней школскей програми, препознава значних представителюх и їх дїла зоз рускей, сербскей и шветовой кніжовносци. Накратко описує свойо чувства и дожице кніжовнаго або другого уметніцкого дїла. Обачує и наводзи основни поетични, естетични и структурни прикмети кніжовнаго и неуметніцкого тексту вигодного за обробку наставней градзи зоз языка и кніжовносци; зна их меновац и илюстровац. Розуми кніжовни и неуметніцки текст: препознава их намену, видвоєє главни идеї текста; провадзи розвой одредзеной идеї

у тексту; наводзи приклади зоз тексту и цитує часц або часци же би анализовац текст або змоцнел особну аргументацию; резимує и парафразує часци текста и текст у цалосци. Видвосни проблеми анализує на уровню основних пасмох значеня. Основни кніжовни термини функционално повязує зоз прикладами зоз кніжовнаго текста. Розуми прецо читане значне за формоване и унапредзоване своей особносци, збогацоване лексичного фонда. Розвива свойо читательни способности. Розуми значносц кніжовносци за формоване язичного, литературного, культурного и национального идентитета. Розуми значносц очуваня кніжовнаго наслідства и кніжовней культуры.

Стредні уровень

Толкує кніжовни дїла зоз обовязней школскей програми и ма основни знаня о кніжовноисторийним и поетичним контексту хтори одредзує тоти дїла. Самостойно обачує и анализує значеньово и стилски аспекти кніжовнаго дїла и зна аргументовац свойо становиска на основни примарного текста. Розуми и описує функцию языка у творчим процесу. При толкованю кніжовнаго дїла применює адекватни методи и становиска хтори ускладзени зоз методологию науки о кніжовносци. Позна кніжовнонаукови, естетични и лингвистични факти и бере их до огляду при обробку поединечних дїлох, стилских епохох и напрамох у розвою рускей, сербскей и шветовой кніжовносци. През вигледовацки и творчи способ здобува знаня и читательни схопносци, хтори у функций преучованя розличних кніжовних дїлох и жанрох и розвиваня литературного, язичного, культурного и национального идентитета. Ма розвити читательни звикнуца и читательни смак характеристични за культурного и образованого човека. Применює зложени стратегиї читаня. Меня аналитични приступи хтори оцєнї же су неприкладни. Преценює як одредзени структурни, язични, стилски и значеньово прикмети текста уплїваю на його розуменє.

Напредни уровень

Зна одредзиц поетични, естетични и структурни прикмети кніжовнаго тексту. Зоз сигурносцу кладзе кніжовни текст до кніжовнотеорийного и кніжовноисторийного контексту. У анализованю и интерпретованю хаснує одвитуєци поступки толкованя и терминологию хтора адекватна кніжовному дїлу. Хаснує вецей методи, точки патреня и компаративни приступ же би дополнел свойо розуменє и критицки суд о кніжовним дїлу. Самостойно обачує и толкує проблеми у кніжовним дїлу и зна аргументовац свойо становиска на основни примарного текста и литературно-филологийного контексту. Критицки повязує примарни текст зоз самостойно вибрану секундарну литературу. Самостойно вибера дїла за читане по одредзеним критериюму, дава предкладаня за читане и поашнює их. Позна и применює способи/стратегии читаня усоглашени зоз типом текста (кніжовним и неуметніцким) и зоз жанром кніжовнаго дїла. Розуми улогу читаня у особним розвою, але и у розвою дружтва. Ма розвиту, критицку свидомосц о своїх читательних способносцох.

Класа **Перша**
Рочни фонд годзинох **148 годзини**

ВИХОДИ	ОБЛАСЦ/ТЕМА	ЗМИСТИ
По законченой класи школяр: – розуми язык як систем и розликує його функции; – препозна прикмети руского языка пред завньем першей граматики; – розликує глас, фонему и графему; – класификує гласи справ основних критериюмох; – одредзи гранїцу складу за типово случаї; – применює стандартну напашку у руским языку;	ЯЗИК	Общи понятия о языку. Основни понятия о кніжовним (стандардным языку). Националне и культурне значене языка. Кніжовни язык, народна бешеда, бешедни вариянти. Стандардизация кніжовнаго языка. Кніжовна норма и правилносци. Кніжовноязична культура и ей значене.

<ul style="list-style-type: none"> – пояшні понятя и значене кнїжвносци як уметносци словох и пояшні ей подобносци и розлики у одношеню на други уметносци; – толкуе кнїжвоне діло з розуменьом його жанрових характеристик и кнїжвноисторийного контексту; – хаснуе у анализи структурни и стилистични елементи діла хаснуючи и другоядни жридла; – вигляда и пояшні творчу улогу мита у кнїжвносци; – вреднуе прикмети античного епу, библийного стилу и представи швета; – повяже знаня зок историй и историй уметносци старого вику (сумерско-вавилонской, гебрыйской, геленской) зок кнїжвону творчосцу того часу; – подкрпное з прикладами основни прикмети народной кнїжвносци (класификация); – анализуе композицийни и стилистични прикмети сказки и вреднуе поручена у одношеню на власне читательне искусство; – препозна прикмети штредньовиковней кнїжвносци; – обгрунтуе на прикладах важносц культурного преобраченя зок епоху гуманизма и ренесанси; – наведе главни мотиви, тематику и стилски прикмети репрезентативних ділох гуманизма и ренесанси и укаже на розлики и подобносци у одношеню на античну и штредньовиковну кнїжвносц/культуру; – применое одвитуючи правописни правила; – правулно пополни розлични формулари и образси; – состави текст розличного стила; – правулно розподзелі матерію при писаню состава; – чита текст зок розуменьом; 	КНІЖВНОСЦ	<p>Руски язык у фамелї славянских языкох. Одношене зок українским, польским и словацким языком. Уплїв других языкох на руски язык. Нормоване руского языка. Руски язык у актуальним окруженю (збогацоване языка, нескритичке преберане словох и конструкцийох). Язык перших обявених ділох и сучасни язык.</p> <p>Фонетика и фонология. Дефиниция фонетики и фонологїи. Глас и його акустични и артикуляцийни характеристики. Наглашка. Фонема. Вигваряне гласох и улога бешедних органох. Подзелене гласох. Склад.</p> <p>Увод до преучованя кнїжвного діла. Поняце и назва. Улога кнїжвносци у дружтве и одношене зок другима уметносцами. Уметнїцке дожице: упечаток, розумене, спознане, дожице уметнїцкей вредносци. Технїка вигледованя кнїжвного діла. Жридла: примарне (кнїжвоне діло), секундарне (литература о ділу) Дїла за обробок: <i>Дзивоцка краса</i> – народна писня <i>Младосц преходзи</i> – народна писня <i>Лпанане регрутох</i> – народна писня <i>Козак Голота</i> – дума <i>Дунаю, Дунаю чом смутни чечеш</i> – народна балада <i>Чаловка Петро</i> – народна приповедка Антон Павлович Чехов: <i>Смуток</i> Софокло: <i>Антигона</i> Иво Андрич: <i>Бешеда з нагоди приманя Нобеловой награди</i> Иво Андрич: <i>Прекляти двор</i></p> <p>Кнїжвони роди и файти Кнїжвносц старого вику Основни поняца о кнїжвносци старого вику. Дїла за обробок: <i>Еп о Гиллашови</i> Гомер: <i>Илияда</i> <i>Библия</i> (зок Старого и Нового завиту) Народна (усна) кнїжвносци Поняце, сущни прикмети, основни теми и мотиви; уметнїцка вредносц и значене. Улога народной поезїи у нашей кнїжвносци. Штредньовиковна кнїжвносц Основни поняца о штредньовиковней кнїжвносци. Початок писменосци и кнїжвносци при славянских народох. Старославянски писма и старославянски язык. Дїла за обробок: <i>Поучоване Владимира Мономаха</i></p>	ЯЗИЧНА КУЛЬТУРА	<p><i>Слово о полку Игоровим Стефан Лазаревич: Слово любви</i></p> <p>Гуманизм и ренесанс Гуманизм и ренесанса у Европи и у наших крайох. Дїла за обробок: Франческо Петрарка: <i>Канцониер</i> (выбор сонетох) Данте Алигьери: <i>Божественна комедия</i> Дьовани Бокачо: <i>Декамерон</i> Вилем Шекспир: <i>Гамлет</i> Мигел де Сервантес: <i>Дон Кихот</i> Иван Вишенски: <i>Послане епископам</i> Виборни змисти: Иво Андрич: Приповедки по вибору Юлиян Тамаш: <i>Центурион</i> Дж.Р.Р.Толкин: <i>Пан персеньох</i> (перши том)</p> <p>Правопис Правопис и його часци. Файти правопису (фонетски, морфологийни, мишани). Робота на правопису руского языка (Костелник,Надь, Кочиш и Рамач). Писане велькей букви. Писане негаций ведно и окреме. Розкладане словох на концу шора. Скраченя. Усне и писане висловйоване Систематичне усне викладане на задату тему. Культура бешедного справованя. Одношене бешеднїка и собешеднїка. Толеранция. Культура диялогу.</p>
<p>Ключни поняца змиста: кнїжвносц старого вику, штредньовиковна кнїжвносц, народна кнїжвносц, кнїжвносц гуманизма и ренесанси, история языка, фонетика зок фонологию.</p>				
<p>УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧНО-МЕТОДИЧНЕ ВИТВОРЙОВАНЕ ПРОГРАМИ</p>				
<p>I. ПЛАНОВАНЕ НАСТАВИ И УЧЕНЯ</p>				
<p>Настава и учене <i>руского языка и кнїжвносци</i> треба же би допринесли розвою творчого и вегледовацкого духу котри оможлїви школяром же би розвивали знаня, вредносци и функционални схопносци котри годни похасновац у дальшим образованю, у професионалней работи и у каждодньовим живоце; формовали вредносни становиска зок котрима очуваю националне и шветове нашлїдство; буду оспособени за живот у мультикультуралним дружтве; овладаю зок обцима и медзипредметними компетенциями, релевантними за активне участвоване у заснїци и цаложивотне учене.</p>				
<p>Квалитет и тирвацосц знаньох, схопносцох и становискох школярох у велькей мири завиша од принципох, формох, методох и средствох хтори ше хасную у процесу ученя. Прето сучасна настава руского языка и кнїжвносци дава першенство витворйованю виходох зок змоцнену думкову активносцу школярох, почитованьом дидактичних принципох (окреме: свидомей активносци школярох, науковосци, присподобеносци, поступносци, систематичносци и очиглядносци), як и адекватне применьоване тих наставних формох, методох, поступкох и средствох чїю вредносц утвердзели и потвердзели сучасна практика и методика настави и ученя руского языка и кнїжвносци (скорей шицкокого: рижни форми организацийи работи и хасноване комуникативних, логичних и фахових (специальных) методох присподобених змистом обробку и можлївосцами школярох). Вибор окремених наставних формох,</p>				

методох, поступках и средствах условени, скорей шлицкого, з виходами хтори треба витворица, а потим и змистами хтори помогню же би ше преписани виходи витворели.

Порядна настава и учене руского языка и кнїжвносци виводзи ше у спеціалізованих учальних и кабинетох за тот предмет, хтори треба же би були опремени по нормативох за гимназії. Часточно, вона ше організує и у других школских просторийох (библиотеки-медиятеки, читальні, аудиовизуальной сали и под.).

У настави руского языка и кнїжвносци хасную ше учебніки и приручніки (за котри допущене дал Национални просвітни совет Републики Сербії).

Обласци Язык, Кнїжвносц и Язична культура треба же би творели предметну цілосц, же би ше преплетали и дополньовали. Прето препоручене число годзиных лем прибіжне (за обласц Язык 32, за Кнїжвносц 80, а за Язичну культуру 36). З уважним планованьом настави и учена котри потребни же би ше з німа витворели предвидзени виходи за шлицки три обласци, наставнік сам, зов провадзеньом результатах школярох, розпоредзи число годзиных.

II. ВИТВОРЕНЄ НАСТАВИ И УЧЕНЯ

ОБЛАСЦ: ЯЗИК

Програма за першу класу гимназії у обласци *Язык* організована до трох обласцох/темох и усоглашена зов виходами учена за тоту класу (а по опису стандардох школярских посцигнуцох). Програма предвидзує преширйоване знаньох зов обласцох обробених у основней школи, але и уводзене нових понятьох.

Общи понятия о языке. У рамикох тей теми школяре треба же би здобули основни знаня о языке як дружтвеного зявєня и языку як системи знакох. Тоти общи знаня, попри своєй общеобразовней вредносци и значносци за олегчоване и полєпшоване настави руского языка, треба же би послужели и при легчайшому звладованю градива зов страних языкох.

Руски язык у фамелиї славянских языкох. У рамикох тей теми треба указац на одношеня руского языка зов українским, польским и словацким языком на прикладах. Початок писменосци при Руснацох и язык перших обявених ділох поровнац зов сучасним языком.

Фонетика и фонология. Тест за школярох- бешєда и вигваряне гласох. Вигваряне гласох и улога бешєдних органах. Подзелєне гласох руского языка (по месце и способе творєня, як и по вертикалним и горизонталним рушаню языка). Склад, дефиниция, структура и дзелєне словох на склади. Наглашка у руским языку.

ОБЛАСЦ: КНЇЖВНОСЦ

Програма за першу класу гимназії у обласци *Кнїжвносц* організована до седем обласцох/темох и усоглашена зов виходами учена за тоту класу (а по опису стандардох школярских посцигнуцох).

Увод до преучованя кнїжвовного діла. У рамикох тей теми школяре ше упознаю зов понятєм и файтами уметносци, спознаю кнїжвносц як уметносц словох и годни ю поровнац зов другима уметносцями. Препоручене же би ше поровнали розлични средства виражованя (слово, тон, звук, форма...).

Техніка вигледованя кнїжвовного діла. Тота тема треба же би повязала школяром познати приступ гу кнїжвовному ділу зов науками о кнїжвносци. Предвидзени змисти треба же би оможлївели читанє и толкованє кнїжвовних ділох, похопйованє кнїжвовного жанру, кнїжвовних епохох и культурних традицийох. Школяре ше упознаю зов примарним и секундарним жридлом при преучованю кнїжвовного діла. Читанє школярох з намиру же би преучовали, водзели призначки; робота у библиотеки. Наукова апаратура (библиография, фусноти). Писана школярска вигледовацка робота. Уводзи ше понятие и файти науки о кнїжвносци (кнїжвносц як предмет теорії кнїжвносци, исторії кнїжвносци и кнїжвовней критики).

Кнїжвовни роди и файти. Систематизує ше и на прикладах обновує и преширює знаня котри здобути у основней школи: лирска, епска и драмска поезия, лирска писня, епска писня, уметніцка приповєдка, роман, драма.

Кнїжвносц старого вика. Значносц и вредносци кнїжвносци старого вика (тематика, прикмети, доприношенє культурному

нашлїдству). Еп у кнїжвовносци старого вика (улога мита у слики швета, тематика швета, гомерски еп). Библийски швет (значене и поуки). Антична трагедия (прикмети, традиция, универзални вредносци хтори афирмує). Значне повязац знаня зов исторії и исторії уметносци зов кнїжвовну творчосцу старого вика.

Народна (усна) кнїжвносц. Примети народней кнїжвносци. Класификация усней кнїжвносци. Прикмети сказки (мож поровнац мит и сказку, восточну и заходну цивилизация).

Штрєдньовиковна кнїжвносц. Початки писменосци славянских народох. Прикмети и файти ділох штрєднього вика у Киевскей Руси.

Гуманизм и ренесанса. Гуманизм и ренесанса у кнїжвносци и уметносци. Значносц гуманизма и ренесанси за розвой европскей культуры и цивилизацияї. Розлики и подобносци зов предходнима епохами.

Обласци/теми зов кнїжвносци провадза одвитуючи змисти: кнїжвовни діла за за обробок и виборни змисти.

Шлицко цо ше чита и обрабя у настави кнїжвносци, то лектира. Дїла за котри потребне школяром вецей часу же би их пречитали, трима ше же то домашня лектира. За єй читанє потребне охабци вецей часу же би ше школяре активно уключели до наставней интерпретацияї на годзиных руского языка и кнїжвносци. Тото треба мац у оглядзе при планованю рядошлїда и способу витворйованя настави, прето же домашню лектиру провадза обяжни и детални вигледовацки проєкти. З помоцу задаткох за вигледовацке читанє и длугорочних проєктох читаня, школяре ше сигурно пририхтаю за роботу на годзини.

Преширюю ше знаня о кнїжвовнотеорийних понятях хтори обрабяни у основней школи и уводза ше нови понятия. Обрабяни понятия доставаю нови историйни контекст, а нови понятия ше уводза же би ше змоцнєла рецептивна способносц. Програма настави и учена руского языка и кнїжвносци предвидза обробок або утвердзованє шлїдующих кнїжвовнотеорийних понятях:

– **Лирика:** прикмети лирскей кнїжвносци, лирска и лирско-епска писня; файти лирскей поезії; лирски субєкт.

– **Епика:** прикмети епскей кнїжвносци; подзелєне епскей кнїжвносци: еп (шпив, епопея), епска писня, епски юнак; приповєдка, новєла, роман; єдноставни форми; нарация (приповєданє) у першей, другей и трецей особи; описованє (дєскрипция), диялог, монолог, нукашні монолог; наратор (приповєдач); ретроспективне и хронологийне приповєданє; ретардация, епизода, дигрєсия.

– **Драма (драмска кнїжвносц):** прикмети драмскей кнїжвносци. Подзелєне драмскей кнїжвносци: трагедия, комедия, драма у узшим смислу; драмске зраженє; театар; антична драма; драмске єдинство; пролог, епilog; трагедия, трагичне зраженє, трагична вина, трагични юнак; протагонист, антагонист; катарза; комедия, файти комедії: комедия характеру, норови (дружтва) и ситуацияї (интриги); *commedia dell'arte*. Сценска реализация драмского тексту.

– **Версификация/метрика:** ритєм, стих, вязани и шлєбодни стих; файти стиха: гексаметер; акростих; строфа, файти строфох, файти римох; сонет, терцина, канцона, канцониєр.

– **Стилистика:** понятие стила; стилски фигури; алегория, алитерация, асонанца, апострофа, градация, епитет, стасмни епитет, елипса, евфемизєм, инверзия, инвокация, ирония, сарказєм, контраст (антитеза), компарация (поровнованє), метафора, метонимия, ономапоєя, персонофикация, символ, хипєрбола, лирски паралєлизми.

– **Други понятия:** антика, євангєлия, бешєда, слово, биография, апокрифи, гагиография; цитат, парафраза, фуснота; гуманизєм, ренесанса, петраркизєм; белєтристика, синкретизєм.

Од 148 годзиных на хторих ше у цеку рока реализує настава, предклада ше же би ше на 80 годзиных обрабали, утвердзовали и систематизовали змисти зов кнїжвносци. За обробок дасдних кнїжвовних ділох будзе потребна єдна годзина, а дасдни ше оброби на двох або трох и наставнік тот хтори предвидзує и планує динамику роботи на годзиных обробку, утвердзованя и систематизацияї градива уключуючи до того и розлични уровні обробку (интерпретация, приказ, огляднуцє), як и повязованє наставних змистох

зо з книжковности зо з змістом зо з язика. Йще едно препоручене наставнікови одноши ше на копаративне повязване и толковане текстов хтори приходза зо з рижних историйних, культурних и жанровских рамиках.

Уровні обробку. Толковане книжовного діла меже ше реалізовац и плановац за обробок на рижних уровнях (огляднуце, приказ, интерпретация).

Робота на години. Книжовни зьявєня, термини и понятия обрєбаю ше зо з пострєдованьом планованих книжовних ділох.

Розвиванє читательних компетенцийох. Школяре ше уча же би активно примєньовали шицки файти читаня.

Творчи активносци при обробку книжовного діла. Попри читаня у настави ше организую одвитиючи творчи активносци при обробку книжовного діла. Творчи активносци реалізую ше як усна продукция (бешедни вежби, дискусиї, розгварки, монологи, рецитованє и бешедованє), писмена продукция (писанє есейох, роботох, домашніх задаткох) и комбинована продукция (реферат и презентация).

Виборни змісти дополнюю обовязну часц програми.

Вреднованє напредованя школяра континуиране и систематичне. Вреднує ше активносц у пририхтующей фази роботи и под час роботи на години, участвованє у роботи при толкованю діла, частосц явяня, квалитет одвитох, оригиналносц и аргументованє становискох, почитованє становиска других школярох и иншаких попатрункох, одношенє гу роботи, способносци примєньованя теорийних знаньох. Вреднованє облапя и писмене виражованє (домашні задатки при конкретних книжовних ділох; рочнє до шейсц домашні задатки). До вреднованя може войсц и планованє тестиранє.

ОБЛАСЦ: ЯЗИЧНА КУЛТУРА

Програма за першу класу гимназиї у обласци *Язична култура* организована так же подрозумює штири schopносци: писанє, бешеду, слуханє и читанє. Пририхтованє за виробок писменого задатка, сами виробок и виправок писменого задатка подрозумюю вкупно 16 години, по штири за кажди писмени.

SLOVENSKÝ JAZYK A LITERATÚRA

Cieľ učenia *slovenského jazyka a literatúry* je zdokonalenie jazykovej a funkčnej gramotnosti; získavanie a pestovanie jazykovej a literárnej kultúry, používanie jazyka v bilingválnom prostredí; uschopňovanie pre analýzu a hodnotenie literárnych diel; uplatnenie a akceptovanie hodnôt humanitného vzdelávania a výchovy žiakov; rozvoj osobnej, národnostnej a kultúrnej identity, lásky k materinskému jazyku, tradícii a kultúre slovenského národa a iných národov a etnických spoločenstiev.

VŠEOBECNÁ KOMPETENCIA PREDMETU

Žiak má vedomosti z oblasti slovenského jazyka a slovenskej a svetovej literatúry. Ovláda ústnu a písomnú komunikáciu: hovorí a píše v súlade s pravidlami slovenského jazyka, tvorí logický a štylisticky zosúladený hovorený prejav a písaný text, rozumie a kriticky premýšľa o tom, čo prečíta, má vyvinutú slovnú zásobu. Číta, prežíva a analyzuje literárne dielo; využíva čítanie, aby lepšie pochopil seba, iných a svet vókol seba; prečítal najdôležitejšie literárne diela zo svojho národného a svetového kultúrneho dedičstva. Má zvyk a potrebu rozvíjať hovorenú a čitateľskú kultúru kvôli vlastnému zdokonaľovaniu, ale aj kvôli zachovaniu a obohacovaniu národnej kultúry.

Základná úroveň

Hovorí jasne a plynule, uplatňuje pritom pravidlá spisovného jazyka; má vypestovanú kultúru pozorne počúvať cudzí výklad. Tvorí jednoduchší hovorený prejav alebo písaný text, ktorý je logický, dobre štruktúrovaný a štylisticky zosúladený; ovláda základné písané žánre dôležité pre školenie a zapojenie sa do spoločenského života. Na rôzne účely číta jednoduchšie literárne a neumelecké texty, rozumie jednoduchšie literárne a neumelecké texty a kriticky uvažuje nad jednoduchým literárnym a neumeleckým textom.

Má základné vedomosti o jazyku vôbec; rozlišuje spisovný slovenský jazyk od nárečia a má potrebu učiť sa, chrániť a pestovať

spisovný jazyk. Má základné vedomosti o hláskach, slovách a vetách slovenského jazyka a vie používať určité gramatické pravidlá v reči a v písme. Má rozvinutú slovnú zásobu v súlade so strednou úrovňou vzdelávania a slová používa v súlade so situáciou.

Pozná autorov diel z povinného školského programu a lokalizuje ich do kontextu tvorby a do literárnohistorického kontextu. Uvádza základné literárnohistorické charakteristiky jednotlivých literárnych období, smerov a skupín v rozvoji slovenskej a svetovej literatúry a dáva ich do súvisu s dielami a spisovateľmi z povinného čítania zo školského programu. Všíma si a príkladmi argumentuje základné poetické, jazykové, estetické a štruktúrne charakteristiky literárnych diel z povinnej školskej lektúry. Formuje si čitateľské zvyky a vedomosti a uvedomuje si význam čítania pre vlastný duchovný vývoj.

Má pozitívny vzťah ku podujatiam, ktoré prezentujú jazykové a kultúrne hodnoty svojho národa.

Stredná úroveň

Hovorí pred auditóriom o témach z oblasti jazyka, literatúry a kultúry; zostavuje zložitejší hovorený prejav alebo písaný text, presne vyjadruje svoje idey; na rozličné účely číta zložitejšie literárne a neumelecké texty a má formovaný čitateľský vkus prislúchajúci vzdelávanému človekovi; rozumie a kriticky uvažuje nad zložitejším literárnym a neumeleckým textom.

Má široké spektrum vedomostí o jazyku vôbec a základné vedomosti o jazykoch sveta. Pozná základné charakteristiky nárečí slovenského jazyka a zaraďuje vývoj spisovného jazyka Slovákov do spoločenského, historického a kultúrneho kontextu. Má široké spektrum vedomostí o hláskach, slovách a vetách slovenského jazyka a vie tie vedomosti uplatniť pri vyjadrovaní a písaní. Má bohatú slovnú zásobu a jazyk chápe ako veľký počet možností, ktoré mu slúžia na to, aby sa správne a presne vyjadroval.

Analyzuje kľúčové prvky štruktúry literárneho textu ako i jeho tematické, ideové, poetické, štylistické, jazykové, kompozičné a žánrové vlastnosti. Pozná literárne termíny a adekvátne ich uplatňuje pri analýze literárnych diel, ktoré sú určené programom. Samostatne si všíma a analyzuje problémy v literárnom diele a vie argumentovať faktami svoju mienku na základe primárneho textu. Používa odporúčanú sekundárnu literatúru pri analýze literárnych diel určených programom.

Má pozitívny vzťah ku podujatiam, ktoré prezentujú jazykové a kultúrne hodnoty svojho národa a iných národov.

Pokročilá úroveň

Diskutuje o zložitých témach z jazyka, literatúry a kultúry, ktoré sú určené učivom; má vyvinuté hovorové schopnosti; píše odborný text na témy z jazyka a literatúry; kriticky sa hlbšie zamýšľa nad zložitejším literárnym a neumeleckým textom, zapája aj autorove štylistické postupy; buduje vedomie o sebe ako čitateľovi.

Má podrobnejšie vedomosti o jazyku vôbec, ako i o gramatike slovenského jazyka. Má základné vedomosti o slovníkoch a vie používať rôzne druhy slovníkov.

Kriticky číta, analyzuje a hodnotí zložitejšie literárne diela z povinného a voliteľného školského programu. Používa viacero metód, aspektov a komparatívnych prístupov v analýze literárneho textu. Svoj posudok o literárnom diele odôvodňuje argumentmi, pričom má stále na zreteli primárny text, ako i iné texty, analyzuje a porovnáva ich poetické, estetické, štruktúrne a lingvistické vlastnosti, vrátane i zložitejšie štylistické postupy. Rozširuje si čitateľské vedomosti a uplatňuje stratégie čítania, ktoré sú v súlade s typom literárneho diela a s čitateľskými cieľmi (zážitok, výskum, tvorba).

Má pozitívny vzťah ku podujatiam, ktoré prezentujú jazykové a kultúrne hodnoty svojho národa a iných národov a aktívne berie účasť v nich.

ŠPECIFICKÁ PREDMETOVÁ KOMPETENCIA: jazyk

Základná úroveň

Má základné vedomosti o tom, čo je jazyk všeobecne a ktoré má funkcie; uctieva si svoj jazyk a uctieva si aj jazyky iných národov. Pozná základné charakteristiky nárečí slovenského jazyka a má vedomosti o nárečovom podklade spisovného jazyka; má základné vedomosti o rozvoji spisovného jazyka, písma a pravopisu Slovákov. Má základné vedomosti o hláskach slovenského jazyka; pozná slovné

druhy, uplatňuje normu spisovného jazyka pri jednotlivých tvaroch slov a pri tvorení slov; správne tvorí vetu a vie analyzovať vety utvorené podľa základných typov. Má základné vedomosti o význame slov; pozná najdôležitejšie slovníky slovenského jazyka a vie ich používať. Vie prezentovať vlastné názory, vyjadruje sa jasne a plynule, uplatňuje pravidlá spisovného jazyka a pravidlá zdvorilosti; má vypestovanú kultúru pozorne počúvať cudzí výklad. Ovláda písanie jednoduchých foriem a základných žánrov (list, biografia, prosba, sťažnosť, žiadosť, prezentácia a pod.), uplatňuje základné pravidlá spisovného jazyka. Na konci stredoškolského vzdelávania vie napísať maturitnú prácu a uplatniť pravidlá pri písaní odbornej práce. Vie preložiť kratší odborný text zo slovenčiny do srbčiny alebo opačne a pritom uplatňuje normu slovenského spisovného jazyka.

Stredná úroveň

Má široké spektrum vedomostí o jazyku vôbec a základné vedomosti o jazykoch sveta, ich vzájomnom vzťahu a typoch. Pozná základné charakteristiky nárečí slovenského jazyka a základné pravidlá výslovnosti. Má široké spektrum vedomostí o hláskach slovenského jazyka; pozná pravidlá spisovnej výslovnosti, pravidlo o rytmickom krátení; má široké spektrum vedomostí o slovných druhoch, ich tvaroch a spôsoboch tvorenia; pozná typy viet a analyzuje vety utvorené podľa rozličných typov. Má bohatú slovnú zásobu a vie používať zodpovedajúce vhodné slová v súlade s príležitosťou; je zameraný na obohacovanie vlastnej slovnej zásoby. Zreteľne číta a stará sa o svoj vlastný prejav. Zostavuje zložitejšie písané texty na rôzne témy a uplatňuje normu spisovného jazyka. Používa odbornú literatúru a vie napísať správu a referát. Vie preložiť odborný text zo slovenčiny do srbčiny alebo opačne a pritom uplatňuje normu slovenského spisovného jazyka.

Pokročilá úroveň

Má rozsiahlejšie vedomosti o jazyku všeobecne a rozsiahlejšie vedomosti z gramatiky slovenského jazyka (zložení slov, význame pádov a slovesných tvarov, štruktúry vety); vie používať rôzne druhy slovníkov. Hovorí na zvolené témy ako skúsený rečník; pozorne počúva a hodnotí verbálne a neverbálne reakcie svojho spolubesedníka a jemu prispôbuje svoj prejav. Vie napísať esej, odborný text a novinový článok a dôsledne uplatňuje normu spisovného jazyka. Vie preložiť jednoduchý literárny a neumelecký text zo slovenčiny do srbčiny alebo opačne a pritom uplatňuje normu slovenského spisovného jazyka.

ŠPECIFICKÁ PREDMETOVÁ KOMPETENCIA: literatúra

Základná úroveň

Pravidelne číta literárne diela z povinného školského programu, pozná významných predstaviteľov a diela svetovej a slovenskej literatúry. Stručne podáva vlastnú mienku a hovorí o svojich pocitoch z prečítaného literárneho diela alebo z iného umeleckého diela. Všimá si a uvádza základné poetické, estetické a štruktúrne vlastnosti literárneho a neumeleckého textu vhodného na preberanie učiva z jazyka a literatúry; dokáže ich vymenovať a ilustrovať. Porozumie umeleckému a neumeleckému textu: pozná ich ciele, vyčleňuje hlavné idey v texte; sleduje rozvoj určitej idey v texte; uvádza príklady z textu a cituje časť/časti, aby rozanalyzoval text, alebo podporil vlastnú argumentáciu; rezimuje a parafrázuje časti textu a text vcelku. Vyčlenené problémy analyzuje v základných významových konotáciách. Základné literárne termíny funkčne spája s príkladmi z literárneho textu. Rozumie, prečo je čítanie dôležité pre formovanie a zveľaďovanie vlastnej osobnosti, obohacovanie slovnej zásoby. Rozvíja vlastné čitateľské kompetencie. Chápe význam literatúry pre formovanie jazykovej, literárnej, kultúrnej a národnej identity. Chápe význam zachovávanie svojho literárneho dedičstva a literárnej kultúry.

Stredná úroveň

Analyzuje literárne diela z povinného školského programu a má základné poznatky o literárnohistorickom a poetickom kontexte, ktorý dané diela určuje. Samostatne si všimá a analyzuje významové a štýlové aspekty literárneho diela a vie argumentovať vlastné stanoviská na základe primárneho textu. Chápe a opisuje funkciu jazyka v procese tvorby. Pri analýze literárneho diela používa adekvátne metódy a stanoviská zosúladené s metodológiou literárnej vedy. Pozná literárnovedné, estetické a jazykovedné skutočnosti a prihliada na ne pri spracovaní jednotlivých diel, literárnych období a smerov v rozvoji

slovenskej a svetovej literatúry. Bádateľským a kreatívnym spôsobom nadobúda vedomosti a čitateľské zručnosti, ktoré sú v funkcii výskumu rozličných literárnych diel a žánrov a rozvoja literárnej, jazykovej, kultúrnej a národnej identity. Má vybudované čitateľské návyky a čitateľský vkus primeraný kultúrnemu a vzdelanému človekovi. Uplatňuje zložité čitateľské stratégie. Mení tie analytické prístupy, ktoré hodnotí ako neúčelové. Skúma, akým spôsobom určité štruktúrne, jazykové, štýlové a významové vlastnosti textu vplyvajú na jeho porozumenie.

Pokročilá úroveň

Analyzuje poetické, estetické a štruktúrne charakteristiky literárneho textu. Spôľahlivo zaraďuje literárny text do literárnoteoretického a literárnohistorického kontextu. Uplatňuje zodpovedajúce postupy a terminológiu pri analýze, ktoré prináležia literárnemu dielu. Používa viacero metód a hľadísk a komparatívny prístup s cieľom prehĺbiť vlastné porozumenie a kritický názor o literárnom diele. Samostatne si všimá a analyzuje problémy v literárnom diele a svoje stanoviská vie argumentovať na základe primárneho textu a literárno-filologického kontextu. Kriticky spája primárny text so samostatne zvolenou sekundárnou literatúrou. Samostatne si volí diela na čítanie na základe určenej kritéria, dáva návrhy na čítanie a vysvetľuje ich. Pozná a uplatňuje spôsoby/stratégie čítania, ktoré prináležia typom textu (umeleckým a neumeleckým) a žánrom. Porozumie významu čítania vo vlastnom rozvoji, ako i v rozvoji spoločnosti. Má vyvinuté kritické povedomie o vlastných čitateľských schopnostiach.

Ročník Prvý
Ročný fond hodín 148 hodín

VÝKONY Po ukončení ročníka žiak bude schopný:	OBLASŤ/TÉMA	OBSAHY
<ul style="list-style-type: none"> – chápať jazyk ako systém a poznať jeho funkcie; – poznať vlastnosti spisovného jazyka pred štúrovskou kodifikáciou; – poznať hlásku, fonému, grafému; – klasifikovať hlásky podľa základných kritérií; – určiť hranicu slabiky v typických príkladoch; – poznať hláskoslovné zmeny a vedieť ich uplatniť v pravopise a vo výslovnosti; – poznať pravidlá rytmického zákona; – poznať výnimky z rytmického zákona; – vysvetliť pojem a význam literatúry ako umenia slova a určiť podobnosti/rozdiely vzhľadom na iné umenia a oblasti kultúry; – analyzovať literárne dielo vzhľadom na charakteristiky žánrov a literárno-historický kontext, využívajúc v analýze štruktúrne a štýlistické prvky diela podľa druhotných prameňov; – preskúmať a objasniť tvorivú úlohu mýtov v literatúre; – hodnotiť vlastnosti antického eposu, biblického štýlu a predstavy sveta; – spájať poznatky z dejín a dejín umenia staroveku (sumersko-babylonských, hebrejských, helenských) s literárnou tvorbou toho obdobia; – argumentovať príkladmi základné charakteristiky národnej literatúry (klasifikácia, variabilita, literárne postupy); 	JAZYK	<p>Všeobecné pojmy o jazyku. Miesto jazyka v živote človeka. Vlastnosti jazyka a jeho funkcie. Jazyk a komunikácia. Základné vedy, ktoré sa zaoberajú jazykom.</p> <p>Dejiny spisovného jazyka u Slovákov. Začiatky slovenskej písomnosti a formovanie staroslovenského jazyka (<i>Moravsko-panónske legendy, Život svätého Konštantína, Život svätého Metoda, Proglas</i> – úryvok). Literárny jazyk u Slovákov do 19. storočia: bibliština a bernolákovčina (Juraj Fándly: <i>Slovenskí včelár, Martin Bošňák: Pieseň o zámku Muránskem</i>).</p> <p>Rozvrstvenie jazyka. Nárečia slovenského jazyka (základné pojmy). Stredoslovenské, západoslovenské a východoslovenské nárečia. Nárečia a spisovný jazyk.</p> <p>Fonetika (s fonológiou a morfológiou). Výslovnosť hlások a úloha rečových orgánov. Rozdelenie hlások slovenského jazyka (samohlásky, spoluhlásky a dvojhlásky). Fonologický systém slovenského spisovného jazyka. Slabika a rozdelenie slov na slabiky. Hláskoslovné zmeny (asimilácia, zdvojené spoluhlásky, striedanie hlások, pohyblivé a vkladné samohlásky).</p> <p>Rytmický zákon. Základné pravidlá rytmického zákona a výnimky.</p>

<p>– analyzovať kompozičné a štylistické charakteristiky ľudovej rozprávky a hodnotiť odkazy vzhľadom na subjektívnu čitateľskú a intermediálnu skúsenosť;</p> <p>– poznať charakteristiky stredovekej literatúry a odhadnúť jej význam pre slovenskú kultúru;</p> <p>– vysvetliť na príkladoch dôležitosť úhrnného kultúrneho obratu v období humanizmu a renesancie;</p> <p>– uviesť hlavné motívy, tematiku a štylistické prvky reprezentačných literárnych diel humanizmu a renesancie a poukázať na rozdiely a podobnosti vzhľadom na antickú a stredovekú literatúru/kultúru;</p> <p>– uplatniť zodpovedajúce pravopisné pravidlá;</p> <p>– správne vyplniť rozličné formuláre a tlačivá;</p> <p>– zostaviť text uplatňujúci rozličné tvary umeleckého štýlu;</p> <p>– správne rozvrhnúť časti pri písaní slohovej úlohy;</p> <p>– poznať nespisovné prvky a slová v každodennej komunikácii a v prejave hrdinu v dramatických umeleckých formách, a uplatniť správnu podobu vo vlastnom prejave;</p> <p>– používať striedavo na rovnaké dorozumievacie ciele slovenský a srbský jazyk</p> <p>– čítať s porozumením literárne a ostatné typy textov.</p>	LITERATÚRA	<p>Literatúra ako umenie slov Pojem a druhy umenia. Literatúra a iné umenia. Zmysel a význam literatúry.</p> <p>Čítanie a skúmanie literatúry Literárne druhy a žánre Literárne diela na spracovanie – Lyrická poézia XX. a XXI. storočia (tri básne podľa výberu učiteľa a žiakov); – Ľudová balada <i>Išli hudci horou</i>; – Ján Čajak: <i>Zuzka Turanová</i>; – Anton Pavlovič Čechov (novela podľa výberu učiteľa a žiakov); – Gustáv Mašall-Petrovský: <i>Samaritán</i>; – Ján Komorovský: <i>Kratochvíľne príbehy kráľa Mateja</i>.</p> <p>Staroveká literatúra Literárne diela na spracovanie – <i>Epos o Gilgamešovi</i>; – Biblia. Starý zákon. <i>Ukážky zo Starého zákona</i>; – Biblia. Nový zákon. <i>Ukážky z Nového zákona</i>; – Homér: <i>Ilias</i> (úryvky z 22. spevu – <i>Síboj, Hektorova smrť</i> a iné podľa výberu); – Sofokles: <i>Antígona</i>.</p> <p>Ľudová slovesnosť Literárne diela na spracovanie – Ľudové piesne so zbojníckou tematikou (podľa výberu); – <i>Jánošík a pandúri</i>; – Ľudové balady <i>Medzi horami</i>; – Ľudová balada <i>Výdala mamka</i>; – Slovenská ľudová rozprávka podľa výberu; – Ľudové rozprávky slovanských a iných národov (podľa výberu).</p> <p>Stredoveká literatúra – Literárne diela na spracovanie – <i>Legenda o svätom Švoradovi a Benediktovi</i> (úryvok); – <i>Anonymova kronika</i> (úryvok); – <i>Dcérenka, dcérenka, chcela by si sedliaka</i>; – Ladislav Nádaši-Jégé: <i>Magister rytier Donč</i>.</p> <p>Humanizmus a renesancia – Literárne diela na spracovanie – Dante: <i>Božská komédia, Peklo</i> (úryvky, spevy podľa výberu žiakov a učiteľa); – Petrarca: <i>Sonety pre Lauru</i> (úryvok); – Boccaccio: <i>Dekameron</i> (Prvý deň a tri novely podľa výberu); – Cervantes: <i>Don Quijote</i> (úryvky: kapitola prvá a ôsma); – Shakespeare: <i>Romeo a Júlia</i>; (úryvok); – Ján Jessenius: <i>Priebeh anatomickej pitvy od neho slávnostne konanej roku 1600 v Prahe</i>.</p> <p>Výberové obsahy: – Ján Čajak ml.: <i>Zypa Cupák</i> (korelácia s filmom a divadlom); – Ján Čajak ml.: <i>Mišo</i> (korelácia s filmom a divadlom); – Mária Kotvášová-Jonášová: <i>Mať pätnásť je také ťažké alebo strptíz</i>; – Mária Kotvášová-Jonášová: <i>Sami dobrí žiaci</i>; – Tolkien: <i>Pán prsteňov</i> (prvá kniha); – <i>Tisíc a jedna noc</i> (výber);</p>		JAZYKOVÁ KULTÚRA	<p>– Pavel Grňa: <i>Prázdny v poli</i>; – Staré grécke báje a povesti (podľa výberu žiakov a učiteľa); – Ljubomir Simović: <i>Hasanaginica</i> (úryvok); – Ľudová povest' <i>Svätoplukove práty</i>; – Milan Rúfus: <i>Modlitbičky</i>; – Terézia Vansová: <i>Sirota Podhradských</i>; – Zuzka Šulajová: <i>Džínsový denník</i>; Ann McPhersonová, Aidan Macfarlane: <i>Petrov denník</i>.</p> <p>Ústne a písomné vyjadrovanie. Sústavné ústne vyjadrovanie na určené témy. Formovanie odsekov do významových celkov v slohovej úlohe. Argumentovaný text – ústne a písomné formovanie. Výber z druhej literatúry, publicistických textov, rozličných encyklopédií a slovníkov.</p> <p>Pravopis. Základné princípy pravopisu slovenského spisovného jazyka. Pravopis, pravopisné príručky a ich použitie. Veľké písmeno (písanie titulov ako časti mena, písanie názvov rôznych manifestácií, stavieb, pomníkov, umeleckých diel a pod.). Rozdeľovanie slov na konci riadka (rozdiel vzhľadom na delenie slov na slabiky). Písanie spojovníka. Písanie čiarok.</p>
<p>Kľúčové pojmy obsahov: staroveká literatúra, ľudová slovesnosť, stredoveká literatúra, literature humanizmu a renesancie, dejiny jazyka, fonetika s fonológiou.</p>					
<p>POKYNY NA DIDAKTICKO-METODICKÚ REALIZÁCIU PROGRAMU</p>					
<p>I. PLÁNOVANIE VYUČOVANIA A UČENIA</p>					
<p>Vyučovanie a učenie <i>slovenského jazyka a literatúry</i> má rozvíjať bádateľský a tvorivý duch, ktorým sa umožňuje žiakom rozvoj vedomostí, hodnôt a funkčných zručností, ktoré potom budú môcť využiť v ďalšom vzdelávacom procese, v profesijnom pôsobení a v každodennom živote; formovať hodnoty, ktorými sa chráni národné a svetové kultúrne dedičstvo; uschopňovať žiakov pre život v multikulturálnej spoločnosti; ovládať všeobecnými a predmetovými kompetenciami, relevantnými pre aktívnu účasť v spoločnosti a celoživotné vzdelávanie.</p>					
<p>Kvalita a trvanlivosť získaných vedomostí, zručností a postojov v mnohom súvisia s princípmi, tvarmi a metódami učenia a vyučovacími pomôckami, ktoré sa používajú v procese učenia. Preto súčasné vyučovanie slovenského jazyka a literatúry predpokladá naplnenie výkonov, pričom sa zvyšujú mysliače aktivity žiakov, uplatňovanie didaktických princípov (zvlášť: vedomé aktivity žiakov, vedecký základ, primeranosť, postupnosť, systematickosť a názornosť), ako aj adekvátne uplatnenie, týchto vyučovacích tvarov, metód, postupov a pomôcok, čiú hodnotu potvrdzuje súčasná prax a metodika vyučovania a učenia slovenského jazyka a literatúry (predovšetkým: rôzne formy organizácie práce a použitie komunikačných, logických a odborných metód, v súlade s obsahmi a možnosťami žiakov). Voľba určitých vyučovacích metód, tvarov práce a postupov, ako aj učebné pomôcky sú podmienené predovšetkým výkonomi, ktoré sa majú uskutočniť a napokon, aj obsahmi, prostredníctvom ktorých sa majú určité výkony dosiahnuť.</p>					
<p>Riadne vyučovanie a učenie slovenského jazyka a literatúry sa koná v špecializovaných učebniach a kabinetoch, ktoré sú určené na vyučovanie tohto predmetu, ktoré by mali byť vybavené podľa</p>					

normatív pre gymnáziá. Čiastočne sa vyučovanie koná aj v iných školských miestnostiach (knížnica, čítareň, audiovizuálna sieť a pod.).

Vo vyučovaní slovenského jazyka a literatúry sa používajú učebnice a príručky (schválené Národnou osvetovou radou Republiky Srbsko) a knižné, informatívne zdroje a zdroje informačných komunikácií, významných pre systematické uschoptovanie žiakov používať rôzne pramene vedomostí vo vyučovaní a mimo neho.

Oblasti *Jazyk, Literatúra* a *Jazyková kultúra* majú tvoriť celok predmetu, prelínať sa a navzájom dopĺňať. Preto je počet odporúčanych hodín len rámcový (pre oblasť Jazyk okolo 32 hodín, pre Literatúru okolo 80 hodín a pre Jazykovú kultúru okolo 36 hodín). Pozorným plánovaním vyučovania a učenia, ktorými sa má priviesť k realizácii vzdelávacích výkonov zo všetkých troch oblastí, učiteľ si sám sledujú výsledky, ktoré žiaci dosahujú, rozvrhne počet hodín.

II. REALIZÁCIA VYUČOVANIA A UČENIA

OBLASŤ: JAZYK

Program pre prvý ročník gymnázia v oblasti *Jazyk* organizovaný je do piatich oblastí/tém v súlade so vzdelávacími výkonmi učenia v tomto ročníku (podľa vzdelávacích štandardov). Program zahŕňa rozšírenie vedomostí z oblastí spracovaných v základnej škole, ale aj uvádzanie nových pojmov.

Všeobecné pojmy z jazyka: V tejto téme žiaci majú získať základné poznatky o jazyku ako spoločenskom jave a jazyku ako systému znakov. Tieto všeobecné poznatky, okrem všeobecných vzdelávacích hodnôt a významu, majú obľahčiť vyučovanie slovenského jazyka a obľahčiť osvojovanie si učiva zo srbského a cudzích jazykov.

Dejiny spisovného jazyka u Slovákov: V rámci tejto témy žiaci vyučovanie jazyka funkcionálne nadväzujú pri vyučovaní literatúry. Napríklad, textom Juraja Fándlyho *Slovenský včelár* treba nadviazať na učivo prvého slovenského spisovného jazyka.

Rozvrstvenie jazyka: Základné tvary slovenských nárečí treba spojiť s jazykom zodpovedajúcich literárnych diel alebo filmových stvárneniach (napr. na ilustráciu stredoslovenského nárečia v diele Jána Čajaka ml. *Zypa Cupák* sa môžu zobrať ilustrácie z literárneho diela alebo filmu a pod.).

Fonetika (s fonológiou a morfológiou): Hlasovú artikuláciu v slovenčine treba porovnávať so srbským a cudzím jazykom, ktorý je žiakom známy. Tiež treba žiakom upútať pozornosť na dôležitosť správnej artikulácie hlások vo výslovnosti pri ústnom vyjadrovaní. Vzhľadom na to, že si žiaci základné vedomosti o väčšine hláskoslovných zmien už osvojili na úrovni základnej školy, osobitnú pozornosť treba venovať normatívnym riešeniam, a to v tých prípadoch, kde sa najčastejšie robia chyby.

Rytmický zákon: Keďže žiaci nadobudnú základné poznatky na základnej škole, učivo treba nacvičovať a prehľbovať výnimkami z rytmického zákona.

OBLASŤ: LITERATÚRA

Program pre prvý ročník gymnázií v oblasti *Literatúra* je rozdelený do siedmich oblastí/tém zosúladených je so vzdelávacími výkonmi pre tento ročník (a so vzdelávacími štandardmi).

Literatúra ako umenie slova: V tejto téme sa žiaci oboznámia s pojmom a druhmi umenia, spoznajú literatúru ako umenie slova a budú ju porovnávať s inými druhmi umenia. Odporúča sa porovnávať rozdielne prostriedky vyjadrovania (slovo, tón, zvuk, forma,...)

Čítanie a prieskum literatúry: V rámci tejto témy sa žiakom poskytuje známy prístup k literárnemu dielu nadviazať s vedami o literatúre. Ponúkajú sa nasledujúce témy, ako možnosť: literárne dielo ako estetický predmet – štruktúra literárneho diela, čitateľovo vnímanie a vplyv literárneho diela na čitateľa. Predpokladané obsahy by mali umožniť čítať a analyzovať literárne dielo s porozumením literárneho žánru, literárnej doby a kultúrnej tradícii. Žiaci sa oboznámujú s primárnymi a sekundárnymi prameňmi, ktoré majú vplyv na prieskum literárneho diela. Uvádzajú sa aj pojem, aj druhy literárnej vedy (literatúra ako predmet teórie literatúry, dejín literatúry a literárnej kritiky).

Literárne druhy a žánre: Systematizujú sa a na príkladoch sa precvičujú a prehľbujú vedomosti získané na základnej škole: lyrické, epické a dramatické umenie; lyrická báseň, epická báseň, umelecká poviedka, román, dráma.

Staroveká literatúra: Význam a hodnota starovekej literatúry (tematika, charakteristiky a prínos kultúrnemu dedičstvu). Epos v starovekej literatúre (úloha mýtu v názore na svet, tematika eposu, homérovské eposy). Biblický svet (význam a poučenie). Antická tragédia (vlastnosti, tradícia, univerzálne hodnoty, afirmácia). Dôležité je učiť podávať v nadväznosti na učivo z dejín a dejín umenia s literárnou tvorbou stredovekého umenia.

Ľudová slovesnosť: Charakteristiky a vlastnosti ľudovej slovesnosti. Klasifikácia literárnych druhov ľudovej slovesnosti. Štruktúra ľudovej rozprávky. Charakteristiky rozprávok (môžno porovnávať mýtus a rozprávku, východnú a západnú civilizáciu, nakoľko sa žiaci učiteľia rozhodnú spracovať *Tisíc a jednu noc* – hodnoty a odkazy rozprávok v rôznych umeniach a kultúrach).

Stredoveká literatúra: Slovenská kultúra a literatúra v stredoveku. Umelecké/literárne hodnoty slovenskej stredovekej literatúry. Vlastnosti a druhy slovenskej stredovekej literatúry.

Humanizmus a renesancia: Humanizmus a renesancia v literatúre a v umení. Význam humanizmu a renesancie na rozvoj európskej kultúry a civilizácie. Rozdiely a podobnosti s minulými obdobiami.

Oblasti/témy sledujú nasledujúce obsahy: literárne diela na spracovanie a výberové obsahy.

Všetko, čo sa číta a spracúva vo vyučovaní literatúry, považujeme za lektúru. Diela, na čítanie ktorých je potrebné viac času, sa považujú za domáce čítanie. Na čítanie týchto diel je potrebné viac času, aby sa potom žiaci mohli zapojiť do aktívnej interpretácii diela na hodinách slovenského jazyka. Toto treba brať do úvahy pri plánovaní poradia a rozsahu vyučovacích hodín, lebo si domáce čítanie vyžaduje podrobný projektový výskum. Za pomoci úloh o čítaní s prieskumom, ktoré sa plánujú dlhodobo, sa žiaci postupne pripravujú pre prácu na hodine, čo zvýhodňuje aj vyučovaciu princípu ekonomickosti.

Prehľbujú sa vedomosti o literárno-teoretických pojmoch, ktoré sa spracovali na základnej škole a postupne sa uvádzajú nové pojmy. Spracované pojmy získavajú nový historický kontext a nové pojmy sa uvádzajú za cieľom posilnenia receptívnu uschoptenosť. Program vyučovania a učenia slovenského jazyka a literatúry predpokladá spracovanie a upevňovanie nasledovných pojmov:

– **Lyrika:** vlastnosti lyrického diela, lyrická a lyricko-epická báseň; druhy lyrickej poézie; lyrický subjekt.

– **Epika:** vlastnosti epického diela; rozdelenie epickej literatúry: epos, balada, epický hrdina; poviedka, novela, román; mýtus/legenda/poveš, rozprávka; ľudové rozprávanie v prvej a tretej osobe; opisovanie (deskripcia), dialóg, monológ, vnútorný monológ; rozprávač, retrospektívne a chronologické rozprávanie; retardácia, epizóda, digresia.

– **Dráma:** Vlastnosti dramatického umenia, Rozdelenie dramatického umenia: tragédia, komédia, činohra; dramatický konflikt; divadlo; antická dráma; prólog, epilóg; tragédia, tragický konflikt, tragická vina, tragický hrdina; protagonist, antagonist, katarza; komédia, druhy komédie: komédia charakteru, vlastnosti (spoločnosti) a situácie (intrigy); commedia dell' arte; druhy komiky: verbálna, gestikulácia, situačná komika. Scénické stvárnenie dramatického textu.

– **Metrika:** rytmus, verš, viazaný a voľný verš; druhy veršov; strofa, druhy strof, druhy rýmu; obkročný, cezura; sonet, tercina, kancon, šansón.

– **Štylistika:** pojem štýlu, štylistické prostriedky, alegória, aliterácia, asonancia, apostrofa, gradácia, epiteton, stály epiteton, elipsa, eufemizmus, inverzia, invokácia, irónia, sarkazmus, kontrast (antitéz), slovenská antitéz, komparácia (porovnávanie), metafora, metonymia, onomatopoeja, personifikácia, symbol, hyperbola, lyrický paralelizmus.

– **Ďalšie pojmy:** antika, miméza, evanjelium, beseda, parabola, životopis svätých, biograf, chvála; citát, parafráza, poznámka pod čiarou; humanizmus, renesancia, petrarchizmus; beletria, synkretizmus.

Zo 148 hodín, na ktorých sa realizuje vyučovanie slovenského jazyka sa navrhuje na 80 hodinách spracovanie, upevňovanie a systematizácia obsahov z literatúry. Keďže je úhrnný počet literárnych diel na spracovanie 27, okrem ktorých si žiaci a učiteľia volia zo 14 ešte 8 odporúčaných obsahov (podľa záujmov a schopností žiakov), tak úhrnný počet 41 diel umožňuje dynamickosť spracovania každého obsahu na dvoch, prípadne troch školských hodinách. Niektoré literárne diela si budú vyžadovať jednu hodinu, iné zase dve až tri hodiny, pričom učiteľ

určuje dinamiku spracovania, upevňovania a systematizácie učiva zapájajúc do toho aj rôzne druhy spracovania (interpretáciu, znázorňovanie a úvahu), ako aj prelínanie učebných obsahov z literatúry s obsahmi jazyka (napr. keď ide o dejiny vývoja jazyka, mali by sa čítať a spracovávať literárne diela: zo stredovekej literatúry). Ďalšie odporúčanie pre učiteľa sa vzťahuje na komparatívne nadväzovanie a tlmočenie textov, ktoré sú z rôznych historických, kultúrnych a žánrových rámcov (napr. porovnávanie tunajšej epickej tradície so sumérsko-babylonskou, helenistickou, slovanskými atď.; porovnávanie štruktúry a motívov v eposoch, ľudových rozprávkach a biblických príbehoch, atď.). Osobitnú pozornosť by mal učiteľ venovať poukazovaniu na rozdiely medzi kanonickými dielami národnej a svetovej literatúry a dominantných súčasných foriem umeleckého vyjadrenia a prezentovania (súčasný román, dramatizovaný text; film, animovaný film, komiks, v divadelných predstaveniach, historicko-vzdelávacích obsahoch na televízii a na internete, atď.).

Žiaci sa oboznamujú s plánom, obsahmi a spôsobom práce predmetu. Žiakom sa poukazuje na dôležitosť plánovania a pripravovania sa na každú hodinu spracovania literárnych diel (čítanie a analýza literárnych diel, používanie učebníc, primárnych a sekundárnych prameňov na analýzu a výklad literárneho diela.

Literárne dielo sa do vyučovania uvádza zážitkovým a bádateľským čítaním, pripravenými úlohami a výskumnou a projektovou činnosťou.

Úrovně spracovania: Analýza literárneho diela sa môže plánovať a realizovať na rôznych úrovniach (recenzia, zobrazenie, interpretácia).

Práca na hodine: Literárne javy, termíny a pojmy sa spracujú na vopred plánovaných literárnych dielach. V priamej práci, uplatňujú popredné didaktické princípy a pracovné zásady sa používajú informačné, logické a špeciálne (odborné) metódy. Metodická adekvátnosť a jednotnosť teoretických a praktických postupov sú podstatné pre úspešné vyučovanie literatúry; literárno-teoretické poznatky sa tlmočia ako pojmy v konkrétnych umeleckých dielach a poznatky o nich sa rozvíjajú a zdokonaľujú.

Rozvoj čitateľských kompetencií: Žiaci sa uschopňujú na aktívne použitie každého druhu a spôsobu čítania (zážitkové, výskumné, výrazné a interpretačné, čítania nahlas, čítanie s robením si poznámok, čítanie v sebe), predovšetkým pre sústredené čítanie s pôžitkom a porozumením a hodnotením prečítaného literárneho diela.

Kreatívne aktivity pri analýze literárneho diela: Okrem čítania, ako prvotnej kreatívnej aktivity, vo vyučovanom procese sa organizujú aj početné kreatívne aktivity pri spracovaní literárnych diel. Prostredníctvom tých aktivít sa rozširuje záujem žiakov o literatúru, literárne diela a autorov, prehľbujú sa a dopĺňajú čitateľské záujmy a zdokonaľujú čitateľské kompetencie. Kreatívne aktivity sa realizujú v ústnej podobe (hovorové cvičenia, diskusia, rozhovory, monológy, prednes a prednes spamäti), v písomnej podobe (písaním esejí, prác, domácich úloh) a kombinovanou podobou (referovanie a prezentovanie).

Výberové obsahy dopĺňajú povinný program. Učiteľ je povinný spolu so žiakmi pri spracovaní literárnych diel z povinného programu spracovať osem ďalších výberových diel.

Hodnotenie pokroku žiakov je kontinuované a systematické. Hodnotí sa aktivita žiakov pri prípravnej fáze práce a počas práci na hodine, účasť v práci pri analýze literárneho diela, časté hlásenie sa, kvalita odpovede, originalita a argumentovanie postojov, rešpekt iných názorov a postojov, vzťah k práci, schopnosť uplatnenia teoretických vedomostí v konkrétnom pracovnom ovzduší. Hodnotenie zahŕňa aj písomné vyjadrovanie (domáce úlohy viažuce sa ku konkrétnym literárnym dielam; na ročnej úrovni do 6 domácich úloh). Za účelom hodnotenia možno plánovať aj testovanie žiakov, aby sa získal bezprostredný prehľad získaných vedomostí žiakov.

OBLASŤ: JAZYKOVÁ KULTÚRA

Program pre prvý ročník gymnázií z oblasti *Jazyková kultúra* sa má organizovať tak, aby zahŕňal štyri zručnosti: písomnú a ústny prejav (ako produktívny) a počúvanie a čítanie (ako receptívny). Príprava na vypracovanie písomnej práce, písanie a oprava písomnej práce zahŕňa 16 hodín, po 4 hodiny na každú písomnú prácu.

Príprava na písomnú prácu je kontinuovaná aktivita a neobmedzuje sa len na jednu hodinu (pred písomnou prácou).

Čítanie a porozumenie prečítaného textu zahŕňa nielen literárne, ale aj iné druhy textov so spoznávaním explicitných a implicitne zadaných informácií v tých textoch a odhaľovaním súvislostí medzi elementárnymi obsahmi.

Vyučovanie a učenia jazyka a jazykovej kultúry sa realizuje v predmetnej celistvosti s vyučovaním literatúry. Žiakom sa odporúča ponúkať preklady textov rôznych štýlov.

Pri spracovaní obsahov z jazyka sa odporúča:

- všímať si určité jazykové javy na určitých príkladoch opierajúc sa aj o jazykové čítanie žiakov;
- uplatnenie pravopisných noriem;
- cvičenie;
- používanie tabuľkových prehľadov;
- vypracovanie, schém a grafikonov;
- budovanie zvyku u žiakov používať hodnotnú literatúru, jazykové príručky, slovníky, lexikóny.

СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК

Циљ учења *српског као нематерњег језика* јесте оспособљавање ученика да се служи српским језиком у усменој и писаној комуникацији ради каснијег успешног укључивања у живот заједнице и остваривања грађанских права и дужности, као и уважавања српске културе и развијања интеркултуралности као темељне вредности демократског друштва.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Ученик функционално влада српским језиком у мери која му омогућава усмену и писану комуникацију у складу с узрастом и одговарајућим нивоом стандарда постигнућа. Користи се српским језиком да би писмено и усмено исказао мишљење, намере, осећања, искуства и потребе. Разуме књижевне, стручне и информативне текстове и користи стручну терминологију у вези са наставним програмом или области интересовања. Има шира знања о српској култури и књижевности.

Основни ниво

Располаже фондом речи и граматичких конструкција стандардног српског језика неопходним за развијенију свакодневну комуникацију. Разуме говорени или писани текст из свакодневног живота, укључујући и емисије електронских медија које га интересују. Учествује у свакодневној неформалној комуникацији са матерњим говорницима користећи уобичајене и устаљене реченичне моделе.

Пише различите врсте краћих текстова, поштујући правописну норму. Цитира, препричава и скраћено преноси информације које чује или прочита.

Чита књижевна дела српске књижевности из школског програма. Уочава истакнуте уметничке особености дела битне за његов смисао, уважавајући шири контекст дела.

Средњи ниво

Разуме садржај сложенијег писаног или говореног исказа, парафразира и резимира основне информације. Значење непознатих речи одређује на основу контекста.

У говору и писању користи разноврсне реченичне моделе, прилагођава исказ жанру текста. Проналази компромисна лексичка и граматичка решења. Бележи основне податке из текста који слуша.

Има изграђене читалачке навике. Критички интерпретира текст и увиђа културнопоетичке вредности књижевних дела из школског програма.

Напредни ниво

Влада језиком у складу са основним нивоом стандарда за предмет Српски језик и књижевност за крај средњошколског образовања.

Разуме говорене и писане текстове различитих врста и садржаја. Учествује у разговору са матерњим говорницима о темама у складу са интересовањем. Прави систематичне белешке на основу писаног и говореног исказа.

Одређује литерарно-филолошки контекст дела српске књижевности из школског програма, тумачи текст и уме да прилагоди читалачком задатку стратегије читања уметничког текста.

Основни ниво

Разуме и користи од 1.000 до 1.400 речи. Учествује у разговору са матерњим говорницима о свакодневним темама. У говору и гласном читању поштује место акцената у речи. У говору и писању обликује једноставније реченичне конструкције поштујући морфолошка и синтаксичка правила.

Средњи ниво

Разуме и користи од 1.400 до 1.800 речи, међу којима су и термини из струке или области интересовања. У говору и писању користи већи број реченичних модела и конструкција које му омогућавају да исказе богатији садржај и да варира стил исказа.

Напредни ниво

Влада свим језичким вештинама у складу са основним нивоом образовних стандарда предвиђених за крај трећег циклуса за предмет Српски језик и књижевност.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Књижевност

Основни ниво

Чита књижевна дела из обавезног школског програма и уме да исказе свој доживљај књижевноуметничког дела. Уочава основну уметничку структуру текста битну за његов смисао. Анализира издвојен проблем који књижевно дело покреће, а своје мишљење образлаже наводима из текста. Разуме шири контекст којем књижевно дело српске књижевности припада.

Средњи ниво

Има изграђене читалачке навике. Критичко читање уметничког дела прилагођава различитим читалачким задацима. Разуме и пореди особености књижевних дела из обавезног школског програма, интерпретирајући смисао дела. Уме да уочи и особености неуметничких текстова које добијају уметнички статус у књижевности. Увиђа културолошке, сазнајне и естетске вредности књижевних дела српске књижевности.

Напредни ниво

Препознаје књижевноуметничка дела и њихове ауторе на основу одломка и одређује литерарно-филолошки контекст коме дело припада. Уме да примени одговарајуће стратегије читања књижевног дела усаглашене са посебним циљевима у читању. Самостално уочава психолошке, филозофске, друштвене и историјске проблеме које покреће књижевни текст, тумачећи и вреднујући такво дело.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Језичка култура

Основни ниво

Разуме теме из свакодневне комуникације и струке за коју показује интересовање, као и суштину информација из медија. Говори о темама из свакодневног живота и области интересовања користећи стручне изразе у складу са наставним програмом. Разуме и пише краће текстове различитих врста и садржаја.

Средњи ниво

Разуме основни садржај сложенијих говорених и писаних текстова (књижевних, медијских и стручних) и по потреби их цитира, парафразира и препричава. Аргументовано говори о различитим темама које га интересују. Пише једноставније текстове различитих врста, бирајући погодна језичка средства. Непознате речи одређује на основу контекста.

Напредни ниво

Разуме говорене и писане текстове различитих врста и жанрова на нивоу матерњих говорника. Равноправно учествује у разговору са изворним говорницима. Пише текстове различитих врста и жанрова у складу са језичком нормом. У стању је да јавно наступа на српском језику.

ПРОГРАМ А (основни ниво стандарда)

ИСХОДИ По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – разуме и користи предвиђени лексички фонд; – користи граматичку материју усвајану у претходним разредама; – разуме исказе у којима се употребљава презент за будућност и прошлост; – разуме значај разликовања глаголског вида у типичним случајевима у реченици; – користи најфреквентније префиксе за творбу перфективних глагола; – правилно употребљава несистемску множину именица; – употребљава у реченици фреквентне именице женског рода на сугласник; – користи различите синтаксичке структуре с дативом у функцији логичког субјекта; – употребљава вокатив; – саставља изричне реченице у функцији објекта; – користи директни и индиректни говор; – уочава наглашен слог у вишесложној речи; – формулише краће одговоре на једноставна питања о прочитаном књижевноуметничком тексту; – уочава мелодију стиха и речи које се римују; – одреди тему, главни догађај, ликове и уочи односе међу њима; – разликује приповедање у првом и трећем лицу; – драматизује одломак прозног текста у кратким дијалозима; – разликује текст народне од текста ауторске књижевности; – укратко образложи зашто му се неко књижевно дело допада или не; – разуме суштину јасно изговореног текста о стварима, особама и активностима из свакодневног живота; – учествује у свакодневној комуникацији користећи кратке, једноставне реченице; – исказује своје намере и планове укратко их образлажући; издаје једноставне налоге; – преноси једноставне информације добијене од других особа; – чита и већим делом разуме краће стручне текстове из области свог интересовања; – пише кратке континуиране текстове на задату тему у складу са ортографском нормом (хирилицом или латиницом). 	ЈЕЗИК	<p>Око 100 нових пунозначних и помоћних речи укључујући и основне појмове из школских предмета.</p> <p>Граматички садржаји из основне школе (понављање и увежбавање на познатој и новој лексици).</p> <p>Презент, перфекат, футур I, императив – систематизација глаголских облика; презент за означавање прошле и будуће радње.</p> <p>Глаголски вид – разликовање свршених и несвршених глагола (разликовање именоване од обављене радње), творба перфективних глагола (најфреквентнији префикси).</p> <p>Именице које имају неправилну множину (<i>брат, дете</i>; проширење основе, гласовне промене у номинативу множине).</p> <p>Именице женског рода на сугласник.</p> <p>Датив у функцији логичког субјекта.</p> <p>Вокатив.</p> <p>Изрична реченица у функцији објекта, индиректни и директни говор.</p>
	КЊИЖЕВНОСТ	<p>Оригинални текстови: Кратке фолклорне форме – избор. Народна прича: „Еро и кадија“. Народна анегдота: „Карађорђе и Доситеј“. Ђура Јакшић: „На Липару“ (одломак). Ј. Ј. Змај: „О, погледај звезде јасне“ („Ђулићи“). Бранислав Нушић: „Кирија“ (одломак). Мирослав Антић: „Мали час ботанике“. Иво Андрић „Књига“ (одломак). Данило Киш: „Рани јади“ (одломак „Улица дивљих кестенова“). Градимијр Стојковић: „Хајдук у Београду“ (одломци по избору). Горан Петровић: „Породичне сторије“ (одломак).</p> <p>Конструисани текстови о: Светом Сави Деспоту Стефану Лазаревићу Доситеју Обрадовићу Ксенији Атанасијевић Николи Тесли Јосифу Панчићу Музејима Вука Караџића и Доситеја Обрадовића Народној балади „Женидба Милица Барјактара“.</p>

		<p>Наставници треба додатно да изабери један књижевни текст на матерњем језику ученика за који постоји превод на српски.</p> <p>Наставник бира 7 оригиналних и 3 конструисана текста.</p>
	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА	<p>I. Лично представљање: основне информације о себи – узраст, место становања, средња школа коју похађа.</p> <p>II. Породица и људи у окружењу: подаци о члановима породице и пријатељима.</p> <p>III. Живот у кући: опис животног простора (кућа/стан).</p> <p>IV. Храна и пиће: навике у исхрани.</p> <p>V. Одећа и обућа: одећа и обућа за различите прилике; материјали од којих се прави одећа и обућа.</p> <p>VI. Здравље: болести и лечење.</p> <p>VII. Образовање: нови наставни предмети, учење и оцењивање, професори.</p> <p>VIII. Природа: жива и нежива природа у окружењу; сналажење у простору.</p> <p>IX. Спорт и игре: тимски и индивидуални спортови, познати спортисти.</p> <p>X. Куповина: куповина и начини плаћања.</p> <p>XI. Насаења, саобраћај и јавни објекти: градски и међуградски превоз.</p> <p>XII. Култура, уметност, медији: значајни догађаји и личности из културне прошлости; врсте медија и медијски садржаји; интернет и друштвене мреже.</p> <p>XIII. Комуникативни модели: представљање и упознавање; захваљивање; честитање, извињење; исказивање расположења/нерасположења; предлагање; прихватање/неприхватање предлога.</p>

Кључни појмови садржаја: српски као нематерњи језик, слушање, разумевање, говор, читање, писање.

ПРОГРАМ Б (средњи–напредни ниво стандарда)

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:		
<ul style="list-style-type: none"> – разуме и користи предвиђени лексички фонд; – разуме и користи граматичку материју усвајану у претходним разредима; – правилно употребљава глаголски вид; – у реченици употребљава збирне бројеве и бројне именице изведене суфиксом <i>-ица</i>; – саставља различите типове безличних, обезличених и пасивних реченица; – уочава наглашен слог у вишесложној речи; 	ЈЕЗИК	<p>Око 100–150 нових пунозначних и помоћних речи укључујући и основне појмове из школских предмета.</p> <p>Граматички садржаји из основне школе (понављање и увежбавање на познатој и новој лексици).</p> <p>Презент, перфекат, футур I, императив – систематизација глаголских облика; презент за означавање прошле и будуће радње.</p>

		<p>– исказе сопствени доживљај књижевног дела, уз образложење;</p> <p>– преприча краћи наративни или драмски књижевноуметнички текст;</p> <p>– одабрана књижевна дела предвиђена програмом локализује у основне књижевне контексте (усмена/ ауторска и лирска/епска/ драмска књижевност);</p> <p>– уочи битне поетске елементе у структури књижевноуметничког текста (у складу са индивидуалним могућностима) користећи књижевнотеоријско знање стечено на часовима матерњег језика;</p> <p>– разликује књижевноуметнички текст од неуметничког текста;</p> <p>– изведе закључке на основу прочитаног текста;</p> <p>– разуме садржаје кратких информативних емисија;</p> <p>– иницира дијалог с вршњацима и особама из окружења и активно учествује у њему;</p> <p>– укратко опише своја и туђа осећања, расположења и психофизичка стања;</p> <p>– чита и већим делом разуме краће стручне текстове из области свог интересовања;</p> <p>– пише краће дијалогске текстове ћирилицом или латиницом;</p> <p>– пише кратке континуиране текстове на задату тему у складу са ортографском нормом (ћирилицом и латиницом);</p> <p>– попуњава различите типове образаца.</p>	<p>Глаголски вид – глаголи свршеног и несвршеног вида (промењени акценат: нпр. <i>погледао</i> : <i>погледао</i> или вокал у корену: <i>родити</i> : <i>рађати</i>).</p> <p>Именице које имају неправилну множину (<i>брат, дете</i>; проширење основе, гласовне промене у номинативу множине). Збирни бројеви. Бројне именице изведене суфиксом <i>-ица</i>.</p> <p>Трпни глаголски придев. Именице женског рода на сугласник. Датив у функцији логичког субјекта. Вокатив. Пасивне реченице (рефлексивни пасив и партиципски пасив). Безличне реченице и обезличене реченице.</p>
	КЊИЖЕВНОСТ	<p>Оригинални текстови: Народна прича: „Еро и кадија“.</p> <p>Народна прича: „Свети Сава и сељак без среће“.</p> <p>Народна анегдота: „Карађорђе и Доситеј“.</p> <p>Ђура Јакшић: „На Липару“.</p> <p>Ј. Ј. Змај: „О, погледај звезде јасне“ („Булићи“).</p> <p>Војислав Илић: „Зимско јутро“.</p> <p>Лаза Лазаревић: „Швабица“ (одломак).</p> <p>Бранислав Нушић: „Кирија“ (одломак).</p> <p>Десанка Максимовић: „Пролетња песма“.</p> <p>Иво Андрић „Књига“ (одломак).</p> <p>Данило Киш: „Рани јади“ (одломак „Улица дивљих кестенова“).</p> <p>Горан Петровић: „Породичне сторије“ (одломак).</p> <p>Мирослав Антић: „Мали час ботанике“.</p> <p>Конструисани текстови о: Светом Сави Деспоту Стефану Лазаревићу Доситеју Обрадовићу Музејима Вука Караџића и Доситеја Обрадовића Ксенији Атанасијевић Николи Тесли Јосифу Панчићу Народној балади „Женидба Милића Барјактара“.</p> <p>Наставници треба додатно да изабери један књижевни текст на матерњем језику ученика за који постоји превод на српски.</p> <p>Наставник бира 9 оригиналних и 3 конструисана текста.</p>	
	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА	<p>I. Лично представљање: основне информације о себи – узраст, место становања, средња школа коју похађа.</p> <p>II. Породица и људи у окружењу: подаци о члановима породице и пријатељима.</p>	

		<p>III. Живот у кући: опис животног простора (кућа/стан).</p> <p>IV. Храна и пиће: навике у исхрани.</p> <p>V. Одећа и обућа: одећа и обућа за различите прилике; материјали од којих се прави одећа и обућа.</p> <p>VI. Здравље: болести и лечење.</p> <p>VII. образовање: нови наставни предмети, учење и оцењивање, професори.</p> <p>VIII. Природа: жива и нежива природа у окружењу; снажање у простору.</p> <p>IX. Спорт и игре: тимски и индивидуални спортови, познати спортисти.</p> <p>X. Куповина: куповина и начини плаћања.</p> <p>XI. Насеља, саобраћај и јавни објекти: градски и међуградски превоз.</p> <p>XII. Култура, уметност, медији: значајни догађаји и личности из културне прошлости; врсте медија и медијски садржаји; интернет и друштвене мреже.</p> <p>XIII. Комуникативни модели: представљање и упознавање; захваљивање; честитање, извињење; исказивање расположења/нерасположења; предлагање; прихватање/неприхватање предлога.</p>
--	--	--

Кључни појмови садржаја: српски као нематерњи језик, слушање, разумевање, говор, читање, писање.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Предмет *српски као нематерњи језик* похађају ученици који наставу слушају на неком од језика националних мањина. Међу тим ученицима постоје изразите разлике у степену овладаности српским језиком приликом поласка у школу и у темпу и обиму којим могу напредовати током школовања. Ова разлика условљена је различитим матерњим језицима од којих су једни блиски српском језику (разлика међу њима су такве да не морају ометати комуникацију, или се комуникација може остваривати уз нешто напора и труда) док су други структурно толико различити да, без елементарног познавања једног од њих, комуникација међу говорницима није остварива. Осим тога, на ниво којим ученици реално могу овладати српским језиком утиче и средина у којој живе (претежно хомогена или хетерогена средина).

Имајући ово у виду, за предмет *српски као нематерњи језик* сачињена су два програма. Према постављеном циљу, очекиваним исходима и датим садржајима, први програм (А) примерен је ученицима чији се матерњи језици изразито разликују од српског, живе у претежно хомогеним срединама, имају мало контаката са српским језиком и у школу полазе готово без икаквог предзнања српског језика. Други програм (Б) предвиђен је да се остварује у мешовитим срединама и намењен је ученицима који могу брже и у већем обиму да савладавају српски језик, односно да, у складу с узрастом, достигну виши ниво владања српским језиком.

Састав одељења према језичком предзнању у средњим школама често је веома различит, будући да ученици, након завршетка основне школе, долазе из различитих средина. Стога су диференцијација и индивидуализација наставе од изузетног значаја за напредак сваког појединог ученика у складу с његовим могућностима. Стандарди формулисани на три нивоа у настави овог предмета

треба да добију свој пуни смисао. Наиме, разликовање основног, средњег и напредног нивоа стандарда, наставнику омогућава такву организацију часа која ученицима различитих језичких компетенција обезбеђује индивидуални напредак.

Оба програма за предмет *српски као нематерњи језик* садрже три области: Језик, Књижевност и Језичку културу. Оне су функционално повезане, прожимају се и међусобно допуњују. Стога их треба разумети као делове комплексне целине који, сваки са својим специфичностима, доприносе остваривању исхода овог предмета.

Наставник је обавезан да се упозна са исходима и програмским садржајима претходних циклуса образовања.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује овај дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даље операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе за час који воде ка остваривању исхода прописаних програмом.

На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода (посебно за предметну област књижевност) потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим текстовима. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ЈЕЗИК

Област **Језик** обухвата лексичку и граматичке моделе српског језика. У садржајима и исходима ове области налазе се оквирни број речи и граматички елементи којима ученик треба да овлада у сваком разреду. У овој области програма тежиште је на постепеном усвајању система српског језика почев од 1. разреда основне школе. Језик почиње да се усваја помоћу минималног броја речи употребљених у основним реченичним моделима с јасним комуникативним контекстом. Односно, речи и њихови облици не усвајају се изоловано, већ у реченичном – комуникативном контексту. За продуктивну употребу језика нефункционално је ванконтекстуално учење парадигми (учење самих облика речи).

Усвајање граматике српског језика у почетним фазама на млађем узрасту претежно је несвесно – у разноврсним активностима ученици слушају исказе на српском језику, понављају их и комбинују у одговарајућим познатим и блиским контекстима. У наредним фазама наставник помаже ученицима да уоче језичка правила и почну да их примењују.

Да би ученик овладао одређеним фондом речи и граматичким елементима, неопходно је да их разуме и дуготрајно увежбава. На тај начин стварају се предуслови да их примени у одговарајућој комуникативној ситуацији. Формално познавање граматичких правила не подразумева и способност њихове примене, те је такво знање корисно само уколико помаже бољем разумевању неких правилности система. Односно, савладавање граматичких правила

није само себи циљ. Објашњење граматичких правила, уколико наставник процени да је корисно, треба да буде усклађено с узрастом ученика, његовим когнитивним способностима, предзнањима у матерњем језику и сведено на кључне информације неопходне за примену. Учениково познавање граматичких правила процењује се и оцењује на основу употребе у контексту, без инсистирања на њиховом експлицитном опису.

На нижем нивоу владања језиком (средине у којима се реализује А програм) важно је да се код ученика развије способност разумевања и конструисања исказа који садрже елементе одређене програмом. Притом је у продукцији (састављању и казивању исказа) на овом нивоу битно да значење поруке буде разумљиво, док се граматичка исправност постиже постепено, на том нивоу очекују се типичне грешке изазване интерференцијом и недовољном савладаношћу материје. Грешке нису само знак непознавања градива, већ су управо показатељ да је ученик спреман да се упусти у комуникацију, што наставник треба да подстиче. То не значи да грешке уопште не треба исправљати. Наставник одлучује о томе када ће, на који начин и које грешке исправљати. Ученике треба што више мотивисати да комуникаирају, чиме би се грешке спонтано и постепено редуковале.

Управо су часови из области Језик погодни за усмерено, циљано усвајање појединих сегмената, граматичких елемената српског језика. Током ових часова препоручује се динамичко смењивање различитих активности: различити типови вежби слушања, провера разумевања слушаног, понављање, граматичко и лексичко варирање модела, допуњавање, трансформисање афирмативних у упитне и негиране форме и сл.

Реализација наставе *српског као нематерњег језика* према Б програму подразумева одређено владање српским језиком од почетка школовања, односно могућност бржег напредовања у току школовања. У таквим околностима очекује се мања заступљеност грешака и њихово брже исправљање. Примена Б програма подразумева овладаност садржајима А програма и подизање језичке компетенције на виши ниво, те је настава језика у функцији оспособљавања ученика за правилно комуницирање савременим стандардним српским језиком у складу с језичким и вањјезичким контекстом.

Будући да ученици који похађају наставу *српског као нематерњег језика*, похађају и наставу матерњег језика, сврсисходно је у одговарајућим приликама користити трансфер знања стечених на матерњем језику и о матерњем језику. Настава *српског као нематерњег језика* треба да буде у корелацији с наставом матерњег језика.

Језичка грађа се из разреда у разред постепено проширује и усложњава, она је кумулативна и надовезује се на претходну. Увођење новог елемента подразумева овладаност претходним, што значи да се нова грађа ослања на претходну која се континуирано увежбава. Следећи примери краћих текстова илуструју примену језичке материје поштујући поступност и увођење нових језичких садржаја у сваком разреду у А програму.

Садржаји програма за средњу школу који су дати у области Језик надовезују се на оне који се налазе у програму за основну школу. Они подразумевају обнављање и проширивање лексичког фонда и граматичких елемената српског језика, које је започето у основној школи. Зато је током средње школе од изузетног значаја континуирано понављање и увежбавање оних јединица које су усвајане у претходном периоду, а нови елементи се поступно додају већ познатима. Подразумева се да је наставник добро упознат с програмом за основну школу и уме час да организује тако да се претходно обрађена материја систематски обнавља уз додавање нових елемената.

Следећи примери краћих текстова илуструју примену језичке материје поштујући поступност и увођење нових језичких садржаја у А програму: (презент, перфекат, футур I, императив – систематизација глаголских облика; презент за означавање прошле и будуће радње; глаголски вид – разликовање свршених и несвршених глагола (разликовање именоване од обављене радње), творба перфективних глагола (најфреквентнији префикси); именице које

имају неправилну множину (брат, дете; проширење основе, гласовне промене у номинативу множине); именице женског рода на сугласник; датив у функцији логичког субјекта; вокатив; изрична реченица у функцији објекта, индиректни и директни говор): *Ове године јесен је топла и сунчана. Само су ноћи хладне. Прошле суботе сам с браћом ишао на пецање. Пецали смо три сата, али ништа нисмо упецали. Понели смо сендвиче. Јели смо их цео дан и на крају све појели. Пецање ми се свиђа јер смо у природи и дружимо се. Предложити да и ове суботе идемо. „Иване, хоћеш ли да идемо на пецање у суботу?“*

КЊИЖЕВНОСТ

Програм наставе и учења А предмета *српски као нематерњи језик* намењен је хомогеној средини, ученицима који веома ретко имају контаката с говорницима чији је матерњи језик српски. Познавање језика је на основном нивоу, комуникација на српском језику се теже остварује, граматички модели су неувежбани пошто немају често прилике да користе српски језик, њихов речник не садржи велики број речи, речи веома лако из активног фонда прелазе у пасивни и буду заборављене, лексика се усваја спорије него код ученика хетерогене средине, грешке се често појављују у толиком обиму да ометају разумевање реченице; из ових разлога би акценат требало да буде на лексици и језичким моделима који ће им обезбедити темељ за једноставну комуникацију на српском језику, уз проширивање садржаја, примерено захтевима средњошколских програма. Настава се, притом, усклађује са исходима учења, одређеним за сваки разред и везаним за стандарде ученичких постигнућа за крај трећег образовног циклуса *српског као нематерњег језика*.

У првом разреду понуђено је једанаест оригиналних и осам конструисаних текстова (што представља новину). Наставник бира седам оригиналних текстова за А ниво и три конструисана текста јер програм предвиђа да се обради укупно десет текстова. Наставник одлучује који текстови највише одговарају ученицима. Основни критеријум за избор текстова је ниво познавања језика ученика. Поред (у просеку) десет текстова, наставник по слободном избору уводи још један текст, водећи рачуна о нивоу познавања језика и интересовањима ученика. У гимназијама наставници додатно треба да изаберу један књижевни текст на матерњем језику ученика за који постоји превод на српски. У средњим стручним школама наставници треба додатно да изаберу један текст на српском језику са стручном терминологијом.

Област програма Књижевност доприноси постизању комуникативне функције језика. Основна функција књижевноуметничких, конструисаних и адаптираних текстова, поред оспособљавања ученика за комуникативну употребу језика, јесте и упознавање ученика са културом, историјом и традицијом српског народа, као и с књижевним делима значајним за српску књижевност.

Функције текстова у А програму су разноврсне:

– усвајање лексике одређеног тематског круга потребне за свакодневну комуникацију;

– читање, односно слушање текста у функцији увежбавања разумевања говорног и писаног језика, увежбава се читање у себи и читање с разумевањем;

– задаци у вези с текстом развијају умеће разумевања текста, увежбава се вештина састављања реченица које садрже познату лексику, уз увежбавање језичких модела; приликом говорних и писаних вежби толеришу се грешке које не ометају разумевање;

– одговори на питања (усмено и писмено) помажу ученику да развије механизме састављања реченица на српском језику, односно излагање на српском језику уз видно присуство грешака – упутно је да наставник врши корекције указујући на правилне облике;

– репродукција и тумачење текста развија способност употребе језика – ученик треба да се изрази користећи више реченица, да формира и развија говорне способности.

Књижевноуметнички, адаптирани и конструисани текстови погодни су за тумачење, при чему се узимају у обзир узраст и предзнања ученика и састав одељења. Текстови су уједно и полазна основа за увежбавање нових речи и израза, језичких модела,

читања, писања, говора; стога три часа намењена једном тексту представљају истовремено и обраду и увежбавање градива.

Рад на тексту обухвата:

1. Семантизацију непознатих речи: семантизација може да се изведе помоћу ученицима познатих синонима, визуелним приказивањем речи, постављањем речи у контрастне парове (*мали-велики*), описивањем речи једноставним реченицама (наставник мора да води рачуна да реченица којом описује непознату реч садржи ученицима познате речи). Превод је оправдан само у случају када не постоје друга средства за објашњење значења речи. Препоручује се употреба речника на часу, као и у фази припреме за час.

2. Слушање или читање текста: саветује се да наставник први пут прочита текст – на овај начин ученици чују правилан изговор речи. Препоручује се употреба аудио-визуелних средстава.

3. Контекстуализација нове лексике: неопходно је да ученици нове речи поставе у реченични контекст како би се лексика увежбавала паралелно с конструисањем реченица. Реченице треба да буду једноставне да би се избегао велики број грешака које неминовно настају у сложенијим конструкцијама. Уколико реченица садржи превише грешака, постаје неразумљива слушаоцу. Контекстуализација нових речи је битан елемент функционалне употребе језика пошто наводи ученика да саставља реченице и активира речнички фонд и језичке моделе.

4. Питања у вези с текстом: процес разумевања текста има више етапа, тек када се нова лексика усвоји и примени у реченицама може да се пређе на ниво разумевања текста. Ниво на којем је ученик разумео текст може да се утврди постављањем питања у вези с текстом. Питања треба да се заснивају на лексици коју су раније усвојили уз употребу нових речи обрађених у тексту. Значајно је да се примарно увежбава говор, а затим и писање.

5. Питања поводом текста (усмено и у писаној форми): ученици увежбавају и остварују комуникацију на српском језику засновану на познатој лексици. Питања треба да буду у складу с лексичким фондом којим ученици располажу. Ово је следећи ниво у процесу усвајања језичких вештина чији је циљ навођење ученика да остваре комуникацију на српском језику. Овај циљ је често веома тешко постићи код ученика хомогене средине, али је неопходно навести ученика да у говору, а затим и у писменој форми употреби одређене речи или изразе на српском језику.

6. Разговор о тексту: у овом делу се могу остварити елементи књижевности у предмету Српски као нематерњи језик у А програму. У складу са лексиком којом ученици располажу разговор се заснива на препознавању главних ликова, активностима које се везују уз њих, истицању особина ликова из текста, аргументовању свог мишљења о делу. Као део процеса увођења ученика у употребу језика упутно је да се изведе драматизација текста чији је циљ навођење ученика да састављају реченице потребне у говорним ситуацијама, као и заузимање ставова и изражавања осећања према ликовима који се јављају у књижевноуметничком делу. Наставник поступа тако што организује наставу према исходима који треба остварити.

7. Компаративни приступ: наставник планира укључивање текстова матерњег језика који се пореде са предложеним делима српске књижевности (уколико је то могуће) и с примерима везаним за филм, позоришну представу, различите аудио-визуелне записе; у обраду књижевног дела укључује и садржаје из ликовне и музичке културе, стрип и различите врсте игара (осмосмерке, ребуси, укрштене речи, асоцијације...).

Приликом уочавања битних поетских елемената у структури књижевноуметничког текста, наставник се труди да код ученика (у складу са њиховим могућностима) актуелизује трансфер знања из матерњег језика: основне облике приповедања (нарација, дескрипција, дијалог); сиже и фабулу, функцију песничке слике; улогу језичкостилских средстава и друге основне поетичке одлике текста.

8. Обликовање кратког текста и његово тумачење, усмено или у писаној форми, на основу обрађеног текста: покушај самосталног састављања текста представља виши ниво у остваривању комуникативне функције језика. Ученици развијају механизам употребе језичке грађе и језичких модела, умеће састављања

кохерентног текста. Процес се односи и на говорни и на писани текст.

ПРОГРАМ Б

У програму Б, читајући и тумачећи књижевноуметничка дела и изабране одломке најзначајнијих српских писаца, ученици ће имати прилику да се упознају са српском културном баштином и тако боље разумеју сличности и разлике које постоје између културе народа којем припадају и културе народа чији језик уче. Књижевноуметнички текстови у настави *српског као нематерњег језика* имају вишеструку функцију. Они истовремено представљају извор нове лексике и полазну основу за даљи рад – разговоре, читање, интерпретацију, различите врсте говорних и писмених вежби и друге активности.

У области програма Књижевност наведени су текстови усклађени са узрасним карактеристикама и језичким могућностима ученика. Дати предлог дела наставник ће прилагођавати потребама својих ученика. Настава се, притом, усклађује са исходима учења одређеним за сваки разред и везаним за стандарде ученичких постигнућа за крај трећег образовног циклуса *српског као нематерњег језика*.

У првом разреду понуђено је једанаест оригиналних и осам конструисаних текстова (што представља новину). Наставник бира девет оригиналних текстова за Б ниво и три конструисана текста јер програм предвиђа да се обради укупно десет текстова, те одлучује који текстови највише одговарају ученицима. Основни критеријум за избор текстова је ниво познавања језика ученика. Поред (у просеку) десет текстова, наставник по слободном избору уводи још један текст, водећи рачуна о нивоу познавања језика и интересовањима ученика. У гимназијама наставници додатно треба да изаберу један књижевни текст на матерњем језику ученика за који постоји превод на српски. У средњим стручним школама наставници треба додатно да изаберу један текст на српском језику са стручном терминологијом.

За ученике који *српски као нематерњи језик* буду савлађивали по програму који је намењен онима који уче и живе у хетерогеним језичким срединама или им је матерњи језик један од словенских језика, предложени су аутентични књижевноуметнички текстови или одломци из њих. Ипак, постоје значајне разлике између ученика који живе у хетерогеној средини, а чији је матерњи језик несловенски, и ученика чији је матерњи језик словенски. Ове разлике је неопходно узети у обзир приликом избора текстова за обраду и израде уџбеника. Стога се препоручује ауторима уџбеника и наставницима да нека од предложених дела адаптирају, скрате и прилагоде језичком знању и могућностима ученика чији је матерњи језик несловенски, а у томе ће им помоћи и знатан број предложених конструисаних текстова. Наставници, који раде с ученицима чији матерњи језик припада групи словенских језика, могу се опредељивати за аутентична дела.

Бављење књижевноуметничким текстом подразумева различите методичке поступке који ће бити усмерени на његово што боље разумевање и тумачење. Рад на тексту састоји се из неколико етапа: уводног разговора са семантизацијом мање познатих речи и израза (ова етапа је посебно важна за ученике чији језик није словенски); просторне и временске локализације текста; изражајног читања; кратке провере уметничког доживљаја и разумевања текста; разговора о тексту и његовог тумачења (различитих аналитичко-синтетичких поступака којима ће се откривати естетске вредности дела, важне појединости у њему и места са посебном експресивношћу); повезивања дела са личним доживљајима и искуствима ученика. Свака од наведених етапа зависи од природе текста као и од предзнања и могућности ученика.

Уводни разговор и семантизација мање познатих речи и израза биће за неке ученике од изузетне важности за разумевање дела и стога им је потребно посветити посебну пажњу. О избору речи за семантизацију одлучује наставник уважавајући предзнања својих ученика. Лексику је најбоље семантизовати током уводног разговора и пре првог читања текста како би се обезбедило разумевање садржаја текста након првог читања. Речи се могу семантизовати

на различите начине – визуелним наставним средствима, демонстрацијом, посредством синонима и антонима, различитим описним дефиницијима и, уколико је то неопходно, реч се може и превести на матерњи језик ученика. Није потребно да све речи које се семантизују уђу у активан лексички фонд ученика, поједине могу остати у пасивном фонду. Лексика за коју се процени да треба да уђе у активан лексички фонд ученика, треба да буде заступљена током разговора о тексту и његове интерпретације, а корисно је осмислити и различите лексичке вежбе које ће допринети остваривању овог циља. Ученике овог узраста треба уводити и у коришћење речника јер је оно саставни део читања. Важно је да се служе и двојезичним и једнојезичним речницима и да овладају техником проналажења речи и значења које реч остварује у датом контексту. Речници представљају велику помоћ за читање и разумевање текстова различитих жанрова, нарочито су корисни приликом самосталног читања.

Многи текстови, посебно одломци из обимнијих књижевних дела, захтеваће и локализацију како би били правилно схваћени и доживљени. Локализација ће у неким случајевима подразумевати препричавање садржаја који претходе одломку који се обрађује или, на пример, давање података о аутору. Некад ће бити неопходно дело сместити у просторне и временске оквире и протумачити друштвене, историјске и друге околности у којима се радња одвија.

Читање текста је од велике важности за његово разумевање и доживљавање. У настави књижевности јављају се различити облици читања. Разумевање, доживљавање и тумачење текста условљено је квалитетом читања. Важно је да прво интерпретативно читање текста обави наставник или да ученици послушају квалитетан звучни запис. Овако ће се обезбедити правилно разумевање и бољи уметнички доживљај текста. Многа дела захтеваће једно или више поновљених читања наглас или у себи усмерених ка одређеном циљу. Потребно је да ученици овладају техникама гласног читања и читања у себи. Читање у себи може бити у функцији бољег разумевања текста и оно увек треба да буде усмерено од стране наставника и истраживачко. Ученици ће, читајући у себи, пронаћи у тексту различите информације којима ће поткрепљивати и своје мишљење и ставове, увежбаваће брзо читање и оспособљаваће се за самостално учење. Циљ читања наглас јесте овладање техником читања и савлађивање важних чинилаца гласног читања (изговора и интонације речи и реченице, јачине гласа, пауза). Овим путем ученици се постепено уводе у изражајно читање. Оно се увежбава на пажљиво одабраним епским, лирским и драмским текстовима. Изражајно читање увежбава се на претходно обрађеним текстовима, плански и уз добру припрему. Наставник треба да оспособи ученике да ускладе јачину гласа, интонацију, ритам, темпо, паузе са природом и садржином текста како би изражајно читање било што успешније.

Један од важних облика рада јесте учење напамет и изражајно казивање кратких одломака из одабраних књижевноуметничких текстова у стиху и прози (лирских песама, одломака из прозних и драмских текстова). Ученике треба постепено водити од гласног читања ка изражајном читању и казивању напамет научених одломака.

Тумачење текста умногоме ће зависити од средине у којој се настава реализује, предзнања ученика и њиховог матерњег језика. Са ученицима који савлађују програм за средњи ниво, тумачење текста имаће више обележја разговора о важним појединостима у њему – догађајима, ликовима, месту и времену одвијања радње. Разговори о тексту треба да обезбеде правилно разумевање догађаја, учачавање веза између догађаја и ликова, тумачење поступака главних јунака и њихових особина. Без обзира на то што за ове разговоре није нужно да ученици знају стручну терминологију (основни мотив, епитет, описна лирска песма), они се не смеју свести на пуко препричавање садржаја текста. Разговор о тексту наставник треба да води тако да омогући ученицима да у њему испоље што већу креативност, да им поставља проблемске задатке, наводи их да размишљају о узрочно-последичним везама у делу, подстиче их да слободно маштају и износе своје утиске о уметничким сликама у делу.

Са напреднијим ученицима наставник може остварити комплекснију анализу и интерпретацију дела током које ће ученици изводити сложеније закључке о догађајима и ликовима, откривати експресивна места у делу и износити своје утиске о њима служећи се основном терминологијом теорије књижевности. Предлаже се аналитичко-синтетички и компаративни приступ, увођење драматизације, игре и стрипа у наставу. У настави *српског као нематерњег језика* наставник треба да се ослања на књижевнотеоријска знања које су ученици стекли на свом матерњем језику и да их активира кад год је то могуће. Тако, на пример, приликом обраде књижевних дела и одломака, треба рачунати на то да су ученици у матерњем језику усвојили основне књижевнотеоријске појмове: тема, мотив, главни лик и др. У складу са Општим стандардима постигнућа за *српски као нематерњи језик*, познавање терминологије из теорије књижевности очекује се само од ученика напредног нивоа. Они ће, на примерима изабраних дела и одломака из српске књижевности, проширивати сазнања која су стекли на свом матерњем језику и обогатити их новом примерима.

Након разговора о садржају дела и његове интерпретације, потребно је са ученицима разговарати и о личним доживљајима који су изазвани делом – подстицати их да доводе у везу дело са својим личним искуствима, допустити им да постављају питања, створити у учионици услове у којима ће се развијати дијалог и дискусија.

Веома је важно да ученици активно учествују у свим етапама рада, да износе своја осећања, запажања, мишљења, закључке и да их образлажу. Ученичке активности не смеју бити ограничене само на рад на часу. У обраду текста ученике треба уводити задовољавањем различитих припремних задатка, које ће они решавати код куће. Након обраде текста важно је да ученици стечена знања функционално примењују у даљем раду – приликом израде домаћих задатака, самосталног читања и усвајања знања из других наставних предмета. Наставнику и ученицима ће стечена знања и вештине бити драгоцене за интерпретацију нових књижевних дела.

Кад год је то могуће, наставу књижевности потребно је повезивати са наставом језика, успостављати унутарпредметну и међупредметну корелацију. Она ће допринети свестранијем сагледавању садржаја, а ученици ће стећи квалитетнија и трајнија знања.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Реализација наставних садржаја *српског као нематерњег језика* подразумева континуитет у богаћењу ученичке језичке културе. То је једна од примарних методичких обавеза наставника. Наставник треба да процени способности сваког ученика за одговарајући ниво комуникативне компетенције и у складу са тим прилагоди језички материјал. Ово треба да доведе до функционалне употребе језика у настави, али и у свим осталим животним околностима, у школи и ван ње, где је ваљано језичко комуницирање услов за потпуно споразумевање. Језичка комуникација подразумева владање рецептивним и продуктивним језичким вештинама, а то су: слушање, читање, писање и говорење. Основно обележје савременог методичког приступа настави језика и језичке културе јесте развијање ученичких способности у све четири активности упоредо и њихово прилагођавање когнитивним способностима и језичком окружењу ученика. Исходи у области Језичка култура конципирани су тако да, с једне стране, обезбеде остваривање минимума језичких компетенција, али и да, с друге стране, не ограниче ученике који су у могућности да остваре већи напредак. Због специфичности ове наставе, предвиђене исходе (пре свега када су у питању хомогене језичке средине) потребно је остваривати кроз језичке активности (компетенције) које су, с методичког аспекта, сличније настави страног него матерњег језика.

Слушање је прва језичка активност с којом се ученици сусрећу у настави *српског као нематерњег језика*. Она омогућава ученику да упозна мелодију језика, а затим и његов гласовни систем, интонацију речи и реченице. Коначни циљ слушања треба да буде разумевање, као предуслов за вербалну продукцију, односно – комуникацију.

Говорење је најсложенија језичка вештина, која подразумева владање свим елементима језика (фонетско-фонолошким,

морфолошким, синтаксичким и лексичким). Говорење се најчешће реализује у дијалогској форми, те према томе подразумева разумевање (саговорника). Поред тога, говорење је вештина која захтева одређену брзину и правремену реакцију. Као продуктивна вештина, заједно са писањем, омогућава ученику да се изрази на српском језику, постави питање, интерпретира неки садржај и учествује у комуникацији са другима.

Читање је језичка активност која подразумева познавање граfiјског система језика (слова), њихове гласовне реализације, повезивање гласова у речи и спајање речи у реченицу, уз поштовање одговарајућих ритмичких и прозодијских правила. Циљ читања мора да буде разумевање прочитаног јер само тако оно представља језичку компетенцију, а не пуку вербализацију словних карактера.

Писање је продуктивна језичка вештина која подразумева исказивање језичког садржаја писаним путем, употребом одговарајућих словних карактера и поштовањем правописних правила. Посебну пажњу потребно је посветити графемама за које не постоје еквиваленти у матерњим језицима ученика. Такође је важно обратити пажњу на правила фонетског правописа (писање личних имена страног порекла итд.). Поред тога, српски језик има два писма – ћирилицу и латиницу, а ученик, још у првом циклусу образовања, треба да усвоји оба. Циљ писања је језичко изражавање писаним путем, те, према томе, подразумева разумевање.

Ове четири вештине су кроз исходе вертикално повезане тако да јасно описују градицију постигнућа ученика од 1. до 4. разреда средње школе у области Језичка култура.

Тематски садржаји су истоветни у оба програма јер се ради о темама које су важне за свакодневну и професионалну комуникацију ученика. Међутим, исходи у овој области разликују се у зависности од језичке компетенције и варијанте програма по којем су ученици усвајали српски као нематерњи језик. Очекује се да ће ученици који су на Б нивоу бити у стању да у оквиру одређене тематске јединице остваре знатно богатији и сложенији исказ него ученици на А нивоу.

Садржаји по темама представљају лексичко-семантички оквир унутар кога се функционално реализују језички садржаји. Тематске јединице презентују реалне, свакодневне околности у којима се остварује комуникација. Подразумева се понављање садржаја неких тематских јединица (породица и људи у окружењу, образовање, храна и пиће, одећа и обућа итд.). Тематске јединице се надовезују на оне које су наведене у програмима за основну школу. За сваку тематску јединицу предложене су тематске групе које треба да се попуне одговарајућом новом лексиком, у оквиру препорученог броја нових речи уз понављање претходно усвојене.

На пример у првој тематској јединици, *Лично представљање*, у садржају оба програма предвиђено је да ученици у првом разреду могу да дају основне информације о себи (име и презиме, датум и место рођења, адресу становања и телефонски број, омиљене личне активности, национална или етничка припадност, назив и врста школе коју похађа и да срачи кратку биографију). У сваком следећем разреду ова тематска јединица се проширује новом лексиком и новим комуникативним ситуацијама. У следећим разредима очекује се да ученици умеју да опишу свој физички изглед, наведу лична интересовања, своје карактерне и емотивне особине и да на крају средње школе умеју да саставе биографију у форми CV-ја (за потребе запослења и даљег школовања).

Оваква хоризонтална врста градиције примењена је у свим тематским јединицама.

Избор лексике је делимично условљен садржајем из области Језик и Књижевност, али зависи и од процене наставника о потребности одговарајућих лексема и њихове фреквенности, ради постизања информативности и природности у комуникацији. Многе речи нису везане само за једну тематску јединицу већ се преклапају и повезују у нове семантичке низове, што наставник треба да подстиче добро осмишљеним говорним и писменим вежбама. Веома је важно да се већ усвојена лексика задржи у активном лексичком фонду ученика, а да пасивна лексика постепено прелази у активну, што се постиже континуираном употребом кроз све четири језичке вештине.

Поред селективног приступа лексички, треба водити рачуна и о броју лексема које се усвајају у једној наставној јединици. На једном часу не би требало уводити више од пет нових речи, чије значење ће се објаснити и провежбати у типичним реализацијама унутар реченице (контекстуализација лексике). Најефикасније би било да за нову реч сваки ученик осмисли (минимални) контекст, односно реченицу. На овај начин наставник има увид у учениково разумевање значења речи, поред нових садржаја подстиче употребу и раније стечених знања из лексике и граматике, а ученици стичу самопоуздање јер могу да изговоре или напишу реченице на српском језику.

Поред датих тематских јединица, у прва четири разреда основне школе наводи се и нетематизована лексика која је потребна за комуникацију, независно од теме. У свакодневной комуникацији велики значај имају устаљене комуникативне форме којима ученици постепено и континуирано треба да овладавају од првог разреда средње школе. Оне су издвојене у посебну област језичке културе и усклађене су потребама и узрастом ученика. Тако у првом разреду ученици усвајају моделе за поздрављање и представљање, затим се даље усвајају модели за честитање, захваљивање, исказивање жеље, молбе итд. до најсложенијих модела као што су давање савета, изражавање саосећања; убеђивање саговорника; слагање/неслагање с мишљењем саговорника; вредновање и образлагање.

Функционално и економично повезивање подобласти предмета *српски као нематерњи језик* (Језик, Књижевност и Језичка култура) омогућава савладавање њихових садржаја и остваривање предвиђених исхода на природан и спонтан начин, чинећи да једни садржаји произлазе из других, допуњују се и преклапају. На одабраним деловима књижевноуметничких, неуметничких и конструисаних текстова могу се развијати различите комуникативне вештине; говорним вежбама се дефинишу смернице за израду писмених састава; креативне активности у настави доприносе развоју усменог и писменог изражавања, читање с разумевањем утиче на богаћење лексике и флуентност говора, итд. Усклађеност исхода с језичким компетенцијама омогућава наставнику не само кумулативно праћење напретка сваког ученика него и уочавање проблема у развијању појединих компетенција, што умногоме олакшава процес наставе и учења језика.

Обавезан је један писмени задатак у току школске године (у другом полугодишту).

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

На почетку процеса учења, односно на почетку школске године, неопходно је спровести дијагностичко вредновање језичких компетенција ученика. Ово је изузетно важан задатак наставника, будући да постоје велике разлике у владању српским језиком ученика једног одељења. Дијагностичко оцењивање се може реализовати помоћу иницијалног тестирања које служи да се установе вештине, способности, интересовања, искуства, ниво постигнућа или потешкоће појединачног ученика или читавог одељења. Иницијално тестирање осмишљава наставник на основу исхода и садржаја програма из претходних разреда. На основу тога могуће је ефикасно планирати и организовати процес учења и индивидуализовати приступ учењу.

Поред стандардног, сумативног вредновања које још увек доминира у нашем систему образовања (процењује знање ученика на крају једне програмске целине и спроводи се стандардизованим мерним инструментима – писменим и усменим проверама знања, сесејима, тестовима, што за последицу има кампањско учење оријентисано на оцену), савремени приступ настави претпоставља формативно вредновање – процену знања **током** савладавања програма и стицања одговарајуће компетенције. Резултат оваквог вредновања даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе које компетенције су добро савладане, а које не (нпр. ученик задовољавајуће разуме прочитани текст, али слабо разуме говорени текст: задовољавајуће пише у складу са правилима, али у говору не поштује правила конгруенције итд.), као и о ефикасности одговарајућих метода које је наставник применио за остваривање

циља. Формативно мерење подразумева прикупљање података о ученичким постигнућима, а најчешће технике су: реализација практичних задатака, посматрање и бележење ученикових активности током наставе, непосредна комуникација између ученика и наставника, регистар за сваког ученика (мапа напредовања) итд. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказана и сумативно – бројчаном оценом. Оваква оцена има смисла ако су у њој садржана сва постигнућа ученика, редовно праћена и објективно и професионално бележена.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасним и ефективним требало би унапредити.

Вредновање треба да буде засновано на индивидуалном напредовању ученика узимајући у обзир могућности и способности ученика. При оцењивању пажња треба да буде усмерена на ниво развоја репродуктивних способности ученика, обим проширивања лексичког фонда, ниво смањивања интерференцијских грешака у писаној и усменој форми. Треба имати у виду ниво познавања језика: ученици хомогене средине спорадично остварују директан контакт са говорницима којима је српски матерњи језик, са српским језиком се срећу само на часовима српског као нематерњег језика. Резултат је да ученици српски језик користе на елементарном нивоу. Језичке моделе усвајају спорије, граматичке категорије користе уз много грешака, имају проблема при слушању, односно разумевању српског језика чак и у случајевима када су им све речи говорног текста познат.

ПРВИ СТРАНИ ЈЕЗИК

Циљ учења *страног језика* је да ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и унапређивањем стратегија учења страног језика развије комуникативну компетенцију, оспособи се за писмену и усмену комуникацију, интеркултурално разумевање и професионални развој.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Ученик влада језичким вештинама и знањима која му омогућавају да на страном језику разуме текстове које слуша или чита у приватном, јавном, образовном или професионалном контексту; комуницира писмено или усмено у формалним и неформалним ситуацијама.

Посредујући у усменој или писаној комуникацији, ученик преноси поруке са страног на матерњи (први) језик и обрнуто. Владане страним језиком ученику омогућава стицање знања из различитих области која примењује у свакодневном животу, образовању и раду. Учењем страног језика ученик развија креативност, критичко мишљење, вештине комуникације, самосталност и сарадњу, уважавање различитости култура и културу дијалога.

Основни ниво

Ученик користи страни језик у мери која му помаже да разуме садржај усмене поруке и кратке једноставне информације у вези са личним интересовањем и познатим областима и активношћима. Учествоје у уобичајеном, свакодневном разговору, чита и проналази жељену информацију у текстовима са темом од непосредног личног интереса. Пише о различитим аспектима из непосредног окружења и ради сопствених потреба.

Средњи ниво

Ученик користи страни језик да разуме суштину текста или да учествује у разговору или дискусији (нпр. школа, забава,

спорт); сналази се у не/предвидивим ситуацијама када му је неопходно да користи страни језик и/или да у кратком усменом излагању оствари свој интерес. Пише о властитом искуству, описује своје утиске, планове и очекивања.

Напредни ниво

Ученик користи страни језик да активно учествује у усменој комуникацији; да прати дужа и сложенија излагања или дискусије о конкретним или апстрактним темама из познатих општих или стручних тематских области, као и да објашњава своје ставове и/или образлаже различите предлоге. Чита и пише текстове о широком спектру тема у складу са општим и властитим интересовањима.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Рецепција (слушање и читање)

Основни ниво

Ученик разуме уобичајене изразе и схвата општи смисао свакодневне комуникације изговорене споро и разговетно. Користећи основно лингвистичко знање, чита краће текстове написане стандардним језиком, разноврсног садржаја из свакодневног живота и/или блиских области или струке, у којима преовлађују фреквентне речи и изрази.

Средњи ниво

Ученик разуме основне елементе разговетног говора у свакодневним ситуацијама и једноставна излагања и презентације из блиских области изговорене стандардним језиком и релативно споро. У тексту, из домена личног интересовања и делатности, у коме преовлађују сложене језичке структуре, ученик разуме општи смисао и допунске информације, користећи различите технике/врсте читања.

Напредни ниво

Ученик разуме суштину и детаље опширнијих излагања или разговора у којима се користи стандардни језик, мења ритам, стил и тон разговора, а у вези са садржајима из ширег интересовања ученика. Ученик разуме дуже текстове различитог садржаја (нпр. адаптирана или оригинална прозна књижевна дела, актуелни новински чланци и извештаји); брзину и технику читања подешава према тексту који чита.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Продукција (говор и писање)

Основни ниво

Ученик у свакодневним ситуацијама пише или даје усмена упутства, писмено или усмено размењује информације у уобичајеним општим и блиским темама. Користећи једноставне изразе, фразе и језичке структуре, пише кратке забелешке, поруке и писма, и/или према моделу пише једноставне текстове нпр. описе особа и догађаја из познатих области.

Средњи ниво

Ученик без припреме започиње и води разговор, износи усмено или писмено мишљење о темама из домена личног интересовања, образовања, културе и сл. Користећи разноврсне језичке структуре, шири фонд речи и изреча, ученик усмено или писмено извештава, излаже и/или према упутству пише компактни текст поштујући правописну норму и основна правила организације текста.

Напредни ниво

Ученик са сигурношћу, течно и спонтано, учествује у усменој или писменој комуникацији, говори, извештава, преводи и/или самостално пише текстове о темама и садржајима из ширег круга интересовања; користећи информације и аргументе из различитих извора, износи ставове и преноси мишљење, размењује, проверава и потврђује информације. Ученик према потреби води формалну или неформалну преписку, доследно примењујући правописну норму, језичка правила и правила организације текста.

ОБЛАСТ/ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:
РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА	<ul style="list-style-type: none"> – адекватно реагује на усмене поруке у вези са активностима у образовном контексту; – разуме основну поруку крајних излагања о познатим темама у којима се користи стандардни језик и разговетан изговор; – разуме информације о релативно познатим и блиским садржајима и једноставна упутства у приватном, јавном и образовном контексту; – разуме општи смисао информативних радијских и телевизијских емисија о блиским темама, у којима се користи стандардни говор и разговетан изговор; – разуме основне елементе радње у серијама и филмовима у којима се обрађују релативно блиске теме, ослањајући се и на визуелне елементе; – разуме суштину исказа (са)говорника који разговарају о блиским темама, уз евентуална понављања и појашњавања; – изводи закључке после слушања непознатог текста у вези са врстом текста, бројем саговорника, њиховим међусобним односима и намерама, као и у вези са општим садржајем; – ослањајући се на општа знања, искуства и контекст поруке, увиђа значење њених непознатих елемената; памти и контекстуализује битне елементе поруке.
РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА	<ul style="list-style-type: none"> – разликује најчесталије врсте текстова, познајући њихове основне карактеристике, сврху и улогу; – разуме краће текстове о конкретним темама из свакодневног живота, као и језички прилагођене и адаптиране текстове утемељене на чињеницама, везане за домене општих интересовања; – разуме осећања, жеље, потребе исказане у краћим текстовима; – разуме једноставна упутства и саветодавне текстове, обавештења и упозорења на јавним местима; – разуме краће литерарне форме у којима доминира конкретна, фреквентна и позната лексика (конкретна поезија, кратке приче, анегдоте, скечеве, стрипови); – проналази, издваја и разуме у информативном тексту о познатој теми основну поруку и суштинске информације; – идентификује и разуме релевантне информације у писаним прототипским документима (писмима, проспектима) и другим нефункционалним текстовима (новинским вестима, репортажама и огласима); – препознаје основну аргументацију у једноставнијим текстовима (нпр. новинским колумнама или писмима читалаца, као и другим врстама коментара); – наслуђује значење непознатих речи на основу контекста.
УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ	<ul style="list-style-type: none"> – учествује у краћим дијалозима, размењује информације и мишљење са саговорником о блиским темама и интересовањима; – користи циљни језик као језик комуникације у образовном контексту, прилагођавајући свој говор комуникативној ситуацији, у временском трајању од два до три минута; – описује себе и своје окружење, догађаје у садашњости, прошлости и будућности у свом окружењу и изван њега; – изражава своје утиске и осећања и образлаже мишљење и ставове у вези са блиским темама; – описује догађаје и саопштава садржај неке књиге или филма, износећи своје утиске и мишљења; – излаже унапред припремљену краћу презентацију на одређену тему (из домена личног интересовања); – указује на значај одређених исказа и делова исказа пригодном гестикулацијом и мимиком или наглашавањем и интонацијом.

ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ	<ul style="list-style-type: none"> – пише на разложан и једноставан начин о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; – описује особе и догађаје поштујући правила кохерентности (обима 100–120 речи); – описује утиске, мишљења и осећања (обима 80–100 речи); – пише белешке, поруке и лична писма да би тражио или пренео релевантне информације; – резимира прочитани/преслушани текст о блиским темама и износи сопствено мишљење о њему; – попуњава формуларе, упитнике и различите обрасце у личном и образовном домену; – пише краћа формална писма (писма читалаца, пријаве за праксе, стипендије или омладинске послове); – пише електронске поруке, СМС поруке, учествује у дискусијама на блогу.
СОЦИОКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА	<ul style="list-style-type: none"> – препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, правила понашања, свакодневне навике, сличности и разлике у култури своје земље и земаља чији језик учи; – препознаје и разуме најчешће присутне културне моделе свакодневног живота земље и земаља чији језик учи; – препознаје и адекватно користи најфреквентније стилове и регистре у вези са елементима страног језика који учи, али и из осталих области школских знања и животних искустава; – препознаје различите стилове комуникације и најфреквентнија пратећа паравербална и невербална средства (степен формалности, љубазности, као и паравербална средства: гест, мимика, просторни односи међу говорницима, итд.); – користи знање страног језика у различитим видовима реалне комуникације (електронске поруке, СМС поруке, дискусије на блогу или форуму, друштвене мреже); – користи савремене видове комуникације у откривању културе земаља чији језик учи.
МЕДИЈАЦИЈА	<ul style="list-style-type: none"> – преноси суштину поруке са матерњег на страни језик/са страног на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено; – резимира садржај краћег текста, аудио или визуелног записа и краће интеракције; – преноси садржај писаног или усменог текста, прилагођавајући га саговорнику; – користи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа које се јављају, на пример: преводи или преноси садржај уз употребу описа, парафраза и сл.; – преводи на матерњи језик садржај краћег текста о познатим темама.

Кључни појмови садржаја: читање, слушање, писање, говор, знање о језику, медијација, интеркултурност

ВЕЗА ОБРАЗОВНИХ СТАНДАРДА И ИСХОДА ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Стандарди образовних постигнућа достижу се **на крају општег средњег образовања**. Исти стандард (или његов део) активираће се више пута током школске године, односно до краја средњег образовања, сваки пут уз другу наставну јединицу. Такво поступање осигурава досезање све вишег и вишег нивоа појединачних ученичких постигнућа, а ученичка знања, вештине и способности се непрестано сагледавају из нових углова, утврђују, проширују и систематизују.

С обзиром на сложеност предмета **Страни језик** и области унутар предмета, неопходно је поступно остваривати све стандарде кроз све четири године средњошколског образовања, али поједини стандарди се могу видети и као конкретније повезани са одређеним исходом.

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	СТАНДАРДИ		
<p>– адекватно реагује на усмене поруке у вези са активностима у образовном контексту;</p> <p>– разуме основну поруку краћих излагања о познатим темама у којима се користи стандардни језик и разговоран изговор;</p> <p>– разуме информације о релативно познатим и блиским садржајима и једноставна упутства у приватном, јавном и образовном контексту;</p> <p>– разуме општи смисао информативних радијских и телевизијских емисија о блиским темама, у којима се користи стандардни говор и разговоран изговор;</p> <p>– разуме основне елементе радње у серијама и филмовима у којима се обрађују релативно блиске теме, ослањајући се и на визуелне елементе;</p> <p>– разуме суштину исказа (са)говорника који разговарају о блиским темама, уз евентуална понављања и појашњавања;</p> <p>– изводи закључке после слушања непознатог текста у вези са врстом текста, бројем саговорника, њиховим међусобним односима и намерама, као и у вези са општим садржајем;</p> <p>– ослањајући се на општа знања, искуства и контекст поруке, увиђа значење њених непознатих елемената;</p> <p>– памти и контекстуализује битне елементе поруке.</p>	<p>2.СТ.1.1.1. Разуме краће поруке, обавештења и упутства која се саопштавају разговорно и полако.</p> <p>2.СТ.1.1.2. Схвата смисао краће спонтане интеракције између двоје или више саговорника у личном, образовном и јавном контексту.</p> <p>2.СТ.1.1.3. Схвата општи смисао информације или краћих монолошких излагања у образовном и јавном контексту.</p> <p>2.СТ.1.1.4. Схвата смисао прилагођеног аудио и видео записа у вези с темама из свакодневног живота (стандардни говор, разговорни изговор и спор ритам излагања).</p> <p>2.СТ.2.1.1. Разуме суштину и битне појединости порука, упутстава и обавештења о темама из свакодневног живота и делатности.</p> <p>2.СТ.2.1.2. Разуме суштину и битне појединости разговора или расправе између двоје или више саговорника у приватном, образовном и јавном контексту.</p> <p>2.СТ.2.1.3. Разуме суштину и битне појединости монолошког излагања у образовном и јавном контексту уколико је излагање јасно и добро структурирано.</p> <p>2.СТ.2.1.4. Разуме суштину аутентичног тонског записа (аудио и видео запис) о познатим темама, представљених јасно и стандардним језиком.</p>	<p>– учествује у краћим дијалозима, размењује информације и мишљење са саговорником о блиским темама и интересовањима;</p> <p>– користи циљни језик као језик комуникације у образовном контексту, прилагођавајући свој говор комуникативној ситуацији, у временском трајању од два до три минута;</p> <p>– описује себе и своје окружење, догађаје у садашњости, прошлости и будућности у свом окружењу и изван њега;</p> <p>– изражава своје утиске и осећања и образлаже мишљење и ставове у вези са блиским темама;</p> <p>– описује догађаје и саопштава садржај неке књиге или филма, износећи своје утиске и мишљења;</p> <p>– излаже унапред припремљену краћу презентацију на одређену тему (из домена личног интересовања);</p> <p>– указује на значај одређених исказа и делова исказа пригодном гестикалацијом и мимиком или наглашавањем и интонацијом.</p>	<p>2.СТ.1.3.1. Уме да оствари друштвени контакт (нпр. поздрављање, представљање, захваљивање).</p> <p>2.СТ.1.3.2. Изражава слагање/неслагање, предлаже, прихвата или упућује понуду или позив.</p> <p>2.СТ.1.3.3. Тражи и даје једноставне информације, у приватном, јавном и образовном контексту.</p> <p>2.СТ.1.3.4. Описује блиско окружење (особе, предмете, места, активности, догађаје).</p> <p>2.СТ.1.3.5. Излаже већ припремљену кратку презентацију о блиским темама.</p> <p>2.СТ.1.3.6. Преноси или интерпретира кратке поруке, изјаве, упутства или питања.</p> <p>2.СТ.1.3.7. Излаже једноставне, блиске садржаје у вези са културом и традицијом свог и других народа.</p> <p>2.СТ.2.3.1. Започиње, води и завршава једноставан разговор и укључује се у дискусију на теме како од личног интереса, тако и оне о свакодневном животу.</p> <p>2.СТ.2.3.2. Износи лични став, уверења, очекивања, искуства, планове као и коментаре о мишљењима других учесника у разговору.</p> <p>2.СТ.2.3.3. Размењује, проверава, потврђује информације о познатим темама у формалним ситуацијама (нпр. у установама и на јавним местима).</p> <p>2.СТ.2.3.4. Описује или препричава стварне или измишљене догађаје, осећања, искуства.</p> <p>2.СТ.2.3.5. Излаже већ припремљену презентацију о темама из свог окружења или струке.</p> <p>2.СТ.2.3.6. Извештава о догађају, разговору или садржају нпр. књиге, филма и сл.</p> <p>2.СТ.1.5.1. Користи задовољавајући број фреквентних речи и израза које му омогућавају изражавање основних комуникативних функција у свакодневним ситуацијама.</p>
<p>– разликује најчесталије врсте текстова, познајући њихове основне карактеристике, сврху и улогу;</p> <p>– разуме краће текстове о конкретним темама из свакодневног живота, као и језички прилагођене и адаптиране текстове утемељене на чињеницама, везане за домене општих интересовања;</p> <p>– разуме осећања, жеље, потребе исказане у краћим текстовима;</p> <p>– разуме једноставна упутства и саветодавне текстове, обавештења и упозорења на јавним местима;</p> <p>– разуме краће литерарне форме у којима доминира конкретна, фреквентна и позната лексика (конкретна поезија, кратке приче, анегдоте, скечеве, стрипови);</p> <p>– проналази, издваја и разуме у информативном тексту о познатој теми основну поруку и суштинске информације;</p> <p>– идентификује и разуме релевантне информације у писаним прототипским документима (писмима, проспектима) и другим нефикционалним текстовима (новинским вестима, репортажама и огласима);</p> <p>– препознаје основну аргументацију у једноставнијим текстовима (нпр. новинским колумнама или писмима читалаца, као и другим врстама коментара);</p> <p>– наслућује значење непознатих речи на основу контекста.</p>	<p>2.СТ.1.2.1. Разуме општи смисао једноставних краћих текстова у вези с блиским темама, у којима преовлађују фреквентне речи и интернационализми.</p> <p>2.СТ.1.2.2. Проналази потребне информације у једноставним текстовима (нпр. огласи, брошуре, обавештења, кратке новинске вести).</p> <p>2.СТ.1.2.3. Разуме једноставне личне поруке и писма.</p> <p>2.СТ.1.2.4. Уочава потребне детаље у текстовима из свакодневног живота (натписи на јавним местима, упутства о руковању, етикете на производима, јеловник и сл.).</p> <p>2.СТ.1.2.5. Разуме кратке адаптиране одломке књижевних дела, и друге поједностављене текстове који се односе на цивилизацијске тековине, културу и обичаје свог и других народа.</p> <p>2.СТ.2.2.1. Разуме општи смисао и релевантне информације у текстовима о блиским темама из образовног и јавног контекста.</p> <p>2.СТ.2.2.2. Открива значење непознатих речи на основу контекста који му је близак.</p> <p>2.СТ.2.2.3. Разуме описе догађаја, осећања и жеља у личној преписци.</p> <p>2.СТ.2.2.4. Проналази потребне информације у уобичајеним писаним документима (нпр. пословна преписка, проспекти, формулари).</p> <p>2.СТ.2.2.5. Проналази специфичне појединости у дужем тексту са претежно сложеним структурама, у коме се износе мишљења, аргументи и критике (нпр. новински чланци и стручни текстови).</p> <p>2.СТ.2.2.6. Разуме адаптиране књижевне текстове и прилагођене текстове који се односе на цивилизацијске тековине, културу и обичаје свог и других народа.</p>	<p>– пише на разложан и једноставан начин о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања;</p> <p>– описује особе и догађаје поштујући правила кохерентности (обима 100 –120 речи);</p> <p>– описује утиске, мишљења и осећања (обима 80–100 речи);</p> <p>– пише белешке, поруке и лична писма да би тражио или пренео релевантне информације;</p> <p>– резимира прочитани/преслушани текст о блиским темама и износи сопствено мишљење о њему;</p> <p>– попуњава формуларе, упитнике и различите обрасце у личној и образовном домену;</p> <p>– пише краћа формална писма (писма читалаца, пријаве за праксе, стипендије или омладинске послове);</p> <p>– пише електронске поруке, СМС поруке, учествује у дискусијама на блогу.</p>	<p>2.СТ.1.4.1. Пише кратке белешке и једноставне поруке (нпр. изражава захвалност, извињење, упозорење).</p> <p>2.СТ.1.4.2. Пише приватно писмо о аспектима из свакодневног живота (нпр. описује људе, догађаје, места, осећања).</p> <p>2.СТ.1.4.3. Попуњава образац/упитник, наводећи личне податке, образовање, интересовања и сл.</p> <p>2.СТ.1.4.4. Пише једноставне текстове према моделу, уз помоћ илустрација, табела, слика, графикана, детаљних упутстава.</p> <p>2.СТ.1.4.5. Преводи или интерпретира информације из једноставних порука, белешака или образаца.</p> <p>2.СТ.2.4.1. Пише белешке или одговара на поруке, истичући битне детаље.</p> <p>2.СТ.2.4.2. У приватној преписци, тражи или преноси информације, износи лични став и аргументе.</p> <p>2.СТ.2.4.3. Пише, према упутству, дескриптивне и наративне текстове о разноврсним темама из области личних интересовања и искустава.</p> <p>2.СТ.2.4.4. Пише кратке, једноставне есеје о различитим темама из личног искуства, приватног, образовног и јавног контекста.</p> <p>2.СТ.2.4.5. Пише извештај или прослеђује вести (преводи, интерпретира, резимира, сажима) у вези са кратким и/или једноставним текстом из познатих области који чита или слуша.</p> <p>2.СТ.1.5.2. Саставља кратке, разумљиве реченице користећи једноставне језичке структуре.</p> <p>2.СТ.1.5.4. Пише с одговарајућом ортографском тачношћу уобичајене речи које користи у говору.</p> <p>2.СТ.1.5.5. Примењује основну правописну норму.</p> <p>2.СТ.2.5.4. Пише прегледан и разумљив текст у коме су правопис, интерпункција и организација углавном добри.</p>

– препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, правила понашања, свакодневне навике, сличности и разлике у култури своје земље и земаља чији језик учи;

– препознаје и разуме најчешће присутне културне моделе свакодневног живота земље и земаља чији језик учи;

– препознаје и адекватно користи најфреквентније стилове и регистре у вези са елементима страног језика који учи, али и из осталих области школских знања и животних искустава;

– препознаје различите стилове комуникације и најфреквентнија пратећа паравербална и невербална средства (степен формалности, љубазности, као и паравербална средства: гест, мимика, просторни односи међу говорницима, итд.);

– користи знање страног језика у различитим видовима реалне комуникације (електронске поруке, СМС поруке, дискусије на блогу или форуму, друштвене мреже);

– користи савремене видове комуникације у откривању културе земаља чији језик учи;

– преноси суштину поруке са матерњег на страни језик/са страног на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено;

– резимира садржај краћег текста, аудио или визуелног записа и краће интеракције;

– преноси садржај писаног или усменог текста, прилагођавајући га саговорнику;

– користи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа које се јављају, на пример: преводи или преноси садржај уз употребу описа, парафраза и сл.;

– преводи на матерњи језик садржај краћег текста о познатим темама.

2.СТ.2.2.6. Разуме адаптиране књижевне текстове и прилагођене текстове који се односе на цивилизацијске тековине, културу и обичаје свог и других народа.

2.СТ.2.5.1. Користи речи и изразе који му омогућавају успешну комуникацију у предвидивим/свакодневним ситуацијама, актуелним догађајима и сл.

2.СТ.2.5.5. Препознаје формални и неформални регистар; познаје правила понашања и разлике у култури, обичајима и веровањима своје земље и земље чији језик учи.

2.СТ.2.3.7. Излаже садржаје и износи своје мишљење у вези са културом, традицијом и обичајима свог и других народа.

2.СТ.3.2.6. Разуме одломке оригиналних књижевних дела и текстове који се односе на цивилизацијске тековине, културу и обичаје свог и других народа.

Употреба прошлих времена (*Past Simple Tense, Past Continuous Tense, Past Perfect Tense*).

Начини изражавања будућности (*Future Simple Tense, be going to, Present Continuous Tense, Present Simple Tense*).

Глаголи и фразе праћени инфинитивом или -ing обликом.
Модални глаголи (*can, can't, could, should, must, have to, needn't, mustn't, may*).

Фразални глаголи са *across, back, down...* (нпр. *come across, come back, cut down*).

Творба речи

Сложенице.

Најчешћи суфикси и префикси.

Реченица

Ред речи у реченици.

Потврдне, упитне и одричне реченице.

Погодбене реченице (реалне, потенцијалне).

Неуправни говор (без слагања времена).

2) ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Именице

Властите и заједничке именице, одговарајући род и број са детерминативом.

Системски приказ морфолошких карактеристика.

Слагање именица и придева.

Члан

Систематизација употребе одређеног и неодређеног члана.

Партитивни члан.

Заменице

Личне заменице.

Наглашене личне заменице.

Наглашене личне заменице у служби директног објекта *complemento oggetto* и индиректног објекта *complemento di termine*.

Присвојне заменице.

Показне заменице (*questo, quello*).

Повратне заменице.

Упитне заменице (*chi? che?/che cosa? Quanto/a/i/e? Quale/i?*).

Придеви

Описни придеви, слагање придева и именице у роду и броју.

Компарација придева

(*Anna è più alta di Luca.*).

Апсолутни суперлатив

(*Maria è bellissima.*).

Присвојни придеви. Употреба члана уз присвојне придеве (*la mia bici, tuo fratello*).

Показни придеви: *questo, quello*.

Назив боја (*bianco, rosso, verde, giallo, nero, azzurro...*). Морфолошке особености придева (*viola, rosa, blu, arancione*).

Бројеви

Главни бројеви.

Редни бројеви.

Предлози

Прости предлози *di, a, da, in, con, su, per, tra, fra* и њихова основна употреба.

Предлози *dentro, fuori, sotto, sopra, davanti, dietro*.

Предлози спојени са чланом (*preposizioni articolate*).

Глаголи

Садашње време (*Presente Indicativo*).

Presente progressivo (stare + gerundio).

Императив за неформално обраћање (*Imperativo diretto*):

Fa' presto! Non tornare tardi! Non andate via senza di me.

Заповедни начин за формално обраћање (*Imperativo indiretto*):

Prego Signora, entri! Mi dia un etto di prosciutto, per favore!

Повратни глаголи.

Употреба глагола *piacere*.

Перфекат (*Passato Prossimo*) правилних и неправилних глагола:

Sono andata alla stazione.

Non ho fatto il compito di casa.

Перфект модалних глагола *volere, dovere, potere, sapere*:

Sono dovuto andare dal dentista.

Ho potuto leggere i titoli in italiano.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1) ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Именице

Бројиве и небројиве именице.

Множина именица (правилна и неправилна).

Саксонски генитив.

Члан

Употреба одређеног и неодређеног члана.

Изостављање члана.

Заменице

Личне, показне, присвојне, релативне, одричне и узајамно повратне.

Детерминатори

Присвојни, показни, неодређени, квантификатори.

Придеви и прилози

Грађење и употреба придева и прилога.

Место придева и прилога у

реченици.

Предлози

Најчешћи предлози за оријентацију у простору и времену.

Предлози после придева (нпр. *good at, interested in*) и после глагола (нпр. *work for, speak to*).

Бројеви

Прости, редни и децимални бројеви; разломци; основне рачунске операције.

Везници

Повезивање елемената исте важности: *for, and, nor, but, or, yet, so*.

Глаголи

Глаголска времена (активне и пасивне конструкције)

Употреба садашњих времена (*Present Simple Tense, Present Continuous Tense, Present Perfect Tense*).

Кондиционал садашњи, правилних и неправилних глагола (Condizionale Presente):

Vorrei un chilo di mele, per favore! Potresti prestarmi il tuo libro di italiano?

Футурправилнихнеправилнихглагола:

Noi torneremo a casa alle cinque.

Имперфекат (Imperfetto):

C'era una volta un re e viveva in un castello.

Плусквамперфекат (Trassato prossimo):

Sono arrivato alla stazione quando il treno era già partito.

Прилози

Основни прилози (*bene, male, molto, poco, troppo, meno, più*), прилошки изрази за одређивање времена (*prima, durante, dopo*) и простора (*a destra, a sinistra, dritto, davanti, dietro, sotto, sopra, su, giù*).

Упитни прилози *quando? come? perché? dove?*

Грађење прилога од придева помоћу суфикса *mente*.

Речце

Ci, ne.

Везници (*e, anche, o, ma, perché, se, quando, come, siccome, appena*).

Реченица

Проста и проширена реченица у потврдном и у одричном облику.

Упитна реченица.

Ред речи у реченици.

Сложена реченица: употреба везника који уведе зависну реченицу (временску, узрочну, релативну, хипотетички период).

Хипотетички период: Реална погодбена реченица:

Se piove, prendi l'ombrello.

Se farà bel tempo, andremo in gita.

3) НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Именице

Властите и заједничке (у облицима једине и множине: *Bild – Bilder, Kopf – Köpfe, Frau – Frauen*), са одговарајућим родом. Изведене суфиксацијом: *Faulheit, Bildung*. Изведене префиксацијом: *Ausbildung*. Сложенице: *Sommerferien, Jugendliebe, Tomatensuppe*.

Придеви

Изведени суфиксацијом од глагола и именица: *fehlerfrei, liebevoll, sprachlos, trinkbar*. Сложени: *steinreich*.

Придевска промена – јака, слаба, мешовита (рецептивно и продуктивно).

Компаратив и суперлатив (правилна творба и главни изузеци: *groß – größer, teuer – teurer*).

Придеви са предлозима: *zufrieden mit, reich an*.

Члан

Одређени (*der, die, das*), неодређени (*ein, eine*), нулти, присвојни (*mein, dein*), показни (*dieser, jener*), негациони (*kein, keine*), неодређени (*mancher, solcher, einige*). Употреба члана у номинативу (субјект), акузативу и дативу (директни и индиректни објекат), партитивном генитиву (*die Hälfte des Lebens*), посесивном генитиву (*die Mutter meiner Mutter*).

Бројеви

Основни и редни (*der siebte erste; am siebten ersten*).

Предлози

Предлози са генитивом (*Erliebt während der Pause*), акузативом (*Ich bingegendich*), дативом (*Sie arbeitet bei einem Zahnarzt*). Предлози са дативом или акузативом (*Er ist in der Schule. Sie kommt in die Schule*).

Партикуле

Употреба основних партикула (рецептивно и продуктивно): *Was machst du denn da? Das kann ich aber nicht. Sag mal! Wenn ich ihn doch gefragt hätte.*

Глаголи

Глаголска времена: презент, претерит, перфект и футур слабих и јаких глагола. Глаголи са предлозима (*wartenauf, sich interessieren für*). Пасив презента и претерита (рецептивно и продуктивно). Коњуktiv у функцији изражавања жеље, учтивје молбе и условљености (*Ich hätte gern... Ich möchte... Ich würde gern ... Könnte*

ich.... Wenn ich wäre). Модални и основни модалитети глагола, инфинитивске конструкције (*Ich hoffe, dich wiederzusehen./Er hat Gelegenheit, viele Sportler kennen zu lernen*).

Везници и везнички изрази: *und, oder, aber; denn, deshalb, trotzdem, wenn, als, während, bis, obwohl*; двојни везници: *weder ... noch, sowohl ... als auch, zwar ... aber; nicht nur ... sondern auch*.

Личне заменице у номинативу, дативу и акузативу.

Прилози за време (*gestern*), место (*nebenan*), начин (*allein*), количину (*viel, wenig*).

Реченице

Изјавне реченице, упитне реченице; независне и зависно-сложене реченице.

4) РУСКИ ЈЕЗИК

Фонетика спрозодијом

Акцентовани гласови. Отвореност и затвореност акцентованих вокала.

Редукција вокалских гласова. Редукција вокала после тврдих гласова („акање”); редукција вокала после меких гласова („икање”).

Систем сугласничких гласова руског језика. Парни тврди и меки гласови. Увек тврди и увек меки гласови.

Обезвучавање шумних звучних сугласничких гласова на крају речи; алтернације звучних и беззвучних сугласника.

Сугласничке групе *чт, сч, зч, шш, вств, стн, лш, здн*.

Основне интонационе конструкције (ИК-1, ИК-2, ИК-3).

Упитни исказ без упитне речи (ИК-3). ИК-3 у унутрашњим фонетским синтагмама. Сегментација.

Именице

Обнављање и систематизација основних именичких промена. Варијанте различитих наставака: локатив на *-у:о береге/на берегу, о лесе/в лесу, о крае/на краю*.

Номинатив множине на *-а, -я, -ья, -е: города, учителя, деревья, граждане* (рецептивно).

Именице којима се означавају професије људи, њихова национална и територијална припадност.

Промена именица на *-ия, -ие, -мя: история, здание, время*.

Именице pluralia tantum: *каникулы, сумерки, очки, Балканы* (рецептивно).

Непроменљиве именице: *кино, кофе, метро, кафе*.

Руска презимена на *-ов, -ев: Петров, Фадеев* и сл.

Заменице

Одричне заменице: *никто, ничто, ничей, никакой*.

Неодређене заменице: *кто-то, что-то, кто-нибудь, что-нибудь, некто, нечто, некоторый* (рецептивно).

Придеви

Поређење придева: прост и сложен компаратив и суперлатив.

Присвојни придеви на *-ов, -ев, -ин, -ский: братов, Игорев, мамин, пушкинский* (рецептивно).

Придеви за означавање простора и времена: *сегодняшний, здешний*.

Реакција придева: *больной чем, готовый к чему, способный к чему и сл.*

Кратки придеви на примерима *рад, готов, занят, должен, болен*.

Бројеви

Промена основних бројева: 1, 2, 3, 4, 5–20 и 30, 40, 90, 100, 500–900, 1000 и њихова употреба у најчешћим структурама за исказивање количине и времена с предлозима: *с – до, с – по, от – до, к итд.* (рецептивно).

Редни бројеви: *первый, второй, пятый, десятый*.

Исказивање времена на сату у разговорном и службеном стилу.

Слагање броја и именице: *один дом, два (три, четыре) дома, пять домов; одна парта, две (три, четыре) парты, пять парт; один год, два (три, четыре) года, пять лет*.

Четири рачунске радње (рецептивно).

Глаголи

Обнављање и систематизација глагола прве и друге коњугације. Глаголи с алтернацијом сугласника у основи (*любить, видеть...*).

Глаголски вид и време (садашње, будуће – просто и сложено, прошло).

Потенцијал – грађење и употреба.

Глаголи кретања са и без префикса (по-, при-, у-, вы-, в-): *идти – ходить, ехать – ездить, бежать – бегать, плыть – плавать, лететь – летать, нести – носить, вести – водить, везти – возить.*

Исказивање заповести: *Дай мне тетрадь, пожалуйста! Давайте повторим! Подумайте об этом! Садитесь! Пошли! Смoтpи не опоздай! Курить запрещается!*

Глаголски прилози (рецептивно).

Реакција глагола: *поздравить кого с чем, поблагодарить кого за что, пожертвовать кем-чем, напоминать о ком-чём, интересоваться кем-чем, привыкнуть к чему, следить за кем-чем* итд.

Прилози

Прилози и прилошке одредбе за место, време, начин, циљ и количину. Поређење прилога – грађење и употреба.

Помоћне врсте речи

Предлози (*в, о, на, над, под, без, во время, через, после, с, до, к, по, от, из, у...*), везници и везничке речи (*и, или, а, но, не только..., но и..., потому что, поэтому, что, чтобы, если, где, куда, который*), речце (*не, ни, ли, неужели, разве*).

Реченица

Однос реченица у сложеној реченици: независно сложене и зависно сложене реченице (саставне, раставне; субјекатске, предикатске, објекатске, временске итд.).

Управни и неуправни говор.

Реченични модели

Реченични модели у потврдном, одричном и упитном облику за исказивање следећих односа:

– субјекатско-предикатски односи

именски предикат, копуле *быть, стать, являться*

Шшикин был великим художником. Ваша копия компьютерной программы не является подлинной.

одсуство копуле

Я – Мария. Мой папа – лётчик.

– објекатски односи

директни објекат

Андрей купил вчера новую футболку. Я не получил ответа.

индиректни објекат

Ваня их поблагодарил за помощь. Олег взял эту книгу у товарища. О чём вы думали?

зависна реченица

Олег мне сказал, что все в порядке. Нам не сказали, что вы приедете.

– просторни односи

– изражени прилогом

Куда нам идти? (вниз, вверх, внутрь, домой). Где вас ждать? (внизу, наверху, внутри).

– изражени зависним падежом

За какой партией сидишь? Он заболел гриппом.

– временски односи

изражени прилогом

Вчера у меня была контрольная по математике.

изражени зависним падежом

Я сегодня работал с пяти до семи (часов). Мы дружим с детства.

– начински односи

Миша странно ведёт себя. Он хорошо говорит по-русски. Она рисует лучше всех.

– узрочни односи

изражени зависним падежом

Он не приехал в срок по болезни. Несмотря на плохую погоду мы пошли гулять..

– атрибутивни односи

изражени атрибутом у суперлативу

А. С. Пушкин является величайшим русским поэтом.

изражени атрибутом у зависном падежу

Я забыл тетрадь по русскому языку. Это мой товарищ по школе.

5) ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Именичка група

Употреба детерминаната: одређених, неодређених и партитивних чланова; присвојних и показних придева; основних, редних и апроксимативних бројева; неодређених речи; одсуство детерминаната (на пример: код етикетирања производа – *fromage de brebis*, натписа на продавницама и установама – *boulangerie, banque*, назива рубрика у штампаним медијима – *faits divers*, на знаковима упозорења – *entrée interdite*; испред именице у позицији атрибута: *ilestboulangier* и слично).

Род и број именица и придева; место придева *petit, grand, jeune, vieux, gros, gentil, beau, joli, long, bon, mauvais*; промена значења неких придева у зависности од места у односу на именицу: *ungrandhomme/unhomme grand; unbravehomme/unhomme brave*; поређење придева.

Заменице: личне ненаглашене (укључујући и заменицу *on*) и наглашене; заменице за директни и за индиректни објекат; показне и присвојне; упитне и неодређене.

Глаголска група

Глаголски начини и времена: презент, сложени перфект, имперфект, плусквамперфект, футур први индикатива, као и перифрастичне конструкције: блиски футур, блиска прошлост, радња у току *être en train de ...; il faut que, je veux que, j'aimerais que* праћени презентом субјунктива глагола прве групе (*Il faut que tu racontes ça à ton frère*), као и рецептивно: *Il faut que tu fasses/que tu ailles/que tu sois/que tu utilises/que tu saches/écrives*; презент и перфект кондиционала: *Simes parents melaissaient partir, je viendrais avec toi! Si j'avais su, je serais venue plus tôt*; императив (рецептивно): *aie un peu de patience, n'ayez pas peur; sois sage!*

Партицип презента и герундив.

Фреквентни униперсонални глаголи и конструкције.

Предлози

Најчешћи предлози; предложни изрази *par rapport à, à côté de, au lieu de, à l'occasion de, à l'aide de; malgré*.

Контраховање члана и предлога.

Прилози

За место, за време, за начин, за количину.

Alors – за исказивање последице.

Прилошки израз *quand même* – за исказивање концесије.

Место прилога.

Прилошке заменице *en* и *у*.

Модалитети и форме реченице

Декларативни, интерогативни, ексclamативни и императивни модалитет.

Афирмација и негација.

Актив и пасив.

Реченице са презентативима *Voici/voilà mes parents; il y a beaucoup de monde ce soir*.

Наглашавање реченичних делова помоћу формуле *c'est... qui* и *c'est ... que*.

Основни типови сложених реченица

Координиране реченице са везницима *et, ou, mais, car, ni* и прилозима/прилошким изразима *c'est pourquoi, donc, puis, pourtant, par contre, par conséquent, au contraire*.

Зависне реченице: релативне са заменицама *qui, que, où* и *dont*; компаративне са везницима/везничким изразима *comme, autant ... que, le même ... que, plus ... que, moins ... que*; временске са везницима/везничким изразима *quand, avant que/avant de+инфинитив, chaque fois que, pendant que, après que, depuis que*; узрочне са везницима *parce que* и *puisque*; (рецептивно) концесивне и опозитивне са везницима *bien que* и *alors que*; финалне са везницима *pour que/pour+инфинитив* и *afin que/afin de+инфинитив*; хипотетичне са везником *si* (вероватни, могући и иреални потенцијал); реченице са *que* у функцији објекта (нпр. *Nous espérons que tu réussiras ton examen*); слагање времена у објекатским реченицама.

6) ШПАНСКИ ЈЕЗИК

Фонетика и правопис

Обнављање и систематизација гласовног система шпанског језика.

Тонски и графички акценат, дијереза.

Интонација упитне реченице.

Основна правила писања правописних и интерпункцијских знакова.

Именице

Властите и заједничке именице.

Плурална тангум: *las gafas, las vacaciones*.

Именице грчког порекла: *el tema, el planeta*.

Употреба именица у одговарајућем роду и броју са детерминативом.

Слагање именица и придева:

Es una casa bonita.

Mucha gente vive en pisos.

Заменице

Личне заменице за субјекат и изостављање личне заменице:

Yo soy guitarrista./Soy guitarrista.

Наглашене личне заменице.

Личне заменице у функцији директног објекта (*objeto directo*)

и индиректног објекта (*objeto indirecto*).

Редослед и промена заменица у служби индиректног и директног објекта: *me lo/la, te lo/la, se lo/la...*

Повратне заменице.

Показне заменице.

Детерминативи

Присвојни, показни, неодређени, квантификатори.

Члан

Систематизација употребе одређеног и неодређеног члана.

Сажети члан *al, del*.

Одређени члан испред именица које почињу наглашеним *-a*: *el aula, las aulas*.

Бројеви

Основни и редни бројеви.

Апокопирање редних бројева: *primer(o), tercer(o)*.

Придеви

Описни придеви.

Положај придева и фреквентни придеви који мењају значење зависно од положаја:

gran hombre/hombre grande.

Апокопирање придева уз именицу:

buen hombre.

Компарација придева: *más que, menos que, el/la más, tan... como*.

Апсолутни суперлатив:

muy rico, riquísimo.

Прилози

Фреквентни прилози за време, количину и начин.

Прилози на *-mente* и прилошке конструкције:

Miguel completa el trabajo exitosamente/de modo exitoso.

Предлози

Фреквентни предлози за оријентацију у простору и времену.

Глаголи

Препознаје и са релативном тачношћу примењује глаголска времена савладана у основној школи (*presente, pretérito imperfecto, pretérito indefinido, pretérito perfecto*).

Императив.

Футур.

Глаголске перифразе уз инфинитив (*ir a, tener que, deber, hay que, empezar a*) и герунд (*estar*).

Разлике између глагола *ser* и *estar*.

Рецептивно: Субјунктив презента за изражавање жеље.

Реченица

Проста и проширена реченица у потврдном облику.

Проста и проширена реченица у одричном облику (*nada, nadie, ningún/ninguno/ninguna, nunca, tampoco*):

No ha venido nadie./Nadie ha venido.

No me gusta esta película. – A mí tampoco.

Упитна реченица (*quién/quiénés, qué, cuándo, cómo, dónde, cuánto/a/os/as*).

Ред речи у реченици.

Независно-сложена реченица уз везнике *y/e, o/u, pero, sin embargo*.

Зависно-сложена реченица у индикативу (временска, узрочна, релативна, условна).

Зависно-сложена реченица са истим субјектом.

Директни и индиректни говор у индикативу, основна употреба.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ

Свакодневни живот (организација времена, послова, слободно време)

Свет рада (перспективе и образовни системи)

Интересантне животне приче и догађаји

Живи свет и заштита човекове околине

Научна достигнућа, модерне технологије и свет компјутера (распрострањеност, примена, корист и негативне стране)

Медији и комуникација

Храна и здравље (навике у исхрани, карактеристична јела и пића у земљама света)

Потрошачко друштво

Спортови и спортске манифестације

Србија – моја домовина

Познати градови и њихове знаменитости, региони и земље у којима се говори циљни језик

Европа и заједнички живот народа.

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

Представљање себе и других

Поздрављање (састајање, растанак; формално, неформално, регионално специфично)

Идентификација и именовање особа, објеката, боја, бројева итд.

Давање једноставних упутстава и команди

Изражавање молби и захвалности

Изражавање извињења

Изражавање потврде и негирање

Изражавање допадања и недопадања

Изражавање физичких сензација и потреба

Исказивање просторних и временских односа

Давање и тражење информација и обавештења

Описивање и упоређивање лица и предмета

Изражавање забране и реаговање на забрану

Изражавање припадања и поседовања

Скретање пажње

Тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања

Тражење и давање дозволе

Исказивање честитки

Исказивање препоруке

Изражавање хитности и обавезности

Исказивање сумње и несигурности

Напомена: Тематске области за све језике се прожимају и исте су у сва четири разреда гимназије – у сваком наредном разреду обавља се, а затим проширује фонд лингвистичких знања, навика и умења и екстралингвистичких представа везаних за конкретну тему. Наставници обрађују теме у складу са интересовањима ученика, њиховим потребама и савременим токовима у настави страних језика, тако да свака тема представља одређени ситуацијски комплекс.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Општи комуникативни циљ наставе страних језика се постиже помоћу различитих поступака, метода наставе и наставних средстава. Комуникативни приступ у настави страних језика се остварује кроз примену различитих облика рада (рад у групама и паровима, индивидуални рад, пројекти), употребу додатних средстава у настави (АВ материјали, ИТ, игре, аутентични материјали, итд.), као и уз примену принципа наставе засноване на сложеним задацима који не морају бити искључиво језичке природе (*task-based language teaching; enseñanza por tareas, handlungsorientierter FSU*).

Савремена настава страних језика претпоставља остваривање исхода уза појачану мисаону активност ученика, поштовања и уважавања дидактичких принципа и треба да допринесе развоју стваралачког и истраживачког духа који ће омогућити ученицима да развијају знања, вредности и функционалне вештине које ће моћи да користе у даљем образовању, у професионалном раду и у свакодневном животу; формирају вредносне ставове; буду оспособљени за живот у мултикултуралном друштву; овладају општим и међупредметним компетенцијама, релевантним за активно учешће у заједници и целоживотно учење.

ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ НАСТАВЕ

- Слушање и реаговање на налоге и/или задатке у вези са текстом намењеним развоју и провери разумевања говора;
- Рад у паровима, малим и већим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.);
- Активности (израда панао, презентација, зидних новина, постера за учионицу, организација тематских вечери и сл.);
- Дебате и дискусије примерене узрасту (дебате представљају унапред припремљене аргументоване монологе са ограниченим трајањем, док су дискусије спонтаније и неприпремљене интеракције на одређену тему);
- Обимнији пројекти који се раде у учионици и ван ње у трајању од неколико недеља до читавог полугодишта уз конкретно видљиве и мерљиве производе и резултате;
- Граматичка грађа добија свој смисао тек када се доведе у везу са одговарајућим комуникативним функцијама и темама, и то у склопу језичких активности разумевања (усменог) говора и писаног текста, усменог и писменог изражавања и медијације;
- Полазиште за посматрање и увежбавање језичких законитости јесу усмени и писани текстови различитих врста, дужине и степена тежине; користе се, такође, изоловани искази, под условом да су контекстуализовани и да имају комуникативну вредност;
- Планира се израда два писмена задатка за сваки разред.

КАКО СЕ РАЗВИЈАЈУ ЈЕЗИЧКЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Развој предметних компетенција се тешко може одвојити од општих и међупредметних компетенција. Колико год биле специфичне, предметне компетенције треба да допринесе да ученици успешније живе и уче. Сваки час је прилика да се развијају и предметне и међупредметне компетенције кроз добро осмишљене активности ученика које погодују трансферу знања, развијају спознајни способности ученика, побољшању њихове радне културе и примени стеченог знања у реалним животним контекстима.

Разумевање говора

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје и поима фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање, ученик треба да поседује и следеће компетенције: дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука), референцијалну (о темама о којима је реч) и социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца: од личних особина и способности онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде, од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст, од особина онога ко говори, од намера с којима говори, од контекста и околности – повољних и неповољних – у којима се слушање и разумевање остварују, од карактеристика и врсте текста који се слуша итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, лакшим за разумевање сматрају се они усмени текстови који су праћени визуелним елементима, због обиља контекстуалних информација које се аутоматски процесуирају, остављајући ученику могућност да пажљиво усредсреди на друге појединости);

- дужина усменог текста (напори да се разумеју текстови дужи од три минута оптерећују и засићују радну меморију);
- брзина говора;
- јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;
- познавање теме;
- могућност/немогућност поновног слушања и друго.

Уопште говорећи, без обзира на врсту текста који се слуша на страном језику, текст се лакше разуме ако поседује следеће карактеристике: ограничен број личности и предмета; личности и предмете који се јасно разликују; једноставне просторне релације (нпр. једна улица, један град) уместо неодређених формулација („мало даље” и слично); хронолошки след; логичке везе између различитих исказа (нпр. узрок/последича); могућност да се нова информација лако повеже са претходно усвојеним знањима.

У вези са тим, корисне су следеће терминолошке напомене:

– категорије насловљене *Аудио и видео материјали* подразумевају све врсте снимака (ДВД, ЦД, материјали са интернета) разних усмених дискурзивних форми, укључујући и песме, текстове писане да би се читали или изговарали и сл., који се могу прелушавати више пута;

– категорије насловљене *Монолошка излагања, Медији* (информативне и забавне емисије, документарни програми, интервјуи, дискусије), *Спонтана интеракција, Упутства*, подразумевају снимке неформалних, полуформалних и формалних комуникативних ситуација у којима слушаца декодира речено у реалном времену, то јест без могућности прелушавања/поновног прегледа аудио и видео материјала, као и реалне ситуације којима присуствује уживо у својству посматрача, гледаоца или слушаоца (предавања, филмови, позоришне представе и сл.).

Стално развијање способности разумевања говора на страном језику услов је за развој аутономије у употреби страног језика ван учионице и аутономије у учењу тог језика. Стога се у настави и учењу страног језика непрекидно ради на стицању стратешке компетенције, коју чине когнитивне и метакогнитивне стратегије, на пример (когнитивне од бр. 1 до 4, метакогнитивне под бр. 5 и 6):

1. коришћење раније усвојених знања;
2. дедуктивно/индуктивно закључивање;
3. употреба контекста;
4. предвиђање;
5. анализа и критичко расуђивање;
6. самостална контрола активности.

Како би ученици са већим успехом разумели говор на страном језику, потребно је да приликом слушања примене стратегије чија је делотворност доказана у разним ситуацијама, то јест да обрате пажњу на а) општу тему разговора или поруке, б) улоге саговорника, в) њихово расположење, г) место где се разговор одвија и д) време када се разговор одвија. Битно је, такође, да буду свесни свега што је допринело да дођу до тих информација како би се навикли да предвиде развој разговора на основу онога што су чули и на основу својих чињеничних знања; да износе претпоставке на основу контекста и тона разговора; да слушају „између речи” (као што се чита „између редова”) да би разумели шта стварно мисле саговорници, јер људи не кажу увек оно што мисле; да разликују чињенице од мишљења како би постали критички слушаоци.

Пример листе критеријума за проверу која се може дати ученицима

Пре слушања	
Проверио/ла сам да ли сам добро разумео/ла налог.	
Пажљиво сам погледао/ла слике и наслов како бих проверио/ла да ли ми то може помоћи у предвиђању садржаја текста који ћу слушати.	
Покушао/ла сам да се присетим што је могуће већег броја речи у вези са темом о којој ће бити говор.	
Покушао/ла сам да размислим о томе шта би се могло рећи у таквој ситуацији.	
За време слушања	
Препознао/ла сам врсту текста (разговор, рекламна порука, вести итд.).	

Обратио/ла сам пажњу на тон и на звуке који се чују у позадини.	
Ослонио/ла сам се на још неке показатеље (нпр. на кључне речи) како бих разумео/ла општи смисао текста.	
Ослонио/ла сам се на своја ранија искуства како бих из њих извео/ла могуће претпоставке.	
Обратио/ла сам пажњу на речи које постоје и у мом матерњем језику.	
Нисам се успаничио/ла када нешто нисам разумео/ла и наставио/ла сам да слушам.	
Покушао/ла сам да издвојим имена лица и места.	
Покушао/ла сам да запамтим тешке гласове и да их поновим.	
Покушао/ла сам да издвојим из говорног ланца речи које сам онда записао/ла да бих видео/ла да ли одговарају онима које су ми познате.	
Нисам се предао/ла пред тешкоћом задатка и нисам покушао/ла да погађам наслепом.	
Покушао/ла сам да уочим граматичке елементе од посебног значаја (времена, заменице итд.).	
После слушања	
Вратио/ла сам се на почетак како бих проверио/ла да ли су моје почетне претпоставке биле тачне, односно да ли треба да их преиспитам.	
Како бих поправио/ла своја постигнућа, убудуће ћу водити рачуна о следећем:	

Разумевање прочитаног текста

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац прима и обрађује тј. декодира писани текст једног или више аутора и проналази његово значење. Током читања неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихови интереси и мотивација, као и намере, карактеристике текста који се чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте визуелне рецепције:

- читање ради усмеравања;
- читање ради информисаности;
- читање ради праћења упутстава;
- читање ради задовољства.

Током читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читам да бисмо разумели:

- глобалну информацију;
- посебну информацију,
- потпуну информацију;
- скривено значење одређене поруке.

На основу ових показатеља програм садржи делове који, из разреда у разред, указују на прогресију у домену дужине текста, количине информација и нивоа препознатљивости и разумљивости и примени различитих стратегија читања. У складу са тим, градирано су по нивоима следећи делови програма:

- разликовање текстуалних врста;
- препознавање и разумевање тематике – ниво глобалног разумевања;
- глобално разумевање у оквиру специфичних текстова;
- препознавање и разумевање појединачних информација – ниво селективног разумевања;
- разумевање стручних текстова;
- разумевање књижевних текстова.

Писмено изражавање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, мишљења и осећања, пише електронске и СМС поруке, учествује у дискусијама на блогу, резимира садржај различитих порука о познатим темама (из медија, књижевних и уметничких текстова и др.), као и да сачини краће презентације и слично.

Задатак писања на овом нивоу остварује се путем тзв. вођеног састава. Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексике и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка

сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма наставе и учења предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће ставке:

– теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);

– текстуалне врсте и дужина текста (формални и неформални текстови, наративни текстови и др.);

– лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази захвалност, да се извини, да нешто честита и слично у доменима као што су приватни, јавни и образовни).

Усмено изражавање

Усмено изражавање као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији монолошког излагања текста, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији интеракције, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

– јавно обраћање путем разгласа (сапоштења, давање упутстава и информација);

– излагање пред публиком (јавни говори, предавања, презентације разних производа, репортаже, извештавање и коментари о неким културним догађајима и сл.).

Ове активности се могу реализовати на различите начине и то:

- читањем писаног текста пред публиком;
- спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.
- реализацијом увежбане улоге или певањем.

Зато је у програму и описан, из разреда у разред, развој способности општег монолошког излагања које се огледа кроз описивање, аргументовање и излагање пред публиком.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остаривања интеракције. Интеракција се може реализовати кроз низ активности, на пример: размену информација, спонтану конверзацију, неформалну или формалну дискусију, дебат, интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу.

Стога се и у програму, из разреда у разред, прати развој вештине говора у интеракцији кроз следеће активности:

- разумевање изворног говорника;
- неформални разговор;
- формална дискусија;
- функционална сарадња;
- интервјуисање.

Социокултурна компетенција

Социокултурна компетенција представља скуп знања о свету уопште, као и о сличностима и разликама између властите заједнице ученика и заједница чији језик учи. Та знања се односе на све аспекте живота једне заједнице, од свакодневне културе (навики, начин исхране, радно време, разонода), услова живота (животни стандард, здравље, сигурност) и умећа живљења (тачност, конвенције и табуи у разговору и понашању), преко међуљудских односа, вредности, веровања и понашања, до паравербалних средстава (гест, мимика, просторни односи међу саговорницима итд.). Ова знања су услов за успешну комуникацију, те чине неодојиви део наставе страног језика. Социокултурна компетенција се развија кроз активно укључивање у аутентичну усмену и писану

комуникацију (слушање песама, гледање емисија, читање аутентичних текстова, разговор, електронске поруке, СМС, друштвене мреже, дискусије на форуму или блогу итд.), као и истраживање тема које су релевантне за ученика у погледу његовог узраста, интересовања и потреба.

У тесној вези са социокултурном компетенцијом је и интеркултурна компетенција, која подразумева развој свести о другом и другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између говорних заједница у којима се ученик креће (као у матерњем језику/језицима, тако и у страним језицима које учи). Интеркултурна компетенција такође подразумева и развијање радозналости, толеранције и позитивног става према индивидуалним и колективним карактеристикама говорника других језика, припадника других култура које се у мањој или већој мери разликују од његове сопствене, то јест, развој интеркултурне личности.

Медијација

Медијација представља активност у оквиру које ученик не изражава сопствено мишљење већ преузима улогу посредника између особа које нису у стању или могућности да се непосредно споразумевају. На овом нивоу образовања, медијација може бити усмена, писана или комбинована, неформална или полуформална, и укључује, на Л1 или на Л2, сажимање текста, његово експликативно проширивање и превођење. Превођење се у овом програму третира као посебна језичка активност која никако не треба да се користи као техника за усвајање било ког аспекта циљног језика предвиђеног комуникативном наставом нити као елемент за вредновање језичких постигнућа – оцењивање (нпр. за проверу разумевања говора или писаног текста). Превођење подразумева развој знања и вештина коришћења помоћних средстава (речника, приручника, информационих технологија итд.) и способност изнајлажења језичких и културних еквивалената између језика са којег се преводи и језика на који се преводи. Поред поменутог, у склопу те језичке активности користе се одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа које се јављају у оквиру језичке активности медијације (на пример перифраза, парафраза и друго), о којима је такође потребно водити рачуна у настави и учењу.

КАКО СЕ ПРАТИ И ВРЕДНУЈЕ РАЗВОЈ ЈЕЗИЧКИХ КОМПЕТЕНЦИЈА

Нека правила и поступци у процесу праћења и процењивања компетенција код ученика:

- Развој компетенција наставници прате заједно са својим ученицима.
- Наставници сарађују и заједнички процењују развој компетенција код својих ученика.
- Процес праћења је по карактеру пре формативан него сумативан.
- У проценама се узимају у обзир разноврсни примери који илуструју развијеност компетенције.
- У процењивању се узимају у обзир и самопроцене ученика и вршњачке процене, а не само процене наставника.
- Велики значај се придаје квалитативним, уместо претежно-квантитативним подацима и показатељима.
- Процена садржи опис јаким и слабијим страна развијености компетенције и предлоге за њено даље унапређивање, а не само суд о нивоу развијености.

УПУТСТВО ЗА ТУМАЧЕЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Настава граматике, с наставом и усвајањем лексике и других аспеката страног језика, представља један од предуслова овладавања страним језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у области граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора.

Грамматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта тј. од значења према средствима за његово изражавање (функционални приступ). У процесу наставе страног језика у

што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију, и то кроз разноврсне моделе, применом основних правила и њиховим комбиновањем. Треба тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних активности (слушање, читање, говорење и писање, као и превођење), на свим нивоима учења страног језика, у овом случају у свим типовима гимназије, према јасно утврђеним циљевима и задацима, стандардима и исходима наставе страних језика.

Грамматичке категорије су разврстане у складу са Европским референтним оквиром за живе језике за сваки језички ниво (од нивоа А2.2 до нивоа Б2.1) који подразумева прогресију језичких структура према комуникативним циљевима: од простијег ка сложенијем и од рецептивног ка продуктивном. Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких нивоа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената, надограђују се сложеније граматичке структуре. Наставник има слободу да издвоји граматичке структуре које ће циклично понављати у складу са постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста.

Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције на одређеном језичком нивоу, у складу са статусом језику и годином учења. С тим у вези, уз одређене граматичке категорије стоји напомена да се усвајају рецептивно, док се друге усвајају продуктивно.

ЛАТИНСКИ ЈЕЗИК

Циљ учења *латинског језика* јесте да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему латинског језика и римској култури оспособи за разумевање, превођење и интерпретацију прилагођеног текста, препознавање утицаја латинског језика на уобичавање лексике и фразеологије у савременим језицима и уочавање значаја културног наслеђа античке културе.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Општа предметна компетенција или језичка комуникативна компетенција обухвата поседовање свести о језику као комуникационом средству, располагање основном језичком писменошћу и схватање повезаности између језика и културних идентитета. Она омогућава ученику да се користи једноставним језичким средствима у циљу обављања елементарне писмене и усмене комуникације, остваривања интеракције и преношења информативних и других садржаја из полазног језика ка циљном и обрнуто, у приватном, јавном и образовном контексту.

Основни ниво

Ученик разуме главне информације у најједноставнијим писаним и усменим исказима. У усменом и писаном општењу користи најједноставнија језичка средства. Познаје основне граматичке и лексичке елементе. Разуме основне појаве и процесе циљне културе.

Средњи ниво

Ученик разуме препознатљиве и предвидиве информације у фреквентнијим и једноставнијим врстама писаних текстова и формама усменог општења, а које се односе на њему блиске ситуације и појаве. Користи типске фразе, готове изразе, конструкције и прости реченице за формулисање конкретних исказа. Познаје одређени број правилних граматичких елемената и структура и основну лексику из домена сопствене свакодневице и непосредног интересовања. Поседује свест о суштинским сличностима и разликама између своје и циљне културе.

Напредни ниво

Ученик разуме већи број речи и израза у усменој и писаној комуникацији. Поседује елементарни репертоар језичких средстава за савладавање типичних и уобичајених комуникативних ситуација. Ученик познаје већину једноставнијих и одређени број сложенијих граматичких правила и фреквентне лексике. Ученик прихвата постојање разлика између сопствене и циљне културе и прилагођава своје понашање основним општеприхваћеним друштвеним конвенцијама

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА:
Функционално-прагматичка компетенција

Функционално-прагматичка компетенција представља комуникативну компетенцију у ужем смислу и обухвата умеће рецепције (разумевања говора и разумевања писаног текста), умеће продукције (писано и усмено изражавање), умеће интеракције и умеће језичког посредовања (медијације).

Основни ниво

Ученик разуме најфреквентније речи и изразе, као и најједноставније писане текстуалне форме. Уме да обави основне комуникативне активности (поздрављање, представљање, добродошлица, опраштање, захваљивање, пружање информација о себи).

Средњи ниво

Ученик разуме уобичајене речи, изразе, фразе и кратке везане усмене исказе и записе. Сналази се у кратким и увежбаним комуникационим секвенцама и улогама, уз употребу научених и уобичајених фраза и формула.

Напредни ниво

Ученик разуме фреквентне и уобичајене писане и усмене исказе, као и кратке, једноставне текстове и усмене прилоге везане за познате теме, појаве и догађаје. Обавља основне језичке функције у писаном и усменом општењу.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Лингвистичка компетенција

Лингвистичка компетенција се односи на познавање и разумевање принципа функционисања и употребе језика и обухвата фонолошко-фонетска, правописна, лексичка, семантичка, граматишка (морфосинтаксичка) знања.

Основни ниво

Ученик познаје изговор фреквентних, понављаних и меморисаних гласова, као и неких најчешћих гласовних група. Повезује гласове и начин(е) њиховог записивања у увежбаним речима. Познаје ограничени број регуларних морфолошких облика и синтаксичких структура у оквиру научног континента језичких средстава. Користи елементарне и најфреквентније речи и изразе за савладавање основних комуникативних активности.

Средњи ниво

Ученик познаје исправан изговор већине гласова и гласовних група, уз ограничења акценатско-интонацијске природе. Ученик исправно записује гласове и гласовне комбинације и познаје одређен број основних правописних правила. Ученик познаје једноставне граматичке елементе и конструкције. Ученик познаје ограничени репертоар готових изрза и вишечланих конструкција.

Напредни ниво

Ученик углавном правилно изговара све гласове и гласовне групе, чак и у тежим и неувежбаним комбинацијама гласова, уз поштовање акценатско-интонацијских правила. Записује речи и изразе с релативном ортографском тачношћу и познаје фреквентна правописна правила. Познаје одређени број граматичких елемената и конструкција, укључујући и најчешће изузетке, као и основне начине творбе именица, глагола, придева. Ученик познаје фреквентне лексичке елементе који се односе на блиске теме.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА:
Интеркултурна компетенција

Основни ниво

Ученик познаје основне појаве и процесе који одликују свакодневни живот циљне културе, познаје основне просторне и временске оквира развоја циљне културе, као и најзначајније личности и дела из историје и савременог доба. Ученик показује интересовање за одређене појаве и личности циљне културе.

Средњи ниво

Ученик поседује основна знања о разликама у свакодневном животу и разуме да су разлике последица сложености културе. Ученик познаје и разуме основне природне и друштвене специфичности циљне културе. Ученик поседује свест о основним сличностима и разликама између своје и циљне културе и препознаје/

избегава најкритичније табуе и неспоразуме у комуникацији. Негује позитиван и отворен став према разликама које препознаје између своје и циљне културе.

Напредни ниво

Ученик поседује општа знања о свакодневном животу, друштву и култури латинског језика. Разуме утицај природних и друштвених појава на процесе у властитој и циљној култури; разуме положај земаља циљне културе у свету и њихову везу са властитом културом. Прихвата разлике које постоје између властите и циљне културе и уме да прилагоди понашање основним конвенцијама. Негује став отворености и радозналости према циљној култури и поседује основне вештине за критичко истраживање и разумевање појава циљне и властите културе.

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **74 часа**

ИСХОДИ По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – чита правилно уочавајући специфичности изговора и правописа; – одређује самостално врсте речи разликујући номиналне и вербалне категорије; – анализира морфолошки и синтаксички реченицу; – препознаје основне истоветности, сличности и разлике упоређујући граматику матерњег и латинског, односно страног и латинског језика; – користи самостално двојезичне речнике; – преводи уз помоћ наставника или речника једноставне реченице са латинског на матерњи језик и обратно; – разуме и преводи уз помоћ наставника или речника прилагођен текст са латинског на матерњи језик; – саставља кратке реченице на латинском језику, попуњавајући текст или повезује делове текста; – исказује свој утисак о тексту, позивајући се на сам текст, и интерпретира га својим речима (на матерњем језику), реферирајући на ситуације из окружења, као и на друга искуства и знања; – усваја одређени фонд речи и изрза релевантан за будуће образовање и боље разумевање терминологије у свим доменима живота; – препознаје и разуме на основу латинских речи и изрза значење речи у матерњем и другим језицима; – препознаје повезаност прошлости и садашњости уочавајући сличности и разлике у културама; – препознаје тековине и значај античке цивилизације; 	<p>Теме из културне историје</p> <ul style="list-style-type: none"> – domus и insula – како су Римљани становали; – одевање; – римски форум; – римске државне институције и римска имена; – позориште и игре; – римска религија и култови; – писање и издаваштво; – терме и купатила; – школе и образовање; – culina Romana – култура исхране, Апиције; – римска војска; – Рим и Атина, <i>Илијада</i> и <i>Одисеја</i>, хеленистичка култура и Родос; – брак и породица; – седам светских чуда; – римске провинције. <p>Теме у вези са ортопсијом, ортографијом и граматијом</p> <ul style="list-style-type: none"> – писмо, изговор и нагласак; – врсте речи (променљиве и непроменљиве); – деklinације; – компарације; – помоћни глагол; – конјугације (начини, времена и стања); – прилози и предлози; – синтакса појединих падежа. 	<p>Латински језик и његова распрострањеност. Абецета. Квантитет слога. Врсте речи и њихова промена. Категорије номиналне и вербалне промене.</p> <p>Именске речи</p> <p>I или <i>a</i> деklinација именица и придева. II или <i>o</i> деklinација именица и придева. III деklinација именица консонантских и вокалских основа (и придева). IV или <i>i</i> деklinација. V или <i>e</i> деklinација. Најважнији изузеци у деklinацији. Компарација придева. Суплетивна и описна компарација. Заменице: личне, присвојне, повратне, показне, односне, упитне. Бројеви: основни и редни.</p> <p>Глаголи</p> <p>Индикатив времена <i>а</i> презентске основе актива и пасива глагола свих конјугација (и глагол <i>esse</i>). Индикатив времена <i>а</i> перфекатске основе. Индикатив сложених времена. Императив презенте (и глагол <i>esse</i>).</p>

<ul style="list-style-type: none"> – цитира и употребљава једноставне изреке у конкретним ситуацијама; – проширује свој речник и оплемењује и негује културу говора и изражавања; – интегрише пређено и ново градиво; – развија систематичност, самосталност и одговорност у раду; – уочава неопходност континуираног учења. 		
---	--	--

Кључни појмови садржаја: латински језик, изговор, вокабулар, номиналне категорије, вербалне категорије, римска књижевност и култура.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Настава *латинског језика* у гимназији има одлике почетне наставе јер се ученици нису сусретали са овим језиком, али се ослања на знања и компетенције стечене учењем матерњег језика и страних језика. За латински, који спада у групацију страних језика, иако није говорни језик, важе исти стандарди и правила Заједничког европског оквира за живе језике за одређене вештине. У складу са савременим потребама ученика и напретком науке о језику, програм наставе и учења *латинског језика* треба посматрати као интегративни фактор, што се јасно може сагледати из циљева и задатака наставе овог предмета, која редовно реферира на матерњи и стране језике у смислу терминологије, пре свега научне, што је за образовање и најважније. Латинским се не говори, али је он, на свој начин, услов за комуникацију, наравно на вишем нивоу него што је то свакодневни говор. Најзад, споредна корист учења сваког страног језика, па тако и латинског, састоји се у упознавању одређених сегмената културе – у овом случају римске.

ПРЕПОРУКЕ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

– На сваком часу треба да буде заступљен и фронтални и интерактивни начин рада; уколико је могуће, применити контекстуални приступ, сличан оном који је заступљен у учењу страних језика, тако да латински не буде модел универзитетске наставе у „смањеном” обиму.

– У настави језика меморисање се може примењивати ограничено временски на оне садржаје предмета који ће се често понављати. Ученицима треба скренути пажњу на метод учења: питање је не како научити латински, него како применити оно што разумемо као латински језик – реч је о практичној употреби знања о језику стечених учењем латинског језика. Ученици треба да вежбају учење напамет: тридесетак латинских изрека или израза, евентуално одломак из прозног текста или песме или неколико епиграма (по избору ученика).

– Треба настојати да теме буду наставне јединице са граматиком, а не сама граматика коју „илуструју” реченице или текстове. После часа латинског, треба поставити питање *шта смо данас прочитали*, уместо питања *шта смо данас деклинали*; латински језик ученицима не треба презентовати у разграђеном стању, као каталог лексичких интернационализама и/или инвентар граматичких категорија и термина.

– Настава *латинског језика* подразумева да се језичка знања и компетенције усвајају и продубљују заједно са стицањем знања из културне историје. Ученик у том случају лакше и брже усваја граматичке структуре и лексику будући да се везују за одређене ситуације.

– У настави *латинског језика* више пажње треба посветити упознавању ученика са обележјима цивилизације (римске) него што се то чини при учењу других страних језика, нарочито оних који чине основу европске цивилизације. У циљу осавремењивања наставе користити презентације и интернет.

– Ради што ефикасније реализације програма и унапређења наставног процеса настава латинског језика мора да буде

интерактивна и интересантна. У ту сврху препоручују се разне технике рада које су у великој мери сличне техникама које се примењују у настави страних језика, нпр.: погађање лица или предмета, игра по улогама, лингвистичка радионица (проналажење сродних речи), илустровање латинских пословица, заједничко прављење илустрованих материјала („зидне” новине, на сајту школе или друштвеној мрежи, са занимљивим детаљима о знаменитим Римљанима), читање римске књижевности (у преводу), организовање маскенбала, облачење римске одеће (за то ће послужити чаршави) и прављење римских јела (Апицијев кувар).

КАКО СЕ РАЗВИЈАЈУ ЈЕЗИЧКЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Развој предметних компетенција се тешко може одвојити од општих и међупредметних компетенција. Колико год биле специфичне, предметне компетенције треба да доприносе да ученици успешније живе и уче. Сваки час је прилика да се развијају и предметне и међупредметне компетенције кроз добро осмишљене активности ученика које погодују трансферу знања, развијају спознајних способности ученика, побољшању њихове радне културе и примени стеченог знања у реалним животним контекстима.

КАКО СЕ ПРАТИ И ВРЕДНУЈЕ РАЗВОЈ КОМПЕТЕНЦИЈА

Нека правила и поступци у процесу праћења и процењивања компетенција код ученика:

– Развој компетенција наставници прате заједно са својим ученицима.

– Наставници сарађују и заједнички процењују развој компетенција код својих ученика.

– Процес праћења је по карактеру пре формативан него сумативан.

– У проценама се узимају у обзир разноврсни примери који илуструју развијеност компетенције.

– У процењивању се узимају у обзир и самопроцене ученика и вршњачке процене, а не само процене наставника.

– Велики значај се придаје квалитативним, уместо претежно квантитативним подацима и показатељима.

– Процена садржи опис јаким и слабијим страна развијености компетенције и предлоге за њено даље унапређивање, а не само суд о нивоу развијености.

УПУТСТВО ЗА ТУМАЧЕЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Грамматички садржаји се на овом узрасном нивоу обрађују постепено, од неексплицитног ка експлицитном. Грамматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта (примењујући елементе граматике који су неопходни за постизање одговарајућих нивоа рецептивних и продуктивних вештина, остваривих у класичним језицима у складу са узрастом). У процесу наставе *латинског језика* треба тежити томе да се граматика усваја путем језичких активности слушања и говора на нивоу разумевања и примене, а не само пуког граматизирања, према јасно утврђеним циљевима, исходима и стандардима наставе страних језика генерално.

ФАКУЛТАТИВНЕ ТЕМЕ (ученици их могу обрадити у виду реферата или направити презентацију)

- Рачунање времена код Римљана;
- Остаци римских градова и архитектуре на тлу Србије (Sirmium, Felix Romuliana, Viminacium, tabula Traiana...);
- Седам римских краљева;
- Етрурци – мистериозна цивилизација;
- Помпеји и Херкуланум – градови под пепелом и лавом;
- Римски цареви – Нерон и први прогони хришћана (лектира – Светоније Транквил, Дванаест римских царева).

ИСТОРИЈА

Циљ учења *историје* је да ученик, изучавајући историјске догађаје, појаве, процесе и личности, стекне знања и компетенције неопходне за разумевање савременог света, развије вештине

критичког мишљења и одговоран однос према себи, сопственом и националном идентитету, културно-историјском наслеђу, поштовању људских права и културних различитости, друштву и држави у којој живи.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Учењем историје обогаћују се знања о прошлости, развијају аналитичке вештине неопходне за критичко сагледавање савременог света, његових историјских корена и актуелних цивилизацијских токова. Настава и учење историје припрема ученика за одговорно учешће у демократском друштву брзих друштвених, технолошких и економских промена, оспособљава да кроз удруживање и сарадњу допринесе да се адекватно одговори на савремене изазове на локалном, регионалном, европском и глобалном нивоу. Ученику се кроз наставу историје омогућава развој групних идентитета (национални, државни, регионални, европски), чиме се обогаћује и лични идентитет. Посебан акценат је стављен на разумевање историјских и савремених промена, али и на изградњу демократских вредности које подразумевају поштовање људских права, развијање интеркултуралног дијалога и сарадњу, односа према разноврсној културно-историјској баштини, толерантног односа према другачијим ставовима и погледима на свет. Ученик кроз наставу историје треба да искаже и проактиван однос у разумевању постојећих унутрашњих и регионалних конфликта са историјском димензијом и допринесе њиховом превазилажењу.

Основни ниво

Ученик користи основна историјска знања (правилно употребљава историјске појмове, хронологију, оријентише се у историјском простору, познаје најважнију историјску фактографију) у разумевању појава и процеса из прошлости који су обликовали савремено друштво, као и одређене националне, регионалне, па и европски идентитет. Развијају се вештине неопходне за успостављање критичког односа према различитим историјским и друштвеним појавама. Ученик изграђује свест о сопственој одговорности у савременом друштву, развија ставове неопходне за живот у савременом демократском окружењу и учешћу у различитим друштвеним процесима (поштовање људских права, неговање културе сећања, толеранција и уважавање другачијег културног идентитета и наслеђа, и решавање неспоразума кроз изградњу консензуса).

Средњи ниво

Ученик развија посебна историјска знања и нарочито аналитичке вештине компарације различитих извора информација, процењујући њихову релевантност, објективност и комплексност. Веома важну димензију наставе историје представља разумевање функционисања савременог света, његових историјских корена и оних појава које својим дугим трајањем обликују садашњицу.

Напредни ниво

Ученик разуме, анализира и критички просуђује комплексније историјске, као и савремене догађаје, појаве и процесе са историјском димензијом, уз употребу различитих историјских извора. Ученик је у стању да уочи последице стереотипа и пропаганде на савремено друштво, људска права и политичко окружење, да аргументовано води дебату уз међусобно уважавање, неговање толеранције и унапређивање интеркултуралног дијалога, као и да писмено и графички приказује резултате свог истраживања уз коришћење одговарајућих компјутерских програма.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Разумевање историје и критички однос према прошлости и садашњости

Основни ниво

Именује најважније историјске догађаје, појаве, процесе и личности ученик ствара основ за боље разумевање прошлости сопственог народа, државе, региона, Европе и човечанства. Познаје и користи хронологију неопходну за сналажење у свакодневним животним ситуацијама. Оријентише се у историјском и савременом простору. Разуме историјске феномене који су утицали на стварање цивилизација, друштва, држава и нација. Препознаје

друштвене, економске, културолошке промене које су обликовале савремени свет. Има критички однос према тумачењу и реконструкцији прошлости и тумачењу савремених догађаја примењујући мултиперспективни приступ. Квалитетно бира разноврсне информације из различитих извора, критички их анализира, пореди и синтетише да би свеобухватније сагледали прошлост и садашњост.

Средњи ниво

Анализира специфичности одређених историјских појмова и користи их у одговарајућем контексту. Разуме различите државне, политичке и друштвене промене у историји, чиме се боље оријентише кроз историјско време, историјски и савремени геополитички простор. Процењује релевантност и квалитет различитих извора информација преко којих се формира слика о појединим историјским или савременим феноменима. Повезује поједине процесе, појаве и догађаје из националне, регионалне и опште историје. Развија и надграђује своје различите идентитете.

Напредни ниво

Анализира и критички просуђује поједине историјске догађаје, појаве и процесе из националне, регионалне и опште историје, као и историјске и савремене изворе информација. Унапређује функционалне вештине употребом различитих рачунарских програма неопходних за презентовање резултата елементарних историјских истраживања заснованих на коришћењу одабраних извора и историографске литературе. Продубљују разумевање прошлости анализирањем савремених, пре свега друштвених и културолошких појава и процеса у историјском контексту.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Разумевање историје и савремених идентитета као основа за активно учествовање у друштву

Основни ниво

Уочава различите културолошке, друштвене, политичке, религиозне погледе на прошлост чиме гради и употпуњује сопствени идентитет. Развија вредносни систем демократског друштва утемељен на хуманистичким постулатима, поштовању другачијег становишта. Примењује основне елементе интеркултуралног дијалога ослањајући се на прошлост, идентитет и културу свог, али и других народа у Србији, региону, Европи и свету. Негује толерантан вид комуникације, поштовање људских права, разноврсних културних традиција. Препознаје узроке и последице историјских и савремених конфликта и развија ставове који воде њиховом превазилажењу. Уочава разноврсне последице преломних друштвених, политичких, економских и догађаја из културе и света науке, појава и процеса из прошлости, чиме се омогућава боље сагледавање савременог контекста у коме живе и стварање предуслова креативан однос према непосредном друштвеном окружењу.

Средњи ниво

Анализира предрасуде, стереотипе, различите видове пропаганде и њихове последице у историјским и савременим изворима информација. Вреднује објективност извора информација и гради одговоран однос према осетљивим појавама из прошлости и садашњости. Дефинише историјске појаве дугог трајања; уочава сличности и разлике у односу на савремени контекст, што доприноси разумевању историјску основу савремених појава. Препознаје регионалне везе на пољу заједничке политичке, друштвене, економске и културне прошлости. Гради толерантан однос према припадницима других нација или вероисповести у регионалном и унутардржавном контексту, неопходан у превенцији потенцијалних конфликта. Развија и надграђује своје различите идентитете и разуме различитост идентитета других људи.

Напредни ниво

Унапређује толерантни однос у комуникацији вођењем аргументоване дебате о важним темама из историје и савременог живота засноване на међусобном уважавању ставова, различитих националних, идејних, професионалних или културолошких позиција, чиме се гради конструктиван однос за квалитетан живот у мултикултуралном друштву.

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:		
– у усменом и писаном излагању користи основне научне и историјске појмове; – користи хронолошке одреднице на одговарајући начин, у складу са периодизацијом прошлости; – идентификује порекло и процени сазнајну вредност различитих извора на основу њихових спољних и садржинских обележја; – објасни основе историјског научног метода у реконструкцији прошлости и уочава постојање различитих интерпретација; – анализира узрочно-последичне везе и идентификује их на конкретним примерима; – анализира историјске податке и идентификује особености, континуитет и промене у различитим појавама дугог трајања; – уочи и изрази став у односу на предрасуде, стереотипе, пропаганду и друге врсте манипулација прошлости на конкретним примерима; – учествује у организовању и спровођењу заједничких школских активности и активности које подстичу друштвену одговорност; – користећи ИКТ, самостално или у групи, презентује резултате истраживања заснованог на коришћењу одабраних историјских извора и литературе; – поредећи историјске и географске карте датог простора, уочава утицај рељефа и климатских чинилаца на настанак цивилизација и кретање становништва; – наведе и лоцира најважније праисторијске и античке локалитете у Европи и Србији; – издвоји и међусобно пореди најважније одлике државних уређења у цивилизацијама старог века; – уочава специфичности и пореди друштвени положај и начин живота припадника различитих слојева у старом веку; – идентификује основне елементе и одлике привреде у цивилизацијама старог века; – пореди и илуструје примерима одлике свакодневног живота међу различитим цивилизацијама старог века; – уочава присуство и препознаје важност тековина цивилизација старог века у савременом свету.	Хронолошки и научни оквири историје – историјски појмови и појмови историјске науке. Порекло, сазнајна вредност историјских извора и њихова примена у истраживању – примери. Анализа извора – примери (од праисторијских остатака и налазишта до савремених извора информација). Реконструкција и интерпретација прошлости. Употреба историје и манипулација прошлости.	
	ОСНОВИ ИСТОРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА	Географски простор цивилизација старог века – Медитеран, Средњи и Далеки исток. Основна обележја државног уређења цивилизација старог века – Египат, Месопотамија, Левант, Кина, минојски Крит, Микена, Хомерско доба, грчки полиси, антички Рим и Источно римско царство до средине VI века. Рат и мир у старом веку (пример мировног споразума после битке код Кадеша; Грчко-персијски ратови – сукоб цивилизација; Пелопонески рат – борба за превласт и криза полиса; освајања Александра Великог римско освајање Италије – рађање светске силе; пунски ратови и борба за превласт у Средоземљу; грађански ратови – криза и пропаст републике; римска спољна политика у доба царства – освајања и одбрана граница; последице Велике сеобе народа – V и VI век; Јустинијанова обнова).
	ДРЖАВА И ПОЛИТИЧКИ ОКВИРИ ЦИВИЛИЗАЦИЈА СТАРОГ ВЕКА	Друштвени односи – Стари исток, античка Грчка и антички Рим. Привредни односи у старом веку.
	КУЛТУРА И СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У СТАРОМ ВЕКУ	Основне одлике религија у старом веку. Писменост и књижевност у старом веку. Научна достигнућа старог века – историографија; филозофија; право; природне науке. Свакодневни живот – обичаји, занимања, култура исхране и становања.
	ПОЈАВЕ ДУГОГ ТРАЈАЊА – МИГРАЦИЈЕ	Врсте, узроци и последице миграција. Миграције у праисторији. Миграције и колонизације у старом веку. Велика сеоба народа. Миграције народа на Балканском полуострву. Савремене миграције.

Кључни појмови садржаја: антика, демократија, институције, интерпретација, историјско наслеђе, историографија, колонијација, миграције, монархија, република.

ВЕЗА ОБРАЗОВНИХ СТАНДАРДА И ИСХОДА ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ИСХОДИ	СТАНДАРДИ
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	
– у усменом и писаном излагању користи основне научне и историјске појмове; – објасни основе историјског научног метода у реконструкцији прошлости и уочава постојање различитих интерпретација;	2.ИС.1.1.1. Разуме значење основних историјских и појмова историјске науке. 2.ИС.2.1.1. Анализира специфичности одређених историјских појмова. 2.ИС.3.2.2. Издваја и објашњава специфичне сличности и разлике у тумачењима исте историјске појаве на основу различитих историјских извора. 2.ИС.1.2.4. Усмено интерпретира историјски наратив и саопштава резултате самосталног елементарног истраживања. 2.ИС.1.2.5. Писано саопштава резултате елементарног истраживања уз употребу текстуалне word датотеке (фајла).
– идентификује порекло и процени сазнајну вредност различитих извора на основу њихових спољних и садржинских обележја; – анализира историјске податке и идентификује особености, континуитет и промене у различитим појавама дугог трајања; – анализира узрочно-последичне везе и идентификује их на конкретним примерима; – користећи ИКТ, самостално или у групи, презентује резултате истраживања заснованог на коришћењу одабраних историјских извора и литературе;	2.ИС.1.2.1. Самостално прикупља и разврстава различите изворе информација о прошлости и садашњости у функцији истраживања. 2.ИС.1.2.2. Уочава да постоје различита виђења исте историјске појаве на основу поређења више историјских извора. 2.ИС.1.3.1. Препознаје историјску димензију савремених друштвених појава и процеса. 2.ИС.1.3.7. Препознаје узроке, елементе и последице историјских конфликта и криза са циљем развијања толеранције, културе дијалога и сензибилитета за спречавање потенцијалних конфликта. 2.ИС.2.2.1. Процењује релевантност и квалитет различитих извора информација о прошлости и садашњости и примењује их у истраживању и презентацији. 2.ИС.3.2.2. Издваја и објашњава специфичне сличности и разлике у тумачењима исте историјске појаве на основу различитих историјских извора. 2.ИС.3.2.3. Усмено објашњава резултате самосталног елементарног истраживања и аргументовано брани изнете ставове и закључке. 2.ИС.3.2.4. Писано и графички презентује резултате елементарног истраживања уз употребу нових технологија.
– користи хронолошке одреднице на одговарајући начин, у складу са периодизацијом прошлости;	2.ИС.1.1.2. Користи хронолошке термине у одговарајућем историјском и савременом контексту.
– поредећи историјске и географске карте датог простора, уочава утицај рељефа и климатских чинилаца на настанак цивилизација и кретање становништва; – наведе и лоцира најважније праисторијске и античке локалитете у Европи и Србији;	2.ИС.1.1.3. Препознаје историјски простор на историјској карти. 2.ИС.2.1.2. Показује историјске појаве на историјској карти и препознаје историјски простор на географској карти. 2.ИС.3.1.1. Разуме и анализира променљивост историјског простора у различитим периодима, уз употребу историјске, географске и савремене политичке карте.
– уочи и изрази став у односу на предрасуде, стереотипе, пропаганду и друге врсте манипулација прошлости на конкретним примерима;	2.ИС.1.2.3. Препознаје предрасуде, стереотипе, пропаганду и друге видове пристрасности у тумачењу историјских појава у историјским и савременим изворима информација. 2.ИС.2.2.2. Анализира предрасуде, стереотипе, пропаганду и друге видове пристрасности у тумачењу историјских појава у историјским и савременим изворима информација и уочава њихове последице.

– издвоји и међусобно пореди најважније одлике државних уређења у цивилизацијама старог века; – уочава специфичности и пореди друштвени положај и начин живота припадника различитих слојева у старом веку; – идентификује основне елементе и одлике привреде у цивилизацијама старог века; – пореди и илустрира примерима одлике свакодневног живота међу различитим цивилизацијама старог века;	2.ИС.1.1.4. Именује најзначајније личности и наводи основне процесе, појаве и догађаје из опште и националне историје. 2.ИС.1.3.1. Препознаје историјску димензију савремених друштвених појава и процеса. 2.ИС.1.3.2. Идентификује улогу историјских личности у обликовању савремене државе и друштва. 2.ИС.2.1.3. Објашњава и повезује улогу личности, процесе, појаве, догађаје из националне и опште историје. 2.ИС.2.3.1. Наводи и описује појаве различитог историјског трајања и уочава сличности и прави разлику у односу на њихов савремени и историјски контекст. 2.ИС.3.1.2. Критички просуђује важне процесе, појаве, догађаје и личности из опште и националне историје. 2.ИС.3.3.1. Анализира савремене појаве и процесе у историјском контексту и на основу добијених резултата изводи закључке.
– уочава присуство и препознаје важност тековина цивилизација старог века у савременом свету;	2.ИС.1.3.3. Разуме значај и показује одговоран однос према културно-историјском наслеђу сопственог и других народа.
– учествује у организовању и спровођењу заједничких школских активности и активности које подстичу друштвену одговорност.	2.ИС.1.3.4. Разуме смисао обележавања и неговања сећања на важне личности, догађаје и појаве из прошлости народа, држава, институција.

ДОДАТНИ САДРЖАЈИ ЗА НАСТАВУ НА ЈЕЗИЦИМА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА

За наставу на мађарском језику

Праисторијска налазишта у Панонској низији (на територији данашње Мађарске)

Панонска низија у антици – значајни остаци римске власти у Панонској низији

За наставу на словачком језику

Истраживање доба праисторије са територије садашње Словачке кроз доступне историјске изворе

Римски одбрамбени ратови против германских племена – изградња Лимес Романорум на територији садашње Словачке

За наставу на хрватском језику

Анализа извора – примери

Археолошки локалитети на тлу данашње Хрватске (Крапина, Вучедол, Вела јама, Вела шпиља)

Грчке колоније на тлу данашње Далмације

Римска управа на тлу данашње Хрватске (организација римских провинција, царски градови, колоније)

За наставу на румунском језику

Простор данашње Румуније у праисторији. Палеолит. Мезолит. Неолит. Бронзано и гвоздено доба.

Грчке колоније на Понту и први писани извори о Гетима

Религија и култура старих Гето-Дачана

Сарадња народа са простора данашње Румуније и Србије

Дакија под Бурбистом

Дачки краљ Децебал и ратови са Римљанима

Дакија као римска провинција

Економски и друштвени развој, римске колоније у Дакији

Варварски упади

Дакија након повлачења римске администрације и војске

Повратак Римљана у јужне делове Дакије

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм је конципиран тако да су уз дефинисане исходе за крај разреда и кључне појмове, за сваку од шест тематских целина (*Основи историјског истраживања, Држава и политички оквири цивилизација старог века, Друштвени и привредни односи у старом веку, Култура и свакодневни живот у старом веку, Појаве*

дугог трајања – миграције и Цивилизацијске тековине епохе старог века), дати и садржаји. Теме су међусобно повезане, чиме се обезбеђује да се садржаји по потреби понављају, надограђују и надовезују. На овај начин ученицима ће бити лакше да схвате комплексност и међусобну зависност појава и процеса у историји.

Концепт наставе засноване на исходима подразумева да ученици, посредством садржаја предмета, стекну не само основна знања, већ да их искористе у развоју вештина историјског мишљења и изградњи ставова и вредности. Програма, у том смислу, нуди садржински оквир, а наставник има могућност да изабере и неке додатне садржаје уколико сматра да су примерени средини у којој ученици живе, или да одговарају њиховим интересовањима (програм се, на пример, може допунити и садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају – археолошка налазишта, музејске збирке). Сви садржаји су дефинисани тако да буду у функцији остваривања исхода предвиђених програмом. Наставник има значајан простор за избор и повезивање садржаја, метода наставе и учења и активности ученика.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Већина предметних исхода постиже се кроз непосредну истраживачку активност ученика, а уз подстицај и подршку наставника. Најефикасније методе наставе и учења јесу оне које ученика стављају у адекватну активну позицију у процесу развијања знања и вештина. При остваривању циља предмета *историја* и достизању исхода мора се имати увид да су садржаји, методе наставе и учења и активности ученика неодољиви у наставном процесу. Да би сви ученици достигли предвиђене исходе и да би се остварио циљ наставе историје, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилагођава наставне активности. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему, уважавајући циљ предмета и дефинисане исходе. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Између исхода постоји повезаност и остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода.

Ученици у први разред гимназије улазе са знањем о најважнијим историјским појмовима стеченим током основног образовања, са одређеним животним искуствима и уобличеним ставовима и на томе треба пажљиво градити нова знања, вештине, ставове и вредности. Битно је искористити велике могућности које *историја* као наративни предмет пружа у подстицању ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Посебно место у настави *историје* имају питања, како она која поставља наставник ученицима, тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести, не само у фази утврђивања и систематизације градива, већ и у самој обради наставних садржаја. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције, као што су: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за објашњењем. Настава би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе „како је уистину било”, већ и зашто се нешто десило и какве су последице из тога проистекле. Одговарајућа питања могу да послуже и као подстицај за елементарна историјска истраживања, прилагођена узрасту и могућностима ученика, што доприноси достизању прописаних стандарда постигнућа.

Да би схватио догађаје из прошлости, ученик треба да их „оживи у свом уму”, у чему велику помоћ може пружити употреба одабраних историјских извора, литературе, карата и других извора података (документарни и играни видео и дигитални материјали, музејски експонати, илустрације), обилажење културно-историјских споменика и посете установама културе. Треба искористити и утицај наставе историје на неговање језичке и говорне културе (вештине беседништва и дебате), као и на развијање културе сећања и свести о друштвеној одговорности и људским правима.

Неопходно је имати у виду и интегративну функцију историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да постигну целовито схватање о повезаности и условљености географских, економских и културних услова живота човека. Пожељно је избегавати фрагментарно и изоловано учење историјских чињеница јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина. У настави треба, кад год је то могуће, примењивати дидактички концепт мултиперспективности. Одређене теме, по могућности, треба реализовати са одговарајућим садржајима из сродних предмета, а посебну пажњу треба посветити оспособљавању ученика за ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Основи историјског истраживања

У реализацији теме *Основи историјског истраживања* посебну пажњу требало би посветити оживљавању и проширивању већ постојећих ученичких знања историјској науци, хронологији и периодизацији, пореклу и вредности историјских извора, као и о самом истраживачком процесу чијој успешности доприносе и одговарајуће помоћне историјске науке и сродне научне дисциплине. Од кључне важности је да наставник одабере оне наставне методе, примере и задатке који ће омогућити ученицима да се упознају са различитим врстама извора историјског сазнања специфичним за одређене периоде (од праисторије до савременог доба – од каменних оруђа и оружја, митова и легенди до уметничких дела, новина, фотографија, филмова, интернета...), да их вреднују, тумаче, критички процењују, интерпретирају, одреде им порекло, да на основу њих аргументовано изнесе своје закључке, да разумеју разлоге различитог тумачења исте историјске појаве, да препознају стереотипе, предрасуде, злоупотребе, манипулације. С обзиром на то да за период праисторије није предвиђена посебна наставна тема, могуће је да кроз реализацију ове теме (бавећи се материјалним историјским изворима и њиховом интерпретацијом), ученици прошире и своја знања о праисторији, особеностима и етапама овог периода, као и праисторијским налазиштима и културама на територији Европе и Србије. Активности ученика чији је циљ развијање вештине коришћења критике историјских извора дају могућност и да се упознају са помоћним историјским наукама и науче како да достигнућа различитих научних дисциплина користе у својим истраживањима.

Држава и политички оквири цивилизација старог века

У оквиру теме *Држава и политички оквири цивилизација старог века* ученици ће да прошире своја знања о простору и најзначајнијим цивилизацијама старог века, основним одликама државног уређења и главним догађајима из политичке историје. У обради наставних садржаја о обележјима државних уређења фокус треба да буде на сталном упоређивању институција у цивилизацијама старог века и њиховом повезивању са савременим добом. Када је реч о политичкој историји, посебну пажњу треба посветити узроцима и последицама главних догађаја и личностима које су их покретале и у њима учествовале.

Друштвени и привредни односи у старом веку

Тематска целина *Друштвени и привредни односи у старом веку* ученицима треба да омогући да прошире постојећа и усвоје нова знања о друштвеним и привредним приликама у најстаријој историјској епохи и пореде их са савременим окружењем. Требало би да уоче законитости појава, шта је заједничко а шта различито у друштвима цивилизација старог века (процес од распадања родовско-племенских заједница до успостављања друштвених разлика). На примеру Египта и неке од држава Месопотамије треба показати поделу друштва и друштвену хијерархију (анализираће, на пример, структуру друштва према Хамурабијевом законнику). На примерима грчког и римског друштва може се показати како економско јачање слојева без политичких права доводи до борбе и како се она завршава. Треба истаћи и улогу географског и климатског фактора на привредне прилике. На примерима држава Старог истока могу се показати основне етапе привредног развоја:

земљорадња, сточарство, рударство, занатство, трговина. Поред и анализирајући различите привредне системе током дугог периода старог века, ученици треба да уоче основне чиниоце који утичу на привредне токове.

Култура и свакодневни живот у старом веку

Реализација тематске целине *Култура и свакодневни живот у старом веку*, поред упознавања са одликама појединих култура и њиховим достигнућима, подразумева и изучавање веровања и начина живота људи у цивилизацијама старог века. Када су одлике религија у питању, циљ не треба да буде приказивање појединих пантеона од Сумера до Рима, већ да се на примерима веровања покаже начин поимања света у тој епохи. Треба омогућити ученицима да уоче међусобне утицаје и прожимања појединих цивилизација и подстицати их да, на пример, пореде друштвени утицај и положај свештенства. Посебно је важно истаћи одлике јудаизма и хришћанства, како би се ученици припремили за потпуније разумевање средњовековне цивилизације засноване на јудео-хришћанским темељима. Ученици, такође, треба да се упознају и са одликама религиозно-филозофских учења Индије и Кине којима и данас припадају стотине милиона људи. Са народима који су стварали цивилизације у старом веку ученици треба да се упознају и кроз њихову књижевност. Пожељно је да се у корелацији са наставом књижевности посебно осветле друштвене и политичке околности настанка неког књижевног дела које се изучава, као и мотиви и књижевне врсте који се јављају у различитим културама. Ученици треба да стекну и прошире своја знања о научним достигнућима народа старог века која су уграђена у даље токове историјског развоја и која се налазе у основи данашњих наука. На основу већ усвојених знања о политичким, друштвеним и привредним приликама ученици треба да анализирају историјске околности настанка писма, правних споменика, филозофије, уметничких, књижевних и научних дела.

Појаве дугог трајања – миграције

Тема *Појаве дугог трајања – миграције* требало би да омогући да ученици, на примерима различитих миграција од праисторије до савременог доба, разумеју промене и континуитет одређених историјских појава, чије се трајање може пратити кроз векове, па чак и миленијуме. Ова наставна тема пружа могућност да се реализује кроз пројектне задатке у којима ће ученици, уз јасно постављен циљ, инструкције, савете и стално праћење, примењивати специфична знања и развијене вештине елементарног историјског истраживања. То може бити прилика за развој компетенције сарадње у оквиру групе, коришћења ИКТ-а за прикупљање података и представљање резултата истраживања, као и за анализирање и тумачење појава из садашњости применом концепта критичког мишљења. Посебно је значајно да ученици схвате да постоје историјски процеси дугог трајања и да буду оспособљени да их уоче, повежу и посматрају у континуитету (или дисконтинуитету). Осим што обезбеђује продубљивање историјских знања и вештина, ова тема је изузетно погодна и за корелацију са наставом географије, ликовне културе, математике, верске наставе, грађанског васпитања...

Цивилизацијске тековине епохе старог века

Реализација тематске целине *Цивилизацијске тековине епохе старог века* треба да омогући повезивање прошлости и садашњости и уочавање историјског наслеђа – шта су нам оставили народи старог века, шта је све из те епохе и данас присутно, не само као споменик, на пример на територији Србије, већ и као део цивилизације (институције, закони, хришћанство, књижевност, позориште, филозофија, медицина, уметност, архитектура, демократија, беседништво, олимпијске игре, спортови, абецеда, календар, путеви, водовод, канализација, терме, римски бројеви, бетон, стадиони...). Поред тога што је погодна за рекапитулацију и понављање претходно обрађених садржаја, ова тема омогућава и успешније испуњавање прописаних стандарда достигнућа ученика у оквиру области Историјске основе савременог друштва.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати

његов даљи рад. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабровати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности. Наставник треба да подржи саморефлексију (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстакне саморегулацију процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања. Потребно је, такође, ускладити оцењивање са његовом сврхом. У вредновању научног, поред усменог испитивања, користе се и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да унапреди део своје наставне праксе. Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад.

ГЕОГРАФИЈА

Циљ учења *географије* је да ученик развија систем географских знања и вештина, свест и осећање припадности држави Србији, разумевање суштине промена у свету, неговање и стицање моралних вредности, еколошке културе, одрживог развоја, етничке и верске толеранције које ће му помоћи у професионалном и личном развоју.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Учењем наставног предмета географија ученик је оспособљен да користи практичне вештине (оријентација у простору, практично коришћење и познавање географске карте, географских модела, савремених технологија – ГПС и ГИС и инструменте (компас, термометар, кишомер, ветроказ, барометар) ради лакшег сналажења у простору и времену. Ученик је оспособљен да примењује географска знања о елементима географске средине (рељеф, клима, хидрографија, живи свет, природни ресурси, привреда, становништво, насеља, саобраћај), о њиховом развоју, међусобним односима, везама, очувању и рационалном коришћењу ради планирања и унапређивања личних и друштвених потреба, националних и европских вредности.

Основни ниво

Примењује и тумачи различите изворе са географским информацијама (географска карта, географски модели, ГПС, часописи, научнопопуларна литература, статистички подаци, интернет)

ради планирања и организовања различитих активности. Користи основна знања о географским чињеницама да би разумео, заштитио и рационално користио природне и друштвене ресурсе у локалној средини, Републици Србији и земљама у окружењу.

Средњи ниво

Картографски приказује географске објекте, појаве и процесе; разуме могућности примене савремених технологија ради планирања и решавања различитих личних и друштвених потреба. Самостално објашњава природне и друштвене услове и ресурсе и разуме њихов утицај на наравномеран друштвеноекономски развој Републике Србије и региона и активно учествује у валоризацији географске средине. Разуме савремене проблеме у локалној средини и својој држави, предлаже начине и учествује у акцијама за њихово решавање.

Напредни ниво

Користи аналогне и дигиталне географске карте, географске и статистичке истраживачке методе; упоређује и критички разматра одговарајуће научне податке да би објаснио географске чињенице и њихов допринос за решавање друштвених потреба и проблема. Критички анализира и објашњава географске везе и односе између соларног система, геолошког развоја Земље, природних услова и ресурса и поштује принципе одрживог развоја. Анализира и аргументовано објашњава друштвеноекономске карактеристике регионалног развоја Републике Србије и регионалних целина у свету; предвиђа и учествује у регионалном развоју, заштити и унапређивању локалне средине.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Примена географских вештина за организовање активности у простору и времену

Основни ниво

Примењује и тумачи географске елементе који су приказани на картама различитог размера и садржаја, користи ГПС (систем за глобално позиционирање) и остале усмене и писане изворе са географским информацијама за сакупљање података на терену које повезује и користи за планирање и организовање својих активности у непосредном окружењу.

Средњи ниво

Представља географске елементе картографским изражајним средствима и разуме могућности примене савремених технологија (ГИС) за архивирање и приказивање картографских података ради планирања и обављања различитих активности које су значајне за развој друштва.

Напредни ниво

Анализира географске елементе приказане на аналогним и дигиталним картама; процењује квалитет и тачност; разуме потребу ажурирања података ради њиховог коришћења за научна, привредна, демографска и друга планирања.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Коришћење географских знања за активно и одговорно учешће у животу заједнице

Основни ниво

Користи знања о основним природним и друштвеним ресурсима у локалној средини и Републици Србији, разуме њихове вредности и рационално их користи у свакодневном животу.

Средњи ниво

Изучава и процењује природне и друштвене услове и ресурсе, њихов утицај на неравномеран друштвеноекономски развој Републике Србије и региона и у својој средини предлаже начине за њихово ублажавање.

Напредни ниво

Анализира, дискутује и тумачи регионални развој Републике Србије и регионалних целина у свету; поштује принципе одрживог развоја и учествује у унапређивању националних и европских вредности.

ИСХОДИ По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
<p>– осмисли пројекат истраживања на задату тему, реализује истраживање у локалној средини, прикаже и дискутује о резултатима;</p> <p>– користи дигиталне картографске изворе информација и алате Географских информационих система;</p> <p>– помоћу модела демонстрира облик и кретање Земље и анализира њихове последице;</p> <p>– разликује еволутивне фазе сфера на Земљи и њихова главна обележја;</p> <p>– изводи закључке о утицају унутрашњих сила на настанак минерала и стена и формирање рељефа користећи примере у Србији и у свету;</p> <p>– разврстава облике рељефа према типу настанка у зависности од деловања ендогених и егзогених процеса на примерима у локалној средини и у свету;</p> <p>– предвиђа које последице по човека могу да настану деловањем геоазарда и наводи мере превенције и заштите;</p> <p>– оцењује улогу човека као фактора и модификатора у процесу формирања рељефа;</p> <p>– анализира процесе у ваздушном омотачу и њихов утицај на временске прилике на Земљи користећи географске карте и ИКТ-е;</p> <p>– критички процењује активности човека на промене у атмосфери;</p> <p>– анализира хидролошке појаве, објекте и процесе користећи се географским картама и ИКТ-ом;</p> <p>– доводи у везу и илуструје однос подземних и површинских вода и указује на значај Светског мора и копнених вода;</p> <p>– истражује узроке различитих водопривредних проблема у свету и код нас и изводи закључке о значају водних ресурса за свакодневни живот човека;</p> <p>– разликује главне типове земљишта, доводи у везу њихова својства са условима формирања и примерима у Србији и свету и илуструје њихову економску вредност;</p> <p>– примерима и помоћу географске карте објашњава законитости хоризонталног и вертикалног распореда биома;</p> <p>– анализира утицај човека на земљиште, живи свет и биоразноликост на примерима из света и локалне средине користећи се географским картама и ИКТ-ом;</p> <p>– дефинише појам геонаслеђа и аргумендује потребу за његовом заштитом.</p>	ФИЗИЧКА ГЕОГРАФИЈА	Место и задаци физичке географије у ситему наука. Дигитална картографија и Географски информациони системи (ГИС) – помоћу у познавању простора.
	ОБЛИК, ДИМЕНЗИЈЕ И КРЕТАЊЕ ЗЕМЉЕ	Димензије и облик Земље. Земљино кретање и њене последице.
	ЕВОЛУЦИЈА ГЕОГРАФСКОГ ОМОТАЧА	Еволуција географског омотача.
	ГРАЂА ЗЕМЉЕ	Унутрашња грађа Земље. Унутрашње силе и њихов утицај на процесе и појаве на Земљи. Минерали и стене; минерални ресурси, употреба стена у свакодневном животу. Литосферне плоче, кретање, утицај на формирање рељефа. Вулканизам и земљотреси.
	РЕЉЕФ ЗЕМЉИНЕ ПОВРШИНЕ	Основни макро облици рељефа Земље, континенти и океански басени. Копно, орогени покрети, вулкански облици рељефа. Обликовање рељефа, ерозија, акумулација и агенси. Падински процес. Флувијални процес. Крашки процес. Глацијални процес. Еолски процес. Марински процес. Антропогени рељеф.
	АТМОСФЕРА	Вертикална структура и процеси који се одвијају у атмосфери. Узајамна повезаност климатских елемената и фактора. Циркулација атмосфере. Временска прогноза и синоптичке карте. Подела климе, соларна и физичка клима, одлике и разлике. Разноликост климатских типова на Земљи и услови живота. Клима градова. Климатске промене, настанак, последице и мере заштите.
	ХИДРОСФЕРА	Структура хидросфере, кружење воде у природи, вода као значајан ресурс на Земљи. Светско море, хемијске и физичке особине и кретање морске воде. Типови издани, извора и термоминералних вода. Морфолошке и хидролошке особине речног слива и река, утицај природних и антропогених фактора на водни режим река. Појам и елементи језера, подела језера према положају и начину постанка. Појаве леда на Земљи (пермафрост, речни лед, морски лед, ледници), типови ледника и савремена глацијација. Водопривреда – коришћење вода, заштита вода и заштита од вода.

БИОСФЕРА	Распрострањање биома (вертикални и хоризонтални), законитости распрострањања и повезаност са климатским приликама. Земљиште – формирање, распрострањање, значај, деградација и заштита. Очување биодивезитета – поучни примери из света.
ГЕОНАСЛЕЂЕ	Заштита природних објеката. Критеријуми за проглашавање објеката геонаслеђа.

Кључни појмови садржаја: литосфера, атмосфера, хидро-сфера, биосфера, географски омотач, геонаслеђе.

ВЕЗА ОБРАЗОВНИХ СТАНДАРДА И ИСХОДА ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Стандарди образовних постигнућа достижу се **на крају општег средњег образовања**. Исти стандард (или његов део) активираће се више пута током школске године, односно до краја средњег образовања, сваки пут уз другу наставну јединицу. Тако поступање осигурава досезање све вишег и вишег нивоа појединачних ученичких постигнућа, а ученичка знања, вештине и способности се непрестано сагледавају из нових углова, утврђују, проширују и систематизују.

С обзиром на сложеност предмета и области унутар предмета, неопходно је поступно остваривати све стандарде кроз све четири године средњошколског образовања, али поједини стандарди се могу видети и као конкретније повезани са одређеним исходом.

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	СТАНДАРДИ
– осмисли пројекат истраживања на задату тему, реализује истраживање у локалној средини, прикаже и дискутује о резултатима;	2.ГЕ.1.1.1. Чита и тумачи географске карте различитог размера и садржаја, користи компас и систем за глобално позиционирање (ГПС) ради оријентације у простору и планирања активности. 2.ГЕ.1.1.2. Користи инструменте за читавање вредности основних временских/климатских елемената ради планирања и организовања активности у свом окружењу. 2.ГЕ.1.1.3. Правилно дефинише географске појмове и користи различите изворе (статистичке податке, научнопопуларну литературу, географске часописе, информације из медија, интернет) за прикупљање и представљање географских података у локалној средини, Републици Србији и земљама у окружењу. 2.ГЕ.3.1.1. Анализира различите изворе података и истраживачке резултате (географске карте, сателитске снимке, статистичке податке, научну литературу, географске часописе, информације из медија, интернет); изводи закључке и предлаже мере за решавање друштвених проблема.
– користи дигиталне картографске изворе информација и алате Географских информационих система;	2.ГЕ.1.1.1. Чита и тумачи географске карте различитог размера и садржаја, користи компас и систем за глобално позиционирање (ГПС) ради оријентације у простору и планирања активности. 2.ГЕ.1.1.2. Користи инструменте за читавање вредности основних временских/климатских елемената ради планирања и организовања активности у свом окружењу 2.ГЕ.1.1.3. Правилно дефинише географске појмове и користи различите изворе (статистичке податке, научнопопуларну литературу, географске часописе, информације из медија, интернет) за прикупљање и представљање географских података у локалној средини, Републици Србији и земљама у окружењу. 2.ГЕ.2.1.1. Правилно користи картографска изражајна средства за скицирање географских карата различитог размера и садржаја. 2.ГЕ.2.1.2. Разуме значај и могућности практичне примене географског информационог система (ГИС). 2.ГЕ.3.1.1. Анализира различите изворе података и истраживачке резултате (географске карте, сателитске снимке, статистичке податке, научну литературу, географске часописе, информације из медија, интернет); изводи закључке и предлаже мере за решавање друштвених проблема.

	2.ГЕ.3.1.2.Примењује географски информациони систем (ГИС) за креирање једноставних географских карата. 2.ГЕ.3.1.3.Анализира значај чинилаца развоја у просторном планирању (људи, природа, друштвено богатство, инфраструктура, мрежа и систем насеља). 2.ГЕ.3.1.4. Анализира аналогне и дигиталне тематске карте (природних појава, система и природне средине, друштвених појава и створених добара) и објашњава узроке који су утицали на актуелно стање, постојеће појаве и објекте.	– разликује главне типове земљишта, доводи у везу њихова својства са условима формирања и примерима у Србији и свету и илуструје њихову економску вредност;	2.ГЕ.2.2.4. Описује настанак, развој и последице еколошких проблема на локалном и националном нивоу и предлаже мере за њихово решавање. 2.ГЕ.2.2.3. Објашњава географски размештај природних ресурса у Републици Србији, региону и Европи и објашњава њихов утицај на економски развој.
– помоћу модела демонстрира облик и кретање Земље и анализира њихове последице;	2.ГЕ.1.2.2. Наводи појаве и процесе у Земљиним сферама и описује њихов утицај на формирање различитих природних услова и ресурса на Земљи.	– примерима и помоћу географске карте објашњава законитости хоризонталног и вертикалног распореда биома;	2.ГЕ.1.2.2. Наводи појаве и процесе у Земљиним сферама и описује њихов утицај на формирање различитих природних услова и ресурса на Земљи.
– разликује еволутивне фазе сфера на Земљи и њихова главна обележја;	2.ГЕ.1.2.2. Наводи појаве и процесе у Земљиним сферама и описује њихов утицај на формирање различитих природних услова и ресурса на Земљи. 2.ГЕ.3.2.2. Анализира геохронолошки развој планете Земље.	– анализира утицај човека на земљиште, живи свет и биоразноликост на примерима из света и локалне средине користећи се географским картама и ИКТ-ом;	2.ГЕ.3.2.3. Објашњава основна начела одрживог коришћења природних ресурса и њихов утицај на економски развој Републике Србије. 2.ГЕ.1.2.5. Наводи еколошке проблеме и њихове последице у локалној средини, Републици Србији и региону (прекомерна сеча, сушење и паљење шума, неадекватна испаша, ерозија тла, загађивање вода, ваздуха, земљишта, киселе кише, поплаве, суше) и учествује у активностима за њихово решавање.
– изводи закључке о утицају унутрашњих сила на настанак минерала и стена и формирање рељефа користећи примере у Србији и у свету;	2.ГЕ.1.2.2. Наводи појаве и процесе у Земљиним сферама и описује њихов утицај на формирање различитих природних услова и ресурса на Земљи. 2.ГЕ.3.2.3. Објашњава основна начела одрживог коришћења природних ресурса и њихов утицај на економски развој Републике Србије.	– дефинише појам геонаслеђа и аргументује потребу за његовом заштитом.	2.ГЕ.3.4.4. Описује геодиверзитет, биодиверзитет и заштићена подручја у Републици Србији. 2.ГЕ.3.4.1. Анализира утицај географских веза (просторне и каузалне, директне и индиректне) и законитости (опште и посебне) на постанак и размештај природних и културних добара у Републици Србији.
– разврстава облике рељефа према типу настанка у зависности од деловања ендегених и егзогених процеса на примерима у локалној средини и у свету;	2.ГЕ.1.4.2. Описује природно географске и друштвено географске одлике локалне средине и Републике Србије 2.ГЕ.2.2.2. Објашњава географске везе између природних услова, ресурса и људских делатности.		
– предвиђа које последице по човека могу да настану деловањем геоазарда и наводи мере превенције и заштите;	2.ГЕ.2.4.4. Описује природна и културна добра локалне средине, Републике Србије и учествује у акцијама за њихову заштиту и унапређивање. 2.ГЕ.3.2.4. Анализира еколошке проблеме и њихове последице на глобалном нивоу и познаје савремене мере и поступке који се користе за њихово решавање.		
– оцењује улогу човека као фактора и модификатора у процесу формирања рељефа;	2.ГЕ.3.2.3. Објашњава основна начела одрживог коришћења природних ресурса и њихов утицај на економски развој Републике Србије. 2.ГЕ.3.2.4. Анализира еколошке проблеме и њихове последице на глобалном нивоу и познаје савремене мере и поступке који се користе за њихово решавање.		
– анализира процесе у ваздушном омотачу и њихов утицај на временске прилике на Земљи користећи географске карте и ИКТ-е;	2.ГЕ.1.1.1. Чита и тумачи географске карте различитог размера и садржаја, користи компас и систем за глобално позиционирање (ГПС) ради оријентације у простору и планирања активности. 2.ГЕ.1.1.2. Користи инструменте за очитивање вредности основних временских/климатских елемената ради планирања и организовања активности у свом окружењу.		
– критички процењује активности човека на промене у атмосфери;	2.ГЕ.3.2.4. Анализира еколошке проблеме и њихове последице на глобалном нивоу и познаје савремене мере и поступке који се користе за њихово решавање.		
– анализира хидролошке појаве, објекте и процесе користећи се географским картама и ИКТ-ом;	2.ГЕ.1.1.1. Чита и тумачи географске карте различитог размера и садржаја, користи компас и систем за глобално позиционирање (ГПС) ради оријентације у простору и планирања активности. 2.ГЕ.1.1.2. Користи инструменте за очитивање вредности основних временских/климатских елемената ради планирања и организовања активности у свом окружењу.		
– доводи у везу и илуструје однос површинских вода и указује на значај Светског мора и копнених вода;	2.ГЕ.3.1.4. Анализира аналогне и дигиталне тематске карте (природних појава, система и природне средине, друштвених појава и створених добара) и објашњава узроке који су утицали на актуелно стање, постојеће појаве и објекте. 2.ГЕ.2.3.2. Објашњава савремене проблеме човечанства (сукоби и насиље, незапосленост, глад, недостатак пијаће воде, дискриминација, болести зависности) и наводи мере за њихово превазилажење.		
– истражује узроке различитих водопривредних проблема у свету и код нас и изводи закључке о значају водних ресурса за свакодневни живот човека;	2.ГЕ.3.2.4. Анализира еколошке проблеме и њихове последице на глобалном нивоу и познаје савремене мере и поступке који се користе за њихово решавање. 2.ГЕ.1.2.3. Описује географски размештај и опште карактеристике природних услова и ре-сурса у локалној средини, Републици Србији и региону и разуме њихов значај за економски развој.		

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Основна карактеристика наставе и учења географије је истицање исхода учења, односно исказа о томе шта ученици знају, разумеју и могу да ураде на крају периода учења, уместо фокусирања на оно о чему наставник намерава да подучава. Предвиђени исходи представљају знања, вештине, ставове и вредности које сви ученици треба да развију на крају првог разреда. Наставник у процесу учења код ученика развија истраживачки приступ у проучавању простора, омогућава реализацију истраживања, примену географских метода за постизање исхода учења. Многи географски садржаји односе се на просторе који су знатно удаљени од простора локалне средине ученика, тако да применом ИКТ-а се омогућава визуалан доживљај свих делова света.

У оквиру темадат је предлог географског истраживања, које ученици могу да реализују у току школске године у локалној средини. Пројектни задаци се могу реализовати у мањим групама. Наставник мора бити у стању не само да подучава ученике да знају и користе практичне вештине и инструменте већ да их оспособи да примењују географска знања на начин који им омогућава анализирање географских елемената и решавање проблема. Истраживачки теренски рад заснива се на подацима прикупљеним мерењем, фотографисањем, скицирањем и коришћењем литературе. Ученици могу прикупљати податке у тиму, али сваки од њих самостално обрађује прикупљене информације, анализира их, излаже резултате, помоћу тематских карата, планова, графикана, дијаграма, схема, цртежа, фотографија, видео записа и презентација и изводи једноставне закључке. Рад се оцењује.

Физичка географија

Посебну пажњу треба усмерити на пружање инструкција за израду истраживачких активности које ће ученици спроводити током читаве године. Неопходно је да ученик врши избор релевантних извора информација, анализира их, повезује у сазнајне целине и користи у решавању постављеног проблемског задатка. У реализацији истраживања користи ИКТ, GNSS (Global Navigation Satellite System) и остале усмене и писане изворе са географским информацијама за прикупљање података на терену. Како се савремена картографија базира на коришћењу различитих метода за представљање географског садржаја, значајну улогу има примена рачунарске технологије за развој тематске и дигиталне картографије. Истраживачке активности ученика могу бити усмерене на коришћење ГИС-а (Географски информациони систем) за самосталну конструкцију једноставних планова места у коме живи и израду тематске карте на задату тему.

Примерима из локалне средине, Србије и света од ученика се очекује да опишује и наводи појаве и процесе које проучава физичка географија.

Облик, димензије и кретање земље

Ученике треба упознати са развојем схватања о Земљином облику и димензијама у контексту разумевања доказа да је Земља (приближно) лоптастог облика. У том смислу корелација може да се оствари са историјом (праисторијска, античка поимања о облику Земље, рани докази Земљиног лоптастог облика, географска открића). Ученици треба да усвоје појмове елипсоид, геонд, апионд, да умеју да их нацртају и да обележе екваторијални обим, екваторијални, поларни и средњи полупречник на моделу Земље. Земљина кретања је најбоље објашњавати помоћу средстава ИКТ-а, применом готових симулација доступних на интернету (нпр. PhET симулације) или изградом сопствених симулација у сарадњи са наставницима *рачунарства и информатике*. Разлике у локалном времену и часовне зоне на Земљи, ученици ће најбоље разумети кроз израду рачунских задатака.

Еволуција географског омотача

Наставна тема *Еволуција географског омотача*, подразумева сагледавање еволуције све четири сфере, од настанка планете Земље до данас. Ученике треба упознати са временским обухватом и елементима геохронолошке скале, која је подељена на еоне, ере, периоде и епохе. Примерима из Србије и света, објаснити ученицима кључне догађаје у одређеним ерама и периодама током еволуције земљиних сфера. Због појаве човека једина периода, чије би епохе требало обрадити је квартар (плеистоцен и холоцен).

Грађа земље

У обради ове теме акценат треба да буде на објашњавању метода на основу којих је упозната унутрашња грађа Земље (сеизмичке, геофизичке, астрономске методе и др.). Важно је да ученици разумеју конвективна струјања у астеносфери која даље утичу на кретање и изливање магме (лаве) на површину Земље, настанак нове океанске коре, појаву земљотреса, али и настанак планина, острвских архипелага, раседање (рифтовање) и сл. Такође, ученици треба да уоче узрочно-последичну везу између процеса који се дешавају у Земљиној унутрашњости и настанка стена (дубинске и изливне магматске стене, динамо и контактни метаморфизам) и између геодинамичких процеса и настанка стена (ерозија и акумулација – настанак седиментних стена). При обиласцима терена ученици би требало да буду способни да препознају одређени број стена (гранит, мермер, кречњак, базалт, пешчаре, брече, шкриљце) да уочавају минерале од којих су састављени и да умеју да објасне њихов настанак и могућности употребе (у грађевинарству и др.).

Рељеф земљине површине

У наставној теми *Рељеф Земљине површине* ученици треба да се упознају са ендегеним и егзогеним процесима који формирају и модификују рељеф. У елаборацији ових садржаја треба избећи пуко меморисање (класификовање) облика рељефа и примера за поједине генетске типове; нагласак треба да буде на разумевању процеса формирања рељефа, односно фактора од којих зависи интензитет морфогенетских и морфодинамичких процеса (нпр. количина падавина, геолошка грађа, нагиб терена, итд.). Где год је могуће, потребно је да ученици у локалној средини препознају поједине облике рељефа и да уоче последице антропогеног утицаја на рељеф, земљиште, вегетацију и климу. У обради крашке ерозије може се остварити корелација географије и хемије при објашњавању хемијског механизма растварања кречњака у води у присуству угљен-диоксида, где наведена хемијска реакција, када се чита са лаве на десну страну, представља ерозију, а када се чита обратно представља акумулацију.

Атмосфера

У реализацији наставне теме било би пожељно да наставник са ученицима посети најближу метеоролошку станицу где би на конкретном примеру сазнали како се врши мерење климатских елемента. Са ученицима треба радити на анализи климатских карата, климатских карата и графичких приказа ради бољег разумевања климатских процеса који се одвијају у атмосфери. При томе је потребно акценат ставити на различите примере из света и Србије на

основу којих ће ученици моћи да анализирају климатске елементе и самостално изводе закључке о утицају климатских фактора на њихово формирање и тренутно стање. Неопходно је инсистирати на разумевању и објашњавању свих облика циркулације у атмосфери и законитостима у формирању антициклона и циклона.

Код обраде климатских типова и њихог распрострањања, наставник може постављањем различитих задатака од ученика тражити да самостално утврде заједничке карактеристике климе одређених подручја и законитости њиховог формирања.

Приликом реализације садржаја из атмосфере велики значај у објашњавању, разумевању, анализи и практичној примени стеченог знања имају тематске климатске карте и ИКТ-е, те је неопходно користити их на часовима. Као облик провере знања о климатским елементима или о распрострањању климатских типова препоручује се да наставник од ученика тражи да на неким картама представе распрострањање одређених климатских типова или одређених вредности климатских елемената. На тај начин би се код ученика развијала просторна оријентација и правилно тумачење географског распрострањања климатских појава.

Временска прогноза у последње време добија све већи значај. Ученицима треба објаснити како се оне праве, који се параметри користе и разлику у поузданости између краткорочне и дугорочне прогнозе. Ради бољег разумевања неопходно је ученицима представити интернет странице где се прати тренутно временско стање на основу којег се може закључити какво нас време очекује у наредном периоду (<http://www.sat24.com>; <http://www.hidmet.gov.rs/>; <http://www.metservice.com>). Синоптичке карте треба обрадити тако што ће се објаснити шта се на њима представља и какав је њихов значај у тумачењу и предвиђању временских прилика.

Предлог пројектног задатка за ученике: *Климатске промене у локалној средини*.

Извор података може бити локална метеоролошка станица или Републичко хидрометеоролошки завод Србије (РХМЗС). Ученици могу графички представити стање климатских елемената (климатдијаграм, тематске карте), упоређивати податке за сваку годину и изводити закључке о кретању климатских елемената за последњих десет година. Посебну пажњу треба посветити учесталости појава временских непогода које су се десиле за последњих десет година (извор података могу бити локалне новине, метеоролошка станица). Упоређивањем података о променама које су се десиле у локалној средини са подацима на глобалном нивоу (извор података светска метеоролошка организација <https://www.wmo.int/>) ученици изводе закључке о климатским променама у локалној средини и њиховом утицају на свакодневни живот.

Хидросфера

Наставну тему *Хидросфера* чине садржаји који се односе на све облике појављивања вода на Земљи. На уводном часу везаном за ову тему акценат треба ставити на значају познавања кружења воде у природи, његовом утицају на живи свет, али и као процесу који обликује рељеф на планети. Такође, треба код ученика развијати свест о томе да вода није неисцрпан ресурс на Земљи и нагласити значај и могућност добијања пијаће воде из различитих извора.

При обради наставних садржаја о Светском мору ученике не треба оптерећивати фактографским материјалом, већ више инсистирати на појавама и процесима који утичу на кретање и особине морске воде. Посебну пажњу посветити достизању исхода који се односи на значај мора за живот човека, као и на последице које настају услед прекомерног загађења.

За ученике овог узраста посебно тешко може бити разумевање садржаја који се односе на подземне воде. Из тог разлога наставницима се препоручује да различитим графичким приказима детаљно објасне ученицима начин формирања изданских вода и њихово кретање. Потребно је указати на главне изворе загађивања подземних вода (септичке јаме, депоније, ђубришта и сл.) и настојати да се код ученика развија свест о неопходности контроле загађивача.

Приликом обраде садржаја о рекама посебан значај посветити исходу који се односи на речни слив и његово илустровање на

топографским картама. То подразумева препознавање развоја и правилно учртвавање вододелнице. Уколико у близини школе постоји река која није дубока, ученици уз помоћ наставника могу и сами поставити водомерну летву и свакодневно пратити промене водостаја. На тај начин ученици ће бити у стању да самостално посматрају и анализирају промене у локалној средини.

Посебан значај имају наставни садржаји који се односи на бујице и поплаве с обзиром на њихово деструктивно дејство. Наставник треба да објасни ученицима природне и антропогене узроке настанка ових непогода и начине заштите од њих. Такође, потребно је објаснити ученицима чињеницу да се поплаве не могу у потпуности спречити и да уз све мере предострожности морамо научити да живимо уз њих.

Вештачка језера су вишефункционални објекти који су изузетно значајни за привредни развој. Због тога је ученицима неопходно указати на све аспекте њиховог коришћења, а на примеру најближе вештачке акумулације школском објекту истаћи његову улогу у локалној средини.

Предлог пројектног задатка за ученике: *Праћење промене водостаја на реци током године и његов значај*. Ученици у паровима израђују нивограме за различите реке, објашњавају њихове годишње промене и упоређују их. Ако постоје техничке могућности (близина реке која није дубока) ученици уз помоћ наставника могу и сами поставити водомерну летву и свакодневно пратити промене водостаја. На тај начин ученици ће бити у стању да самостално посматрају и анализирају промене у локалној средини.

Биосфера

У наставној теми *Биосфера* акценат је стављен на значај тла, његов утицај на формирање хоризонталног и вертикалног биома и процесима који воде ка деградацији и уништавању флоре и фауне. Како би се у потпуности остварили иходи за ову наставну тему, наставник на примерима из света и Србије, објашњава законитости које утичу на настанак различитих типова тла и распоред биома. Пожељно је организовати активности у школи (нпр. рециклажа папира) које ће подићи свест о значају шумског покривача, неконтролисано уништавању природних резервата и на тај начин подићи еколошку свест код ученика.

Наставна тема биосфера је погодна за реализацију различитих мини-пројеката у локалној средини. У зависности од услова и расположивости, наставни садржај се може испланирати тако да ученици, кроз решавање различитих проблемских ситуација и анализе тренутног стања у локалној средини, сами дођу до законитости у биосфери и разумевању значаја који има на савремене природне и друштвене процесе.

Предлог тема за пројектни задатак: *Утицај савремене пољопривредне производње на промену окружења; Деградација земљишта на примерима у локалној средини; Сачувајмо локалну средину од загађења*.

Геонаслеђе

У наставној теми *Геонаслеђе* ученик треба да се упозна са основним значењем овог појма на примерима из света и Србије. Важно је указати на научни, еколошки, образовни и културни значај објеката геонаслеђа. Посебну пажњу треба посветити критеријумима на основу којих се издвајају и проглашавају објекти геонаслеђа (аутохтоност и аутентичност, оригиналност, пејзажна атрактивност, старост и др.). Наставник треба да упуту ученике на који начин могу сами да истраже објекте геонаслеђа, како би самостално закључили која је њихова улога у процесу заштите. На интернет страници *Завода за заштиту природе* представљена је *Карта заштићених објеката геонаслеђа Србије* и понуђена је интерактивна карта на којој ученици могу самостално учртовати објекте.

Пројектни задатак за ученике: На основу понуђених критеријума на основу којих се неки објекат проглашава геонаслеђем, ученик критички анализира примере геонаслеђа у Србији и у свету. На основу тих критеријума оцењује објекат у природи из свог окружења за који сматра да је веома вредан и процењује да ли може да буде проглашен геонаслеђем.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његов даљи рад. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности. Наставник треба да подржи саморефлексију (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстакне саморегулацију процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања. Потребно је, такође, ускладити оцењивање са његовом сврхом. У вредновању научног, поред усменог испитивања, користе се и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договором показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да унапреди део своје наставне праксе. Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад.

БИОЛОГИЈА

Циљ учења *биологије* је да ученик развије биолошку, општу научну и језичку писменост, способности, вештине и ставове корисне у свакодневном животу, да развије мотивацију за учење и интересовања за биологију као науку, уз примену концепта одрживог развоја, етичности и права будућих генерација на очувану животну средину.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Учећи биологију у општем средњем образовању, ученик ће овладати знањима и вештинама које ће му омогућити да разуме структуру, филогенију и еволуцију живог света, човеково место и његову улогу у природи, као и огромну човекову одговорност за очување животне средине и биолошке разноврсности на Земљи. Овако стечена знања из биологије и биолошких вештина примењиваће у свакодневном животу за побољшање сопственог здравља и одабир животног стила и учествовање у друштвеним дебатама ради доношења важних одлука, као што су одрживи развој и заштита животне средине, заштита природе и биодиверзитета и употреба биотехнологија. Бавећи се биологијом развијаће способност критичког мишљења, формираће научни поглед на свет, разумеће сличности и разлике између биолошког и других научних приступа и развиће трајно интересовање за биолошке феномене.

Основни ниво

Разуме основне принципе структуре и функције живих организама, њихове филогенетске међуодносе и еволутивни развој

живота на Земљи на основу Дарвиновог учења; разуме и примерено користи биолошке термине који су у широкој употреби; разуме и примерено користи стечена знања и вештине за практичну примену у свакодневном животу, као што су лична хигијена, исхрана и животне навике и заштита животне средине.

Средњи ниво

Разуме и адекватном терминологијом исказује чињенице о типичним механизмима и процесима у биолошким системима, везама између структуре и функције у њима, и разуме основне узрочно-последичне везе које у тим системима владају; стечена знања активно користи у личном животу у очувању здравља и животне средине; учествује у друштвеним акцијама и дебатама са темом очувања животне средине и биолошке разноврсности; свестан је потребе одрживог развоја друштва и уме да процени које одлуке га омогућају, а које угрожавају.

Напредни ниво

Уме да анализира, интегрише и уопштава биолошке феномене и процесе, чак и на атипичним примерима; примењује стечена знања у решавању широког спектра животних ситуација; критички анализира информације и ризике одређених понашања, и јасно аргументује ставове и животне навике који служе позитивном развоју; разуме и користи језик биолошке струке, и може да прати усмену и писану биолошку комуникацију у медијима, иницира и учествује у друштвеним акцијама и дебатама са темом очувања животне средине и одрживог развоја, природе и биолошке разноврсности, и на основу биолошких знања и критичког погледа на свет користи и разуме савремене биотехнологије (вакцине, матичне ћелије, генетски модификована храна, генетске основе наследних болести).

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Грађа, функција, филогенија и еволуција живог света

Ова компетенција омогућава ученику да овлада знањима и вештинама које ће му омогућити да разуме структуру, филогенију и еволуцију живог света, човеково место и његову улогу у природи.

Основни ниво

Зна основе еволуционе биологије и основне чињенице о пореклу, јединству и биолошкој разноврсности живота на Земљи.

Средњи ниво

Примењује знања из еволуционе биологије у објашњењу филогенетских промена које су довеле до настанка постојеће биолошке разноврсности на Земљи.

Напредни ниво

Дискутује и аргументује предности еволуционе теорије у односу на друга мишљења о пореклу и развоју живота на Земљи.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Молекуларна биологија, физиологија и здравље

Ова компетенција омогућава ученику да стечена знања примењује у свакодневном животу за побољшање сопственог здравља и одабир животног стила, као и доношење информисане одлуке о примени савремених биотехнологија.

Основни ниво

Зна основе молекуларне биологије, а посебно организацију генетичког материјала и основна правила генетике и наслеђивања, као и генетичку основу наследних болести; зна основне механизме одржавања хомеостазе, нарочито у односу на променљивост спољашње средине, и основне последице нарушавања хомеостазе организама на примеру човека.

Средњи ниво

Разуме значај молекуларне биологије и генетике у процесу настанка наследних болести; зна грађу и физиологију човека у и активно примењује та знања у свакодневном животу за очување сопственог здравља.

Напредни ниво

Уме да дискутује и аргументује физиолошке и неуроендокрине основе адаптивног понашања, а посебно са аспекта функционалне интеграције организама.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Екологија, заштита животне средине и биодиверзитета, одрживи развој

Ова компетенција омогућава ученику да учествује у друштвеним дебатама ради доношења важних одлука, као што су одрживи развој и заштита животне средине, заштита природе и биодиверзитета.

Основни ниво

Разуме основне принципе заштите животне средине и природе.

Средњи ниво

Зна основне механизме дејства загађујућих материја и мере за отклањање последица загађења животне средине, као и основне факторе угрожавања природе и биодиверзитета и мере за заштиту природе.

Напредни ниво

Разуме сложене функционалне и хијерархијске везе између живих бића и њихове неживе околине у еко-системима и биосфери, а посебно улогу и место човека у природи и његову одговорност за последице сопственог развоја.

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **74 часа**

ИСХОДИ По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – прикупи, прикаже и тумачи податке добијене истраживањем; – осмисли поступак истраживања на задато истраживачко питање, креира и прати истраживачки протокол; – изнесе и вреднује аргументе на основу доказа; – закључује о јединству живота и његовом заједничком пореклу на основу заједничких особина живих бића; – доведе у везу основна својства живих бића са просторним и временским распоредом чинилаца њиховог окружења; – разврста биолошки важне макромолекуле према њиховој улози у остварењу животних функција; – примерима илуструје примену биолошки важних макромолекула у биотехнологији; – упоређује прокариотску и еукариотску ћелију на основу биохемијских, анатомских и морфолошких карактеристика; – доведе у везу утицај чинилаца из спољашње и унутрашње средине са динамиком ћелијских процеса; – тумачи шеме ћелијског циклуса и ћелијских деоба еукариота у контексту раста и размножавања; – постави шест кључних догађаја у историји живота на временској скали; – тумачи филогенетске односе и разноврсност живог света на Земљи ослањајући се на модел „дрво живота“; – примени или изради једноставне кључеве за идентификацију живог света. 	<p>БИОЛОГИЈА КАО ПРИРОДНА НАУКА</p>	<p>Биологија као наука. Појам научних теорија. Научна методологија. Утицај биологије на развој технологије. Утицај биологије на свакодневни живот.</p>
	<p>ОСОБИНЕ ЖИВНИХ БИЋА</p>	<p>Живи системи су високо организовани и хијерархијски уређени. Заједничке особине живих бића: ћелијска организација, метаболизам, хомеостаза, раст, развиће и размножавање (животни циклус), осетљивост и покретљивост (одговор на промену средине/ стимулусе), биолошка еволуција. Нивои организационе сложености и организациони ступњевни живих организама (молекули–органеле–ћелије–ткива–органи–организам). Хемијски састав живих бића; значај воде за одржавање основних животних функција; значај појаве слободног кисеоника у Земљиној атмосфери; угљеник као главни састојак биолошких молекула.</p>
	<p>БИОЛОШКИ МАКРОМОЛЕКУЛИ</p>	<p>Структура и функција биомолекула: угљени хидрати, липиди, протеини и нуклеинске киселине. Примена биолошких макромолекула у биотехнологији.</p>
	<p>ЋЕЛИЈА – ГРАЂА И ФУНКЦИЈА</p>	<p>Ћелија као основна јединица живота; грађа и улога ћелијских мембрана; прокариотска ћелија и еукариотска ћелија. Разлике и сличности између прокариотске и еукариотске ћелије; ендосимбиоза. Промет кроз ћелијску мембрану. Енергија као основа одржавања животних функција – метаболизам: промет и претварање енергије, АТП, принцип регулације метаболизма (улога ензима). Хемоаутотрофија, фотоаутотрофија, хетеротрофија, ћелијско дисање.</p>

	<p>ЋЕЛИЈСКЕ ДЕОБЕ</p> <p>Ћелијска деоба и ћелијски циклус. Репликација ДНК као предуслов деобе ћелија. Митоза. Појава вишећелијности и улога митозе у повећању броја ћелија (растењу) и обнављању ћелија вишећелијских организама. Мејотичке деобе: биолошки смисао и значај; формирање хаплоидних од диплоидних ћелија. Значај мејозе као извора (генетичке) варијабилности организама.</p>
	<p>ФИЛОГЕНИЈА И ПРИНЦИПИ КЛАСИФИКАЦИЈЕ</p> <p>Шест кључних догађаја у историји живота. Геолошка скала времена и настанак живота. Промене у току геолошке скале времена – еволутивне промене. Концепт порекла живих бића од заједничког претка. Сличности организама на основу њихове сродности – филогенетски односи. Значај успостављања критеријума класификације и класификација организама. Главне систематске категорије (врста, род, фамилија, ред, класа, тип, царство, домен). Примена модела „дрво живота“.</p>

Кључни појмови садржаја: научни метод, принципи филогенетске класификације, ћелија, хомеостаза, биомолекули.

ВЕЗА ОБРАЗОВНИХ СТАНДАРДА И ИСХОДА ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Стандарди образовних постигнућа достижу се **на крају општег средњег образовања**. Исти стандард (или његов део), преко планираних исхода, активираће се више пута током школске године, односно до краја средњег образовања, сваки пут уз другу наставну јединицу. Такво поступање осигурава досезање све вишег и вишег нивоа појединачних ученичких постигнућа, а ученичка знања, вештине и способности се непрестано сагледавају из нових углова, утврђују, проширују и систематизују.

Исходима се обезбеђује поступно остваривање свих стандарда кроз све четири године средњошколског образовања, али поједини стандарди се могу видети и као конкретније повезани са одређеним исходом.

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	СТАНДАРДИ
<p>– осмисли поступак истраживања на задату хипотезу, креира и прати истраживачки протокол; – прикупи, прикаже и тумачи податке добијене истраживањем; – изнесе и вреднује аргументе на основу доказа;</p>	<p>2.БИ.1.6.2. Разуме шта су основни постулати истраживачких процедура; разуме појам контролисаног истраживања; схвата како се у науци спроводи контрола и уме да, по упутству и уз помоћ наставника, реализује једноставно истраживање, попуни формулар, прикаже резултате у табели/графикону и извести о резултату.</p> <p>2.БИ.1.6.3. Уме да прочита једноставно приказане податке и зна како да се понаша у лабораторији и на терену као и правила о раду и безбедности на раду.</p> <p>2.БИ.1.6.4. Разуме шта су посебности експерименталног приступа у науци, шта разликује експеримент од осталих метода и уме, по упутству, да изведе унапред постављени експеримент и одговори на једноставну хипотезу, уз помоћ и навођење наставника.</p> <p>2.БИ.2.6.3. Уме, уз помоћ наставника, да прави графиконе и табеле према два критеријума уз коментар резултата.</p> <p>2.БИ.2.6.4. Уме, на задатом примеру, уз помоћ наставника, да постави хипотезу, формира и реализује једноставан експеримент и извести о резултату.</p>

	<p>2.БИ.3.6.2. Уме да осмисли једноставан протокол прикупљања података и формулар за упис резултата.</p> <p>2.БИ.3.6.3. Уме самостално да прави графиконе и табеле према два критеријума уз детаљан извештај.</p>
<p>– закључује о јединству живота и његовом заједничком пореклу на основу заједничких особина живих бића; – доведе у везу основна својства живих бића са просторним и временским распоредом чинилаца њиховог окружења;</p>	<p>2.БИ.1.1.1. Уме да наведе најважније чињенице о основним својствима живих бића и уме да их објасни на карактеристичним примерима.</p> <p>2.БИ.1.1.2. Зна основне чињенице о пореклу и развоју живота на планети и схвата значај живота на Земљи у контексту његовог дуготрајног развоја.</p> <p>2.БИ.2.1.1. Уме да објасни основна својства живих бића у мање типичним и атипичним случајевима.</p> <p>2.БИ.3.1.1. Разуме како основна својства живих бића указују на јединство живота.</p>
<p>– разврста биолошки важне макромолекуле према њиховој улози у остварењу животних функција; – примерима илуструје примену биолошки важних макромолекула у биотехнологији;</p>	<p>2.БИ.1.3.1. Уме да наведе основне чињенице о грађи, улози и значају биолошких макромолекула (нуклеинских киселина и протеина) и њихову примену у биотехнологији.</p> <p>2.БИ.2.3.1. Повезује структуре и функције важних биолошких макромолекула (нуклеинских киселина и протеина).</p>
<p>– упоређује прокариотску и еукариотску ћелију на основу биохемијских, анатомских и морфолошких карактеристика; – доведе у везу утицај чинилаца из спољашње и унутрашње средине са динамиком ћелијских процеса;</p>	<p>2.БИ.1.2.1. Зна основне чињенице о грађи ћелија и метаболичким процесима који се у њима одвијају; познаје различите типове ћелија; зна хијерархију нивоа организације живих система и разуме њихову повезаност.</p> <p>2.БИ.2.2.1. Уме да објасни структурну и функционалну повезаност основних ћелијских процеса и разуме разлоге ћелијске диференцијације.</p> <p>2.БИ.3.2.1. Разуме да динамику ћелијских процеса условљавају како чиниоци ван ћелије (унутар организма али и из спољашње средине) тако и унутарћелијски чиниоци (генетска регулација метаболизма).</p>
<p>– тумачи шеме ћелијског циклуса и ћелијских деоба еукариота у контексту раста и размножавања;</p>	<p>2.БИ.1.3.2. Уме да наведе типове размножавања; зна који је значај митотичких и мејотичких деоба; разуме значај полног размножавања и познаје основне чињенице о животним циклусима методски одабраних представника живих бића, посебно човека.</p>
<p>– постави шест кључних догађаја у историји живота на временској скали; – тумачи филогенетске односе и разноврсност живог света на Земљи ослањајући се на модел „дрво живота“; – примени или изради једноставне кључеве за идентификацију живог света.</p>	<p>2.БИ.1.1.3. Разуме потребу за класификовањем живих бића, познаје и примењује основне принципе класификације (укљ. бинарну номенклатуру) и зна да класификује методски одабране представнике живог света (одабраних типова, подтипова, класа).</p> <p>2.БИ.2.1.2. Разуме поступност у развоју живих бића и разуме појам предачких форми.</p> <p>2.БИ.2.1.3. Зна хијерархију класификационих категорија и примењује једноставне кључеве за идентификацију живог света.</p>

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм биологије у првом разреду гимназије изучавању живих бића приступа са филогенетског аспекта и оријентисан је на достизање образовних исхода. Достизање исхода води развоју свих кључних и општих међупредметних компетенција као што су дигитална компетенција, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, комуникација, предузимљивост, сарадња, компетенција за целоживотно учење, одговоран однос према здрављу, одговоран однос према околини и одговорно учешће у демократском друштву. Исходи представљају описе интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика и груписани су у шест наставних тема: *биологија као природна наука, особине живих бића, биолошки макромолекули, ћелија – грађа и функција, ћелијске деобе и филогенија и принципи класификације*.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Улога наставника је да контекстуализује дати програм према потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе

локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи – глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Потребно је да наставник за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу предметима.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У остваривању наставе потребно је подстицати радозналост, аргументовање, креативност, рефлексивност, истрајност, одговорност, аутономно мишљење, сарадњу, једнакост међу половима. Препоручује се максимално коришћење ИКТ решења јер се могу превазићи материјална, просторна и друга ограничења (платформе за групни рад нпр. Pbworcks, платформа Moodle, сарадња у „облаку” као Гугл, Офис 365...; за јавне презентације могу се користити веб решења нпр. креирање сајтова, блогова – Weebly, Wordpress...; рачунарске симулације као нпр. <https://phet.colorado.edu/sr/> и апликације за андроид уређаје; домаћи и међународни сајтови и портали, нпр. www.cpn.rs, www.scientix.eu, www.go-lab-project.eu, www.scienceinschool.org, www.science-on-stage.eu и други).

У реализацији теме *биологија као природна наука*, тј. достизању исхода *осмисли поступак истраживања на задату хипотезу, креира и прати истраживачки протокол, прикупи, прикаже и тумачи податке добијене истраживањем и изнесе и вреднује аргументе на основу доказа*, важно је да ученици уоче да научна теорија или модел, који представља везе између променљивих параметара неке природне појаве (биолошког феномена), мора бити у складу са опажањима и чињеницама које су доступне у датом тренутку, као и да омогући проверљива предвиђања. Требало би да ученици разумеју да свака научна теорија или модел, као објашњење, важи у датом тренутку и да је подложна ревизији, уколико се, захваљујући сталном увећавању знања и напретку технологије, дође до нових сазнања и чињеница (чак и у случајевима када је теорија у прошлости давала задовољавајућа објашњења и била у складу са тада доступним сазнањима). Препорука је да се ова начела приближе ученицима у комбинацији објашњења на уопштеном нивоу и примене на конкретним, њима познатим примерима, као што је нпр. развој људског сазнања о бактеријама и њиховим улогама у нашем животу и здрављу. Важно је да ученици разумеју да биолошка писменост постаје предуслов опстанка човека као појединца и човечанства у целини, како би закључке доносили искључиво на основу доказа и аргумената (нпр. проблеми исцрпљивања ресурса, неодржива/одржива производња хране, употреба и злоупотреба биотехнологије и власништво над њом, здраве и нездраве животне навике, заштита здравља вакцинацијом итд.). Оваквим приступом се омогућава и развој међупредметних компетенција *Одговоран однос према околини, Одговорно учење у демократском друштву и Одговоран однос према здрављу*. Развој ставова који проистичу из оваквог приступа биологији као науци, омогућиће ученицима да праве разлику између научних и ненаучних теорија и препознају ситуације када су биолошке чињенице селективно употребљене ради постизања ненаучних циљева, што може имати етичке, друштвене, економске и политичке последице.

Истраживачко-експериментални приступ би требало да се ослони на ученичку радозналост, која се манифестује кроз постављање питања и тражење одговора о реалним објектима и феноменима живог света. Реализација ове теме требало би да буде

усмерена на откривање нових и повезивање старих знања и искустава кроз лични ангажман ученика у истраживању. Тежисте ових активности је на осмишљавању истраживања од стране ученика, развијању вештине постављања питања и тражења одговора на основу опажених чињеница и мерења, као и критичкој анализи и тумачењу добијених резултата. У најједноставнијем случају, неопходно би било да ученици, на очигледним примерима, науче да разликују када се до задовољавајућих објашњења појава може доћи процесом питање-хипотеза/експеримент-закључак, а када одговарајући приступ подразумева систематично и пажљиво планирано посматрање, пребројавање, мерење (уз што мањи субјективни утицај истраживача). После обављене анализа података, уочавања образаца и правилности, следи извођење закључака и непристрасно тумачење добијених резултата. Очекивани и неочекивани резултати су подједнако важни за доказивање хипотезе јер могу да укажу на пропусте у раду и формулисању истраживачког питања. Било би погрешно инсистирати на томе да постоји само један јединствени „научни метод”, у смислу постављања и експерименталне провере хипотеза. Кроз разноврсне примере, требало би да науче да различите појаве у природи, па и оне у живом свету, захтевају различите приступе и методе истраживања.

Важно је да ученици науче да научно истраживање подразумева систематско прикупљање података по унапред одређеном сценарију и на строго контролисан начин (праћењем одговарајућег протокола), одговорно понашање и поштовање мера сигурности у раду у односу на себе и друге учеснике. Једноставна истраживања се могу остварити и без већих материјалних захтева и додатних улагања. У току истраживачких активности, потребно је подстицати ученике да предлажу решења и критички преиспитују тврдње, у сарадњи са другим ученицима и наставником као модератором.

У складу са потребама и материјално-техничким могућностима којима школа и наставник располажу, ученици би требало да осмисле и изведу једноставно истраживање на задату тему, ради потврђивања или одбацивања постављене претпоставке, нпр.: да ли биотехнолошка достигнућа имају позитиван утицај на продужетак животног века људи (истраживање и анализа података добијених коришћењем интернета и ИКТ); да ли ћелијску мембрану изграђују липиди (експеримент са црвеним купусом и течним детерџентом); да ли биљке дишу и ослобађају угљен-диоксид (експеримент са кречном водом или са свећом); да ли постоји транспорт кроз полупропустљиву мембрану (оглед са прозирном фолијом и обојеним сланим раствором); да ли вода циркулише кроз биљку и излази кроз поре у спољашњу средину (доказивањем да количина воде унете у биљку заливањем у дужем периоду није у сразмери са увећањем масе биљке у истом периоду); има ли разлика између значења термина *теорија* у биологији и у свакодневном животу (истраживање и анализа података коришћењем литературе из историје науке, интернета и коришћењем ИКТ); имају ли биолошке појаве и биолошки објекти утицај на развој уметности (истраживање литературе из историје уметности, коришћењем интернета и коришћењем ИКТ) итд. Препорука је да у савладавању теме наставник припреми неколико примера реализованих и објављених научних истраживања, како би ученицима показао редослед корака у истраживању неког феномена и припремио их за самосталан рад.

Ученици би требало да открију постојање позитивне повратне спреге између развоја науке и научних сазнања и технолошких достигнућа, тј. да некада научна сазнања претходе и омогућавају технолошку примену, а понекад напредак технологије омогући развој нових научних сазнања. На пример, сазнања из генетике су омогућила напредак технологија у производњи хране, а развој молекуларно-биолошких техника је омогућио боља сазнања и дубље разумевање функције генома; такође, развој сателита и ГПС-а су омогућили боље разумевање еколошких феномена, итд. Захваљујући савременим сазнањима о структури биолошких макромолекула, универзалности ћелијске организације живих бића и универзалности генетског кода, као и технолошком унапређењу истраживачких поступака у лабораторијама (научници су овладали техникама гајења ћелија ван организма – *in vitro* – и техникама изолације и

манипулације њиховим генетичким материјалом), данас је могуће имати у лабораторијама ћелијске културе разних организама и премештати гене из једног организма у други, чак и када су они јако различити (филогенетски веома удаљени). Развој техника генетичког инжењерства омогућио је клонирање гена и организама, производњу хуманог инсулина, хуманог хормона раста у генетички модификованим ћелијама бактерија. Биотехнологија налази примену, између осталог, у лечењу раније неизлечивих и смртоносних обољења, али, као у случају свих великих научних достигнућа, примена биотехнологије, ван самих научних истраживања, отвара бројне етичке недоумице које би требало да буду предмет сталне, отворене, критичке и, на чињеницама, утемељене дебате.

(Препоручени број часова 6)

У реализацији теме *особине живих бића*, тј. достизању исхода *да закључује о јединству живота и његовом заједничком пореклу на основу заједничких особина живих бића и доводи у везу основна својства живих бића са просторним и временским распоредом чинилаца њиховог окружења*, потребно је направити квалитативни отклон од досадашње праксе да се биологији приступа као низу изолованих, фрагментарних дескриптивних знања. Један од ефикасних начина је да наставник ученицима, ослањајући се на њихово предзнање, понуди одговарајуће биолошке едукативне или научно-популарне текстове или филмове, да их ученици у индивидуалном и групном раду проуче и кроз дискусију идентификују све заједничке особине живих бића које се у датом материјалу могу препознати, као нпр. метаболизам, развиће, раст, хомеостаза, адаптација и еволуција.

Хомеостазу би требало представити као својство и других нивоа организационе сложености живих бића, а не само нивоа јединке. Појам повратне спреге требало би обрадити уз хомеостазу као основни принцип регулације. Метаболизам би требало представити као претварање супстанце (материје) и промет/проток и претварање енергије и повезати, пре свега, са исхраном, дисањем и излучивањем. Исхрану би требало класификовати по критеријумима порекла и облика усвојеног угљеника и порекла и облика енергије (аутотрофија и хетеротрофија, фототрофија и хемотрофија).

Еволутивне адаптације би требало приказати као настанак особина путем природне селекције. Суштина је да се уклоне заблуде у вези са механизмима настанка еволутивних промена, који често укључују циљаност, усмереност и сврху (нпр. да би нешто постигли, организми су се у еволуцији развили на одређени начин) и слично.

Као начин провере достигнутог исхода, сваки ученик би могао, уз помоћ наставника, да одабере једну биолошку врсту и на њој истражи и објасни све наведене особине. Препорука је да врсте буду изабране тако да на нивоу одељења буде што шира покривеност различитих група према моделу „дрво живота“.

Једна од заједничких особина живих бића је присуство воде у организму и њен значај за опстанак. Да би се разумело зашто је баш вода супстрат за одигравање животних процеса, а не нека друга супстанца, треба сликовито објаснити како из структурних особености молекула воде, произилазе њене биолошке функције. Илустрације структуре молекула воде и њених својстава су свима доступне на интернету у облику видео клипова и кратких филмова (youtube), због чега је могуће да наставник води и надгледа процес учења код ученика који би сами прикупљали и приказивали занимљиве појаве у вези структуре и својстава воде.

Сва специфичност материје која чини живи свет, директна је последица специфичних структурних својстава угљениковог атома, која га чине способним да гради велики број разноврсних великих молекула, тзв. органске (биолошке) молекуле.

За еволуцију живих бића на Земљи слободни кисеоник је не-обично значајан. Према зависности од кисеоника, жива бића се могу условно поделити на аеробне и анаеробне. Аеробни организми живе у присуству кисеоника и користе га за ефикасније искоришћавање енергије из процеса разградње органских молекула (хране) него што су то чинили, и данас чине, анаеробни организми. Ову чињеницу би требало објаснити као адаптацију, особину обликовану природном селекцијом. С друге стране, кисеоник

у облику озона образује слој у високим слојевима атмосфере који смањује продор ултраљубичастиг зрачења са Сунца до површине Земље и тако штити велике органске молекуле, присутне у живим бићима, од разарања. Тако је појава фотосинтетичких организама, довела до настанка Земљине атмосфере какву познајемо данас и посредно, кроз образовање озонског омотача, омогућила прелазак живих организама из водене средине на копно. Овакав приступ значају кисеоника, омогућава ученицима разумевање степена интегрисаности живих бића са окружењем и значаја ангажовања у активностима везаним за заштиту животне средине од загађивања, конкретно, од загађења материјама које уништавају озон у атмосфери. У обради ове теме требало би подстицати ученике да примењују знања која су стекли на настави хемије.

(Препоручени број часова 20)

У реализацији теме *биолошки макромолекули*, тј. достизању исхода *разврстава биолошки важне макромолекуле према њиховој улози у остваривању животних функција и примерима илуструје примену биолошки важних макромолекула у биотехнологији*, тежиште је на основним својствима макромолекула која омогућавају њихову биолошку функцију. Присуство биомacroмолекула указује на заједничко порекло и биохемијско јединство живог света. Требало би обрадити хемијски састав ћелије на елементарном нивоу: микро и макроселементе, основне улоге липида уз показивање илустрација њихове грађе; појмове мономер и полимер (за објашњавање њиховог односа и чињенице да су сва жива бића грађена од истих градивних блокова који се комбинују на различите начине, могу се користити анимације, илустрације, лево коцкице итд.); основне биолошке улоге угљених хидрата уз показивање илустрација њихове грађе (моно-, ди- и полисахарида; глюкоза, скроб, гликоген, целулоза, хитин); основне улоге протеина (на интернету је доступно обиље илустрација и анимација које могу да се употребе за вођено учење о директној вези између улоге у ћелији-организму и просторне организације протеина, њихове величине, еластичности и специфичности; основна својства и улоге нуклеинских киселина (структура РНК ланца се може приказати као једноланчани полинуклеотид са окосницом и кодом као чешаљ); способност различитих РНК да кодирају/декодирају примарну структуру себи сличних молекула – ДНК и од себе различитих молекула – протеина, може се илустровати принципом комплементарности азотних база два ланца нуклеотида, РНК-РНК и РНК-ДНК; комплементарност РНК нуклеотида се може представити као просторно уклапање А са У и Г са Ц формирањем слабих водоничних веза између њих; илустрације структуре и анимације процеса у којима учествују различити РНК молекули у синтези протеинасу доступне на интернету, тако да о структури и функцији РНК ученици могу да сазнају кроз процес вођеног, релативно самосталног учења; просторна структура ДНК, као двострука спирала, репликација, транскрипција и транслација, уз коришћење израза дуплирање, преписивање и превођење наследне информације, могу се обрадити коришћењем доступних илустрација, модела и анимација на интернету; требало би увести појам мутација као могућу грешку током дуплирања).

(Препоручени број часова 10)

У реализацији теме *ћелија – грађа и функција*, тј. достизању исхода *упоређује прокариотску и еукариотску ћелију на основу биохемијских, анатомских и морфолошких карактеристика и доведе у везу утицај чинилаца из спољашње и унутрашње средине са динамиком ћелије*, с обзиром да су се ученици у основној школи упознали са елементима грађе, потребно је више пажње посветити различитим структурама ћелија у контексту њихове функције и разноврсности, као и основним биохемијским разликама прокариотских и еукариотских ћелија. Потребно је повезати функције делова еукариотске ћелије са ћелијским метаболизмом, истаћи филогенетско порекло појединих делова ћелије, као што су хлоропласти, митохондије (теорија ендосимбиозе) и унутарћелијског система мембрана. Требало би структурне и физичке особине мембране довести у везу са функцијом: транспорт у ћелију и ван ње, флексибилност у функцији промене облика мембране (егзо и ендцитоза, кретање). Основне облике кретања кроз мембрану би

тревало обрадити уз доста примера и задатка. Селективну пропушљивост мембране и значај осмозе би требало обрадити на основном нивоу. Требало би увести појмове осмотски потенцијал и тургор и обрадити плазмолизу код биљне ћелије.

Кроз практичан рад, вежбе/демонстрацију уз осмозу могу се обрадити/увежбати: посматрање плазмолизе на микроскопском препарату биљних ћелија, мерење осмозе (комадиће кромпира исте величине и облика убацујемо у растворе различите концентрације соли, па их меримо). Кроз истраживање се може обрадити питање: Зашто конзервирамо месо сољењем?

У оквиру метаболизма требало би обрадити: анаболизам и катаболизам, енергетску повезаност, АТП; енергетску хомеостазу; анаболичке процесе: 1. хемосинтеза, извори енергије, значај, екосистеми без Сунчеве светлости, нитрификација, 2. фотосинтеза: споменути је код бактерија, а објаснити код биљака: једначину фотосинтезе, хлорофил, грађу листа биљака и његове адаптације за процес фотосинтезе, спољашње факторе који лимитирају процес фотосинтезе (пример негативне повратне спреге); катаболичке процесе: ћелијско дисање и добијање енергије која је потребна за процесе синтезе, кретања, производњу топлоте, транспорт; врење и примери из свакодневног живота; основне разлике аеробног и анаеробног метаболизма. Уз метаболизам се могу урадити вежбе: утицај светлости на фотосинтезу (може се доказивати преко присуства скроба у листовима, контролна биљка у мраку, или прекривени делови листа); доказивање ослобађања кисеоника, помоћу огледа са воденом биљком која је покривена стакленим посудом, на коју се наслања левак преко кога се сакупља кисеоник; присуство кисеоника доказати упаљеном свећом; посматрање (мерење) производње угљен диоксида анаеробним дисањем код квасца, нпр. оглед са $\text{Ca}(\text{OH})_2$.

Уз обраду особина и улога ензима (кључ-брава механизам, активно место, ензим-супстрат комплекс, фактори који утичу на активност ензима (температура и рН), како ензими добијају имена) може се урадити демонстрација дејства каталазе на разлагање водоник пероксида (узети пет епрувета са истом количином водоник пероксида; у сваку додати различите супстанце: комадић свежег кромпира, комадић куваног кромпира, мало воћног сока, комадић јетре, суспензије квасца; упаљену шибицу полако спуштати низ сваку епрувету према мехурићима насталим након убацавања супстанци).

Требало би обрадити баланс између фотосинтезе и дисања код биљака, истражити како кисеоник долази до ћелија код животиња и биљака (делови који не фотосинтезишу) – ефикасност снабдевања кисеоником у корелацији са активношћу организама.

(Препоручен број часова 20)

У реализацији теме *ћелијске деобе*, тј. достизању исхода *тумачи шеме ћелијског циклуса и ћелијских деоба еукариота у контексту раста и размножавања*, тежиште је на променама које се одвијају током ћелијског циклуса, највише на активностима ДНК и начину расподеле наследног материјала током деоба. Ученици би помоћу шема ћелијског циклуса или анимација били у стању да разумеју процесе који се одвијају током ћелијских деоба (митозе, мејозе) и периода између деоба и да их посматрају као континуиран след догађаја (при томе нису у обавези да памте називе фаза ћелијских деоба).

Важно је да ученици у оквиру ове теме проуче организацију генетичког материјала у ћелији: хроматин, хромозом (хроматиде; хаплоидан и диплоидан број). Требало би нагласити важност репликације ДНК као предуслова за поделу ћелија, односно зашто је важно да ћелије после деобе имају прецизно ископирани молекули ДНК. Митозу би требало обрадити у функцији раста и регенерације ткива код вишећелијског организма. Мејозу би требало обрадити у функцији настанка хаплоидних ћелија (гамета, односно гаметофита) са нагласком на рекомбинацијама, као узроку генетичке варијабилности, случајном комбиновању при одвајању хомологих хромозома и редукцији броја хромозома.

(Препоручени број часова 6)

У реализацији теме *филогенија и принципи класификације*, тј. достизању исхода *постави шест кључних догађаја у историји животана временској скали, тумачи филогенетске односе и*

разноврсност живог света на Земљи ослањајући се на модел „дрво живота“ и примени или изради једноставне кључеве за идентификацију живог света, тежиште је на нераскидивој вези живог света са неживим окружењем сагледаној кроз хронолошки низ шест најважнијих догађаја у историји живог света и планете Земље:

1. Настанак молекула који су могли да кодирају своју и структуру других молекула и, истовремено, обављају каталитичке функције (молекули слични РНК), током пребиотичке еволуције у воденој средини, се сматра најважнијим догађајем пребиотичке еволуције (пре око 4×10^9 година).

2. Настанак прве ћелије (теорија о „РНК свету“ из 80-их година – РНК молекули окружени протомембраном). Еволуција последњег универзалног заједничког претка (Last Universal Common Ancestor – LUCA – ћелије са протенима, ДНК и рибозомима који раде по универзалном генском коду) је текла сразмерно брзо.

3. Настанак прокариота способних за фотосинтезу и аеробни метаболизам. Најстарији строматолити (фосилни остаци старих колонијалних фотосинтетичких прокариота сличних данашњим Cyanobacteria) стари су око $3,8 \times 10^9$ година.

4. Настанак еукариотске од прокариотске ћелије. Пре око $1,8$ до 2×10^9 година.

5. Настанак вишећелијских организама (са диференцираним и специјализованим групама ћелија). Пре око 600 милиона година, почетак Палеозоика.

6. Појава полне репродукције код вишећелијских организама у домену еукариота, брзо после појаве вишећелијности.

Препорука је да се систематика, критеријуми сврставања организама у тзв. систематске категорије (таксоне), хијерархијска категоризација живог света раде на примерима који су познати ученицима. Потребно је увођење бинарне номенклатуре, као инструмената у научној комуникацији, и употреба кључа за идентификацију организама, као средства за примену критеријума класификације.

Један од главних циљева систематике, од како су у биолошкој науци прихваћени Дарвинови концепти заједничког порекла свих живих бића и специјације као начина настанка нових врста у процесу еволуције, је што тачнија реконструкција еволуционе историје свих појединих систематских категорија (таксона), где се сличност спољашње и унутрашње грађе разуме као сродничка сличност. Због тога се за сваку врсту у оквиру систематике покушава конструисати континуирана предачко-потомачка линија – филогенетска линија, при чему се, као критеријум за повезивање и одвајање систематских категорија, користи њихова генетичка, а не морфолошка или анатомска сличност (која може, и често јесте, последица живота у сличним еколошким условима филогенетски удаљених група организама). Савремена систематика сав живи свет групише у домене, царства, филуме и ниже систематске категорије (домен Bacteria, домен Archaea и домен Eukarya – са групом организама под називом протиста, биљкама, гљивама и животињама) са идејом да се прикаже порекло и развој сваке групе живих бића. У циљу достизања исхода везаних за ову тему, ученици би требало да самостално користе или израде модел „дрво живота“ на коме ће лоцирати главне догађаје у историји живота на Земљи, користећи претходно стечено знање. Ово се односи на догађаје који су најдиректније условили настанак биодиверзитета: одвајање највиших систематских категорија (домена, царстава) и мењање услова за живот на планети, чинећи ненастањиве пределе погодним за живот. Модел им може помоћи да уоче разлоге због којих се баш ови догађаји сматрају најважнијим.

У обради ове теме би било важно и да ученици уоче везу између настанка високог диверзитета у три царства вишећелијских организама у еукариотском домену, са појавом полне репродукције. Ученици би то могли да раде на примерима које им понуди наставник, поредећи генетичку разноврсност потомака јединки које се размножавају бесполно и јединки које се размножавају полно.

(Препоручени број часова 12)

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној ка достизању исхода прате се и вреднују процес наставе и учења, постигнућа ученика (продукти

учења) и сопствени рад. Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици партиципирају, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, документују итд.

Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања,

Ниво исхода	Одговарајући начин оцењивања
Памћење (навести, препознати, идентификовати...)	Објективни тестови са допуњавањем кратких одговора, задаци са означавањем, задаци вишеструког избора, спаривање појмова
Разумевање (навести пример, упоредити, објаснити, препричати...)	Дискусија на часу, мапе појмова, проблемски задаци, есеји
Примена (употребити, спровести, демонстрирати...)	Лабораторијске вежбе, проблемски задаци, симулације
Анализирање (систематизовати, приписати, разликовати...)	Дебате, истраживачки радови, есеји, студије случаја, решавање проблема
Евалуирање (проценити, критиковати, проверити...)	Дневници рада ученика, студије случаја, критички прикази, проблемски задаци
Креирање (поставити хипотезу, конструисати, планирати...)	Експерименти, истраживачки пројекти

као и оцењивање са његовом сврхом:

Сврха оцењивања	Могућа средства оцењивања
Оцењивање наученог (сумативно)	Тестови, писмене вежбе, извештаји, усмено испитивање, есеји
Оцењивање за учење (формативно)	Посматрање, контролне вежбе, дијагностички тестови, дневници рада ученика, самоевалуација, вршњачко оцењивање, практичне вежбе

За сумативно оцењивање разумевања и вештина научног истраживања ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се приसे те информације и процедура које су запамтили, да садрже захтеве за предвиђањем, планирањем, реализацијом неког истраживања и интерпретацијом задатих података. У вредновању наученог, поред усменог испитивања, најчешће се користе тестови знања. На интернету, коришћењем кључних речи *outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical)*, могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.

У формативном вредновању наставник би требало да промовише групни дијалог, користи питања да би генерисао податке из ђачких идеја, али и да помогне развој ђачких идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада, а избор инструмента за формативно вредновање зависи од врсте активности која се вреднује. Када је у питању нпр. практичан рад (тимски рад, пројектна настава, теренска настава и слично) може се применити чек листа у којој су приказани нивои постигнућа ученика са показатељима испуњености, а наставник треба да означи показатељ који одговара понашању ученика.

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продукцима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења портфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематско праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији и поузданији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, а који су у складу са *Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању*, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно

са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасно требало би унапредити.

МАТЕМАТИКА

Циљ учења *математике* је да ученик, усвајајући математичке концепте, знања, вештине и основе дедуктивног закључивања, развије апстрактно и критичко мишљење, позитивне ставове према математици, способност комуникације математичким језиком и примени стечена знања и вештине у даљем школовању и решавању проблема из свакодневног живота, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **148 часова**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ ТЕМА	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – анализира и образложи поступак решавања задатка и дискутује број решења; – користи математички језик и систематично и прецизно представи идеју и решење; – користи логичке и скуповне операције; – користи функције и релације и њихова својства; – примени једноставна правила комбинаторике за пребројавање коначних скупова; – представи природан број у канонском облику и на основу тога одреди НЗС и НЗД бројева; – преведе цео број из једног позиционог система у други; 	ЛОГИКА И СКУПОВИ	Основне логичке и скуповне операције. Важнији закони закључивања. Квантификатори. Декартов производ. Релације и функције. Елементи комбинаторике (пребројавање коначних скупова: правило збира и правило производа).
<ul style="list-style-type: none"> – представи природан број у канонском облику и на основу тога одреди НЗС и НЗД бројева; – преведе цео број из једног позиционог система у други; 	ЦЕЛИ БРОЈЕВИ	Делјивост целих бројева и дељење с остатком. Прости бројеви и растављање на прсте чињенице. НЗС и НЗД. Позициони запис целог броја.
<ul style="list-style-type: none"> – користи, приказује на бројевној правој и пореди природне, целе, рационалне и реалне бројеве; – преводи рационалне бројеве из једног записа у други; – на основу реалног проблема састави и израчуна вредност бројевног израза (са или без калкулатора), процени вредност једноставнијих израза и тумачи резултат; – рачуна са приближним вредностима бројева, процењује грешку и по потреби користи калкулатор; 	РЕАЛНИ БРОЈЕВИ	Преглед различитих врста бројева (природни, прстен целих, поље рационалних, реалних), операције и њихова поље својства. Апсолутна вредност. Степен броја са целобројним изложником. Приближне вредности реалних бројева (грешке, граница грешке, заокруживање бројева, основне операције са приближним вредностима).
<ul style="list-style-type: none"> – примени пропорцију и процентни рачун у реалном контексту; – примени прост каматни рачун за доношење финансијских одлука; 	ПРОПОРЦИОНАЛНОСТ	Размера и пропорција, пропорционалност величина (директна и обрнута), примене (сразмерни рачун, рачун поделе и мешања). Процентни рачун, прост каматни рачун.
– разликује узајамне положаје тачака, правих и равни;	УВОД У ГЕОМЕТРИЈУ	Аксиоме припадања и распореда. Аксиома паралелности. Једноставнији планиметријски докази.

<ul style="list-style-type: none"> – примени својства троуглова, четвороуглова и кругова, укључујући и примену у реалном контексту; – примени подударност у равни (симетрије, translација, ротација); – користи линеарне операције са векторима и примени њихова основна својства; – докаже једноставнија геометријска тврђења користећи подударност и векторе; – конструише геометријске објекте у равни користећи њихова својства; 	ПОДУДАРНОСТ	<p>Аксиоме подударности троуглова. Изометрије. Прав угао.</p> <p>Вектори и линеарне операције са њима.</p> <p>Односи страница и углова троугла.</p> <p>Кружница и круг.</p> <p>Значајне тачке троугла. Четвороугао.</p> <p>Симетрије, ротација и translација равни.</p> <p>Конструктивни задаци (троугао, четвороугао, кружница).</p>
<ul style="list-style-type: none"> – трансформише целе и рационалне алгебарске изразе; – користи неједнакости $x^2 \geq 0$ и однос аритметичке и геометријске средине; 	РАЦИОНАЛНИ АЛГЕБАРСКИ ИЗРАЗИ	<p>Полиноми и операције са њима, дељивост полинома. Растављање полинома на чиниоце. НЗС и НЗД полинома.</p> <p>Операције са рационалним алгебарским изразима (алгебарски разломци). Важније неједнакости.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – реши линеарне једначине и дискутује њихова решења у зависности од параметра; – реши линеарне неједначине; <ul style="list-style-type: none"> – графички представи линеарну функцију и анализира њен график; – реши проблем који се своди на линеарну једначину, неједначину и систем линеарних једначина са највише три непознате, дискутује и тумачи решења; 	ЛИНЕАРНЕ ЈЕДНАЧИНЕ, НЕЈЕДНАЧИНЕ И СИСТЕМИ	<p>Линеарне једначине (укључујући оне с параметром, односно апсолутном вредношћу) и неједначине.</p> <p>Линеарна функција и њен график.</p> <p>Системи линеарних једначина са две или три непознате. Примене у реалним ситуацијама.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – примени сличност и хомотетију у равни; 	СЛИЧНОСТ	<p>Мерење дужи и углова. Пропорционалност дужи. Талесова теорема. Хомотетија. Сличност. Питагорина теорема.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – одреди вредности тригонометријских функција углова од 30°, 45° и 60°; – примени тригонометрију правоуглог троугла у реалним ситуацијама уз коришћење калкулатора. 	ТРИГОНО – МЕТРИЈА ПРАВОУГЛОГ ТРОУГЛА	<p>Тригонометријске функције оштрог угла, основне тригонометријске идентичности.</p> <p>Решавање правоуглог троугла.</p>

Кључни појмови: логичке и скуповне операције, релације и функције, скуп реалних бројева, аксиома, изометрија, рационални алгебарски израз, једначина и систем једначина с параметром, хомотетија и сличност и тригонометријске функције.

ВЕЗА ОБРАЗОВНИХ СТАНДАРДА И ИСХОДА ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Општи стандарди постигнућа – образовни стандарди за крај општег средњег образовања за предмет Математика садрже стандарде постигнућа за области: Алгебра, Геометрија, Низови, функције, изводи и интегрални и Комбинаторика, вероватноћа, статистика и финансијска математика. У оквиру сваке области описани су захтеви на три нивоа.

Легенда:

☑ – ученици су овај стандард досегли већ на крају прве године, и у наредним разредима ученик може користити знања, умења и вештина за развијање других стандарда

➔ – ученици су изучавали део садржаја и остварили одговарајуће исходе који су у вези са стандардом који је у вези са стандардом и у наредним разредима наставиће са остваривањем овог стандарда

☒ – ученици нису изучавали садржаје и нису остварили исходе који су у директној вези са стандардом

Следећи искази описују шта ученик зна и уме на основном нивоу у свакој области НА КРАЈУ ПРВОГ РАЗРЕДА.

1. Област АЛГЕБРА

2.МА.1.1.1. Користи природне, целе, рационале и реалне бројеве, различите записе тих бројева и преводи их из једног записа у други. ☑

2.МА.1.1.2. Израчунава вредност бројевног израза у коме се појављују сабирање, одузимање, множење, дељење, степеновање и кореновање и при томе по потреби користи калкулатор или одговарајући софтвер. ➔

2.МА.1.1.3. Примењује правила заокруљивања бројева и процењује вредност израза у једноставним реалним ситуацијама. ☑

2.МА.1.1.4. Трансформише једноставне алгебарске изразе. ☑

2.МА.1.1.5. Решава једноставне проблеме који се свode на линеарне и квадратне једначине. ➔

2.МА.1.1.6. Решава једноставне проблеме који се свode на линеарне неједначине и једноставне квадратне неједначине. ➔

2.МА.1.1.7. Решава једноставне проблеме који се свode на систем две линеарне једначине са две непознате. ☑

2.МА.1.1.8. Зна и разуме основне логичке и скуповне операције и користи их. ☑

2. Област ГЕОМЕТРИЈА

2.МА.1.2.1. Разуме концепте подударности и сличности геометријских објеката, симетрије, translације и ротације у равни. ☑

2.МА.1.2.2. Израчунава и процењује растојања, обиме и површине геометријских фигура у равни користећи формуле. ➔

2.МА.1.2.3. Израчунава и процењује површине и запремине геометријских тела у простору, користећи формуле. ☒

2.МА.1.2.4. Користи координатни систем за представљање једноставних геометријских објеката у равни. ➔

2.МА.1.2.5. Препознаје криве другог реда. ☒

2.МА.1.2.6. Разуме појам вектора, зна основне операције са векторима и примењује их. ➔

2.МА.1.2.7. Примењује тригонометрију правоуглог троугла у једноставним реалним ситуацијама. ☑

2.МА.1.2.8. Уме да реализује и примени једноставне геометријске конструкције. ☑

3. Област НИЗОВИ, ФУНКЦИЈЕ, ИЗВОДИ И ИНТЕГРАЛИ

2.МА.1.3.1. Препознаје правилност у низу података (аритметички и геометријски низ, ...), израчунава чланове који недостају, као и суму коначног броја чланова низа. ☒

2.МА.1.3.2. Разуме појам, израчунава вредност, користи и скицира график линеарне, квадратне, степене, експоненцијалне, логаритамске и тригонометријских функција синуса и косинуса. ➔

2.МА.1.3.3. Анализира графички представљене функције (одређује нуле, знак, интервале монотоности, екстремне вредности и тумачи их у реалном контексту). ➔

2.МА.1.3.4. У функцијама које су представљене графички или табеларно, анализира, примењује и приближно израчунава брзину промене помоћу прираштаја.* ☒

4. Област КОМБИНАТОРИКА, ВЕРОВАТНОЋА, СТАТИСТИКА И ФИНАНСИЈСКА МАТЕМАТИКА

2.МА.1.4.1. Пребројава могућности (различитих избора или начина) у једноставним реалним ситуацијама. ☑

2.МА.1.4.2. Примењује рачун са пропорцијама и процентни рачун при решавању једноставних практичних проблема. ☑

2.МА.1.4.3. Разуме концепт вероватноће и израчунава вероватноће догађаја у једноставним ситуацијама. ☒

2.МА.1.4.4. Графички представља податке у облику дијаграма и табела, анализира податке и њихову расподелу. ➔

2.МА.1.4.5. Разуме појмове популације и узорка, израчунава и тумачи узорачку средину, медијану и мод.* ☒

2.МА.1.4.6. Примењује основна математичка знања за доношење финансијских закључака и одлука. ➔

Следећи искази описују шта ученик зна и уме на средњем нивоу у свакој области НА КРАЈУ ПРВОГ РАЗРЕДА.

1. Област АЛГЕБРА

2.МА.2.1.1. Преводи бројеве из једног бројног система у други. ☑

2.МА.2.1.2. Разуме појам комплексног броја, представља га у равни и зна основне операције са комплексним бројевима. ☒

2.МА.2.1.3. Израчунава вредност израза у коме се појављују и елементарне функције и при томе по потреби користи калкулатор или одговарајући софтвер. →

2.МА.2.1.4. Рачуна са приближним бројевима и процењује грешку. ☒

2.МА.2.1.5. Трансформише алгебарске изразе. →

2.МА.2.1.6. Решава проблеме који се свode на једначине у којима се појављују елементарне функције. →

2.МА.2.1.7. Решава квадратне и једноставне рационалне неједначине. ☒

2.МА.2.1.8. Решава проблеме који се свode на системе линеарних једначина са највише три непознате. →

2.МА.2.1.9. Зна и користи логичке и скуповне операције, исказни рачун и појам релације (посебно поретка и еквиваленције). ☒

2. Област ГЕОМЕТРИЈА

2.МА.2.2.1. Решава проблеме и доноси закључке користећи основна геометријска тврђења, метричка својства и распоред геометријских објеката. →

2.МА.2.2.2. Уочава равне пресеке геометријских фигура у простору и рачуна њихову површину.

2.МА.2.2.3. Решава једноставне проблеме користећи једначину праве и криве другог реда. ☒

2.МА.2.2.4. Примењује својства вектора при решавању проблема. →

2.МА.2.2.5. Примењује тригонометријске функције у једноставним реалним ситуацијама. →

3. Област НИЗОВИ, ФУНКЦИЈЕ, ИЗВОДИ И ИНТЕГРАЛИ

2.МА.2.3.1. Решава проблеме користећи својства аритметичког и геометријског низа, примењује математичку индукцију и израз за суму бесконачног геометријског низа у једноставним случајевима. ☒

2.МА.2.3.2. Разуме концепт конвергенције низа и израчунава граничну вредност низа у једноставним случајевима. ☒

2.МА.2.3.3. Уме да скицира графике елементарних функција и да их трансформише користећи транслације и дилатације дуж координатних оса. ☒

2.МА.2.3.4. Решава проблеме користећи основна својства функција (област дефинисаности, периодичност, парност, монотоност, ...). →

2.МА.2.3.5. Разуме концепт непрекидности и израчунава једноставне граничне вредности функција. ☒

2.МА.2.3.6. Разуме концепт извода функције и примењује га у проблемским ситуацијама.* ☒

2.МА.2.3.7. Решава проблеме минимума и максимума користећи извод функције. ☒

2.МА.2.3.8. Разуме концепт одређеног интеграла и његову примену у једноставнијим ситуацијама. ☒

4. Област КОМБИНАТОРИКА, ВЕРОВАТНОЋА, СТАТИСТИКА И ФИНАНСИЈСКА МАТЕМАТИКА

2.МА.2.4.1. Примењује правила комбинаторике за пребројавање могућности (различитих избора или начина). →

2.МА.2.4.2. Решава проблеме користећи пропорцију и процентни рачун. ☒

2.МА.2.4.3. Разуме концепт дискретне случајне величине и израчунава очекивану вредност, стандардно одступање и дисперзију (варијансу).* ☒

2.МА.2.4.4. Разуме значај вероватноће у тумачењу статистичких података.* ☒

2.МА.2.4.5. Израчунава мере варијабилности и одступања од познатих расподела.* ☒

2.МА.2.4.6. Примењује математичка знања за доношење финансијских закључака и одлука.* ☒

Следећи искази описују шта ученик зна и уме на напредном нивоу у свакој области НА КРАЈУ ПРВОГ РАЗРЕДА.

1. Област АЛГЕБРА

2.МА.3.1.1. Комплексне бројеве представља у тригонометријском и експоненцијалном облику и рачуна вредност израза са комплексним бројевима. ☒

2.МА.3.1.2. Израчунава вредност израза користећи својства операција и функција. →

2.МА.3.1.3. Трансформише алгебарске изразе, доказује једнакости и неједнакости. →

2.МА.3.1.4. Решава једначине са параметрима. →

2.МА.3.1.5. Решава неједначине користећи основна својства елементарних функција. →

2.МА.3.1.6. Решава системе линеарних једначина са и без параметара и једноставне системе нелинеарних једначина. →

2. Област ГЕОМЕТРИЈА

2.МА.3.2.1. Примењује основне теореме планиметрије и њихове последице у решавању проблема и у доказивању геометријских тврђења. →

2.МА.3.2.2. Решава геометријске проблеме и доноси закључке користећи изометријске трансформације у равни и простору. →

2.МА.3.2.3. Решава проблеме користећи једначине кривих другог реда и њихових тангенти у координатом систему. ☒

2.МА.3.2.4. Примењује рачун са векторима (скаларни и векторски производ ...). ☒

2.МА.3.2.5. Примењује тригонометријске функције у проблемима. ☒

3. Област НИЗОВИ, ФУНКЦИЈЕ, ИЗВОДИ И ИНТЕГРАЛИ

2.МА.3.3.1. Примењује математичку индукцију, аритметички и геометријски низ и израз за суму бесконачног геометријског низа у проблемским ситуацијама. ☒

2.МА.3.3.2. Израчунава граничну вредност низа, анализира и интерпретира понашање низа података, изводи и интерпретира закључке. ☒

2.МА.3.3.3. Користи елементарне функције за решавање проблема.* ☒

2.МА.3.3.4. Израчунава граничне вредности функција и решава проблеме користећи својства непрекидности функција. ☒

2.МА.3.3.5. Решава проблеме и доноси закључке анализирајући функције користећи диференцијални рачун. ☒

2.МА.3.3.6. Решава проблеме применом интегралног рачуна (површине равних фигура, ☒ запремине тела, дужине кривих, функција расподеле и својства случајних променљивих). ☒

4. Област КОМБИНАТОРИКА, ВЕРОВАТНОЋА, СТАТИСТИКА И ФИНАНСИЈСКА МАТЕМАТИКА

2.МА.3.4.1. Решава сложеније комбинаторне проблеме. ☒

2.МА.3.4.2. Решава проблеме и доноси закључке у ситуацијама неизвесности користећи методе вероватноће и статистике.* ☒

2.МА.3.4.3. Зна појам функције расподеле, појам непрекидне случајне величине и нормалне расподеле. ☒

2.МА.3.4.4. Користи методе вероватноће и статистике у финансијама.* ☒

*Стандарди означени са * нису тестирани јер важећи наставни програми не обухватају садржаје и теме на које се ови стандарди постигнућа односе.*

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама. Приликом израде оперативних планова наставник распоређује укупан број часова предвиђен за поједине теме по типовима часова (обрада новог градива, утврђивање и увежбавање, понављање, проверавање и систематизација градива), водећи рачуна о циљу предмета и исходима.

Логика и скупови (14)

Цели бројеви (6)

Реални бројеви (12)

Пропорционалност (7)

Увод у геометрију (9)

Подударност (33)

Рационални алгебарски изрази (16)

Линеарне једначине, неједначине и системи (18)

Сличност (14)

Тригонометрија правоуглог троугла (7)

Предложени редослед тема није обавезујући за наставнике, већ само представља један од могућих модела.

Напомена: за реализацију 4 писмена задатака (у трајању од по два часа), са исправкама, планирано је 12 часова.

Основа за писање исхода и избор садржаја били су програми математике за основну школу, стандарди за крај обавезног образовања, међупредметне компетенције, циљ учења математике као и чињеница да се учењем математике ученици оспособљавају за: решавање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуникацију математичких језиком, математичко резонување и доношење закључака и одлука. Сам процес учења математике има своје посебности које се огледају у броју година изучавања и недељног броја часова предмета и неопходности континуираног стицања и повезивања знања.

Садржаји програма предмета математика представљају основу за остваривање исхода, јер је њима обухваћено све оно што ученик треба да изгради на нивоу знања.

Наставници у својој свакодневној наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким језиком. Кроз исходе се омогућава остваривање образовних стандарда и међупредметних компетенција као што су комуникација, дигитална компетенција, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати да ученици самостално откривају математичке правилности и изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче, организује и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

Ученицима треба објаснити да математика као наука није сама себи циљ; да многа математичка знања представљају основе других наука и да у том смислу математика има скоро универзалну примену (информатика, физика, хемија и друге науке).

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици оствари исходе, које методе и технике да примени, као и које активности ће за то одабрати. Дефинисани исходи показују наставнику која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања наставе треба имати у виду да се ниједан исход не може остварити за један час: за неке исходе ће бити потребно мање часова, за неке више, постоје и исходи који се остварују током целе године или чак и током целог школовања (нпр. *по завршетку разреда ученик ће бити у стању да користи математички језик и систематично и прецизно представи идеју и решење*). Наставник, приликом планирања часова, треба сваки исход да разложи на мање исходе, помоћу којих се остварује почетни исход, нпр. *исход по завршетку разреда ученик ће бити у стању да трансформира алгебарске изразе* се може разложити на следеће исходе:

1. ученик ће бити у стању да растави полином на чиниоце;
2. ученик ће бити у стању да одреди НЗС и НЗД за дате полиноме;
3. ученик ће бити у стању да сабере и одузме дате рационалне алгебарске изразе;
4. ученик ће бити у стању да помножи и подели дате рационалне алгебарске изразе.

Оваквим приступом се дати исход конкретизује, што доводи до бољег планирања наставе, а самим тим и до веће ефикасности наставе. Поред тога, на часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и функционалнијом.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Како свака наставна тема има своје специфичности, у наставку текста наводимо неке важне напомене за сваку тему.

Логика и скупови

Логичко-скуповни садржаји (исказ, квантификатор, формула, логичке и скуповне операције, основни математички појмови, закључивање и доказивање тврђења, релације и пресликавања) основа су за виши ниво дедукције и строгости у реализацији осталих садржаја програма математике, а нагласак треба да буде на овладавању математичко-логичким језиком и разјашњавању суштине значајних математичких појмова и чињеница, без превеликих формализација.

Симболика треба да се користи у оној мери у којој олакшава изражавање и записе, штеди време (а не да захтева додатна објашњења) и помаже да се градиво што боље разјасни. Указати на значај таутологија (закон искључења трећег, закон контрапозиције, модус поненс, свођење на противуречност...) у закључивању и доказима теорема, нпр. у доказу да је $\sqrt{2}$ ирационалан број (у теми **Поље реалних бројева**).

Указати на значај релација еквиваленције као и релација поретка, посебно *бити једнак* и *бити мањи или једнак* над скуповима бројева и њихов однос са операцијама сабирања и множења. Посебну пажњу већ на овом ступњу посветити појму пресликавања (функције). Дати и описну и формалну дефиницију овог појма и по потреби користити и једну и другу. Увести операцију композиције пресликавања. Истаћи својства „1-1” и „на” пресликавања као и појам инверзног пресликавања.

Елементе комбинаторике дати на једноставнијим примерима и задацима, као примену основних принципа пребројавања коначних скупова. Требало би имати у виду да обрадом ових садржаја није завршена и изградња појединих појмова, јер ће се они дограђивати и у каснијим програмским темама.

Цели бројеви

Ову тему треба реализовати кроз понављања, продубљивања и допуњавања оног што су ученици учили у основној школи. Нагласити основна својства природних и целих бројева. Обрадити дељивост целих бројева, дељење са остатком, просте и сложене бројеве и теорему о канонској факторизацији (без доказа јединствености). Бесконачност скупа простих бројева доказати свођењем на противуречност (Еуклид).

Ученици треба да савладају превођење целог броја из једног позиционог система у декадни позициони систем, и обрнуто.

Реални бројеви

На почетку теме подсетити ученике на природне бројеве, прстен целих, поље рационалних, ирационалне бројеве и поље реалних бројева, као и на њихове међусобне односе. Проширити знања о рационалним и ирационалним бројевима, користећи доказивања и бројевну праву (докази ирационалности, представљање коначног и бесконачног периодичног децималног записа броја у виду разломка, конструкција неких дужи чија је дужина ирационалан број). У овом делу истицати појам затворености и принцип чувања својстава операција приликом проширивања скупова бројева. Посебну пажњу обратити на својства рачунских операција, као основу за рационализацију рачунања и трансформације израза у оквиру других тема. Увести појам степена броја са целобројним изложоцем и експоненцијални запис броја ($a \cdot 10^m$, $1 \leq a < 10$, $m \in \mathbb{Z}$), као потребу за рачунање са веома малим и великим бројевним вредностима у математици, али и другим наукама. Појам апсолутне вредности броја, који је ученицима познат, треба проширити решавањем једноставнијих једначина и неједначина са апсолутним вредностима у смислу упознавања концепта, јер ће се током школовања ова тема додатно проширивати, надограђивати и систематизовати.

Осим тачног и прецизног изражавања као и рачунања, у овом делу треба посветити пажњу и коришћењу калкулатора и различитих софтвера за израчунавање вредности бројевних израза. Рачунање са реалним бројевима подразумева рачунање и са приближним вредностима. У том смислу потребно је ученике подсетити на правила о заокругљивању бројева, а затим увести појмове апсолутне и релативне грешке коришћењем практичних примера који су у корелацији са другим наставним предметима и проблемима из свакодневног живота.

Пропорционалност

У оквиру ове теме погодно је најпре градиво вертикално повезати са већ стеченим знањима из другог циклуса образовања. Кроз практичне примере из свакодневног живота и других наставних предмета неопходно је обновити појмове размере и пропорције, а затим увести и појам проширене пропорције као једнакости три или више размера. Посебну пажњу потребно је посветити примени директне и обрнуте пропорционалности. Решавати проблеме који се односе на сразмерни рачун, рачун поделе и мешања кроз практичне примере у корелацији са примерима из других предмета (хемије, биологије, географије...). Није потребно изоловано изучавати појам процентног записа и рачуна, о чему ученици имају основна знања, већ би требало систематизовати и проширити промилним записом кроз рачун поделе, мешања и сразмерни рачун. Прост каматни рачун се природно може надовезати на процентни рачун. У овом делу је потребно упознати ученике са значењима основних појмова финансијске математике као што су: главница, интерес (камата), каматна стопа, кредит, улагање, орочење. При решавању проблема обрадити и примере када је период орочења осим у годинама, дат и у данима или месецима.

Увод у геометрију

Циљ ове теме је да се ученици упознају са аксиоматским заштивањем геометрије (основни и изведени појмови и тврђења), као и да стекну навику строгости у доказивању. У том смислу посебно треба обрадити последице аксиома припадања, неких аксиома распореда и аксиома паралелности. Доказивање свођењем на апсурд и методом контрапозиције повезати са темом Логика и скупови. Аксиома непрекидности само поменути и нагласити њихов значај и везу планиметрије и реалних бројева, а релацију *бити између* искористити за дефиницију појмова дужи и полуправе.

У оквиру ове теме требало би дати кратак историјски преглед развоја геометрије.

Подударност

Навести као аксиома основне ставове о подударности троуглова. Посебну пажњу посветити примени ставова подударности троуглова за тврђења која се односе на троуглове (неједнакост троугла, однос страница и углова троугла, значајне тачке). Посебно истицати потребне и довољне услове да четвороугао буде паралелограм. Рад са векторима повезати са својствима паралелограма и у том смислу увести сабирање вектора и множење вектора скаларом.

Неопходно је да ученици кроз задатке овладају техником примене ставова подударности.

У вези са применом подударности на круг, доказати теореме о централном и периферијском углу. Доказати основне особине тангентних и тетивних четвороуглова (изостављајући доказе да су ти услови довољни).

Обрадити основне изометријске трансформације у равни: симетрије, ротацију и транслацију. Доказати њихова основна својства применом подударности. Урадити и примере и задатке који се односе на композицију изометрија.

Обрадити конструктивне задатке у равни (троугао, четвороугао и круг) укључујући разматрање свих етапа у једноставнијим конструкцијама, као и једноставније примере са применом изометрија.

Рационални алгебарски изрази

Циљ је да ученици, полазећи од познатих својстава операција са реалним бројевима, утврде и прошире знања о идентичним трансформацијама целих алгебарских израза (укључујући дељење полинома), користећи између осталог правила о трансформацији разлике квадрата, разлике и збира кубова, квадрата и куба збира и разлике, као и растављања квадратног тринома. Примењивати Безову теорему на растављање полинома на чиниоце. Такође, ученици треба да савладају одређивање НЗД и НЗС за два или више полинома.

Ученици треба у потпуности да овладају трансформацијама рационалних алгебарских израза (одређивање области дефинисаности алгебарског разломка, сабирање, множење и дељење разломака). Пажњу треба посветити и неким једноставним последицама неједнакости $x^2 \geq 0$, као што је, на пример, однос аритметичке и геометријске средине за два броја.

Линеарне једначине, неједначине и системи

У овој теми треба, уз примену знања из претходне теме, извршити проширивање знања о линеарним једначинама и функцијама која су ученици стекли у основној школи. Тако, треба разматрати једначине са једним или два параметра, као и једначине у којима се непозната налази и у именуоцу. Системи линеарних једначина који се решавају могу имати две или три непознате, при чему системи са две непознате могу садржати и параметар. Треба истаћи основна својства линеарних функција, као и оних у којима је независно променљива под знаком апсолутне вредности.

Осим линеарних неједначина са једном непознатом треба посматрати и њихове системе (али не и оне који садрже параметар). У овој теми тежиште треба да буде у примени једначина и њихових система на решавање разних проблема.

Сличност

Увод у тему чине садржаји везани за мерење дужи и углова, са посебним освртом на пропорционалност дужи. Указати на потребу одређивања четврте пропорционале и тиме мотивисати најважније примене Талесове теореме.

Појам хомотетије увести кроз примере пресликавања тачака, дужи и фигура, а дефиницију хомотетије искористити за доказивање најједноставнијих тврђења и решавање елементарних задатака.

Појам сличности такође увести кроз примере, показујући да две фигуре могу бити сличне, али не морају бити хомотетичне. На примерима показати да је сличност композиција хомотетије и изометрије, али не инсистирати на доказивању.

Из опште дефиниције сличности извести теореме о сличности троуглова и приказати многобројне примене сличности троуглова у разноврсним доказним и конструктивним проблемима, уз обавезно извођење теорема које се добијају применом сличности на правоугли троугао (Питагорина и Еуклидова теорема) и теореме о потенцији тачке у односу на круг, а доказивање теореме о површинама сличних многоуглова дати у складу са могућностима ученика у одељењу.

Тригонометрија правоуглог троугла

По увођењу дефиниција тригонометријских функција у правоуглом троуглу које уређују односе између његових страница и углова, доказати најједноставније тригонометријске идентитете и разноврсне примере примене.

Поред стандардних вредности тригонометријских функција (за углове од 30° , 45° и 60°) код решавања правоуглог троугла користити и друге оштре углове и уз помоћ калкулатора или рачунара решавати разноврсне примере примене тригонометријских функција у теоријским и реалним ситуацијама.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе треба да буде и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес треба започети иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови, контролне вежбе и писмени задаци) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета.

ФИЗИКА

Циљ учења *физике* јесте стицање функционалне научне писмености, оспособљавање ученика за уочавање и примену физичких закона у свакодневном животу, развој логичког и критичког мишљења у истраживањима физичких феномена.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Општа предметна компетенција представља опис шта ученици знају и могу да ураде на основу укупног општег образовања

у физици. Другим речима, она описује шта је крајња сврха учења физике као општеобразовног предмета у средњој школи. Кроз опште средњошколско учење физике очекује се да ученици повежу физичке законе и процесе са практичном применом и тако постигну научну писменост која ће им омогућити праћење и коришћење информација у области физике, исказаних језиком физике (физичким терминима, симболима, формулама и једначинама), дискусију и доношење одлука у вези с темама из области физике, значајним за појединца и друштво. На првом месту то се односи на безбедно руковање уређајима, алатима и комерцијалним производима и на бригу о животној средини. Поред тога, очекује се развијање истраживачког односа према окружењу кроз експериментални рад којим се упознаје научни метод, као иразумевање природе науке, научно истраживачког рада и подржавање доприноса науке квалитету живота појединца и развоју друштва.

СПЕЦИФИЧНЕ ПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Специфичне предметне компетенције представљају опис специфичних способности ученика које му омогућавају да развије општу предметну компетенцију. Оне обухватају природно научну писменост – основ за праћење развоја физике као науке и разумевање повезаности физике и савремене технологије и развоја друштва. Даље, обухватају способност прикупљања података о својствима и променама појава и система посматрањем и мерењем; планирање и описивање поступака; правилно и безбедно руковање уређајима и мерним прибором. Специфичне компетенције обухватају представљање резултата мерења табеларно и графички; уочавање трендова и у објашњавању физичких законитости и извођењу закључака.

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **74 часа**

ИСХОДИ По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – разликује скаларне и векторске физичке величине и примењује основне операције на њима; – објасни значај и улогу експеримента и теорије у описивању физичких процеса и појава, самостално припреми једноставнији пројекат и изведе одговарајуће физичко истраживање; – анализира и графички приказује законе равномерног, равномерно променљивог праволинијског и кружног кретања; – анализира различите облике кретања и одређује њихове параметре; – решава различите задатке (квалитативне, рачунске, експерименталне); – објасни дејство центрипеталне и центрифугалне силе, препознаје их и схвата њихов значај у конкретним примерима (кретање возила у кривини, кружење сателита око Земље, центрифугирање...); – користи аналогију између величина и закона транслаторног и ротационог кретања и примењује у решавању проблема; – објасни услове и разликује облике равнотеже, користи их у свакодневной пракси; 	УВОД У ФИЗИКУ	<p>Предмет, методе и задаци физике. Веза физике са другим природним наукама и са техником.</p> <p>Физичке величине – основне и изведене јединице (SI). Закони физике.</p> <p>Вектори и основне операције са векторима (сабирање вектора, множење вектора скаларом, разлагање вектора).</p> <p><i>Демонстрациони оглед:</i> – Операције с векторима (помоћу динамометара на магнетној табли).</p>
	КРЕТАЊЕ	<p>Механичко кретање, вектор положаја и путања и пут.</p> <p>Средња и тренутна брзина. Закон слања брзина.</p> <p>Убрзање, тангенцијална и нормална компонента убрзања.</p> <p>Закони равномерног и равномерно-променљивог праволинијског кретања.</p> <p>Кретање са убрзањем g – вертикални, хоризонтални и коси хитац.</p> <p>Кружно кретање материјалне тачке, појмови и величине које га дефинишу. Веза између угаоних и линијских величина.</p> <p>Равномерно и равномерно-променљиво кружно кретање материјалне тачке.</p>

– објашњава принцип рада и примену простих машина (полука, стрма раван, котур);

– повеже утицај гравитације са кретањем тела, појавама и процесима на Земљи и у Сунчевом систему;

– разликује појмове сила Земљине теже и тежина тела, разуме разлику између масе и тежине тела и познаје услове за бестежинско стање;

– анализира и повежује појмове механички рад, снага, кинетичка и потенцијална енергија;

– користи законе одржања импулса и механичке енергије у решавању проблема и препознаје их у окружењу;

– повежује законе кретања са силом и енергијом и примењује Њутнове законе механике и законе одржања;

– самостално постави једноставан експеримент, прикупи податке мерењем, обради их на одговарајући начин (табеларно, графички) и одреди тражену величину са грешком мерења;

– повежује теорију и праксу, објашњава резултате експеримента и процењује њихову сагласност са предвиђањима.

ДИНАМИКА ТРАНСЛАЦИОНОГ КРЕТАЊА

Круто тело, транслаторно и ротационо кретање. Аналогија кинематичких величина којима се описују транслаторно и ротационо кретање.

Закони равномерног и равномерно-променљивог ротационог кретања.

Демонстрациони огледи:
– Равномерно-убрзано кретање (помоћу колица, тегова и хронометра; помоћу цеви са ваздушним мехуром).

– Средња брзина, тренутна брзина и убрзање (помоћу дигиталног хронометра са сензорима положаја или помоћу data-loggerа са одговарајућим сензорима).

– Кружно кретање и ротација тела (помоћу центрифугалне машине и ротационог диска) – демонстрација одговарајућих кинематичких величина.

Лабораторијска вежба
– Проучавање равномерног и убрзаног праволинијског кретања помоћу Атвудове машине и дигиталног хронометра са сензорима положаја.

Узајамно деловање тела – сила.

Силе у механици (сила теже, сила затезања, сила притиска и сила реакције подлоге, сила потиска, сила отпора средине).

Маса и импулс.

Њутнови закони механике

Треће. Силе трења мировања, клизања и котрљања.

Центрипетална сила. Силе код кружног кретања.

Инерцијални и неинерцијални референтни системи. Силе инерције.

Демонстрациони огледи:
– Слањање сила (колинеарних и неколинеарних).

– Други Њутнов закон (помоћу колица за различите силе и масе тегова).

– Галилејев експеримент (кретањекулице по жљебу, уз и низ стрмураван).

– Трећи Њутнов закон (колицаповезана опругом или динамометром).

– Сила трења на хоризонталној подлози и на стрмој равни са променљивим нагибом.

– Центрипетална сила (помоћу конказа који је везано неко мало тело, помоћу динамометра и диска којиротира).

Лабораторијске вежбе
– Провера II Њутновог закона помоћу колица и тегова или Атвудове машине.

– Одређивање коефицијента трења.

	ДИНАМИКА РОТАЦИОНОГ КРЕТАЊА КРУТОГ ТЕЛА	Момент силе. Момент инерције. Момент импулса. Основни закон динамике ротације. Спрег сила, момент спрега. <i>Демонстрациони огледи:</i> – Момент силе, момент инерције (Обербеков точак, обртни диск или слично). Лабораторијска вежба – Провера закона динамике ротације помоћу Обербековог тоčka.
	РАВНОТЕЖА ТЕЛА	Статичка (стабилна, лабилна, индиферентна) и динамичка равнотежа. Услови равнотеже. Равнотежа тела на стројој равни. Полу̀га. <i>Демонстрациони огледи:</i> – Демонстрација различитих врстаравнотеже. – Равнотежа тела на стројој равни. – Полу̀га.
	ГРАВИТАЦИЈА	Њутнов закон гравитације. Земљина тежа и убрзање слободног пада. Тежина тела, бестежинско стање. Гравитационо поље. Јачина гравитационог поља. <i>Демонстрациони огледи:</i> – Тежина (тело окачено о динамометар); бестежинско стање. – Слободан пад (Њутнова цев).
	ЗАКОНИ ОДРЖАЊА	Закони одржања у механици. Изолован систем. Закон одржања импулса (реактивно кретање, узмак). Рад силе, активна компонента силе, позитиван и негативан рад. Кинетичка енергија. Рад и промена кинетичке енергије. Снага. Рад, снага и кинетичка енергија код ротационог кретања. Конзервативне силе и потенцијална енергија. Потенцијална енергија гравитационе интеракције, потенцијална енергија еластичне опруге. Закон одржања енергије у механици (примери). Еластичан и нееластичан судар. Закон одржања момента импулса (пируете). <i>Демонстрациони огледи:</i> – Закон одржања импулса (помоћу колиџа са опругом, кретање колиџа са епруветом). – Закон одржања енергије (модел „мртве петље“, Максвелов диск). – Перкусиона машина. – Закон одржања момента импулса (Прантлова столица). Лабораторијска вежба – Провера закона одржања енергије у механици (колиџа са тегом).

Кључни појмови садржаја: кинематика, динамика, статика, гравитација, закони одржања у механици.

ВЕЗА ОБРАЗОВНИХ СТАНДАРДА И ИСХОДА ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења физике као општеобразовног предмета у гимназији описује целокупан процес, исходе, садржаје,

компетенције а стандарди дефинишу крајњи резултат тог процеса. Стандарди образовних постигнућа достижу се **на крају општег средњег образовања**. Исти стандард (или његов део) активираће се више пута током школске године, односно до краја средњег образовања, сваки пут уз другу наставну јединицу. Такво поступање осигурава досезање све вишег и вишег нивоа појединачних ученичких постигнућа, а ученичка знања, вештине и способности се непрестано сагледавају из нових углова, утврђују, проширују и систематизују.

Стандарди се поступно остварују током наставе кроз све четири године средњошколског образовања, али поједини стандарди се могу видети и као конкретније повезани са одређеним исходом. Исходи за први разред наставе и учења физике су најдиректније повезани са стандардима из области Механика.

ИСХОДИ	СТАНДАРДИ
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	
– разликује скаларне и векторске физичке величине и примењује основне операције на њима;	2.ФИ.1.1.3...зна основне операције са векторским физичким величинама...
– анализира и графички приказује законе равномерног, равномерно променљивог праволинијског и кружног кретања;	2.ФИ.1.1.1. Описује и објашњава физичке појаве: равномерно праволинијско кретање, равномерно променљиво праволинијско кретање....
– анализира различите облике кретања и одређује њихове параметре;	2.ФИ.2.1.1. Описује и објашњава физичке појаве: равномерно кружно кретање, равномерно променљиво кружно кретање, хоризонталан хитац, ... појам средње брзине, законе одржања. 2.ФИ.1.1.5. Познаје и разуме ефекте који се појављују при кретању тела када постоје силе трења и отпора средине.
– објасни дејство центрипеталне и центрифугалне силе, препознаје их и схвата њихов значај у конкретним примерима (кретање возила у кривини, кружење сателита око Земље, центрифугирање...);	2.ФИ.2.1.2. Уме да одреди услове равнотеже тела; примењује Њутнове законе динамике и решава једноставне проблеме при кретању тела. 2.ФИ.3.1.1. Примењује законе кинематике, динамике и гравитације за решавање сложенијих задатака; разуме појам и деловање инерцијалних сила.
– користи аналогију између величина и закона транслаторног и ротационог кретања и примењује у решавању проблема;	2.ФИ.3.1.4. Описује и објашњава физичке појаве: котрљање, равномерно променљиво кружно кретање, динамичка равнотежа тела.
– решава различите задатке (квалитативне, рачунске, експерименталне);	
– објасни услове и разликује облике равнотеже, користи их у свакодневној пракси; – објашњава принцип рада и примену простих машина (полу̀га, стро̀ма раван, котур);	2.ФИ.2.1.2. Уме да одреди услове равнотеже тела...
– повезује законе кретања са силом и енергијом и примењује Њутнове законе механике и законе одржања;	2.ФИ.1.1.3. Користи релације из Њутнових закона (динамике и гравитације) код објашњења простијих кретања тела у ваздуху, течности и на чврстој подлози; зна основне операције са векторским физичким величинама; зна разлику између масе и тежине тела.
– повеже утицај гравитације са кретањем тела, појавама и процесима на Земљи и у Сунчевом систему;	
– разликује појмове сила Земљине теже и тежина тела, разуме разлику између масе и тежине тела и познаје услове за бестежинско стање;	
– анализира и повезује појмове механички рад, снага, кинетичка и потенцијална енергија;	2.ФИ.1.1.4. Разуме везу између енергије и рада и зна смисла закона одржања енергије.
– користи законе одржања импулса и механичке енергије у решавању проблема и препознаје их у окружењу.	
– самостално постави једноставан експеримент, прикупи податке мерењем, обради их на одговарајући начин (табеларно, графички) и одреди тражену величину са грешком мерења;	2.ФИ.1.1.8. Користи уређаје и мерне инструменте за мерење физичких величина: растојање, временски интервал, маса, сила. 2.ФИ.2.1.5. Користи уређаје и мерне инструменте за мерење физичких величина, на пример средње брзине, убрзања, коефицијента трења клизања...; уме да представи резултате мерења таблично и графички и на основу тога дође до емпиријске зависности, на пример, силе трења од силе нормалног притиска.

	2.ФИ.3.1.5. Представља резултате мерења таблично и графички и на основу тога долази до емпиријске зависности: убрзања куглице од нагибног угла жлеба, силе трења од степена углачаности подлоге...
– повезује теорију и праксу, објашњава резултате експеримента и процењује њихову сагласност са предвиђањима; – објасни значај и улогу експеримента и теорије у описивању физичких процеса и појава, самостално припреми једноставнији пројекат и изведе одговарајуће физичко истраживање.	2.ФИ.1.1.2. Примењује стечена знања и вештине из механике у циљу безбедног кретања транспортних средстава и пешака; познаје основне појмове и релације у кинематици и динамици.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Полазна одређења при дефинисању исхода и конципирању програма физике били су усвојени стандарди постигнућа ученика у општем средњем образовању.

Програм физике у гимназији надовезује се структурно и садржајно на програм физике у основној школи.

Ученици гимназије треба да науче основне појмове и закон физике на основу којих ће разумети појаве у природи и имати целовиту слику о значају и месту физике у образовању и животу уопште. Они треба да стекну добру основу за праћење програма физике у следећим разредима, даље школовање, првенствено на природно-научним и техничким факултетима, али и на свим осталим на којима физика као фундаментална наука има примену у струци (медицина, стоматологија, биологија...).

Полазна одређења утицала су на избор програмских садржаја и метода логичког закључивања, демонстрационих огледа и лабораторијских вежби.

Из физике као научне дисциплине одабрани су они садржаји које на одређеном нивоу могу да усвоје сви ученици гимназије. То су у прва три разреда садржаји из класичне физике, док комплетан програм четвртог разреда обухвата садржаје савремене физике.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

При планирању наставног процеса наставник, на основу дефинисаног циља предмета и исхода и стандарда знања, самостално планира број часова обраде, утврђивања, као и методе и облике рада са ученицима.

Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења и резултатима иницијалног теста, степену опремљености кабинета за физику, степену опремљености школе (ИТ опрема, библиотека,...), уџбенику и другим наставним материјалима које ће користити.

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи – глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално, а у сарадњи са колегама обезбеди међупредметну корелацију.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

За први разред сва три типа гимназије програм је исти. Садржаји су подељени на одређени број тематских целина. Свака од тематских целина садржи одређени број наставних јединица.

Програмски садржаји доследно су приказани у форми која задовољава основне методске захтеве наставе физике:

– *Поступност* (од простијег ка сложенијем) при упознавању нових појмова и формулисању закона.

– *Оцигледност* при излагању наставних садржаја (уз сваку тематску целину побројано је више демонстрационих огледа, а треба користити и симулације).

– *Повезаност наставних садржаја* (хоризонтална и вертикална).

Програм предвиђа да се унутар сваке веће тематске целине, после поступног и аналитичног излагања појединачних програмских садржаја, кроз систематизацију и обнављање изложеног градива, изврши синтеза битних чињеница и закључака и да се кроз њихово обнављање омогући да их ученици у потпуности разумеју и трајно усвоје. Поред тога, сваку тематску целину требало би започети *обнављањем одговарајућег дела градива из основне школе*. Тиме се постиже и вертикално повезивање програмских садржаја. Веома је важно да се кроз рад води рачуна о овом захтеву Програма, јер се тиме наглашава чињеница да су у физици све области међусобно повезане и омогућује се да ученик сагледа физику као кохерентну научну дисциплину у којој се почетак проучавања нове појаве наслања на резултате проучавања неких претходних.

Редослед проучавања појединих тема није потпуно обавезујући. Наставник може распоредити садржаје према својој процени.

Методичко остваривање садржаја програма у настави физике захтева да целокупни наставни процес буде прожет трима основним физичким идејама: структуром супстанције (на молекулском, атомском и субатомском нивоу), законима одржања (пре свега енергије) и физичким пољима као носиоцима узајамног деловања физичких објеката. Даљи захтев је да се физичке појаве и процеси тумаче у настави паралелним спровођењем, где год је то могуће, макроприлаза и микроприлаза у обради садржаја.

Физику је нужно представити ученицима као живу, недовршену науку, која се непрекидно интензивно развија и мења, а не као скуп завршених података, непроменљивих закона, теорија и модела. Зато је нужно истаћи проблеме које физика решава у садашњем времену.

Данас је физика експликативна, теоријска и фундаментална наука и њеним изучавањем, заједно са осталим природним наукама, стичу се основе научног погледа на свет. Идеја фундаменталности физике у природним наукама мора да доминира у настави физике.

Ширењу видика ученика допринеће објашњење појмова и категорија, као што су физичке величине, физички закони, однос експеримента и теорије, веза физике са осталим наукама, са примењеним наукама и са техником. Стицање техничке културе кроз наставу физике састоји се у примени знања при решавању техничких задатака и коришћењу техничких уређаја. Значајно је указати на везу физике и филозофије. Потребно је навести и етичке проблеме који се јављају као последица развијања науке и технике. После изучавања одговарајућих тематских целина, нужно је указати на потребу заштите животне средине и на тај начин развијати еколошке компетенције и свест ученика.

Овако формулисан концепт наставе физике захтева појачано експериментално заснивање наставног процеса (демонстрациони огледи и лабораторијске вежбе, односно практични рад ученика).

Савремена настава физике подразумева примену различитих метода и облика рада, разноврсних дидактичких поступака у наставном процесу (пројектна, проблемска, активна настава и кооперативно учење) који омогућавају остваривање циља и исхода наставе физике.

Основне методе рада са ученицима у настави физике су:

1. излагање садржаја теме уз одговарајуће демонстрационе огледи;
2. методе логичког закључивања ученика;
3. решавање проблема (квалитативни и квантитативни);
4. лабораторијске вежбе;
5. коришћење и других начина рада који доприносе бољем разумевању садржаја теме (домаћи задаци, семинарски радови, пројекти, допунска настава, додатна настава...).

Демонстрациони огледи чине саставни део редовне наставе физике. Они омогућавају развијање радозналости и интереса за физику и истраживачки приступ природним наукама. Како су уз

сваку тематску целину планирани демонстрациони огледи, ученици ће спонтано пратити ток посматране појаве, или непосредно учествовати у реализацији огледа, а на наставнику је да наведе ученика да својим речима, на основу сопственог расуђивања, опише појаву коју посматра или демонстрира. Потом наставник, користећи прецизни језик физике, дефинише нове појмове (величине) и речима формулише закон појаве. Када се прође кроз све етапе у излагању садржаја теме (оглед, учеников опис појаве, дефиниције појмова и формулисање закона), прелази се на презентовање закона у математичкој форми. Оваква активна позиција ученика у процесу конструкције знања доприноси трајнијим и квалитетнијим постигнућима.

Пожељно је да једноставне експерименте изводе ученици (самостално или по групама) на часу или да их осмисле, ураде, анализирају и обраде код куће, користећи предмете и материјале из свакодневног живота. Наравно, наставници који имају могућности треба да у настави користе и сложеније експерименте.

У настави свакако треба користити и рачунаре (симулације експеримената и појава, лабораторијске вежбе и обрада резултата мерења, моделирање, самостални пројекти ученика у облику семинарских радова и сл.). Препорука је да се, уколико недостаје одговарајућа опрема у кабинетима, користе постојећи ИКТ алати који симулирају физичке појаве, обрађују и приказују резултате мерења.

Програм предвиђа коришћење разних **метода логичког закључивања** који су иначе присутни у физици као научној дисциплини (индуктивни, дедуктивни, закључивање по аналогији итд.). Наставник сам треба да одабере најпогоднији приступ у обради сваке конкретне теме у складу са потребама и могућностима ученика, као и наставним средствима којима располаже.

На садржајима програма може се у потпуности илустровати суштина методологије истраживачког приступа у физици и другим природним наукама: посматрање појаве, уочавање битних својстава система на којима се појава одвија, занемаривање мање значајних својстава и параметара система, мерење у циљу проналажења међузависности одабраних величина, планирање нових експеримената ради прецизнијег утврђивања тражених односа, формулисање физичких закона. У неким случајевима методички је целесходно увођење дедуктивне методе у наставу (нпр. показати како из закона одржања следе неки мање општи физички закони и сл.).

Решавање проблема је један од основних начина реализације наставе физике. Наставник поставља проблем ученицима и препушта да они самостално, у паровима или у тиму дођу до решења, по потреби усмерава ученике, подсећајући их питањима на нешто што су научили и сада треба да примене, упућује их на извођење експеримента који може довести до решења проблема и слично.

Решавање задатака је важна метода за увежбавање примене знања. Њоме се постиже: конкретизација теоријских знања; обнављање, продубљивање и утврђивање знања; кориговање ученичких знања и умећа; развијање логичког мишљења; подстицање ученика на иницијативу; стицање самопоуздања и самосталности у раду...

Оптимални ефекти решавања задатака у процесу учења физике остварују се добро осмишљеним комбиновањем квалитативних (задаци-питања), квантитативних (рачунских), графичких и експерименталних задатака.

Вежбање решавања рачунских задатака је важна компонента учења физике. Како оно за ученике често представља вид учења са најсложенијим захтевима, наставник је обавезан да им да одговарајуће инструкције, напомене и савете у вези са решавањем задатака. Напомене треба да се односе на типове задатака у датој теми, најчешће грешке при решавању таквих задатака, различите приступе решавању...

При решавању квантитативних задатака, у задатку прво треба на прави начин сагледати физичке садржаје, па тек после тога прећи на математичко формулисање и израчунавање. Наиме, решавање задатака одвија се кроз три етапе: физичка анализа задатка, математичко израчунавање и дискусија резултата. У првој етапи уочавају се физичке појаве на које се односи задатак, а затим се

набрајају и речима исказују закони по којима се појаве одвијају. У другој етапи се, на основу математичке форме закона, израчунава вредност тражене величине. У трећој етапи тражи се физичко тумачење добијеног резултата. Ова дискусија на крају омогућава наставнику да код ученика развија критичко мишљење.

Потребно је пажљиво одабрати задатке који, ако је могуће, имају непосредну везу са реалним ситуацијама. Такође је важно да ученици правилно вреднују добијени резултат, као и његов правилан запис. Посебно треба обратити пажњу на поступност при избору задатака, од најједноставнијих ка онима који захтевају анализу и синтезу стечених знања.

Лабораторијске вежбе чине саставни део редовне наставе и организују се тако што се при изради вежби одељење дели на два дела а ученици вежбе раде у групама, 2–3 ученика.

За сваку вежбу ученици унапред треба да добију одговарајућа упутства.

Час експерименталних вежби састоји се из уводног дела, мерења и записивања резултата мерења и обраде добијених података.

У уводном делу часа наставник проверава да ли су ученици спремни за вежбу, упознаје их са мерним инструментима и осталим деловима апаратуре за вежбу, указује на мере предострожности којих се морају придржавати ради сопствене сигурности, при руковању апаратима, електричним изворима, разним уређајима и сл.

Док ученици врше мерења, наставник активно прати њихов рад, дискретно их надгледа и, кад затреба, објашњава и помаже.

При обради резултата мерења ученици се придржавају правила за табеларни приказ података, цртање графика, израчунавање заокружених вредности и грешке мерења (са тим правилима наставник треба да их упозна унапред или да она буду део писаних упутстава за вежбе).

Додатна настава намењена је даровитим ученицима и треба да задовољи њихова интересовања за физику. У оквиру ове наставе могу се продубљивати и проширивати садржаји из редовне наставе, радити нови садржаји, тежи задаци, сложенији експерименти од оних у редовној настави. Ученици се слободно опредељују при избору садржаја програма. Зато је нужно сачинити индивидуалне програме рада са ученицима на основу њихових претходних знања, интересовања и способности. Корисно је да наставник позове истакнуте стручњаке да у оквиру додатне наставе одрже популарна предавања као и да омогући ученицима посете институцијама.

Допунска настава се организује за ученике који у редовној настави нису били успешни. Циљ допунске наставе је да ученик, уз додатну помоћ наставника, стекне минимум основних знања из садржаја које предвиђа програм физике у гимназији. Ова настава омогућава укључивање у наставу ученицима који су из оправданих разлога били одсутни са редовних часова.

Слободне активности ученика, који су посебно заинтересовани за физику, могу се организовати кроз разне секције младих физичара као и у сарадњи са центрима за таленте и промоцију и популаризацију науке.

Програм физике омогућава примену различитих облика рада од фронталног, рада у тиму, индивидуалног рада, рада у пару или групи. Самостални рад ученика треба посебно неговати. Овај облик рада је ученицима најинтересантнији, више су мотивисани, па лакше усвајају знање. Уз то се развија и њихово интересовање и смисао за истраживачки рад, као и способност тимског рада и сарадње. Овакав приступ обради наставне теме захтева добру припрему наставника: одабрати тему, припремити одговарајућа наставна средства и опрему, поделити ученике у групе тако да сваки појединац у групи може дати одговарајући допринос, дати неопходна минимална упутства...

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се остварени ниво постигнућа и напредовање током процеса учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је да буде усклађено са принципима оцењивања (Правилник о оцењивању у средњој школи).

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз непрекидно проверавање његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних и квалитативних задатака, лабораторијских вежби, семинарских радова и пројеката...

У сваком разреду треба континуирано проверавати и вредновати компетенције (знања, вештине и ставове) ученика помоћу усменог испитивања, кратких писмених провера, тестова на крају већих целина, контролних рачунских вежби и провером експерименталних вештина. Наставник физике треба да омогући ученицима да искажу алтернативна решења проблема, иновативност и критичко мишљење и да то адекватно вреднује.

На почетку школске године потребно је спровести иницијални тест. Овај тест је инструмент провере предзнања и потенцијала ученика. На крају школске године, такође, треба спровести тест систематизације градива и проверити ниво постигнућа ученика и степен остварености образовних стандарда.

Оријентациони број часова по темама и број часова предвиђених за израду лабораторијских вежби:

Редни број теме	Наслов теме	Број часова	Број часова за лабораторијске вежбе	Укупан број часова за наставну тему
1.	Увод у физику	3	–	3
2.	Кретање	16	2	18
3.	Динамика транслационог кретања	12	4	16
4.	Динамика ротационог кретања крутог тела	8	2	10
5.	Равнотежа тела	5	–	5
6.	Гравитација	5	–	5
7.	Закони одржања	15	2	17
Укупно		64	10	74

ХЕМИЈА

Циљ учења хемије је да ученик развије хемијска и техничко-технолошка знања, способности апстрактног и критичког мишљења, способности за сарадњу и тимски рад, као припрему за даље универзитетско образовање и оспособљавање за примену хемијских знања у свакодневном животу, одговоран однос према себи, другима и животној средини и став о неопходности целоживотног образовања.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Учењем хемије ученик развија разумевање за повезаност структуре супстанце са њеним својствима и практичном применом. Тиме развија научну писменост као основу за: (а) праћење информација о доприносу хемије технолошким променама које се уграђују у индустрију, пољопривреду, медицину, фармацију и побољшавају квалитет свакодневног живота; (б) дискусију о питањима/темама у вези са заштитом животне средине, иницијативу и предузимљивост у заштити животне средине, иницијативу и преиспитивање информација у вези с различитим производима индустрије (материјалима, прехранбеним производима, средствима за хигијену, лековима, горивом, ђубривима), њиховим утицајем на здравље и животну средину; (г) доношење одлука при избору и примени производа. На крају средњег образовања сваки ученик безбедно рукује супстанцама и комерцијалним производима на основу познавања својстава и промена супстанци које улазе у састав производа.

Кроз наставу и учење хемије ученик упознаје научни метод којим се у хемији долази до података, на основу којих се формулишу теоријска објашњења и модели, и оспособљен је да кроз експериментални рад сазнаје о својствима и променама супстанци. Унапређена је способност сваког ученика да користи информације исказане хемијским језиком: хемијским терминима, хемијским симболима, формулама и хемијским једначинама.

Основни ниво

На крају средњег образовања ученик разуме шта је предмет истраживања хемије као науке, како се у хемији долази до знања, као и улогу и допринос хемије у различитим областима људске делатности и у укупном развоју друштва. Ученик рукује производима/супстанцама (неорганским и органским једињењима) у складу с ознакама опасности, упозорења и обавештења на амбалажи, придржава се правила о начину чувања супстанци (производа) и о одлагању отпада и предузима активности које доприносе заштити животне средине. Избор и примену производа (материјала, прехранбених производа, средстава за хигијену и сл.) базира на познавању својстава супстанци. Припрема раствор одређеног процентног састава према потребама у свакодневном животу и/или професионалној делатности за коју се образује. Правилну исхрану и остале активности у вези са очувањем здравља заснива на познавању својстава и извора биолошки важних једињења и њихове улоге у живим системима. Ученик уме да правилно и безбедно изведе једноставне огледе и објасни добијене резултате или пронађе објашњење у различитим изворима, користећи се хемијским језиком (терминима, хемијским симболима, формулама и хемијским једначинама).

Средњи ниво

На крају средњег образовања ученик повезује примену супстанци у свакодневном животу, струци и индустријској производњи с физичким и хемијским својствима супстанци, а својства супстанци са структуром и интеракцијама између честица. Повезује узроке хемијских реакција, топлотне ефекте који прате хемијске реакције, факторе који утичу на брзину хемијске реакције и хемијску равнотежу са примерима хемијских реакција у свакодневном животу, струци и индустријској производњи. Ученик разуме улогу експерименталног рада у хемији у формирању и проверавању научног знања, идентификовању и синтези једињења, и уме да у експерименталном раду прикупи квалитативне и квантитативне податке о својствима и променама супстанци. Користи одговарајућу хемијску терминологију, хемијске симболе, формуле и хемијске једначине. Прати дискусију и, на основу аргумената, заузима став о улози и примени хемије у свакодневном животу, о ефектима савремене технологије и технолошких процеса на друштво и животну средину.

Напредни ниво

На крају средњег образовања ученик може да предвиди физичка и хемијска својства супстанци на основу електронске конфигурације атома елемената, типа хемијске везе и утицаја међумолекулских интеракција. Ученик предвиђа својства дисперзног система и примењује различите начине квантитативног изражавања састава раствора. Планира, правилно и безбедно изводи хемијске реакције, израчунава масу, количину и број честица супстанци које учествују у реакцији, користи изразе за брзину реакције и константу равнотеже. Ученик има развијене вештине за лабораторијски рад, истраживање својстава и промена супстанци и решавање проблема. У објашњавању својстава и промена супстанци користи одговарајуће хемијске термине, хемијске симболе, формуле и хемијске једначине. Дискутује о улози хемије у свакодневном животу, о ефектима савремене технологије и технолошких процеса на друштво и животну средину. Предлаже активности у циљу очувања животне средине.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Хемијска писменост

На крају средњег образовања ученик је формирао хемијску писменост као основу за праћење развоја хемије као науке и за разумевање повезаности хемије, хемијске технологије и развоја друштва. Хемијска писменост помаже доношењу одлука у вези с коришћењем различитих производа у свакодневном животу, као и активном односу према очувању здравља и животне средине.

Основни ниво

Ученик је формирао појмовни оквир као основу за разумевање окружења у коме живи, посебно својстава и промена супстанци

и комерцијалних производа с којима је у контакту у свакодневном животу и струци. Правилном употребом супстанци брине о очувању здравља и животне средине. Има развијене вештине за безбедно и одговорно руковање супстанцама (производима) и правилно складиштење отпада.

Средњи ниво

Ученик је формирао појмовни оквир за праћење информација у области хемије као науке, о доприносу хемије развоју технологије и друштва. Сагледава квалитативне карактеристике и квантитативне односе у хемијским реакцијама и повезује их са утицајима на животну средину, производњу и развој друштва. Појмовни оквир помаже праћењу јавних дискусија у вези с применом одређене технологије и утицају на здравље појединца и животну средину, као и за доношење одлука у вези с избором производа и начином њиховог коришћења.

Напредни ниво

На крају средњег образовања ученик примењује фундаменталне принципе у вези са структуром, својствима и променама супстанци у осмишљавању стратегије и решавању проблема, постављању хипотеза и планирању истраживања за проверу хипотеза, анализирању и интерпретацији прикупљених података и извођењу закључака на основу података и чињеница. Ученик вреднује поступке и алтернативне приступе решавању проблема, вреднује добијене резултате и доноси одлуке на основу разумевања хемијских појмова.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Научни метод у хемији и хемијски језик

На крају средњег образовања ученик прикупља податке о својствима и променама супстанци посматрањем и мерењем; планира и описује поступак; правилно и безбедно рукује супстанцама, прибором, посуђем и инструментима; представља резултате табеларно и графички; уочава трендове и користи хемијски језик (хемијски термини, хемијски симболи, формуле и хемијске једначине) за формулисање објашњења, закључака и генерализација.

Основни ниво

Ученик прати поступак и уме да: испита својства и промене супстанци; изведе мерење физичких величина; правилно и безбедно рукује супстанцама, прибором, посуђем и инструментима; опише поступак и представи резултате према задатом обрасцу; објасни добијене резултате или пронађе објашњење у различитим изворима, користећи хемијску терминологију, хемијске симболе, формуле и хемијске једначине.

Средњи ниво

Ученик уме да: у експерименталном раду прикупи квалитативне и квантитативне податке о својствима и променама супстанци; користи одговарајућу апаратуру и инструменте; мери, рачуна и користи одговарајуће јединице; формулише објашњења и закључке користећи хемијски језик (термине, хемијске симболе, формуле и хемијске једначине).

Напредни ниво

Ученик планира и изводи експерименте (анализира проблем, претпоставља и дискутује могућа решења/резултате; идентификује променљиве, планира поступке за контролу независних променљивих, прикупља податке о зависним променљивим); анализира податке, критички преиспитује поступке и резултате, објашњава уочене правилности и изводи закључке; припрема писани или усмени извештај о експерименталном раду/истраживању; приказује резултате мерења водећи рачуна о тачности инструмента и значајним цифрама. Размењује информације повезане с хемијом на различите начине, усмено, у писаном виду, у виду табеларних и графичких приказа, помоћу хемијских симбола, формула и хемијских једначина.

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **74 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – проналази и критички одабира потребне хемијске информације из различитих извора; – користи хемијски научни језик за описивање структуре, својстава и промена супстанци; – наводи примере о значају хемије за савремено друштво; – описује научни метод у хемији; – објашњава значај хемијског експеримента; – изражава физичке величине у одговарајућим мерним јединицама међународног система (SI) и разликује основне и изведене физичке величине; – табеларно и графички приказује резултате мерења; – класификује супстанце на основу честичне структуре супстанци; – прикаже шематски електронске конфигурације атома и јона; – описује стање електрона у атому квантним бројевима; – тумачи и предвиђа својства хемијског елемента на основу електронске конфигурације атома; – предвиђа промену енергије јонизације, афинитета према електрону, електронегативности у зависности од атомског броја у групи и периоду; – приказује електронски Луисове симболе и формуле атома, јона и молекула; – предвиђа геометрију молекула на основу Луисове формуле; – објашњава поларност молекула; – користи међумолекулске интеракције за објашњење агрегатних стања супстанци; – примењује једначину стања идеалног гаса; – тумачи фазни дијаграм на примеру воде; – објашњава утицај водоничне везе на својства супстанци; – објашњава разлике између аморфних и кристалних супстанци; – предвиђа својства супстанци на основу типа кристалне решетке; – објашњава својства дисперзних система и њихову примену у свакодневном животу; – рачуна количинску концентрацију, масену концентрацију и молалност раствора; 	ХЕМИЈА КАО НАУКА	Значај хемије за савремено друштво и одрживи развој. Макроскопски, субмикроскопски и симболички ниво описивања/представљања супстанци, њихове структуре, својстава и хемијских промена. Научни метод у хемији. Хемијски експеримент. Мерења, математичка обрада и представљање резултата мерења.
	ВРСТЕ СУПСТАНАЦИ	Појам и класификације супстанци.
	СТРУКТУРА АТОМА	Развој идеје о атомској структури супстанци. Структура атома. Атомски и масени број. Изотопи. Релативна атомска маса. Боров атомски модел. Квантномеханички модел атома. Изградња електронског омотача. Електронска конфигурација и Периодни систем елемената. Енергија јонизације и афинитет према електрону. Атомски и јонски полупречници. Периодична својства елемената. Демонстрациони огледи: <ul style="list-style-type: none"> – упоређивање реактивности елемената у првој и седмаестој групи Периодног система елемената; – упоређивање промена хемијских својстава елемената треће периоде.
	ХЕМИЈСКЕ ВЕЗЕ	Јонска веза и структура супстанци с јонском везом. Ковалентна веза. Луисове формуле и структуре и геометрија молекула. Савремене теорије ковалентне везе. Поларност молекула. Међумолекулске интеракције и својства супстанци с ковалентном везом. Метална веза и метална кристална решетка. Агрегатна стања супстанци. Својства гасова. Авогадров закон и моларна запремина гаса. Једначина стања идеалног гаса. Течности. Фазни прелаз и фазни дијаграми. Чврсте супстанце: аморфне и кристалне супстанце. Демонстрациони огледи: <ul style="list-style-type: none"> – сублимација јода; – испитивање поларности молекула воде.

<p>– рачуна снижење температуре мржњења и повишење температуре кључања у воденим растворима електролита и неелектролита;</p> <p>– припреми растворе за потребе у лабораторији и свакодневном животу.</p> <p>– анализира односе количине супстанце, броја честица и масе супстанце;</p> <p>– образлаже значај квантитативних односа у хемијским системима;</p> <p>– изводи стехиометријска израчунавања на основу задатих података;</p> <p>– процењује топлотне промене у физичким и хемијским процесима на основу експерименталних података;</p> <p>– разматра факторе који утичу на брзину хемијске реакције и процењује њихов утицај на хемијске процесе у индустрији и свакодневном животу;</p> <p>– објашњава значај хемијске равнотеже у хемијским и технолошким системима;</p> <p>– експериментално испитује понашање хемијских равнотежних система;</p> <p>– разликује киселине и базе на основу једначина електролитичких дисоцијација и протолитичких реакција;</p> <p>– пише и тумачи једначине јонских реакција;</p> <p>– рачуна концентрације јона у растворима електролита на основу степена дисоцијације;</p> <p>– рачуна рН вредност раствора јаких киселина и база на основу количинске концентрације раствора;</p> <p>– препознаје примере киселина, база и соли у свакодневном животу;</p> <p>– испитује киселост водених раствора помоћу различитих киселинско-базних индикатора;</p> <p>– препознаје примере оксидоредукционих процеса у свакодневном окружењу;</p> <p>– пише и тумачи једначине оксидоредукционих реакција;</p> <p>– наводи примере оксидационих и редукционих средстава;</p> <p>– пореди својства метала у односу на реакције са киселинама (које немају оксидациона својства);</p> <p>– безбедно по себе и друге рукује лабораторијским прибором, посуђем и супстанцама;</p>	<p>ДИСПЕРЗНИ СИСТЕМИ</p>	<p>Појам и врсте дисперзних система.</p> <p>Значај и примена дисперзних система.</p> <p>Прави раствори.</p> <p>Растворљивост. Фактори који утичу на растворљивост чврстих супстанци у води.</p> <p>Засићени и презасићени раствори.</p> <p>Растварање и топлотне промене при растварању</p> <p>Квантитативан састав раствора.</p> <p>Колоидни раствори.</p> <p>Колигативна својства раствора.</p> <p>Демонстрациони огледи:</p> <p>– испитивање растворљивости различитих супстанци у поларним и неполарним растварачима;</p> <p>– испитивање топлотних ефеката растварања.</p> <p>Лабораторијска вежба</p> <p>- припремање раствора задате количинске концентрације, припремање колоидног раствора желатина и упоређивање својстава правих и колоидних раствора.</p>		<p>– температура: реакција цинка са разблаженом хлороводоничном киселином на 25 °C и на 60 °C;</p> <p>– додирна површина реактанта: реакција чврстог калијум-јодида и чврстог олово(II)-нитрата и реакција раствора калијум-јодида и раствора олово(II)-нитрата;</p> <p>– катализатори: разлагање водоник-пероксида уз катализатор манган(IV)-оксид.</p> <p>2. Чиниоци који утичу на хемијску равнотежу:</p> <p>– промена концентрације учесника реакције: утицај додавања чврстог амонијум-хлорида или чврстог гвожђе(III)-хлорида у реакцији гвожђе(III)-хлорида са амонијум-тиоцијанатом;</p> <p>– промена температуре: реакција бакар(II)-сулфата и натријум-хлорида на 60 °C и 15 °C.</p>
		<p>Појам и типови хемијских реакција. Једначине хемијских реакција.</p> <p>Количина супстанце.</p> <p>Моларна маса супстанце.</p> <p>Закон сталних масених односа и закон вишеструких масених односа.</p> <p>Масени удео елемента у једињењу.</p> <p>Одређивање емпиријске и молекулске формуле једињења.</p> <p>Стехиометријска рачунања на основу хемијских једначина.</p> <p>Лимитирајући реактант и принос хемијске реакције.</p> <p>Топлотне промене при хемијским реакцијама.</p> <p>Реакциона топлота. Енергија активације. Стандардна топлота хемијске реакције.</p> <p>Хесов закон.</p> <p>Брзина хемијске реакције.</p> <p>Закон о дејству маса.</p> <p>Хемијска равнотежа. Примена Ле Шателеовог принципа.</p> <p><i>Демонстрациони огледи:</i></p> <p>- Кретање честица као услов за хемијску реакцију: реакција хлороводоника и амонијака.</p> <p>- Егзотермне и ендотермне реакције: разлагање сахарозе при загревању, реакција баријум-хидроксида и амонијум-хлорида и реакција калцијум-оксида и воде.</p> <p>Лабораторијска вежба</p> <p>1. Чиниоци који утичу на брзину хемијске реакције:</p> <p>– природа реактанта: реакције цинка са етанском и са хлороводоничном киселином; реакције магнезијума и цинка са хлороводоничном киселином;</p> <p>– концентрација реактанта: реакција цинка са разблаженом и концентровано хлороводоничном киселином;</p>	<p>КИСЕЛИНЕ, БАЗЕ И СОЛИ</p> <p>Раствори електролита. Електролитичка дисоцијација. Степен електролитичке дисоцијације, јаки и слаби електролити.</p> <p>Јонске реакције.</p> <p>Протолитичка теорија киселина и база.</p> <p>Јонски производ воде и рН вредност водених раствора.</p> <p>Демонстрациони огледи:</p> <p>Испитивање рН вредност водених раствора електролита универзалном индикаторском хартијом.</p> <p>Лабораторијска вежба</p> <p>– јонске реакције (реакције раствора баријум-хлорида и разблажене сумпорне киселине, чврстог натријум-карбоната и хлороводоничне киселине);</p> <p>– добијање соли;</p> <p>– титрација раствора јаке киселине јаким базом.</p>	<p>Оксидоредукционе реакције. Оксидациони број, оксидација и редукција. Оксидациона и редукциона средства. Напонски низ метала.</p> <p>Демонстрациони огледи:</p> <p>– реакција гвожђе(II)-сулфата са калијум-перманганатом у киселој и у базној средини;</p> <p>– реакција гвожђа са раствором бакар(II)-сулфата и гвожђа са раствором цинк-сулфата.</p>
	<p>ХЕМИЈСКЕ РЕАКЦИЈЕ</p>			<p>ОКСИДОРЕДУКЦИОНЕ РЕАКЦИЈЕ</p>

Кључни појмови садржаја: научни метод, структура супстанце, дисперзни системи, хемијске реакције, оксидоредукционе реакције, протолитичка теорија киселина и база и рН вредност раствора.

ВЕЗА ОБРАЗОВНИХ СТАНДАРДА И ИСХОДА ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Стандарди образовних постигнућа достижу се **на крају општег средњег образовања**. Исти стандард (или његов део) активираће се више пута током школске године, односно до краја средњег образовања, сваки пут уз другу наставну јединицу. Такво поступање осигурава досезање све вишег и вишег нивоа појединачних ученичких постигнућа, а ученичка знања, вештине и способности се непрестано сагледавају из нових углова, утврђују, проширују и систематизују.

С обзиром на сложеност предмета Хемија и области унутар предмета, неопходно је поступно остваривати све стандарде кроз све четири године средњошколског образовања, али поједини стандарди се могу видети и као конкретније повезани са одређеним исходом.

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	СТАНДАРДИ		
<ul style="list-style-type: none"> – проналази и критички одабира потребне хемијске информације из различитих извора; – користи хемијски научни језик за описивање структуре, својстава и промена супстанци; – наводи примере о значају хемије за савремено друштво; – описује научни метод у хемији; – објашњава значај хемијског експеримента; – изражава физичке величине у одговарајућим мерним јединицама међународног система (SI) и разликује основне и изведене физичке величине; – табеларно и графички приказује резултате мерења. 	<p>2.XE.1.1.2. Повезује физичка и хемијска својства супстанци из свакодневног живота и струке са структуром: честицама које граде супстанце (атоми елемената, молекули елемената, молекули једињења и јони), типом хемијске везе и међумолекулским интеракцијама.</p> <p>2.XE.1.1.3. Препознаје примере суспензија, емулзија, колоида и правих раствора у свакодневном животу и струци и употребу базира на познавању њихових својстава.</p> <p>2.XE.2.1.3. Изводи потребна израчунавања и припрема раствор одређене количинске концентрације.</p> <p>2.XE.3.1.3. Припрема растворе одређеног процентног састава и одређене масене и количинске концентрације од течних и чврстих супстанци, кристалохидрата и концентрованијих раствора и изводи потребна прерачунавања једног начина изражавања квантитативног састава раствора у други.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – објашњава својства дисперзних система и њихову примену у свакодневном животу; – рачуна количинску концентрацију, масену концентрацију и молалност раствора; – рачуна снижење температуре мржњења и повишење температуре кључања у воденим растворима електролита и неелектролита; – припреми растворе за потребе у лабораторији и свакодневном животу. – безбедно по себе и друге рукује лабораторијским прибором, посуђем и супстанцама. 	<p>2.XE.1.1.3. Препознаје примере суспензија, емулзија, колоида и правих раствора у свакодневном животу и струци и употребу базира на познавању њихових својстава.</p> <p>2.XE.1.1.4. Описује утицај температуре на брзину растварања и растворљивост супстанци; изводи потребна израчунавања и припрема раствор одређеног процентног састава за потребе у свакодневном животу и струци; препознаје значење количинске концентрације.</p> <p>2.XE.2.1.3. Изводи потребна израчунавања и припрема раствор одређене количинске концентрације.</p> <p>2.XE.3.1.3. Припрема растворе одређеног процентног састава и одређене масене и количинске концентрације од течних и чврстих супстанци, кристалохидрата и концентрованијих раствора и изводи потребна прерачунавања једног начина изражавања квантитативног састава раствора у други.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – класификује супстанце на основу честичне структуре супстанци; – прикаже шематски електронске конфигурације атома и јона; – описује стање електрона у атому квантним бројевима; – тумачи и предвиђа својства хемијског елемента на основу електронске конфигурације атома; – предвиђа промену енергије јонизације, афинитета према електрону, електронегативности у зависности од атомског броја у групи и периоди; – приказује електронски Луисове симболе и формуле атома, јона и молекула; – предвиђа геометрију молекула на основу Луисове формуле; – објашњава поларност молекула; – користи међумолекулске интеракције за објашњење агрегатних стања супстанци; – примењује једначину стања идеалног гаса; – тумачи фазни дијаграм на примеру воде; – објашњава утицај водоничне везе на својства супстанци; – објашњава разлике између аморфних и кристалних супстанци; – предвиђа својства супстанци на основу типа кристалне решетке 	<p>2.XE.1.1.1. Описује структуру атома елемената користећи: Z, A, $N(p+)$, $N(e-)$, $N(n^0)$; повезује структуру атома метала и неметала с њиховим положајем у Периодном систему елемената и на основу тога описује физичка својства и реактивност елемената.</p> <p>2.XE.1.1.2. Повезује физичка и хемијска својства супстанци из свакодневног живота и струке са структуром: честицама које граде супстанце (атоми елемената, молекули елемената, молекули једињења и јони), типом хемијске везе и међумолекулским интеракцијама.</p> <p>2.XE.2.1.1. Повезује електронску конфигурацију атома елемената до атомског броја 20 са својствима елемената и њиховим положајем у Периодном систему елемената.</p> <p>2.XE.2.1.2. На основу Луисове октетне теорије и електронске конфигурације атома елемената представља настајање ковалентне везе у молекулима елемената и молекулима једињења, а на основу електронске конфигурације јона настајање јонске везе између елемената 1. и 2. групе и елемената 16. и 17. групе Периодног система елемената.</p> <p>2.XE.3.1.1. Објашњава периодичне трендове (атомски полупречник, енергија јонизације, афинитет према електрону, електронегативност) на основу електронске конфигурације атома елемената у s-, p- и d-блоковима Периодног система елемената.</p> <p>2.XE.3.1.2. Објашњава стварање хемијске везе (јонске, ковалентне – сигма и пи везе, координативно-ковалентне везе и металне везе); објашњава настајање водоничне везе, њен значај у природним системима; предвиђа физичка и хемијска својства супстанци зависно од типа хемијске везе, симетрије молекула, поларности и међумолекулских интеракција.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – анализира односе количине супстанце, броја честица и масе супстанце; – образлаже значај квантитативних односа у хемијским системима; – изводи стехиометријска израчунавања на основу задатих података; – процењује топлотне промене у физичким и хемијским процесима на основу експерименталних података; – разматра факторе који утичу на брзину хемијске реакције и процењује њихов утицај на хемијске процесе у индустрији и свакодневном животу; – објашњава значај хемијске равнотеже у хемијским и технолошким системима; – експериментално испитује понашање хемијских равнотежних система. 	<p>2.XE.1.1.6. Саставља хемијске једначине једноставних реакција и, на основу њих, сагледава односе између масе, количине и броја честица реактаната и производа.</p> <p>2.XE.1.1.7. Препознаје да су све хемијске реакције праћене променом енергије; разликује примере хемијских реакција током којих се енергија ослобађа (егзотермне реакције) или узима (ендотермне реакције) и препознаје примере примене хемијских реакција на основу топлотних ефеката који их прате.</p> <p>2.XE.1.1.8. Наводи факторе који утичу на брзину хемијске реакције и хемијску равнотежу.</p> <p>2.XE.2.1.5. Описује да до хемијске реакције долази при судару молекула који имају довољну енергију (енергију активације).</p> <p>2.XE.2.1.6. Саставља хемијске једначине реакција, на основу хемијских једначина и познатих података израчунава масу, запремину, количину и број честица супстанци које настају или су потребне за хемијске реакције.</p> <p>2.XE.2.1.7. Идентификује егзотермне и ендотермне реакције на основу термохемијских једначина или вредности промене енталпије и повезује их с практичним значајем.</p> <p>2.XE.2.1.8. Наводи примере реверзибилних хемијских реакција; препознаје утицај промене концентрације, температуре и притиска на однос концентрација реактаната и производа у затвореном равнотежном систему и повезује Ле Шателеов принцип с процесима у хемијској индустрији.</p> <p>2.XE.3.1.8. Изводи стехиометријска израчунавања која обухватају реактант у вишку, нечистоћу реактаната (сировина) и одређује принос реакције.</p> <p>2.XE.3.1.9. Израчунава промену енталпије при хемијским реакцијама на основу стандардних енталпија настајања.</p> <p>2.XE.3.1.10. Пише и примењује изразе за брзину хемијске реакције и константу равнотеже; израчунава на основу одговарајућих података нумеричку вредност константе; наводи на константа равнотеже зависи једино од температуре; предвиђа утицај промене концентрације, температуре и притиска на хемијски систем у равнотежи на основу Ле Шателеовог принципа.</p>

<ul style="list-style-type: none"> – разликује киселине и базе на основу једначина електролитичких дисоцијација и протолитичких реакција; – пише и тумачи једначине јонских реакција; – рачуна концентрације јона у растворима електролита на основу степена дисоцијације; – рачуна рН вредност раствора јаких киселина и база на основу количинске концентрације раствора; – препознаје примере киселина, база и соли у свакодневном животу; – испитује киселост водених раствора помоћу различитих киселинско-базних индикатора; 	<p>2.XE.1.1.5. Разликује и описује киселине, базе и соли, утврђује кисело-базна својства раствора помоћу индикатора и на основу рН вредности и повезује с примерима из свакодневног живота и струке.</p> <p>2.XE.2.1.4. Објашњава шта су киселине и базе према протолитичкој теорији; разликује јаке и слабе киселине и базе на основу степена дисоцијације; користи јонски производ воде у израчунавању концентрације водоник- и хидроксид-јона, рН и рОН вредности водених раствора.</p> <p>2.XE.3.1.7. Предвиђа смер одвијања јонских реакција и пише једначине реакција.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – препознаје примере оксидоредукционих процеса у свакодневном окружењу; – пише и тумачи једначине оксидоредукционих реакција; – наводи примере оксидационих и редукционих средстава; – пореди својства метала у односу на реакције са киселинама (које немају оксидациона својства). 	<p>2.XE.1.1.9. Описује процесе оксидације и редукције; препознаје примере ових процеса у свакодневном животу и струци; разликује пожељне од непожељних процеса и наводи поступке којима се ти процеси спречавају (заштита метала од корозије).</p> <p>2.XE.3.1.11. Одређује оксидационе бројеве елемената у супстанцама, оксидационо и редукционо средство и одређује коефицијенте у једначинама оксидо-редукционих реакција.</p>

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења хемије у гимназији треба да омогући развој хемијских и техничко-технолошких знања усклађено са савременим научним достигнућима. Интерактивним методама треба подстицати ученике на разумевање основних идеја и концепата, научног метода и значаја хемије за поједине професије и свакодневни живот.

Основне хемијске концепте (корпускуларни концепт, концепт одржања масе и енергије, концепт хемијске равнотеже), треба изучавати на примерима који мотивишу ученике на учење хемије. Коришћење хемијске терминологије, номенклатуре и симболике, и разумевање основних хемијских концепата чине научну писменост, која се развија у гимназији кроз наставу хемије и омогућава основну научну комуникацију. При томе је од посебне важности да ученици разумеју развојност основних идеја и концепата у хемији и динамику развоја савремене хемије.

Подстицање ученика на симултано кретање кроз макроскопски, микроскопски и симболички ниво представљања садржаја у току учења хемије подржава развој апстрактног и критичког мишљења.

Настава хемије у гимназији треба да оспособи ученике за самостално коришћење савремених информacionих технологија у учењу хемије, претраживању хемијских информација и савремену комуникацију у хемији. За развој комуникацијских способности, способности за сарадњу и тимски рад посебно су погодни ученички пројекти. Рад на самосталним или групним пројектима мотивише ученике да изналазе нове информације, износе и образлажу сопствене идеје у форми хипотеза, планирају, спроведу и елаборирају истраживање, критички процењују резултате и преузимају одговорност.

С обзиром на то да хемијски експеримент представља примарни извор знања и основни метод сазнавања у хемији, посебну пажњу треба посветити демонстрационим огледима и лабораторијским вежбама. Кроз садржаје су исказани обавезни демонстрациони огледи. Изабрани су демонстрациони огледи који подржавају остваривање планираних исхода и могу да се изведу у реалним школским условима.

Планиране су три лабораторијске вежбе са укупно десет часова, које чине саставни део редовне наставе и организују се тако што се при изради вежби одељење дели на два дела, а ученици вежбе раде у пару или у групи. Током вежби ученици примењују научни метод и максимално активирају у планирању, реализацији, елаборацији и тумачењу резултата експеримената.

За остваривање дефинисаног циља учења хемије у првом разреду гимназије наставници у свакодневној наставној пракси треба да се ослањају на предметне исходе, који указују на то шта је ученик у стању да наведе, објасни, анализира, примени и обави захваљујући знањима и вештинама које је развио у току изучавања овог предмета.

Улога наставника је да да буде организатор наставног процеса, да подстиче, организује и усмерава активност ученика при чему треба да буде фокусиран на исходе, односно да осмисли активности и одабере методе, технике и поступке који ће на најефикаснији начин омогућити достизање исхода.

Наставни програм хемије је исти за први разред сва три типа гимназије.

Ради лакшег планирања наставе, предложен је редослед реализације тема и оријентациони број часова по темама:

1. Хемија као наука – 3
2. Врсте супстанци – 2
3. Структура атома – 9
4. Хемијске везе – 9
5. Дисперзни системи – 9+3 часа вежби
6. Хемијске реакције – 14+4 часа вежби
7. Киселине, базе и соли – 8+3 часа вежби
8. Оксидоредукционе реакције – 10.

Ученичка постигнућа потребно је континуирано пратити кроз усмену, писану евалуацију и евалуацију процедуралних вештина. Наставник треба да омогући ученицима да искажу алтернативна решења проблема, иновативност и критичко мишљење и да то адекватно вреднује. За развој свести о сопственом напредовању у учењу погодно је користити методу концептног мапирања

Хемија као наука

Наставник треба да подржи ученике у схватању значаја хемије за савремени живот појединца и друштво. Изучавајући хемију ученици треба да сагледају и разумеју њен значај у различитим доменима савременог живота, почев од тога да је развијеност хемијске производње значајан показатељ нивоа развијености друштва и да хемијски производи представљају стално окружење савременог човека са свим бенефитима и ризицима. Уз то, хемија заједно са физиком и биологијом пружа могућност комплексног сагледавања природе. За боље разумевање значаја хемије потребно је ученике упознати са кратким прегледом историје хемије.

Ток научног метода сазнавања у хемији треба шематски приказати. Посебну пажњу треба обратити на хемијски експеримент, као примарни извор знања и основни метод сазнавања у хемији и на прецизност примене хемијског језика. Наставник треба да укаже ученицима на значај прецизности мерења масе, запремине и температуре и могуће изворе грешака у мерењу. Резултате мерења треба исказати у одговарајућим мерним јединицама међународног система (SI), очекује се да ученик разликује основне и изведене физичке величине, претвара веће јединице у мање и обрнуто (користећи префиксе микро, нано...) и резултат приказује табеларно и графички. Такође је потребно обновити правила за обележавање супстанци, безбедно руковање супстанцама и лабораторијским прибором.

Ученике треба подстицати да самостално истражују својства и промене супстанци, и да их повезују са структуром супстанци, при чему наставник планира различите ученичке активности, а не даје готова решења проблема.

Врсте супстанци

Као увод у ову тему, са ученицима треба поновити кључне појмове које су изучавали у основној школи. Посебну пажњу треба посветити критеријумима за класификацију супстанци. Наставник би требало да подстиче ученике да самостално разврставају супстанце из свакодневног живота по различитим критеријумима (агрегатно стање, проводљивост топлоте и електричне струје, магнетна својства, токсичност...).

Основну класификацију супстанци у хемији на хемијске елементе, једињења и смеше потребно је објаснити природом честица које их изграђују. Такође је потребно обновити правила номенклатуре на примерима неорганских једињења која су ученици изучавали у основној школи.

Већина исхода ове теме се остварује спирално, јер се исходи који се остваре у оквиру ове теме, касније проширују.

Структура атома

У оквиру теме, ученици ће постепено упознавати развој идеја о атомској структури супстанце, важним открићима и знањима која су довела до савременог тумачења таласно-механичког модела атома. Код изучавања ове области, посебну пажњу треба обратити на високу апстрактност кључних појмова.

За ову наставну тему, посебно је важно да се у реализацији садржаја повежу субмикроскопски и симболички ниво са макроскопским, чиме ће се омогућити да ученици разумеју да су својства хемијског елемента условљена структуром његовог атома.

Кључни појам ове теме је електронска конфигурација атома. Због тога је неопходно да ученици усвоје појам и значење квантних бројева и принципе изградње електронског омотача. За објашњење електронске конфигурације, неопходно је користити дијаграме енергије електрона у атомским орбиталама.

За остваривање исхода који се односе на проучавање периодичних својстава елемената, уведе се појмови: атомски полупречник, јонизациона енергија и афинитет према електрону. При обради, користити табеле, шеме и дијаграме: дијаграм енергије валентних електрона у 2s и 2p орбиталама елемената друге периоде, дијаграм зависности атомског полупречника од атомског броја, дијаграм зависности јонизационе енергије од атомског броја елемента и дијаграм зависности афинитета према електрону од атомског броја.

Учећи о изотопима, ученици треба да уоче разлику између појмова масени број атома и релативна атомска маса и да рачунају релативну атомску масу на основу изотопне заступљености.

Кроз пројектне радове, ученици могу да обраде различите употребе изотопа и сагледају користи и ризике.

Кроз *демонстрационе огледе*, ученик се упознаје са хемијским својствима метала и неметала и упоређује њихову реактивност по групама и периодима. За илустрацију реактивности елемената у првој групи, користити оглед натријума и калијума са водом, а за 17. групу, оглед истискивања јода из јодида помоћу хлорне воде. Промену реактивности елемената у периоди демонстрирати у реакцији натријума, магнезијума и алуминијума са водом.

Хемијске везе

При реализацији ове теме, ученике треба даље подстицати на повезивање својстава супстанци са њиховом структуром. Посебно треба истаћи веома малу заступљеност слободних атома у природи (племенити гасови). Да би се објаснило удруживање атома у стабилне молекуле, односно формирање хемијске везе, треба користити пример водоника (дијаграм зависности потенцијалне енергије система који се састоји од два атома водоника у зависности од растојања између њих). Препоручује се да се за тумачење стабилности молекуског стања у односу на атомско стање изведе демонстрациони оглед, реакција насцентног и молекуског водоника са калијумперманганатом.

Увођењем нових садржаја као што су: електронегативност, геометрија молекула, теорија валентне везе, ученицима се омогућује на свим нивоима, боље разумевање својстава супстанци са јонском и ковалентном везом.

Да би ученици разумели савремене теорије ковалентне везе, потребно је визуализовати их кроз различите графичке приказе. Код Теорије валентне везе треба обратити пажњу на правац преклапања атомских орбитала и указати на разлику између σ -везе (чеоно преклапање атомских орбитала) и π -везе (бочно преклапање атомских орбитала). Код тумачења двоструке и троструке везе, потребно је истаћи да је само једна од тих веза σ -веза, док су остале π -везе. При томе, треба бирати репрезентативне примере као што су: молекул водоника, молекул халогена, молекул халогенводоника, молекул кисеоника, молекул азота. За потпуније разумевање ТВВ, погодна наставно средство су модели молекулских орбитала, а успешно се могу користити и компјутерски прикази и анимације, који су слободно доступни на интрнету. Током обраде геометрије молекула, представљати молекуле Луисовим електронским формулама и геометрију молекула изводити на основу

броја електронских домена (заједнички и слободни електронски парови).

Појмови везани за међумолекулске интеракције важни су за објашњење својстава супстанци са ковалентном везом. Примерима илустровати међумолекулске – Ван дер Валсове интеракције: дипол–дипол, дипол–индуковани дипол, тренутни дипол–индуковани дипол и водоничне везе.

Експериментални огледи у којима се користе супстанце различитих поларности, код ученика стварају јаснију представу о повезаности структуре са својствима супстанци.

При опису типова кристалних решетке, користити што већи број модела кристалних решетке, различите илустрације и шеме, да би се код ученика створила представа о врстама и структури кристалних супстанци, као и јаснија слика о једињењима у природи.

Металну везу и металну кристалну решетку треба описати појединачним моделом, а не улазити у савремено квантно-механичко тумачење овог појма.

При реализацији појмова везаних за агрегатна стања супстанци, користити различите шеме које илуструју зависности промена агрегатног стања, фазне прелазе и фазне дијаграме.

Проблемским задацима треба подстицати ученике да процењују разлике између супстанци и да закључују која су својства последница типа и јачине веза, а која разлике у међумолекулским интеракцијама.

Треба настојати да се Авогадров закон, моларна запремина гаса и једначина стања идеалног гаса, обраде кроз примере решавања задатака.

Демонстрационим огледима приказати начин испитивања поларности молекула воде и сублимацију јода.

Дисперзни системи

Упоредивањем и класификацијом указати на значај и примену дисперзних система у лабораторији и свакодневном животу.

Ученицима треба омогућити да експериментално разликују праве растворе од колоидних раствора. На основу задатих података, ученици рачунају: масени удео, количинску концентрацију, масену концентрацију и молалност раствора.

Посебно обратити пажњу на појам растворљивости и факторе који утичу на растворљивост као и практичну примену знања у свакодневном животу.

Темом су предвиђена два *демонстрациона огледа*: испитивање растворљивости супстанци у зависности од поларности и испитивање топлотних промена растварањем амонијум-хлорида и натријум-хидроксида у води. Наставник треба да укаже на важност правилног одабира одговарајућих растварача и услова за растварање супстанци.

Колигативна својства раствора повезати са применом у свакодневном животу.

За *лабораторијске вежбе* планирана су 3 часа. Ученици: припремају раствор задате количинске концентрације, припремају и испитују колоидни раствор желатина и пореде својства правих и колоидних раствора.

Хемијске реакције

Као увод у ову тему, са ученицима треба поновити појам и типове хемијских реакција које су ученици обрађивали у основној школи из неорганске и органске хемије.

Концепт мола треба даље повезати са појмом моларне запремине гаса, а решавањем задатака повезати појмове количине супстанце, бројности честица, масе супстанце, моларне масе супстанце и моларне запремине гаса.

Рачунања из хемијских формула треба да обухвате рачунање елементарног процентног састава једињења и одређивање емпиријске и молекулске формуле једињења на основу масеног процентног састава и моларне масе.

Анализирајући квантитативне односе супстанци у хемијском систему и примењујући хемијску једначину, ученик ће рачунати принос хемијске реакције, садржај примеса у реактантима и лимитирајући реактант.

Појмове егзотермне и ендотермне реакције треба формирати на демонстрационим огледима. Наставник уводи појам енталпије, а

затим прецизира појам стандардне енталпије хемијске реакције. При обради ових, за ученике апстрактних, појмова треба користити дијаграме промене енталпије у ендотермним и егзотермним хемијским реакцијама. Хесов закон обработити као један од закона одржања.

Повезати брзину хемијске реакције са брзином у кинематици, на тај начин правимо корелацију са физиком, а ученицима омогућавамо да разумеју да брзина хемијске реакције представља промену концентрације реактанта или производа у јединици времена, а на одабраним примерима графички приказати промене концентрација учесника реакције у времену. За објашњење брзине хемијске реакције и фактора који на њу утичу, користити теорију активних судара. При томе, обавезно користити дијаграме тока хемијске реакције.

Хемијски равнотежни систем ученик треба да разуме као стабилну динамичку равнотежу и да га повеже са појмом инерције. Посебну пажњу треба посветити анализи хемијских равнотежа у технолошким процесима и биолошким системима.

Демонстрационим огледима приказати: кретање честица као услов за хемијску реакцију у реакцији хлороводоника и амонијака, аегзотермне и ендотермне реакције демонстрирати на примерима: термичког разлагања сахарозе, реакције баријум-хидроксида и амонијум-хлорида, реакције калцијум-оксида и воде.

За *лабораторијске вежбе* планирана су 4 часа, а предложене вежбе су:

1. Чиниоци који утичу на брзину хемијске реакције:

– природа реактанта: реакције цинка са етанском и са хлороводоничном киселином; реакције магнезијума и цинка са хлороводоничном киселином;

– концентрација реактанта: реакција цинка са разблаженом и концентровано хлороводоничном киселином;

– температура: реакција цинка са разблаженом хлороводоничном киселином на 25 °C и на 60 °C;

– додирна површина реактанта: реакција чврстог калијум-јодида и чврстог олово(II)-нитрата и реакција раствора калијум-јодида и раствора олово(II)-нитрата;

– катализатори: разлагање водоник-пероксида уз катализатор манган(IV)-оксид.

2. Чиниоци који утичу на хемијску равнотежу:

– промена концентрације учесника реакције: утицај додавања чврстог амонијум-хлорида или чврстог гвожђе(III)-хлорида у реакцији гвожђе(III)-хлорида са амонијум-тиоцијанатом;

– промена температуре: реакција бакар(II)-сулфата и натријум-хлорида на 60 °C и 15 °C.

Користећи фазе научног метода, ученик анализира утицај чиниоца на брзину хемијске реакције и хемијску равнотежу и проверава своју хипотезу.

Киселине, базе и соли

Повезати Аренијусову теорију електролитичке дисоцијације са степеном електролитичке дисоцијације и количинском концентрацијом раствора, тако да ученици рачунају концентрације јона у раствору и пореде колигативна својства раствора електролита и неелектролита.

Да би ученици разумели Протолитичку теорију киселина и база, потребно је на примерима једначина протолитичких реакција инсистирати на препознавању коњугованих парова и указати на појам амфолита.

Наставник уводи појам јонски производ воде, а затим повезује концентрацију јона водоника са рН вредностима раствора кроз примере решавања задатака.

Демонстрациони огледи: испитивање рН вредности водених раствора електролита универзалном индикаторском хартијом.

За *лабораторијске вежбе* планирана су 3 часа, а предложене вежбе су: јонске реакције (реакције раствора баријум-хлорида и разблажене сумпорне киселине, чврстог натријум-карбоната и хлороводоничне киселине), добијање соли и титрација раствора јаке киселине јаком базом. При реализацији лабораторијских вежби потребно је инсистирати на писању једначина реакција потпуне и непотпуне неутрализације, односно писању једначина јонских реакција у молекулском и јонском облику, са обележавањем агрегатних стања супстанци.

Оксидоредукционе реакције

Оксидоредукционе реакције представити као реакције у којима долази до промене оксидационих бројева атома и размене електрона између супстанци које реагују.

Уводи се појам оксидационог броја и пожељно је да ученици на примерима одређују оксидационе бројеве, да уоче промене оксидационих бројева, одреде коефицијенте у једначинама оксидоредукционих реакција и разликују оксидациона и редукциона средства.

Демонстрационим огледима: реакција гвожђе(II)-сулфата са калијум-перманганатом у киселој и у базној средини и реакција гвожђа са раствором бакар(II)-сулфата и гвожђа са раствором цинк-сулфата, приказати и објаснити оксидоредукционе процесе и напонски низ метала.

РАЧУНАРСТВО И ИНФОРМАТИКА

Циљ учења *рачунарства и информатике* је стицање знања, овладавање вештинама и формирање вредносних ставова који доприносе развоју информатичке писмености неопходне за даље школовање, живот и рад у савременом друштву. Усвајањем концепата из рачунарских наука, ученик развија способност апстрактног и критичног мишљења о аутоматизацији послова уз помоћ информационо-комуникационих технологија и развија способност ефективног коришћења технологије на рационалан, етичан и безбедан начин.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Учењем наставног предмета *рачунарство и информатика* ученик је оспособљен да примени стечена знања и вештине из области информационо-комуникационих технологија ради испуњавања постављених циљева и задатака у свакодневном животу, даљем школовању и будућем раду. Развио је способност апстрактног и критичног мишљења уз помоћ информационо-комуникационих технологија. Развио је дигиталну писменост и позитивне ставове према рачунарским наукама.

СПЕЦИФИЧНЕ ПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Специфичне предметне компетенције представљају опис специфичних способности ученика које му омогућавају да развије општу предметну компетенцију. Подразумевају способност за одговорно коришћење информационо-комуникационих технологија уз препознавање потенцијалних ризика и опасности; способност писања програма вођених догађајима и разумевање принципа креирања добро структурираних програма. Специфичне компетенције обухватају способност за брзо, ефикасно и рационално проналажење информација коришћењем рачунара, као и њихово критичко анализирање, складиштење и преношење и представљање у графичком облику.

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **74 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – објасни улогу ИКТ у свакодневном животу – разуме изазове коришћења савремених технологија на одговоран и безбедан начин – кратко опише најважније догађаје у развоју ИКТ – разликује и користи сервисе Интернета – приступа Интернету, самостално претражује, проналази информације у дигиталном окружењу и преузима их на свој уређај 	Информационо-комуникационе технологије у савременом друштву	<p>ИКТ у свакодневном окружењу (уређаји, облици комуникације, услуге)</p> <p>Развој ИКТ (прикупљања, складиштења, обраде, приказивања и преноса података)</p> <p>Друштвени аспекти ИКТ (значај и примена дигиталних уређаја, карактеристике информационог друштва, утицај коришћења дигиталних уређаја на здравље и околину, интелектуална својина, безбедност, заштита личних података, правила понашања)</p>

<p>– класификује информације са интернета и процењује њихов квалитет и поузданост</p> <p>– спроводи поступке за заштиту личних података и приватности на Интернету</p>		<p>Глобална мрежа (интернет) Сервиси интернета (електронска пошта, веб, друштвене мреже, блогови, форуми, учење, мапе, електронска трговина и банкарство, аудио и видео комуникација)</p> <p>Лепо понашање, право и етика на интернету. Безбедност и приватност на интернету</p>	<p>– описује алгоритмом ситуације из реалног живота (говорним језиком, псеудокодом, дијаграмом)</p> <p>– креира једноставан рачунарски програм у развојном окружењу</p> <p>– користи изразе за запис математичких формула</p> <p>– примењује наредбе за контролу гранања и понављања</p> <p>– анализира програм и предвиђа његово понашање без покретања</p> <p>– проналази и отклања грешке у програму</p> <p>– креира програм који реализује једноставне интерактивну 2д графику</p> <p>– креира програм у текстуалном програмском језику</p> <p>– разуме и отклања синтаксне грешке у програмском коду</p>	<p>Појам алгоритма, структура алгоритма и начини описивања алгоритама</p> <p>Увод у алгоритме и програмирање:</p> <ul style="list-style-type: none"> • аритметичка израчунавања (изрази, константе, променљиве, операције, основне уграђене функције) • гранање • понављање • дефинисање функција • коришћење колекција <p>2д цртање уз помоћ графичких примитива:</p> <ul style="list-style-type: none"> • увод у функционалност одабране графичке библиотеке (координатни систем, платно, оловке, четкице, ...) • цртање основних облика (дуж, квадрат, круг) • учитавање и приказ слике из датотеке • цртање правилних облика са понављајућим елементима <p>Анимација и интерактивна 2д графика (реаговање на догађаје):</p> <ul style="list-style-type: none"> • програмирање анимација (повнављањем исцртавања облика у правилним временским интервалима) • концепт догађаја (догађаји миша и тастатуре) и обрада догађаја.
<p>– објасни начин дигиталног записа података и бинарног записа природних бројева</p> <p>– користи јединице за мерење количине података</p> <p>– кратко опише разлику између хардвера и софтвера</p> <p>– наводи основне карактеристике компонентата дигиталног уређаја и њихову улогу</p> <p>– разликује системски од апликативног софтвера</p> <p>– објасни шта је оперативни систем и која је његова улога</p> <p>– познаје основне типове апликативног софтвера</p> <p>– разликује појмове и типове лиценци софтвера и садржаја који се деле</p>	<p>Рачунарство</p>	<p>Дигитални рачунари и дигитални запис података (текста, растерске и векторске слике, звука)</p> <p>Начини приказивања/ представљања података и дигиталног записа</p> <p>Хардверске и софтверске компоненте рачунарских система</p>	<p>Програмирање</p>	
<p>– разликује основе елементе графичког корисничког интерфејса</p> <p>– прилагоди радно окружење кроз основна подешавања</p> <p>– инсталира и деинсталира корисничке програме</p> <p>– сачува, модификује и организује податке</p> <p>– разликује најчешће коришћене типове датотека</p>	<p>Организација података и прилагођавање радног окружења</p>	<p>Елементи графичко-корисничког интерфејса и интеракција са њима (радна површина, прозори, менији, дугмад, акције мишем или акције на екрану осетљивом на додир, пречице на тастатури, ...).</p> <p>Подешавања оперативног система (подешавање датума и времена, радне површине, регионална подешавања, подешавања језика и тастатуре, коришћење и подешавање корисничких налога).</p> <p>Инсталирање и уклањање програма (апликативних програма, драјвера).</p> <p>Рад са документима и системом датотека.</p> <p>Средства и методе заштите рачунара и информација.</p>	<p>Кључни појмови садржаја: информатика и рачунарство, хардвер, софтвер, датотека, фасцикла, обрада текста, слајд презентације, рачунарска мрежа, интернет сервиси, безбедност на интернету, алгоритам, рачунарски програм.</p>	
<p>– ефикасно и тачно уноси и уређује неформатиран текст</p> <p>– примењује основне елементе формирања и структурирања текста</p> <p>– уређује на елементарном нивоу текст применом нотација за обележавања</p> <p>– постави напредне текстуалне и нетекстуалне елементе у креирани документ</p> <p>– познаје основне параметре стилизовања текста на нивоу карактера, параграфа и страница</p> <p>– користи и креира именоване стилове</p> <p>– користи елементе у тексту који се аутоматски ажурирају</p> <p>– припреми документ за штампу и одштампа га</p> <p>– уређује и приказује слајд презентације</p> <p>– примењује правила за израду добре презентације.</p> <p>– користи функционалности намењене сарадничком раду</p>	<p>Креирање и уређивање дигиталних докумената</p>	<p>Унос текста и његово једноставно уређивање (ефикасно кретање кроз текст, копирање, премештање, претрага, замена текста).</p> <p>Форматирање и обликовање текста (странице, пасуса, карактера).</p> <p>Посебни елементи у тексту (листе, табеле, слике, математичке формуле, ...).</p> <p>Обележавање текста (Markdown нотација и елементарне LaTeX формула)</p> <p>Коришћење и израда стилова, генерисање садржаја.</p> <p>Презентације и њихова примена (правила добре презентације, етапе у изради презентација).</p> <p>Креирање слајдова (уметање и форматирање текста, графикана, слика, звучних и видео-записа, ...).</p> <p>Штампање докумената.</p>	<p>УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА</p> <p>Настава се изводи у двочасу, са половином одељења у рачунарском кабинету, у групама не већим од 15 ученика.</p> <p>На почетку наставе урадити проверу нивоа знања и вештина ученика, која треба да послужи као оријентир за организацију и евентуалну индивидуализацију наставе.</p> <p>При реализацији програма дати предност пројектној, проблемској и активно оријентисаној настави, кооперативном учењу, изградњи знања и развоју критичког мишљења. Уколико услови дозвољавају дати ученицима подршку хибридном моделом наставе (комбинацијом традиционалне наставе и електронски подржаног учења), поготово у случајевима када је због разлика у предзнању потребна већа индивидуализација наставе.</p> <p>Предложени број часова по темама је оквирни, на наставнику је да процени потребан и довољан број часова по темама узимајући у обзир знања и вештине који ученици имају из претходног школовања и животног искуства. Препорука је да наставник, у зависности од могућности ученика и рачунарске опреме, процени и комбинује у току сваког двочаса различите наставне методе и облике рада као што су самостални рад ученика (по принципу један ученик – један рачунар), рад у паровима (два ученика истовремено и заједно решавају конкретне задатке), рад у мањим групама (почетна анализа и идеје за методе решавања), као и рад са целом групом када наставник објашњава, приказује, демонстрира и кроз дискусију уводи ученике у нове области.</p> <p>Информационо-комуникационе технологије у савременом друштву (8 часова)</p> <p>Потребно је нагласити значај ИКТ, али и да коришћење доноси различите ризике и одговорност. Кроз ученицима познате примере навести примере одговорног и безбедног коришћења ИКТ (иако ће се ова тема провладати током целог школовања, како ученици овладавају алатима и применом ИКТ у свом животу, наглашавати безбедност и одговорност при коришћењу истих).</p>	

Ученике укратко упознати са историјатом развоја ИКТ, рачунских справа и рачунара, не инсистирајући на детаљима (тачним годинама, прецизним карактеристикама уређаја и слично). Ученици треба да буду свесни када се јавиле идеја о рачунарима који се могу програмирати, када су настали први електронски рачунар, када су настали персонални рачунари и како изгледају савремени рачунари у односу на почетке („од рачунара који заузима целу зграду до уређаја у џепу сакоа“). Са ученицима дискутовати и могуће правце развоја ИКТ у будућности.

Ученицима нагласити да су модерни уређаји данас нераскидивни део Интернета и обрнуто. Потребно је да ученици имају представу о рачунарским мрежама и да јасно разликују локалну мрежу и Интернет. Потребно је направити паралелу између кућне мреже и мреже у школи и скренути пажњу да су за формирање и функционисање мреже потребни и посебни уређаји и програми, без уласка у детаљну анализу њихове улоге и технолошких карактеристикама. Са ученицима дискутовати о сервисима на Интернету и веб-апликацијама које користе и подстакнути их да једни другима укажу на корисне и интересантне сервисе и апликације. Посебну пажњу посветити претраживању информација на интернету и процени њихове поузданости и релевантности. Ова тема треба да буде практично демонстрирана и прожета током читавог наставног процеса.

Такође у овој фази треба да остваре прву комуникацију са наставником користећи мејл (упутити их, уколико не знају, како се пише мејл, елементе поруке, проверити како су активирали налоге на друштвеним мрежама – безбедност и приватност мејла, контаката и садржаја сандучета). Посебну пажњу скренути на прилоге мејлова (шта се може, а шта не може слати мејлом). И у случају мејл-комуникације инсистирати на безбедно и одговорно коришћење уз поштовање правила лепог понашања (нетикеција).

Рачунарство (10 часова)

При реализацији ове тематске целине потребно је да ученици стекну знања о томе како се у дигиталним уређајима информације представљају помоћу бројева. Треба да знају да се кодирањем представљају текст, графика и звук. Приказати ученицима како се природни бројеви представљају у бинарном систему (нулама и јединицама). На информативном нивоу показати хексадекадни систем као скраћење записа бинарних бројева и приказати бинарни запис неких података (на пример, текста записаног ASCII кодом).

Ученици треба да познају јединице за мерење количине података (бит, бајт, килобајт, ...) и да умеју да процене колико уобичајени подаци заузимају меморије (нпр. колико отприлике заузима страница текста, фотографија ниске и високе резолуције, филм и слично).

Ученици треба да знају основну структуру рачунара (процесор, меморије и улазно-излазни уређаји, као и комуникацију између њих). Ученици би требало да умеју да објасне чему нека компонента служи и које су њене главне особине, при чему треба да знају: улогу процесора у функционисању рачунарског система (да познају особине процесора, да објасне врсте и улогу различитих меморија у рачунарима (меморије које трајно и привремено памте податке) и да разликују унутрашње меморије (кеш, RAM) од спољашњих, складишних меморија (хард-диск, флаш-меморија, SSD уређаја, оптичких дискова).

Инсистирати на хијерархијској организацији меморија и објаснити разлику у брзини, капацитету и цени различитих облика меморија (особине меморија); основне врсте улазно-излазних уређаја и начине комуникације са њима; врсте магистрала и њихову улогу у остваривању комуникације између различитих компонента унутар рачунара. Ученик компоненте треба да зна на нивоу препознавања, без улажења у детаље њихове архитектуре и начина функционисања.

Искусствено ученици могу описати улогу оперативних система, и уочити разлику између хардвера и софтвера. Ученици треба да знају разлику између апликативних и системских програма, као и различиту примену апликативних програма у свакодневном животу (на пример, програме за приступ интернету и вебу, рачунарске игре, програме за обраду звука,). Посебну пажњу

посветити ауторским правима, интелектуалној својини и типовима лиценци софтвера и дељених садржаја. Део тематске целине чији је фокус на заштити ауторских права и коришћењу туђег садржаја треба да се прожима кроз све тематске целине кроз сва четири разреда.

Организација података и прилагођавање радног окружења (6 часова)

Извршити систематизацију основних концепата како би се увела заједничка терминологија и како би се обезбедило да ученици мало дубље разумеју основне концепте графичких радних окружења тј. њихових корисничких интерфејса. Истовремено дискутовати графичко окружење стоних и преносних рачунара и мобилних уређаја, набројати сличности, али и нагласити разлике.

Са ученицима систематизовати знање о елементима графичког корисничког окружења: радној површини, прозорима, менијима, дугмадима, пољима за унос текста и слично. Обезбедити да ученици ефикасно баратају основним улазним уређајима тј. да умеју да изведу акције мишем, екраном осетљивим на додир, али и пречицама на тастатури. Обезбедити да ученици разумеју концепте селекције, концепт клиборда и њихову примену на копирање и премештање података. Ученици треба разумеју и да знају да одређују на разне поруке које добијају од система током рада (на пример, при брисању података, затварању програма, чувању документа...).

Систематизовати са ученицима и основна системска подешавања (датума и времена, радне површине, регионална подешавања, подешавања језика и тастатуре, коришћење и подешавање корисничких налога).

Објаснити, кроз неколико примера инсталацију и уклањање програма (опет направити паралелу стоних и преносивих рачунара са мобилним уређајима).

Паралелно са радом на организацији података на систему датотека оперативног система демонстрирати манипулисање подацима на „облаку“. Дискутовати о предностима и недостацима манипулације података оба начина. Потребно је да ученици знају када податке чувају на диску, на некој преносивој спољној меморији, на телефону, „у облаку“... Потребно је појаснити терминологију (фајл – датотека, фолдер–фасцикла–директоријум–каталог, партиција, диск), и обезбедити да ученици разумеју концепт датотека и фасцикли и њихову примену на хијерархијско организовање података. Ученици треба да познају најпознатије типове датотека, да знају да искључе/укључе приказ типа датотеке и скривених датотека, да знају да су одређени типови датотека повезани са подумеваним програмима који их отварају, као и да та повезивања подесе. Кроз рад на документима и фасциклама инсистирати на начинима како се дели и приступа фасциклама и датотекама на „облаку“ (сарадња, само да прегледају документе...). Потребно је да ученици разумеју хијерархијску организацију система датотека и путање које одређују позицију (тј. адресу) датотеке у систему. Ученике упознати и са „пречицама“ тј. симболичким линковима ка датотекама. Упознати ученике са неким програмима за архивирање података и потребом за таквим програмима (вежба слање мејла али са архивираним подацима).

Упознати ученике са методама и значајем заштите података, подешавањем антивирусног програма, заштитног зида.

Креирање и уређивање дигиталних докумената (20 часова)

При реализацији ове тематске целине инсистирати да ученици науче да вешто и ефикасно врше уношење текста строго придржавајући се дигиталног правописа (у латиничком тексту на српском језику користећи дијакритичке карактере ч, њ, ж, њ, и сва граматичка правила говорног језика). За почетак вежбати рад са чистим текстом, без уметнутих нетекстуалних елемената и без икаквог програмирања. Осим уношења текста, треба нагласити да су основни кораци у раду са текстом кретање кроз текст, копирање, премештање делова текста, претрага и замена. Ученици треба да користе пречице на тастатури за различите операције са текстом (копирање, премештање, претрага, ...). Ученик приликом уноса текста треба јасно да зна како се текст дели на целине – параграфе и скренути пажњу на разлику између експлицитног

уметања ознака за нови ред и прелаза у нови ред које едитор текста аутоматски приказује (а који нису унети у текст). Нагласити ученицима да је овај основни ниво рада са текстом заједнички за веома широку палету програма (од најједноставнијих едитора текста до напредних процесора текста) и демонстрирати рад у неколико различитих програма (на локалном рачунару, али и онлајн), укључујући и програмерске едиторе које ће ученици касније програмирати.

Након рада са чистим текстом, прећи на обраду уметања не-текстуалних елемената и структурирање текста. Ученик треба да зна да организује текст коришћењем нумерисаних и ненумерисаних листа, да у текст уметне нетекстуалне елементе (табеле, слике, једноставне математичке симболе и формуле...). И ову тему приказати кроз неколико различитих програма (нпр. текст процесора, програма за слање електронске поште и креирање онлајн документа или веб стране) и истаћи заједничке карактеристике.

Објаснити разлику између приступа уређивања текста коришћењем приступа „што видиш то и добијеш” (*WYSIWYG*) и језика за обележавање. Приступ језика за обележавање могуће је демонстрирати кроз „лаке језике за обележавање” (нпр. *Markdown*), кроз *Wiki* нотацију и подскуп језика *HTML* (довољно је приказати означавање наслова, секција, пасуса, нумерисаних и ненумерисаних листа и евентуално убацивање слика и линкова). Кроз неколико елементарних примера приказати употребу *LaTeX* синтаксе за запис математичких формула (индекс, експонент, разломак, грчка слова, ...). Улогу језика за обележавање приказати на примерима њихове употребе на вебу. Кроз језике за обележавање вежбати са ученицима прецизно изражавање у формалној нотацији и поштовање прецизне синтаксе, што представља важан увод у тему програмирања у текстуалним програмским језицима.

Потребно је објаснити разлику између логичке структуре документа и његовог визуелног и стилског обликовања и увести стилове као основну технику логичког структурирања документа. Ученик треба да уме да ефикасно користи постојеће, прилагођена именоване стилове и креира сопствене стилове на нивоу карактера, параграфа и странице. Поред тога потребно је да овладају елементима за аутоматско ажурирања документа (садржај, листа свих табела или слика, странице...). На крају рада са документом ученик треба да зна да документ припреми за штампање и одштампа га на папир или изведе у формат *PDF*. Коришћењем програма за креирање слајд презентација ученици треба да примене већ оване технике формирања и стилизовања текста и креирају добру и ефективну презентацију. При изради слајд-презентације ученик мора да се придржава правила добре презентације (број информација на слајду, дизајн слајда, естетика, анимације у служби садржаја, ...). Нагласити важност израде сарадничког документа приликом рада на неком тексту или слајд-презентацији.

Програмирање (30 часова)

Пре почетка наставе програмирања ученицима треба објаснити важност алгоритамског приступа решавању проблема и вештине програмирања у данашњем свету за све, па и за ученике који се неће професионално бавити програмирањем. Ученике треба упознати са позитивним утицајем наставе програмирања на развој прецизног, формалног изражавања и на развој логичког мишљења. Често се у животу дешава да треба да организујемо неку групу људи и да им објаснимо како да ураде неки посао, а познавање техника описивања алгоритама ће нам помоћи да ту увек урадим на јасан и недвосмислен начин. ИКТ уређаји нас често збуњују чудним понашањем, које се испоставља као сасвим природно и нормално, ако разумемо строге принципе по којима функционишу. Кроз серију једноставних примера приказати могућност употребе техника алгоритамског размишљања и програмирања на аутоматизовање практичних задатака са којима се ученици и иначе срећу током образовања и личног и касније професионалног живота. Навести ученицима колико познавање принципа алгоритама и програмирања може помоћи скоро у свакој професији (на пример, будући психолози и социолози користе напредан статистички софтвер за обраду својих података и да им елементи програмирања могу помоћи да прилагоде тај софтвер потребама своји

специфичних анализа, а будући стручњаци за језик могу помоћу релативно једноставних програмерских техника извући потребне делове језичких корпуса и статистички их обрађивати).

У складу са претходним, реализацију теме могуће је започети увођењем појма алгоритма кроз навођење примера из свакодневног живота у којима се одређене радње дешавају по унапред задатим правилима (на пример, кухињски рецепти, организација летовања коришћењем интернета, одређивање победника у игри папир–камен–маказе, слагање Рубикове коцке, слагање Ханујских кула, погађање непознатог броја половљењем интервала). Навести и примере где се као корисници апликације сусрећемо са појмом алгоритма, као што је алгоритам проналажења руте у апликацији за навигацију где можемо и подешавати како алгоритам ради. Приказати и примере алгоритама са којима су се ученици сусретали у настави математике (извођење аритметичких операција потписивањем, конструкције геометријских објеката, НЗД, ...). Анализирати са ученицима више различитих решења истог проблема.

Дати примере исказивања алгоритама говорним језиком, дијаграмима тока и псеудокодом. Ученицима разјаснити шта се сматра елементарним кораком у алгоритму, како се кораци секвенцијално могу ређати један иза другог, како се врши условно извршавање одређених делова алгоритама (гранање) и како се одређени делови алгоритама могу понављати (петље тј. циклуси). Увести и могућност скока (тзв. *GOTO*) на обележени корак (на пример, на број корака у алгоритму представљеном у облику нумерисаног низа корака) и укратко на примеру продискутовати мане таквих решења. Као илустрацију изабрати неки једноставан алгоритам који ће се исказати на разне начине, укључујући, на крају и програмом у програмском језику у коме ће се даље радити. Пре него што ученици самостално крену да формулишу алгоритме, подстицати их да разумевају смисао алгоритама које наставник припрема. Радити на развијању свести код ученика о томе да решење проблема треба да буде образложено јасно и прецизно (најбољи тест је то да је алгоритам описан тако да га други ученик може спровести без икаквих додатних упутстава).

Након кратке уводне приче о алгоритамском начину размишљања потребно је прећи на програмирање у одабраном програмском језику. Тема програмирања се може у целини реализовати уз коришћење текстуалног програмског језика, а може се започети са визуелним програмским језиком заснованим на слагању блокова, а завршити са текстуалним програмским језиком. Изабран текстуални програмски језик треба да буде једноставан за разумевање и за изражавање кратких програма, као и да има уграђену подршку за рад са колекцијама кроз одговарајуће могућности синтаксе и стандардне библиотеке. Развојно окружење за текстуални програмски језик треба да садржи едитор који је прилагођен синтакси програмског језика и да омогући покретање програма једноставном корисничком акцијом. Пожељно је да развојно окружење омогућава да мањи програми буду садржани у једној јединици изворног кода без потребе креирања пројекта. За реализацију теме се може користити развојно окружење инсталирано на локалном рачунару или онлајн развојно окружење коме се приступа путем прегледача веба (браузера).

Редослед увођења појмова, елемената програмских језика, типова података, библиотечких операција/функција/метода, алгоритама, техника програмирања и функционалности развојног окружења треба прилагодити изабраним програмским језицима, окружењима и методолошким одређењима.

У склопу обраде ове теме неопходно је покрити следеће елементе одабраног програмског језика:

- аритметичке изразе (константе, променљиве, операторе и коришћење неколико основних библиотечких функција)
- однос између целобројног и реалног дељења
- основне типове и елементарне конверзије између њих, и то: бројевне типове (целобројни и реални), текстуални (ниске тј. string) и логички тип
- учитавање и испис вредности основних типова
- услове изражене коришћењем релацијских и логичких оператора и наредбе гранања у непотпуном облику (if) и потпуном облику (if-else)

- наредбе понављања (бројачку петљу, условну петљу)
- дефинисање и коришћење једноставних потпрограма (функција, процедура и сл., у зависности од програмског језика, односно статичких метода, уколико програмски језик не нуди непосреднији облик дефинисања потпрограма)
- елементарно коришћење колекција података (низови, ниске, торке, речници, ...), приступ појединачним елементима колекције, библиотечке функције/методе над колекцијама (број елемената, збир, просек, минимум, максимум, ...), итерација кроз елементе колекције.

Не инсистирати на појму прекорачења, прецизности записа реалних бројева и на детаљима интерне репрезентације бројева (стога је, ако је могуће, пожељно одабрати програмски језик који аутоматски подржава рад са неограниченим бројевима). Променљиве у почетку третирају на исти начин као у математици и не мењати вредности једном додељеним променљивима, а императивну доделу, попут $i=i+1$, која је ученицима често тежак појам, посебно обрадити и разјаснити кроз примере у којима је таква додела заиста потребна.

Алгоритамска структура задатака у првом разреду не би требало да буде комплексна. Кроз разне задатке могуће је приказати следеће типове алгоритама и програма:

- аритметичка израчунавања (нпр. геометријске формуле, формуле из физике, линеарне зависности и пропорције, решавање проблема коришћењем линеарних једначина итд.)
- примена минимума, максимума и апсолутне вредности разлике као мере растојања (нпр. одређивање дужине пресека интервала)
- рад са позиционим записом (нпр. цифре у запису броја, време, улови)
- угнежђено гранање (каскадно и хијерархијско): гранање на основу припадности вредности бројевним интервалима (нпр. одређивање оцене на основу броја поена), гранање на основу дискретног скупа вредности (нпр. одређивање имена месеца на основу редног броја), лексикографско поређење торки (нпр. поређење два датума), хијерархијско гранање (нпр. одређивање квадранта на основу датих координата тачака).
- статистичка обрада колекција података (израчунавање збира, просека, минимума и максимума), филтрирање (издвајање елемената који задовољавају дати услов) и пресликавање (примена функције на све елементе колекције), линеарна претрага колекција података и комбинација ових алгоритама
- сортирање применом библиотечких функција и решавање проблема помоћу сортирања (не укључује познавање и имплементацију алгоритама сортирања).

Нагласак учења програмирања у првом разреду треба да буде на стицању тачности у елементарном кодирању, а не на вештини конструкције и анализе сложености алгоритама. Стога се сугерише да се у што већој мери примењују библиотечке функције и да се ручна имплементација алгоритама примењује само где је то неопходно (на пример, одређивање максимума неколико бројева могуће је у почетку реализовати позивом библиотечке функције, а тек касније увести алгоритам одређивања максималне вредности и применити га у неколико задатака). Алгоритми које ученици самостално имплементирају не би требало да прелазе комплексност основних секвенцијалних алгоритама линеарне сложености за обраду серија елемената (нпр. одређивања збира и просека колекције бројева, или одређивање њеног минималног тј. максималног елемента).

Приликом избора задатака пожељно је трудити се да се текстови задатака формулишу тако да ти задаци сугеришу неку реалну примену било у стварном животу и доменима блиским ученицима (нпр. спорт, филм, музика, мода), било у другим наставним предметима (математика, физика, биологија, историја, географија и слично).

Инсистирати на пажљивом тестирању свих решења (ако је могуће, коришћењем аутоматског система тестова на више тест-примера).

Од ученика тражити да пишу своје једноставне програме, али и да пажљиво анализирају већ написане програме и да предвиде резултате њиховог извршавања и без њиховог покретања.

Инсистирати на томе да сви ученици могу да спроведу задати алгоритам корак по корак, експлицитно записујући (на пример у облику табеле) стање, тј. текуће вредности променљивих током извршавања алгоритма. Ученицима приказати процес дебаговања (извршавања корак по корак уз анализу међурезултата) и захтевати од њих да пронађу и исправе намерно унете грешке у програме.

Не инсистирати на томе да ученици праве потпуно заокружене апликације (на пример, обрада теме креирања графичког корисничког интерфејса програма није предвиђена за први разред). Дужина програма које ученици пишу не би требало да прелази пар десетина линија кода. Сложеније проблеме разлагати на потпроблеме који се једноставније решавају (на пример, сваки помоћу посебне функције тј. потпрограма). Један од могућих наставних сценарија је да ученици имају задатак да напишу само одређене делове већег програма које наставник унапред припрема (да допуне неколико линија кода, дефинишу неку функцију и слично).

Један интересантан домен за вежбање основних техника програмирања је и 2д цртање и прављење анимација, као и једноставних интерактивних симулација (игара). Стога је пожељно користити језике и библиотеке који ово допуштају. Наставник се може одредити да тему уведе и кроз овај домен и тада је могуће је реализовати и следеће теме:

- увод у функционалност одабране графичке библиотеке (координатни систем, платно, оловке, четкице, боје, ...)
- цртање основних облика (дуж, квадрат, круг, ...)
- цртање правилних облика са понављајућим елементима (нпр. екран ишрафирани хоризонталним/вертикалним/дијагоналним линијама, концентрични кругови у центру екрана)
- програмирање анимација (повнављањем исцртавања облика у правилним временским интервалима, попут лоптице или неке друге фигуре која се одбија о ивицу прозора или слике лика који се шета лево-десно дуж екрана)
- концепт догађаја (догађаји миша и тастатуре) и обрада догађаја (померање једноставног објекта на екрану стрелицама, исцртавање кругова мишем)
- у оквиру пројектних задатака и додатне наставе могуће је обрадити и неколико примера програмирања веома једноставних игара (нпр. бушење мишем балона који се појављују на насумичним позицијама на екрану уз бројање резултата, померање лика стрелицама кроз препреке које се крећу, попут игре *flappy birds*).

МУЗИЧКА КУЛТУРА

Циљ учења *музичке културе* је да код ученика развије свест о значају и улози музичке уметности кроз развој цивилизације и друштва, да на основу стечених знања подстакне ученике на стваралачко и критичко мишљење, развије естетске критеријуме у циљу формирања одговорног односа према очувању музичког наслеђа и културе свога и других народа и даљег професионалног и личног развоја.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Користи знања о музици у разумевању савремених догађаја, историје, науке, религије, уметности и сопствене културе и идентитета. Заступа одговоран однос према традицији свог народа и других култура а културолошке разлике сматра предностима што користи у развијању идеја и сарадњи. Искуства и вештине у слушању и опажању приликом индивидуалног и групног извођења примењује у комуникацији са другима. Развија естетске критеријуме према музичким и вредностима уопште и отворен је према различитим уметничким садржајима. Своја осећања, размишљања, ставове изражава на креативан и конструктиван начин што му помаже у остваривању постављених циљева.

СПЕЦИФИЧНЕ ПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Ученик користи језик музике за изражавање својих осећања, идеја и комуникацију са другима. Кроз познавање музичког језика и стилова, ученик увиђа везу музике са догађајима у друштву и доприноси њиховом обликовању. Ученик у свакодневном животу

примењује стечена музичка искуства и знања и истражује могућности ИКТ-а за слушање, стварање и извођење музике. Уважава и истражује музичке садржаје различитих жанрова, стилова и култура. Доприноси очувању и развоју музичке културне баштине. Има критички став према музици и њеном утицају на здравље. Прати и учествује у музичком животу заједнице и изражава критичко мишљење са посебним освртом на улогу музике у друштвеним дешавањима. Испољава и артикулише основне елементе музичког укуса.

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **37 часова**

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:		
<ul style="list-style-type: none"> – препозна друштвено-историјски и културолошки амбијент у коме се развијају различити видови музичког изражавања; – демонстрира познавање музичке терминологије и изражајних средстава музичке уметности у склопу предложених тема; – препозна обрађене музичке стилове и жанрове према основним карактеристикама; – препозна утицај ритуалног понашања у музици савременог доба (музички елементи, наступ...); – препозна музику различитих народа Старог века; – уочи сличности и разлике између ранохришћанске, православне и римокатоличке духовне музике; – разликује духовну од световне музике средњег века и ренесансе; – сагледа улогу музике у средњовековној Србији у односу на музику византијске и грегоријанске традиције средњег века; – разликује ренесансну полифонију од средњовековног вишегласја; – препозна репрезентативне музичке примере најзначајнијих представника од ренесансе до краја барока; – анализира начине коришћења изражајних средстава у одабраним музичким примерима из различитих култура, стилова и жанрова; – презентује развој музичких инструмената и облика закључно са бароком; – повеже музичке облике са извођачким саставом; – разликује вокално-инструменталне и инструменталне облике до краја барока; – објасни настанак и развој опере и њен синкретички карактер; – звучно идентификује структуралне елементе опере (увертира, арија, речитатив, хор...) и њихову улогу; – објасни значај Глукове реформе за даљи развој опере; 	<p>УВОД У МУЗИКУ</p> <p>МУЗИКА У ПРВОБИТНОЈ ДРУШТВЕНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ И КУЛТУРАМА СТАРОГ ВЕКА</p> <p>МУЗИКА СРЕДЊЕГ ВЕКА</p>	<p>Човек и музика. Основни музички појмови. Музика у друштву. Музички фолклор. Музика кроз векове. Слушање музичких примера у складу са наведеним садржајем. Извођење једноставнијих музичких примера у вези са обрађеном темом.</p> <p>Корени музике и њене првобитне улоге. Најстарији музички инструменти. Музика у животу старих источних народа, Грчке и Рима (улога, облици, инструменти, теорија) Слушање – избор Снимци традиционалне народне музике разних народа, племенских заједница и етничких група. Традиционална музика народа Блиског и Далеког истока, античке Грчке и Рима (на реконструисаним инструментама, солистичко и хорско/унисоно певање, видео снимци традиционалног позоришта Кине и Индије). Извођење једноставнијих музичких примера у вези са обрађеном темом.</p> <p>Ранохришћанска музика. Византијско певање. Грегоријански корал. Рани облици вишегласја: органум, дискант, мотет. Световна музика средњег века: трубадури, трувери минезенгери. Духовна и световна музика у средњовековној Србији. Музика средњег века као инспирација за уметничку и популарну музику. Слушање – избор Грегоријански корал, Византијско певање, органум, мотет 13.века; Рамбо де Вакера – <i>Календа маја</i>; Адам де ла Ал – <i>Игра о Робену и Мариони</i>; Кир Стефан Србин – <i>Ниња сили</i>. Тв емисије (инсерт): Серијал Драгослава Гостушког о развоју српске музике кроз векове. Извођење једноставнијих музичких примера у вези са обрађеном темом</p>

– дефинише разлоге настанка комичне опере;
– изводи музичке примере користећи традиционалне и/или електронске инструменте, глас и покрет;
– уочава у свакој од епоха међусобну повезаност музичке уметности са другим уметностима;
– објасни како је музика повезана са дисциплинама ван уметности (музика и политика/друштво; технологија записивања, штампања нота; физичка својства инструмената; температура и заједничко свирање);
– изрази доживљај музике језиком других уметности (плес, глума...);
– објасни улогу свих актера у презентацији музичког дела/жанрова;
– користи могућности ИКТ-а (коришћењем матрица, караоке програма, аудио снимака) за самостално истраживање, извођење и стваралаштво;
– критички просуђује утицај музике на здравље;
– поштује правила музичког бонтона.

МУЗИКА РЕНЕСАНСЕ

Три века великих достигнућа у уметности (14., 15., 16. век). Развој духовног и световног вишегласја – Арс Нова, Франко-фламманска школа, ренесанса у Италији. Мотет, миса, мадригал, шансон. Највећи представници ренесансне вокалне музике: Ђ. П. да Палестрина, О. ди Ласо, Ј. Маренцио, Ђ. да Веноза. Инструментална музика ренесансе: ричеркар и канцона. **Слушање – избор** Г. де Машо – Миса; Ж. де Пре – Мотет; Ђ. П. да Палестрина – *Миса папе Марчела* (одломак); Ласо: *Матона миа кара, Ехо* – мадригали. Изабрани мадригал (хроматски): Ј. Маренција или Ђ. да Веноза; К. Жанкенен – *Битка код Маријана*; *Певање птица* – шансон; Ђ. Габриели – *Соната пиан е форте*; Ансамбл *Ренесанс* – избор. **Извођење** једноставнијих музичких примера у вези са обрађеном темом

МУЗИКА БАРОКА И РОКОКОА

Нова уметничка и музичка стремљења у епохи барока. Појава опере и њен развој у Италији, Француској, Немачкој, Енглеској. Најистакнутији представници: К. Монтеверди, А. Скарлати, Ж. Б. Лили, Х. Персл, Г.Ф. Хендл, К. В. Глука. Развој инструменталних облика: свита, барокна соната, барокни концерт, fuga. Развој вокално-инструменталних облика у бароку: кантата, ораторијум, пасија. Представници инструменталне музике у бароку и рококоу: А. Корели, А. Вивалди, Ј. С. Бах, Г.Ф. Хендл, Д. Скарлати. Криза италијанске опере серије и реформа К. В. Глука. Рађање комичне опере и њени први представници: Ђ. Б. Перголези и Д. Чимароза. **Слушање – избор** К. Монтеверди – *Орфејев ламент*, арија *Аријаднина тужбалица (Lasciatemiorire)*; Ж. Б. Лили – увертира по избору; Х. Персл – *Тужбалица Дидоне*; А. Скарлати – *Виртуозна арија* (за контраптенор); А. Корели – Кончерто гросо (бр. 8 *Божјићни*); А. Корели – *La folia* (варијације); А. Вивалди – *Годишња доба* (по избору);

		<p>J. С. Бах: Француска или Енглеска свита; <i>Виолински концерт Е-дур, Бранденбуршки концерт бр. 2; Свита бр. 2, ха-мол; Токата и fuga де-мол</i> за оргуље; <i>Одломци из Пасије по Матеји и Мисе ха-мол</i>; Г. Ф. Хендл – <i>Музика на води</i> (одломак); Арија (<i>Омбра ми флу</i>) из опере <i>Ксеркс</i>; <i>Алелуја</i> из ораторијума <i>Месија</i>;</p> <p>Д. Скарлати – сонате по избору;</p> <p>Ф. Купрен – <i>Жетеоци, Мистериозне барикаде</i>;</p> <p>К. В. Глук – арија <i>Орфеја</i> и <i>Хор духова</i> из опере <i>Орфеј и Еуридика</i>; Увертира за оперу <i>Алчеста</i> или <i>Ифигенија на Аулиди</i>; Ђ. Б. Перголези – арија <i>Серпине</i> из опере <i>Служавка господарица</i>; Д. Чимароза – увертира за оперу <i>Тајни брак</i>.</p> <p>Филмови (delta video) 2008. г: Сведочанства о генијима (инсерт): <i>Ј. С. Бах, Г. Ф. Хендл</i>. Хистори: по избору. Образовни програм РТС (<i>Трезор</i>).</p> <p>Извођење једноставнијих музичких примера у вези са обрађеном темом.</p>
--	--	--

Кључни појмови садржаја: стил, средства музичког изражавања, музички жанрови, композитори и друштвено-историјски контекст

ДОДАТНИ САДРЖАЈИ ЗА НАСТАВУ НА ЈЕЗИЦИМА НАЦИОНАЛНИХ МАЂИНА

1. За наставу на мађарском језику

Музика средњег века на тлу данашње Мађарске
 Музика у доба ренесансе на тлу данашње Мађарске
 Развој мађарске музике у бароку
 Развој мађарске музике у класицизму

2. За наставу на словачком језику

Музика средњег века на тлу данашње Словачке
 Музика у доба ренесансе на тлу данашње Словачке
 Музика барока и рококоа
 Развој словачке музике у бароку
 Развој словачке музике у класицизму

3. За наставу на хрватском језику

Музика средњег века
 Духовна и световна музика на тлу Хрватске
 – Трогирски лекционар (четири одломка из пророка Изаје)
 из XIII века

– музика ренесансе
 – Иван Лукачић, *Zbirka sacrae cantiones*
 – музика барока и рококоа
 – Лука Соркочевић, Симфонија Д-дур, I ставак
 – Иван Мане Јарновић, Концерт за виолину бр. 12
 – Романтизам: вокална, вокално-инструментална и инструментална музика

– Иван Зајц, Вечер на Сави (хорска композиција)
 – Иван Зајц, Кантата долазак Хрвата
 – Иван Зајц, Симфонијска слика Ц-мол
 Опера у романтизму
 – Вагрослав Лисински, опера Порин и опера Љубав и злоба
 Иван Зајц, Никола Шубић Зрињски

4. За наставу на румунском језику

Румунска музика од почетака до деветнаестог века
 – Облици уметничког израза код Трачана и Дачана;
 – Музички израз на румунским просторима и почеци хришћанства;

– Румунска музика у периоду феудализма;
 – Духовна музика и манастирске школе црквене музике;
 – Румунска музика на крају осамнаестог и почетку деветнаестог века.

5. За наставу на русинском језику УПОЗНАВАЊЕ МУЗИКЕ РАЗЛИЧИТИХ ЕПОХА

Предхришћанско доба

1. Календарско-обредне песме Русина: зимски, пролећни, летњи, јесењи и циклус песама

Средњи век

1. Доба Кијевске Русије: развој световне и духовне музике

Примери за слушање:

Старорусинске црквене монодије: *Два стихира* (Две стихире) – аноним, *Водног звира во утроби* (Водног звјерја во утробје) – аноним,

Писні скоромохох (Скомрашке песме)

Барок и класицизам

1. Народна музика: појава нових жанрова. Тројиста музика.

2. Духовна музика код Русина:

Развој вишегласја – партесно певање. Стваралаштво Н. Дилецког

Канти и псалми. Рукописна и прва штампана издања: Богогласник, Ирмологион

Златно доба црквене музике – духовни концерт

Стваралаштво М. Березовског, Д. Бортњанског, А. Ведеља.

Примери за слушање:

– Игре у извођењу *тројисте музике* (виолина, бас, цимбал),

– М. Дилецки: *Единородни Сине* (Јединородниј Сине), *Воскресни канон* (Васкршњи канон)

– Канти и псалми: М. Дилецки: *Имя мое есть дишкант* (Моје име је дискант), *Шедше трие цари* (Шедше трије цари), *Нова радист стала* (Нова радист стала)

– М. Березовски: Духовни концерт ч. 18 „*Не отвержи мене во время старости*” (Духовни концерт бр. 18 *Не отвержи мене во время старости*), Д. Бортњански: *Достојно ест* (Достојно јест), *Концерт ч. 34 „Да воскреснет Бог”* (Концерт бр. 34 *Да воскреснет Бог*), *Концерт ч. 3 „Господи, силоу Твоєю”* (концерт бр. 3 *Господи, силоу Твојеју*), А Ведељ: Духовни концерт ч. 3 „*Доколи, Господи*” (Концерт бр. 3 *Доколи, Господи*), *Да исполняются зоз Литургии* (Да испољатеја из Литургије)

УПОЗНАВАЊЕ МУЗИКЕ РАЗЛИЧИТИХ ЕПОХА

Развој музике код Русина од друге половине XVIII века до XX века:

1. Културни живот Русина после досељавања у Бачку. Улога учитеља-појаца у културно-просветном животу.

Југословенска музика XX века

1. Процват културно-просветног живота Русина између два светска рата – традиција неговања русинске хорске музике

2. Први војвођански русински музички ствараоци: О. Тимко и. Тимко

3. Јоаким Сивч – творац русинске забавне музике

4. Иван Ковач – први русински композитор

5. Музичке манифестације и фестивали Русина у Војводини

6. Културне институције Русина у Војводини

Примери за слушање:

– *Гучала ричка, гучала* (Шумила је речица) – народне, О. Тимко, *Еј, суцела ліщина* (Еј, шуштила је леска) – О. Тимко, *Желене жито* (Зелени пшеница) – Ј. Солонар, И. Тимко

– *Хижочко стара* (Кућице стара) – М. Ковач, И. Тимко, *Кед я пойдзем маршировац* (Кад одем да марширам) – народне, И. Тимко.

– *Ружи, червени ружи* (Руже, црвене руже) – Ј. Сивч, *Крестурски тополи* (Крстурске тополе) – Ђ. Лаћак, Ј. Сивч, *Били ортони* (Бели јоргован) – Ј. Солонар, Ј. Сивч, *Нашмеяней дзивки* (Насмејаној девојци) – Ј. Сивч, *Не зохабјя ме саму* (Не остављај ме саму) – А. Прокоп, Ј. Сивч.

– И. Ковач: *Ровніни* за женски глас и тамбурови оркестер (Равници), *Три смутни писні за виолончело и клавир* (Три тужне песме за виолончело и клавир), *Серенада буколика*.

– *За Дунай* (За Дунав) – А. Тимко, М. Даждиу, *Зохабел ме* (Оставио ме је) – Ј. Рамач, А. Хромиш, *Моя ровнина* (Моја равнина) – М. Сивч, М. Даждиу, и друге композиције музичких ствараоца као и најуспешније фестивалске композиције по избору. Русинске песме и игре по избору у извођењу националног оркестра.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Настава предмета *музичка култура* усмерена је на остваривање исхода и даје предност искуственом учењу кроз активно слушање одабраних музичких дела смештених у одговарајући друштвено-историјски и културни контекст и лично музичко изражавање, у оквиру којих ученик користи теоријска знања као средства за партиципацију у музици.

Приступ програму подразумева отвореност и прилагодљивост процеса подучавања и учења, а реализује се кроз дидактички и методички плурализам, тематско, односно пројектно и индивидуализовано учење, уз употребу савремених ИТ технологија.

Најважнији покретач програма треба да буде принцип мотивације и инклузивности у подстицању максималног учешћа у музичком доживљају, као и развијању потенцијала за музичко изражавање. Кроз слушање музичких дела, ученици анализирају музику, опажају грађу музичког дела, изражајне елементе, разликују извођачке саставе. Развијање става о музици и одређеном стилу, врсти и жанру и конкретном делу које се слуша, израђује се разговором, рефлексацијом, дискусијом и дебатом.

Укључивањем ученика у што већем броју у извођење (певање, свирање) развијају се музичке способности и креативност. Извођачка и стваралачка искуства подстичу развој самопоуздања и сигурности у јавном наступу. Поред извођења музике, у процесу учења неопходно је укључити различите видове уметничког изражавања (покрет, глума, књижевност, визуелни стимулуси), који ће побољшати разумевање музике, утицати на виши степен фокусираности и одрживости пажње ученика и унапредити музичку осетљивост у циљу спознавања новог квалитета музике. Пожељно је присуство на концертима чиме се подстиче непосредан доживљај и емоционални одговор на музику. За организован одлазак са ученицима на концерт планирати 4 школска часа.

Програм је пожељно реализовати кроз визуелизацију музичког садржаја, различите приказе микро и макроструктуре музичког дела, као и уцртане појединачне елементе музичког израза (смер кретања мелодијске линије, ритмички образац, инструменте који изводе композицију, темпо, ознаке за динамику и др.) чиме би се омогућило темељније музичко разумевање слушаног дела. Опажање музичких елемената комбинује се посредством вербалног, вокалног, инструменталног или телесног изражавања (певање мотива и тема из композиција које се обрађују, извођење карактеристичних ритмичких образаца, покрета тела у складу са карактером...) у циљу интензивирања музичког доживљаја дела које се слуша или изводи.

Међупредметна корелација може бити полазиште за бројне пројектне предлоге у којим ученици могу бити учесници као истраживачи, креатори и извођачи. Код ученика треба развијати вештине приступања и коришћења информација (интернет, књиге...), сараднички рад у групама, као и комуникацијске вештине у циљу преношења и размене искустава и знања. Рад у групама и радионицама је користан у комбинацији са осталим начинима рада, поготово када постоји изазов значајнијег (нпр. емотивног) експонирања ученика, као вид премошћавања стидљивости или анксиозности.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује овај дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; учбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже;

ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада из кога ће касније развити своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе за час који воде ка остваривању исхода прописаних програмом.

При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је учбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у учбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред учбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

II. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У процесу вредновања резултата учења наставник треба да буде фокусиран на ученичке ставове и мотивацију за учествовање у музичким активностима кроз слушање, извођење и стваралаштво. Теоретско знање треба да има своју примену и функцију у изражавању ученика кроз музику и у контакту са музиком. Сумативно вредновање треба да буде осмишљено кроз задатке и активности које захтевају креативну примену знања. У смислу активности, постигнућа ученика се могу проценити на основу доприноса ученика кроз индивидуалан и групни рад, израду креативних задатака на одређену тему, рад на пројекту (ученик даје решење за неки проблем и одговара на конкретне потребе), кроз начин размишљања у анализи музичких дела, као и у односу на специфичне вештине.

ЛИКОВНА КУЛТУРА

Циљ учења *ликовне културе* је оспособљавање за комуникацију и развијање креативности и одговорног односа према очувању културе и уметничког наслеђа свог и других народа.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Ученик свесно опажа и тумачи разноврсне визуелне и аудиовизуелне информације са којима се среће. Повезује нова сазнања са претходно стеченим знањем и искуством у смислене целине и истражује њихову примену у различитим ситуацијама. Користи разноврсне подстицаје за развијање креативних идеја. Бира најефикаснији начин да изрази своја запажања, идеје, имагинацију, искуство, естетске доживљаје, осећања и позитивне ставове. Препознаје своје потребе и способности, развија самопоуздање и самопоштовање и мотивисан је да се континуирано усавршава. Комуницира испољавајући разумевање и уважавање других и одговорно сарађује са другима. Разуме значај и улогу визуелне уметности у друштву, вредност сопствене културе и културе других народа и има одговоран однос према очувању културне баштине.

Основни ниво

На основном нивоу ученик има следеће компетенције: уважава различитости у опажању и доживљавању визуелних и аудиовизуелних информација. Разуме свакодневне визуелне и аудиовизуелне поруке. Самостално се изражава у одабраном медију и доприноси у заједничком раду. Разуме значај наслеђа културе свог и других народа.

Средњи ниво

На средњем нивоу ученик има следеће компетенције: уме јасно да пренесе другима свој доживљај визуелних и аудиовизуелних информација. Разуме садржаје уметничких дела и производа. Изражава се различитим медијима, самостално и у сарадњи са другима. Користи одабране садржаје као подстицај за стваралачки рад.

Укључује се у културни живот заједнице.

Напредни ниво

На напредном нивоу ученик има следеће компетенције: разуме значај и утицај визуелних садржаја у односу на контекст. Мотивисан је да континуирано развија естетичке критеријуме. Уме да преведе идеје и информације из једне форме у другу. Примењује одабране методе и поступке за развијање креативних идеја и стварање оригиналних радова. Доприноси очувању и неговању културног живота заједнице.

СПЕЦИФИЧНЕ ПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Основни ниво

На основном нивоу ученик има следеће компетенције: испољава одговоран однос према себи и другима када преузима, модификује, објављује и коментарише визуелне и аудиовизуелне садржаје на интернету, друштвеним мрежама и у осталим видовима комуникације. Опажа и тумачи садржаје билборда, рекламних паноа, промотивних спотова, огласа на телевизији и интернету и друге визуелне и аудиовизуелне поруке са којима се свакодневно среће. Бира медиј и одговарајућу технику/апликацију којом најефикасније може да изрази своја запажања, идеје, имагинацију, искуство, естетске доживљаје, осећања и позитивне ставове, у самосталном и заједничком раду. Разматра значај наслеђа културе за национални идентитет, смањење сиромаштва, туризам и развој локалне и шире заједнице.

Средњи ниво

На средњем нивоу ученик има следеће компетенције: уме јасно да изрази своја опажања, тумачења и доживљај визуелних и аудиовизуелних информација, у усменој, писаној, визуелној или аудиовизуелној форми. Процењује свој доживљај уметничких дела поредећи исте теме, мотиве и поруке изражене различитим средствима и техникама визуелних уметности и различите теме, мотиве и поруке изражене истим средствима/материјалом. Уме да изрази запажања, идеје, имагинацију, искуство, естетске доживљаје, осећања и позитивне ставове различитим медијима, средствима и техникама визуелних уметности, самостално и у сарадњи са другима. Мотивисан је да истражује примену изражајних својства материјала, техника и принципа компоновања (дизајна). Самостално истражује различите изворе информација или наслеђе културе и користи одабрани појам, текст, визуелне, аудитивне и аудиовизуелне информације као подстицај за стварање оригиналног рада. Стекао је навику да прати и посећује догађаје културе у заједници.

Напредни ниво

На напредном нивоу ученик има следеће компетенције: тумачи значај и утицај визуелних садржаја на посматрача и друштво у односу на место, време, друштвене прилике, технолошки развој и културолошки оквир. Истражује форме уметничких дела кроз историју, њихове међусобне утицаје и утицај на савремену уметност и друштво. Пореди критеријуме за процену естетичких квалитета уметничких и неуметничких дела. Преводи визуелне садржаје у текстуалне и вербалне и текстуалне, вербалне, аудитивне и мисаоне садржаје у визуелне. Истражан је у развијању техничких вештина у одабраном медију/дисциплини. Познаје начине помоћу којих уметници развијају креативне идеје, превазилазе стваралачку блокаду и проналазе подстицај за рад. Примењује научено у различитим ситуацијама које захтевају креативна решења. Активно доприноси очувању и неговању уметности и културе, као конзумент, промотер и/или учесник у уметничким дешавањима и пројектима.

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **37 часова**

ИСХОДИ По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:	ТЕМА	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – изражава своја интересовања и естетске доживљаје одабраним средствима и техникама; – користи уметничко наслеђе као подстицај за стваралачки рад; – обликује презентације усклађујући текст и слику; – образложи свој естетски доживљај археолошких налаза, уметничких дела, споменика културе и објеката у окружењу; – укаже на сличности, разлике и међусобни утицај уметности одређених култура, цивилизација и периода; – користи, самостално, литературу и интернет за истраживање; – издваја кључне информације из текста и слике; – извештава о учешћу у одабраним дешавањима у уметности и култури излажући сопствене утиске и мишљење; – разматра значај и улогу културе и уметности у друштву; – предлаже обилазак одабраног споменика културе у земљи или иностранству. 	ОДНОСИ	<p>Уметност (<i>Зашто човек ствара уметност; Уметност и природа; Уметност и друштво; Уметност и наука; Уметност и технологија; Уметност у простору и времену; Уметност и религија; Уметност и кич...</i>).</p> <p>Пропорције (<i>Човек и простор; Скулптуре у пленеру; Пејзаж и архитектура; Реални и имагинарни простор...</i>).</p> <p>Стваралаштво (<i>Уметник и његово дело; Уметничко дело и публика; Подстицај за стваралачки рад; Дизајн и функционалност...</i>).</p>
	ПОЈАВЕ	<p>Ликовна дела (<i>Композиције; Изражајна средства визуелних уметности; Читање слике; Интеграција различитих уметности...</i>).</p> <p>Наслеђе (<i>Уметност кроз епохе; Утицај прошлих култура и остварења на савремени живот; Културна добра и туризам; Комерцијализација уметничких дела; Установе културе...</i>).</p>

Кључни појмови садржаја: уметност, пропорције, стваралаштво, ликовна дела, наслеђе.

ДОДАТНИ САДРЖАЈИ ЗА НАСТАВУ НА ЈЕЗИЦИМА НАЦИОНАЛНИХ МАЂИНА

- 1. За наставу на мађарском језику**
ТИПИЧНА ОСТВАРЕЊА СЛИКАРСТВА, СКУЛПТУРЕ, ПРИМЕЊЕНЕ УМЕТНОСТИ И АРХИТЕКТУРЕ
- Arkay Aladár : Városmajori templom, 1933
 - Makovecz Imre: Sevilla-i magyar pavilon, 1992
 - Moholy-Nagy László: fény-tér-modulátor, 1931
 - Glid Nándor: Akasztottak balladája, Szabadka, 1967
- УРБАНИЗАМ, АРХИТЕКТУРА И СКУЛПТУРА**
ВИЗАНТИЈСКА УМЕТНОСТ И ЊЕН УТИЦАЈ НА УМЕТНОСТ ДРУГИХ ЗЕМАЉА
- Magyar Szentkorona
- СРЕДЊЕВЕКОВНА УМЕТНОСТ ЗАПАДНЕ ЕВРОПЕ: ОДЛИКЕ АРХИТЕКТУРЕ, СКУЛПТУРЕ И СЛИКАРСТВА И НАЈЗНАЧАЈНИЈИ СПОМЕНИЦИ**
- Galgóci tarsolylemez
 - Aracsí kő, XIII. Sz. Nemzeti múzeum
 - Dombó kolostorának főlösztöfő töredéke, XI. Sz.
 - Aracsí Szent Mihály templomának romja, XIII. Sz.
 - Zsámbéki román kori templom romja, XIII.sz.
 - Szent László ereklyetartó, XV. Sz.
 - Kolozsvári testvérek: Szent György szobra, Prága, 1373
 - Képes Krónika (magyarok bejövételét ábrázoló iniciálével), XIV. Sz.

– M.S. mester: Vízitáció, 1510 körül

2. За наставу на словачком језику

НАСЛЕЂЕ КУЛТУРЕ

Појава уметничког стварања на тлу Словачке републике, неолит

Трагови античке уметности на тлу Словачке републике, остаци античке римске уметности

Прво уље – Бенјамин Рајс

Архитектура војвођанских Словака

Народна архитектура војвођанских Словака

Сакрална архитектура

Словачки архитекта Милан Михал Харминц (и његово деловање у Србији)

Ликовна уметност у Словачкој у прошлости (хронолошки преглед, Мајстор Павол из Левоче)

3. За наставу на хрватском језику

НАСЛЕЂЕ КУЛТУРЕ

Праисторијски споменици на тлу Хрватске;

Антички и ранохришћански споменици у Хрватској

4. За наставу на румунском језику

НАСЛЕЂЕ КУЛТУРЕ

Прво уље – Николае Попеску

Народна архитектура Румуна у Војводини

Сакрална архитектура – споменици

Румунски архитекта Адријан Диаконковић Диакону и његово деловање на простору историјског Баната

Ликовна уметност у Румунији у прошлости (хронолошки преглед: од зографа Прву Мутуа из манастира Хурези – епоха Бранковеану, до Константина Бранкусија)

5. За наставу на русинском језику

Почеци ликовне уметности војвођанских Русина (народна ликовна уметност – орнаментика, примењени предмети, симболика боја), 18. век

Сакрална уметност Русина у Војводини, Образи на стаклу – сликарство, 18. век

Сакрална уметност Русина у Војводини, архитектура војвођанских Русина после досељавања у Војводину, 18. век

Уметност Русина у Војводини у 19. веку

Архитектура војвођанских Русина, 19. и 20. век

Посета галерији, музеју или манифестацији која негује и презентује уметност и културу русинског народа, у зависности од датума и наставне теме (барем једном у току школске године).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програмска концепција се заснива на интеракцији три елемента (креативност, медијуми, садржаји), која води ка достизању исхода и развијању компетенција.

У првој колони табеле дати су исходи за крај разреда који се достижу учењем током целе школске године. На основу једног исхода могуће је осмислити више разноврсних задатака/активности. Исходи су достижни за сваког ученика.

У другој колони су називи тематских целина. Називи су осмишљени као општи појмови како би се наставницима олакшало планирање наставе.

У трећој колони су наведени, уместо садржаја, кључни појмови. У загради се налазе предлози тема који служе као подстицај наставнику (или тиму наставника) да осмисли своје теме.

Редослед целина, појмова, предложених тема, као и распоред појмова по целинама није фиксан. Наставник има слободу да одабере неизоставне садржаје, да осмисли теме, да одабере наставне технике, методе и поступке који ће на најефикаснији начин омогућити сваком ученику да достигне исходе. Померање фокуса са садржаја може се уочити и у формулацијама предложених тема које су довољно широке да се могу повезати са скоро сваким кључним појмом у свакој целини.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава се планира оквирно, јер је неопходно да се прилагођава интересовањима ученика, могућностима одељења, неочекиваним приликама и ситуацијама...

Приликом планирања наставе и учења наставник полази од сврхе гимназије. Како гимназија не припрема ученике да буду уметници, наставник не треба да се фокусира на квалитет ликовног рада, већ на развијање креативних и иновативних идеја. Зато је важно да се осмисле активности које омогућавају ученицима да развијају свест о процесу долажења до креативних идеја. Наставник као пример може да понуди причу о томе како су стварали познати уметници, шта их је мотивисало да дођу до неке идеје, али осим приче, потребно је и применити неку од техника за развијање креативних идеја. Такође, фокус није на оспособљавању ученика да изврше формалну анализу уметничког дела или да пишу ликовне критике. Много је важније знање о самом процесу анализе, због чега се то ради, где се може применити... Када је реч о принципима компоновања, фокус је на развијању опажања и примени принципа у свакодневном животу, затим, у изради презентација, у ликовном изражавању...

Учење о уметности није фокусирано на меморисање података, већ на подстицање ученика да размишљају, доживљавају уметничка дела, да разумеју појаве и промене у уметности, да аргументовано образлажу своје ставове и утиске, да повезују оно што уче са савременим животом... У складу са тим, појмови и теме само су подстицај за размишљање, истраживање и развијање знања, вештина и ставова током целог школовања. На пример, од ученика првог разреда не треба очекивати одговор на питање шта је уметност, већ их треба усмерити да сваке године трагају за одговором, у складу са богаћењем сопственог искуства и сазнања. Приликом смислања тема и активности потребно је размислити о томе која знања су заиста неопходна ученицима гимназије и зашто. Поједина знања су важна за живот у савременом свету. На пример, знање о потенцијалу археолошких локалитета и налаза, споменика културе, музеја и културних манифестација за развој туризма и смањење сиромаштва. Нека чињенична знања су неопходна да би ученик могао да се укључи у активности које подстичу размишљање и формирање ставова. На пример, ученик не може да разматра факторе који су утицали на положај уметника, улогу уметности и промене у уметности уколико не зна кључне чињенице о друштвеним приликама и карактеристикама уметности дате епохе. Поједина знања су сувишна. На пример, знање о професионалним ликовним техникама које ученици не могу да примене ни у школи ни код куће, датум рођења уметника, количина материјала која је утрошена за израду неког споменика...

Истовремено са планирањем тема наставник планира начин реализације, односно задатке и активности за ученике и бира најефикасније методе које су фокусиране на подршку целовитом развоју ученика (а не на обраду садржаја теме). На пример, за ученике је далеко корисније да сами истражују податке о египатским пирамидама и да размењују сазнања на часу, него да наставник предаје о пирамидама. Уметничка дела подстичу развијање идеја уколико се примене одговарајући поступци. На пример, ако се од ученика тражи да један сегмент уметничке слике искористе као подстицај за обликовање скулптуре, једну скулптуру као подстицај за дизајнирање ципела, музичко дело као подстицај за цртање графита и сл. Утицај античке архитектуре и уметности може се уочити у градовима, па наставник може да испланира обилазак неког града и потрагу за траговима прошлости које ће ученици фотографисати... могућности су бројне.

Треба имати у виду време и окружење у коме ученици живе и повезати теме са оним што је ученицима блиско и што их заиста интересује. На пример, уколико ученике интересује мода, наставник може у једној презентацији да прикаже промене у моди током историје или да покрене разговор и истраживање о дизајну, ауторским правима, комерцијализацији уметничких дела и сл.; уколико ученике занима како да зараде новац, наставник може да покрене истраживање о томе ко је финансирао уметност кроз историју, због чега је наслеђе културе и уметности важно за смањење

сиромаштва, како слика, звук и текст могу да утичу на свест по трошача и сл. Прилагођавање наставе ученицима подразумева одређени степен импровизације, а програм додатно подржава креативност наставника.

Исходи који су наведени у табели нису једини исходи које ученици достижу у току године. Ученици ће достићи још неке вредне исходе, које није могуће пројектовати као обавезне за све, јер зависе од индивидуалних способности ученика, одабраних тема и метода рада.

II. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење и вредновање се врши у складу са препорукама за праћење и вредновање датим у *Општем упутству за остваривање програма наставе и учења обавезних предмета*.

Елементи за праћење напредовања ученика су: 1) напредовање у комуникацији (у визуелном, вербалном и писаном изражавању); 2) напредовање у раду са подацима (визуелним, текстуалним и аудиовизуелним); 3) напредовање у развијању и примени идеја; 4) напредовање у развијању позитивних ставова.

У настави *ликовне културе* углавном није могуће мерити и објективно проценити напредак и постигнућа, нарочито када се процењује напредовање у развијању стваралачког мишљења и естетички квалитети ликовног рада. Међутим, могуће је поставити неке захтеве. На пример, када ученици раде презентације, постављају се прво неки основни захтеви (*5–7 слајдова, прикажите само кључне текстуалне и визуелне информације*), затим, у старијим разредима се тражи више (*безсерифна слова, контраст који не замама очи...*). Исто важи и за организацију ликовне композиције, за рад у тиму, за комуникацију на друштвеним мрежама (коју наставник не може увек да прати, али може са ученицима да анализира позитивне и негативне примере), за цртање у апликативном програму... Ове захтеве није могуће предвидети програмом, јер се постављају у складу са природом задатка који осмишљава наставник. СОЛО таксономија може да буде од помоћи наставнику када одређује захтеве по разредима. Никако није добро тражити од ученика готов продукт, а да претходно нису постепено увођени у процес.

ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ

Циљ учења *физичког и здравственог васпитања* је да ученик континуирано развија знања, физичке способности и моторичке вештине у складу са вредностима физичког вежбања, потребама за очување и унапређивање здравља и даљег професионалног развоја.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Учењем наставног предмета Физичко васпитање ученик стиже вештине и овладава знањима о културним вредностима телесног вежбања. Стечена знања примењује у свакодневном животу, специфично-професионалним и ванредним животним ситуацијама. Разуме потребу редовног бављења физичком активношћу и континуираног развоја физичких способности и активно ради на њиховом унапређивању. Вежбајући унапређује здравље, здравље околине и квалитет живота. Путем различитих видова физичке активности исказује лични идентитет, креативност, емоције, комуницира, неутралише или смањује на најмању меру негативне утицаје савременог живота. Кроз предмет физичко васпитање развијају се: толеранција, хумани односи одговорност, поштовање правила, квалитетна међусобна комуникација, еколошки однос према природном окружењу, и способност за учешће у спортско-рекреативним и спортским активностима током целог живота.

Основни ниво

Достиже и одржава оптималан ниво физичких способности. Ученик је оспособљен да води бригу о властитом здрављу и здрављу околине. Препознаје и разуме законитости утицаја физичког вежбања на антрополошки статус. Спроводи физичко вежбање уз безбедносне, здравствено-хигијенске и организационо-техничке мере. Супротставља се свим облицима насиља у физичком васпитању, спорту и рекреативним активностима.

Средњи ниво

Бира спортско-рекреативну активност у циљу одржавања и унапређивања физичких способности и здравља, у складу са сопственим потребама и интересовањима. У вежбању сарађује и помаже другима поштујући индивидуалне разлике. Редовно вежба у слободно време.

Напредни ниво

Самоиницијативно примењује разноврсне програме и облике индивидуалног и колективног вежбања, уз поштовање индивидуалних разлика учесника у телесном вежбању. Преузима одговорност за сопствене изборе када је реч о животном стилу (физичка активност, исхрана, ризична понашања и др.) и процењује дугорочне позитивне, односно негативне последице по здравље и квалитет живота појединца, породице и окружења.

СПЕЦИФИЧНЕ ПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

На основу стечених знања ученик користи разноврсне програме вежбања и користи изворе информација ради унапређивања здравља, моторичких способности и вештина. Испољава позитиван став према физичком васпитању и спорту. Поштује правила и негује здраве међуљудске односе приликом реализовања физичке/спортске активности. Промовише улогу физичког васпитања и спорта у унапређивању здравља и превентивно деловање на настајање болести и социо-патолошких појава. Ученик је стекао знања о могућности коришћења превентивног вежбања ради отклањања негативних утицаја будуће професије.

Основни ниво

Ученик зна функцију једноставних вежби и програма развоја моторичких способности; зна основну технику и тактику спортских грана; понаша се дисциплиновано поштујући мере безбедности у вежбању; зна да упореди вредности почетних и финалних резултата мерења моторичких способности у односу на референтне вредности за свој узраст и пол. У процесу вежбања сарађује са другима и помаже им уз поштовање индивидуалних разлика.

Средњи ниво

Ученик је у стању да самостално састави и примени програме вежбања препознавајући везу са здрављем и психо-физичким развојем; зна сложеније техничко-тактичке елементе спортске гране; примењује правилне поступке у случају незгоде током вежбања; вреднује и цени допринос физичке активности здрављу и квалитету живота. Учествоје у различитим спортским такмичењима и спортско-рекреативним активностима у школи и, у складу са интересовањима помаже у њиховом планирању и реализацији.

Напредни ниво

Ученик је способан да самостално састави и изведе сложеније програме вежбања; самостално и у сарадњи са другима решава сложене тактичке задатке; препознаје основне законитости оптерећења у физичким и спортским активностима, промовише њихову улогу у унапређивању здравља и превентивно деловање на настанак хроничних незаразних обољења и социо-патолошких појава; редовно се бави спортским и спортско-рекреативним активностима у слободно време, и у складу са интересовањима учествује и помаже на школским такмичењима и другим манифестацијама. Користи физичку активност ради веће ефикасности учења и елиминисања штетних професионалних утицаја.

ИСХОДИ По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
<p>– сврсисходно примењује вежбе, разноврсна природна и изведена кретања; – упореди и анализира резултате тестирања са вредностима за свој узраст и сагледа сопствени моторички напредак; – планира и примењује усвојене моторичке вештине у свакодневном животу; – игра један народни и један друштвени плес; – примењује и поштује основе принципе вежбаног процеса и правила тимских и спортских игара; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; – навија фер; – разликује различите типове физичке активности; – примењује одговарајуће вежбе у складу са сопственим могућностима и потребама; – препозна ниво оптерећења током вежбања; – уочи грешке у извођењу покрета и кретања; – учествује на одељенском, разредном и другим такмичењима и/или спортско-рекреативним манифестацијама за које се школа определи; – помаже организацији школских спортских манифестација; – користи могућности за свакодневну физичку активност у окружењу и редовно вежба у складу са својим потребама; – примени принципе здраве исхране; – примењује правила безбедности у различитим физичким активностима у школи и ван школе; – у групним активностима ради на остваривању заједничких циљева; – решава конфликте на социјално прихватљив начин; – при вежбању и кретању уочи и негује естетске вредности; – коригује последице дуготрајне седентарне активности, положаје, покрете и кретања који имају негативан утицај на здравље применом физичког вежбања; – поштује здравствено-хигијенска и школошка правила у вежбању; – редовно контролише своје здравље; – повезује штетан утицај које психоактивне супстанце имају на здравље.</p>	<p>ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ</p> <p>МOTORИЧКЕ ВЕШТИНЕ, СПОРТ И СПОРТСКЕ ДИЦИПЛИНЕ</p>	<p>Тестирање ученика. Кондициона припрема ученика: – вежбе за развој снаге; – вежбе за развој покретљивости; – вежбе за развој издржљивости; – вежбе за развој брзине; – вежбе за развој координације.</p> <p>Атлетика</p> <p>Усавршавање технике трчања на кратким стазама. Усавршавање технике трчања на средњим стазама. Усавршавање технике скок удаљ. Усавршавање технике скок увис. Бацање кугле.</p> <p>Вежбе на тлу Основни садржаји Провера савладаности елемената гимнастике из основне школе. Вага претклоном и заножњем и спојено, одразом једне ноге колут напред. Став на шакама, издржај, колут напред. Два повезана премега странце удесно (улево). Проширени садржаји Премет странце са окретом за 180° „рондат”. Колут назад до става о шакама. Премет напред. Прескок Згрчка. Разношка. Кругови (дохватни) За ученике: – вучењем вис узнео; – вис стражњи, издржај; – вучењем вис узнео; – спуст у вис предњи. За ученице: – уз помоћ суножним одскоком наскок у згиб; – њих у згибу/уз помоћ; – спуст у вис стојећи. Разбој За ученике: Основни садржаји Паралелни разбој. Њих у упору. Саскоци. Састав. Проширени садржаји Њих у упору, њих и зањихом склек; њих и предњихом упор, зањих, предњихом склек, зањихом упор, саскок са окретом за 180°. Предношка (окрет према притки).</p> <p>За ученице двовисински разбој или једна претка вратила: – наскок у упор на н/п (или узмак замахом једне ноге); – премах одножно десном/левом ногом до упора јашућег; – прехват у потхват упорном руком (до предножне) и спојено одножењем заножне премах, саскок са окретом за 90° (одношка), завршити боком према притки.</p> <p>Вратило – дохватно За ученике: Основни садржаји Суножним одразом узмак. Саскок замахом у назад. Проширени садржај Ковртљај назад из упора.</p> <p>Греда За ученице: Основни садржаји Вежба на ниској греди од елемената предвиђених у основној школи. Висока греда ходање са различитим гимнастичким елементима. Проширени садржаји Састав на греди.</p>
		<p>Спортска гимнастика</p>
		<p>Спортска гимнастика</p>

		Коњ са хватаљкама За ученике: Проширени садржај Премах одножно десном напред, замах улево, замах удесно, замах улево и спојено премах левом напред, премах десном назад, замах улево, замах удесно и спојено премахом десне; саскок са окретом за 90° улево до става на тлу, леви бок према коњу.
	Физичка активност по избору	Понављање и утврђивање раније обучаваних елемената технике. Проширивање и продубљавање техничко-тактичких способности ученика. Учествовање на такмичењима на нивоу одељења.
	Плес и ритмика	Основни садржаји Народно коло „Моравац“. Енглески валцер. Проширени садржаји Народна кола и плесови по избору. Ритмички елементи и вежбе по избору.
	Полигони	Кобиновани полигон у складу са реализованим моторичким садржајима.
ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА	Физичко образовање	Основна правила и принципи вежбања: - загревање, - разгибавање, - дисање, - дозирање вежбања, - смиривање организма. Основне моторичке способности. Правила спортских игара и дисциплина. Безбедност у вежбању.
	Здравствена култура	Појам здравља. Физичко вежбање у функцији унапређивања здравља и превенције болести. Болести које настају услед неправилног одржавања личне хигијене и нередовне физичке активности. Значај редовних лекарских прегледа. Уравнотежена и здрава исхрана. Психоактивне супстанце и недозвољена средства.

Кључне речи садржаја: вежбање, образовање, здравље, превенција.

Разред **Први** (за гимназијска одељења за спортисте)
Годишњи фонд часова **74 часа**

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да: – сврсисходно примењује вежбе, разноврсна природна и изведена кретања у складу са потребама и спортом којим се бави; – упореди и анализира резултате тестирања моторичких способности и њихов допринос резултатима у спорту којим се бави; – примењује усвојене моторичке вештине; – примени стечена теоријска знања у спорту којим се бави; – игра један народни и један друштвени плес; – поштује и примени основне принципе процеса вежбања при самосталном вежбању-тренирању; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; – примени етичка правила у спорту; – изабере различите типове физичке активности у складу са потребама тренинга; – изабере одговарајуће вежбе у складу са захтевима тренажног процеса спорта којим се бави; – регулише ниво оптерећења током самосталног вежбања-тренирања; – коригује грешке у извођењу покрета и кретања; – помаже у организацији школских спортских манифестација; – користи физичке активности ради опоравка и компензаторног вежбања у складу са својим потребама у спорту и очувањем здравља; – примени принципе здраве исхране; – примењује правила безбедности у различитим физичким активностима у школи и ван ње; – у групним активностима доприноси остваривању заједничких циљева; – решава конфликте на социјално прихватљив начин; – при вежбању и кретању уочи и негује естетске вредности; – избегава активности које имају негативан утицај на здравље и остварења у спорту; – анализира утицај спорта којим се бави на сопствено здравље;	ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ	Увод у програм. Врсте тестирања у спорту и физичком васпитању. Анатомско-физиолошке основе вежби снаге. Анатомско-физиолошке основе флексибилности. Физиолошке и биохемиске основе издржљивости. Антропомоторичке основе брзине. Основи координације.
	СПОРТСКО-ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ	Заједничке карактеристике трчања (биомеханичке основе трчања спринта, трчања на средњим и дугим стазама, осцилаторни карактер трчања). Облици испољавања брзине (латентно време моторне реакције, фреквенција покрета). Комбинација облика испољавања брзине. Заједничке карактеристике скокова. Структура атлетских бацања. Значај акробатике у тренингу спортиста. Значај вежбања на справама у тренингу спортиста. Елементи спортске гимнастике као допунски тренинг спортиста. Основе обучавања кретања у спорту. Значај спортских игара и њихов утицај на развој способности. Спортске игре као допунски и компензаторни садржаји тренинга. Плес Значај и улога плесова у културном развоју спортиста. Спортски плес. Народна кола. Друштвени плесови. Значај плеса као допунског вежбања у усавршавању спортиста. Полигони Полигони као показатељи моторичке образованости и физичке способности.

<ul style="list-style-type: none"> – примени друге видове физичког вежбања за опоравак и унапређивање својих могућности у спорту којим се бави; – храни се у складу са потребама тренажног процеса; – поштује здравствено-хигијенска и еколошка правила у вежбању; – разуме штетан утицај допинга и других недозвољених супстанци у спорту; – примени прву помоћ приликом најчешћих повреда у спорту. 	ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА	Физичко образовање Структура физичке културе и основе спорта. Физичка вежба као основно средство и метод у физичком васпитању и спорту. Појам и врсте тренинга. Основна правила и принципи вежбања и структура тренинга (загревање, разгибавање, дисање, дозирање вежбања, смиривање организма). Структура моторичких способности. Безбедност у вежбању. Физичко вежбање као превенција. Позитивни и негативни аспекти спорта.
		Здравствена култура Здравље и спорт. Добробити физичког вежбања. Избалансирана исхрана. Енергетске потребе у спорту. Допинг и недозвољена средства у спорту. Психоактивне супстанце. Повреде у спорту и збрињавање повређеног.

Кључни појмови садржаја: образовање, вежбање, здравље, превенција, спорт, култура

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Достизање циља и исхода наставе и учења *физичког и здравственог васпитања* заснива се на јединству наставних и ваннаставних организационих облика рада које се састоје из три предметне области:

- физичке способности;
- моторичке вештине спорт и спортске дисциплине;
- физичка и здравствена култура.

Програм првог разреда базиран је на континуитету усвојених знања, вештина, ставова и вредности из основношколског образовања и васпитања.

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ РАДА

- А. Часови физичког и здравственог образовања;
- Б. Слободне активности – секције;
- В. Недељна школског спорта;
- Г. Активности у природи (крос, спортски дан, излети, зимовање, летовање...);
- Д. Школска такмичења;
- Ђ. Корективно-педагошки рад и допунска настава.

А. Часови физичког и здравственог васпитања

Наставне области:

І. Физичке способности

На свим часовима и на другим организационим облицима рада, посебан акценат се ставља на:

- развијање физичких способности;
- подстицање ученика на самостално вежбање;
- учвршћивање правилног држања тела.

Развијање физичких способности континуирано се реализује у припремном делу часа. Део главне фазе користи се за унапређивање физичких способности узимајући у обзир утицај који наставна тема има на њихов развој. На основу процене могућности и потреба ученика наставник може већи део часа искористити за рад на развоју физичких способности ученика. Методе и облици рада бирају се у складу са потребама и могућностима ученика и материјално-техничким условима. Програм развоја физичких способности је саставни део годишњег плана рада наставника.

За праћење, вредновање и евидентирање физичких способности ученика користи се батерија тестова из *Приручника за праћење физичког развоја и развоја моторичких способности ученика у настави физичког васпитања* (Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, 2016).

ІІ. Моторичке вештине, спорт и спортске дисциплине

Усвајање моторичких вештина остварује се применом основних дидактичко-методичких принципа и метода рада неопходних

за достизање постављених исхода реализовањем одговарајућих програмских садржаја.

Основни и проширени садржаји дати су у наставним темама *Спортска гимнастика* и *Плес и ритмика*, уз уважавање индивидуалних способности ученика, материјално-техничке опремљености школа, као и улоге и значаја народних игара и друштвених плесова у очувању културе, традиције и мултикултуралности.

Усвојене моторичке вештине треба да омогуће ученицима њихову примену у свакодневним, специфичним, ванредним животним ситуацијама, спорту и рекреацији.

Ученицима који нису у стању да усвоје неке од садржаја, за дају се вежбања слична али лакша од предвиђених или предвежбе.

Уколико ученик не достигне предвиђени исход, оставља се могућност да исти достигне у наредном периоду.

Усавршавање неких моторичких задатака је континуирани процес без обзира на садржаје програма (техника ходања, трчања, примена научене игре и др.).

У раду са напреднијим ученицима реализују се проширени садржаји и други додатни садржаји које креира наставник.

Кроз процес реализације програма неопходно је пратити способности ученика и упућивати их на самостално вежбање у слободно време.

ІІІ. Физичко образовање и здравствена култура

Ова наставна област реализује се кроз све организационе облике рада, наставне области и теме уз практичан рад.

Достизањем исхода ове наставне области, ученици развијају знања, вештине, ставове и вредности о вежбању, физичком образовању (основним правилима и принципима вежбања, моторичким и функционалним способностима, безбедности при вежбању, значају вежбања у превенцији постуралних поремећаја, незаразних болести, насиља и др.), спорту, рекреацији и здрављу.

Садржаји ове наставне области реализују се непосредно пре, током и након вежбања на часу, као и другим пригодним ситуацијама.

Развијање знања из ове области реализује се на основама интерактивне наставе.

Ова област обухвата: формирање правилног односа према физичком вежбању и здрављу, различитостима, чувању личне и школске имовине, неговању друштвених и патриотских вредности, мултикултуралности; развијање толерантности, фер плеја; препознавање негативних облика понашања у вежбању, спорту и рекреацији; утицај суплемената у исхрани младих; последице конзумирања психоактивних супстанци, допинга.

Ваннаставне активности

План и програм ових активности предлаже Стручно веће и саставни је део годишњег плана рада школе и школског програма.

Б. Секције

Реализују се према интересовању ученика. Стручно веће сачињава посебан програм при чему се узимају у обзир материјални и просторни услови рада, потребе и способности ученика.

В. Недеља школског спорта

Ради развоја и практиковања здравог начина живота, развоја свести о важности сопственог здравља и безбедности, о потреби неговања и развоја физичких способности, као и превенције насиља, наркоманије, малолетничке делинквенције, школа у оквиру Школског програма може да реализије недељу школског спорта.

Недеља школског спорта обухвата:

– физичке активности прилагођене узрасту и могућностима ученика;

– културне манифестације са циљем промоције физичког вежбања, спорта и здравља, (ликовне и друге изложбе, фолклор, плес, музичко-спортске радионице...);

– радионице о здрављу, физичком вежбању, спорту и др...

План и програм Недеље школског спорта сачињава Стручно веће у сарадњи са другим Стручним већима (*ликовне културе, музичке културе, историје, рачунарства и информатике...*) и стручним сарадницима у школи, водећи рачуна да и ученици који су ослобођени од практичног дела наставе, буду укључени у ограничавајућу ових активности.

Г. Активности у природи (излет, крос, зимовање, летовање...)

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у природи:

– излет са пешачењем (до 12 km у оба правца);

– крос се организује најмање једном у току школске године;

– зимовање;

– летовање – организује се за време летњег распуста (камповање итд.).

Д. Школска такмичења

Школа организује и спроводи школска такмичења, као интегрални део процеса физичког и здравственог образовања на основу плана Стручног већа. Ученици могу да учествују на такмичењима у систему школских спортских такмичења Републике Србије, која су у складу са планом и програмом, као и на такмичењима од интереса за локалну заједницу. Како би што већи број ученика био обухваћен системом такмичења, на ваншколским такмичењима један ученик може представљати школу само у једном спорту и једној спортској дисциплини.

Ђ. Корективно-педагошки рад и допунска настава

Ове активности могу се организовати са ученицима који имају:

– потешкоће у савладавању градива;

– смањене физичке и функционалне способности;

– лоше држање тела;

– здравствене потешкоће које онемогућавају редовно похађање наставе.

За ученике који имају потешкоће у савладавању градива и ученике са смањеним физичким способностима може да се организује допунска настава која подразумева савладавање оних основних програмских садржаја, које ученици нису успели да савладају на редовној настави, као и развијање њихових физичких способности са циљем достизања предвиђених исхода.

Рад са ученицима који имају лоше држање тела подразумева:

– уочавање постуралних поремећаја и евентуалних деформитета код ученика и саветовање ученика и родитеља о даљем поступању;

– организовање додатног превентивног вежбања у трајању од једног школског часа недељно;

– организовање корективног вежбања у сарадњи са одговарајућом здравственом установом.

Рад са ученицима са здравственим потешкоћама организује се искључиво у сарадњи са лекаром специјалистом.

Ослобађање ученика наставе физичког и здравственог васпитања

Ученик може бити ослобођен само практичног дела програма наставе за одређени период, полугодиште или целу школску годину на основу препоруке изабраног лекара.

Ученик ослобођен практичног дела у обавези је да присуствује часовима. За рад са ослобођеним ученицима наставник сачињава посебан програм рада базиран на усвајању теоријских и васпитних садржаја у складу са програмом и корелацији са програмима других предмета.

Ослобођеним ученицима треба пружити могућност да:

– прате активности на часу и усвајају правила игре и основе индивидуалне и колективне тактике;

– направе презентацију са спортског догађаја, о историји спорта или некој другој спортској активности;

– на други начин помажу у настави (воде записник, суде и сл.).

Пример исхода за ученике ослобођене практичног дела наставе.

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– наведе правила игара и основе тактике које се најчешће примењује у настави, правила атлетике и спортске гимнастике;

– примени основна здравствено-хигијенска правила;

– примени знања о повезаности здраве исхране и физичке активности;

– наведе последице недовољне физичке активности;

– помогне у организацији ванчасовних активности предвиђених програмом.

Ученицима са инвалидитетом настава се прилагођава у складу са њиховим могућностима и врстом инвалидитета.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ

Исходи су важан део и незаобилазан елемент процеса планирања наставе и учења. Дефинисани као резултати учења на крају сваког разреда, током планирања рада потребно је одредити временску динамику у односу на бављење појединим исходима током школске године. Неопходно је посебну пажњу обратити на исходе које није могуће достићи током једног или више часова, већ је у ту сврху потребно реализовати различите активности током године.

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

– теоријска настава (до 4 часа);

– практична настава (70 часова).

Теоријска настава

Посебни теоријски часови могу се организовати само у оним ситуацијама када не постоје услови за реализацију наставе у просторима за вежбање или алтернативним објектима, и као први час у полугодишту. На тим часовима детаљније се обрађују садржаји предвиђени темама *Физичко образовање* и *Здравствена култура* уз могући практичан рад у складу са условима.

Максималан број часова без практичног рада не би требало да буде већи од четири (4) у току школске године.

При планирању теоријских садржаја неопходно је узети у обзир: садржај програма, претходна искуства ученика, садржаје других предмета (корелацију – међупредметне компетенције).

Практична настава

Број часова по темама планира се на основу, процене наставника, могућности ученика, материјално-техничких и просторних услова. Наставне теме или поједини садржаји за које не постоје услови за реализацију могу бити замењени одговарајућим темама или садржајима програма за које постоје одговарајући услови. Оквирни број часова по темама одређује Стручно веће:

1. Тестирање и мерење;

2. Кондициона припрема;

3. Атлетика;

4. Спортска гимнастика;

5. Спорт или физичка активност по избору;

6. Плес и ритмика;

7. Полигони.

Наставне теме *Спортска гимнастика* и *Плес и ритмика* остварују се реализацијом основних и проширених садржаја.

Основни садржаји су они које је неопходно спровести у раду са ученицима узимајући у обзир способности ученика, материјално-техничке и просторне услове.

Проширени садржаји су они које наставник бира и реализује у раду са ученицима (групама или појединцима), који су савладали основне садржаје, узимајући у обзир ниво достигнутог исхода, могућности, потребе ученика и услове за рад.

Физичке способности

Тестирање ученика тј. праћење физичког развоја и моторичких способности спроводи се на почетку и крају школске године, из простора кардиореспираторне издржљивости (процена аеробног капацитета), телесног састава (посебно телесне масноће), мишићне снаге, издржљивости у мишићној снази, гнпкости и агилности. За ове активности планирати до 6 часова у току школске године.

При планирању вежбања у припремној фази часа, треба узети у обзир утицај наставне теме на физичке способности ученика и применити вежбе чији делови биомеханичке структуре одговарају основном задатку главне фазе часа и служе за обучавање и увежбавање конкретног задатка. У раду са ученицима примењивати диференциране облике рада, доzirати вежбања у складу са њиховим могућностима и примењивати одговарајућу терминологију вежби. Време извођења вежби и број понављања, задају се групама ученика или појединцима у складу са њиховим могућностима, водећи рачуна о постизању што веће радне ефикасности и оптимизације интензитета рада.

Препоручени начини рада за развој физичких способности ученика:

1. Развој снаге
 - без и са реквизитима,
 - на справама и уз помоћ справа.
 2. Развој покретљивости
 - без реквизита и са реквизитима,
 - уз коришћење справа.
 3. Развој издржљивости
 - трчања,
 - спортске игре,
 - прескакање вијаче,
 - плес.
 4. Развој координације
 - извођење координационих вежби у различитом ритму и променљивим условима.
 5. Развој брзине
 - једноставне и сложене кретне структуре изводити максималним интензитетом из различитих почетних положаја, изазване различитим чулним надражајима (старт из различитих положаја итд.);
 - штафетне игре;
 - извођење вежби максималном брзином.
- Методе вежбања које се примењују у настави су тренажне методе, прилагођене индивидуалним могућностима и карактеристикама ученика.

За сваки час планира се развој моторичких способности ученика (Кондициона припрема), у складу са наставном темом која се реализује у главном делу часа. Одређени број часова наставник може планирати искључиво за рад на кондиционој припреми ученика на основу процене њихових, потреба и могућности.

За ученике који из здравствених разлога изводе посебно одабране вежбе, потребно је обезбедити посебно место за вежбање и доzirати вежбање у складу са њиховим могућностима.

Моторичке вештине, спорт и спортске дисциплине

1. Атлетика
 - Трчања:
 - Усавршавање технике трчања на кратке стазе.
 - Трчање на време на кратке стазе сходно условима (30–100 m).
 - Усавршавање технике трчања на средњим и дугим стазама:
 - Трчање умереним интензитетом и различитим темпом у трајању до 12 мин.
 - Скокови:
 - скок удаљ: згрчном техником; техника увинућем.
 - скок увис: леђна техника.

Бацања: бацање кугле, једна од рационалних техника (ученице 4 kg, ученици 5 kg).

Спровести такмичења у одељењу, на резултат, у свим реализованим атлетским дисциплинама у складу са могућностима школе.

Крос се организује једном у току школске године (ученице 800 m, ученици 1200 m).

2. Спортска гимнастика

Наставник формира групе на основу умења (вештина) ученика стечених након завршеног основног образовања, на најмање две групе: „бољу” и „слабију”. Уколико постоје услови формира групе ученика који задовољавају основни, средњи и напредни ниво стандарда.

Неопходно је олакшавати, односно отежавати програм вежби на основу моторичких способности и претходно развијених знања и умења ученика.

а) Вежбе на тлу (за ученике и ученице)

Основни садржаји

Савладане елементе (из табеле) повезати у састав.

Проширени садржаји

Са напреднијим ученицима увежбати:

– прамет странце са окретом за 180° и доскоком на обе ноге („рондат”);

– колут назад до става о шакама;

– прамет напред.

б) Прескок

За ученике: коњ у ширину висине 120 cm; за ученице 110 cm:

– згрчка;

– разношка.

в) Кругови

За ученике – дохватни кругови:

Основни садржаји:

Савладане елементе (из табеле) повезати у састав:

из мирног виса вучењем вис узнето, спуст у вис стражњи, издржај, вучењем вис узнето, спуст у вис предњи.

За ученице – дохватни кругови:

– уз помоћ суножним одскоком наскок у згиб, њих у згибу/уз помоћ/; спуст у вис стојећи.

г) Разбој

За ученике – паралелни разбој:

Основни садржаји:

Савладане елементе укомпоновати у састав:

– из њиха у упору, предњихом и зањихом саскок.

Проширени садржаји:

Са напреднијим ученицима и оним ученицима који су лако савладали основне садржаје реализовати следећи састав:

– њих у упору, зањихом склек, предњихом упор, зањих, предњихом склек, зањихом упор, саскок са окретом за 180° предношка (окрет према притки).

За ученице – двовисински разбој или једна притка вратила.

Савладане елементе укомпоновати у састав:

– наскок у упор на н/п (или узмак замахом једне ноге), премах одножно десном/левом ногом до упора јашућег, прехват у потхват упорном руком (до предножне) и спојено одножењем заножне премах и саскок са окретом за 90° (одношка), завршити боком према притки.

д) Вратило

За ученике – дохватно вратило:

Основни садржаји:

– замахом једне, одразом друге ноге, узмаком до упора, саскок у назад;

– наупор завесом о потколелено.

Проширени садржаји:

– коврглај назад из упора јашућег;

– коврглај напред из упора јашућег подхватом;

– коврглај назад из упора јашућег;

– коврглај напред подхватом из упора јашућег.

ђ) Греда

За ученице – ниска греда:

Основни садржаји:

– Састав од елемената савладаних у основној школи.

За ученице – висока греда:

– ходање са различитим гимнастичким елементима.

Проширени садржаји:

– Састав на греди реализовати са напредним ученицама:

лицем према десном крају греде: залетом и суножним одскоком наскок у упор, премак одножно десном; окрет за 90° улево, упором рукама испред тела преднос разножно; ослоном ногу иза тела; замахом у заножје до упора чућењег; усправ, ходање у успону са докорацама, скок пруженим телом, вага претклоном, усклон, саскок пруженим телом (чеоно или бочно у односу на справу).

е) Коњ са хватаљкама

За ученике:

Проширени садржаји:

Поновити елементе из основне школе и укомпоновати их у састав:

премак одножно десном напред, замак улево, замак удесно, замак улево и спојено премак левом напред, премак десном назад, замак улево, замак удесно и спојено премаком десне саскок са окретом за 90° улево до става на тлу, леви бок према коњу.

Садржаје спортске гимнастике (елементе и саставе) наставник прилагођава могућностима и способностима ученика. Претходно је неопходно проверити ниво савладаности елемената који су реализовани у основној школи.

3. Спорт или физичка активност по избору

У складу са својим могућностима школа нуди ученицима спортске игре и спорт за које има могућности да их реализује.

Ученици се на основу својих способности, жеља, интересовања или препоруке наставника опредељују за један спорт у коме се обучавају, усавршавају и развијају своје стваралаштво. То могу да буду предложене спортске гране и други спортови за које ученици покажу интерес.

При реализацији спортске дисциплине или спортске гране по избору ученика неопходно је:

– поновити и утврдити раније обучаване елементе;

– проширити и продубити техничко-тактичку припремљеност ученика у складу са изборним програмом за дату игру или спортску грану.

Предложене спортске игре и активности:

Рукомет

– Увежбавати и усавршити основне техничке елементе који су предвиђени програмским садржајима за основну школу.

Покривање и откривање играча, одузимање лопте, ометање противника. Општи принципи постављања играча у одбрани и нападу. Напад са једним и два играча и напад против зонске одбране. Зонска одбрана и напад „човек на човека”. Уигравање у ситуационим условима.

– Правила игре.

– Учествовање на разредним, школским и међушколским такмичењима.

Мали фудбал

– Увежбавати и усавршити основне техничке елементе који су предвиђени програмским садржајима за основну школу.

– Покривање и откривање играча, одузимање лопте и ометање противника. Општи принципи постављања играча у нападу и одбрани. Разне варијанте напада и одбране.

– Уигравање у ситуационим условима.

– Правила малог фудбала.

– Учествовање на разним школским и међушколским такмичењима.

Кошарка

– Увежбавати и усавршити основне техничке елементе који су предвиђени програмским садржајима за основну школу.

– Техника кошарке. Шутирање на кош из места и кретања, шут са једном или обема рукама, са разних одстојања од коша. Постављање и кретање играча у нападу и одбрани. Одбрана „зоном” и „човек на човека”. Напад против ових врста одбрана. Контранапад у разним варијантама и принцип блока.

– Уигравање у ситуационим условима.

– Правила игре и суђење.

– Учествовање на разредним и школским такмичењима.

Оdbojka

– Увежбавати и усавршити основне техничке елементе који су предвиђени програмским садржајима за основну школу.

– Техника одбојке. Игра са повученим и истуреним центром. Смечирање и његова блокада.

– Уигравање у ситуационим условима.

– Правила игре и суђење.

– Учествовање на одељенским, разредним и међушколским такмичењима.

Пливање

Наставну тему Пливање, реализују школе које за то имају услове у школи или објектима у њеној близини.

Програм наставе пливања садржи:

– Упознавање и примена основних сигурносних мера у пливању.

– Усвајање и усавршавање две технике пливања.

– Вежбање ради постизања бољих резултата. Стартови у складу са техником пливања.

– Учествовање на одељенским, разредним и међушколским такмичењима.

Стони тенис

– Објаснити ученицима правила стоног тениса. Основни став, кретање и техника држања рекета. Основне технике удараца бекхенд и форхенд. Сервис.

Клизање и скијање

– Програмски задаци из клизања и скијања обухватају савладавање основне технике и упознавање са правилима. Стручно веће предлаже програм, клизања и скијања. Клизање и скијање у оквиру редовне наставе реализује се у школама које за то имају одговарајуће услове.

У складу са својим могућностима и условима школа, на предлог Стручног већа може понудити:

– Оријентиринг;

– Веслање;

– Планинарење;

– Борилачке вештине;

– Бадмингтон;

– Аеробик;

– Фитнес;

– друге активности у складу са просторним могућностима школе и локалне заједнице.

4. Плес и ритмика

Основни садржаји

Увежбати народно коло „Моравац и друштвени плес „Енглески валцер”.

Проширени садржаји

Народна кола и плесови по избору.

Ритмички елементи и ритмичке вежбе по избору.

5. Полигони

Наставник осмишљава полигон у складу са реализованим моторичким садржајима.

Физичка и здравствена култура

Ова наставна област реализује се кроз све друге наставне области и теме уз практичан рад и састоји се од две наставне теме *Физичко образовање* и *Здравствена култура*.

Физичко образовање

Објаснити ученицима правила и принципе вежбања и основне начине рада на развијању моторичких и функционалних способности. Указати на правила безбедности приликом вежбања као и на превентивни утицај које физичко вежбање има на здравље. Подстицати ученике на самостално вежбање.

Здравствена култура

Ученицима објаснити општу формулацију здравља, значај који физичко вежбање има за његово очување и могуће последице недовољне физичке активности и неправилног одржавање личне и

колективне хигијене. Значај редовних лекарских прегледа, уравни- тежене и правилне исхране.

Посебну пажњу посветити анализирању последица које раз- личите психоативне супстанце имају на њихов организам (штет- ност дувана, алкохола, дроге, прекомерне употребе фармаколо- шких суплемената, лекова и др.).

Дидактичко-методички елементи

Основне карактеристике реализације наставе:

- јасноћа наставног процеса;
- оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита;
- избор рационалних облика и метода рада;
- избор вежби усклађен са програмским садржајима и дости- зањем исхода;
- функционална повезаност делова часа – унутар једног и више узастопних часова одређене наставне теме.

При избору облика рада узимају се у обзир просторни усло- ви, број ученика на часу, опремљеност справама и реквизитима и планирана динамика рада.

Избор дидактичких облика рада треба да буде у функцији ефи- касне организације и интензификације часа у циљу достизања по- стављених исхода.

ПРАЋЕЊЕ, ВРЕДНОВАЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

Исходи представљају добру основу за праћење и процену по- стигнућа ученика, односно креирање захтева којима се може утвр- дити да ли су ученици достигли оно што је описано одређеним исходом.

У процесу праћења, вредновања и оцењивања неопходно је користити лични картон ученика (евиденција о процесу и продук- тима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. На основу доступних пода- така наставник сачињава радни (лични) картон ученика.

На почетку школске године сваки ученик предаје наставнику лични картон који је добио након завршеног основног образовања и васпитања ради даљег праћења његовог развоја.

Предности коришћења личног картона ученика су ви- шеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области по- стигнућа ученика.

У циљу сагледавања и анализирања ефеката наставе *физич- ког и здравственог образовања*, наставник подједнако, континуи- рано прати и вреднује:

I. Активност и однос ученика према физичком и здравстве- ном образовању који обухвата:

- вежбање у адекватној спортској опреми;
- редовно присуство и рад на часовима;
- учествовање у ванчасовним и ваншколским активностима и др.

II. Примену два комплекса вежби за развој снаге и покретљи- вости.

III. Достигнут ниво постигнућа моторичких знања, умења и навика (напредак у усавршавању технике и основних тактичких елемената):

Атлетика:

Приказ технике спринтерског трчања:
спринтерско трчање 30–100 m на време.
Приказ технике истрајног трчања:
истрајно трчање у трајању од 12 минута,
трчање школског кроса.
Приказ технике скока удаљ.
Приказ технике скока увис.

Техника бацања куге.

Спортска гимнастика:

Вежбе на тлу: састав на тлу од усвојених елемената.

Прескок: згрчка и разношка.

Вежбе у упору:

- паралелни разбој (ученици): састав на разбоју;
- двовисински разбој или једна претка вратила (ученице):на- скок у упор на н/п (или узмак замахом једне ноге), премах одножно десном/левом ногом до упора јашућег, прехват у потхват упорном руком (до предножне) и спојено одножењем заножне премах и са- скок са окретом на 90° (одношка), завршити боком према претки.

Вежбе у вису (вратило/кругови):

Вратило (дохватно): суножним одразом узмак и саскок зама- хом у назад.

Кругови (дохватни) за ученике: из мирног виса вучењем вис узнето, спуст у вис стражњи, издржај, вучењем вис узнето, спуст у вис предњи.

Кругови (дохватни) за ученике: уз помоћ суножним одскоком наскок у згиб, њих у згибу /уз помоћ; спуст у вис стојећи.

Пењања:

Пењање уз шипку и конопац.

Рукомет:

Примена елемената технике у игри (додавање, хватање, во- ђење, шутирања на гол, трокорак); кретање у одбрани и нападу; примена правила у игри.

Мали фудбал:

Примена елемената технике у игри (пријем и додавање лопте на разне начине, шутирање ногом); кретање у одбрани и нападу; примена правила у игри.

Кошарка:

Примена елемената технике у игри; (додавање, хватање, во- ђење, шут на кош, двокорак); кретање у одбрани и нападу; приме- на правила у игри.

Одбојка:

Примена елемената технике у игри (прстима, чекићем, сер- вис, смеч, блок); постављање у одбрани и нападу; примена пра- вила у игри.

Пливање:

Приказ једне од техника пливања по избору ученика у дужи- ни од 50 m.

Плес и ритмика:

Народно коло „Моравац”.

Енглески валцер.

Стони тенис:

Упознавање ученика са правилима стоног тениса. Основни став, кретање и техника држања рекета. Основне технике удараца бекхенд и форхенд. Сервис.

Клизање и скијање:

Приказ усвојеног нивоа технике клизања или скијања.

Друге активности у складу са могућностима школе

Начин праћења, вредновања и оцењивања одређује наставник на основу активности за коју се ученик определи (оријентиринг, веслање, планинарење, борилачке вештине и др.)

IV. Индивидуални напредак у развоју моторичких способности

Индивидуални напредак сваког ученика процењује се у од- носу на претходно проверено стање. Приликом оцењивања неоп- ходно је узети у обзир способности ученика, степен спретности и умешности. Уколико ученик нема развијене посебне способно- сти, приликом оцењивања узима се у обзир његов индивидуални напредак у односу на претходна достигнућа и могућности као и ангажовање ученика у наставном процесу.

Код ученика ослобођених од практичног дела наставе, на- ставник прати и вреднује:

- ниво остварености исхода из области Физичко образовање и здравствена култура;
- учешће у настави и организацији ваннаставних активности.

Праћење, вредновање и оцењивање ученика ослобођених од практичног дела наставе, наставник може извршити усменим или писменим путем.

Праћење вредновање и оцењивање ученика са инвалидите- том врши се на основу његовог индивидуалног напретка и актив- ности на часовима.

Педагошка документација

Педагошку документацију наставника чине:

- дневник рада за физичко и здравствено образовање;
- планови рада физичког и здравственог образовања: план рада стручног већа, годишњи план (по темама са бројем часова), месечни оперативни план, план ваннаставних активности и праћење њихове реализације;

- писане припреме: форму и изглед припреме сачињава сам наставник уважавајући временску артикулацију остваривања, циљ часа, исходе који се реализују, конзистентну дидактичку структуру часова, запажања након часа;

- радни картон: наставник води за сваког ученика. Он садржи: податке о стању физичких способности ученика са тестирања, оспособљености у вештинама, напомене о специфичностима ученика и остале податке неопходне наставнику.

Педагошку документацију наставник сачињава у писаној, а по могућности и електронској форми.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА ЗА ГИМНАЗИЈСКА ОДЕЉЕЊА ЗА СПОРТИСТЕ

Концепција предмета *физичког и здравственог васпитања* заснива се на јединству часова и тренажног процеса ученика талентованих за спорт. Специфичност наставе физичког и здравственог васпитања у Спортској гимназији и спортским одељењима у гимназијама огледа се у флексибилности наставног процеса и његовом прилагођавању тренажном процесу. Тежиште програма усмерено је на когнитивну компоненту развоја уз практичан рад и развој спортске културе (физичке културе) и здравствене културе ученика.

Основне претпоставке за остваривање циља кроз достизање исхода овог васпитно-образовног подручја остварују се кроз три предметне области:

- физичке способности,
- спортско-техничко образовање и
- физичка и здравствена култура.

Програм првог разреда базиран је на континуитету усвојених знања, вештина, ставова и вредности из основног образовања и васпитања и претпоставкама да ученици спортисти имају виши ниво физичког образовања (виши ниво моторичких способности; виши степен усвојености моторичких умења и знања из спорта којим се баве).

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ РАДА

- А. Часови физичког и здравственог образовања;
- Б. Школска и друга такмичења;
- В. Активности у природи (крос, спортски дан, излети, зимовање, летовање...);
- Г. Компензаторно-корективни рад.

А. Часови физичког и здравственог васпитања

Наставне области:

І. Физичке способности

На свим часовима као и на другим организационим облицима рада, посебан акценат се ставља на:

- развијање и одржавање физичких способности ученика у складу са потребама тренинга у сарадњи са учеником и тренером;
- информисању ученика о физичким способностима и њиховом развоју.

Програм развоја физичких способности је саставни део годишњег плана рада наставника у складу са тренажним процесом ученика.

За праћење, вредновање и евидентирање физичких способности ученика користи се батерија тестова из *Приручника за праћење физичког развоја и развоја моторичких способности ученика*

у *настави физичког васпитања* (Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, 2016).

II. Спортско-техничко образовање

Спортско-техничко образовање, остварује се кроз примену програмских садржаја примењујући основне дидактичко-методичке принципе и методе рада неопходне за достизање постављених исхода.

Садржаје ове наставне области бира наставник у складу са потребама ученика спортиста. При избору моторичких садржаја наставник се руководи:

- усвојеним моторичким садржајима којима су ученици овладали у основном образовању;
- датим садржајима ове наставне области бирајући кретања и спортске дисциплине из атлетике, гимнастике, спортских игара и плеса;
- захтевима спорта којим се ученик бави;
- захтевима тренажног процеса ученика.

III. Физичко образовање и здравствена култура

Достизањем исхода ове наставне области, ученици развијају знања и вештине из области физичке културе уопште и спорта посебно.

Информације из области физичке културе и спорта преносе се током часа и везане су за практичан рад ученика.

Ова област обухвата: развијање знања и формирање правилног односа према спорту, физичком васпитању, рекреацији и здрављу; развијање толерантности, фер плеја; препознавање негативних облика понашања у спорту и рекреацији; утицај суплемената у исхрани; последице коришћења допинга и других недозвољених средстава.

ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

План и програм ових активности предлаже Стручно веће и саставни је део годишњег плана рада школе и школског програма.

Б. Школска и друга такмичења

Ученици могу да учествују и на такмичењима у систему школских спортских такмичења Републике Србије, као и другим такмичењима од интереса за школу, локалну заједницу и спорт уопште.

В. Активности у природи (излет, крос, зимовање, летовање...)

Школа може да организује активности у природи у складу са рекреативним потребама ученика спортиста:

- излет са пешачењем (до 12 km у оба правца);
- крос;
- зимовање – у складу са тренажним обавезама;
- летовање – у складу са тренажним обавезама (камповање итд.).

План и програм ових активности сачињава Стручно веће у сарадњи са ученицима и тренерима.

Г. Компензаторно-корективни рад

Обухвата вежбање ради:

- превенције и корекције наглашене латерализације у спорту којим се баве;
- корекције лошег држања тела које може утицати на постигнућа у спорту;
- санирања лакших спортских повреда.

Ослобађање ученика практичног дела наставе физичког и здравственог образовања

Ученик може бити ослобођен практичног дела програма наставе за одређени период, полугодиште или целу школску годину на основу препоруке изабраног лекара. Ученик **не може** бити

ослобођен практичног дела наставе због потреба тренажног процеса и такмичења. Ученик ослобођен практичног дела у обавези је да присуствује часовима.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ

Дефинисани исходи су основа за планирање наставе и учења. Дефинисани су као резултати учења на крају сваког разреда. Током планирања рада потребно је одредити временску динамику у односу на бављење појединим исходима током школске године.

Наставне области и теме реализују се на часовима кроз практични рад ученика.

Теоријска настава

Теоријска настава реализује се паралелно са практичним радом ученика на часу. Неопходне информације наставник планира у складу са областима и темама, одабраним садржајима вежбања и спортским искуствима ученика.

Поједине теме могу се реализовати као теоријска настава на основу процене наставника и интересовања ученика.

Практична настава

Број часова по темама планира се на основу процене сложености наставне области и тежине одабраних садржаја од стране наставника, у складу са тренажним потребама ученика. Поједини садржаји могу се планирати и реализовати по групама у зависности од спорта којим се ученик бави. При избору садржаја вежбања неопходно је избегавати оне активности које ремете тренажни процес ученика.

Улога практичне наставе:

- проширивање моторичких знања у односу на спорт којим ученик бави, применом оних активности које ученик не упражњава током тренажног процеса;

- унапређивање моторичких способности којима се мање или у недовољној мери посвећује пажња у тренажном процесу;

- превенције и корекције наглашене латерализације, лошег држања тела и других могућих негативних ефеката у „уске специјализације” у спорту;

- релаксација од свакодневних тренинга и дуготрајног седења на часовима;

- развој спортске културе (физичке културе).

Физичке способности

Тестирање ученика тј. праћење физичког развоја и моторичких способности спроводи се на почетку и крају школске године, из простора кардиореспираторне издржљивости (процена аеробног капацитета), телесног састава (посебно телесне масноће), мишићне снаге, издржљивости у мишићној снази, гипкости и агилности. У процес тестирања неопходно је да наставник укључи и саме ученике (мериоци, записничари и др.)

У раду са ученицима примењивати диференциране облике рада, а вежбања дозирати у складу са њиховим тренажним потребама уз примену терминологије вежби.

Припремна фаза часа

Ова фаза часа треба да допринесе развоју и одржавању моторичких способности уз проширивање фонда вежби ученика спортиста. Начини и усмереност рада у припремној фази часа бира наставник. У зависности од захтева тренажног процеса наставник посебну пажњу може посветити вежбама покретљивости – истезања различитих мишићних група и вежбама снаге.

Основна фаза часа

Методе вежбања које се примењују у основној фази часа су тренажне методе, прилагођене индивидуалним способностима и карактеристикама ученика као и спорта којим се баве. У овој фази часа планирати посебне програме вежбања у складу са садржајима програма и тренажним процесом ученика. У зависности од захтева тренажног процеса у овој фази часа наставник посебну пажњу може посветити компензаторним (корективним) вежбама.

Спортско-техничко образовање

За ову наставну област наставник бира моторичке активности (атлетика, гимнастика, спортске игре, плес) које су одговарајуће наведеним садржајима програма и у складу са тренажним процесом. Моторичке активности које наставник бира могу бити и садржаји програма (основни или проширени) предмета *Физичко и здравствено образовање* за гимназије.

Изабрани садржаји не смеју бити контраиндиковани (уколико их има за неки спорт) тренажном процесу ученика.

Пожељно је да се садржаји ове наставне области, на истом часу реализују по групама у складу са спортом којим се ученици баве.

Физичка и здравствена култура

Ова наставна област састоји се од две наставне теме *Физичко образовање* и *Здравствена култура*.

Физичко образовање

Упознати ученике са основним појмовима физичке културе, циљем вежбања у спорту, физичком васпитању и рекреацији. Указати им на основне функције вежбе (развој физичких способности и усваривање моторике), правила и принципе вежбања и структуру тренинга. Упућивати ученике проналажење разних извора информација ради развијања знања из физичке културе, а посебно из спорта.

Здравствена култура

Упознати ученике са општом дефиницијом здравља, значајем који физичко вежбање има на његово очување. Анализирати биопсихосоцијалне вредности физичког вежбања. Информисати ученика о значају редовних лекарских прегледа, избалансиране исхране у складу са тренажним напорима. Упознати ученике са најчешћим повредама у спорту и пружањем прве помоћи.

Посебну пажњу посветити упознавању ученика са негативним последицама примене допинга као и различитих психоактивних супстанци и утицајем које имају на њихов организам (штетност дувана, алкохола, дроге, прекомерне употребе фармаколошких суплемената, лекова и др.)

Дидактичко-методички елементи

Основне карактеристике реализације наставе:

- јасноћа наставног процеса;
- оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита;

- избор рационалних облика и метода рада;

- избор вежби усклађен са програмским садржајима и исходима;

- функционална повезаност делова часа – унутар једног и више узастопних часова одређене наставне теме.

Избор дидактичких облика рада треба да буде у функцији ефикасне организације часа у циљу достизања постављених исхода.

ПРАЋЕЊЕ, ВРЕДНОВАЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

Исходи представљају добру основу за праћење и процену постигнућа ученика, односно креирање захтева којима се може утврдити да ли су ученици достигли оно што је описано одређеним исходом.

У процесу праћења, вредновања и оцењивања неопходно је користити лични картон ученика (евиденција о процесу и продукцији рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. На основу доступних података из основне школе наставник сачињава радни (лични) картон ученика.

На почетку школске године сваки ученик предаје наставнику лични картон који је добио након завршеног основног образовања и васпитања ради даљег праћења његовог развоја.

Предности коришћења личног картона ученика су: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа ученика.

У циљу сагледавања и анализирања ефеката наставе *физичког и здравственог образовања*, наставник подједнако, континуирано прати и вреднује:

- активност и однос ученика према физичком и здравственом образовању, односно редовно присуство и рад на часовима;
- достигнути ниво теоријских знања из програма;
- достигнути ниво постигнућа у области спортско-техничког образовања (атлетика, гимнастика, спортске игре, плес);
- ниво достигнутог ниво културе понашања у спорту и осталим областима физичке културе.

Педагошка документација

Педагошку документацију наставника чине:

- дневник рада за физичко и здравствено образовање;
- планови рада физичког и здравственог образовања: план рада стручног већа, годишњи план (по темама са бројем часова), месечни оперативни план, план ваннаставних активности и праћење њихове реализације;
- писане припреме: форму и изглед припреме сачињава сам наставник уважавајући временску артикулацију остваривања, циљ часа, исходе који се реализују, конзистентну дидактичку структуру часова, запажања након часа;
- радни картон: наставник води за сваког ученика. Он садржи: податке о стању физичких способности ученика са тестирања, оспособљености у вештинама, напомене о специфичностима ученика и остале податке неопходне наставнику.

Педагошку документацију наставник сачињава у писаној, а по могућности и електронској форми.

4. ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ

ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ИЗБОРНИХ ПРОГРАМА¹

¹ Упутство се не односи на *други страни језик и верску наставу*.

Концепт изборних програма и њихова сврха

Сви изборни програми су интердисциплинарни, исходно и тематски креирани. Они доприносе остваривању општих исхода образовања и васпитања, развијају кључних компетенција и општих међупредметних компетенција. Листа тих исхода и компетенција дата је на крају овог упутства и односи се на све изборне програме, с тим да се подразумева да појединачни програми, у складу са облашћу на коју се односе, доприносе њиховом остваривању и развијању у различитој мери. Сваки појединачни програм садржи дидактичко-методичко упутство које, заједно са овим општим упутством, даје наставнику комплетну слику о природи конкретне изборне програме и његовом остваривању.

Имајући у виду целину наставног плана за гимназију, изборни програми, поред програма наставе и учења обавезних предмета, додатно доприносе професионалном развоју ученика и повезивању школског и ваншколског учења. Ученици добијају више простора за учење путем решавања проблема, за међусобну сарадњу, за активно учешће у креирању тока наставе и учења и за већу употребу савремених технологија у образовне сврхе.

Иако постоји природна веза изборних програма са одговарајућим обавезним предметима, не треба их посматрати као неку врсту проширивања или продубљивања конкретног обавезног предмета, јер је њихова сврха у повезивању различитих знања, вештина, ставова и вредности кроз истраживачко и пројектно учење. У таквом приступу, конкретна предметна знања су ослонац за рад и успутна добит, али нису предуслов за рад и нису обавезни исход. То значи да се ученици у оквиру изборних програма могу бавити

и темама/питањима/проблемима о којима мало знају, али поседују истраживачку радозналост да о томе више сазнају. Концепт изборних програма фаворизује проблемско учење, односно учење решавањем конкретних проблема код којих се стицање знања одвија спонтано током истраживачке и пројектне делатности. Тако стечена знања обично имају широку применљивост.

Чињеница да се изборни програми реализују у оквиру група састављених од ученика из различитих одељења и да интердисциплинарни карактер програма подразумева заједнички рад наставника различитих предмета, школска клима се унапређује, ученици се међусобно боље упознају, а наставници међусобно више сарађују.

Карактеристике програма

Структура програма је таква да га сврстава у такозване полу-структуриране програме у којима постоје делови који су дефинисани за све ученике и делови у којима постоји изборност. На тај начин, пружа се слобода ученицима да уз помоћ наставника, а према сопственим интересовањима, креирају активности унутар оквира који је дат водећи рачуна о исходима које треба остварити и компетенцијама које треба развити.

Елементи сваког програма су:

- циљ;
- исходи за програм;
- теме;
- кључни појмови;
- листа обавезних предмета и изборних програма са којима је програм у корелацији и
- дидактичко-методичко упутство.

Програм даје оквир унутар кога ученици и наставници одређују конкретне садржаје којима ће се бавити водећи рачуна о исходима које треба остварити и компетенцијама које треба развити. У појединачним програмима се наводе само исходи по темама и за цео програм, а не наводе се опши исходи, кључне и међупредметне компетенције јер су саставни део општег упутства и односе се на све програме.

У зависности од изборног програма број тема је две или три. Процењено је да је то оптималан број који омогућава довољно времена, унутар предвиђеног фонда часова, да се остваре истраживачке и пројектне активности. Ако су предвиђене програмом две теме то не значи да оне морају бити остварене са једнаким бројем часова. Остављено је наставнику да, пратећи активности ученика и природу теме, односно ширину изабране теме, процени која је оптимална динамика рада како би се обе теме или све три оствариле. Наставник све време подстиче ученике да реално планирају динамику рада, као и да се придржавају рокова јер су и то важни исходи истраживачког и пројектног рада.

Организациона питања

План за први разред садржи листу од шест изборних програма са фондом од једног часа недељно. Програми су из различитих области – природне, друштвене науке, уметност, здравље. Неки од ових програма су у плану само за први и други разред, а два програма ученици могу да бирају током целокупног гимназијског школовања. Са ове листе школа је у обавези да ученицима, у складу са својим могућностима, понуди четири изборна програма од којих ученик бира два. Ученици се из изборних програма оцењују, а оцена улази у општи успех.

После првог разреда ученик има право да промени изборни програм. Из тог разлога, програми су конципирани тематски, односно кроз заокружене тематске целине, које се могу изучавати независно. Ученици се могу охрабривати да мењају изборне програме из разреда у разред како би били у контакту са више различитих области и тестирали своја професионална интересовања.

Пре избора програма ученици и њихови родитељи се морају упознати са програмима путем различитих презентација (на часу одељенског старешине, на родитељском састанку, путем сајта школе, лифлета и др.).

Групе за изборне програме не могу имати мање од 15 ученика.

Уводне активности

У остваривању програма посебну пажњу добијају уводне активности. Оне су посвећене увођењу ученика у изборни програм путем вођеног разговора. Он може почети разменом разлога зашто је неко изабрао баш тај програм и каква су очекивања. Треба имати у виду да групу чине ученици који се међусобно не познају и да је потребно време за развој групних односа што је за начин на који се програми остварују изузетно важно.

Беза изборних програма са основношколским предметима је за ученике мање или више видљива, али она свакако постоји и на њу се треба ослањати. Међутим, уводни часови не би требало да се сведу ни на какву проверу знања и вештина ученика путем усменог или писменог испитивања, као ни на предавање наставника.

Наставник треба да води разговор са ученицима на такав начин да они добију јасну слику о програму, чиме ће се бавити и на који начин. Осим тога, на уводним часовима (не би требало да их буде више од два) дефинишу се правила понашања у групи, а наставник упознаје ученике са начином на који се прати њихово напредовање, како се вреднују и оцењују ученичке активности.

Рад на темама

Теме су заокружене целине са више исхода учења који представљају њене различите аспекте. Свака тема се обрађује на истраживачки и пројектни начин што значи да не постоји унапред дефинисан сценарио активности, већ се он развија током непосредне комуникације са ученицима. Различите групе се могу бавити различитим аспектима теме, односно могу изабрати другачије исходе, питања.

За сваку тему потребно је припремити почетни материјал. То је важна активност наставника јер има функцију мотивисања ученика за рад. Почетни мотивациони материјал који се у програмима називају подстицаји могу бити врло различити као што су историјски или актуелни догађаји, медијске вести, резултати истраживања, социјални експерименти, филмови, књиге, неке чињенице и слично. Примери подстицаја су: податак о неравномерној концентрацији капитала у свету код малог броја људи (0,1% људи поседује 13% светског капитала), социјални експеримент у којем врхунски виолиниста свира на скупој виолини врло тешку композицију али остаје непримећен јер се то дешава у подземном пролазу, а не у познатој концертној дворани; чињеница да су неке земље своју комплетну производњу, која загађује животну средину, измистиле у земље тзв. трећег света; листа открића која су добила Нобелову награду, а касније су оповргнута новим истраживањима; део биографије значајних личности; приказ развоја дизајна аутомобила; информације из медија о сукобима навијача; пример особе која је спасила дете из пожара и добила озбиљне опекотине; видео клип о понашању људи према истој девојци кад је лепо обучена и када је неуредна... Наставник треба да посвети пажњу избору овог материјала имајући у виду специфичност теме, узраст ученика и њихова интересовања. Њихова улога је да провоцира реакцију ученика, да их мотивише да дискусију, супротстављају мишљења, аргументују своје ставове и да даље истражују. Посебно су подстицајни они материјали који садрже неку врсту когнитивног несклада, нелогичности или неочекиваности као што је нпр. податак да у Србији има 25% више мобилних телефона него грађана, или да становници Новог Сада „производе” три пута више комуналног отпада него грађани Бора. Дobar уводни материјал се препознаје по томе да ли је изазвао код ученика неку врсту питања. Након представљања почетног материјала, следи разговор са ученицима и провера да ли се десила провокација, односно каква је њихова реакција. Жива дискусија и бројна питања су добар почетак рада на теми. Разговор модерира наставник и та активност не би требало да траје дуже од једног часа.

Следећи корак намењен је представљању свих тема које су дате у програму. Неке од њих су у форми питања. Концепт

програма почива на идеји да се ученици у првом сусрету са темом упознају са сложеношћу појаве и могућношћу њеног истраживања из различитих аспеката. Листу тема и питања из програма наставник може проширити још неким темама водећи рачуна да оне одговарају програму и узрасту и интересовањима ученика. Подразумева се да теме наставник треба да образложи како би ученицима било што јасније на шта се оне односе. Представљање тема треба да траје један час и да покрене процес избора на којој теми ће која група радити. У овој фази рада наставник мора да помогне ученицима да се организују јер постоје бројне могућности. На пример, ученици се могу одредити да се поделе у мање групе које ће радити на једном истом питању/проблеми истом методологијом и касније упоређивати резултате, или ће радити на истом питању/проблеми али различитим приступом, или ће више група радити на различитим темама. Један од могућних начина рада јесте да се сваки ученик одреди да га тема највише интересује. Простим пописом може се утврдити које теме су се издвојиле и око којих је могуће направити групу која не би требала да буде већа од пет ученика да би се обезбедило што равномерније учешће сваког од њих. Уколико се за неку тему одредило само два ученика онда ће они радити у пару. Формирање малих група треба да се заснива на интересовањима за тему, а не на личним преференцијама ко би са ким волео да ради. Тако се обезбеђује да се у оквиру сваке теме мења структура група, а ученицима пружа прилика да сарађују са више различитих чланова.

У наставаку рада ученици треба да се одреде како ће се бавити изабраним темама, односно питањима/проблемима. То јесте активност ученика, али у првом разреду и у првом сусрету са оваквим начином рада, неопходна је помоћ наставника. Независно од тога за коју тему се ученици одреде, даљи рад треба да се одвија кроз:

- истраживачке активности;
- анализу прикупљених података;
- презентовање добијених резултата;
- документовање рада.

За први, истраживачки део, постоје бројне могућности и ученици треба да буду упознати са њима и са начином на основу чега се бирају. Начин истраживања у великој мери је повезан са облашћу из које је изборни програм (природне или друштвене науке, уметност) и са темом која сама по себи воде ка некој врсти истраживања. Ученици се могу бавити: прикупљањем података из различитих истраживања и њихово упоређивање (на пример, истраживање који су узорци младима у различитим земљама); спровођење сопственог истраживања (на пример, прављење упитника који испитује ставове људи или спровођење анкетирања на изабраном узорку или пописивање броја жена и мушкараца на руководним функцијама у буџетским установама у месту где живе, или прикупљање хидрометеоролошких података у последњој деценији...); понављање једноставних истраживања које је рађено пре више деценија у истој средини и поређење добијених података; припрема питања за одређену циљну групу ради утврђивања нивоа знања у односу на испитивану тему (нпр. за ученике, наставнике, родитеље) итд. Теме се могу обрађивати на локалном или глобалном нивоу, са временском димензијом (некад–сад).

Договарање око тога како ће се тема истраживати може да траје више часова јер је ученицима потребно да се прво боље упознају са темом. Најчешће ће то бити преко интернета али ученике треба упутити и на друге изворе као што су књиге или разговор са неким људима. Наставник пружа различите врсте помоћи и подршке ученицима најчешће кроз давање идеја које они треба да развију и упознаје их са *Законом о слободном приступу информацијама од јавног значаја*. Када се ученици одреде како ће истраживати тему потребно је припремити неки материјал, договорити се о динамици рада и подели задужења. У првом разреду и у раду на првој теми за очекивати је да ученици имају тешкоће у самоорганизовању истраживачког рада али се на тај начин унапређују њихове вештине за рад у групи, за комуникацију, за баратање подацима и друга знања, ставови и вештине које су део општих и међупредметних компетенција.

Након тога, ученици спроводе истраживање које је најчешће ван школе, што подразумева одлазак у библиотеке, музеје, одговарајуће институције, рад на рачунару, разговор с људима и др. Треба имати у виду да ће у неким случајевима бити потребно да ученици осмисле неку врсту инструмента за истраживање (нпр. кратки упитник, интервју, чек листа), али у многим случајевима истраживање ће заправо бити проналажење резултата већ обављених истраживања или прикупљање података који су део стандардних процедура неких институција (званични сајтови репрезентативних установа за област). За успешно спровођење ових активности изузетно је важно да се унапред одреде задужења и одговорност сваког члана групе. На часу ученици представљају једни другима унутар мале групе шта јесу или шта нису од планираног урадили, размењују мишљење и планирају даље кораке. Током свих истраживачких активности у свакој групи ученици воде рачуна о документовању рада. То се постиже на различите начине: путем фотографија, видео снимака или у краткој писаној форми (ученици могу да направе и формулар, неку врсту чек листе и слично). У ту сврху ученици могу користити мобилне телефоне.

Број часова за истраживачку фазу теме одређује се у складу са сложености захтева и доступности података. Треба имати у виду да 4 часа заправо значи да ће ученици имати четири недеље за рад на терену што је сасвим довољно за многа истраживања. Тешкоће са којима се ученици сусрећу током сакупљања података могу бити од значаја за истраживање и обавезно их треба забележити (нпр. у записнику треба навести да је утврђено да се у Србији не мери неки састојак у води за пиће, или да је у општини изгубљена документација о рођеним и умрлим људима из 19. века, да нека институција не жели да податке и др.).

Када ученици прикупе податке подразумева се њихова обрада која може бити квалитативна и/или квантитативна. Анализа прикупљених података не треба да буде много сложена али треба да обезбеди увид у добијене резултате. Наставник прати на који начин ученици обрађују податке и пружи им помоћ и подстиче их да резултате обрађују употребом компјутерских програма.

На крају истраживања ученици припремају кратак извештај о раду на теми и презентацију о добијеним резултатима. Након представља свих презентација ученици започињу разговор и договарање који резултат ће бити основ на коме ће се радити следећа фаза—пројекат. За очекивати је да ће ученици по том питању имати различито мишљење али је то добра прилика да вежбају аргументовање. Било би добро да се ученици демократском процедуром (гласањем после дискусије) одреде шта ће бити основ пројекта, а не да то буде наметнуто од стране најгласнијих. Независно од тога колико је било малих група у истраживачкој фази група треба да ради један пројекат или највише два у зависности од њене величине.

Друга фаза у раду на теми представља осмишљавање/дизајнирање пројекта који се базира на изабраном/изабраним резултатима истраживања.

Пројекти треба да буду примерени ученицима у смислу захтева, реалистични, а могу бити и хипотетички. Да би ученици били успешни у осмишљавању пројекта, наставник треба да им помогне у конципирању нацрта не умањујући њихову самосталност и иницијативу. Та активност захтева више часова и добру организацију рада. Пројекти могу бити врло различити у зависности од области на коју се односи изборни програм, од изабране теме и . Неки пројекат ће се бавити организовањем акције у корист некога/нечега, други ће се бавити решавањем проблема, осмишљавањем огледа, а неки ће бити припрема представе, филма, изложбе... Осим тога, неки пројекти ће бити такви да их ученици могу реализовати, нпр. организација базара или неких презентација, а неки други ће бити хипотетички, само разрада неке сложене идеје. Додатна појашњења и предлози око рада на пројекту налазе се у упутствима која су у појединачним изборним програмима.

Без обзира на то какав је пројекат у питању, потребно је оснажити ученике да припреме нацрт који садржи све потребне фазе у припреми пројекта од дефинисања проблема (на чему ће се радити), циља (шта се жели постићи), активности (шта ће се радити),

динамике рада, поделе задужења до начина провере остварености циља. Неке активности на пројекту ученици ће радити на часовима, а неке ван часова и ван школе.

Најчешће грешке и тешкоће током рада на пројекту о којима треба водити рачуна су: превише „уско” или „широко” постављен проблем/циљ; недовољно прецизно дефинисан план пројекта; не-одговарајућа подела активности; нефункционалан проток информација између чланова групе која ради на пројекту; лоша процена потребног времена за одређене активности; планиране активности нису изводљиве или нису адекватне; недостатак потребног материјала и опреме; појава такмичарских уместо сарадничких односа.

У завршном делу рада на теми ученици вреднују активности којима су се бавили ослањајуће се на документацију. Проверавају да ли су остварили циљ који су на почетку одредили и идентификују тешкоће које су имали или грешке које су направили. На тај начин се спремају за рад на следећој теми и унапређују своје истраживачке и пројектне компетенције.

На крају школске године школа може организовати различите активности на којима ће бити приказана истраживања и пројекти ученика у оквиру различитих изборних програма. На сајту школе може постојати део који је само томе посвећен чиме се афирмишу ученичке активности. Уколико је циљ неких пројеката организација активности које су намењене ширем аудиторијуму (квизови, изложбе, представе, базари...) школа треба да пронађе начин да то подржи, у смислу организације, проналажења времена, простора, материјалних средстава. На тај начин живот школе се диже на виши ниво, а сегрегација ученика која постоји по разредима, одељењима и сменама се умањује.

УЛОГА НАСТАВНИКА

У концепту изборног програма улога наставника, иако мање видљива, заправо је веома сложена и важна. Он је, пре свега, координатор, организатор, свих активности ученика и уколико их он не „води” на прави начин ученици неће успети да приведу крају свој истраживачки и пројектни рад. Из тог разлога наставник мора пажљиво да планира сопствене активности и то не на начин као што се ради код обавезних предмета. Планирање остваривања изборних програма захтева извесну флексибилност и способност предвиђања у ком правцу ће се одвијати активности ученика, односно која врста помоћи и подршке ће им бити потребна. Наставник планира којим својим активностима подстиче рефлексивност, радозналост, аргументовање, креативност, истрајност, одговорност, самосталност и континуирано документовање рада ученика. Да би то постигао он мора унапред да осмисли своје активности и да припреми одговарајући материјал. Сложеност планирања изборних програма огледа се и у чињеници да се исти програм на различите начине остварује у различитим групама, тако да се планирање мора одвијати на нивоу конкретне групе. Програми који су полуструктурирани, као што су ови, не могу се успешно реализовати уколико се импровизују и препусте ученицима, иако се базирају на идеји да су ученици главни актери.

Наставник прати како ученици учествују, како сарађују, како решавају конфликте. Укључује се, кад процени да је неопходно. Не сузбија сукобе ако се они одвијају аргументима. Како у свакој групи постоје ученици који су мање укључени у заједнички рад, то решава давањем подстицаја без вршења притиска. Повећана укљученост и активност ученика треба да почива на њиховој радозналости.

Наставник има важну улогу и у процесу праћења и вредновања ученичког рада. Он континуирано даје повратну информацију ученицима која треба да буде јасна и увременењена и помогне им да коригује свој рад. Такође, и наставник треба да добије од ученика повратну информацију о свом раду што је драгоценост за његово даље планирање остваривања изборног програма.

ПРАЋЕЊЕ, ВРЕДНОВАЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

Изборни програми се бројчано оцењују и оцена улази у општи успех ученика (не односи се на *грађанско васпитање*). То

подразумева да наставник континуирано прати активности ученика и њихов напредак у достизању исхода и развоју компетенција примењујући *Правилник о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању* у коме су дати критеријуми који укључују и елементе општих и међупредметних компетенција.

Имајући у виду концепт изборних програма, исходе и компетенције које треба остварити, односно развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на индивидуалним усменим и писаним проверама. Да би објективно проценио напредовање конкретног ученика у активностима, које су најчешће групне, наставник може и треба да прати многе друге показатеље. Могу се пратити следећи показатељи: начин на који ученик учествује у активностима, како прикупља податке, како аргументује, евалуира, документује. Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретације, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научно, предвиди последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. Истовремено, наставник пружа подршку ученицима да и сами процењују сопствено напредовање и напредовање групе. Зато на крају сваке теме ученици треба да процењују сопствени рад и рад групе, идентификују тешкоће и њихове узроке, као и да имају предлог о другачијој организацији активности. Треба имати у виду да је у изборним програмима процес рада често важнији од самих резултата. Из неуспелог истраживања или пројекта може се пуно тога научити и зато ученици не морају неминовно бити лоше оцењени.

Табела која следи представља помоћ наставницима у вредновању групног рада ученика и усаглашена је са *Правилником о оцењивању*. Иако се у изборним програмима не користе тестови знања, објективност оцењивања се може постићи уколико се наставник не ослања на општи утисак, већ унапред одреди елементе праћења и пажљиво бележи понашање ученика и уколико су ченици унапред упознати шта се вреднује.

Групни рад	Елементи процене са показатељима		
НИВО/ОЦЕНА	РАД У ГРУПИ	ПОЗНАВАЊЕ ТЕМАТИКЕ	РЕШАВАЊЕ ЗАДАТКА
ВИСОК одговара оценама 4 или 5	Ученик сарађује са свим члановима групе, уважава њихове потребе, пажљиво слуша друге, поштује договоре групе, не касни, своје обавезе извршава на време и тачно.	Ученик поседује знања, показује спремност да прикупља нове информације, активно подстиче размену идеја и знања са члановима групе и уважава њихове идеје, често поставља питања која се односе на тему.	Ученик је у потпуности посвећен решавању задатка групе. Даје предлоге како решавати задатак.
СРЕДЊИ одговара оценама 3 или 4	Ученик сарађује са члановима групе уз мање тешкоће, повремено има проблема у комуникацији али их самостално решава, своје обавезе извршава уз подсећање и опомињање.	Ученик поседује извесна знања и повремено суделује у размени идеја, повремено поставља питања која се односе на тему.	Ученик уз помоћ наставника и/или осталих чланова групе учествује у решавању задатка. Ретко има предлоге како решавати задатак али кад га добије ради по њему. Повремено има активности које не доприносе решавању задатка.

НИЗАК одговара оценама 2 или 3	Ученик повремено има сукобе у којима напада особе а не проблем, своје обавезе извршава ретко и делимично.	Ученик поседује мало знања и показује малу спремност да прикупља нове информације, ретко суделује у размени идеја, ретко поставља питања која се односе на тему.	Ученик минимално доприноси решавању задатка. Нема предлоге како решавати задатке и када добије предлоге слабо их реализује.
НЕЗАДОВОЉА- ВАЈУЋИ одговара оцени 1	Ученик омета рад групе, доприноси неконструктивним сукобима и не извршава своје обавезе.	Ученик ништа не зна о теми и нема интересовање да сазна. Не учествује у размени идеја. Никад не поставља питања која се односе на тему.	Ученик омета решавање задатка.

Вредновање активности се може обавити и са групом тако што се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана посебно, односно може се применити тзв. вршњачко оцењивање.

Када је у питању вредновање рада ученика на пројекту, онда се могу пратити следећи показатељи: колико јасно ученик дефинише проблем; колико прецизно одређује циљ пројекта, да ли консултује различите изворе информација; да ли доводи у везу избор активности пројекта са проблемом и циљем; да ли показује креативност у осмишљавању активности; колико пажљиво прикупља податке; да ли се придржава процедура; да ли правилно обрађује податке; да ли закључке доноси на основу валидних података; да ли документује активности на пројекту; какав је квалитет завршне презентације; како помаже другима; како сарађује; како дели информације од значаја за пројекат.

По завршетку пројекта, односно једне теме или целог програма, ученици могу да изврше самопроцењивање. За то се може користити листа од неколико питања коју је наставник направио наменски за ту групу. Нека од питања могу бити: укратко напиши шта ти је било најзанимљивије, шта је било најтеже, шта си научио, које си вештине стекао, када би поново радио да ли би нешто променио, да ли си задовољан како си сарађивао са осталим члановима групе и др.

Наставник може да вреднује и оцењује и продукте рада (пано, лифлет, снимак, фотографија, представа, направљен костим...) као и јавни наступ, обављен интервју, исказану иницијативу, посредовање у разрешавању сукоба унутар групе.

ИЗВОРИ ИНФОРМАЦИЈА

Концепт изборних програма не базира се на коришћењу ученика и дидактичких материјала који су специјализовано за њих направљени. Напротив, ученици се подстичу да користе што различитије изворе информација и да имају према њима критички однос. Циљ је јачати ученике да се ослањају на сопствене снаге, да развијају осећај компетентности у раду са подацима. Иако се очекује да ће се ученици у великој мери ослањати на интернет као брз и лако доступан извор информација, треба их охрабривати да користе и друге изворе као што су књиге, старе фотографије и разговор са људима што је важан извор информација у друштвеним наукама. Ученици треба да схвате да је животно искуство њихових бака и дека некад богатији и поузданији извор неких информација него интернет.

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ

Циљ учења изборног програма *грађанско васпитање* је да ученик, изучавајући различите друштвене појаве и процесе, постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе појединаца и заједнице и спреман да активно делује у заједници уважавајући демократске вредности.

По завршетку програма ученик ће бити у стању да:

- исказује поштовање, брани и афирмише људска права, демократију и владавину закона;

- критички разматра питања безбедности младих и процеса глобализације и доводи их у везу са поштовањем људских права;
- својим понашањем не угрожава своју и туђу безбедност;
- препозна ситуације угрожености нечијих права и проактивно делује;
- критички разматра утицај медија на безбедност младих и процес глобализације са аспекта поштовања људских права;
- проналази релевантне и поуздане изворе информација на којима заснива своје ставове о безбедности младих и процесу глобализације;
- у комуникацији активно слуша друге и дискутује аргументима.

Кључне речи: људска права, безбедност, глобализација, активизам.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм *грађанско васпитање* ученици могу похађати у сва четири разреда гимназије. Он, као и други изборни програми, доприноси остваривању општих исхода образовања и васпитања и развоју кључних и међупредметних компетенција. Програм доприноси развијању *Кључних компетенција за целоживотно учење*: комуникација на матерњем језику, комуникација на страном језику, учење учења, друштвене и грађанске компетенције, културолошка осведешћеност и изражавање. **Програм доприноси развијању Општих, међупредметних компетенција**: компетенција за целоживотно учење, одговорно учење у демократском друштву, комуникација, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, сарадња, дигитална компетенција. То се постиже на тај начин што ученици путем истраживачког и пројектног рада остварују исходе који су дати на нивоу теме и целог програма. Ослонац за остваривање програма представља опште упутство које се односи на све изборне програме, као и упутство које изражава специфичности програма грађанског васпитања.

У првом разреду програм садржи две теме које су прилагодене узрасту и интересовањима ученика, односно прате актуелна дешавања у животу младих и у свету који их окружује. Програм је тако конципиран да одговара ученицима са различитим искуством у похађању *грађанског васпитања*. То значи да га могу успешно похађати и ученици који се први пут сусрећу са овим изборним програмом, као и они којима је то пета или девета година како га изучавају.

Теме пружају велике могућности за истраживачке активности и осмишљавање пројеката. За сваки од њих понуђено је више тема које наставник може допунити још неким јер постоје многи аспекти из којих се појам безбедности младих и процес глобализације могу посматрати. Предложене теме омогућавају да се сваки програм посматра не само из различитих углова већ и из различитих перспектива: временске (некад–данас–сутра) и просторне (локално–глобално). Ослоници за рад на било којој теми су кључна питања образовања за демократију – људска права, право и праведност, одговорност, грађанска иницијатива и међузависност различитих утицаја. У овом концепту *грађанског васпитања* питања комуникације, сарадње и решавања конфликта немају статус теме али наставник све време води ученике кроз теме имајући у виду ове компетенције које се постепено развијају. Свака дискусија је прилика да се ученици подстичу на активно слушање, аргументовање, нападање проблема а не на особе, као и на друге вештине конструктивне комуникације.

Након избора теме којом ће се бавити, ученици, организовани у мање групе, треба да испланирају истраживање које не мора да буде велико и сложено али треба да буде реално изводљиво и да садржи потребне кораке. У истраживачким активностима ученици ће у највећој мери користити стандардне технике друштвених наука као што су прикупљање података, посматрање, интервјуисање, анкетирање, биографска метода, студија случаја, рад на тексту, испитивање ставова, анализа података или понашања. Наставник ће помоћи ученицима да, уколико буде потребно, припреме различите чек-листе или једноставне инструменте за испитивања знања, ставова и вредности, као и да на одговарајући начин обраде добијене податке.

Начин на који ће ученици реализовати истраживање у великој мери је повезан са темом коју су изабрали. Ако се, на пример, ученици одреде за тему „Да ли је наше друштво безбедно?“ могу је истраживати на следећи начин: прва група се може бавити прикупљањем података о броју младих у нашој земљи чија је безбедност током претходне године била угрожена – на пример, бројем настрадалих у саобраћају; друга група може да прикупља одговарајуће податке из земаља у окружењу, а трећа група може да припреми упитник којим ће испитивати мишљење вршњака о

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **37 часова**

ИСХОДИ На крају првог разреда ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ	САДРЖАЈИ
учествује у доношењу правила понашања у групи и поштује их; препозна појаве које угрожавају безбедност младих; повезује угрожавање права младих са угрожавањем њихове безбедности; процени када му треба помоћ јер му је угрожена безбедност и зна коме да се обрати; понаша се на начин којим се не угрожавају ни сопствена ни туђа безбедност; предлаже активности које доприносе повећању безбедности младих; критички разматра утицај медија на безбедност младих; објасни на примеру процесе глобализације; критички разматра предности и недостатке глобализације; повезује процесе глобализације са степеном остварености људских права; објасни на примеру улогу међународних организација у процесу глобализације; критички разматра утицај медија у процесу глобализације; наведе основне захтеве антиглобалистичких покрета.	БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ	Увод у програм. Безбедносне претње, ризици, изазови за младе. Последице угрожене безбедности младих. Да ли је наше друштво безбедно? Како млади могу да се заштите од небезбедних ситуација? Породица као безбедно или небезбедно место за младе. Школа као безбедно или небезбедно место за младе. Друштвене мреже као безбедан или небезбедан простор за младе. Која се права младих угрожавају у ситуацијама које нису безбедне? Безбедност младих некада и сад. Има ли разлике? Какав је утицај медија на безбедност младих? Ко је одговоран за безбедност младих?
	ГЛОБАЛИЗАЦИЈА	Шта је глобализација? Које су њене вредности? У којим све областима живота се одвијају процеси глобализације. Предности и недостаци глобализације. Како мале државе као што је наша, могу сачувати идентитет у глобалном друштву? Економска фокусираност глобализације на супрот социјалним и политичким правима. Међузависност глобализације и остварености људских права. Глобализација и проблем концентрације новца и моћи код малог броја људи. Улога медија у процесу глобализације. Да ли је могућа глобализација без медија? Глобализација и потрошачко друштво. Најпознатији светски брендови и њихове поруке младима. Каква је улога међународних организација у процесу глобализације (УН, ЕУ, Савет Европе, УНИЦЕФ, УНЕСКО, СТО, ММФ, Светска банка)? Култура, спорт, уметност и процес глобализације. Који су аргументи антиглобалистичког покрета и за шта се он залаже?

безбедности младих у саобраћају у нашој земљи у односу на земље у окружењу. Следећи корак је упоређивање добијених података и извођење закључака. Све наведено може се истраживати и из перспективе некад и сад ради сагледавања повећања или смањивања нивоа безбедности младих у саобраћају.

Уколико се група определи да испитује да ли је школа безбедно место, то може урадити у сарадњи са стручном службом школе и прикупити потребне информације о томе колико је и каквих инцидената било у школи, на пример, у току претходне године, који су на било који начин утицали на безбедност ученика и који је степен остварености њихових права. Добијени подаци се могу квантитативно и квалитативно обрадити. Као додаток тим подацима може се обавити интервју са ученицима који су били укључени у инциденте. Група, која се определила за истраживање електронског насиља и безбедности на мрежи, може да осмисли кратки упитник који ће ученици попуњавати анонимно ради утврђивања колико је њих и на који начин било узнемиравано путем интернета и која су им права тиме била угрожена.

Наставник подстиче ученике да осмишљавају што разноврсније начине истраживања теме и да развијају критички однос према добијеним подацима, пре свега у смислу њихове тачности. Међутим, без обзира коју тему обрађивали и на који начин, свака мала група на крају припрема извештај и презентује резултате целој групи. На основу тих презентација развија се дискусија са циљем одабира резултата који је најинтригантнији или најпогоднији за следећи корак – припрему пројекта. У зависности од величине групе, може се радити један или два пројекта у оквиру теме. Наставник води рачуна да се мале групе за истраживање и пројекат не формирају на основу личних преференција, већ да сваки ученик што више сарађује са свима у различитим активностима. Треба имати у виду да се програм реализује у групи састављеној од ученика који се међусобно не познају и да је потребно извесно време да се створи групна кохезија.

Код осмишљавања пројекта ученицима је потребна помоћ и подршка наставника, како би избегли проблем „широко“ постављених циљева који самим тим постају тешко оствариви. Имајући у виду природу изборног програма, највероватније ће многи пројекти бити усмерени ка организовању неке акције. На пример, ученици који су се определили да истражују на који начин се чува идентитет малих држава у свету глобализације, могу осмислити пројекат чији је циљ афирмисање очувања српског језика, промовисање куповине домаћих производа, залагање за покретање школске/локалне радио-станице која би емитовала домаћу музику младих неафирмисаних група... Пројекат може имати за циљ и организовање трибине, снимање едукативног двоминутног филма или прављење изложбе. Теме пружају велике могућности да се сарађује са ученицима који похађају друге изборне програме. На пример, може се осмислити заједнички пројекат који повезује тему глобализација из *грађанског васпитања* и загађеност ваздуха и вода у *образовању за одрживи развој*.

Без обзира какви су ефекти пројекта, ученици треба кроз рад на њему да овладају свим његовим сегментима од одабира проблема, преко дефинисања циља до провере остварености циља. Ученике треба охрабривати да превазилазе тешкоће које ће им се појавити у раду, да проблеме решавају сарадњом и да све време документују свој рад.

УВОД У ПРОГРАМ

Пример за подстицај

Група радника који месецима не добијају плату за свој рад штракује на улици и омета саобраћај. Због њиховог штрајка Хитна помоћ не успева благовремено да стигне до пацијента који умире.

Уводне активности треба спровести путем вођеног разговора чији је циљ да се ученици упознају са програмом и начином рада. У разговору се могу користити следећа питања која се односе на утврђивање знања и ставова ученика о важним питањима образовања за демократију: Шта једно друштво чини демократским? Да ли је могуће остварити нечија права не угрожавајући права других? Да ли су право и праведност исто? Шта грађанина чини

грађанином? Како се постаје грађанин? Има ли смисла грађанско васпитање у школи? Има ли смисла покретање грађанских акција? На основу чега знамо да ли је наша група демократска? Којих правила у раду ћемо се придржавати да би свима било добро?

Тема: БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ

Једна од приоритетних области *Националне стратегије за младе* за период од 2015. до 2025. године јесте безбедност младих. Тиме се потврђује схватање да млади, као група у друштву, имају специфичне безбедносне потребе и проблеме који захтевају посебан приступ. Као области од највећег безбедносног значаја препознате су: здравље, еколошка безбедност, насиље, безбедност у саобраћају, безбедност на интернету, ванредне ситуације. Угроженост безбедности младих се директно доводи у везу са степеном остварености њихових права. Одговорност за безбедност младих имају сви, од државе, различитих институција, организација, установа до сваког појединца. Посебно је важно да млади сами брину о сопственој безбедности и безбедности својих вршњака. КОМС, Кривна организација младих Србије, бави се планирањем и организовањем различитих активности које имају за циљ едукацију младих како да штите своју и туђу безбедност. У раду на овој теми може се користити књига *Безбедносна култура младих*, издавач Драганић (2006.), која је резултат рада на пројекту из ове области Министарства просвете и спорта.

Примери за подстицај

Страдање младих у саобраћају

Млади у Србији чине око 23% погинулих у саобраћајним незгодама. Свако четврто погинуло лице у саобраћају је млада особа. Млади, посебно мушкарци, имају највећи ризик да смртно страдају у саобраћају, од припадника свих других старосних група. Највећи ризик за младе је њихова физичка и емоционална незрелост, као и неискуство. Млади најчешће страдају викендом, у ноћним сатима, пред зору, непоштујући саобраћајна правила, возећи неприлагођеном брзином, услед војње под дејством алкохола као и због не коришћења појасева.

Најважнији предлози измена и допуна Закона о безбедности саобраћаја које треба да допринесу смањивању саобраћајних незгода у којима су учесници млади су: продужење рока важења пробне возачке дозволе на две године особама које су положили возачки испит са навршених 19 година и продужење периода забране управљања моторним возилима од 23 сата увече до 6 сати ујутру.

Пожар у кафићу

У Новом Саду се 2008. године у кафићу Лаунц десио пожар у коме је осморо младих људи изгубило живот од гушења отровним димом. Том приликом, само породица Пекић изгубила је и сина и кћерку. У тренутку несреће у кафићу је било много више људи него што то простор дозвољава за безбедан боравак младих. За изазивање пожара оптужена су два власника локала али је суд и државу Србију прогласио одговорном јер, за све време рада кафића, који је имао дозволу, није извршена ни једна обавезна контрола о заштити од пожара. Пожар је касно идентификован, јер се у кафићу пушило и било је пуно дима, а када је примећен, настала је паника и људи нису успели да изађу због штампеда који се створио. Кафић није имао обележен пут у случају пожара, што је за такве локале обавезно.

Млади и насиље

Насиље младих људи представља један од највидљивијих облика насиља у друштву. Нема заједнице, колико год била богата или сиромашна, урбана или рурална, која је имуна на разорне последице овог насиља. Широм света су млади свакодневно и почињаци и жртве насиља на улицама, стадионима, у школама и у кафићима. Током прошле деценије главни узроци смрти адолесцената нису више били природни, већ су то постале ненамерне повреде и насиље. Његове последице су видљиве не само по броју смрти, болести и инвалидности, већ се одражавају и на квалитет живота. Проблем насиља младих не може се посматрати изоловано од других проблема у вези са ризичним понашањем. Статистички подаци указују да је око 65% свих убистава младих

повезано са употребом алкохола и дроге, без обзира да ли је реч о починиоцу или жртви.

Трафикинг

Процењује се да је 80% младих свакодневно на интернету, 90% младих има профил на Фејсбуку, а просечни корисник ове мреже има више од 400 „пријатеља”. Ово су неки од налаза најновијег истраживања о коришћењу интернета у Србији. Многи млади користе интернет за информисање, за забаву, дружење али има и оних који су упали у замку трафикинга на сајтовима, најчешће маскиран у виду веома примамљивих понуда за добро плаћен посао у иностранству. Посетиоцима ових сајтова нуди се могућност да, без много формалности, добију посао. Озбиљност понуде се притом обично документује лажним уговорима и гаранцијама, не би ли све изгледало крајње уверљиво и веродостојно. Жртва на сајту попуњава формулар–пријаву са детаљним информацијама о свом материјалном, породичном и здравственом статусу, чиме у потпуности открива свој профил. Затим добија препоруку да о томе никоме не говори под изговором великог интересовања за добар посао. Жртве трафикинга најчешће су особе у узрасту од 16 до 22 године, са ниским материјалним и социјалним статусом породица из којих потичу. Они увек завршавају као јефтина радна снага у иностранству, где су, лишени пасоша и новца, приморани да се баве или проституцијом или тешким физичким радом који није плаћен. Даљим директним уценама и застрашивањима, жртве трафикинга постају дугорочни робови.

Тема: ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Глобализацију треба посматрати као процес „смањивања” света и његовог повезивања у целину са свим позитивним и негативним последицама. Тај процес је последица развоја науке, савремене технологије, тржишне економије, ширења демократије. Глобализација је омогућила слободно кретање капитала, робе, информација и људи, кроз ширење и укидање граница. Како је то процес који се појављује у различитим областима живота, ученици имају многе могућности да се баве истраживањем ове теме. Глобализација се може посматрати у области привреде, технологије, универзалних вредности, културе, животне средине, спорта и других области. Ученике треба подстицати да процесе глобализације критички истражују из што различитијих аспеката имајући у виду и позитивне и негативне ефекте.

Примери за подстицај

Да ли смо дебели?

Индекс телесне масе (енгл. BodyMass Index, БМИ) је метода рачунања ухрањености. БМИ се израчунава врло једноставно, а темељи се на односу телесне тежине и висине особе. Што је индекс више изван оквира дефинисаних вредности, то је већи ризик од оболевања од разних срчаних болести, дијабетеса и повишеног крвног притиска. Тако каже медицина али ко је и на који начин одредио вредности овог индекса по којој је претерана телесна тежина ако је он изнад 30, ризична ако је између 25 и 29 и у границама је нормале ако је до 25. Одговор је Светска здравствена организација, тачније њена међународна јединица за борбу против гојазности (ИОТФ) коју је водио професор Филип Џејмс. Након двогодишње студије, 1997. године, ИОТФ је спустио границу прекомерне тежине са тадашњих 27 БМИ на 25. Студију су финансирала два фармaceutска гиганта који производе неке од најпродаванијих таблета за мршављење. Иако је Џејмс тврдио како није било притисака да се индекс спусти, истина је да су ове компаније зарадиле право богатство кад су преко ноћи људи нормалне телесне тежине постали – дебели.

Развој или савремено ропство

Неразвијене земље, преузимајући знања, технологије и вредности развијених земаља путем опште глобализације, могу се много брже развијати и унапредити квалитет живота свог становништва. Да би се до тог позитивног ефекта глобализације дошло, најважније је да држава обезбеди квалитетно образовање за све. Без образованог становништва процес глобализације може увести земљу у такозвано савремено ропство где је економска експлоатација људи и деце као у 19. веку, а оствареност њихових права минимална.

Корпорације

Од 100 највећих светских економских сила, њих чак 69 нису државе већ су корпорације. ”Walmart” вреди финансијски колико и Шведска држава, а ”Shell” више зарађује него Мексико. ”Global Justice Now”, објаснио је какав утицај на свет има овакво економско стање. Огромно богатство и моћ тих корпорација сама је срж бројних светских проблема, од растуће неједнакости, па све до климатских промена. Ова организација се бори да се у Уједињеним нацијама донесе документ који би мултинационалне компаније правно обавезао на поштовање широке лепезе људских права широм света.

ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК

Циљ учења изборног програма *други страни језик* је да ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и унапређивањем стратегија учења страног језика развије комуникативну компетенцију, оспособи се за писмену и усмену комуникацију и развија сазнајне и интелектуалне способности, као и хуманистичке, моралне и естетске ставове.

ОПШТА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Ученик влада језичким вештинама и знањима која му омогућавају да на страном језику разуме текстове које слуша или чита у приватном, јавном, образовном или професионалном контексту; комуницира писмено или усмено у формалним и неформалним ситуацијама.

Посредујући у усменој или писаној комуникацији, ученик преноси поруке са страног на матерњи (први) језик и обрнуто. Владање страним језиком ученику омогућава стицање знања из различитих области која примењује у свакодневном животу, образовању и раду. Учењем страног језика ученик развија креативност, критичко мишљење, вештине комуникације, самосталност и сарадњу, уважавање различитости култура и културу дијалога.

Основни ниво

Ученик користи страни језик у мери која му помаже да разуме садржај усмене поруке и кратке једноставне информације у вези са личним интересовањем и познатим областима и активношћима. Учествује у уобичајеном, свакодневном разговору, чита и проналази жељену информацију у текстовима са темом од непосредног личног интереса. Пише о различитим аспектима из непосредног окружења и ради сопствених потреба.

Средњи ниво

Ученик користи страни језик да разуме суштину текста или да учествује у разговору или дискусији (нпр. школа, забава, спорт); сналази се у не/предвидивим ситуацијама када му је неопходно да користи страни језик и/или да у кратком усменом излагању оствари свој интерес. Пише о властитом искуству, описује своје утиске, планове и очекивања.

Напредни ниво

Ученик користи страни језик да активно учествује у усменој комуникацији; да прати дужа и сложенија излагања или дискусије о конкретним или апстрактним темама из познатих општих или стручних тематских области, као и да објашњава своје ставове и/или образлаже различите предлоге. Чита и пише текстове о широком спектру тема у складу са општим и властитим интересовањима.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Рецепција (слушање и читање)

Основни ниво

Ученик разуме уобичајене изразе и схвата општи смисао свакодневне комуникације изговорене споро и разговетно. Користећи основно лингвистичко знање, чита краће текстове написане стандардним језиком, разноврсног садржаја из свакодневног живота и/или блиских области или струке, у којима преовлађују фреквентне речи и изрази.

Средњи ниво

Ученик разуме основне елементе разговетног говора у свакодневним ситуацијама и једноставна излагања и презентације

из блиских области изговорене стандардним језиком и релативно споро. У тексту, из домена личног интересовања и делатности, у коме преовлађују сложене језичке структуре, ученик разуме општи смисао и допунске информације, користећи различите технике/врсте читања.

Напредни ниво

Ученик разуме суштину и детаље опширнијих излагања или разговора у којима се користи стандардни језик, мења ритам, стил и тон разговора, а у вези са садржајима из ширег интересовања ученика. Ученик разуме дуже текстове различитог садржаја (нпр. адаптирана или оригинална прозна књижевна дела, актуелни новински чланци и извештаји); брзину и технику читања подешава према тексту који чита.

СПЕЦИФИЧНА ПРЕДМЕТНА КОМПЕТЕНЦИЈА: Продукција (говор и писање)

Основни ниво

Ученик у свакодневним ситуацијама пише или даје усмена упутства, писмено или усмено размењује информације о уобичајеним општим и блиским темама. Користећи једноставне изразе, фразе и језичке структуре, пише кратке забелешке, поруке и писма, и/или према моделу пише једноставне текстове нпр. описе особа и догађаја из познатих области.

Средњи ниво

Ученик без припреме започиње и води разговор, износи усмено или писмено мишљење о темама из домена личног интересовања, образовања, културе и сл. Користећи разноврсне језичке структуре, шири фонд речи и изрази, ученик усмено или писмено извештава, излаже и/или према упутству пише компактни текст поштујући правописну норму и основна правила организације текста.

Напредни ниво

Ученик са сигурношћу, течно и спонтано, учествује у усменој или писменој комуникацији, говори, извештава, преводи и/или самостално пише текстове о темама и садржајима из ширег круга интересовања; користећи информације и аргументе из различитих извора, износи ставове и преноси мишљење, размењује, проверава и потврђује информације. Ученик према потреби води формалну или неформалну преписку, доследно примењујући правописну норму, језичка правила и правила организације текста.

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **74 часа**

ОБЛАСТ/ТЕМА	ИСХОДИ
	По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:
РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА	<ul style="list-style-type: none"> – реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са активностима у образовном контексту; – разуме, уз евентуалну претходну припрему, основну поруку краћих излагања о познатим темама у којима се користи стандардни језик и развојетан изговор; – разуме информације о познатим и блиским садржајима и једноставна упутства у приватном, јавном и образовном контексту; – разуме општи смисао прилагођеног аудио и видео материјала; – разуме суштину исказа (са)говорника који разговарају о блиским темама, уз евентуална понављања и појашњавања; – изводи закључке после слушања текста о познатим темама у вези са врстом текста, бројем саговорника, њиховим међусобним односима и намерама, као и у вези са општим садржајем текста; – доводи у везу, ослањајући се на општа знања и искуства, непознате елементе поруке, на основу контекста, и памти, репродукује и контекстуализује њене битне елементе.

РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА	<ul style="list-style-type: none"> – разуме краће текстове (дужине око 120 речи) о конкретним, блиским темама из свакодневног живота, ослањајући се и на претходно стечена знања; – препознаје најчесталије врсте текстова на основу њихових карактеристика; – разуме обавештења и упозорења на јавним местима; – разуме краћу личну поруку упућену у сврху кореспонденције; – разуме општи садржај и основну поруку из краћег информативног текста у циљу глобалног разумевања; – проналази, издваја и разуме одређену релевантну информацију унутар препознатљиве врсте текста у циљу селективног разумевања; – разуме кратке и једноставне текстове који садрже упутства и савете у циљу детаљног разумевања (уз визуелну подршку); – разуме краће литерарне форме у којима доминира конкретна, фреквентна и позната лексика (конкретна поезија, кратке приче, анегдоте, скетчеви, стрипови).
УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ	<ul style="list-style-type: none"> – учествује у кратким дијалозима, размењује информације и мишљење са саговорником о познатим темама и интересовања; – користи циљни језик као језик комуникације у образовном контексту; – описује себе и своје окружење, догађаје у садашњости, прошлости и будућности у свом окружењу; – изражава своје утиске, мишљења и осећања у вези са блиским темама; – излаже основни садржај писаних, илустрованих и усмених текстова о познатим темама; – излаже унапред припремљену кратку презентацију на одређену тему (из домена личног интересовања).
ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ	<ul style="list-style-type: none"> – пише на једноставан начин о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; – описује особе и догађаје поштујући правила кохерентности (70–90 речи) користећи фреквентне речи и изразе; – описује утиске, мишљења и осећања (70–90 речи) – пише белешке, једноставне поруке и лична писма да би тражио или пренео релевантне информације користећи стандардне формуле писаног изражавања; – попуњава формуларе, упитнике и различите образце у личном и образовном домену.
СОЦИОКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА	<ul style="list-style-type: none"> – препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, правила понашања, свакодневне навике, сличности и разлике у култури своје земље и земаља чији језик учи; – препознаје и разуме најчешће присутне културне моделе свакодневног живота земље и земаља чији језик учи; – препознаје и адекватно користи најфреквентније стилове и регистре у вези са елементима страног језика који учи, али и из осталих области школских знања и животних искустава; – препознаје различите стилове комуникације и најфреквентнија праћења паравербална и невербална средства (степен формалности, љубазности, као и паравербална средства: гест, мимика, просторни односи међу говорницима, итд.); – користи знање страног језика у различитим видовима реалне комуникације (електронске поруке, СМС поруке, дискусије на блогу или форуму, друштвене мреже); – користи савремене видове комуникације у откривању културе земаља чији језик учи.
МЕДИЈАЦИЈА	<ul style="list-style-type: none"> – преноси суштину поруке са матерњег на страни језик/са страног на матерњи, додајући, по потреби објашњења и обавештења, писмено и усмено; – резимира садржај краћег текста, аудио или визуелног записа и краће интеракције; – преноси садржај писаног или усменог текста, прилагођавајући га саговорнику; – користи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа које се јављају, на пример: преводи или преноси садржај уз употребу описа, парафраза и сл.; – преводи на матерњи језик садржај краћег текста о познатим темама.

Кључни појмови садржаја: читање, слушање, писање, говор, знање о језику, медијација, интеркултурност.

ВЕЗА ОБРАЗОВНИХ СТАНДАРДА И ИСХОДА ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Стандарди образовних постигнућа достижу се **на крају општег средњег образовања**. Исти стандард (или његов део) активираће се више пута током школске године, односно до краја средњег образовања, сваки пут уз другу наставну јединицу. Такво поступање осигурава досезање све вишег и вишег нивоа

појединачних ученичких постигнућа, а ученичка знања, вештине и способности се непрестано сагледавају из нових углова, утврђују, проширују и систематизују.

С обзиром на сложеност предмета **Страни језик** и области унутар предмета, неопходно је поступно остваривати све стандарде кроз све четири године средњошколског образовања, али поједини стандарди се могу видети и као конкретније повезани са одређеним исходом.

ИСХОДИ	СТАНДАРДИ
<p style="text-align: center;">По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:</p> <ul style="list-style-type: none"> – реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са активностима у образовном контексту; – разуме, уз евентуалну претходну припрему, основну поруку краћих излагања о познатим темама у којима се користи стандардни језик и разговетан изговор; – разуме информације о познатим и блиским садржајима и једноставна упутства у приватном, јавном и образовном контексту; – разуме општи смисао прилагођеног аудио и видео материјала; – разуме суштину исказа (са)говорника који разговарају о блиским темама, уз евентуална понављања и појашњавања; – изводи закључке после слушања текста о познатим темама у вези са врстом текста, бројем саговорника, њиховим међусобним односима и намерама, као и у вези са општим садржајем текста; – доводи у везу, ослањајући се на општа знања и искуства, непознате елементе поруке, на основу контекста, и памти, репродукује и контекстуализује њене битне елементе. 	<p>2.СТ.1.1.1. Разуме краће поруке, обавештења и упутства која се саопштавају разговетно и полако. 2.СТ.1.1.2. Схвата смисао краће спонтане интеракције између двоје или више са/говорника у личном, образовном и јавном контексту. 2.СТ.1.1.3. Схвата општи смисао информације или краћих прилагођеног аудио и видео записа у вези с темама из свакодневног живота (стандардни говор, разговетни изговор и спор ритам излагања). 2.СТ.2.1.1. Разуме суштину и битне појединости порука, упутстава и обавештења о темама из свакодневног живота и делатности. 2.СТ.2.1.2. Разуме суштину и битне појединости разговора или расправе између двоје или више са/говорника у приватном, образовном и јавном контексту. 2.СТ.2.1.3. Разуме суштину и битне појединости монолошког излагања у образовном и јавном контексту уколико је излагање јасно и добро структурирано. 2.СТ.2.1.4. Разуме суштину аутентичног тонског записа (аудио и видео запис) о познатим темама, представљених јасно и стандардним језиком.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – разуме краће текстове (дужине око 120 речи) о конкретним, блиским темама из свакодневног живота, ослањајући се и на претходно стечена знања; – препознаје најчесталије врсте текстова на основу њихових карактеристика; – разуме обавештења и упозорења на јавним местима; – разуме краћу личну поруку упућену у сврху кореспонденције; – разуме општи садржај и основну поруку из краћег информативног текста у циљу глобалног разумевања; – проналази, издваја и разуме одређену релевантну информацију унутар препознатљиве врсте текста у циљу селективног разумевања; – разуме кратке и једноставне текстове који садрже упутства и савете у циљу детаљног разумевања (уз визуелну подршку); – разуме краће литерарне форме у којима доминира конкретна, фреквентна и позната лексика (конкретна поезија, кратке приче, анегдоте, скечеви, стрипови). 	<p>2.СТ.1.2.1. Разуме општи смисао једноставних краћих текстова у вези с блиским темама, у којима преовлађују фреквентне речи и интернационализми. 2.СТ.1.2.2. Проналази потребне информације у једноставним текстовима (нпр. огласи, брошуре, обавештења, кратке новинске вести). 2.СТ.1.2.3. Разуме једноставне личне поруке и писма. 2.СТ.1.2.4. Уочава потребне детаље у текстовима из свакодневног живота (написи на јавним местима, упутства о руковању, етикете на производима, јеловник и сл.). 2.СТ.2.2.1. Разуме општи смисао и релевантне информације у текстовима о блиским темама из образовног и јавног контекста. 2.СТ.2.2.2. Открива значење непознатих речи на основу контекста који му је близак. 2.СТ.2.2.3. Разуме описе догађаја, осећања и жеља у личној преписци. 2.СТ.2.2.4. Проналази потребне информације у уобичајеним писаним документима (нпр. пословна преписка, проспекти, формулари).</p>
<ul style="list-style-type: none"> – учествује у кратким дијалозима, размењује информације и мишљење са саговорником о познатим темама и интересовања; – користи циљни језик као језик комуникације у образовном контексту; – описује себе и своје окружење, догађаје у садашњости, прошлости и будућности у свом окружењу; – изражава своје утиске, мишљења и осећања у вези са блиским темама; – излаже основни садржај писаних, илустрованих и усмених текстова о познатим темама; – излаже унапред припремљену кратку презентацију на одређену тему (из домена личног интересовања). 	<p>2.СТ.1.3.1. Уме да оствари друштвени контакт (нпр. поздрављање, представљање, захваљивање). 2.СТ.1.3.2. Изражава слагање/неслагање, предлаже, прихвата или упућује понуду или позив. 2.СТ.1.3.3. Тражи и даје једноставне информације, у приватном, јавном и образовном контексту. 2.СТ.1.3.4. Описује блиско окружење (особе, предмете, места, активности, догађаје). 2.СТ.1.3.7. Излаже једноставне, блиске садржаје у вези са културом и традицијом свог и других народа. 2.СТ.2.3.2. Износи лични став, уверења, очекивања, искуства, планове као и коментаре о мишљењима других учесника у разговору. 2.СТ.2.3.3. Размењује, проверава, потврђује информације о познатим темама у формалним ситуацијама (нпр. у установама и на јавним местима). 2.СТ.2.3.4. Описује или препричава стварне или измишљене догађаје, осећања, искуства. 2.СТ.2.3.6. Извештава о догађају, разговору или садржају нпр. књиге, филма и сл. 2.СТ.1.5.1. Користи задовољавајући број фреквентних речи и израза које му омогућавају изражавање основних комуникативних функција у свакодневним ситуацијама.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – пише на једноставан начин о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; – описује особе и догађаје поштујући правила кохерентности (70–90 речи) користећи фреквентне речи и изразе; – описује утиске, мишљења и осећања (70–90 речи) – пише белешке, једноставне поруке и лична писма да би тражио или пренео релевантне информације користећи стандардне формуле писаног изражавања; – попуњава формуларе, упитнике и различите обрасце у личном и образовном домену. 	<p>2.СТ.1.4.1. Пише кратке белешке и једноставне поруке (нпр. изражава захвалност, извињење, упозорење). 2.СТ.1.4.2. Пише приватно писмо о аспектима из свакодневног живота (нпр. описује људе, догађаје, места, осећања). 2.СТ.1.4.3. Попуњава образац/упитник, наводећи личне податке, образовање, интересовања и сл. 2.СТ.1.4.4. Пише једноставне текстове према моделу, уз помоћ илустрација, табела, слика, графикана, детаљних упутстава. 2.СТ.2.4.1. Пише белешке или одговара на поруке, истичући битне детаље. 2.СТ.2.4.2. У приватној преписци, тражи или преноси информације, износи лични став и аргументе. 2.СТ.2.4.3. Пише, према упутству, дескриптивне и наративне текстове о разноврсним темама из области личних интересовања и искустава. 2.СТ.2.4.5. Пише извештај или прослеђује вести (преводи, интерпретира, резимира, сажима) у вези са кратким и/или једноставним текстом из познатих области који чита или слуша. 2.СТ.1.5.2. Саставља кратке, разумљиве реченице користећи једноставне језичке структуре. 2.СТ.1.5.4. Пише с одговарајућом ортографском тачношћу уобичајене речи које користи у говору. 2.СТ.1.5.5. Примењује основну правописну норму. 2.СТ.2.5.4. Пише прегледан и разумљив текст у коме су правопис, интерпункција и организација углавном добри.</p>

- препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, правила понашања, свакодневне навике, сличности и разлике у култури своје земље и земаља чији језик учи;
- препознаје и разуме најчешће присутне културне моделе свакодневног живота земље и земаља чији језик учи;
- препознаје и адекватно користи најфреквентније стилове и регистре у вези са елементима страног језика који учи, али и из осталих области школских знања и животних искустава;
- препознаје различите стилове комуникације и најфреквентнија пратећа паравербална и невербална средства (степен формалности, љубазности, као и паравербална средства: гест, мимика, просторни односи међу говорницима, итд.);
- користи знање страног језика у различитим видовима реалне комуникације (електронске поруке, СМС поруке, дискусије на блогу или форуму, друштвене мреже);
- користи савремене видове комуникације у откривању културе земаља чији језик учи. темама;
- преноси суштину поруке са матерњег на страни језик/са страног на матерњи, додајући, по потреби објашњења и обавештења, писмено и усмено;
- резимира садржај краћег текста, аудио или визуелног записа и краће интеракције;
- преноси садржај писаног или усменог текста, прилагођавајући га саговорнику;
- користи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа које се јављају, на пример: преводи или преноси садржај уз употребу описа, парафраза и сл.;
- преводи на матерњи језик садржај краћег текста о познатим темама.

2.СТ.2.2.6. Разуме адаптиране књижевне текстове и прилагођене текстове који се односе на цивилизацијске тековине, културу и обичаје свог и других народа.
2.СТ.2.5.1. Користи речи и изразе који му омогућавају успешну комуникацију у предвидивим/свакодневним ситуацијама, актуелним догађајима и сл. 2.СТ.2.5.5. Препознаје формални и неформални регистар; познаје правила понашања и разлике у култури, обичајима и веровањима своје земље и земље чији језик учи. 2.СТ.2.3.7. Израже садржаје и износи своје мишљење у вези са културом, традицијом и обичајима свог и других народа. 2.СТ.3.2.6. Разуме одломке оригиналних књижевних дела и текстове који се односе на цивилизацијске тековине, културу и обичаје свог и других народа. 2.СТ.1.4.5. Преводи или интерпретира информације из једноставних порука, бележака или образаца.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1) ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Именице

Бројиве и небројиве именице.

Множина именица (правилна и неправилна).

Саксонски генитив.

Члан

Употреба одређеног и неодређеног члана.

Изостављање члана.

Заменице

Личне, показне, упитне.

Детерминатори

Присвојни, показни, неодређени, квантификатори.

Придеви и прилози

Грађење и употреба придева и прилога.

Врсте прилога.

Место придева и прилога у

реченици.

Предлози

Најчешћи предлози за оријентацију у простору и времену.

Бројеви

Прости и редни бројеви.

Везници

Повезивање елемената исте важности: *for, and, nor, but, or, yet, so*.

Глаголи

Глаголска времена

Употреба садашњих времена (*Present Simple Tense, Present Continuous Tense, Present Perfect Tense*).

Изражавање прошлости (*Past Simple Tense, Past Continuous Tense*).

Начини изражавања будућности (*Future Simple Tense, be going to*).

Модални глаголи (*can, must, may*).

Императив

Пасивни глаголски облици и конструкције (*Present Simple Tense, Past Simple Tense, Future Simple Tense, Present Perfect Tense*).

Творба речи

Сложенице.

Најчешћи суфикси и префикси.

Реченица

Ред речи у реченици.

Потврдне, упитне и одричне реченице.

2) ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Именице

Властите и заједничке именице, одговарајући род и број са детерминативом.

Системски приказ морфолошких карактеристика.

Слагање именица и придева.

Члан

Систематизација употребе одређеног и неодређеног члана.

Партитивни члан.

Заменице

Личне заменице.

Наглашене личне заменице.

Наглашене личне заменице у служби директног објекта *complemento oggetto* и индиректног објекта *complemento di termine*.

Присвојне заменице.

Показне заменице (*questo, quello*).

Повратне заменице.

Упитне заменице (*chi? che?/che cosa?*).

Придеви

Описни придеви, слагање придева и именице у роду и броју.

Апсолутни суперлатив (*Maria è bellissima*).

Присвојни придеви. Употреба члана уз присвојне придеве (*la mia bici, tuo fratello*).

Показни придеви: *questo, quello*.

Назив боја (*bianco, rosso, verde, giallo, nero, azzurro...*).

Бројеви

Главни бројеви.

Редни бројеви.

Предлози

Прости предлози *di, a, da, in, con, su, per, tra, fra* и њихова основна употреба.

Предлози *dentro, fuori, sotto, sopra, davanti, dietro*.

РЕЦЕПТИВНО: Предлози спојени са чланом (*preposizioni articolate*).

Глаголи

Садашње време (Presente Indicativo).

РЕЦЕПТИВНО:

Presente progressivo (stare + gerundio).

Императив за неформално обраћање (Imperativo diretto): *Fa' presto! Non tornare tardi! Non andate via senza di me*.

Повратни глаголи.

Употреба глагола *piacere*.

Перфекат (*Passato Prossimo*) правилних и неправилних глагола:

Sono andata alla stazione.

Non ho fatto il compito di casa.

Футур правилних и неправилних глагола:

Noi torneremo a casa alle cinque.

Имперфекат (Imperfetto):

C'era una volta un re e viveva in un castello.

Прилози

Основни прилози (*bene, male, molto, poco, troppo, meno, più*), прилошки изрази за одређивање времена (*prima, durante, dopo*) и простора (*a destra, a sinistra, dritto, davanti, dietro, sotto, sopra, su, giù*).

Упитни прилози *quando?, come?, perché? dove?*

Грађење прилога од придева помоћу суфикса *mente*.

Речце

Ci, ne.

Везници (*e, anche, o, ma, perché, quando, come*).

Реченица

Проста и проширена реченица у потврдном и у одричном облику.

Упитна реченица.

Ред речи у реченици.

Сложена реченица: употреба везника који уводе зависну реченицу (временску, узрочну, релативну).

НАПОМЕНА: *Програм за италијански језик за пету годину учења, други страни језик, примењује се и за италијански као први страни језик у првом разреду гимназије. Оба статуса језика подразумевају подједнак недељни фонд часова (два часа недељно) и исту годину учења (пета година).*

3) НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Именице

Властите и заједничке (у облицима једине и множине: *Bild – Bilder, Kopf – Köpfe, Frau – Frauen*), са одговарајућим родом.

Изведене суфиксацијом: *Faulheit, Bildung*.

Изведене префиксацијом: *Ausbildung*.

Сложенице: *Sommerferien, Jugendliebe, Tomatensuppe*.

Придеви

Изведени суфиксацијом од глагола и именица: *fehlerfrei, liebevoll, sprachlos, trinkbar*.

Сложени: *steinreich*.

Придевска промена – јака, слаба, мешовита (рецептивно).

Компаратив и суперлатив (правилна творба и главни изузеци: *groß – größer, teuer – teurer*).

Члан

Одређени (*der, die, das*), неодређени (*ein, eine*), нулти, присвојни (*mein, dein*), показни (*dieser, jener*), негациони (*kein, keine*).

Употреба члана у номинативу (субјект), акузативу и дативу (директни и индиректни објекат), партитивном генитиву (*dieHälfteLebens*), посесивном генитиву (*dieMuttermeinerMutter*).

Бројеви

Основни и редни (*der siebte erste; am siebten ersten*).

Предлози

– са акузативом (*Ich bin gegen dich*),

– са дативом (*Stearbeitet bei einem Zahnarzt*),

– са дативом или акузативом (*EristinderSchule. Sie kommt in die Schule*).

Глаголи

Глаголска времена: презент, претерит модалних, помоћних, слабих и нафреквентнијих јаких глагола, перфект слабих и јаких глагола, футур.

Глаголи са предлозима (*wartenauf, sichinteressierenfür*).

Конјуктив у функцији изражавања жеље (*Ich hätte gern... Ich möchte...Ich würde gern ...*).

Везници и везнички изрази:

und, oder, aber; weil, wenn, als, während, bis, obwohl, dass, ob.

Личне заменице

У номинативу, дативу и акузативу.

Прилози

За време (*gestern*), место (*nebenan*), начин (*allein*), количину (*viel, wenig*).

Реченице

Изјавне реченице, упитне реченице; независне и зависно-сложене реченице, индиректне упитне реченице.

Ред речи у реченици.

4) РУСКИ ЈЕЗИК

Фонетика с прозодијом

Акцентовани гласови. Отвореност и затвореност акцентованих вокала.

Редукција вокалских гласова. Редукција вокала после тврдих гласова („акање”); редукција вокала после меких гласова („икање”).

Систем сугласничких гласова руског језика. Парни тврди и меки гласови. Увек тврди и увек меки гласови.

Обезвучавање шумних звучних сугласничких гласова на крају речи; алтернације звучних и безвучних сугласника.

Сугласничке групе *чт, сч, зч, си, зи, вств, стн, лци, здн*.

Основне интонационе конструкције (ИК-1, ИК-2, ИК-3).

Упитни исказ без упитне речи (ИК-3). ИК-3 у унутрашњим фонетским синтагмама. Сегментација.

Именице

Обнављање и систематизација основних именичких промена.

Варијанте различитих наставака: локатив на *-у:о береге/на берегу, о лесе/в лесу, о крае/на краю*.

Номинатив множине на *-а, -я, -ья, -е: города, учителя, деревья, граждане*.

Именице којима се означавају професије људи, њихова национална и територијална припадност.

Непроменљиве именице: *кино, кофе, метро, кафе*.

Заменице

Одричне заменице: *никто, ничто, ничей, никакой*. (рецептивно).

Придеви

Поређење придева: прост и сложен компаратив и суперлатив.

Присвојни придеви на *-ов, -ев, -ин, -ский: братов, Игорев, мамин, пушкинский* (рецептивно).

Рекација придева: *больной чем, готовый к чему, способный к чему* и сл.

Кратки придеви на примерима *рад, готов, занят, должен, болен*.

Бројеви

Промена основних бројева: 1, 2, 3, 4, 5–20, 30 (рецептивно).

Редни бројеви: *первый, второй, пятый, десятый*.

Слагање броја и именице: *один дом, два (три, четыре) дома, пять домов; одна парта, две (три, четыре) парты, пять парт; один год, два (три, четыре) года, пять лет*.

Глаголи

Обнављање и систематизација глагола прве и друге конјугације. Глаголи с алтернацијом сугласника у основи (*любить, видеть...*).

Глаголски вид и време (садашње, будуће – просто и сложено, прошло).

Потенцијал – грађење и употреба. (рецептивно)

Глаголи кретања са и без префикса (по-, при-, у-, вы-, в-): *идти – ходить, ехать – ездить, бежать – бегать, плыть – плавать, лететь – летать, нести – носить, вести – водить, везти – возить*.

Исказивање заповести: друго лице ј. и мн. продуктивно: *Дай мне тетрадь, пожалуйста! Подумайте об этом! Садитесь!* прво лице мн. рецептивно: *Давайте повторим! Пошли!*

Рекација глагола: *поздравить кого с чем, поблагодарить кого за что, пожертвовать кем-чем, напоминать о ком-чём, интересоваться кем-чем, привыкнуть к чему, следить за кем-чем* итд.

Прилози

Прилози и прилошке одредбе за место (*далеко, близко*), време (*утром, зимой*), начин (*хорошо, плохо*), количину. Предикативни прилози (*нужно, можно, нельзя*), упитни прилози (*как, когда, где, куда, откуда*).

Помоћне врсте речи

Предлози (*в, о, на, над, под, без, во время, через, после, с, до, к, по, от, из, у...*), везници и везничке речи (*и, или, а, но, не только..., но и..., потому что, поэтому, что, чтобы, если, где, куда, который*), речце (*не, ни, ли, неужели, разве*).

Реченица

Однос реченица у сложеној реченици: независносложене и зависносложене реченице (саставне, раставне; субјекатске, предикатске, објекатске, временске итд. на конкретним примерима).

Управни и неуправни говор.

Реченични модели

Реченични модели у потврдном, одричном и упитном облику за исказивање следећих односа:

– субјекатско-предикатски односи

именски предикат, копуле *быть, стать, являться*;

Шिशкин был великим художником.Ваша копия компьютерной программы не является подлинной.

одсуство копуле

Я – Мария. Мой папа – лётчик.

– објекатски односи

директни објекат

Андрей купил вчера новую футболку. Я не получил ответа.

индиректни објекат

Ваня их поблагодарил за помощь. Олег взял эту книгу у товарища. О чём вы думали?

зависна реченица

Олег мне сказал, что все в порядке. Нам не сказали, что вы придёте.

– просторни односи

изражени прилогом

Куда нам идти? (вниз, вверх, внутрь, домой). Где вас ждёт? (внизу, наверху, внутри).

изражени зависним падежом

За какой партией сидишь? Он заболел гриппом.

– временски односи

изражени прилогом

Вчера у меня была контрольная по математике.

изражени зависним падежом

Я сегодня работал с пяти до семи (часов). Мы дружим с детства.

– начински односи

Миша странно ведёт себя. Он хорошо говорит по-русски. Она рисует лучше всех.

– узрочни односи

изражени зависним падежом

Он не приехал в срок по болезни. Несмотря на плохую погоду мы пошли гулять.

– атрибутивни односи

изражени атрибутом у суперлативу

А. С. Пушкин является величайшим русским поэтом.

изражени атрибутом у зависном падежу

Я забыл тетрадь по русскому языку. Это мой товарищ по школе.

5) ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Именичка група

Употреба детерминаната: одређених, неодређених и партитивних чланова; присвојних и показних придева; основних и редних бројева; неодређених речи; одсуство детерминаната (на пример: код етикетирања производа – *fromage de brebis*, натписа на продавницама и установама – *boulangerie, banque*, назива рубрика у штампаним медијима – *faits divers*, на знаковима упозорења – *entrée interdite*; испред именици у позицији атрибута: *il est boulanger* и слично).

Род и број именица и придева; место придева *petit, grand, jeune, vieux, gros, gentil, beau, joli, long, bon, mauvais*; промена значења неких придева у зависности од места: *un grand homme/un homme grand; un brave homme/un homme brave*; поређење придева.

Заменице: личне ненаглашене (укључујући и заменицу *on*) и наглашене; заменице за директни и за индиректни објекат.

Глаголска група

Глаголски начини и времена: презент, сложени перфект, имперфект, футур први индикатива, као и перифрастичне конструкције: блиски футур, прогресивни презент, блиска прошлост; *il faut que, je veux que, j'aimerais que* праћени презентом субјунктива глагола прве групе (*Il faut que tu racontes ça à ton frère*), као и рецептивно: *Il faut que tu fasses/que tu ailles/que tu sois/que tu utilises/que tu saches/que tu écrives*; презент кондиционала: *Simes parents melaissent partir, je viendrais avectoi !* императив (рецептивно): *aieunpeudepatience, n'ayezpaspeur*;

Најфреквентнији униперсонални глаголи.

Предлози

Најчешћи предлози.

Контраховање члана и предлога.

Прилози

За место, за време, за начин, за количину.

Место прилога.

Прилошке заменице *en* и *у*.

Модалитети и форме реченице

Декларативни, интерогативни, екскламативни и императивни модалитет.

Афирмација и негација.

Реченице са презентативима *c'est mon copain, voici/voilà mes parents, il y a beaucoup de bruit ce soir*.

6) ШПАНСКИ ЈЕЗИК

Фонетика и правопис

Обнављање и систематизација гласовног система шпанског језика.

Тонски и графички акценат, дијереза.

Интонација упитне реченице.

Основна правила писања правописних и интерпункцијских знакова.

Именице

Властите и заједничке именице.

Плуралитет:

las gafas, las vacaciones.

Употреба именица у одговарајућем роду и броју са детерминативом.

Слагање именица и придева:

Es una casa bonita.

Mucha gente vive en pisos.

Заменице

Личне заменице за субјекат и изостављање личне заменице:

Yo soy guitarrista./Soy guitarrista.

Наглашене личне заменице.

Личне заменице у функцији директног објекта (*objeto directo*)

и индиректног објекта (*objeto indirecto*).

Повратне заменице.

Показне заменице.

Детерминативи

Присвојни, показни, неодређени, квантификатори.

Члан

Систематизација употребе одређеног и неодређеног члана.

Сажети члан *al, del*.

Одређени члан испред именица које почињу наглашеним *-a*:

el aula, las aulas.

Бројеви

Основни и редни бројеви.

Апокопирање редних бројева *primer(o), tercer(o)*.

Придеви

Описни придеви.

Положај придева.

Апокопирање придева уз именицу

buen hombre.

Компарација придева: *más que, menos que, el/la más, tan... como*.

Прилози

Фреквентни прилози за време, количину и начин.

Прилози на *-mente* и прилошке конструкције:

Miguel completa el trabajo exitosamente/de modo exitoso.

Предлози

Фреквентни предлози за оријентацију у простору и времену.

Глаголи

Глаголска времена савладана у основној школи (*presente, pretérito imperfecto, pretérito indefinido, pretérito perfecto*).

Императив (императив за друго лице једнине и множине, императив за учтиво обраћање – треће лице једнине и множине).

Глаголске перифразе уз инфинитив (*ir a, tener que, deber, hay que, empezar a*) и герунд (*estar*).

Реченица

Проста и проширена реченица у потврдном облику.

Проста и проширена реченица у одричном облику (*nada, nadie, ningún/ninguno/ninguna, nunca, tampoco*):

No ha venido nadie./Nadie ha venido.

No me gusta esta película. – A mí tampoco.

Упитна реченица (*quién/quienes, qué, cuándo, cómo, dónde, cuánto/a/os/as*).

Ред речи у реченици.

Независно-сложена реченица уз везнике *y/e, o/u, pero*.

Зависно-сложена реченица у индикативу (временска, узрочна, релативна).

Зависно-сложена реченица са истим субјектом.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ

Свакодневни живот (организација времена, послова, слободно време)

Свет рада (перспективе и образовни системи)

Интересантне животне приче и догађаји

Живи свет и заштита човекове околине

Научна достигнућа, модерне технологије и свет компјутера (распрострањеност, примена, корист и негативне стране)

Медији и комуникација

Храна и здравље (навике у исхрани, карактеристична јела и пића у земљама света)

Потрошачко друштво

Спортови и спортске манифестације

Србија – моја домовина

Познати градови и њихове знаменитости, региони и земље у којима се говори циљни језик

Европа и заједнички живот народа

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

Представљање себе и других

Поздрављање (састајање, растанак; формално, неформално, регионално специфично)

Идентификација и именовање особа, објеката, боја, бројева итд.

Давање једноставних упутстава и команди

Изражавање молби и захвалности

Изражавање извињења

Изражавање потврде и негирање

Изражавање допадања и непопадања

Изражавање физичких сензација и потреба

Исказивање просторних и временских односа

Давање и тражење информација и обавештења

Описивање и упоређивање лица и предмета

Изрицање забране и реаговање на забрану

Изражавање припадања и поседовања

Скретање пажње

Тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања

Тражење и давање дозволе

Исказивање честитки

Исказивање препоруке

Изражавање хитности и обавезности

Исказивање сумње и несигурности

Напомена: Тематске области се прожимају и исте су у сва четири разреда гимназије – у сваком наредном разреду обнавља се, а затим проширује фонд лингвистичких знања, навика и умења и екстралингвистичких представа везаних за конкретну тему. Наставници обрађују теме у складу са интересовањима ученика, њиховим потребама и савременим токовима у настави страних језика, тако да свака тема представља одређени ситуацијски комплекс.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Општи комуникативни циљ наставе страних језика се постиже помоћу различитих поступака, метода наставе и наставних средстава. Комуникативни приступ у настави страних језика се остварује кроз примену различитих облика рада (рад у групама и паровима, индивидуални рад, тимски рад, кроз пројектну наставу), употребу додатних средстава у настави (АВ материјали, ИТ, игре, аутентични материјали, итд.), као и уз примену принципа наставе засноване на сложеним задацима који не морају бити искључиво језичке природе (*task-based language teaching; enseñanza por tareas, handlungsorientierter FSU*).

Савремена настава страних језика претпоставља остваривање исхода уз појачану мисаону активност ученика, поштовања и уважавања дидактичких принципа и треба да допринесе развоју стваралачког и истраживачког духа који ће омогућити ученицима да развијају знања, вредности и функционалне вештине које ће моћи да користе у даљем образовању, у професионалном раду и у свакодневном животу; формирају вредносне ставове; буду оспособљени за живот у мултикултуралном друштву; овладају општим и међупредметним компетенцијама, релевантним за активно учешће у заједници и целоживотно учење.

ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ НАСТАВЕ

– Слушање и реаговање на налоге и/или задатке у вези са текстом намењеним развоју и провери разумевања говора;

– Рад у паровима, малим и већим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.);

– Активности (израда панова, презентација, зидних новина, постера за учионицу, организација тематских вечери и сл.);

– Дебате и дискусије примерене узрасту (дебате представљају унапред припремљене аргументоване монологе са ограниченим трајањем, док су дискусије спонтаније и неприпремљене интеракције на одређену тему);

– Обимнији пројекти који се раде у учионици и ван ње у трајању од неколико недеља до читавог полугодишта уз конкретно видљиве и мерљиве производе и резултате;

– Граматичка грађа добија свој смисао тек када се доведе у везу са одговарајућим комуникативним функцијама и темама, и то у склопу језичких активности разумевања (усменог) говора и писаног текста, усменог и писменог изражавања и медијације;

– Полазиште за посматрање и увежбавање језичких законитости јесу усмени и писани текстови различитих врста, дужине и степена тежине; користе се, такође, изоловани искази, под условом да су контекстуализовани и да имају комуникативну вредност;

– Планира се израда два писмена задатка за сваки разред.

КАКО СЕ РАЗВИЈАЈУ ЈЕЗИЧКЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Развој предметних компетенција се тешко може одвојити од општих и међупредметних компетенција. Колико год биле специфичне, предметне компетенције треба да допринесе да ученици успешније живе и уче. Сваки час је прилика да се развијају и предметне и међупредметне компетенције кроз добро осмишљене активности ученика које погодују трансферу знања, развијају спознајних способности ученика, побољшају њихове радне културе и примени стеченог знања у реалним животним контекстима.

Разумевање говора

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје и поима фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање, ученик треба да поседује и следеће компетенције: дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука), референцијалну (о темама о којима је реч) и социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца: од личних особина и способности онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде, од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст, од особина онога ко говори, од намера с којима говори, од контекста и околности – повољних и неповољних – у којима се слушање и разумевање остварују, од карактеристика и врсте текста који се слуша итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:

– присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, лакшим за разумевање сматрају се они усмени текстови који су праћени визуелним елементима, због обиља контекстуалних информација које се аутоматски процесирају, остављајући ученику могућност да пажњу усредосреди на друге појединости);

– дужина усменог текста (напори да се разумеју текстови дужи од три минута оптерећују и засићују радну меморију);

– брзина говора;

– јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;

– познавање теме;

– могућност/немогућност поновног слушања и друго.

Уопште говорећи, без обзира на врсту текста који се слуша на страном језику, текст се лакше разуме ако поседује следеће карактеристике: ограничен број личности и предмета; личности и предмете који се јасно разликују; једноставне просторне релације (нпр. једна улица, један град) уместо неодређених формулација („мало даље” и слично); хронолошки след; логичке везе између различитих исказа (нпр. узрок/последича); могућност да се нова информација лако повеже са претходно усвојеним знањима.

У вези са тим, корисне су следеће термилошке напомене:

– категорије насловљене *Аудио и видео материјали* подразумевају све врсте снимака (ДВД, ЦД, материјали са интернета) разних усмених дискурзивних форми, укључујући и песме, текстове писане да би се читали или изговарали и сл., који се могу преслушавати више пута;

– категорије насловљене *Монолошка излагања, Медији* (информативне и забавне емисије, документарни програми, интервјуи, дискусије), *Спонтана интеракција, Упутства*, подразумевају снимке неформалних, полупоформалних и формалних комуникативних ситуација у којима слушаца декодира речено у реалном времену, то јест без могућности преслушавања/поновног прегледа аудио и видео материјала, као и реалне ситуације којима присуствује уживо у својству посматрача, гледаоца или слушаоца (предавања, филмови, позоришне представе и сл.).

Стално развијање способности разумевања говора на страном језику услов је за развој аутономије у употреби страног језика ван учионице и аутономије у учењу тог језика. Стога се у настави и учењу страног језика непрекидно ради на стицању стратешке компетенције, коју чине когнитивне и метакогнитивне стратегије, на пример (когнитивне од броја 1 до 4, метакогнитивне под бројем 5 и 6):

1. коришћење раније усвојених знања;
2. дедуктивно/индуктивно закључивање;
3. употреба контекста;
4. предвиђање;
5. анализа и критичко расуђивање;
6. самостална контрола активности.

Како би ученици са већим успехом разумели говор на страном језику, потребно је да приликом слушања примене стратегије чија је делотворност доказана у разним ситуацијама, то јест да обрате пажњу на а) општу тему разговора или поруке, б) улоге саговорника, в) њихово расположење, г) место где се разговор одвија и д) време када се разговор одвија. Битно је, такође, да буду свесни свега што је допринело да дођу до тих информација како би се навикли да предвиде развој разговора на основу онога што су чули и на основу својих чињеничних знања; да износе претпоставке на основу контекста и тона разговора; да слушају „између речи” (као што се чита „између редова”) да би разумели шта стварно мисле саговорници, јер људи не кажу увек оно што мисле; да разликују чињенице од мишљења како би постали критички слушаоци.

Пример листе критеријума за проверу која се може дати ученицима

Пре слушања	
Проверио/ла сам да ли сам добро разумео/ла налог.	
Пажљиво сам погледао/ла слике и наслов како бих проверио/ла да ли ми то може помоћи у предвиђању садржаја текста који ћу слушати.	
Покушао/ла сам да се присетим што је могуће већег броја речи у вези са темом о којој ће бити говора.	
Покушао/ла сам да размислим о томе шта би се могло рећи у таквој ситуацији.	
За време слушања	
Препознао/ла сам врсту текста (разговор, рекламна порука, вести итд.).	
Обратио/ла сам пажњу на тон и на звуке који се чују у позадини.	

Ослонио/ла сам се на још неке показатеље (нпр. на кључне речи) како бих разумео/ла општи смисао текста.	
Ослонио/ла сам се на своја ранија искуства како бих из њих извео/ла могуће претпоставке.	
Обратио/ла сам пажњу на речи које постоје и у мом матерњем језику.	
Нисам се успаничио/ла када нешто нисам разумео/ла и наставио/ла сам да слушам.	
Покушао/ла сам да издвојим имена лица и места.	
Покушао/ла сам да запамтим тешке гласове и да их поновим.	
Покушао/ла сам да издвојим из говорног ланца речи које сам онда записао/ла да бих видео/ла да ли одговарају онима које су ми познате.	
Нисам се предао/ла пред тешкоћом задатка и нисам покушао/ла да погђам наслепо.	
Покушао/ла сам да учим граматичке елементе од посебног значаја (времена, заменице итд.).	
После слушања	
Вратио/ла сам се на почетак како бих проверио/ла да ли су моје почетне претпоставке биле тачне, односно да ли треба да их преиспитам.	
Како бих поправио/ла своја постигнућа, убудуће ћу водити рачуна о следећем:	

Разумевање прочитаног текста

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац прима и обрађује тј. декодира писани текст једног или више аутора и проналази његово значење. Током читања неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихови интереси и мотивација, као и намере, карактеристике текста који се чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте визуелне рецепције:

- читање ради усмеравања;
- читање ради информисаности;
- читање ради праћења упутстава;
- читање ради задовољства.

Током читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

- глобалну информацију;
- посебну информацију,
- потпуну информацију;
- скривено значење одређене поруке.

На основу ових показатеља програм садржи делове који, из разреда у разред, указују на прогресију у домену дужине текста, количине информација и нивоа препознатљивости и разумљивости и примени различитих стратегија читања. У складу са тим, градирано су по нивоима следећи делови програма:

- разликовање текстуалних врста;
- препознавање и разумевање тематике – ниво глобалног разумевања;
- глобално разумевање у оквиру специфичних текстова;
- препознавање и разумевање појединачних информација – ниво селективног разумевања;
- разумевање стручних текстова;
- разумевање књижевних текстова.

Писмено изражавање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, мишљења и осећања, пише електронске и СМС поруке, учествује у дискусијама на блогу, резимира садржај различитих порука о познатим темама (из медија, књижевних и уметничких текстова и др.), као и да сачини краће презентације и слично.

Задатак писања на овом нивоу остварује се путем тзв. вођеног састава. Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексике и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка

сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма наставе и учења предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће ставке:

- теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);

- текстуалне врсте и дужина текста (формални и неформални текстови, наративни текстови и др.);

- лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази захвалност, да се извини, да нешто честита и слично у доменима као што су приватни, јавни и образовни).

Усмено изражавање

Усмено изражавање као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији монолошког излагања текста, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији интеракције, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

- јавно обраћање путем разгласа (саопштења, давање упутстава и информација);

- излагање пред публиком (јавни говори, предавања, презентације разних производа, репортаже, извештавање и коментари о неким културним догађајима и сл.).

Ове активности се могу реализовати на различите начине и то:

- читањем писаног текста пред публиком;

- спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.

- реализацијом увежбане улоге или певањем.

Зато је у програму и описан, из разреда у разред, развој способности општег монолошког излагања које се огледа кроз описивање, аргументовање и излагање пред публиком.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати кроз низ активности, на пример: размену информација, спонтану конверзацију, неформалну или формалну дискусију, дебату, интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу.

Стога се и у програму, из разреда у разред, прати развој вештине говора у интеракцији кроз следеће активности:

- разумевање изворног говорника;

- неформални разговор;

- формална дискусија;

- функционална сарадња;

- интервјуисање.

Социокултурна компетенција

Социокултурна компетенција представља скуп знања о свету уопште, као и о сличностима и разликама између властите заједнице ученика и заједница чији језик учи. Та знања се односе на све аспекте живота једне заједнице, од свакодневне културе (навике, начин исхране, радно време, разонода), услова живота (животни стандард, здравље, сигурност) и умећа живљења (тачност, конвенције и табуи у разговору и понашању), преко међуљудских односа, вредности, веровања и понашања, до паравербалних средстава (гест, мимика, просторни односи међу саговорницима итд.). Ова знања су услов за успешну комуникацију, те чине неодвојиви део наставе страног језика. Социокултурна компетенција се развија кроз активно укључивање у аутентичну усмену и писану

комуникацију (слушање песама, гледање емисија, читање аутентичних текстова, разговор, електронске поруке, СМС, друштвене мреже, дискусије на форуму или блогу итд.), као и истраживање тема које су релевантне за ученика у погледу његовог узраста, интересовања и потреба.

У тесној вези са социокултурном компетенцијом је и интеркултурна компетенција, која подразумева развој свести о другом и другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између говорних заједница у којима се ученик креће (како у матерњем језику/језицима, тако и у страним језицима које учи). Интеркултурна компетенција такође подразумева и развијање радозналости, толеранције и позитивног става према индивидуалним и колективним карактеристикама говорника других језика, припадника других култура које се у мањој или већој мери разликују од његове сопствене, то јест, развој интеркултурне личности.

Медијација

Медијација представља активност у оквиру које ученик не изражава сопствено мишљење већ преузима улогу посредника између особа које нису у стању или могућности да се непосредно споразумевају. На овом нивоу образовања, медијација може бити усмена, писана или комбинована, неформална или полуформална, и укључује, на Л1 или на Л2, сажимање текста, његово експликативно проширивање и превођење. Превођење се у овом програму третира као посебна језичка активност која никако не треба да се користи као техника за усвајање било ког аспекта циљног језика предвиђеног комуникативном наставом нити као елемент за вредновање језичких постигнућа – оцењивање (нпр. за проверу разумевања говора или писаног текста). Превођење подразумева развој знања и вештина коришћења помоћних средстава (речника, приручника, информационих технологија итд.) и способност изналажења језичких и културних еквивалената између језика са којег се преводи и језика на који се преводи. Поред поменутог, у склопу те језичке активности користе се одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа које се јављају у оквиру језичке активности медијације (на пример перифраза, парафраза и друго), о којима је такође потребно водити рачуна у настави и учењу.

КАКО СЕ ПРАТИ И ВРЕДНУЈЕ РАЗВОЈ ЈЕЗИЧКИХ КОМПЕТЕНЦИЈА

Нека правила и поступци у процесу праћења и процењивања компетенција код ученика:

- Развој компетенција наставници прате заједно са својим ученицима.

- Наставници сарађују и заједнички процењују развој компетенција код својих ученика.

- Процес праћења је по карактеру пре формативан него сумативан.

- У проценама се узимају у обзир разноврсни примери који илуструју развијеност компетенције.

- У процењивању се узимају у обзир и самопроцене ученика и вршњачке процене, а не само процене наставника.

- Велики значај се придаје квалитативним, уместо претежно-квантитативним подацима и показатељима.

- Процена садржи опис јаких и слабијих страна развијености компетенције и предлоге за њено даље унапређивање, а не само суд о нивоу развијености.

УПУТСТВО ЗА ТУМАЧЕЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Настава граматике, с наставом и усвајањем лексике и других аспеката страног језика, представља један од предуслова овладавања страним језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у области граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора.

Грамматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта тј. од значења према средствима за његово изражавање (функционални приступ). У процесу наставе страног језика у

што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију, и то кроз разноврсне моделе, применом основних правила и њиховим комбиновањем. Треба тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних активности (слушање, читање, говорење и писање, као и превођење), на свим нивоима учења страног језика, у овом случају у свим типовима гимназије, према јасно утврђеним циљевима и задацима, стандардима и исходима наставе страних језика.

Грамматичке категорије су разврстане у складу са Европским референтним оквиром за живе језике за сваки језички ниво (од нивоа А2.2 до нивоа Б2.1) који подразумева прогресију језичких структура према комуникативним циљевима: од простијег ка сложенијем и од рецептивног ка продуктивном. Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких нивоа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената, надограђују се сложеније граматичке структуре. Наставник има слободу да издвоји граматичке структуре које ће циклично понављати у складу са постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста.

Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције на одређеном језичком нивоу, у складу са статусом језику и годином учења. С тим у вези, уз одређене граматичке категорије стоји напомена да се усвајају рецептивно, док се друге усвајају продуктивно.

ЈЕЗИК, МЕДИЈИ И КУЛТУРА

Циљ учења изборног програма *језик, медији и култура* је да допринесе унапређивању комуникацијских вештина, развоју медијске културе и усвајању културних образаца који ће ученику омогућити сналажење у савременом свету, изградњу идентитета и даљи професионални развој.

По завршетку програма ученик ће бити у стању да:

- критички разматра позитиван и негативан утицај медија;
- процењује значај и утицај информација и извора информација и повезује их са сопственим искуством ради решавања различитих ситуација;
- препознаје примере манипулације, дискриминације и говора мржње у медијима и има критички однос према њима;
- одговорно се односи према креирању сопствених медијских порука;
- комуницира на конструктиван начин;
- исказује спремност да учествује у акцијама чији је циљ унапређивање медијске културе;
- разликује културне од популарних садржаја и на основу тога доноси вредносне судове.

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **37 часова**

ИСХОДИ	ТЕМА	САДРЖАЈИ
На крају првог разреда ученик ће бити у стању да:	ЈАВНИ НАСТУП	Увод у програм. Шта јавни наступ чини успешним? Савети за успешан јавни наступ. Вербална и невербална комуникација у јавним наступима. Асертивна комуникација. Израз и стил говорника. Савремене технике у јавним наступима. Ефекат светлости и звука на убедљивост наступа. Познати говорници данашњице. Јавни наступи у медијима. Моћ утицаја на слушаоце јавног наступа.
– разликује успешан од неуспешног јавног наступа; – препознаје говор тела у јавним наступима; – разматра јавни наступ са становишта утицаја који говорник жели да постигне; – препознаје елементе манипулације у јавном наступу и критички се према њима поставља; – демонстрира правила успешног јавног наступа;		

		Манипулација. Мотивациони говорници. Конфронтирање, сукоб мишљења, заговарање и преговарање у јавним наступима. Јавни наступи некад и сад. Познати говорници у прошлости. Дикција, естетика и култура у јавним наступима. Трема у јавним наступима и начин њеног превазилажења.
– критички се односи према медијским садржајима, разликује чињенице од интерпретације; – бира медијске садржаје руководећи се њиховим квалитетом и сопственим потребама; – изражава негативан став према препознатим примерима медијске некултуре и злоупотребе медија; – одговорно креира и шаље поруке посредством медија; – препозна примере угрожавања права на слободу говора и примере угрожавања приватности људи; – разликује моћи и ограничења различитих медија; – предвиђа даљи развој медија, његове предности и опасности;	КРЕАТОРИ И ПРИМАОЦИ МЕДИЈСКИХ ПОРУКА	Медији као средство информисања, образовања, забаве, ширења културе, манипулације. Представљање деце и младих у медијима, њихова употреба и злоупотреба. Медијске поруке. Стереотипи. Дискриминација. Лажне вести. Манипулација. Сенационализам у медијима. Угрожавање приватности људи ради добијања ексклузивних вести. Култура и некултура у медијима. Говор мржње у медијима. Слобода говора – употреба и злоупотреба, законска регулатива. Креирање медијског садржаја. Одговорност и моралност. Моћ утицаја и ограничења различитих медија. Медији – фактор формирања или праћења укуса јавности? Будућност медија.
– упореди различите вредносне категорије, одабере прихватљиву и образложи избор; – издвоји комерцијалне садржаје који обликују ставове/вредности, препозна скривена значења и критички их испита упоређујући их са другим изворима; – вреднује културне догађаје, самостално из одабира и поседује.	ВРЕДНОСТИ	Шта означава култура: начин облачења људи, обичаје, породични живот, обрасце провођења слободног времена, начине рада и стварања, религијске обреде? Примери друштва/културе: британско, немачко, јапанско, латиноамеричко... Вредности и вредносни судови (добро – лоше; добро – зло; лепо – ружно; свето – световно; корисно – штетно; пријатно – непријатно; тачно – нетачно; успешно – неуспешно; истинито – лажно; пристojно – непристойно; уметничко – неуметничко. Комерцијални садржаји у различитим медијима (рекламе, скривене поруке, поруке које су намењене емоцијама, пласирање робе, садржаја, стилова живота, идеја), скривене поруке у свакодневном животу; вредновање порука уз помоћ различитих извора. Вредности у култури. Кич и шунд, са становишта ученика.

Кључни појмови: јавни наступ, медији и медијске поруке, манипулација, вредности.

УПУТСТВО ЗА МЕТОДИЧКО-ДИДАКТИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм *језик, медији, култура* припада групи интердисциплинарних програма које ученици могу бирати у првом и другом разреду. Он, као и други изборни програми, допринноси остваривању општих исхода образовања и васпитања и развоју кључних и међупредметних компетенција. Програм допринноси развијању *Кључних компетенција за целоживотно учење:*

комуникација на матерњем језику, комуникација на страном језику, дигитална компетенције, учење учења, културолошка освешћеност и изражавање. Програм доприноси развијању *Општих, међупредметних компетенција*: компетенција за целоживотно учење, комуникација, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, сарадња, одговорно учешће у демократском друштву. То се постиже на тај начин што ученици путем истраживачког и пројектног рада на темама остварују исходе који су дати на нивоу теме и целог програма. Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све изборне програме, као и ово, које изражава специфичности програма *језик, медији, култура*.

Програм се ослања на основношколско знање, али и на ваншколско искуство ученика као креатора и примаоца медијских порука. У свом раду наставник се, поред овог упутства, руководи општим упутством које се односи на све изборне програме.

У првом разреду програм се састоји од три обавезне теме које одговарају узрасту ученика и пружају велике могућности за истраживачке активности, осмишљавање пројеката и практичну примену.

За све теме дата је листа садржаја коју наставник може допунити, јер постоје многи аспекти из којих се теме могу проучавати. Ученици, организовани у мање групе, бирају којом темом ће се бавити и на који начин.

Задатак наставника је да подстиче заинтересованост ученика за проблеме медијске културе као феномена који се тиче свих људи и утиче на њихов приватни и на професионалан живот. Тематика се може посматрати са становишта *некад и сад*, као и кроз димензију *локално–глобално*.

После уводних активности, у оквиру сваке теме наставник презентује мотивациони материјал/подстицај који ученике треба да заинтересује за тему, а затим представља садржаје најчешће у облику проблемских питања погодних за истраживање. Основни метод учења је истраживање и осмишљавање малих пројеката. Теме се истражују у групи која треба да има највише пет чланова да би се обезбедило што равномерније учешће сваког ученика. Пожељно је да наставник направи атмосферу у којој је заинтересованост за тему основни чинилац избора групе. Тако се обезбеђује да се у оквиру сваке теме мења структура група а ученицима пружа прилика да сарађују са више различитих чланова.

Приликом одабира истраживачких активности наставник треба да помогне ученицима у избору адекватних извора али и техника. Без обзира на избор технике, која је делом условљена избором теме, потребно је ученике усмеравати ка прикупљању података из различитих извора. Препоручује се и обилазак институција и организација које се баве медијима и културом у окружењу.

Поред прикупљања података са релевантних сајтова, прегледа литературе и слично, сваку тему могуће је истражити и испитивањем знања, ставова и вредности које заступају и/или за које се залажу вршњаци, суграђани, стручњаци за неку област. Из тих разлога пре планирања обиласка неке институције, спровођења анкете/интервјуа, разговора са стручњацима, ученике је потребно упутити у припрему једноставних питања за одабрану тему и унапред осмислити начин обраде података. Ученици могу да припреме и неку врсту чек листе коју ће сви користити за праћење и вредновање неког медијског садржаја (нпр. представљање новог фудбалског селектора, ТВ дуели о различитим питањима, гостовање стручњака и др.) након чега ће упоређивати своја запажања и изводити закључке. Група се може одредити да уради анализу садржаја неког медија, али пре тога треба да одреди циљ и начин праћења и да одабере елементе комуникације које ће посматрати. Организација истраживачких активности у обради тема као и у креирању пројекта препушта се избору ученика.

Важно је да ученици испланирају истраживање које треба да одговара изабраној теми, да буде реално изводљиво и одвија се поступно кроз све потребне кораке. На крају истраживања ученици обрађују добијене резултате и припремају презентацију. На тај начин свака група упознаје друге групе са начином и резултатима свог рада. Припрема презентације је важна јер се на основу ње бира проблем на коме ће се развијати пројекат. У зависности од величине групе ради се један или два пројекта.

Код дизајнирања пројекта ученицима је потребна помоћ и подршка, пре свега, у смислу избегавања уопштених и самим тим, тешко остваривих циљева. Пројекти могу бити врло различити. Неки од њих ће бити оријентисани на решавање проблема као што је нпр. организација петиције да школа поново омогући рад уташене ученичке радио станице, а други ће бити посвећени организовању акције у корист некога или нечега. На пример, ученици који су радили истраживање у области електронског насиља и констатовали да је пуно ученика било томе изложено, могу осмислити пројекат који се односи на едуковање ученика у њиховој школи како да се заштите (припрема лифлета, представе, постера, предавања, трибине...). Пројекат који се бави рекламама може да има за продукт пример пропагандног материјала за изабрани производ у две варијанте: некоректно (нетачно, претерано, дискриминативно, стереотипно...) и коректно урађен. Такви пројекти имају вредне продукте али постоје и пројекти који их не могу имати јер им је циљ детаљније истраживање неке појаве или потврда неке хипотезе. За такве пројекте продукт је завршна презентација која би требало да буде доступна на сајту школе. Пројекат може бити и анализа познатих говорника у прошлости и идентификација зашто су били успешни. Као продукт таквог пројекта може бити изложба која је урађена у сарадњи са ученицима који похађају изборни програм *уметност и дизајн*. У области овог изборног програма велике су могућности у креирању пројеката и исказивање креативности ученика, и зато не треба спутавати њихове необичне идеје, наравно уколико су испоштовани сви потребни кораци пројектног рада.

УВОД У ПРОГРАМ

С обзиром на природу изборног програма, где сваки ученик јесте и креатор и прималац медијских порука, уводне активности могу бити позивање на њихово лично искуство. Те активности ће послужити не само за увођење ученика у програм већ и за њихово међусобно упознавање, док ће наставнику пружити информације са каквим интермедијалним искуствима ученици долазе и какве вредносне ставове имају.

Могућа питања за вођени разговор су:

- Колико и на који начин данас комуницирамо у односу на прошлост?
- Може ли се живети без паметних мобилних телефона и друштвених мрежа?
- Да ли је неко имао лоше искуство са друштвеним мрежама?
- Да ли неко има пример где су му медији помогли да реши неки проблем?
- Како се информишемо? Шта читамо/гледамо/слушамо?
- Колико верујемо медијима и друштвеним мрежама?
- Које емисије избегавамо? Због чега?
- Које рекламе памтимо и због чега?
- По чему знамо да је нешто култура или некултура?

Као добар пример „комуникације” у савременом свету ученицима се може предочити експеримент Универзитета у Харварду који је урађен 1998. у којем је волонтер тражио уобичајене информације од случајних пролазника. У току експеримента, на 10 секунди је између волонтера и случајног пролазника прекидан контакт (екипа је, тобоже случајно, проносила грађевински материјал између учесника у експерименту што је било довољно да се волонтери замене), а затим је разговор настављен. Више од 50% испитаника није приметило промену (чак и када би нова особа била потпуно различита по висини, боји косе, гласу). Пролазници су, нешто чешће, реаговали на измену пола и расе. Ово је пример који показује да људи нису пажљиви у комуникацији.

Као увод наставник може да користи и вежбу *серијска репродукција* која брзо и лако демонстрира како је свако преношење информација прилика да се порука деформише. За ту вежбу потребно је припремити текст од десетак реченица у којима има више ликовва и догађаја. У групи треба изабрати 6 ученика од којих ће петоро стајати испред учионице, а један остаје у њој. Наставник започиње вежбу тако што чита текст указујући ученику који је остао у учионици да га што боље запамти. Даљи ток вежбе је да по један ученик улази у учионицу, слуша друга који му препричава текст

и преноси следећем ученику који га није чуо. На тај начин, пред целом групом, у неколико минута, текст ће се шест пута препричавати. На крају, наставник води разговор са ученицима на тему шта се десило са оригиналним текстом, у ком правцу су се десиле промене, да ли можемо веровати свему што чујемо или прочитамо.

Тема: **ЈАВНИ НАСТУП**

Примери за подстицај

Прича о Вањи

„Нека жаба ми стоји у грлу. Тресем се као да имам паркинсона, срце ми удара толико јако, као да је добило дугачке руке и лупа ме по глави. Прве реченице не могу да се сетим, али се зато подсећам да сам глупа и да не заслужујем прилику коју сам добила. Мој текст је изабран и позвана сам са још 30 младих из различитих земаља света да презентујем своју идеју. И уместо да уживам бар неко време у осећању задовољства, срећа је трајала кратко. Одмах сам почела да сумњам. Ма мора да им је био потребан представник Србије па су ме зато позвали, немогуће је да им се заиста свидело оно што сам написала, можда се чак није довољно људи пријавило па су позвали мене... Али шта је ту је, и да је тако, знала сам да ме чека мој први озбиљнији јавни наступ и то на енглеском језику.”

Прича о Малали

Малала Јусуфзаи је пакистанска ученица и активисткиња. Године 2014, као седамнаестогодишњакиња, добила је Нобелову награду за мир, чиме је постала најмлађи добитник ове награде за било коју област у историји доделе награде. Позната је као борац за право на образовање и права жена, посебно у долини Сват, где су Талибани забранили девојчицама да похађају школу. Током 2009. године, када јој је било 12 година, писала је блог под псеудонимом за Би-Би-Си. Постала је светски позната када је имала јавни наступ у Уједињеним нацијама, након покушаја њених сународника да је убију, где је одржала говор који никога није оставио равнодушним.

Тема: **КРЕАТОРИ И ПРИМАОЦИ МЕДИЈСКИХ ПОРУКА**

Примери за подстицај

Познати глумац

У периоду када је познати глумац и миљеник јавности био озбиљно болестан, неколико пута су неки медији и друштвене мреже лажно објављивали да је глумац умро. Била је то беспопштена борба ко ће први јавити ту тужну вест не водећи рачуна да се тиме аудиторјум лаже, а породица повређује.

Поплава

У Обреновцу, када је набујала вода почела брзо да поплављује место, многи грађани су још били у својим домовима. Сви медији и друштвене мреже су почели континуирано да дају битне информације о кретању воде и савете како реаговати. Пошто је ускоро нестала струја, за многе људе је мобилни телефон био једини извор информација. Касније, када је требало организовати помоћ и отклонити последице поплаве, волонтери су покретали акције преко друштвених мрежа. Одзив младих је био неочекивано велики. Овај догађај може се повезати са изборним програмом *образовање за одрживи развој* (тема Вода): Да ли је било могуће избећи поплаву 2014; да ли би ефекти поплаве били мање разорни да су се сви (и грађани) одговорније понашали.

Тема: **ВРЕДНОСТИ**

Примери за подстицај

Врховне вредности

Према врховној вредности у неком друштву могу се разликовати типови друштава. Друштво у којем је врховна вредност слобода је либерално друштво. Где је врховна вредност храброст или част обично говоримо о ратничком или витешком друштву. У политичком друштву највреднији су моћ и власт. У потрошачком друштву највреднија је етикета/робна марка, дакле – новац. (Однос појединца према врховним вредностима, однос појединца према вредностима групе.)

Неспоразуми проузроковани културним разликама

Осим вербалне комуникације, важност невербалне комуникације за међуљудске односе може више утицати на друге људе него што ми заиста мислимо. Невербална комуникација или комуникација без речи може заменити вербалну комуникацију када нисмо сигурни у тачно значење с обзиром на културно порекло прималаца или преносилаца невербалне поруке. Од тренутка препознавања па до тренутка растанка, људи једни друге проматрају свим својим чулима: чују паузу и интонацију, запажају одећу и став, проматрају поглед и напетост лица као и одабир речи и синтаксе (Самовар и др., 2013). На основу те процене доносе се одлуке хоћемо ли се супротставити или сагласити, смејати или заруменети, опустити или одупрети, наставити или прекинути разговор. Управо се најважније ознаке поједине културе, друштва и појединца исказују покретом тела, гестом или мимиком. Познавање симбола и знакова других култура увелико нам помаже и олакшава комуникацију с другима. Оно што је прихваћено у једној култури као позитивно и пожељно, у другој култури може бити поприлично негативно и/или увредљиво.

ПОЈЕДИНАЦ, ГРУПА И ДРУШТВО

Циљ учења изборног програма *појединац, група и друштво* је оспособљавање ученика за критичко сагледавање места појединца и група у друштву, њихових улога, права, одговорности и међузависности, ради развијања знања, вештина, вредности и ставова неопходних за конструктивно учешће у различитим ситуацијама својственим савременом динамичном друштву.

По завршетку програма ученик ће бити у стању да:

- аргументовано дискутује о друштвеним појавама имајући у виду позицију појединца, групе и друштва;
- уочава и анализира различите врсте интеракцијских процеса у друштву и међузависност између појединца, група и друштва;
- препозна начине утицаја и манипулације појединца, групе и друштва;
- илуструје на примерима и примени у реалним ситуацијама механизме разградње негативних друштвених стереотипа;
- исказује просоцијалне ставове, вредности, осетљивост за етичко просуђивање;
- препознаје специфичности истраживања у друштвеним наукама.

Разред

Први

Годишњи фонд часова **37 часова**

ИСХОДИ На крају првог разреда ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – препозна мултиперспективност приступа програму и наведе науке које се баве питањима појединца, групе, друштва; – учествује у доношењу правила понашања у групи; – опише својим речима сврху социјалних експеримената; – критички разматра појаву узора, идола и вођа и њихов утицај на појединце, групе, друштво; – опише на примеру утицај медија на формирање узора, идола и вођа; – идентификује особе, на локалном или глобалном нивоу, које су биле или су сада вође и идоли; – процени могући развој догађаја у свету имајући у виду актуелне светске вође; 	ОД УЗОРА И ИДОЛА ДО ВОЂА И СЛЕДБЕНИКА	<p>Увод у програм Узори, идоли и идолатрија – слично, а различито. Може ли се одрасти без узора и идола? Чему они служе? Узори и идоли данашњих младих људи и њихових родитеља – има ли разлике? Како се постаје идол? Најпознатија масовна суфорија 60-тих година 20. века – битлсоманија. Како је до ње дошло? Шта вођу чини вођом? Вође, узори и идоли у различитим областима (политика, војска, спорт, уметност, наука, техника...) и њихов утицај. Да ли има вође без следбеника? Како вође утичу на следбенике?</p>

<p>– делује проактивно штитећи права и интересе неког појединца, групе или друштва.</p> <p>– објасни на примеру разлику између усамљености и самоће;</p> <p>– критички разматра проблеме са којима се суочавају одбачени појединци;</p> <p>– повезује процесе технолојизације света и повећане усамљености и отуђености људи;</p> <p>– препознаје стереотипе и предрасуде у примерима одбачености;</p> <p>– процењује могуће последице усамљености, одбачености и отуђености у животу људи у будућности.</p>	<p>УСАМЉЕНОСТ, ОДБАЧЕНОСТ, ОТУЂЕНОСТ</p>	<p>Шта је конформизам, које су његове последице и како му се одупрети.</p> <p>Какав је утицај медија на стварање узора, идола, вођа? Вође у прошлости које су промениле свет (на боље или нагоре).</p> <p>За кога се данас у свету може рећи да је вођа? Зашто?</p> <p>Сам у маси. Велики градови и усамљеност. Напуштена села и самоћа старих.</p> <p>Нове технологије – узрок или решење усамљености младих.</p> <p><i>Велики брат</i> и други ријалити програми отуђености – зашто имају велику гледаност? Осамљеност као избор.</p> <p>Испосници и самоћа.</p> <p>Познати одбачени појединци у прошлости – зашто их је друштво одбацило?</p> <p>Инквизиција – однос према појединцима оптуженим за јерес. Галилео Галилеј – одустајање од уверења ради заштите од одбачености.</p> <p>Расистичка дискриминација – одбаченост због боје коже.</p> <p>Одбаченост старих, болесних, сиромашних и другачијих у савременом свету.</p> <p>Ејџизам – прихваћена дискриминација.</p> <p>Солидарност међу људима и прихватање различитости као равнотежа одбачености и отуђености.</p>
--	---	---

Кључне речи: међузависност, узорни, идоли, вође, усамљеност, одбаченост, отуђеност.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм *појединац, група и друштво* припада групи интердисциплинарних програма које ученици могу бирати у првом и другом разреду. Он, као и други изборни програми, доприноси остваривању општих исхода образовања и васпитања и развоју кључних и међупредметних компетенција. Програм доприноси развијању *Кључних компетенција за целоживотно учење*: комуникација на матерњем језику, комуникација на страном језику, дигитална компетенције, учење учења, друштвене и грађанске компетенције, осећај за иницијативу и предузетништво, културолошка осведешћеност и изражавање. Програм доприноси развијању *Општих, међупредметних компетенција*: компетенција за целоживотно учење, комуникација, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, сарадња, одговорно учење у демократском друштву, предузимљивост и оријентација ка предузетништву. То се постиже на тај начин што ученици путем истраживачког и пројектног рада на темама остварују исходе који су дати на нивоу теме и целог програма. Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све изборне програме, као и упутство које изражава специфичности програма *појединац, група и друштво*.

Програм у првом разреду садржи две теме које одговарају узрасту ученика и њиховим интересовањима. Они пружају велике могућности за истраживачке активности и осмишљавање пројеката. За оба су понуђене бројне теме које наставник може допунити још неким, јер постоје многи аспекти из којих се тема може посматрати. Избор тема и списак садржаја омогућавају да се свака тема посматра се не само из различитих углова већ и из различитих перспектива: временске (некад–данас–сутра) и просторне (локално–глобално). Очекује се да у таквим околностима највећи проблем у остваривању овог програма буде немогућност ученика да лако направе избор и одреде се за само један аспект теме

којом ће се бавити. То је, међутим, важан захтев, јер се на тај начин будући академски грађани подучавају о томе како изгледа истраживачки поступак, чији први корак представља пажљив избор проблема на којем ће се радити.

Ученици треба да испланирају истраживање које не мора да буде велико и сложено, али треба да буде реално изводљиво и да прођу кроз све потребне кораке. Током тог рада треба да се упознају са специфичностима истраживања у друштвеним наукама, посебно са значајем правилног избора узорка на коме ће се истраживање спровести. У истраживачким активностима ученици ће у највећој мери користити стандардне технике друштвених наука као што су посматрање, интервјуисање, анкетање, биографска метода, студија случаја, рад на тексту, испитивање ставова, анализа података или понашања. Наставник треба да упути ученике како да припреме, уколико им је потребно за истраживање, различите чек-листе или једноставне инструменте за испитивање знања, ставова, вредности, као и да им помогне у обради добијених података. (Пример: ученици су изабрали шта желе да истражују. Договарају се и одлучују на који начин ће то истраживати; припремају, на пример, листу од пет питања за интервју. Деле се у три групе од којих ће свака обавити припремљени интервју са одређеним бројем особа из различитих циљних група – до 25 година, од 25 до 50 година и преко 50 година. Затим обрађују добијене резултате и изводе закључак који показује то да ли постоје узрастне разлике по истраживаном питању. Исто истраживање може се учинити сложенијим тако што ће у узорку бити једнак број мушкараца и жена у дефинисаним узрастним категоријама, чиме ће се омогућити да се изведе закључак о постојању полних разлика по истраживаном питању. Увођењем још неких контролисаних карактеристика у узорку – нпр. образовни ниво, добијају се још веће могућности анализе добијених података. На тај начин ученици схватају значај промишљања о избору узорка у истраживањима појава у друштвеним наукама и могућностима да се из истог истраживања изведе што више закључака.)

Избор на који начин ће ученици реализовати истраживање у великој мери је повезан и са избором теме. Ако ученици, на пример, изаберу да се баве темом „Шта вођу чини вођом?“, намеће се биографски метод. Ученици могу да направе избор одређеног броја вођа из прошлости који су из различитих историјских периода и различитих области (државници, војсковође, верске вође, реформатори, револуционари, индустријалци) и да подељени у парове ураде анализу основних података из њихових биографија. Упоређивањем добијених података ученици могу да издвоје неке особине које су им заједничке (нпр. упорност, патриотизам, говорничка вештина, изглед, утицај на људе, сиромашно или богато порекло...).

Код креирања пројекта ученицима је потребна иста врста помоћи и подршке као код истраживања, пре свега да би се избегли „широко“ постављени циљеви, који самим тим постају тешко оствариви. Пројекти могу бити врло различити. Неки од њих ће имати све фазе (до реализације и евалуације), а други неће. Пројекат који се, на пример, бави разрадом и испитивањем како се неки проблем може истраживати, хипотетички је, јер нема услова за његову реализацију. Исто је и са пројектом чији је циљ да се направи сценарио за социјални експеримент на одређену тему. Очекује се, ипак, да ће највећи број пројеката бити нека врста активизма и да ће за циљ имати организовање акције у корист некога или нечега. Ученици који се, на пример, одреде да истражују ејџизам, могу осмислити пројекат чији циљ је боље упознавање младих (путем постера, лифлета, кратког филма, трибина...), шта им се може десити кад остаре ако се сада не изборе да се стари људи третирају равноправно и без предрасуда.

УВОД У ПРОГРАМ

Циљ уводних активности је да се ученици упознају са програмом и сазнају чиме ће се бавити и на који начин. Посебно је важно да схвате његову мултидисциплинарност и слободу креирања активности. Наставник треба да подстиче, на различите начине, радозналост проучавања друштвених појава како би се стварност

у којој ученици живе боље разумела. Треба имати у виду да ће многи ученици наставити своје академско школовање у области друштвених наука и, уколико искажу потребу, наставник им може дати додатне изазове из ове области и упутити у различите изворе података.

За подстицај се може користити социјални експеримент по избору наставника или избору ученика уз консултацију са наставником (његов снимак – ученици га могу погледати и на својим телефонима, или опис). Следи разговор са ученицима о утиску који је експеримент оставио на њих и препознавање друштвене појаве којом се експеримент бави (најчешће стереотипи, предрасуде, подложност утицају, однос вредности и контекста и др.). Ученике треба тако водити да препознају које све науке се баве проучавањем питања која се односе на појединца, групе и друштво (психологија, социологија, историја, филозофија) и уочити да се и друштвене појаве могу истраживати путем експеримената.

Примери социјалног експеримента:

– Разлике у понашању људи према девојцици – глумици Ана-но када је лепо обучена и када је нашминкана да делује запуштено (експеримент подржао Уницеф).

– Понашање људи према врхунском, признатом и добро плаћеном виолинисту који у подземној железници свира на скупом инструменту компликовану композицију.

– Алтруистичко понашање људи према непознатој особи.

– Различити експерименти у којима се људи наводе да се понашају на одређен начин.

Ученици могу добити задатак да у паровима или малим групама истраже на интернету примере социјалних експеримената и да их следећег часа, својим речима, представе осталим ученицима. Изузетно је важно да се уз овај налог укаже ученицима да критички разматрају све податке које на интернету пронађу и да препознају примере злоупотребе, манипулисања, дискриминације и да о томе разговарају у групи.

Тема: ОД УЗОРА И ИДОЛА ДО ВОЂА И СЛЕДБЕНИКА

Примери за подстицај

Прича о Нику Вујичићу

Ник Вујичић, пореклом из Србије, рођен је у Аустралији са ретким поремећајем – без руку и ногу. Има торзо и мало стопало на левој страни помоћу којег одржава равнотежу и барата предметима. Уз помоћ стопала може и да куца, пише оловком, као и да држи предмете. Упркос озбиљном хендикепу, људима служи као мотивациони пример да је могуће остварити снове и живети квалитетно. Ожењен је и добио је дете. До сада је одржао говоре у 43 земље пред око 4,5 милиона људи, а гледаност његових предавања на интернету мери се десетинама милиона посета. За многе људе који имају неку врсту инвалидитета он је и узор и идол. Његов слоган је: Без руку, без ногу, без ограничења. На интернету се могу наћи снимци многих Никових активности, које указују на његову изузетност. Својим осмехом и оптимизмом никога не оставља равнодушним.

Тема: УСАМЉЕНОСТ, ОДБАЧЕНОСТ, ОТУЂЕНОСТ

Примери за подстицај

Прича о Жанки Стокић

Жанка Стокић, једна од наших највећих глумица икада, после Другог светског рата осуђена је на осам година губитка српске националне части. Рехабилитована је тек 2009. године. Била је осуђена јер је током рата учествовала у позоришним представама и програмима радио-станица под немачком контролом. После пресуде је изјавила: *Мој живот се завршио онда када су ме прогнали, отерали са сцене. Узели су ми душу, узели су ми ваздух. Шта је глумица без улоге, то је горе од понижења, горе од смрти!* Између

два светска рата Жанка је, играјући бројне улоге у позоришту, показала колико је раскошан њен дар. Имала је блиставу каријеру, а живела је боемски. Знали су то њени пријатељи, па и Бранислав Нушић, чија је муза била. Сјајни комедиограф није крио да је улоге често писао спрам ње, а поготово њихову највећу *Госпођу мистарку*. Уместо да ужива у слави, ствари су, нажалост, кренуле другим током. Земља је окупирана, а Жанкино здравље је већ било нарушено. Мучио ју је дијабетес, лекови су били скупи и тешко их је било набавити. Није имала другог избора него да учествује у радијским програмима под немачком управом, што јој је по завршетку рата замерено. Ухапшена је и изведена пред суд. Преко ноћи је бачена на маргине. До понижења. Жанку је болело што су јој леђа окренули дојучерашњи пријатељи, мада је било оних који су јој кришом слали помоћ. После две године, поднела је молбу за помиловање, наводећи да је током рата у свом дому крила партизане, као и једну јеврејску девојчицу. Молила је да је врате на сцену, да не би живела од милостиње. Било је лето 1947. када ју је посетио глумац Миљивоје Живановић и рекао јој да јој је све опроштено. Онда је стигао и Бојан Ступица, да јој каже да је добио дозволу да је ангажује у новооснованом Југословенском драмском позоришту. Жанка од среће није могла да дође себи. Три дана после те вести, 21. јула, Жанка Стокић је преминула.

Прича о Кетлин Брук

„Ја сам дебела. Али, такође сам и интелигентна, образована и успешна. Док ме гледате, не бисте претпоставили да сам директорка велике корпорације, да сама подижем своје дете, да сам преживела трансплантацију бубрега”, написала је Кетлин Брук, директорка маркетинга једне велике компаније. Ова Американка је и писац, а ово је њена прича о томе са чиме се све сусреће од када се угојила због болести. „Ви, вероватно, не бисте рекли да говорим арапски и да сам била преводилац током археолошких ископавања у Сирији. Да ли бисте претпоставили, док ме гледате, да сам два пута била у браку, и да сам се бавила атлетиком? Ја, као и многи други попут мене, трпим једну од ретких преосталих прихватљивих облика дискриминације. Неки људи ми суде успутним погледом и претпостављају да сам глупа, лења и да једем чипс и сладолед цео дан. Они, такође, могу претпоставити да ми није стало до себе. Они само виде сало. Третирају ме другачије него што третирају витке, привлачне жене. Знам то јер нисам одувек била дебела. И ја сам, такође, била несвесна дебелих људи, чак сам и радила ово што сада раде мени, била сам склона тим погрешним, окрутним проценама других особа, само због њиховог изгледа. Када сам живела у другом телу, нисам знала колико би другачији био мој живот да сам дебела. Моја трансформација је невероватна. Од особе пуне самопоуздања, забавне, паметне и лепе жене, претворила сам се у стидљиву личност.”

ЗДРАВЉЕ И СПОРТ

Циљ учења изборног програма *здравље и спорт* је да ученик, на основу проучавања различитих аспеката здравог живота, развије знања, вештине, ставове и вредности који су у функцији очувања и унапређивања здравља и културе телесног вежбања.

По завршетку програма ученик ће бити у стању да:

– проналази релевантне изворе информација о значају редовног физичког вежбања – спорта и рекреације и користи их у формирању здравих животних навика;

– препозна и критички процени потенцијално ризичне ситуације по здравље и у складу са тим одговорно реагује;

– одабере и примени разноврсне програме физичког вежбања – спорта и рекреације, опоравка и здраве исхране, у складу са својим потребама и могућностима;

– покреће и предузима иницијативе којима се промовишу значај физичког вежбања и здрав начин живота.

ИСХОДИ На крају првог разреда ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – учествује у доношењу правила понашања у групи; – доведе у везу деловање психоактивних супстанци на физичко и ментално стање особе са појавом зависности и тешкоћама одвикавања; – препозна и одупре се притиску средине да користи цигарете, алкохол, дрогу; – аргументовано дискутује о манипулацији младима да користе психоактивне супстанце, утицају медија на формирање идеала физичког изгледа, физичким активностима, спорту и рекреацији и начину исхране; – препознаје одговорност државе, школа, медија и спортских клубова у сузбијању коришћења психоактивних супстанци код младих; – илустрије примером значај спортско-рекреативних активности у превенцији зависности и њеном превазилажењу; – доведе у везу добробити редовне физичке активности са различитим аспектима зрелости; – препозна утицај физичких активности на доживљај сопственог тела и развој самопоуздања; – доведе у везу утицај физичког вежбања на поједине hormone; – повезује физичко вежбање са репродуктивним здрављем и стерилитетом; – наведе принципе правилне исхране и примењује их у свом свакодневном животу; – препознаје ризике неодговарајућих дијета и не примењује их; – разликује специфичности вежбања у спорту и ван спорта и планира сопствене физичке активности у складу са потребама, могућностима и интересовањима; – критички процени и одбере поуздане информације о програмима вежбања, опоравка и исхране; – одабере производе који одговарају његовим физичким и умним напорима. 	<p align="center">СПОРТ И ПСИХОАКТИВНЕ СУПСТАНЦЕ</p>	<p>Увод у програм. Како делују психоактивне супстанце на организам младих? Поводи и разлози за почетак употребе дувана. Утицај дувана на физичке способности. Истине и заблуде о алкохолу. Спортски резултат, алкохол и кофеин. Отворен, вербални, прикривени, неизговорени притисак средине на употребу психоактивних супстанци и могући одговори на њега. Утицај физичког вежбања на одвикавање од психоактивних супстанци. Спортско-рекреативне активности као вид превенције злоупотребе психоактивних супстанци и помоћ у процесу одвикавања. Моћ и одговорност државе, медија и спортских клубова у заштити младих од злоупотребе психоактивних супстанци. Спортисти и изазови допинга. Професионални спорт и здравље – цена притиска да се постигне врхунски спортски резултат.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – доведе у везу добробити редовне физичке активности са различитим аспектима зрелости; – препозна утицај физичких активности на доживљај сопственог тела и развој самопоуздања; – доведе у везу утицај физичког вежбања на поједине hormone; – повезује физичко вежбање са репродуктивним здрављем и стерилитетом; – наведе принципе правилне исхране и примењује их у свом свакодневном животу; – препознаје ризике неодговарајућих дијета и не примењује их; – разликује специфичности вежбања у спорту и ван спорта и планира сопствене физичке активности у складу са потребама, могућностима и интересовањима; – критички процени и одбере поуздане информације о програмима вежбања, опоравка и исхране; – одабере производе који одговарају његовим физичким и умним напорима. 	<p align="center">ФИЗИЧКА АКТИВНОСТ И РЕПРОДУКТИВНО ЗДРАВЉЕ</p>	<p>Спортске активности и полна, емоционална и социјална зрелост. Медији и њихова улога у формирању идеала физичког изгледа младих данас. Физичка активност, задовољство сопственим телом и интимност. Како спортско рекреативне активности делују на наше hormone? Повезаност физичког вежбања и спортско-рекреативних активности са самопоуздањем. Врсте физичких активности и њихов утицај на репродуктивно здравље. Претерано вежбање и проблем стерилитета.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – доведе у везу добробити редовне физичке активности са различитим аспектима зрелости; – препозна утицај физичких активности на доживљај сопственог тела и развој самопоуздања; – доведе у везу утицај физичког вежбања на поједине hormone; – повезује физичко вежбање са репродуктивним здрављем и стерилитетом; – наведе принципе правилне исхране и примењује их у свом свакодневном животу; – препознаје ризике неодговарајућих дијета и не примењује их; – разликује специфичности вежбања у спорту и ван спорта и планира сопствене физичке активности у складу са потребама, могућностима и интересовањима; – критички процени и одбере поуздане информације о програмима вежбања, опоравка и исхране; – одабере производе који одговарају његовим физичким и умним напорима. 	<p align="center">ПРАВИЛНА ИСХРАНА И ФИЗИЧКО ВЕЖБАЊЕ У СПОРТУ И РЕКРЕАЦИЈИ</p>	<p>Телесна маса, структура тела, индекс телесне масе, базални метаболизам. Принципи здраве исхране. Исхрана младих – намирнице које су према саставу, енергетској вредности и значају неопходне за физичке и умне напоре. Утицај медија на избор програма физичког вежбања и суплемената – додатака исхрани. Претерана мршавост и гојазност – ризици и компликације по здравље. Дијете и физичко вежбање – врсте, сврха, последице. Поуздани и непоуздани извори информација о физичком вежбању.</p>

		<p>Спорт и рекреација као ефикасан начин за регулацију телесне тежине. Сличности и разлике у исхрани и физичком вежбању у спорту и рекреацији. Најчешћи програми вежбања, опоравка које млади бирају и исхрана – врсте, предности и недостаци. Идеал физичког изгледа, спорт и рекреација и начин исхране некад и сад. Најчешће заблуде у вези са исхраном и физичким активностима. Како се млади информисају о здравим животним навикама?</p>
--	--	--

Кључни појмови: здравље, исхрана, физичка активност, спортско-рекреативне активности, психоактивне супстанце, превенција.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм *здравље и спорт* припада групи интердисциплинарних програма које ученици могу бирати у првом и другом разреду. Он, као и други изборни програми, доприноси остваривању општих исхода образовања и васпитања и развоју кључних и међупредметних компетенција. Програм доприноси развијању *Кључних компетенција за целоживотно учење*: комуникација на матерњем језику, комуникација на страном језику, математичке, научне и технолошке компетенције, дигитална компетенције, учење учења, друштвене и грађанске компетенције, осећај за иницијативу и предузетништво, културолошка осведешћеност и изражавање. Програм доприноси развијању *Општих, међупредметних компетенција*: компетенција за целоживотно учење, комуникација, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, сарадња, одговорно учење у демократском друштву, естетичка компетенција, одговоран однос према здрављу, одговоран однос према околини, предузимљивост и оријентација ка предузетништву. То се постиже на тај начин што ученици путем истраживачког и пројектног рада на темама остварују исходе који су дати на нивоу теме и целог програма. Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све изборне програме, као и упутство које изражава специфичности програма *здравље и спорт*.

Програм у првом разреду садржи три теме које одговарају узрасту ученика, њиховим интересовањима и фонду часова. Теме пружају велике могућности за истраживачке активности, осмишљавање пројеката и повезивање са свакодневним животом ученика. За сваки од њих дата је листа тема коју наставник може допунити, јер постоје многи аспекти из којих се тема може проучавати. Ученици, организовани у мање групе, бирају коју тему ће истраживати и на који начин.

У фази истраживачких активности ученици користе различите технике које одговарају изабраној теми, као што су прикупљање доступних података, интервјуисање, анкетање, биографска метода, анализа понашања, посматрање и друго. На пример, група која изабере тему „Утицај медија на избор програма физичког вежбања и суплемената – додатака исхрани”, може припремити чек-листу за праћење реклама и анализу њихових порука коју ће ученици користити индивидуално, а затим ће упоређивати добијене резултате. Група која изабере да се бави стерилитетом, након утврђивања шта се под тим појмом подразумева, може у свом истраживању прикупити податке о учесталости појаве са званичних сајтова (Институт за јавно здравље, Гинеколошке акушерске клинике) и то комбиновати са подацима прикупљеним на основу разговора са лекарима који се тиме баве и подацима из релевантне литературе уз помоћ наставника. Уколико је потребно, наставник може да помогне ученицима и да припреми једноставне инструменте за испитивање знања, ставова, вредности и да, затим, обраде добијене податке. Током истраживања наставник треба да охрабрује активности ученика на документовању њиховог рада на теми.

Након обављених истраживања и обраде добијених података мале групе представљају резултате уз употребу информационих технологија. На основу тога, цела група дискутује и бира који резултат је најинтригантнији (или најпогоднији) и на њему треба темељити следећи корак у раду на теми – пројекат.

Код креирања пројекта ученицима треба пружити помоћ и подршку, пре свега, у процесу дефинисања проблема на коме ће радити, како би се избегло „широко“ постављање проблема и циљева који на тај начин постају тешко оствариви. Пројекти не треба да буду обимни и сложени, али треба да имају све елементе дате у општем упутству. Рад на пројекту је испред самих резултата. Ни наставник ни ученици не треба да буду оптерећени резултатима, јер већ сам рад на пројекту доприноси развијању кључних компетенција. У том смислу, може се сматрати вредним резултатом рада на једној теми ако ученици на пример, путем истраживања и пројекта дођу до увида у сложеност неке појаве, открију међузависност различитих утицаја, дођу до информације да се нико не бави прикупљањем неког податка, или до закључка да нпр. млади бирају вежбе на погрешан начин не уважавајући своје потребе и могућности. Неки пројекти могу имати и солидну употребну вредност ако се идеје спроведу у дело као што је нпр. пројекат који се базирао на подацима истраживања да млади недовољно познају карактеристике различитих физичких вежби и резултирао је конкретном акцијом чији је циљ упознавање ученика школе са врстама вежби које су добре за одређене делове тела путем презентације (нпр. у холу школе од стране ученика који активно тренирају неки спорт), дељењем лифлета, качењем постера, стављањем снимљеног филма на друштвене мреже, организовањем трибине и довођењем госта (нпр. успешан спортиста у тој средини) и др. Такав тип пројекта представљају и они који имају за циљ вежбање ученика да се одговорно односе према различитим информацијама од значаја за здравље, на пример, вежбање ученика да правилно читају информације на производима намењеним исхрани људи. Пројекти могу бити врло различити и имати све фазе, до реализације и евалуације, а могу бити и хипотетички, јер дају само разраду неке идеје пошто нема услова потребних за њихову реализацију. Међутим, чак и код таквих пројеката, ученици треба да осмисле показатеље успешности, односно на који начин би се резултати пројекта евалуирали када би се он спровео. Наставник пружа помоћ ученицима у свим фазама рада на пројекту подржавајући њихову самосталност и процес документовања.

УВОД У ПРОГРАМ

Уводне активности (могу трајати један до два часа) имају за циљ упознавање ученика са програмом и начином рада. За подстицај користити атрактивне информације, актуелне догађаје, видео снимке, сајтове (ученици их могу погледати и на својим телефонима) или кратак опис нпр. неког филма, књиге. Након тога следи разговор о утиску, реакцијама ученика на дати подстицај. Разговор треба тако водити да ученици схвате да је појам здравља вишедимензионалан и да се односи на физичко, ментално, социјално, емоционално и духовно здравље, као и да се њиме бави више наука (медицина, физичка култура, биологија, психологија, социологија). То се постиже тако што се ученици подстичу да сваком питању приступе критички са запитаношћу шта је ту појавно, а шта суштинско, да ли има манипулације, штетних последица, зашто је велики број реклама посвећен неком аспекту здравља људи и др.

Примери за подстицај на разговор:

– Анализа актуелних реклама (њихова учесталост и поруке) за различите производе намењене исхрани људи, за суплементе који се користе као додаци/замена за исхрану, за лековита средства и др.

– Феномен Кока Коле – сваке секунде на свету се попије 10.000 неког безалкохолног пића компаније Кока Кола, укључујући дијеталну Кока Колу, Фанту и Спрајт.

– Резултати истраживања о физичкој активности деце и младих (нпр. највећи број ученика IV разреда основне школе у центру Београда не уме да се попне на дрво).

– Процене физичког изгледа људи у будућности (закржљали труп и ноге од не употребе).

– Начин бављења спортско-рекреативним активностима у будућности

– Ко и на који начин форсира идеал мршавости и младалачког изгледа, и ко и на који начин зарађује од дијета, фитнес центара и програма за повећање мишићне масе?

– Шта значи добра физичка кондиција? Различити начини тестирања физичких способности особе.

У оквиру уводних активности наставник упознаје ученике са начином рада, праћењем и вредновањем. Ученике треба упутити да разговарају и о начину рада у групи, процесу групног доношења одлука, правима и одговорностима појединца у групи.

Тема: МЛАДИ И ПСИХОАКТИВНЕ СУПСТАНЦЕ

Пример за подстицај

Прича о Амстронгу

Ленс Армстронг је бивши амерички бициклиста и до сада најпознатији у историји тог спорта. Армстронг је освојио седам узастопних титула на Тур де Франсу, у периоду од 1999. до 2005. године. Али, све титуле су му одузете у октобру 2012. године због коришћења недозвољених средстава које имају за циљ јачање психофизичких капацитета особе чиме је себе довео у повољнији положај у односу на остале такмичаре. Ленс је тек 2013. године признао да је користио разне врсте допинга током целе каријере и тада је рекао да је „цела његова каријера једна велика лаж“. Занимљиво је да током каријере никада није био позитиван на допинг тесту, што указује колико је тешко доказивање употребе забрањених супстанци. Други бициклисти су често исказивали сумњу да Армстронг користи недозвољена средства али нису имали доказе све док то није потврдила светска антидопинг агенција.

Тема: ФИЗИЧКА АКТИВНОСТ И РЕПРОДУКТИВНО ЗДРАВЉЕ

Пример за подстицај

Стерилитет

Стерилитет, немогућност да се зачне беба, све је присутнији проблем код многих парова у Србији без обзира на то колико имају година. Истраживања показују да чак 400.000 парова у Србији има такав проблем. У 40% случајева узрок се приписује мушкарцу, исти толики проценат жени, а код сваког петог пара проблем стерилитета постоји и код мушкарца и код жене. Треба имати у виду да су различити узроци стерилитета, али, доказано је, да понашање особе док је млада и још увек не жели потомство има директне везе са тим какве ће проблеме имати кад буде желео/ла да га има. Код мушкараца, смањена оплодна моћ се повезује са полно преносивим болестима као и са понашањем у коме постоји превише алкохола, дувана/дуванског дима, недовољних или претераних физичких активности и зрачења у близини гениталија (компјутери, телефони). Код жена, поред полно преносивих болести, главни узрок стерилитета јесте абортус, намерни прекид трудноће.

Тема: ПРАВИЛНА ИСХРАНА И ФИЗИЧКО ВЕЖБАЊЕ У СПОРТУ И РЕКРЕАЦИЈИ

Примери за подстицај

Гојазност

Гојазност је медицински проблем који је достигао епидемијске размере у развијеном делу света. У последњих 50 година број гојазне деце се повећао за невероватних 300%! У неким државама у Америци свако треће дете је гојазно, а чак 31% има потенцијал да то постане. Према последњим статистикама, у нашој земљи је у последњих 20 година проценат гојазности порастао за 60%. Ови подаци су посебно алармантни код деце школског узраста. Лоши ефекти гојазности на здравље су бројни: повећан ризик за кардиоваскуларне болести; висок крвни притисак; дијабетес; проблеми са дисањем; проблеми са спавањем. Гојазност у дечијем узрасту је често повезана и са појавама емотивних проблема. Тинејџери са вишком килограма имају далеко мање самопоуздања и мање су омиљени у друштву. Често се појављује депресија, анксиозност и опсесивно-компулсивни поремећаји. Најуспешнији приступ лечењу

гојазности подразумева промену начина живота, корекцију исхране и повећање физичке активности. Имајући у виду размере проблема, не изненађује што се у свим врстама медија налазе бројне поруке које препоручују различита средства која брзо и лако решавају тај проблем, нпр. „дуго чувана тајна монаха са Тибета” или „за само 20 минута вежбања, два пута недељно на рекламираној справи нестаје и до 5 kg месечно”. Последнице неодговарајућих дијета, посебно код младих, могу бити озбиљне и угрозити њихово здравље.

Неправилно вежбање

У Србији постоји велики број фитнес центара и клубова у којима људи све чешће у њима вежбају. То је свакако добро, уколико нема услова за вежбање у природном окружењу, али оно што брине јесте све више људи који вежбе изводе неправилно. Иако улажу велики напор и очекују најбоље ефекте по свој изглед и здравље нису свесни да на тај начин могу угрозити кичмени стуб, истегнути мишиће или направити микротрауме мишићног ткива. Често су вежбачи преамбициозни или нестрпљиви у очекивању ефеката вежбања па оптерећење на тренингу повећавају више него што је потребно и безбедно. То је један од најчешћих разлога за појаву деформације покрета. Свака вежба има покрете који се изводе дефинисаном путањом и изводе је одређене групе мишића. Када је оптерећење при вежбању неадекватно, онда долази до нарушавања те путање. Тело долази у неправилан положај, а у рад се укључују и друге мишићне групе које потпомажу извођење покрета како би се он остварио по сваку цену. При томе се губи ефекат вежбе, а доводи у питање самоповређивање. Неправилно вежбање често је удружено са неправилним дисањем, односно вежбачи не усклађују ритам и темпо дисања са ритмом и покретом извођења вежби. Уколико се томе дода неправилна исхрана пре и након вежбања, особа може имати више штете него користи од одласка у фитнес центар.

ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Циљ изборног програма *образовање за одрживи развој* је да ученик на основу истраживања међузависности људских активности и непосредног окружења развије критички, активан и одговоран однос према себи и окружењу у ком живи и да садашњост сагледава и кроз перспективу будућности.

На крају програма ученик ће бити у стању да:

- критички разматра утицај људских активности на стање непосредног окружења;
- преиспитује различите потребе људи у савременом друштву са становишта одрживог развоја;
- препознаје позитивне и негативне примере односа према окружењу;
- предвиђа могуће последице неодговорног понашања људи у непосредном окружењу, на локалном глобалном нивоу;
- учествује у активностима које доприносе унапређивању квалитета живота у непосредном окружењу;
- умањује сопствени негативан утицај на окружење.

<p>– процењује добре и лоше стране употребе хемикалија у домаћинству и залаже се за њихову смањену употребу;</p>		<p>Како депоније, пољопривреда и индустрија утичу на загађивање вода у локалној средини и какве су последице загађивања по живи свет? Какве су последице средства за чишћење и прање која користимо у домаћинству по животну средину и здравље?</p>
<p>– предвиђа последице употребе различитих врста енергената који се користе за грејање/хлађење на квалитет ваздуха;</p> <p>– критички анализира елементе месечне потрошње енергената који се користе у његовом домаћинству;</p> <p>– проналази и процењује релевантне податке, који се односе на квалитет ваздуха у окружењу;</p> <p>– дискутује о утицају различитих чинилаца на загађеност ваздуха и здравље људи;</p> <p>– аргументовано се залаже за побољшање квалитета ваздуха у својој непосредној околини предузимањем активности у кући, школи и окружењу;</p>	<p>ВАЗДУХ</p>	<p>Какав ваздух удишемо? Употреба обновљивих и необновљивих извора енергије и загађивање ваздуха. Како начини на које се грејемо и хладимо утичу на квалитет ваздуха у окружењу? Које су могућности побољшања квалитета ваздуха у затвореним просторима? На које начине се може поуздано информисати о квалитету ваздуха у локалној средини и у Србији? Које веровати? Шта су индикатори нарушеног квалитета ваздуха?</p>
<p>– објасни како се задовољавају основне потребе људи у његовом окружењу;</p> <p>– повеже основне принципе одрживог планирања и изградње са могућностима унапређивања одрживости места у коме живи;</p> <p>– критички разматра одлуке локалне заједнице о коришћењу, заштити и очувању заједничког простора;</p> <p>– пореди сопствене потребе са потребама других становника места у коме живи;</p> <p>– унапређује очување непосредног окружења сопственим активностима;</p> <p>– својим активностима афирмише одрживо уређење простора у свом непосредном окружењу.</p>	<p>ОДРЖИВИ ГРАДОВИ И НАСЕЉА</p>	<p>Шта су одрживи градови? Одрживи градови и насеља у свету. По чему се разликује квалитет живота у нашем месту некад и сад: природни ресурси, економија, култура, понашање људи? Шта зграде и куће чини одрживим? Како настају урбана острва топлоте? Шта све подразумева добробит животиња у насељеним местима? Како наша школа може постати одржива?</p>

Кључни појмови: непосредно окружење, вода, ваздух, загађивање, одрживост, одговорност, будућност.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм *образовање за одрживи развој* припада групи мултидисциплинарних програма и ученик га може изучавати током сва четири разреда гимназије. Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све изборне програме и ово које изражава специфичности програма *образовање за одрживи развој*.

У првом разреду програм се састоји од три обавезне теме: Вода, Ваздух и Одрживи градови и насеља, што представља почетак изучавања компонента животне средине. Теме одговарају узрасту ученика и пружају велике могућности за истраживачке активности, осмишљавање пројеката и практичну примену. За сваку тему дата је листа садржаја коју наставник може допунити, јер постоје многи аспекти из којих се тема може проучавати. Ученици, организовани у мање групе, бирају којом темом ће се бавити и на који начин. Програм је припреман имајући у виду знања и искуства ученика из школе и ван школе, као и циљеве образовања и листу кључних компетенција за одрживи развој УНЕСКА до 2030. године

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **37 часова**

ИСХОДИ На крају првог разреда ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ	САДРЖАЈИ
<p>– учествује у доношењу правила понашања и рада у групама;</p> <p>– објасни значај концепта одрживог развоја у савременом друштву;</p> <p>– рационално користи и заштити воду од загађивања;</p> <p>– доведе у везу опстанак живог света и квалитет воде;</p> <p>– процењује последице људских активности које доводе до загађивања воде;</p>	<p>ВОДА</p>	<p>Увод у програм. Какав је квалитет вода у месту/насељу/граду/окужењу? Какав је утицај људских активности на настанак поплава? Какву воду пијемо? Одакле потиче и куда одлази вода коју користимо? Нерационално коришћење воде. Који су извори загађивања воде и какав је њихов утицај на квалитет воде у рекама и купалиштима у окружењу?</p>

која се налази на крају Упутства. Ове компетенције се развијају преиспитивањем ставова и вредности, искуственим учењем, критичким промишљањем сопственог понашања у односу на животну средину и ангажовањем за очување и унапређивање стања средине његовом непосредном окружењу, односно локалној заједници. Програм доприноси развијању *Кључних компетенција за целоживотно учење*: комуникација на матерњем језику, математичке, научне и технолошке компетенције, дигитална компетенције, учење учења, друштвене и грађанске компетенције, осећај за иницијативу и предузетништво, културолошка освешћеност и изражавање. Програм доприноси развијању *Општих, међупредметних компетенција*: компетенција за целоживотно учење, комуникација, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, сарадња, одговорно учешће у демократском друштву, естетичка компетенција, одговоран однос према здрављу, одговоран однос према околини, предузимљивост и оријентација ка предузетништву.

Затак наставника је да подстиче заинтересованост ученика за проблеме одрживог развоја као виталног услова опстанка људи и живог света, због чега се ученици усмеравају на активизам у сопственој заједници али је свакој теми неопходно дати и глобалну димензију.

После уводних активности, у оквиру сваке теме наставник презентује материјал/подстицај који ученике уводи у дискусију, а затим представља теме најчешће у облику проблемских питања погодних за истраживање. Основни метод учења је истраживање и осмишљавање малих пројеката. Теме се истражују у групи која треба да има највише пет чланова да би се обезбедило што равномерније учешће сваког ученика. Пожељно је да наставник направи атмосферу у којој је заинтересованост за тему основни чинилац избора групе. Тако се обезбеђује да се у оквиру сваке теме мења структура група а ученицима пружа прилика да сарађују са више различитих чланова.

Приликом одабира истраживачких активности наставник треба да помогне ученицима у избору адекватних извора али и техника. Без обзира на избортехнике, која је делом условљена избором теме, потребно је ученике усмеравати ка прикупљању података из најмање три извора, ради могућности њиховог поређења и валидирања. Препоручује се и обилазак окружења, институција и организација које уважавају принципе одрживости, као и одлазак ученика у посету органима локалне самоуправе, чиме се доприноси разумевању повезаности локалне политике и привреде на развој одрживости у заједници и шире.

Поред прикупљања података са релевантних сајтова, прегледа литературе и слично, једноставнијих мерења на терену, сваку тему могуће је истражити и испитивањем знања, ставова и вредности које заступају и/или за које се залажу вршњаци, суграђани, стручњаци за неку област. Из тих разлога пре планирања обилазак институције или организације, спровођења акте/интервјуа, разговора са стручњацима, ученике је потребно упутити у припрему једноставних питања за одабрану тему и унапред осмислити начин обраде података.

Ученици, у зависности од интересовања, треба да се поделе у више малих група које ће се бавити различитим темама, мада је могуће и да више група одабере исти садржај, а истражи га из различитих углова.

На пример, *По чему се разликује квалитет живота у нашем месту некад и сад?* у оквиру треће теме, може се истраживати прикупљањем података из локалног историјског архива, месног музеја, Завода за заштиту споменика, шумских газдинстава или општине. Могуће је прикупити податке о природним ресурсима у месту: заштићеном животињским и биљним врстама, заштићеним подручјима на територији локалне заједнице, изворима или речницама, излетиштима. Друга група ученика може се одредити за аспект економије и истраживати податке о развоју локалне индустрије са сајта општине, или на интернету пронаћи информације из већ обављених истраживања, на пример дипломских, или докторских радова из области економије или географије. Трећа група се може одредити за проучавање промена у задовољавању културних потреба становника места: коришћење јавних простора за

окупљање, нових или напуштених а некада активних грађевина које су се употребљавале за организацију културних догађаја, постојање извиђача, сликарских колонија, споменика културе, зграда под заштитом државе, локалне туристичке понуде... Као истраживачки метод ова група може користити полуструктурирани интервју са неким од запослених у локалној туристичкој организацији, председником општине, анкети са старијим суграђанима или члановима својих породица, директорима школа и слично.

Тема *Одакле потиче и куда одлази вода коју трошимо?* може се истраживати из угла који прати пут воде од изворишта до корисника путем обиласка изворишта за водоснабдевање, постојећих постројења за пречишћавања воде, или прикупљањем података о различитим начинима снабдевања водом у месту. Истраживање о томе *Какву воду пијемо?* може ићи у правцу процене физичких карактеристика изворишта са ког се врши водоснабдевање (прозирност, присуство биљних и животињских врста у окружењу, отпада на површини воде) или у правцу обиласка и евидентирања дивљих депонија и пописа присуства других загађујућих материја које утичу на стање воде.

После презентовања резултата до којих су групе дошле, организује се дискусија и бирају најзанимљивији, односно најпогоднији резултати од којих треба започети дефинисање проблема пројекта. Пројекат треба да буде мањег обима тако да ученици могу да га реализују у расположивим условима и са доступним ресурсима, али са довољно активности тако да сви ученици могу учествовати у његовом спровођењу у складу са својим интересовањима и могућностима. Он треба да води ка промишљању сопственог понашања и предузимању и предлагању активности које доприносе добробити непосредног окружења.

Код креирања пројекта ученицима треба пружити помоћ, у процесу одређивања проблема и дефинисања циља на коме ће радити. Циљ пројекта треба да буде прецизан, разумљив, видљив, да буде привлачан и позитивно постављен, временски одређениреалистичан. Он треба, да води до одговора на два питања: Шта желимо да постигнемо пројектом? И какву ситуацију бисмо желели да видимо на крају пројекта? Ученицима треба помоћи да о пројекту размишљају као о доприносуквалитету живота у сопственој средини.

Пројекат може да да производ као што су информације о начинима штеђење воде, лифлет о стању вода у околини, филм о дивљим депонијама, постер о могућим начинима коришћења напуштених простора у месту; мала брошура о алтернативним средствима за чишћење који штеде воду и умањују загађење, представа о обележавању дана заштите вода, фото изложба о животним заједницама са којима делимо простор, допис градоначелнику за проналажење места за одлагање електронског отпада, позивнице на дан пешачења до оближњег излетишта, акција прикупљања средстава да се у школски тоалет уведе једна славина са фотосензором уз помоћ родитеља/донатора ради штеђење воде, симболично дељење семена траве или баштенског цвећа у сарадњи са локалним расадницима и слично.

Резултате пројеката треба презентовати не само другим ученицима, школи, родитељима, циљној групи већ и локалној заједници, медијима.

За очекивати је да ће се за програм одређивати и ученици заинтересовани за област природних наука, па у односу на њихова интересовања тема треба проширити и пронаћи литературу у складу са истраживачким питањима којима желе да се баве.

Школе у складу са резултатима малих пројеката и сазнањима до којих ученици долазе и вредностима за које се залажу, у свој рад и функционисање треба да *уграђују принципе одрживости* како би се из најближег окружења могло учити о значају очувања околине и ширити и *примењивати непосредно* идеје одрживог развоја.

Изборни програм *образовање за одрживи развој* је међупредметни програм који се дотиче питања *биологије, географије, хемије, физике, историје, грађанског васпитања* али и *социологије* и *психологије* које ће ученик тек проучавати.

Препоручује се коришћење материјала и ресурса са сајта ОЕЦД-а, публикације Циљеви за одрживи развој до 2030

(УНЕСКО); *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives (2030)* на чијем се крају налази списак одабраних веб-сајтова који се односе на одрживи развој, различитих организација и иницијатива и радног материјала за наставнике и ученике.

Поред наведеног, препоручена литература, извори информација за истраживачки рад су и публикације (издања) и сајтови следећих институција: Светске здравствене организације; Института за светске ресурсе; Министарства заштите животне средине; Републичког завода за статистику; Регионалног центра за животну средину; Републичког хидрометеоролошког завода; Института за јавно здравље Батут; Агенције за заштиту животне средине; Центра за промоцију науке; Водопривреде Србије; Електропривреде Србије; Србијашума; Истраживачке станице Петница; Националне географије; Светске организације за природу; Научних клубова при регионалним центрима за стручно усавршавање и других домаћих и међународних организација чије су теме у складу са циљем овог програма.

УВОД У ПРОГРАМ

Уводне активности намењене су упознавању ученика са међупредметним приступом и начином на који ће радити као и мотивисањем за проучавање проблема угрожавања, очувања и унапређивања животне средине. Први час треба започети разговором о разлозима избора и очекивањима ученика везаним за овај изборни програм. Наставник затим подсећа ученике на проблеме из области одрживог развоја са којима су се сусретали у основној школи, што такође треба да се одвија путем разговора користећи питања као што су:

- Које су заједничке потребе свих људи на свету?
- Шта све утиче на квалитет живота људи?
- На које начине је животна средина повезана са различитим аспектима живота свих људи на планети?
- Да ли је могућ/није могућ стални економски развој без угрожавања планете на којој живимо?
- На које све начине свакодневно доприносимо очувању/умањемо квалитет живота у нашој непосредној околини (школи/месту у коме живимо)?
- Како замишљамо идеално окружење за живот? Да ли је то могуће/оствариво и под којим условима?
- Да ли су чули за неку акцију која је нешто променила у погледу очувања или унапређења средине у месту у коме живе, у Србији, у свету?

Наставник се усмерава на сагледавање комплексности проблема који се односе на све људе и живи свет на земљи, позивањем на школска знања и информације којима ученици располажу из сопственог искуства (живећи у конкретном месту и окружењу), медије, филмове који за тему имају будућност, без захтева за (ре) дефинисањем појмова. Кључне појмове, посебно концепт одрживог развоја, међузависности окружења и људских активности, ограничених природних ресурса и загађења наставник сумира и формулише ослањајући се на речи ученика, али наглашава да ће се учење одвијати искључиво кроз истраживања и пројекте које ће ученици сами спроводити уз помоћ наставника.

Као подстицај за уводни разговор, наставници треба да користе пажљиво одабране податке о стању животне средине у школи, непосредној околини или месту у коме се налази школа; фотографију, краћи филм или пажљиво припремљене занимљиве податке са сајтова институција које се баве Заштитом околине и проблемима одрживог развоја прилагођеним узрасту.

Информације се могу односити на пример на: поређење података о количини падавина и летњим температурама у месту у време рођења ученика и у време њиховог поласка у средњу школу, на покривеност зеленилом окружења школе средином 20. века и данас; на број извора питке воде у месту почетком, средином, крајем претходног века и данас; може бити фотографија највећег загађивача у околини и слично. Неки конкретни примери занимљивих података су и да: вода покрива око 71 одсто површине наше планете, али само 2,5% свих водних ресурса спада у пијаћу воду; да у европским земљама сваки становник дневно потроши између

100 и 400 литара воде а да се за производњу аутомобила дневно потроши преко 140.000 литара воде; да славина која капље може утрошити преко 10.000 литара годишње.

Пожељно је, након дискусије, имати припремљен пример којим ће се представити успешно предузета активност у локалној заједници, Србији или шире, чији је циљ било који аспект очувања или унапређења средине.

Уводне активности треба завршити најавом три теме којима ће се бавити у првом разреду и наглашавањем важности познавања различитих аспеката одрживог развоја за аргументовано афирмисање ставова и вредности одрживог развоја и развијање проактивног односа према окружењу.

Наредна активност наставника је представљање тема.

Тема: ВОДА

Примери за подстицај

Снабдевање водом у антици

Флавије Вегеције Ренат, војни теоретичар четвртог века у „Расправи о ратној вештини” у делу *Нанад и одбрана градова* бавио се, између осталог, важном темом која је била не само предслов успешног ратовања и освајања, већ пре свега темом опстанка на новој територији: водом. Како су се градови у то време снабдевали водом? Из извора, река, језера али и кишнице. Вода је пажљиво бирана а уколико у близини није било адекватних извора, довођена је са удаљености од по више десетина километара акведуктима, посебно ако је била минерална. Али како се препознавао чист извор? Вода је морала бити прозирна и визуелно чиста, кристална, да се лако сипа и брзо кључа, а извор лако приступачан за радове и обезбеђен од нечистоћа. У близини није смело бити трске ни другог мочварног растиња, а становници који су се снабдевали, нису смели показивати знаке било које хроничне болести познате у то време која би могла бити проузрокована квалитетом воде. Акведукти су били скуп, као њихово одржавање па је свако улагање било некорисно ако не испуњава захтеве потрошача. За изградњу акведукта, затим се одређивала локација одакле ће се вода спровести у град, а Сенат или градско веће процењивали су финансијска средства потребна за извођење радова. Бирала се особа која ће трасирати канале. Задужена особа израчунавала је пад који је потребно савладати од изворишта до центра за снабдевање и одлучивала и о коначној путањи канала. Најквалитетнија и најчистија вода, стизала је акведуктима из извора. Знатно већа количина воде спроводила се из река и језера, а важан помоћни извор воде градовима у срединама без извора и река била је кишница. Већ у то време, вода која је стизала кроз један од акведукта је била толико лоша да се једва могла пити, па се у књизи помиње потреба за новим акведуктом.

Светске залихе пијаће воде и број људи на земљи

На почетку XX века, на Земљи је живело око 1,6 милијарди људи, а подаци УН говоре да ће број људи у свету до 2050. године премаштити број од 9 милијарди, а око 2070. године, на планети Земљи ће живети око 10 милијарди људи (Index Mundi, 2011). Да би се задовољиле потребе растуће популације, све већи број људи дели ограничене природне ресурсе међу које спада и вода. Пораст светске популације од око 75–80 милиона годишње значи додатну потрошњу 64 милијарде кубних метара воде/годишње (УНЕСКО, 2009). Количине пијаће воде нису равномерно распоређене у свету, па је поједини региони имају у изобиљу, а други недовољно или чак минимално. Азија поседује – 36% светских залиха пијаће воде, затим Јужна Америка 26%, Северна Америка – 15%, Африка – 11%, Европа – 8% и Аустралија и Океанија са 4% (Јаворовић, 2003).

Препоручени извори информација за рад на овој теми:

- Републичка дирекција за воде;
- Локалне канцеларије РХМЗ;
- Међународна комисија за заштиту реке Дунав;
- Дунавска кутија;
- Недељни билтен о квалитету воде који објављује Агенција за заштиту животне околине [http://www.sepa.gov.rs/download/ nedeljni_bilten_kvalitet_voda.pdf](http://www.sepa.gov.rs/download/nedeljni_bilten_kvalitet_voda.pdf);

- Информације о хаваријским загађењима; <http://www.sepa.gov.rs/index.php?menu=320&id=2015&akcija=showExternal> ;
- Утицај квалитета воде на здравље: http://www.batut.org.rs/index.php?category_id=149;
- Подаци о водостају: http://www.hidmet.gov.rs/ciril/prognoza/prognoza_voda.php и <http://www.hidmet.gov.rs/ciril/prognoza/hbv/index.php>;
- Годишњи преглед водостаја већих река у Србији: <http://www.hidmet.gov.rs/latin/hidrologija/godisnje/index.php>.

Тема: **ВАЗДУХ**

Примери за подстицај Право на информације

На сајту Националне географије 2016. године појавио се чланак о студији која се бавила истраживањем Лондонске магле која је почетком децембра 1952. године проузроковала смрт 16.000 људи, и озбиљно угрозила здравље још 150.000 због инфекције респираторног тракта сумпор-диоксидом насталом из сагоревања угља лошег квалитета, индустријских погона и електрана који се претворио у сумпорну киселину. Слична хемијска реакција данас се дешава у ваздуху индустријских градова, и дугорочно и кумулативно утиче на здравље људи. Према подацима Светске здравствене организације, у 2012. години процењено је да је 6.5 милиона смртних случајева (11.6% свих смрти глобално) повезано са загађењем ваздуха.

Актуелни градоначелник Лондона Садик Кан наредио је да се на 2.500 аутобуских стајалишта поставе апарати који ће приказивати квалитет ваздуха и упозоравати на високо загађење. Око 140 електронских инфо-табли на прилазима британској престоници такође ће показивати информације о квалитету ваздуха, али и позивати возаче да угасе motore својих аутомобила док чекају у саобраћајним гужвама. Путници ће на инфо-таблама у лондонском метроу такође моћи да се информишу о квалитету ваздуха и степену загађења. Иницијатива, која почиње 15. августа, део је плана новог градоначелника Лондона за смањење загађености ваздуха у британској престоници. Кан је нагласио да је 80% испитаника у Лондону одговорило да жели свакодневно да се информише о степену загађења ваздуха.

Бор – град изненађење

Град у коме се данас удише један од најчистијих ваздуха у Србији је Бор, који је деценијама раније пратио црвени аларм, као индустријску средину коју муче велике концентрације сумпор-диоксида (SO₂). Нова топионица допринела је смањењу концентрације CO₂ у ваздуху за 12%! Ако се тренд настави до краја године, Бор ће први пут у пет деценија имати ваздух чије је загађење у границама нормале – бољи од Београда. Највећи број домаћинстава у Бору прикључен је на топионицу, те појединачних ложишта нема много. Уз то, смањена емисија CO₂ из нове топионице допринела је побољшању квалитета ваздуха у целој Тимочној крајини.

Неки од препоручених ресурса/извора информација за рад на темама могу бити :

- Министарство грађевинарства саобраћаја и инфраструктуре;
- Агенција за заштиту животне средине;
- Светска здравствена организација;
- Удружења грађана;
- Светски индекс квалитета ваздуха <https://waqi.info/>;
- Електропривреда Србије;
- Локалне мерне станице за праћење квалитета ваздуха.

Тема: **ОДРЖИВИ ГРАДОВИ И ЗАЈЕДНИЦЕ**

Примери за подстицај Пети паркић

Подстицај за разговор о теми може бити прича о документарној позоришној представи Пети парк или право на град која се 2005. године приказивала у Битеф театру у Београду, а настала је као допринос успешној борби грађана да своју зелену површину „Пети паркић” у ширем центру града сачувају од рушења и изградње стамбеног објекта на том месту. Борбе за паркове у

последњих неколико година догодиле су се у Истанбулу, Бањалуци, Загребу... Питања којима се представа бави а која могу бити подстицајна и за ученике су: Кома припада град? Ко има права на град? Вести које су претходиле овом догађају давале су различите перспективе супротстављених интересних група у граду и могуће их је пронаћи и такође презентовати ученицима.

Сове ушаре у центру Кикинде

Други могући подстицај за ову тему може бити кратки документарни филм о највећем зимовалишту сова ушара на свету, које се налази у четинарима у центру Кикинде, а које је Центар за заштиту сова Србије опремно вештачким гнездима од водоотпорног рециклираног тетрапака ради очувања и заштите животне средине и ретких птица истовремено. О феномену суживота људи и птица на истом урбаном простору је 2016. године снимно и емитовао документарну причу у оквиру серијала „One planet”.

Критична маса

Удружење грађана „Улице за бициклисте”, као неформално удружење, основано је априла 2011. године у Београду, када је бечки студент на волонтерској размени решио да покрене месечне бициклистичке вожње кроз центар града које су у 300 градова широм света (у Бразилу, Немачкој, Босни, Македонији, Турској...) познате под називом Критична маса. Оне за циљ имају подизање свести о равноправном учешћу возача бицикла у урбаном саобраћају. Мисија оваквих удружења у свим великим градовима је да се залажу за смањење улагања у аутомобилску културу, затварање ширег центра градова за сав моторни саобраћај осим електричног јавног превоза и повећање простора на улицама града за дружења, пешачење, бициклирање и остале здраве и одрживе видове саобраћаја који су пожељни у модерним градовима. Они желе промену развоја градова за људе, а не аутомобиле: пешачке тргове, бициклистичке стазе, траке и паркинге, центре без загађујућег саобраћаја, бољи јавни превоз и јавне бицикле као подсистем јавног превоза.

Неки од додатних препоручених ресурса/извора информација за рад на темама могу бити и:

- Локални заводи за урбанизам;
- Министарство грађевинарства саобраћаја и инфраструктуре;
- Србијашуме /Војводинашуме;
- Градско зеленило, расадници;
- Министарство саобраћаја.

КЉУЧНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Према *Агенди УНЕСКА за глобално образовање до 2030*, поред компетенција за сарадњу и критичко мишљење у кључне компетенције за одрживи развој спадају:

- Компетенција за системско мишљење: способност препознавања и разумевања односа и релација; анализирања комплексних система и баратања неизвесношћу;
- Антиципаторна компетенција: способност разумевања и вредновања различитих будућности: могуће, вероватне, пожељне и креирање сопствене визије будућности; примењивања принципа предострожности; процењивања последица предузетих активности; способност да се бави ризицима и променама;
- Нормативна компетенција: способности разумевања и промишљања норми и вредности које се налазе у основи поступака; да преговара о вредностима одрживог развоја; принципима, циљевима и задацима, у контексту сукоба интереса и компромиса, недовољно познатих чињеница и контрадикција;
- Стратешка компетенција: способност заједничког развоја и примене иновативних активности које унапређују одрживост на локалном нивоу и шире;
- Компетенција за преиспитивање сопствене улоге у локалној заједници и глобалном друштву; континуирано вредновање и мотивисање за предузимање активности;
- Интегрисана компетенција за решавање проблема: способност свеобухватне примене различитих оквира за решавање проблема све до сложених проблема одрживости и развијања могућих решења која промовишу одрживи развој интегрисањем свих горе поменутих компетенција.

Циљ учења изборног програма *уметност и дизајн* је да ученик кроз истраживање уметности и стваралачки рад развија осетљивост за естетику, креативност, радозналост и мотивацију за стварање и изражавање у различитим медијима, као и да формира навику да се континуирано укључује у уметнички и културни живот заједнице.

По завршетку програма ученик ће бити у стању да:

- разматра сличности, разлике и повезаност различитих уметности;
- реализује идеје уважавајући принципе одабраних уметничких дисциплина;
- користи релевантне изворе за истраживање остварења и појава у уметности;
- користи разноврсне податке као подстицај за стваралачки рад;
- презентује идеје, радове и уметничка остварења у одабраном медију;
- предлаже садржаје или активности у којима се повезују различите уметности;
- комуницира учтиво, јасно и аргументовано уз уважавање различитих мишљења, идеја и естетских доживљаја;
- исказује утисак о естетичким квалитетима уметничких дела;
- просуђује, критички, утицај уметности на здравље;
- учествује, према сопственим способностима и интересовањима, у истраживању, смишљању, планирању и реализацији мањег пројекта.

Разред **Први**
Годишњи фонд часова **37 часова**

ИСХОДИ По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ	САДРЖАЈИ
– користи одабрану информацију као подстицај за стваралачки рад; – презентује идеју, примере или рад према договореним критеријумима; – учествује у осмишљавању, планирању и реализацији једноставног пројекта; – презентује идеју, примере или рад према договореним критеријумима.	ИНСПИРАЦИЈА	Уметничка дела као инспирација. Природа као инспирација. Модни трендови. Стилови у уметности.
	ОБЈЕДИЊЕНЕ УМЕТНОСТИ	Спектакл. Мјузикл. Уметност оглашавања. Уметнички пројекти у Србији.

Кључни појмови: музика, плес, визуелне уметности, филм, позориште.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм *Уметност и дизајн* интегрише, односно међусобно прожима и синтетише, перспективе више уметничких дисциплина у нову целину. Планом је предвиђено да га ученици могу бирати током целог гимназијског школовања. Ослонац за остваривање програма представљају опште упутство које се односи на све изборне програме и упутство које изражава специфичности програма *Уметност и дизајн*. Програм доприноси развијању *Кључних компетенција за целоживотно учење*: комуникација на матерњем језику, комуникација на страном језику, математичке, научне и технолошке компетенције, дигитална компетенције, учење учења, друштвене и грађанске компетенције, осећај за иницијативу и предузетништво, културолошка освешћеност и изражавање. Програм доприноси развијању *Опитних, међупредметних компетенција*: компетенција за целоживотно учење, комуникација, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, сарадња, одговорно учење у демократском друштву, естетичка компетенција, одговоран однос према здрављу, одговоран однос према окolini, предузимљивост и оријентација ка предузетништву.

Програм омогућава ученицима: да се упознају са дешавањима и појавама у уметности данас; да открију како се повезују

различите уметности, као и уметност и наука; да развијају опажање и креативне идеје; да уче како да користе различите податке као подстицај за стваралачки рад; да уче како да ефикасно сарађују и комуницирају, како да презентују радове и идеје; да размишљају, размењују мишљења и формирају вредносне судове, као и да остваре потребу да се изражавају у одабраним уметничким дисциплинама и медијима.

Дате теме пружају велику могућност избора и прилагођавања интересовања и способностима ученика кроз различите теме. Свака од тема треба сагледати из перспективе што већег броја уметничких приступа (визуелни – ликовни, графички; музички, драмски...) што води ка дефинисању садржаја у оквиру тема.

Теме се обрађују истраживачки и на пројектни начин што значи да не постоји унапред дефинисан сценарио активности. Он настаје спонтано у комуникацији са ученицима те иста тема у различитим групама може бити на различит начин реализована. Увођење ученика у теме остварује се путем вођеног разговора наставника и ученика и има за циљ да се „сагледа” са што више различитих аспеката, да се идентификује шта је све интригантно, спорно, нејасно, интересантно. Након избора теме на којој ће ученици радити, односно њеној операционализацији, бира се начин рада. Ученици се могу одредити да се поделе у мање групе које ће радити на по једном питању у оквиру теме и касније упоређивати резултате, а могу изабрати да раде само на једном питању али различитим приступом.

У оквиру уметничких дисциплина препоручене теме могу се реализовати кроз: глуму (сценски покрет, дикција, техника гласа, драматургија, игре), музику (инструментална, вокална, вокално-инструментална и сценска), покрет: (плес/кореографија), филм (продукција, монтажа, режија), анимацију (цртана, глинена, луткарска, компјутерска), дизајн (костимографија, сценографија, графички, индустријски и модни дизајн, веб дизајн, типографија), сликање (плакати, мурали) фотографију (врсте кадрова, фотпросторна композиција у фотографији) и сл.

Програм се остварује кроз активности које ученици реализују у школи и ван ње. На часовима ученици се договарају, планирају, размењују искуства о активностима које су спровели ван школе, помажу једни другима или обављају активности које су изводљиве у датим условима.

У процесу организације унутар групе, наставник посматра како ученици виде допринос групе у остваривању својих циљева и ствара опште колективно расположење да се циљеви остваре. Наставник је пратилац ученичких активности и уколико је потребно – давалац додатних подстицаја, а никако готових решења.

ПРЕДЛОЗИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ПРОГРАМА ПО ТЕМАМА

Тема: **ИНСПИРАЦИЈА**

Уметници стварају подстакнути различитим информацијама: опажањем и доживљањем природе и окружења (амбијент); унутрашњим доживљањем; дешавањима у друштву; издвојеним информацијама из окружења (бат корака, звук сирене, мрља на зиду, сенка, једна реч); туђим остварењима... Циљ теме је да ученици истражују различите информације као подстицај за стваралачки рад; да се подстакну на размишљање о односима између две уметности или два дела, као и о ауторству, о томе како визуелни и аудитивни садржаји утичу на наше понашање и здравље; да уче како ће у тиму или као група развијати креативне идеје, да процењују естетичке вредности уметничких остварења и да уче како да ефектно и ефикасно презентују идеје/радове/поруке.

Примери за подстицај:

– Готички љубавни роман *Фантом из опере* Гастона Леруа (1910.) преведен је у друге две уметничке форме: у филм (на пример, неми филм Руперта Џулијана из 1925) и у мјузикл (Ендрју Лојд Вебера из 1986.). Пример другачије везе између два уметничка дела је „уметање” једног елемента уметничког остварења у друго. У научнофантастичном филму *Пети елемент* главни јунак посећује оперу, где интергалактичка дива Плава лагуна пева арију из

опере *Луција од Ламермура*. Сцена извођења арије у будућности постала је заштитни знак филма. Уметање постоји и у супротном смеру, па није необично да део савремене сценографије за оперу укључује и филм. Многи визуелни уметници су стварали инспирисани музиком (Кле, Кандински...), а било је и супротних примера. Свита *Слике са изложбе* Модеста Мусоргског настала је по сећању на изложбу цртежа и акварела архитекте Виктора Хартмана. Надаље, свита је подстакла креирање нових музичких дела (варијанта Мориса Равела за симфонијски оркестар, рок албум групе Емерсон, Лејк и Палмер из 1971.). До недавно је било уобичајено да се креирају видео игрице према филмовима, али у скорије време се снимају филмови према популарним игрицама, као што је *Воркрафт*... Када једно дело служи као подстицај за стварање другог дела, неминовно се поставља питање где је граница између инспирације, величања туђег дела и крађе туђе идеје. Колико треба да изменимо дело и како да бисмо створили ново, оригинално дело? Изложба америчког фотографа Ричарда Принса покренула је још дилема. Фотограф је изложио туђе фотографије са Инстаграма тако што је ископирао екран (*print screen*), све са именима аутора и коментарима. Већину фотографија је продао по високој цени, није тражио дозволу од власника фотографија нити су они добили део зараде. Питања која су се разматрала јесу да ли су Принсова дела ауторска дела (изложио је туђе фотографије без икаквих измена) и да ли је прекршио амерички закон? С друге стране, познати писци се углавном не буне када њихови читаоци на интернету пишу варијанте и наставке њихових романа (*fanfiction*). Док се креатори труде да осмисле што оригиналнији и упадљивији костим за звезде, као што је Лејди Гага, неки произвођачи одеће потпуно су фокусирани на профит и не презају од очигледног *позајмивања* туђих идеја...

– Могућа питања за разматрање. Шта значи имати стила? Шта се сматра стилем у уметности? Када мислимо да нас неко копира? Да ли би нам сметало да неко зарађује на нашим идејама? Да ли би нам сметало да неко без наше дозволе користи оно што објављујемо на друштвеним мрежама? Како користимо садржаје са интернета? Да ли бисмо волели да инспиришемо друге и како? Колико нечија идеја треба да буде измењена да би настало ново, оригинално дело? Да ли аутор оригиналне идеје, проналаска или дела треба да поседује сва права или његово остварење треба да буде јавно добро које свако може да користи како хоће? На које све начине природа подстиче уметнике да стварају?;

– Примери истраживачких активности. *Пронађи оперу у филму* (ученици гледају филм код куће, потребно је да на часу опишу кадар у коме су пронашли арију и како арија доприноси, на пример, драмској радњи); *Упореди књигу и филм* (ученици сами бирају књигу коју ће прочитати и филм који ће одгледати, потребно је да траже разлике, односно елементе који се сматрају ауторском слободом), *Формирај дигиталну колекцију уметничких остварења*... Ученици који се занимају за право могу да истраже текстове који говоре о заштити ауторских права у Америци, земљама Европске уније и код нас;

– Пример пројектног задатка. По завршетку истраживања и формирања дигиталне колекције уметничких остварења, сви ученици заједно бирају једно остварење (или другу врсту информација), које ће послужити као инспирација за креирање другог дела (либрета, скеча, модне колекције, музичког записа, кореографије). Ученици се деле на групе према уметничкој дисциплини или према форми у којој ће реализовати идеју.

Тема: ОБЈЕДИЊЕНЕ УМЕТНОСТИ

Циљ теме је да се ученици активно укључе у истраживања уметничких остварења, експериментисање, игру и обједињене уметничке активности које ће им помоћи да развијају сопствену креативност.

Примери за подстицај:

– Циркус Сунца (*Cirque du Soleil*) је канадска уметничка компанија која је добитник више награда и признања. Њихове представе су спој плеса, музике, визуелне уметности, филма, пантомиме и акробатике. Компанија је карактеристичан пример успешног

предузетништва у креативним индустријама. Од уметничког пројекта, који има проблема да обезбеди финансирање представа, прерасли су у компанију која одржава турнеје по целом свету, има богату дискографију, о њој је снимљено неколико филмова, сарађивали су са модном кућом Десигал (*Desigual*), Гуглом (*Google*)... Компанија је успешна највише захваљујући обједињавању уметничких дисциплина и остварењима високих естетичких вредности. Последњих деценија највише пажње привлаче мултимедијалне представе (на пример, представе плесних трупа Риверденс и *Una saga Serbica*) и мјузикли, који су поново актуелни због своје тематике. Популарност мултимедијалног приступа користи се и у уметности оглашавања, која обједињује фотографију, филм, анимацију, музику, текстуалне и говорне поруке, глуму, плес, сценографију, спорт, технику и технологију... Комбинацијом атрактивне слике, звука и текста можемо да утичемо на потрошаче, да их дискретно убедимо да им је неки производ неопходан, или да подрже неку политичку опцију. Данас познати брендови много улажу у кампање којима циљ није само да продају производ, већ и да покрену људе да стварају бољи свет. На пример, рекламна кампања *Неограничено (Unlimited)* фирме Најк је фокусирана на промовисање идеје о труду и истрајности упркос ограничењима. Рекламне кампање бренда Бенетон с краја деведесетих биле су шокантне, с намером да испровоцирају људе и да буду упамћене, јер су имале и више циљеве као што је, на пример, борба против глади, односно подршка кампањи *World Food Programme*. Атрактивност, провокација и специјални ефекти које омогућава савремена технологија нису потиснули једноставност, чисте форме и остварења која су фокусирана на креативну, оригиналну идеју. Анимирани видео *Back to the Start*, компаније *Chipotle Mexican Grill*, сведен је на комбинацију једноставне графике и музике, која на потрошаче оставља утисак смирености и поверења. Атрактивност тачке *Tron dance* (трупа *Wrecking Orchestra*) постигнута је минималним коришћењем савремене технологије, која се може применити и у школи. Понекад једноставна, али оригинална почетна идеја, инспирише ствараоце различитих дисциплина и уметности да се укључе у пројекат. Београдски визуелни уметник, Растко Тирић, својевремено је пронашао списак необјављених песама славне музичке групе Битлс и дошао на идеју да компоује и изведе песме Битлса које никада није чуо, инспирисан само називима песама. Његов пројекат *The Rubber Soul Project* међународно је познат, а у пројекат су се укључили и други уметници;

– Могућа питања за разматрање. Како на нас утичу рекламе које можемо да видимо на нашим ТВ каналима? Да ли обраћамо довољно пажње на боје, облике и музику у рекламама? Како звук може да истакне слику и обратно? Колико често посећујемо позориште, концерте, изложбе? Да ли вас више привлачи мултимедијална или класична представа? Које уметничко дело (концерт, опера, балет, изложба, драма) бисте одгледали уколико би се оно приказивало као мултимедијална представа? Ако играте игрице, колико вам је важна графика?

Предлог активности. *Одабери музику за рекламни спот* (ученици мењају музику постојећег спота у апликативном програму); *Озвучи поруку* (ученици добијају кратку текстуалну поруку коју треба да представе ефектно дигиталном презентацијом у трајању од десет до тридесет секунди, без слике, само помоћу одговарајуће музике или звука); *Презентуј поруку сликом и звуком* (ученици извлаче насумично поруку коју треба да представе кратком презентацијом, само помоћу слике и звука, без текста и говора); *Направите одељенску колекцију реклама* (свако треба да одабере једну до три рекламе које имају високе естетичке вредности, а садрже мало или нимало текста и говора); *Упореди добру и лошу рекламу*; *Убеди нас* (ученици имају време од тридесет секунди да презентују и убеди друге да погледају позоришну представу, одслушају концерт и сл.

ПРИМЕЊЕНЕ НАУКЕ

Циљ учења изборног програма *Примењене науке* је да допринесе развоју научне и технолошке компетенције ученика, тј.

развоју научног погледа на свет, система вредности испособности потребних за одговорну улогу у друштву и даљи лични и професионални развој.

По завршетку програма ученик ће бити у стању да:

- демонстрира разумевање појмова фундаментална и примењена наука;
- процењује значај и утицај научних достигнућа на свакодневни живот;
- демонстрира разумевање значаја примене зелених принципа у оквиру нових научних и технолошких достигнућа;
- истражује, анализира и критички процењује резултате истраживања;
- прикупља, анализира и обрађује резултате мерења;
- осмишљава и предузима истраживање у решавању проблема, одговорно се односећи према свом животу, животу других и животnoj средини;
- исказе и образложи позитиван став према стицању научних знања и примени научне методологије.

Разред **Први**
Годишњи фонд **37 часова**

ИСХОДИ	ТЕМЕ	САДРЖАЈИ
По завршетку првог разреда ученик ће бити у стању да: – образложи мотив избора програма, учествује у доношењу правила понашања у групи и поштује договорена правила; – разликује фундаменталне и примењене науке; – тумачи резултате научних истраживања са различитих аспеката; – процењује значај зелених принципа у оквиру нових научних и технолошких достигнућа и утицај науке на свакодневни живот; – изрази јасне ставове о важности науке и технологије, значају иновација, континуираном, доживотном учењу и важности сопственог утицаја на будућност развоја друштва; – посматра/мери и идентификује својства/особине објекта истраживања; – прикупи, одабере и обради информацијерелевантне за истраживање, користећи ИКТ; – прикаже резултате истраживања;	УВОД У ИСТРАЖИВАЊЕ	Израда модела „зелена кућа”. Соларни панел. Израда прототипова полупропустљивих мембрана. Човек и клима. Фундаменталне и примењене науке, мултидисциплинарни приступ науци. Образовање као примењена наука. Наука и технологија у свакодневном животу. „Зелени принципи” у савременој науци. Открића која су променила свет. Занимљивиексперименти.
– образложи избор теме/идеје пројекта; – дизајнира и реализује пројекат одговорно се односећи према себи, сарадницима и животnoj средини; – представи резултате/производ; – критички процени сопствени рад и рад сарадника у групи.	МОЈ ПРОЈЕКАТ	Самостална/групна израда пројекта на одабрану тему

Кључне речи: научни метод, примењене науке, научник/истраживач/проналазач, технологија, иновације, животна средина

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Изборни програм *Примењене науке* је програм у четворогодишњем трајању, кроз који ученици мултидисциплинарно (физика, хемија, биологија, географија, математика...), кроз истраживачки

рад, изучавају природне појаве, процесе, научне идеје, технолошка решења и оспособљавају се како да своје идеје остваре кроз различите пројекте, односно развијају научне и технолошке компетенције. Програм доприноси развијању *Кључних компетенција за целоживотно учење:* комуникација на матерњем језику, математичке, научне и технолошке компетенције, дигитална компетенције, учење учења, друштвене и грађанске компетенције, осећај за иницијативу и предузетништво. Програм доприноси развијању *Општих, међупредметних компетенција:* компетенција за целоживотно учење, комуникација, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, сарадња, одговорно учење у демократском друштву, одговоран однос према здрављу, одговоран однос према околини, предузимљивост и оријентација ка предузетништву.

Програм првог разреда се састоји од две теме. Прва тема, *Увод у истраживање*, има за циљ да ученике оспособи за самосталан истраживачки рад, тј. да ученици развију мотивацију за истраживање, знања и вештине планирања, реализације и приказивања резултата истраживања. Тему би требало започети вођеним разговором о мотивацији ученика у погледу избора програма, упознавањем са његовом сврхом, представљањем тема, што се ефектно може урадити тако да се ученицима понуде одабрани чланци, снимци који обрађују занимљиву појаву, производ, креацију и слично, као подстицај за разговор и одабир тема за рад (нпр. сателитски снимци отапања ледника, новински чланак о настанку канала Ламанш, фотографија или видеозапис зграде обрасле растињем и слично). Након тога би требало да се ученици изјасне о темама којима би се бавили, а наставник да упозна ученике са елементима научног истраживања. Сви заједно би требало да договоре правила понашања током групног рада.

Кључни елементи научно-истраживачког приступа (методологије), тј. научног истраживања у школама требало би да обухвате следеће кораке:

1. Повећање интересовања и радозналости ученика за одређени научни проблем или изазов (Шта бих желео/желела да сазнам о овоме? Шта већ знам о овоме? Шта је овде интересантно? Зашто би требало да покушам?).

2. Формулисање истраживачког питања. Ученици би требало да истраже и речима опишу суштину дате научне проблематике и изразе своје мишљење о томе шта је најважније у вези тог научног питања (прелазак из стања радозналости ка процесу учења: Које је моје истраживачко питање/истраживачки проблем? Шта бих желео/желела да покажем/сазнам?).

3. Постављање јасаног истраживачког задатка, тј. прелазак са дефиниције истраживачког проблема на планирање истраживачког процеса (Како ћу то урадити?) и примена планираних истраживачких активности: тестирање, експерименти и сл., коришћењем одговарајућих инструмената, техничких уређаја, ИКТ-а и друго (Шта пратим (посматрам)? Да ли користим одговарајућа средства, инструменте, алатке? Коју количину података морам да прикупим?).

4. Обрада и анализа резултата, тј. поређење добијених конкретних резултата или исхода истраживања са очекиваним резултатима. Индивидуална или заједничка валидација резултата (сучељавање добијених резултата са оним што је реалност: Како да организујем податке? Да ли и које закономерности уочавам? Какви међусобни односи или везе постоје међу подацима? Шта би то могло да значи?). Извођење оквирних закључака уз истицање научног сазнања које је доказано/стечено током тог истраживања. Посебно би требало нагласити уочене везе са новим истраживачким/научним проблемима (Које тврдње могу да изведем? Које доказе сам добио/добила? Шта бих још требало да сазнам? Шта је остало без одговора? Како да сазнам одговоре на моја нова питања?).

5. На основу конкретног примера (истраживања, експеримента), ученици изводе финалне закључке и доводе у везу науку са етиком, технологијом, одлучивањем и прављењем избора (Шта смо научили из нашег истраживања? Које доказе смо морали извести да бисмо потврдили исправност наших почетних идеја? Шта ћемо предочити јавности и на који начин?).

На овај начин ученици развијају вештине неопходне за научно-истраживачки рад и научно резонување: вештине посматрања, мерења и идентификације својстава/особина; вештине трагања за

доказима/одговорима, препознавања закономерности и/или циклуса и тумачење резултата истраживања са различитих аспеката; вештину сагледавања узрока и последица; вештину дизајнирања и контролисаног вођења експеримента; комуникацијске вештине, сарадњу и толеранцију.

Ученици би требало, уз помоћ наставника, да обраде две до четири теме, у зависности од времена потребног за њихову реализацију. Препорука је да се обраде бар две од пет тема: Израда модела „зелена кућа“, Соларни панел, Човек и клима и Израда прототипова полупропустљивих мембрана, јер су најпогодније за увежбавање свих фаза истраживања. Избор тема би требало да се постигне договором ученика и наставника. Поред тога, требало би обрадити још неки садржај који предложи ученици. Кроз теме овог програма ученици би требало да се, кроз истраживање, упознају са фундаменталним и примењеним наукама, развојем научне мисли, технологијама, научним достигнућима и њиховим утицајима на свакодневни живот, применом зелених принципа у оквиру нових научних и технолошких достигнућа итд. Садржаје тема треба искористити да се код ученика унапреди и развије осећај о важности науке и технологије, значају иновација, као и о важности сопственог утицаја на будућност развоја друштва.

Поједине теме се могу обрађивати и кроз посете различитим установама (факултети, институти, технолошки паркови, разна предузећа, медицинске установе, хемијске/биохемијске лабораторије, библиотеке итд.). Родитељи се, такође, могу укључити у наставни процес тако што ће групе ученика гостовати на њиховим радним местима.

Друга тема, *Мој пројекат*, требало би да буде „круна“ рада ученика у току школске године. У оквиру ове теме ученици би требало да самостално или групно одаберу и истраже садржаје од личног значаја, применом знања, вештина и вредности које су стечене током прве теме. Њихов пројекат не би требало да буде захтеван (временски и материјално) истраживачки рад, већ мали мини-пројекат који треба сами да осмисле и реализују у условима који су им доступни; потенцијалне теме пројекта би могле бити: алати, оруђа, оружја, транспорт, пољопривреда, припрема и конзервисање хране, одећа, ватра, точак, со, музички инструменти, технологија грађења у Старом веку (израда модела полуге, стрме равни, котураче, дизалице, ратних машина – катапулти за изучавање слагања и разлагања сила, услова равнотеже, закона полуге, кружног и обртног кретања), неолитска „револуција“ и технологије (квасац и хлеб, добијање јогурта, добијање ватре), математичко клатно, паметни телефони – лабораторија у целу (www.science-on-stage.eu/page/display/5/5/1290/istage-2-smartphones-in-science-teaching), Избори реализација пројекта требало би да буде њихова самостална активност. На крају рада, важно је да све резултате које су добили прикажу пред осталим члановима групе, или на заједничкој презентацији на нивоу школе. Један од начина представљања може бити смотра радова. Треба имати у виду да је процес рада важнији од резултата рада и зато је обавезно да ученици по завршетку истраживачког поступка имају евалуацију сопственог рада: препознају тешкоће и њихове узроке и имају предлог како је могло другачије да се ради.

У зависности од предзнања и искуства ученика иста тема у различитим групама може бити реализована на различите начине. Наставник је модератор активности, припрема почетни материјал и води рачуна о исходима који су кумулативни и достижу се постепено кроз већи број различитих активности. Избору материјала треба посветити велику пажњу имајући у виду узраст ученика, њихова интересовања и специфичност теме. Материјал треба да мотивише ученике да истражују, улазе у дискусију, образлажу своје ставове. Наставник је пратилац ученичких активности и, уколико је потребно, давалац додатних подстицаја, али не и готових решења. Потребно је подстицати радозналост, аргументовање, креативност, рефлексивност, истрајност, одговорност, аутономно мишљење, сарадњу, једнакост међу половима.

У организацији рада требало би максимално користити ИКТ решења (платформе за групни рад нпр. Pworks, платформа Moodle, сарадња у „облаку“ као Гугл, Офис 365..., за јавне презентације користити веб решења нпр. креирање сајтова, блогова – Weebly, Wordpress...). Препоручује се коришћење материјала и

ресурса са сајта Центра за промоцију науке (www.cpn.rs/), Научних клубова при Регионалним центрима као и других домаћих и међународних сајтова и портала (нпр. www.scientix.eu, www.go-lab-project.eu, www.scienceinschool.org, www.science-on-stage.eu и други). Препоручује се учешће на домаћим и међународним пројектима и конкурсима чије су теме у складу са циљем овог програма (WorldSpaceWeek, Chemgeneration, www.firstlegoleague.org итд.). Применом ИКТ решења могу се превазићи и евантуална материјална, просторна и друга ограничења при реализацији садржаја, тако што се могу користити нпр. рачунарске симулације (<https://phet.colorado.edu/sr/> и слично) и апликације за андроид уређаје.

Број часова по темама, број и редослед садржаја нису унапред дефинисани. За овај изборни програм дефинисани су исходи програма и исходи за сваку тему. Исходи програма би требало да буду достигнути до краја реализације програма у целини. Исходи по темама би требало да буду достигнути до краја разреда. За сваку тему и наставне јединице у којима се она обрађује, потребно је формулисати исходе који су рефлексивни исходи програма, одабраних исхода одговарајуће теме и индикатора међупредметних компетенција, а садрже специфичности везане за конкретну тему/проблем.

Како се предмет оцењује и оцена улази у школски успех, наставник треба да прати напредак ученика. Он се огледа у начину на који ученици партиципирају, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, документују.

У формативном вредновању наставник би требало да промовише оделенски дијалог, користи питања да би генерисао податке из ђачких идеја, али и да помогне развој ђачких идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада итд.

За сумативно оцењивање разумевања и вештина научног истраживања ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се при сете информација и процедура које су запамтили, да садрже захтеве за предвиђањем, планирањем, реализацијом неког истраживања и интерпретацијом задатих података.

У вредновању научног користе се различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. На интернету, коришћењем кључних речи *outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical)*, могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продукцима рада ученика, уз коментар и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења портфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематско праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији и поузданији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

5. ПРЕПОРУКЕ ЗА ПРИПРЕМУ ИНДИВИДУАЛНОГ ОБРАЗОВНОГ ПЛАНА ЗА УЧЕНИКЕ КОЈИМА ЈЕ ПОТРЕБНА ДОДАТНА ОБРАЗОВНА ПОДРШКА

5.1. Индивидуални образовни план за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом

Индивидуални образовни план се припрема за ученике којима је због сметњи у развоју, инвалидитета, социјалне ускраћености и других разлога потребна додатна образовна подршка.

Индивидуални образовни план је посебан акт, који има за циљ оптимални развој ученика и остваривање исхода образовања и васпитања, у складу са прописаним циљевима и принципима, односно задовољавања образовно-васпитних потреба ученика. За сваког ученика појединачно, према његовим специфичним потребама и могућностима, припрема се прилагођен начин образовања који обухвата индивидуални образовни план, програм и начин рада који садрже: 1) циљеве и исходе образовно-васпитног рада; 2) посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине или све предмете са образложењем за одступање; 3) програм по предметима, у коме је прецизирано који садржаји се обрађују у одељењу, а који кроз додатну подршку; 4) индивидуализован начин рада наставника, избор адекватних метода и техника образовно-васпитног рада; 5) дневни распоред активности часова наставе у одељењу; 2) дневни распоред рада за стручњака који пружа додатну подршку и учесталост те подршке. Индивидуални образовни план доноси педагошки колегијум на предлог стручног тима за инклузивно образовање. Тим за инклузивно образовање чине одељенски старешина, предметни наставник, стручни сарадник школе, родитељ/старатељ, а по потреби педагошки асистент и стручњак ван школе, на предлог родитеља/старатеља. Родитељ/старатељ даје сагласност за спровођење индивидуалног образовног плана. Наставник, при планирању рада у одељењу, усклађује свој план са индивидуалним образовним планом ученика.

5.2. Индивидуални образовни план за ученике са изузетним способностима

За ученике са изузетним способностима, школа обезбеђује израду, доношење и остваривање индивидуалног образовног плана којим се врши проширивање и продубљивање садржаја образовно-васпитног рада. Индивидуални образовни план је посебан акт, који има за циљ оптимални развој ученика и остваривање исхода образовања и васпитања, у складу са прописаним циљевима и принципима, односно задовољавања образовно-васпитних потреба ученика. Индивидуални образовни план укључује: 1) педагошки профил ученика, у ком су описане његове јаке стране и потребе за подршком; 2) план индивидуализованог начина рада, којим се предлажу одређени видови прилагођавања наставе (простора и услова, метода рада, материјала и учила) специфичним потребама ученика и 3) план активности, којим се предвиђени облици додатне подршке операционализују у низ конкретних задатака и корака, и спецификује распоред, трајање, реализатори и исходи сваке активности.

Индивидуални образовни план доноси педагошки колегијум на предлог тима за инклузивно образовање, односно тима за пружање додатне подршке ученику. Тим за пружање додатне подршке чине: наставник предметне наставе, стручни сарадник школе, родитељ/старатељ, а по потреби и стручњак ван школе, на предлог родитеља/старатеља. Родитељ/старатељ даје сагласност за спровођење индивидуалног образовног плана. Наставник при планирању свог рада у одељењу усклађује свој план са индивидуалним образовним планом ученика, укључујући мере и активности предвиђене индивидуалним образовним планом. Он се остварује доминантно у оквиру заједничких активности у одељењу а у складу са потребама ученика, на основу одлуке тима за пружање додатне подршке ученику, делом може да се остварује и ван одељења.

Спровођење индивидуалних образовних планова прати проветни саветник.

6. НАЧИН ПРИЛАГОЂАВАЊА ПРОГРАМА

6.1. Начин прилагођавања програма предмета од значаја за националну мањину

У настави предмета од значаја за националну мањину (*историја, музичка култура и ликовна култура*) изучавају се додатни садржаји који се односе на историјско и уметничко наслеђе одређене мањине. Од наставника се очекује да, у оквирима дефинисаног годишњег фонда часова, обраде и додатне садржаје, обезбеђујући остваривање циља предмета, стандарда постигнућа ученика и

дефинисаних исхода. Да би се ово постигло, веома је важно планирати и реализовати наставу на тај начин да се садржаји из културно-историјске баштине једне мањине не посматрају и обрађују изоловано, већ да се повезују и интегришу са осталим садржајима програма користећи сваку прилику да се деси учење које ће код ученика јачати њихов осећај припадности одређеној националној мањини.

7. УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ СЛОБОДНИХ АКТИВНОСТИ

Ради јачања образовно-васпитне делатности школе, подстицања индивидуалних склоности и интересовања и правилног коришћења слободног времена, школа је дужна да реализује слободне активности, које се спроводе кроз рад у секцијама и ваннаставним активностима. Школа својим Школским програмом и Годишњим планом рада дефинише различите активности у складу са својим ресурсима и просторним могућностима.

Активности треба тако организовати да ученици имају што више могућности за активно учешће, за креативно испољавање, за интеракцију са другим ученицима, коришћење различитих извора информација и савремених технологија. Резултате рада ученика у оквиру слободних активности треба учинити видљивим јер се на тај начин обезбеђује мотивација и задовољство учесника активности. Бројни су начини на који је могуће то остварити као што су: организовање представа, изложби, базара, објављивање на сајту школе, кроз смотре стваралаштва, спортске сусрете и друго.

ХОР И ОРКЕСТАР

Свака гимназија обавезна је да организује рад школског хора, а поред тога паралелно може организовати и школски оркестар, у оквиру обавезних ваннаставних активности. Рад и концертна активност хорова и оркестара значајна је зато што утиче на обликовање културног идентитета школе, подршка је развоју културне средине заједнице, утиче на формирање будуће концертне публике и на тај начин доприноси очувању, преношењу и ширењу музичког културног наслеђа.

Због значаја ових ансамбала за ученике, школу и шире, мора се водити рачуна да се у време одржавања проба не заказују друге активности, односно часови се морају одржавати у континуитету и бити део распореда часова школе.

Певање у хору или свирање у оркестру имају свој образовни и васпитни циљ.

Образовни циљ обухвата развијање слуха и ритма, ширење гласовних могућности и учвршћивање интонације, способност за фино нијансирање и изражајно извођење, упознавање страних језика, литерарних текстова, домаћих и страних композитора, што све води ка развијању естетских критеријума.

Васпитни циљ обухвата развијање осећања припадности колективу – остваривање циљева кроз задовољство у заједничком раду; развијање савесности и дисциплине, концентрације и прецизности, истрајности и личне одговорности, поштовања различитости и толеранције; развијање одговорности, стицање самопоуздања, савладавање треме и развијање вршњачке сарадње на нивоу школе, као и способност како се уклопити и као индивидуа стајати иза групе.

Позитиван утицај музике на здравље и развој је општепознат (психолошки, социолошки, емоционални развој), те певање у хору значајно доприноси смањењу стреса, агресивности и побољшању здравља и квалитета живота код ученика.

а) ХОР (4 часа недељно, 140 часова годишње)

Хор може бити организован као мешовити, женски или мушки вишегласни хор, на нивоу целе школе. Часови рада су део радне обавезе ученика који су прошли аудицију за хор. У односу на укупан број ученика, минималан број чланова хора за школе које имају до 200 ученика је 30 чланова, а у већим школама (преко 200 ученика) је 40.

Рад са хором представља сложенији вид васпитно-образовног рада наставника и рачуна се као саставни део обавезне наставе и

вреднује се као педагошка норма наставника у оквиру обавезне двадесеточасовне норме са по 4 часа недељно, односно по 140 часова годишње.

Репертоар школских хорова обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха, народне, пригодне песме савремених композитора. У току школске године потребно је са хором извести најмање десет вишегласних композиција, асappella или уз инструменталну пратњу. При избору песама треба поћи од процене гласовних могућности, као и од тема и нивоа сложености примерених средњошколском узрасту.

Начин остваривања програма

Хор формира наставник, на основу провере слуха, гласовних и певачких способности ученика, након чега следи разврставање певача по гласовима.

Хорске пробе се изводе одвојено по гласовима и заједно. Програм рада са хором треба да садржи пригодне композиције, као и дела озбиљније уметничке вредности, у зависности од могућности ансамбла.

Садржај рада:

- избор чланова и разврставање гласова;
- хорско распевавање (вежбе дисања, дикције, интонације и техничке вежбе);
- интонативне вежбе (решавање проблема из појединих делова хорске партитуре);
- музичка карактеризација ликова и тумачење садржаја;
- стилска обрада дела;
- увежбавање хорских деоница појединачно и заједно;
- реализација програма и наступа хора према Годишњем програму рада школе.

На часовима хора, наставник треба да инсистира на правилној техници певања. Дисање, дикција и артикулација представљају основу вокалне технике па тако вежбе дисања и распевавања морају бити стално заступљене. Услов правилног дисања је и правилно држање тела. Потребно је инсистирати на доброј дикцији (зависно од стила). Препоручљиво је певање вокала на истој тонској висини, уз минимално покретање вилице у циљу изједначавања вокала, а у циљу добијања уједначене хорске боје.

Код обраде нове композиције најпре се приступа детаљној анализи текста. Уколико је текст на страном језику, ученици уче правилно да читају текст, изговарају непознате гласове и упознају се са значењем текста. Током анализе текста важно је обратити пажњу и на акцентовање речи и слогова на основу дела такта и мелодијског тока. Даља анализа нотног текста и усвајање мелодија по гласовима, постиже се на одвојеним пробама по гласовима. Већ у овој фази, уз учење нотног текста, треба у учење укључити и динамику и агогику. На заједничким пробама хора, након усвајања композиције у целисти, неопходан је даљи рад на интерпретацији дела.

Обрађене композиције изводе се на редовним школским активностима (Дан школе, Свечана прослава поводом обележавања школске славе Светог Саве, Годишњи концерт...), културним манифестацијама у школи и ван ње, као и на фестивалима и такмичењима хорова у земљи и ван ње.

Препоручене композиције за рад хора

Химне: Боже правде, Светосавска химна, Востани Србије, Gaudeamus igitur

О. ди Ласо: мадригал по избору (Матона миа Кара)

К. Џезуалдо: мадригал по избору (нпр. Sospirava il mio core)

Хенри VIII: Pastime with good company

Стари мајстори – избор

Ј. С. Бах - корал по избору (Jesu, meine Freude, Herr, Gott, wir loben dich)

Ј. С. Бах/Ш. Гуно – Аве Марија (хорска обрада)

Г. Ф. Хендл: арија Алмире из опере Риналдо (хорска обрада)

Ђ. Б. Мартини: Un dolce canto

В. А. Моцарт: Abendruhe

Л. ван Бетовен: канони Glück zum neuen Jahr, An Mälzel

Ф. Грубер: Ариа Нухта

А. Суливан: The long day closes

Ф. Шуберт – избор (Heilig ist der Herr)

Ф. Шуман – избор (Gute Nacht)

Ф. Лист – Салве регина

Ђ. Верди: Хор Јевреја из опере „Набуко”

А. Бородин – Половетске игре из опере „Кнез Игор”

П. И. Чајковски: избор духовних песама (Свјати боже), Ручи бегут звења

Д. С. Бортњански: Избор (Оче наш, Тебе појем, Хвалите господа, химна Кољ Славен)

Чесноков – избор (Тебе појем)

Н. Кедров – Оче наш

А. Ведель – Не отврати лица Твојего

Анонимус – Полијелеј –Хвалите имја Господње

С. С. Мокрањац: Одломци из Литургије св. Јована Златоустог: Тебе појем, Свјати боже, Буди имја, Алилуја; Тропар св. Сави, О светлим празницима; Акатист пресветој Богородици; Руковети или одломци из руковети по избору и могућностима хора

К. Станковић: Пале листак, Тавна ноћи, Девојка соколу, Сива магла

И. Бајић/К.Бабић: Српкиња

Кнез М.Обреновић: Што се боре мисли моје (обрада)

Ј. Славенски: Јесењске ноћи

М.Тајчевић: Четири духовна стиха

Ц. Гершвин: Sumertime

Црначка духовна музика: Избор (Nobody knows; Ilija rock)

К. Орф – Catulli carmina (Odi et amo)

К. Золтан: Stabat mater

Д. Радић: Коларићу панићу

М. Говедарица: Тјело Христово

Е. Витакр: Лукс аурумкве (Lux Aurumque)

Г. Орбан: Аве Марија

С. Ефтимиадис: Карагуна

Т. Скаловски: Македонска хумореска

Д. С. Максимовић: Девојчица воду гази, Љубавна песма

Ст. М. Гајдов: Ајде слушај Анђо

П. Љондев: Кавал свири, Ерген деда

С. Балаша: Sing, sing

К. Хант – Hold one another

Ф. Меркјури: Боемска рапсодија, We are the champions

Џенкинс: Адиемус

Г. Бреговић: Dreams

Ера: Амено

Непознат аутор: When I fall in love

А. Ли: Listen to the rain

М. Матовић: Завјет, Благослов

В. Милосављевић: Показничка молитва, Херувимска песма

Ж. Ш. Самарцић: Суза косова

Н. Грбић: Ово је Србија

С. Милошевић: Под златним сунцем Србије

Обраде песама група Beatles (Yesterday...), Abba...

Обраде српских народних песама, песме Тамо далеко, Креће се лађа Француска, коло Боерка...

Канони по избору

б) ОРКЕСТАР (4 часа недељно, 140 часова годишње)

Оркестар је инструментални састав од најмање 10 извођача који свирају у најмање три самосталне деонице. У зависности од услова које школа има, могу се образовати оркестри блок флаута, тамбурица, гудачког састава, хармоника, мандолина као и мешовити оркестри.

Рад са оркестром представља сложенији вид васпитно-образовног рада наставника и рачуна се као саставни део обавезне наставе и вреднује као педагошка норма у оквиру обавезне двадесеточасовне норме наставника са по 4 часа недељно, односно по 140 часова годишње.

Садржај рада:

- избор инструмената и извођача у формирању оркестра;

– избор композиција према могућностима извођача и саставу оркестра;

– техничке и интонативне вежбе;

– расписивање деоница и увежбавање по групама (прстомет, интонација, фразирање);

– спајање по групама (I–II; II–III; I–III);

– заједничко свирање целог оркестра, ритмичко – интонативно и стилско обликовање композиције.

У избору оркестарског материјала и аранжмана потребно је водити рачуна о врсти ансамбла, а и извођачким способностима ученика. Репертоар школског оркестра чине дела домаћих и страних композитора разних епоха у оригиналном облику или прилагођена за постојећи школски састав. Школски оркестар може наступити самостално или као пратња хору.

ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

За ученике чије се интересовање и љубав за музику не могу задовољити оним што им пружа редовна настава, могу се организовати додатна настава или секције. У зависности од афинитета, креативних способности или извођачких могућности ученика, рад се може организовати кроз следеће активности:

– солистичко певање;

– групе певача;

– „Мала школа инструмента” (клавир, гитара, тамбуре...);

– групе инструмената;

– млади композитори;

– млади етномузиколози (прикупљање мало познатих или готово заборављених песама средине у којој живе).